Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 18

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 18

Semily – Turnov

Obálka:
Alois Hásek. Broušený talíř, tečkovaný diamantem, s negativní rytinou – detail, polovina 30. let. (Foto Jindřich Brok.)

Frontispis:
Josef Drahoňovský. Svatováclavská váza.
V roce 1929 vyryl podle návrhu prof. Josefa Drahoňovského Karel Tuček.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník. 18. – Semily : Státní okresní archiv Semily ; Turnov : Muzeum Českého ráje, 2005 – 351 s.
ISBN 80-86254-13-5
ISSN 1211-975X

908(437.31-17)
- Český ráj (Česko) – vlastivěda
- Podkrkonoší (Česko) – vlastivěda
- sborníky

© *Státní okresní archiv Semily 2005*
© *Muzeum Českého ráje Turnov 2005*

ISBN 80-86254-13-5
ISSN 1211-975X

OBSAH

Články a studie

Stanislav Kasík *O znaku města Nové Paky* 9

Petr Uličný *„Item na lipové cestě spotřebováno…“ Rok 1632 na stavbách Albrechta z Valdštejna v registrech baušrejberských* 29

David Marek *Turnov v životě jednoho z primátorů. Příspěvek k dějinám města v polovině 17. století* 53

Pavel Jakubec *Příběhy svijanských Židů. Ze života židovských rodin na svijanském panství* . . 69

Kateřina Jeníčková *Eleonora Prošková. K počátkům emancipace žen v malém městě* 99

Miroslav Cogan *Josef Drahoňovský a česká glyptická škola I.* 121

Ivo Navrátil *Letáková akce na Turnovsku v roce 1948* 151

Materiály

Petr Hartman – Jan Prostředník – Petr Šída *Archeologický a stavebně historický průzkum domu čp. 450 v Sobotecké ulici v Turnově* 173

Jan Prostředník *Příspěvek k poznání haltýřů v historickém jádru Českého Dubu* 213

Osudy

Vladimír Cerman (Hana Fajstauerová) 239

Otakar Číla (Hana Fajstauerová) 242

Vratislav Číla (Hana Fajstauerová) 244

Alois Hlavatý (Jana Kořínková a Hana Fajstauerová) 246

P. Josef Hofmann († Jaroslav Kurfiřt, Stanislav Hlava a Ivo Navrátil) 258

Božena Truhlářová (Vladimír Mikule) 265

Drobnosti

Martin Nechvíle *Archeologický příspěvek k počátkům hradu Kosti* 269

Pavel Jakubec *Na míle daleko jsou doby kamenných strážců silnic. O památkách dopravního značení na Jičínsku a Semilsku* 270

Tomáš Řídkošil *František Pošepný a jeho význam pro geologii po 110 letech* 276
Karel Hvížďala *Dvě metafory Karla Krause a naše noviny* 282
Tomáš Řídkošil *Český ráj evropským geoparkem* 288

Kronika

Státní okresní archiv Semily 303
Státní okresní archiv Jičín 305
Literární archiv PNP, pracoviště Staré Hrady 307
Muzeum Českého ráje v Turnově 308
Regionální muzeum a galerie Jičín 311
Krkonošské muzeum v Jilemnici 313
Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou 315
Městské muzeum Nová Paka 318
Památník Zapadlých vlastenců v Pasekách nad Jizerou 321
Muzeum a Pojizerská galerie Semily 321
Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí 324
Městské muzeum v Železném Brodě 326
Chráněná krajinná oblast Český ráj 328
Karl Kraus – jičínský rodák a světoobčan 332
Životní jubileum profesora Zdeňka Johana 333

Literatura

Recenze a zprávy o literatuře 337

ČLÁNKY A STUDIE

Znak města Nové Paky na zvonu z roku 1615. (Foto Josef Cogan.)

O znaku města Nové Paky

Stanislav Kasík

Ačkoliv je Nová Paka jako město v historických pramenech zmiňována již na konci 14. století (1398), není o užívání městské pečeti a městského znaku v té době žádné zprávy. Po husitských válkách význam Nové Paky poklesl a ta byla nazývána městečkem (1542) až do závěru 18. století.[1] Obecná nepovědomost o existenci znakového privilegia svědčí nejméně o tom, že městský znak v Nové Pace nevznikl obvyklým způsobem udělením panovníkem, ale jinak. V českých zemích je statisticky doložitelným a většinovým způsobem konstituování znaku historickými městy a městečky jeho odvození od užívaných pečetí a následným vydržením. Mechanismus odvození znaku od pečeti většinou spočíval v tom, že figurám zobrazeným v pečetním poli byla dána barevnost a vše pak bylo položeno do štítu. Jak tomu bylo v Nové Pace, není zcela zřejmé. Z pohledu chronologie zachovaných dokladů by se mohlo zdát, že nejdříve vznikl znak a teprve poté pečeť.

Prvním dokladem o existenci městského znaku v Nové Pace je výzdoba zvonu dnes umístěného ve věži hřbitovní kaple Sedmibolestné Panny Marie. Nevelký zvon vysoký 60 cm a o průměru 80 cm byl podle nápisu na jeho plášti slit v roce 1615 Martinem Schroetlerem z Hostinného. Na opačné straně pláště zvonu než nápis spatřujeme znak Nové Paky držený dvěma anděly.[2] Znak, stejně jako zvon, je sice v současnosti znešvařen potřísněním zelenou barvou (fermežovou) a bílým vápnem, ale jinak je až na drobné detaily čitelný. Rámec znaku tvoří do obdélníku vedený vavřínový věnec, vycházející na kratších stranách vpravo a vlevo z koule a na delších stranách nahoře a dole ze stuh křížem přeložených. Listy vavřínu směřují od středu stran k rohům obdélníku, kde končí pod růží. Obdélník vymezený věncem je dole opatřen trávníkem s patrnými trsy travních listů. Na něm stojí dva andělé jako štítonoši znaku. Je obtížné identifikovat jejich oblečení, ale jsou patrná křídla – vnější svěšené a vnitřní vodorovně roztažené. Anděl heraldicky vpravo drží v pravici vztyčený meč a levicí přidržuje shora štít znaku. Anděl heraldicky vlevo drží štít pravou

rukou a v levé má olistěnou větev, zřejmě olivovou ratolest. Štít je po svých okrajích bohatě vykrajován a v něm je rozvinutá, k levému hornímu rohu vydutá koruna s třemi listy. Obtížnost čtení detailů znaku neumožňuje zcela vyloučit, že listy nemají tvar odvozený od horní poloviny lilie, ale je jisté, že není *sedmililiová*, jak píše Antonín Cechner ve svém *Soupise památek historických a uměleckých na novopackém okrese* z roku 1909. Na korunní obroučce je německý nápis označující reliéf jako znak Nové Paky. Takové umístění nápisu ve znakové figuře je mimořádné. Jednak tím, že pojmenovává celý vyobrazený *objekt,* což mohlo být učiněno bez překážek i mimo štít, a také tím, že nápis tohoto druhu je ve znaku neheraldickým prvkem. Na základě znění pamětního nápisu, který obsahuje letopočet, a díky identifikaci znaku jako znaku Nové Paky prostřednictvím textu ve znakové figuře lze konstatovat, že znak v uvedené podobě existoval nejméně od roku 1615.

Hřbitovní kaple, ve které je zmíněný zvon, byla postavena v letech 1700 – 1709 na místě menší stavby, stojící při hřbitově, založeném v roce 1625. Věž, kde se zvon nachází, je až z roku 1765.[3] Z toho vyplývá, že zvon z roku 1615 nemohl být součástí uvedeného objektu a byl sem přenesen odjinud. Zřejmě z farního kostela sv. Mikuláše biskupa, který byl v letech 1783 – 1787 zcela přestavován,[4] a transfer zvonu mohl být s touto stavební činností v souvislosti.

Vlevo: pečeť větší městečka Nová Paka z roku 1620; vpravo: pečeť menší (kresba in: Antonín Cechner, Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Novopackém, Praha 1909).

První a nejstarší známá pečeť městečka Nové Paky pochází z pečetidla, zhotoveného dle letopočtu v opise v roce 1620.[5] Pečeť o průměru 45 mm má v pečetním poli rolverkový štít provázený nahoře akantovou rozvilinou a z každé strany pětihrotou hvězdou, ve štítě kosmo rozvinutá, nahoru vydutá listová koruna – pole pod ní je damaskováno akantovou rozvilinou; v mezikruží ohraničeném vnějším vavří-

novým věnečkem (vychází seshora a zdola k levému a pravému boku pečeti) a vnitřním perlovcem je český text: PECZET. WIETSSY. MIESTECZKA. NOWEPAKY. ANNO. 1.6.2.0.[6]

K této pečeti existuje pendant – typář, označený jako pečeť menší. Její průměr je 30 mm. Znamení v pečetním poli je s výjimkou hvězd po stranách štítu shodné. Jiný je opis v mezikruží oboustranně ohraničeném jednoduchou lištou. Je latinský a zní: SIGILLVM. MINVS.OPIDI.PACOVIA (pečeť menší městečka Paky).[7] Zda je tento typář současný s typářem z roku 1620, nelze doložit. Jedinou jistotou je logická úvaha – je-li nějaké pečetidlo označené jako pečeť větší, pak je nutná existence pečeti označené jako menší, jinak v opise užitá specifikace ztrácí smysl.

Vincenz Robert Widimsky ve své práci o městských znacích v Českém království z roku 1864 přináší zprávu o tom, že Nová Paka byla na město povýšena králem Ladislavem v roce 1454 a zároveň obdržela znak.[8] Widimsky v úvodu své práce píše, že podávané informace o městských znacích jsou výsledkem vlastního bádání na cestách po Čechách a pomoci jeho přátel zajímajících se o historii a heraldiku. Nepochybně část podkladů získal korespondenčně přímo od městských úřadů. Respondenty na straně dotazovaných měst a městeček byli obvykle představitelé samosprávy, ale jinak to mohl být téměř kdokoliv. Informace, které Widimsky obdržel, nebyly vždy kriticky hodnoceny a verifikovány. Tak se stalo, že u Nové Paky uvedl zprávu o privilegiu krále Ladislava z roku 1454, které však odjinud známo není. Je možné, že přímo v samotné Nové Pace došlo k nekritickému posunu v interpretaci skutečného a doložitelného aktu krále Vladislava Jagellonského, udělujícímu Nové Pace v roce 1478 právo trhu. Je jisté, že Nová Paka byla v druhé polovině 15. století městečkem a městem je nazývána až od roku 1791.[9] Existenci *povyšovací a udělovací* listiny krále Ladislava musíme odmítnout.

Můžeme-li pracovat s domněnkou, že prvnímu užití znaku města na zvonu a na pečetích nepředcházela starší sigillografická nebo heraldická tradice, pak je možné konstatování, že novopacký znak vznikl před rokem 1615. Majiteli Nové Paky byli do roku 1607 Trčkové z Lípy. Tehdy Jan Rudolf Trčka prodal panství Kumburk s Novou Pakou Zikmundovi Smiřickému ze Smiřic.[10] Po bitvě na Bílé hoře byl v roce 1621 Smiřickým jako účastníkům stavovského povstání majetek konfiskován a dostal se do držení Albrechtovi z Valdštejna.[11] Ten byl císařem zároveň ustanoven poručníkem svého nesvéprávného synovce Jindřicha Jiřího Smiřického ze Smiřic, který se po smrti bratrů Jaroslava († 1611) a Albrechta Jana († 1618) a dalších bratranců stal jediným dědicem obrovského rodového majetku. Albrecht z Valdštejna byl v roce 1634 zavražděn a jeho majetek konfiskován.[12]

Kratičký exkurs do přehledu vlastníků Nové Paky v první polovině 17. století umožňuje vyloučit původce městského znaku. Zřejmě jimi nebyli Trčkové z Lípy, protože by v městském znaku bylo možné očekávat reminiscence na jejich erb a ty zde nenalézáme. To, že je štít novopackého městského znaku dělen kosmo, může naopak svědčit pro Smiřické ze Smiřic, protože jejich rodový erb je členěn shodným způsobem, i když v jiném barevném provedení. Zde je možné konstatování, že dél-

ka držení městečka není v žádné příčinné souvislosti se vznikem znaku – s nadsázkou lze říci, že vznik znaku je v podstatě dílem *okamžiku* a z jiných míst víme, že například k udělení znakového privilegia panovníkem stačilo relativně krátké období, po které bylo město vlastněno.[13]

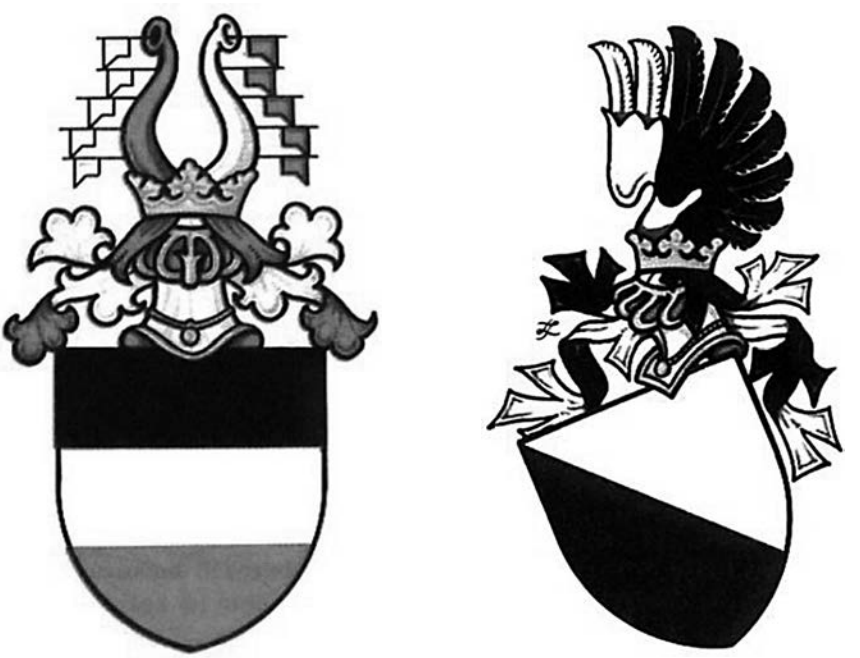

Rodové erby – Trčkové z Lípy a Smiřičtí ze Smiřic (kresba Jiří Louda).

Prvním problémem spojeným se znakem Nové Paky je nalézt odpověď na otázku, zda má být *rozvinutá koruna* volně, či *od kraje ke kraji.* Za logickou lze mít oporu v prvních doložených a výše popsaných užitích novopackého znaku, které ještě dokáží odrážet představu jejich tvůrce. Již nyní je možné předeslat, že právě vyobrazení znaku na zvonu a v pečetním poli typáře pečeti větší z roku 1620 způsobily pozdější rozkolísanost názoru na podobu znaku a jeho zcela subjektivní hodnocení. Výsledkem neobjektivního a laického hodnocení se nakonec staly podoby víceméně absurdní (např. střelecký terč z roku 1840, který ovšem nečinil nic jiného, než že napodoboval jinak oficiálně užívané předlohy – viz níže).

Na tomto místě lze odbočit k výkladu pojmenování uvedené figury *routového věnce* v heraldické terminologii a ke způsobu jejího zobrazování v heraldice. Widimsky v roce 1864 popisuje novopacký městský znak takto: „*…einen schräg rechts nach aufwärts gebogenen grünen Rautenkranz getheilten Schild, dessen obere Hälfte von Silber, die untere roth ist…*“ („*…šikmým doprava nahoru prohnutým zeleným routovým věncem dělený štít, jehož horní polovina je stříbrná a dolní červená …*“). [14] Ottův slovník naučný v roce 1902 opakuje nepřesnou zprávu z Widimského o povýšení Nové Paky na město králem Ladislavem, ale znak nedává do souvislosti s tímto domnělým povýšením a uvádí jeho popis: „*Štít rozdělený šikmo položeným, vpravo zaokrouhleným věncem routovým ve dvě části, z nichž horní je stříbrná, dolní pak červená.*“ [15] Antonín Cechner v roce 1909 při popisu větší pečeti nedokázal figuru ve štítě korektně pojmenovat a spokojil se s formulací „*pruh napříč v oblouku, na něm 7 lilií*“.[16] V roce 1909 popisuje August Sedláček novopacký znak následujícím způsobem: „*Štít pokosem zelenou korunou rozdělený, vrchní pole stříbrné, spodní červené.*“[17] Z citovaných popisů novopackého znaku v literatuře druhé poloviny 19. a začátku 20. století je patrné, že jejich zdrojem je především popis Widimského z roku 1864.

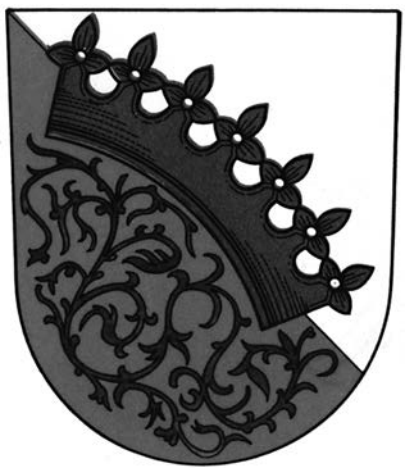

Znak Nové Paky – 1864 (kresba Vincenz Robert Widimsky).
Znak Nové Paky – 1985 (kresba Stanislav Valášek).

Poslední relevantní kompendium české komunální heraldiky z roku 1985, redigované Jiřím Čarkem, popisuje znak města Nové Paky takto: „*Na štítě leží a jej téměř nakoso dělí ‚routový věnec‘, tj. poněkud doleva prohnutý zelený pruh, lemovaný po levé straně řadou sedmi liliovitých nebo listových tvarů. Nedosahuje však až ke kraji štítu. Levé horní pole*

je stříbrné, pravé dolní pole červené. Obě pole, nebo alespoň dolní bývají damaskovány rozvilinami.“ [18] Uvedený popis znaku je z pohledu heraldické terminologie zcela neodborný a jako takový nepřijatelný. V publikaci o obecních a městských znacích z roku 2001 není v textové části o Nové Pace vůbec žádná zmínka (!?), ačkoliv vyobrazení znaku v příloze je.[19]

Z terminologického hlediska je český pojem *routový věnec* doslovným překladem německého výrazu *Rautenkranz.* Německá heraldická literatura má uvedený pojem za ustálený výraz s jednoznačným a nezaměnitelným způsobem zobrazování. Je to nakonec zřejmé ze skutečnosti, že heraldický termín je jednoslovný a nikoliv opisný. Shodná literatura figuru vysvětluje – „*jde o zelenou, listy osazenou ozdobnou lištu v podobě segmentu koruny…, …v saském znaku…*“ [20] Jinde je také vysvětleno, jak tato figura vlastně vznikla – oboustranným osazením kosmého břevna trojlisty na řapících, jejichž tvar byl odvozen od tvaru listu vavřínu, podobnému heraldické routě (die Raute), a v zelené barvě byla vnímána jako část věnce s listy. Vývojem zobrazování této figury byly listy ze spodní strany břevna nakonec zcela odstraněny a ta začala být pro svou velkou podobnost s listovou korunou vnímána jako rozvinutá koruna.[21] Vjem *routového věnce* jako *koruny* posílil také způsob výtvarného pojetí. Ve shodě se skutečnými korunami byly mezi listy vkládány perly na hrotech a na korunní obroučku byla položena řada vzájemně se dotýkajících rout – vše opět v zelené barvě. Nakonec byla koruna prohnuta do oblouku. Je také třeba konstatovat, že středověká symbolika pojmenovávala *routou* onen výše zmiňovaný trojlist jako celek.

Figura ve výše popsané podobě je ve francouzské i anglické heraldické terminologii nazvána jako *crancelin* (odvozeno od věnce), nebo v anglické také *crow of rue* (routová koruna). Ve všech heraldických systémech je figurou, která vychází z pravého horního a levého dolního okraje štítu a není figurou volnou – je to vnímáno jako úzus.[22] Kdyby byla volnou figurou, pak bude nazvána prostě jen korunou, případně by byl zvolený pojem doplněn přídavným jménem *volný.* Jinak německá heraldická terminologie rozlišuje figuru *Kranz* – věnec obecně, který je v základní podobě *volný* a jeho další vlastnosti jsou pak specifikovány připojením dalšího slovního členu (dubový, růžový, lipový, obilný, chmelový atd.) – a figuru *Rautenkranz,* kterou však nevnímá jako *routový věnec,* tedy shodně jako figuru nazvanou *Kranz,* ale jako *routovou korunu.* Proto v německé terminologii, na rozdíl od české, nemůže dojít ke konfuzi pojmů.

Moderní česká heraldická terminologie neužívá termínu *routový věnec.* Zná pojmy *routa* a *věnec.* Zde je potřebné vsunout poznámku o skutečnosti, že česká heraldická terminologie není dosud dostatečně ustálena. V současnosti je v oboru české heraldické terminologie normotvorná především činnost Podvýboru pro heraldiku a vexilologii Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky a předpokládá se, že nakonec vyústí do knižního vydání *heraldické terminologické konvence.* Má-li být popsána figura z novopackého městského znaku, měl by být použit obrat *rozvinutá listová koruna* a tímto termínem je myšleno, že je *od kraje ke kraji* štítu – tak v popisu znaku obce Nový Oldřichov, okr. Česká Lípa, uděleného v roce 1999. Kdybychom rigo-

Znak Království saského (kresba Hugo Gerhard Ströhl).

rózně posoudili pojem *routový věnec*, pak by z pohledu české heraldické terminologie šlo o skutečný věnec ze skutečné routy, kterou je routa vonná (příp. obecná – *ruta graveolens*), běžně známá jako léčivá rostlina už v době biblické. U nás se také nachází a píše se o ní například v herbářích ze 16. století.[23] Pojem *routový* má v heraldice nepochybně vztah k heraldické figuře *routa* (kosočtverec), ne k bylině s názvem routa. V přeneseném významu lze *routový věnec* vnímat jako vavřínový, protože list vavřínu, stejně jako routy vonné, má tvar podobný heraldické routě a významově (ikonograficky) se s vavřínovým věncem (lat. *corona lauera*) shoduje. V pojmenování vavřínového věnce je česká heraldická terminologie jednoznačná a užívá pojmu *vavřínový věnec* – například v popisu znaku obce Lásenice, okr. Jindřichův Hradec, uděleném v roce 2000.

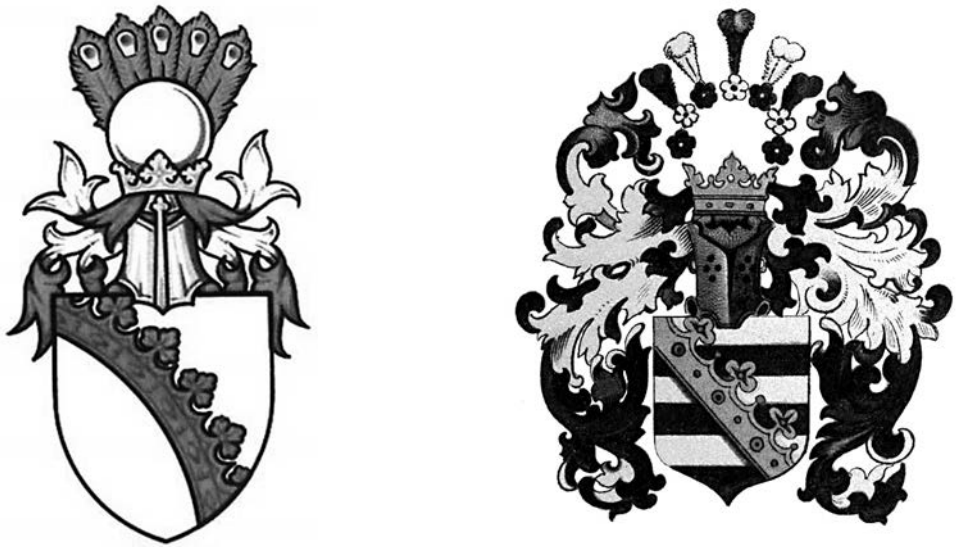

Rodové erby: vlevo páni z Velhartic (kresba Jiří Louda), vpravo Cukr z Tamfeldu (kresba Friedrich Bernau).

Je-li psáno o moderní české terminologii, pak je nutné konstatovat, že existuje česká heraldická terminologie z přelomu 19. a 20. století, která pojem *routový věnec* zná. Tato figura je Vojtěchem Králem z Dobré Vody v jeho knize Heraldika z roku 1900 vyložena jako *„páska, podobná rozvinuté koruně, kterou přes 8kráte dělený štít zemí saských a přes 5kráte dělený štít Cukrů z Tamfeldu (Steinfeldu) pokosem položenou vídáme, není ničím jiným nežli skutečným věncem routovým, l. corolla rutacea, fr. crancelin, n. Rautenkranz, který sice časem zkomolen byl v kresbě, ale barvu svou podržel*“.[24] Citovaná publikace byla ve své době poměrně rozšířená a nepochybně dokázala na dlouhou dobu ovlivnit obecné užívání zmíněného pojmu. Nedlouho po té, v roce 1902, lze zaznamenat konstatování Martina Koláře: *„Korunu routovou pokosně položenou vzali si na štít pánové z Velhartic a z Heršteina…podobnou korunu červenou na štítě s černými a bílými pruhy měli hrabata Cukrové z Tamfeldu…a pražská rodina Stachů z Vinoře.“*[25] Tento posun v terminologii ve prospěch jednoznačnějšího pojmenování figury však již takový ohlas neměl. Současná heraldická terminologie užitím pojmu *rozvinutá listová koruna* učinila krok k vyloučení zavádějícího pojmu *routová koruna*, protože na koruně v podstatě nic *routového* není. Přesto se pojmu nadále drží Vladimír Růžek jako editor významného díla Augusta Sedláčka o šlechtických pečetích, je však nutné připustit, že v rámci edice jsou užity takové výrazy, které byly vlastní Augustu Sedláčkovi.[26]

Lze učinit poznámku k obecné představě, že rozvinutá koruna v novopackém znaku je místo běžných listů opatřena liliemi. Dokonce lze mít za to, že jsme byli svěd-

ky náznaku pokusu o zavedení neakceptovatelného ustáleného termínu *novopacká sedmililiová koruna.*[27] To, co je na horním okraji doleva vydutého kosmého *oblouku,* nejsou lilie – jde jednoduše o trojlisty, které tvarově mají nejblíže k jetelovým trojlistům v podobách, které byly běžné v užité heraldice 14. století – například na pečetích saských vévodů. V Nové Pace došlo k posunu zřejmě proto, že například při popisu české královské koruny jsou její listy definovány – *ve tvaru lilií.* Pokud jde o počet listů na korunní obroučce, je zřejmé, že například zvonař Schroetler z Hostinného si s toho nedělal žádnou hlavu a vytvořil koruně tři listy. Na pečetích však bylo pojetí listů poplatné tvaru jetelových trojlístků. Na obroučku se jich vešlo sedm. Tím byla zahájena tradice, která několikanásobným opakováním získala charakter ustálenosti. Z pohledu heraldických pravidel není rigorózně stanoveno, že rozvinutá koruna musí mít konkrétní počet listů. Heraldika je v tomto ohledu liberální a nechává na vůli tvůrce podoby znaku, kolik listů vytvoří. Zároveň však lze podotknout, že počet sedmi listů na korunní obroučce je možné vnímat jako počet optimální a potvrzený historickými podobami znaku. V této souvislosti a zároveň z pohledu výtvarného lze do jisté míry mít za dobré a doporučeníhodné, aby listy byly zobrazovány v uvedeném počtu, ale samotné a nedoprovázené perlami.[28] To proto, že lze skutečně připustit specifičnost a jistou *mimořádnost* v téměř čtyřsetleté tradici zobrazování znakové figury uvedeným způsobem. Tedy tak, aby byla jednoznačněji *novopacká* a nikoliv jiná (např. saská).

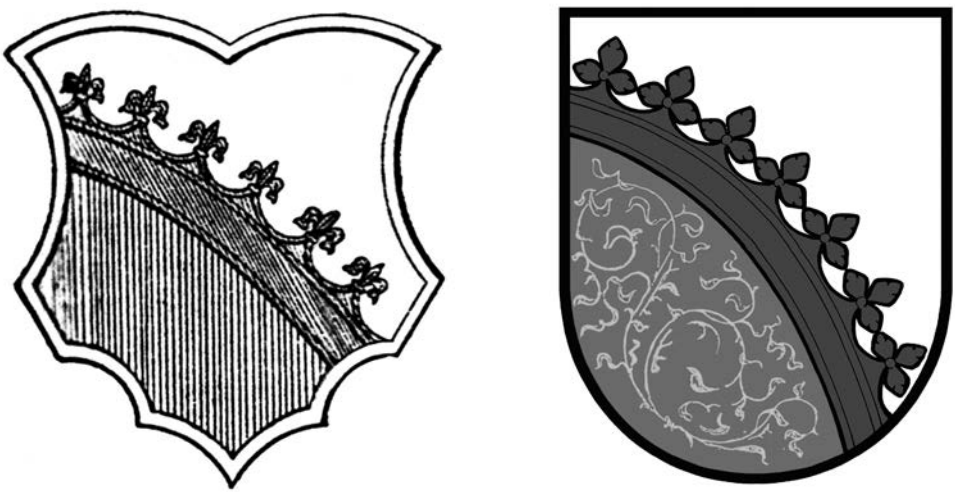

Znak Nové Paky – 1902 (Ottův slovník naučný, sv. 19); 2000 (kresba Lubomír Zeman).

Trvalou součástí zobrazovaných podob novopackého městského znaku v minulosti i v současnosti je damaskování dolní poloviny štítu. Úpornost, s jakou je tak po

staletí činěno, je sice obdivuhodná, ale zároveň zcela zbytečná. Svědčí to o tom, že již nejsou dostatečně známy důvody pokrývání pole damaskem. Damask není heraldickou figurou. Damaskování (také damascenování) je heraldický termín pro pokrývání ploch štítu znaku nebo znakových figur opakujícím se vzorem, rozvilinovými motivy, akantem atp. To je odvozeno od látky, která má původ v syrském Damašku, a ve středověké Evropě byla látka zvaná damasc, damašek zbožím natolik luxusním, že se jí pokrývaly i plochy štítů rytířských erbů. V praktické heraldice, například u erbů na pečetích nebo při černo-bílém zobrazení znaku, bylo damaskováním ploch štítu či částí heroldských i obecných figur naznačováno, že jde o plochu pokrytou jinou tinkturou, než tomu bylo u jiných ploch štítu nebo figury, které obvykle byly *hladké*. Existovaly snahy mít například vyvýšená, šrafováním pokrytá a damaskovaná pole erbů v pečetích za označení barvy a pole hladká za kovy – lze však prokázat, že uvedenou skutečnost nelze beze zbytku zobecnit.

Znak města z titulu publikace Josefa Jíry o Nové Pace z roku 1931.

Dalším zbytným doplňkem novopackého znaku se staly dvě hvězdy, provázející boky štítu. Jsou jako pětihroté vyryty již do prvního typáře z roku 1620. To nepochybně ovlivnilo představu, že hvězdy jsou integrální součástí znaku a musí být zobrazeny. Tak například na střeleckém terči z roku 1840 ve sbírkách novopackého muzea, resp. na titulní straně publikace Josefa Jíry o Nové Pace vydané v roce 1931.[29] Hvězdy vedle štítu byly běžnou *výbavou* řady pečetí jiných měst a městeček – např. Jindřichovice (okr. Sokolov), pečeť z roku 1546,[30] Líšeň (městská část Brna), pečeť z roku 1686, Husovice (městská část Brna), pečeť z roku 1595, Velké Opatovice (okr. Blansko), pečeť z roku 1601 atd.[31] Kdyby býval byl v obecném povědomí znak ze

zvonu z roku 1615, pak by se jistě v zobrazeních městského znaku v minulosti objevovali jako štítonoši znaku dva andělé.

Spor o tom, zda je ve znaku města Nové Paky správně rozvinutá listová koruna *od kraje ke kraji*, či volná, lze komentovat konstatováním, že různost pohledu na podobu znaku byla způsobena růzností interpretace prvních dokladů jeho praktického užívání. Zmíněn byl znak Nové Paky na zvonu z roku 1615 a na pečeti z roku 1620. To, co ovlivňovalo názor na podobu městského znaku především, byl jistě obraz mnohonásobně užité a na rozhodných místech novopacké městské společnosti všeobecně známé velké pečeti, než nepřístupný zvon, dle předpokladu původně na věži kostela sv. Mikuláše a pak na věži hřbitovní kaple Sedmibolestné Panny Marie. Je potřebné si všimnout pozorně, co způsobuje domněnku, že koruna je volná a ukončena nepatrný kousek od okraje štítu – je to široká linie vrypu. Čili do hodnocení se promítla technologie rytí do desky pečetidla a zcela individuální přístup rytce pečetního obrazu. Lze odtušit, že nejprve byl silnou linií vyryt obrys štítu a teprve po té se rytec zabýval rozvinutou korunou, práci zřejmě ukončil filigránským rytím damasku. Je jistě pozoruhodné, že vyobrazení rozvinuté koruny ve znaku na zvonu je také jakoby ukončeno kousek před okrajem štítu. Zde je nutné opět připomenout možnou souvislost s technologií výroby. Znak na zvonu je na obroučce koruny mimořádně doplněn nápisem a ten možná ovlivnil tvar formy. V každém případě jde stejně jako u velké pečeti o výsledek individuálního přístupu tvůrce ke znaku, navíc pravděpodobně omezovaného technologickými postupy. Ostatně pečeť zvaná menší a vzniknuvší snad nedlouho po výrobě pečeti větší nese bez jakýchkoliv pochyb rozvinutou korunu *od kraje ke kraji*. Je možné konstatovat, že jde o jednoznačný důkaz o tom, jak byla znaková figura původně myšlena. Bez ohledu na uvedené zjištění docházelo v pozdější době k různému způsobu zobrazování novopackého znaku.

Autor hesla Nová Paka v Čarkově kompendiu komunální heraldiky v českých zemích konstatuje: *„Nejpozději v 17. století užívala Paka znaku, který ji vyznačuje podnes. Jeho znamení bývá někdy popisováno jako štít nakoso dělený routovým věncem. Tento popis však není přesný. Podle starých dokladů na zvonu z r. 1615, na pečetích od r. 1620, na razítkách, na kašně a budovách nedosahoval tento věnec (pruh) ke krajům štítu. Nešlo tedy o heroldskou figuru dělení štítu věncem, protože to by muselo dělit štít až do krajů. Heroldské dělení štítu z tohoto znamení udělal vlastně asi teprve Widimsky a jeho následovníci. Podle starých dokladů leží prostě věnec na štítě, je užší než šíře štítu, takže končí kousek od kraje, a to někdy dokonce poloviční lilií, takže se podobá koruně, ovšem bez pohledu dovnitř u koruny obvyklého.“*[32] Protože existují snahy přisuzovat Čarkovu kompendiu lepší vlastnosti než ty, které skutečně má, a je do jisté míry bráno jako *závazné* pro podobu městských znaků, je nezbytné se jím zabývat a pokusit se ho uvést na pravou míru.

Uvedený text je pozoruhodný z několika důvodů. Prvním je způsob argumentace. Je pomyslně dáváno *za vinu* Widimskému, že způsobil jiný pohled na podobu novopackého znaku a ovlivnil tak své následovníky kreslením koruny *od kraje ke kraji*, které je vnímáno jako chybné. Jako argument je to nepřijatelné. Nejméně existuje pečeť zvaná *menší*, která je nepochybně starší než Widimsky, přesto se s ní Widim-

sky shoduje v pojetí městského znaku. Znalost Widimského pracovních postupů dovoluje tvrzení, že on ve své knize pouze *tlumočil* názor na podobu znaku, který platil ve městě samotném – to novopačtí tehdy měli takový znak za správný. Co lze Widimskému vyčítat, je jeho způsob kreslení štítů městských znaků, protože všechny bez výjimky jsou opatřeny zcela nepřípadným zlatým lemem, včetně znaků se zlatými štíty, kde takový lem nemá z pochopitelných důvodů žádnou funkci. Opírá-li autor textu v Čarkovi svou tezi o správnosti volné koruny konstatováním, že to tak je, protože koruna dokonce končí poloviční lilií, pak se lze domnívat, že ukončení koruny svislou polovinou listu může svědčit o tom, že rozvinutá koruna *mizí* v okraji štítu. Jistě není možné chtít na autorovi výše citovaného textu, aby na velice malém prostoru učinil širší zdůvodnění svých názorů společně s komparaci dochovaných podob městského znaku. Ale i tak je jednoznačně zřejmá neplatnost jeho tvrzení, že *„podle starých dokladů leží prostě věnec na štítě, je užší než šíře štítu,…atd.“*, protože stejně *staré doklady* svědčící o opaku nebyly brány v úvahu. Zajímavý postřeh, že *„věnec … se podobá koruně, ovšem bez pohledu dovnitř u koruny obvyklého“* nutí k hodnocení, že o korunu jako takovou prostě nejde, ale určitě jde o korunu rozvinutou, která je právě tímto způsobem zobrazována. Můžeme přičinit poznámku, že Widimským je inspirováno vyobrazení novopackého znaku v Ottově naučném slovníku, kde je rozvinutá koruna *od kraje ke kraji,* a velice správně zde není použito damaskování. Jedinou *vadou na kráse* je nesmyslný stříbrný lem.[33]

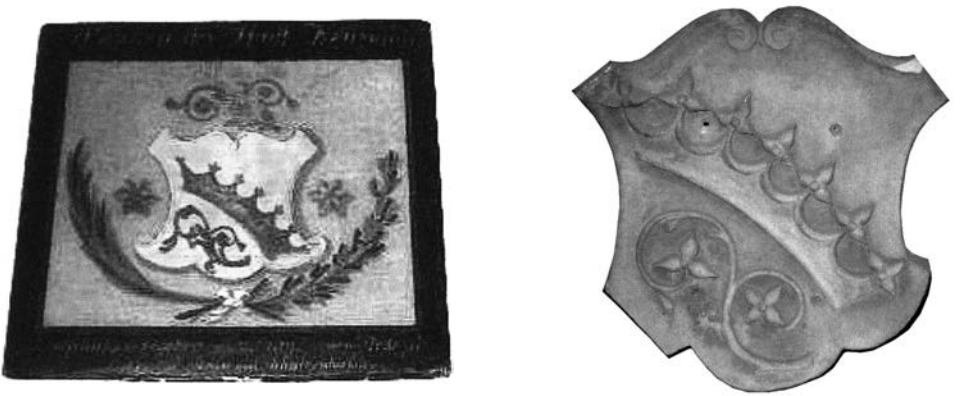

Vlevo: střelecký terč se znakem Nové Paky – okolo roku 1840, vpravo: znak města z budovy bývalého soudu (Městské muzeum v Nové Pace).

O tom, že městský znak nebyl přímo v novopackém prostředí v minulosti vnímán jednoznačně, svědčí značná rozkolísanost jeho zobrazování. Rozkolísanost nakonec nabyla podoby zjevného zmatku, když v roce 1840 na střeleckém terči již byla zcela popřena i barevnost znaku (ve zlatém štítě zelená volná koruna). Můžeme však

připustit, že střelecký terč neměl potřebu korektního zobrazení znaku například proto, že měl být kontrastní a viditelný střelci na větší vzdálenost. Ovšem nebýt toho, že uvedený městský znak na střeleckém terči měl předlohy, které byly oficiálně užívány a vykazují přinejmenším shodný způsob zobrazení (nedělený štít a volná koruna). Nemám povědomost o časovém zařazení například kamenné plastiky městského znaku, kterým byla označena budova bývalého soudu – zde je koruna volná a kosmé dělení štítu již vůbec není patrné.[34] Výše byla zmíněna titulní strana Jírovy publikace Nová Paka z roku 1931, kde je také vyobrazen znak s volnou korunou a bez kosmého dělení.

Znak Nové Paky – 2001 (in: Josef Augustin, Velká encyklopedie měst a obcí ČR, Sokolov 2001).

Z uvedeného je zřejmé, jak zásadní pro posouzení korektní podoby novopackého znaku je zpráva Widimského. Má totiž několik důležitých a podstatných vlastností – pochází z období krátce před rokem 1860 (dokončení rukopisu), jejím zdrojem je s velkou pravděpodobností přímo prostředí městské samosprávy v Nové Pace, která možná ve snaze napravit uvedenou rozkolísanost provedla potřebnou revizi předchozích pokusů o svévolné úpravy podoby městského znaku. Jistá *nenahraditelnost* Widimského zprávy spočívá také ve faktu, že ani jeden z topografů popisujících na konci 18. a v první polovině 19. století České království, tedy Schaller[35] a Sommer[36], neuvádí popis znaku užívaného v Nové Pace, ačkoliv u jiných měst i městeček tak obvykle činí. Snad lze mít za možné vysvětlení tohoto *nedostatku* představu, že v té době nebyl ani v samotné Nové Pace jednoznačný názor na podobu městského znaku.

Bývalý Východočeský kraj, na rozdíl od bývalých krajů Severočeského (1970), Středočeského (1975), Jihomoravského (1979), Severomoravského (1980) a Západočes-

kého (1985), postrádá novodobě zpracované kompendium komunální heraldiky, které by díky podrobnému zpracování problematiky městských znaků a jejich komentováním umožnilo vytvoření korektního názoru na jejich podoby. A to včetně znaku novopackého. Z novodobé heraldické literatury lze tedy komentovat pouze dvě vyobrazení – a to Stanislava Valáška v publikaci Jiřího Čarka z roku 1985 [37] a redakční kreaci z publikace Josefa Augustina z roku 2001.[38] Valáškovo vyobrazení je poplatné textu v hesle Nová Paka – koruna se sedmi listy je volná – dolní polovina je zcela zbytně damaskovaná. Špatným pokusem o revizi této podoby je vyobrazení v Augustinovi, které sice vyobrazuje rozvinutou korunu o sedmi listech *od kraje ke kraji*, ale i zde je zbytečné damaskování a navíc absolutně nepřijatelné stříbro-červené doleva nahoru vyduté dělení štítu, které pak ve stříbrném poli v *nevelké vzdálenosti* kopíruje zelená rozvinutá koruna. Tato podoba nemá žádnou oporu v historických vyobrazeních novopackého znaku a jako taková je odmítnutí hodna. Snad jde o konstrukci, která se striktně držela popisu, že štít je kosmo dělen a zároveň je ve štítě rozvinutá koruna. Tvůrci kresby znaku evidentně nevycházelo *skloubení* rovné linie kosmého dělení s tvarem koruny *do oblouku*, nechápaje při tom, že kosmé dělení je způsobeno samotnou rozvinutou korunou, která je oním dělícím prvkem. Je možné odtušit, že bylo *pseudoodborně* uplatněno jinak korektní heraldické pravidlo o barvě a kovu, s výkladem, že se nemůže dotýkat barva s barvou – zde zelená koruna s červeným polem. Vložení stříbrného *proužku* bylo vnímáno jako eliminace domnělého prohřešku proti pravidlům heraldiky. Dotýkání se barev stejně jako kovů je přípustné.

Věděli bychom o správnosti či nesprávnosti podob městského znaku v Nové Pace více, kdybychom dokázali rozluštit jeho ikonografický výklad. Jestliže lze připustit, že znak vznikl někdy v letech 1607 – 1615, to je v době mezi koupí kumburského panství Zikmundem Smiřickým ze Smiřic a dokladem prvního známého užití na zvonu, pak je jen s velkými obtížemi možné tvrzení, že novopacký znak je zcela bez výkladu. Právě naopak. Ta doba si v symbolice doslova *libovala.*

Při snaze dostat se novopackému znaku *na kobylku* narážíme na otázky, které se týkají jak dělení štítu, tak jeho barevnosti a nakonec a zejména důvodu existence zelené rozvinuté koruny. Byla zmíněna možná souvislost kosmého dělení štítu novopackého městského znaku se shodně děleným štítem Smiřických. To je však na první pohled zjevně jediná shoda – barevnost je zcela odlišná. Smiřičtí vedli erb stříbrno-černě kosmo děleného štítu. Ale existuje velice zajímavá zpráva o Albrechtovi Janovi ze Smiřic, mimo jiné vlastníku Nové Paky, který byl vyznáním evangelík a zároveň velice bohatý šlechtic, podporující české evangelické stavy. Po defenestraci místodržících Slavaty a Martinice se stal jedním z defensorů za panský stav. O dalších událostech roku 1618 v souvislosti s Albrechtem Janem ze Smiřic píše August Sedláček v Ottově naučném slovníku: *„v měsíci září vypravil lid svůj do ležení před Budějovice, do něhož dne 29. září odjel sám o 90 koních, maje dvořany a čeleď bíle a červeně oděné“.*[39] Na cestě onemocněl, vrátil se do Prahy, kde 18. listopadu zemřel. Uvedené zjištění barev *mon-parti* Albrechta Jana Smiřického ze Smiřic je ve vztahu ke stříbrno-červenému kosmému dělení novopackého znaku hodnotitelné jako zcela mimo-

řádné a vysvětlující. Zelená rozvinutá koruna evokuje představu o souvislosti s erbem saských vévodů. Je však jisté, že tomu tak nebylo v přímých souvislostech.

V další možné rovině výkladu novopackého znaku lze mluvit o ikonografii, která je spojena s demonstrací religiozity a konfesní příslušnosti nositele znaku. O Smiřických bylo známo, že patřili k českým evangelíkům. Také obyvatelé Nové Paky byli nepochybně z velké části protestanty z přesvědčení, nikoliv proto, že by snad z nějakých servilních pohnutek ctili vyznání svých vrchností Trčků z Lípy a po nich Smiřických ze Smiřic. Ostatně dne 9. července 1609 podepsal císař Majestát na náboženskou svobodu,[40] povolující třem stavům a jejich poddaným tzv. Českou konfesi z roku 1575.[41] Česká konfese byla výsledkem kompromisního jednání o společných článcích víry představitelů konfese augsburského vyznání, jednoty bratrské a stoupenců husitských tradic. Principy pojímání víry v evangelických církvích jsou pro jednoduchý a srozumitelný výklad široké a komplikované a tak lze připomenout jen několik podstatných tezí – nejvyšší autoritou a hlavou církve je Kristus; požadavek návratu k ideálu Kristova čistého náboženství; jednotlivec přichází skrze Krista k církvi, nikoliv skrze církev ke Kristu.[42] Symbolickou esencí a koncentrací všech zásad a principů věrouky evangelických církví je Ježíš Kristus sám.[43]

V křesťanské symbolice je Ježíš Kristus vnímán především jako Vykupitel a pak jako Mesiáš. Jako Vykupitel přijal na sebe hříchy *mnohých*, aby je svou smrtí na kříži vykoupil a umožnil tak hříšníkům dojít odpuštění, aniž by byla porušena Boží spravedlnost.[44] Mesiáš znamená *pomazaný*. Stejný význam má i řecké *Christos* (česky Kristus). *Pomazanými* byli kněží a *Hospodinem pomazaným* byl zván izraelský král.[45] Mesiáš, čili Pomazaný (Kristus), se stal synonymem pro očekávaného spasitele, pro pravého krále, který nastolí nový věk a nové království. Nový věk a nové království je následně v křesťanských představách vykládáno také jako předobraz Nebeského Jeruzaléma – nebeského království, kde bude Kristus vládnout spolu se svým otcem Bohem a s nimi budou ono Království Boží sdílet všichni ti, kteří obstáli před Božím soudem, tedy i ti, z nichž Ježíš Kristus sňal hříchy obětováním se na kříži.[46]

Ježíš Kristus v biblických textech vystupuje jako král a je korunován. Je tedy zřejmé, že jeho velice příhodným symbolem je koruna. V Bibli koruna symbolizuje slávu, poctu a radost, je znakem královské a velekněžské hodnosti a tím také symbolem důstojnosti. V biblickém jazykovém úzu, stejně jako způsobem užití v raně křesťanském a středověkém umění je koruna totožná se symbolem věnce.[47] Věnec je v biblickém textu skrýván do pojmu vavřín a tak se hovoří o vavřínu Spravedlnosti (2 Tm 4,8) a vavřínu života (Jk 1,12). Tak jako je podle Izaiáše *„spasenému a očištěnému pozůstatku zbloudilého národa přislíbeno stát se skvostnou korunou a nádherným věncem“* (Iz 28,5), slibuje sv. Petr stařešinům obce *„nevadnoucí vavřín slávy*“ (1 P 5,4).

Má-li být rozvinutá koruna-věnec nevadnoucím vavřínem, pak i koruna v novopackém znaku musí nutně být zelená. Zelené drahokamy na korunní obroučce lze mít za smaragdy, které jsou zelené. Smaragd a jeho barva je v komentářích biblických textů symbolem víry, života svatých a života po vzkříšení, který bude na věky zelený.[48] Je možné hledat také další rovinu výkladu. Tím je možná reminiscence na

rodový erb vévodů saských, v jehož devětkrát zlato-černě děleném štítě je kosmá doleva vydutá rozvinutá zelená koruna. Friedrich III., zv. Moudrý, vévoda saský a kurfiřt († 1525), se stal ochráncem Martina Luthera. Po Friedrichově smrti se vladařem v Sasku stal jeho mladší bratr Johann, který se stal vůdčím představitelem protestantských knížat ve Svaté říši římské. Po něm tuto úlohu převzal starší z jeho synů Johann Friedrich. Sasko se svým způsobem stalo hlavním *exportérem* luterství do okolní Evropy. A bylo také zemí, která produkovala kněze a kazatele, kterými pak byly obsazovány fary zejména tam, kde vrchností byla šlechta původem saská, míšeňská, lužická, voigtlandská atd.

Změnu konfese prožila velká část obyvatelstva zejména na panstvích přiléhajících k zemským hranicím se Saskem. V Čechách, které byly v předchozí době ideologicky silně ovlivňovány utrakvisty a činností Českých bratří, nacházelo Lutherovo učení přirozenou živnou půdu. Lze mít tedy za korektní hodnotit novopackou korunu v jedné z možných rovin výkladu jako připomenutí Saska, místa *původu* protestantismu. Výklad významu *routového věnce* v saském znaku není jednoznačný a v německé odborné literatuře je činěn v několika rovinách. V prvním případě se hovoří o tom, že jeho předobrazem byl tzv. *Schapel* – květinový věneček jako součást pokrývky hlavy středověkého ženského oděvu a sloužící mnohdy jako dar urozené dámy rytíři, který si ho pak dal na přilbu. Jiný výklad hovoří o symbolické trnové koruně, kterou byl *korunován* Ježíš. Další o stylizované vévodské koruně a poslední o prostém břevnu s ornamenty.[49]

Shodným způsobem, jakým byl vysvětlován ikonografický význam rozvinuté koruny, lze vyložit i barevnost znaku. Jedna z možných rovin výkladu byla zmíněna – kosmé dělení štítu má oporu ve shodném dělení erbu pánů ze Smiřic. Barevnost může být narážkou na barvy užívané Albrechtem Janem Smiřickým, který zdá se byl také iniciátorem vzniku novopackého znaku. Druhá rovina výkladu se bude dotýkat již jen samotných tinktur – červené a stříbrné, resp. bílé, která je v heraldice přípustným ekvivalentem uvedeného kovu. Obě tinktury mají vztah k zelené koruně, kterou lze mít za symbol Ježíše Krista. Červená a bílá dokážou tento ikonografický výklad významně posílit.

Bylo již napsáno, že Ježíš je v křesťanství vnímán především jako Vykupitel a pak jako Mesiáš – král. Obojí lze spojit s červenou barvou. Ježíš prolil svou krev na kříži, aby vykoupil hříchy *mnohých* (Mt 26,28). Jako král má na sobě červený plášť [50] – je tak zobrazován například ve scénách Posledního soudu jako vladař světa i Nebes sedící mezi apoštoly. Stejnou barvu lze spojovat také se Vzkříšením.[51] Ve výtvarném umění je již po staletí ustálen způsob zobrazování odění Krista ve scéně Vzkříšení (Zmrtvýchvstání) – ten má červený plášť a drží v ruce bílou korouhev s červeným křížem.[52] Spojení bílé barvy s Ježíšem Kristem vyplývá z biblického Proměnění Páně. Událost, při níž Kristus vyjevil učedníkům Petrovi, Jakubovi a Janovi svou božskou přirozenost. Na hoře Tábor byl před jejich očima proměněn – *„jeho tvář zářila jako slunce a jeho šat byl oslnivě bílý“*. Zároveň se zjevili Mojžíš a Eliáš a Ježíš s nimi rozmlouval (Mt 17,1-13; Mk 9,2-13; L 9,28-36).

Dva andělé užití jako štítonoši u znaku na zvonu z roku 1615 se nestali trvalou součástí novopackého městského znaku a s velkou mírou pravděpodobnosti lze říci, že to bylo užití první a již nezopakované a tedy poslední. Protože anděl heraldicky vpravo drží vztyčený meč a druhý heraldicky vlevo olistěnou větev – ratolest, nelze mít tyto postavy za pouhou *stafáž,* ale za figury s nějakým významem a ikonografickým výkladem. Meč byl vlastní archandělovi Michaelovi jako bojovníku proti pekelným mocnostem a jako vítězi nad nimi. U Posledního soudu asistoval jako ten, kdo váží duše a ty hříšné sráží mečem do pekel.[53] Meč má v biblické symbolice mnoho dalších významů a je spojen také s Kristem – Mesiášem, a to jako vítězná zbraň královského Spasitele. Lze také zmínit vztah Bible (resp. autority Písma) a meče, když je konstatováno, že Boží slovo je *„živé, mocné a ostřejší než jakýkoliv dvousečný meč; proniká až na rozhraní duše a ducha, kostí a morku"* (Žd 4,12). Kristus je na některých obrazech Posledního soudu vypodobněn, jak mu z úst vychází meč – symbol Božího soudního výroku, který postihne zatracené.[54]

Je-li větev s listy druhého anděla olivovníkem, pak může jít o archanděla Gabriela.[55] S olivami a olivovníkem se spojuje také mnoho biblických symbolů, obrazů a přirovnání. Olivovník je vnímán jako znamení, kterým Bůh dává lidem pokoj a požehnání. Středověcí malíři sienské školy ve scéně Zvěstování vkládali archandělu Gabrielovi do rukou místo lilií olivovou ratolest, vyjadřující poselství: *„Pán je s tebou!"*, ale také postoj ke konkurenční Florencii.[56] Olistěná větev nutně nemusí být olivovníkem. Lze jí mít například za mandlovník, který je stejně jako lilie symbolem panenského pečetí Krista.[57] Gabriel a Michael jsou chápáni jako archandělé života a smrti. Zde přeneseně také alegorie spravedlnosti a míru. Zůstaneme jen při tomto konstatování a nebudeme rozvíjet další možné roviny výkladu. Štítonoši navazují na ikonografický výklad znaku a svým způsobem ho doplňují a rozšiřují.

Shrneme-li možnou ikonografii novopackého znaku, pak lze konstatovat, že v jedné rovině výkladu má díky kosmo dělenému štítu vztah k pánům ze Smiřic a díky barevnosti lze mluvit o Albrechtovi Janovi Smiřickém, který užíval barvu červenou a bílou na svém dvoře. Rozvinutá koruna symbolizuje Sasko jako zemi, s kterou se v té době spojoval protestantismus především. Ve druhé rovině výkladu je koruna symbolem Ježíše Krista jako nejvyšší autority evangelických církví a k němu se váží i obě barvy štítu – červená a bílá (resp. stříbrná). Tomuto výkladu odpovídá i situace v Českém království po vydání Majestátu na ochranu církevních svobod v roce 1609. Je otázkou, zda by znak se stejnou ikonografií mohl vzniknout i před rokem 1609. Majestát byl natolik převratnou událostí, že dokázal v dalším desetiletí naprosto změnit společenské klima. Znak tak vyjadřuje konfesní postoj nejméně Albrechta Jana Smiřického, kterého lze mít za pravděpodobného iniciátora vzniku novopackého znaku. Předpokládáme, že velká většina obyvatel Nové Paky se konfesně hlásila k českým evangelíkům, resp. k protestantským církvím. Novopacký znak tuto skutečnost může odrážet a díky tomu ho lze z pohledu vyložené ikonografie považovat za mimořádný zjev české komunální heraldiky. A to při vědomí, že vše k ikonografii novopackého znaku napsané je relativní.

Rozvinutá koruna novopackého znaku je v prostředí českých historických městských znaků figurou ojedinělou. Je zřejmé, že nelze v duchu ikonografického výkladu zobecnit její symboliku tak, že by ji snad bylo možné bezvýhradně aplikovat například na erby pánů z Velhartic, či jiných uživatelů stejné figury (viz výše výklad k saskému znaku). Okolnosti, které, jak předpokládáme, podobu novopackého znaku ovlivnily, jsou natolik specifické a mimořádné, že jsou nesouměřitelné a nezobecnitelné.

Po husitských válkách bylo udělování městských znaků všeobecně respektovaným právem krále. Neexistence znakového privilegia v Nové Pace svědčí o tom, že konstituování znaku nebylo dokonáno podle platného právního řádu.[58] Plnohodnotnost novopackého znaku je však dána jeho vydržením.

Poznámky

1 KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 4. díl. Praha 2000, s. 359.

2 CECHNER, Antonín: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Novopackém*. Praha 1909, s. 126. Cechnerův přepis textů na zvonu je velice nepřesný. Vyplývá to z porovnání Cechnerova přepisu s částí odečitatelného textu ze zvonu na jeho fotografii. Za poskytnutí barevné fotografie současného stavu zvonu a jeho výzdoby děkuji Mgr. Josefu Coganovi.

3 POCHE, Emanuel a kol.: *Umělecké památky Čech*. 2. díl. Praha 1978, s. 483.

4 Poche, 1978, s. 481.

5 Stříbrný typář je evidován ve Sbírce pečetidel ve Státním okresním archivu v Jičíně.

6 Cechner, 1909, s. 108 i s kresebným vyobrazením, komentovaným v roce 1985 jako vyobrazení nepřesné – viz ČAREK, Jiří: *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985, s. 268; NOVOTNÝ, Robert R.: Rešerše pro MÚ Nová Paka z 30. 4. 2004 z ANM Praha, Eichlerova sbírka, sign. G-14, Paka Nová.

7 Cechner přináší kresebné vyobrazení, opis však přepisuje nepřesně minuskulními písmeny; korektní údaje přináší Novotného rešerše – viz poznámka č. 6.

8 WIDIMSKY, Vinzenc Robert: *Städtewappen des österreichischen Kaiserstaates, I. Königreich Böhmen*. Wien 1864, s. 90, č. 343.

9 Kuča, 2000, s. 359.

10 SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. 5. díl. Praha 1887, s. 182.

11 BÍLEK, Tomáš V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882, s. 536.

12 Bílek, 1882, s. 778.

13 Série tří městských znaků na Šluknovsku – Chrastava, Jiřetín pod Jedlovou, Rumburk – o jejichž udělení se postaral původem slezský šlechtic Jiří Mehl ze Střelic v rozpětí let 1581 – 1587; jeho rod neměl s regionem před rokem 1562 nic společného a po roce 1607 odsud zcela zmizel – RUDA, Vladimír a kol.: *Znaky severočeských měst*. Most 1970, s. 63, 70, 104.

14 Viz poznámka č. 7.

15 *Ottův slovník naučný,* sv. 19. Praha 1902, s. 37.

16 Cechner, 1909, s. 108.

17 SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha b. d. v. [1909], reedice Argo Praha 1998, s. 681, s poznámkou o pramenu – BERAN, J.: *Paměti m. Nové Paky*. 1872.

18 Čarek, 1985, s. 267-268.

19 AUGUSTIN, Josef: *Velká encyklopedie měst a obcí ČR*. Sokolov 2001.

20 OSWALD, Gert: *Lexikon der Heraldik,* Leipzig 1984, s. 323 – *„Rautenkranz: grüne, mit Blättern besetzte Zierleiste in Gestalt eines Kronensegmentes, die nur in Verbindung mit Heroldsbildern vorkommt. Der im sächsische Wappen vorhende."*

21 QUERFURT, Curt O., von: *Heraldische Terminologie*. Wiesbaden 1969, reprint vydání z r. 1872, s. 110-111.

22 ARNDT, Jürgen –SEEGER, Werner –MÜLLER-WESTPHAL, Lothar: *Wappenbilderordnung*. Neustadt a. d. Aisch 1990, Tafel 88, č. (0411)-187-641; NEUBECKER, Ottfried –RENTZMANN, Wilhelm: *10 000 Wappen und Embleme*. München 1989, s. 282-283;

BEUTELL, Charles: *English Heraldry*. London 1907, s. 108, 113.

[23] MATHIOLI, Petr Ondřej: *Herbář neboli Bylinář*. Reprint vydání z roku 1562. Olomouc 2000, s. 591, 596.

[24] KRÁL z Dobré Vody, Vojtěch: *Heraldika*. Praha 1900, s. 127.

[25] KOLÁŘ, Martin – SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika* I. Praha 1902, s. 215.

[26] SEDLÁČEK, August: *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty*. Svazek 1 – 5, Praha 2001-2003, editor Vladimír Růžek.

[27] Cechner, 1909, s. 126 při popisu znaku na zvonu z roku 1615.

[28] Viz Lubomír Zeman, kresba znaku in: Kuča, 2000, s. 359.

[29] JÍRA, Josef: *Nová Paka, Popis přírodní a kulturně historický*. Nová Paka 1931.

[30] Čarek, 1985, s. 186.

[31] DŘÍMAL, Jaroslav – ŠTARHA, Ivan a kol.: *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*. Brno 1979, přílohy.

[32] Viz poznámka č. 18.

[33] Viz poznámka č. 15.

[34] Střelecký terč z roku 1840, znak z bývalého soudu – ve sbírkách Městského muzea v Nové Pace.

[35] SCHALLER, Jaroslaus: *Topographie des Königreichs Böhmen*. Teil 16. Bidschower Kreis, Prag und Wien 1790. Herrschaft Kumburg und Aulibitz, sonst auch Gitschin genannt, s. 88.

[36] SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen…* 3. Band. Bidschower Kreis. Prag 1835, s. 137.

[37] Čarek, 1985, IV. Barevné vyobrazení znaků.

[38] Viz poznámka č. 19.

[39] Ottův slovník naučný. Sv. 23. Praha 1905, s. 105.

[40] Národní archiv Praha, Archiv české koruny, inv. č. 2293.

[41] VESELÝ, Zdeněk: *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha 2003, s. 140.

[42] DE FIORES, Stefano – GOFFI, Tullo: *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří 1999, s. 793 n.

[43] Ottův slovník naučný. Sv. 8. Praha 1894, s. 836.

[44] NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník*. Praha 1992. Reprint vydání Praha 1956, s. 1236/1237.

[45] Novotný, 1992, s. 357, 415; LEMAĒTROVÁ, Nicole – QUINSONOVÁ, Marie Thérèse – SOTOVÁ, Véronique: *Slovník křesťanské kultury*. Praha 2002, s. 189; PETROSILLO, Piero: *Křesťanství od A do Z*. Kostelní Vydří 1998, s. 105.

[46] Novotný, 1992, s. 292, 351-354.

[47] HEINZ-MOHR, Gerd: *Lexikon symbolů. Obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha 1999, s. 105; HALL, James: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha 1991, s. 226; BECKER, Udo: *Slovník symbolů*. Praha 2002, s. 123, 318.

[48] ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana: *Slovník symbolů*. Praha 1998, s. 70.

[49] Oswald, 1984, s. 324.

[50] DENKSTEIN, Vladimír: *K vývoji symbolů a k interpretaci děl středověkého umění*. Rozpravy Československé akademie věd, Řada společenských věd, roč. 97, sešit 2. Praha 1987, s. 46-47; Hall, 1991, s. 232.

[51] Hall, 1991, s. 493.

[52] *Slovník biblické kultury*. Praha 1990, s. 247-248; zde uveden odkaz na reprezentativní výběr výtvarných děl s uvedenou tématikou. Tridentský koncil (1545 – 1563) se zabýval zobrazováním Vzkříšení, uplatňovaným do té doby zejména v malířství, a konstatoval nemožnost verifikovat scénu svědectvím biblického textu. Proto rozhodl, že hrob, z kterého Ježíš Kristus vystupuje, musí být zavřený a Ježíš Kristus musí stát na zemi a nikoliv se vznášet nad hrobem.

[53] Denkstein, 1987, s. 60; Heinz-Mohr, 1999, s. 155; Hall, 1991, s. 271.

[54] LURKER, Manfred: *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha 1999, s. 142.

[55] Hall, 1991, s. 144, 312, 506.

[56] Lurker, 1999, s. 175-176; malíři v Sieně olivovníkem nahrazovali jinak běžnou lilii v rukách archanděla Gabriela a činili tak pro nevraživost měst Sieny a Florencie. Znakem města Florencie byla lilie.

[57] Royt – Šedinová, 1998, s. 101.

[58] Čarek, 1985, s. 30-34.

Über das Wappen der Stadt Nová Paka / Stanislav Kasík

Die ältesten Belege eines Wappens der Stadt Nová Paka (Neupaka) sind die Verzierung der Glocke von 1615 aus der Kapelle der Schmerzhaften Jungfrau Maria und der Siegelstock von 1620. Die Abbildung des Wappens war in der Vergangenheit sehr variabel, was die Frage der Richtigkeit der heutzutage gebrauchten Fassung auftischt. Vor allem wird die Antwort auf die Frage gesucht, ob die Figur der ausgerollten Blattkrone lose oder nicht lose sein soll. Nach Analysen der ältesten bekannten Belege und mit Unterstützung der Interpretation bei der Deutung der Figur und ihrer üblichen Abbildungsform wird festgestellt, dass die ausgerollte Krone aus der rechten oberen und linken unteren Schildecke hervorgehen soll. Der Verfasser macht den Versuch, die Bedeutung der angewendeten Figuren im Wappen mit dem Verweis auf die Ähnlichkeit mit dem Wappen der Herren von Smiřice und dem wahrscheinlichen Zusammenhang mit dem Wappen der sächsischen Herzöge auszulegen. Er findet ferner für die Figur der ausgerollten grünen Blattkrone, aber auch für die farbliche Gestaltung des Wappenschildes und zwar in Bezug zu Jesus Christus als höchster Autorität der protestantischen Glaubensgemeinschaften eine Erklärung.

(Übersetzt von Dipl.-Ing. Günter Fiedler)

„Item na lipové cestě spotřebováno …“
Rok 1632 na stavbách Albrechta z Valdštejna v registrech baušrejberských

Petr Uličný

Valdštejnovo frýdlantské vévodství s centrem v městě Jičíně se mohlo jako dokonale vybroušený drahokam chlubit mnohačetností faset, vytvořených vévodovou geniální organizační schopností. Jednou z nich byla i stavební kancelář, ve které několik písařů do speciálních týdenních partikulářů pravidelně zapisovalo výdaje na rozsáhlý vévodův stavební podnik, které pak byly výsledně sepsány na čisto do knih, jenž měly být přehledným dokladem o investovaných prostředcích.

Do dnešní doby se dochovaly celkem tři takové knihy: *Registra hlavní baušrejberská na příjem a vydání všelijakých materiálních vjecí při stavení J. M. k. jitčínských: od 1. Januarii do posledního Decembris to jest za celý rok Léta 1630,* jejíž informace týkající se staveb jsem podal v předchozím pojednání,[1] a pak dvě knihy za rok 1632, rozdělené do dvou pololetí: *Registra hlavní na příjem a vydání všelijakých materiálních větcí při stavení J. M. k. vztahující se ku počtu s. jánskýmu polouletí: nyní na rok 1632,* a *Registra hlavní baušrejberská na vydání peněz při stavení J. M. k. Jitčínském od 1. July až do 31. Decembris léta 1632, polouletí vánočního*.[2]

Oba ročníky se od sebe liší v organizaci jednotlivých zápisů a měnila se i ruka písaře. Zatímco první pololetí roku 1632 ještě psala ruka písaře známého z register z roku 1630, v druhém pololetí se pod titul knihy podepsal nový písař, který v mnohém změnil dosavadní způsob zápisů – Mikuláš Hollar z Práchně (bratr později proslulého emigranta Václava Hollara), s platem 15 zlatých měsíčně. Jeho pravá a levá ruka byli Filip Steger s Jiříkem Benáčkem s platem 12, resp. 10 zlatých, kterým vypomáhal Bedřich Tychler.[3] Jednotlivé příjmy a výdaje byly, tak jako v roce 1630, nadále řazeny do kapitol podle typu materiálu; doba vydání však byla již jen rámcově uvedena do určitého týdne a také místo určení a jméno řemeslníka bylo mnohem řidším jevem než u register z roku 1630. Pokud ale měly tyto knihy sloužit k pře-

Obr. 1. Registra hlavní baušrejberská z druhé poloviny roku 1632. První strana zápisů s výdaji staviteli Niccolò Sebregondimu a mistrovi Jakubu Macetovi. SÚA, VL, sg. F/67/2. Foto Petr Uličný, 2004.

hlednému pojednání o všech výdajích, pak určitá stručnost jejich zápisů mohla být vítaná či přímo žádaná.

Pouze dva zachované ročníky register z období mnohaleté stavební činnosti vzbuzují otázku, existovaly-li i další takové knihy. Pohled na vnější okolnosti, které ještě za života Albrechtova a po jeho smrti nečekaně zasáhly do osudu města, ukazuje, že pro sepsání ročníku 1631 a už vůbec ne pro ročník 1633 nebyly ideální podmínky. Předně byly tyto knihy psané ex-post, po skončení celého roku, tedy od ledna následujícího roku, a před jejich sepsáním muselo proběhnout výsledné setřídění všech výkazů, partikulářů a různých dalších *cedulí* a *certificati.* Tuto práci tedy nebylo možné při pokračující stavbě provést zároveň bezchybně a rychle, takže šokující zvěst o tragické vraždě vévodově v únoru roku 1634 nutně zanechala ročník 1633 nedokončený. Jiné události pak zřejmě znemožnily zpracování ročníku 1631, neboť právě v tento rok, kdy byl Valdštejn sesazen ze své funkce vrchního generála, se dostala nepřátelská vojska tak blízko do vnitrozemí, že ke konci roku sám Valdštejn odcestoval i se svým archivem mimo Jičín. Následovali jej i další, a tak by tato situace mohla vysvětlovat, že na sepsání register již nebyl čas. Poučení z toho lze zřejmě číst i v tom, že následující dochovaný ročník 1632 byl rozdělen do dvou svým způsobem zjednodušených dílů, aby práce na nich probíhala rychleji a v kratším intervalu.

Jednotlivé stránky knih nejsou číslované, a tak se budou níže citované údaje vztahovat k jednotlivým kapitolám. V prvním pololetí to byly: *příjem železa štafového, příjem železa mřížového, příjem železa šínového, příjem svorů a ryklů železných, příjem radlic a krojidel, příjem čipřic a vřeten k mlejnům samotížným, příjem plechu zámečnického, příjem volova, příjem vocele, příjem mědi, příjem cejnu, příjem zděří železných do trub, příjem hřebů laťovních, příjem hřebů podlažního, příjem hřebů šindelního, příjem kladek mosazných, příjem cvoků rozličných, příjem sochorů, palic a klínů železných, příjem nosatců, příjem kratců, příjem motyk, příjem špiců tuplovaných, příjem lopat železných, příjem lžic a kladiv zednických, příjem rejčů aneb lopat okovaných, příjem háků železných, příjem drátů, příjem mříží oratovních, příjem mříží železných starých, příjem štětek k bílení, příjem železa starého, příjem zámků visutých, příjem voken starých, příjem skla, příjem seker, pil, nebozezů, příjem kádí, džberů, konví, neciček, příjem provazů rozličných a šňůr zednických, příjem kolomazí, příjem líčenců, příjem fošen, příjem fošen a prken borových, příjem fošen a prken dubových, příjem fošen a prken javorových, příjem fošen a prken jesenových a vosikových, příjem fošen a prken lipových, příjem prken a fošen hruškových, příjem fošen a prken vořechových, příjem lišet dubových, volšových a vosikových, příjem latí řezaných, příjem šindela, příjem kolečka rybníkářského, příjem trakařů, příjem nosidel, příjem lopatišťat, správa o koních koupených a jinších nádobí k spotřebě J. M. kníž., jakž níže rozepsáno a inventář s sebou přináší, totiž: příjem koní, příjem věcí koupených na koně materiální, inventář všech věcí v Zebíně zůstávajících, z nichž Jiřík Berger odpovídati má až do posledního junii A 1632, příjem vápna* (nadpis chybí), a *zpráva o cihelnách zámecké, velišské, tumské, dřevěnské.*

V druhém pololetí pak: *služby měsíčné baumistru, služby mauermistru, služby měsíčné baušrejberům, služby zahradníkům, štukatorům, zedníkům, havířům, tesařům, kameníkům, hrnčířům, cihlářům, řezbářům, truhláři, klempíři, zámečníkům, sklenáři, malířům, kotláři,*

přikrývačům, mazačům, provazníkům, kovářům, kolářům, sedlářům, uzdařům, bednářům, za železo, za hřeby laťovní, podlažní, šindlený, též i cínsy všelijaký, za vápno, za sklo, skalníkům, forákům, vodákovi, za koně koupené, za prkna a šindele, služby měsíčné kovářům, šafářům a pacholkům při koních pagážních, náklad na cihelnu holovousou, náklad na oboru Smrkovskou, extra ordinari a *zpráva o cihelnách zámecké, velišské, tumské, dřevěnské.* Na konci této knihy pak byl uveden seznam všech kapitol s celkovým nákladem za toto pololetí, který činil 39 635 zlatých. Tyto dvě knihy doplňuje týdenní partikulář od 19. do 26. června 1632.

Zámek

Hlavní stavební akcí na zámku bylo v roce 1632 vybudování kamenných arkád kolem nádvoří staré části, které nahradily předchozí arkády renesanční. Stavbu zde vedl Jakub Serena, kterému byly adresovány veškeré dodávky potřebného materiálu. Během března prováděli zedníci přípravné práce, při kterých mimo jiné z náměstí po fošnách tahali *veliký štukoví.* 22. března si Serena vyzvedl 240 prken *„na dělání lešení pokštelů, a pod klenutí do starého stavení“*, tedy pravděpodobně na klenby arkád. V ten samý den dorazilo od zvonaře Martina Šretena z Hostinného 14 *mosazných* kladek, kteréžto si s dalšími osmi na svoje *dílo* vyzvedl opět Jakub Serena.

Poté, co kameníci během března a dubna dokončili otesání prvních kusů, se zedníkům 30. dubna vydává 18 liber olova *„pro podkládání pro veliké štukoví, kteréž se na zámku J. M. kníže pro pavlače zasazuje“*. Začátkem května se Jakub Serena obrátil na kancelář s *cedulkou* na vydání mřížového železa na „*tupl gütterkifer* (*čelist* z dvojitého mřížového železa), *kteréž na pilíři capitollu* (hlavici) *potřeboval“* a 25. dne téhož měsíce si vyzvedl další kusy *„k potřebě pod kladení pod pilíře“*. Ze začátku června je zmiňován výdaj 16 velkých svorů do pilířů ze štafového železa a během poloviny měsíce další železo *„na dělání velkých ankrů* (kotev) *k stahování pilířů“*, *„na klamry do zámku mezi arcadi*“, a k stahování týchž sloupů opět *tuppel guttercifer.* A pro osazování pilířů byly znovu doplněny zásoby olova. V partikuláři z 4. červnového týdne je pak z kameníků jmenován Tobiáš Etrych, *„kterýž při stavení pavlače v stavení zámku kameny tesané k zasazování spravuje a balaustry k témuž stavení dělá“,* za což obdržel týdenní odměnu 20 zl. O pracích na arkádách zámku lze v partikuláři vyčíst i z provozu v lomech, kde konkrétně v lomě v Ostroměři (20 km východně od Jičína) tento týden vylomil *skalník* Václav Hurych *„1 pilestrada 3 lokty dlouhá* (1,8 m) *za 1 zl., 2 kusy na paty též 3 loketní za 2 zl., 3 kusy na arcadi 2½ lokte po 45 krejc.,* a *2 kusy na arcadi 7 čtverti dlouhý a široký* (1,05 m) *za 1 zl.”*. Podle tohoto seznamu lze tedy odhadnout, že dodávky kamenů odpovídaly zhruba jednomu poli arkád týdně, což při 48 polích této arkády čítalo práci, kterou bylo možné provést během jednoho roku. Výška dodaných pilastrů pak odpovídá poslednímu nižšímu druhému patru, zatímco spodní patra měla pilastry dlouhé 2,7 m (viz níže).

Vánoční pololetí register přineslo další jména kameníků, kteří na arkádách pracovali. Vedle již zmíněného Tobiáše Etrycha se sumou 24 až 30 zl. týdně tesal *balus-*

try do nového zámku během července i mistr Jakub Orsolini, s týdenním platem 30 až 45 zl. Podřadnější práce zastával kameník Petr Matzeta, který dostával jen 6 až 10 zl. Vedle něho je v tutéž dobu (17. až 28. června) jmenován i jeho příbuzný, zedník Jakub Matzeta, který na zámku stavěl lešení a vyvážel rum ze zámeckého *placu* (nádvoří).

Růst arkád pak nakonec znovu ilustrují i dodávky kamenů ze čtyř různých lomů. Tak druhý týden v červenci dodal Orsolinimu skalník Václav Šebek z velišského lomu 60 *balustri* a 3 *arcadi*, a Jan Pelcan z lomu dřevěnického společně s Jiříkem

Obr. 2. Jičín. Zámek. Pohled od jihovýchodu na arkády menšího nádvoří stavěné v roce 1632. Foto Petr Uličný, 2005.

Grýglem v lomě pod hradem Bradlcem celkem 30 *qvadroni* (desek). Ke konci měsíce *ulomil* Václav Hurych v Ostroměři 7 *podestali* (soklů) 1,5 m dlouhých a z Dřevěnic dorazilo opět 8 *qvadronio*. Z počátku srpna přibyly z Dřevěnic další 2 *bassi* (sokly) 1,5 m dlouhé a dalších 8 *qvadroni*. Jak arkáda rostla, bylo v půlce měsíce z Ostroměře vyžádáno 14 *kapitolů* (hlavic) 0,6 m dlouhých a 0,45 m širokých. Poté následovala dlouhá pauza, kdy bylo nepochybně jedno dokončené podlaží arkád klenuto křížovou klenbou, a teprve až začátkem prosince dodává Václav Hurych z Veliše na novou část 10 nových *pilestradů* 2,7 m dlouhých, 0,6 m širokých a 0,45 m tlustých a poslední pracovní týden v roce nakonec i 8 kusů *simsových* (římsových) po 2,7 m o šířce a síle 1,5 m.

Vedle stavby arkád byly zaznamenány dokončovací práce také na západním křídle, běžícím od hlavní budovy k hlavním stájím a v stáji samotné. Nejprve je ale 13. února truhláři Kryštofovi Guttbirovi vydáno 13 dubových prken na hlavní vrata. Ale teprve 2. března při další dodávce 30 kusů prken je poznamenáno, že šlo o hlavní vrata *„na velkém place, kudy se do dřevěnice chodí“*, tedy o průjezd ze zadního nádvoří do jednoho z dvorů.[4] Spolu s kovářem Jiřím Šenkem pak týž Guttbir během dubna pracoval na dalších vratech, tentokrát v traktu otočeném do ulice Smiřických, proti domu čp. 2, jak to popisuje zápis na vydání štafového železa na panty, a *„na zdělání zápory při hlavních vratech v zámku J. M. k. proti domu Jarošovu“*. Z červnového partikuláře pak vysvítá, že Kryštof Guttbir dále pracoval na hlavních vratech a mimo to i na jakýchsi okenních rámech, za což obdržel 10 zl.

Další práce na zámku nastiňuje výplata 20 zlatých kameníkovi Jakubovi Orsulinovi z téhož týdne za otesávání okenních a dveřních ostění. V tu samou dobu pak skupina 14 havířů pod vedením Hanße Rojchelta[5] bořila v zámku zdi mezi starou a novou částí, jak o tom již referoval Niccolò Sebregondi v dopise z 2. dubna téhož roku.[6] Titíž havíři pak s bouráním v zámku pokračovali až do třetího týdne v červenci. Vedle toho také ještě kopali základy k nějaké nové stavbě, patrně k východnímu spojovacímu křídlu (viz níže).

Od poloviny roku odrážejí výdaje register intenzivní práce na zámeckých střechách. Tak hned první dva týdny nejprve tesaři *uklízeli* krovy nad zámkem a *„k stavení starému zámku trámy tesali*“. V lesích na kumburském panství jim podle červnového partikuláře připravovalo stavební dříví celkem 24 tesařů v čele s Janem Rychtářů.[7] Situace tak dozrála k splnění Valdštejnova příkazu v dopisu z 9. února téhož roku, v němž Sebregondimu sděluje, aby dal na starý zámek novou střechu, shodnou se střechou na novém stavení, a pokryl ji prejzovou krytinou.[8] Vztyčení střechy není zdokumentované, její pokrytí ale probíhalo od července do srpna, přičemž zápis z posledního červencového týdne v *extra ordinari* sděluje, že se tehdy dostavili i pokrývači z Prahy. 7. srpna pak již mohl přijít vrchlabský zámečník Martin Fryzna, který na zámeckou střechu *do štítů* dodal 10 železných *lilium*, za které si účtoval 4 zl. za kus. Údaje o dodávce z velišské a dřevěnické cihelny, které na zámek tehdy vydaly celkem 12 900 háků a 16 250 prejzů, ukazují, že se s pokrýváním pokračovalo ještě začátkem září.

Hned na začátku *vánočního pololetí,* tedy první červencový týden, specifikují registra intenzivní práce i na *vyhánění* zdí na blíže neurčeném místě zámku. Na této akci se spolu s budováním míčovny účastnilo první tři týdny 84 zedníků, přičemž jejich počet se další týdny až do půlky září zmenšoval na 48–53 osob. Podle položky *extra ordinari* jim od 2. červencového týdne přijelo pomoci *„22 zedníků, kteří sem byli z Vídně a z Prahy posláni"*. Od půlky září byla již do dokončených konstrukcí zámku menší skupinou 30–40 zedníků osazována kamenná ostění, která byla jimi vzápětí *dynchována* (natírána). Tehdy je na zámku uváděn ohromný počet 187 až 197 pomocníků, kteří museli být využiti na práce, jež ale z register nelze přesně vyčíst. Práce s osazováním ostění pokračovaly dlouho do začátku listopadu, ukazujíce tak na to, že ještě v roce 1632 byla postavena velká část zámku. S velkou pravděpodobností se jednalo o poslední krátké východní křídlo, pojící novou část zámku se stájemi, protože všechny ostatní partie zámku byly tehdy již bezpečně dokončené. S ohledem na dokončovací práce na křídle otočeném do ulice Smiřických v první polovině roku lze odhadovat, že toto křídlo bylo stavěno o rok dříve, v létě 1631. Z ostatních prací je zde začátkem října ještě zmiňována stavba komínů a druhý týden v listopadu i finální omítání zdí. I když se nejednalo o mimořádně výjimečnou stavební akci, přesto zde společně se stavbou arkád týden co týden pracoval ohromný počet 190 nádeníků.

V hlavních zámeckých stájích byla situace obdobná jako v ostatních částech, takže i zde se pokračovalo s dokončovacími pracemi. Tesař Melichar zde během celého měsíce března sbíjel bedněná stání pro koně, na což si vyzvedl 105 fošen. Truhlář Kryštof Guttbir od 13. března pracoval tamtéž na dveřích, pro které si vyzvedl 5 dubových a 5 javorových prken. Červnový partikulář pak sděluje, že zde 12 tesařů pracovalo na sloupcích pro koňská stání. Tento seznam také odhaluje skupinu tesařů s předákem Christofem Fünekem, kteří tehdy na stájích pracovali pod mistrem Melicharem Fiebiegerem (Fibigerem).[9] (Sám tesař Melichar zde uveden není, protože měl stálý týdenní plat 6 zlatých, a stálé platy nebyly v partikuláři vedeny.) Melichar pak v týž samý měsíc ještě dostal od komory zakázku na polaťování nějaké části střechy nad stájemi.

Příliš práce nebylo tento rok s pořizováním nového mobiliáře, který byl jako obvykle zadán truhláři Kryštofovi Guttbirovi v době mimo stavební sezónu, v druhé polovině února. Tehdy mu bylo na dělání stolu, stoliček, tabulí a dalších potřeb vydáno 40 fošen, 29 prken lipových, 90 prken borových a 60 lišt olšového dřeva. Po skončení této zakázky obdržel 1. března 64 fošen na udělání dlouhých tabulí potřebných do nové části zámku. Na konci března si týž truhlář vyzvedl 120 podlažních hřebů *„pro zbíjení lišet na komoře J. M. k. k zavěšení tapeceray"*. Podrobněji je lokalizována další akce z dubna *„na přibití stolečků mezi okny v kanceláři baušrejberské"*, na které týž truhlář dostal 60 hřebů. Na této kanceláři se pracovalo ještě v červnu, když zde byl týž Kuttpir pověřen děláním jedné tabule a další tabule k psaní, na což dostal 9 fošen.

Pro úplnost uvedu ještě několik drobných prací, které probíhaly na blíže neurčených místech zámku, jako lednová oprava futra a dveří *nad komorou*, březnové vydá-

ní mřížového železa na dělání jakýchsi sloupků mezi okna a pak výdaj 390 hřebů na položení podlahy v jedné komoře, kteroužto práci provedl v dubnu tesař Melichar. V červnu pak zednický mistr Jakub Maceta užil k přibíjení rákosů *„na dělání zadní příčné zdi“* 5000 cvoků a dva svazky drátů. Patrně pro práci v těchže místech bylo 26. června Martinovi Mejzlovi vydáno šínové a štafové železo na zavěšení a stažení jednoho komínu. Tehdy se opět pracovalo *nad komorou*, kde tesař Melichar laťoval střechu. Jelikož se následující měsíc přikročilo k pokrytí střechy nad starou částí zámku, je pravděpodobné, že ona komora byla někde v této části.

Dolení marštale – dolní stáje

Také u doleních stájí pod zámkem spělo vše k dokončení. Oproti předcházejícím údajům z roku 1630 je již rozeznávána kočovská stáj pro povozy od zbývajícího jistě většího dílu stájí koňských. Práce v tento rok začaly v březnu stavbou malého lešení (30 prken, 60 hřebů). Mezitím se ale od 1. dubna pod dohledem tesaře Melichara Fiebiegera začalo s pokládáním dřevěných podlah v kočovských stájích, s čímž se pokračovalo až do 6. června. Dodávka prken proběhla ve dvou várkách (510 a 588 fošen) v každém z měsíců, lze z toho tak odhadnout, že kočáry měly být ve dvou zhruba stejně velkých prostorách.

Stavba malého úseku lešení se zdá být vysvětlena následující akcí, když na další část lešení bylo 15. dubna zednickému mistru Dominiku Polatovi vydáno dalších 120 prken, aby bylo vzápětí účtováno za 60 dlouhých nárožníků do štítů ze štafového železa a 8. května ještě 30 prken na lešení *okolo štítů*. Nově vystavěným zděným štítům odpovídají i výdaje na *„polaťování střechy nad štíty“*. Tato střecha, na jejíž přikrytí bylo vydáno odpovídající množství materiálu (7000 hřebů na krov, 480 latí, 1200 laťovních hřebů a 5400 šindelů), byla tedy zdvižena až při výstavbě štítů, a byla vložena do již stávajícího krovu. Velikost akce napovídá, že se jednalo o výrazný akcent stavby, s největší pravděpodobností nad portálem. Tento úsudek potvrzuje skutečnost, že se ve stejný okamžik pracovalo právě na hlavních vratech kočovských stájí, na které truhlář Kryštof Guttbir obdržel 20 dubových prken.

Když byly štíty dokončeny, přesunuli se dělníci na jiné části střechy, kde během června laťovali vikýře (2160 šindely). Mezitím si Jakub Maceta si v kočovských stájích od 11. června připravoval lešení (120 prken) na dokončení celé akce, totiž na osazení portálu. Zpravuje o tom následující zápis z prvního červencového týdne, kdy si tento kameník vyzvedl 24 zl. za práci na *hlavních vratech* pro kočovské stáje.

Od února do května také průběžně probíhaly práce na konstruování a osazování dřevěných rámů oken, na které dostal Kryštof Guttbier 360 prken dubových pro koňské stáje a v dubnu pro stáje kočovské 90 kusů. Na ně byla již 28. dubna adresována 1 truhla s 2520 prostými terči skla od sklenáře Davida Rabana. Lze předpokládat, že i další příjem skla od Jana Šírara z *Šiřištěnský* huti[10] a další z huti *Rejděcké* mohlo být použito na zasklívání maštalí. Červnový partikulář pak odhaluje, že na *obíjení* okenních rámů dále pracovali zámečníci Jiřík Mengl a Adam Glazer z Tur-

nova, vedle sklenáře Davida Khobera, který konkrétně pracoval na oknech do stájí kočovských.

Když byla osazena všechna okna a hlavní vchod kočovských stájí, mohlo být konečně během měsíce července započato se zařizováním interiéru. Hned první týden zde pracovala skupina tesařů na dřevěných sloupcích a během celého měsíce pak proběhly nákupy potřebného zařízení. Od uzdaře Bartoloměje Guttlera z Turnova byly koupeny za 64 zl. různé kšíry a uzdy a *„čtveré nádobí se vším příslušenstvím"* za 52 zl. Kašpar Nos a Jiřík Drozler z Reychenberka (Liberce) dodali *„8 zuků* (potahů) *gšírů, totiž řetězy k držení 8 sedel, 32 chomoutů, holster prostranků a co k tomu náleží"* za 177 zl., dále uzdaři Jan a Martin Rymerové z Turnova dodali každý po 14 *vohlaví* a Martin navíc 30 párů *votěží* a 7 *vopratí*. Nakonec se přihlásil i uzdař Hendrych z Hořic *„za nádobí se vším příslušenstvím na 4 potahy"* a jičínský uzdař Václav s 15 *vohlaví*. Účty register zaznamenaly i koupi čtyř koňů za nemalý obnos 193 zl. z panství velišského a hořického, a to právě ve stejnou dobu začátkem července.

O dalších pracích je pak slyšet až po skončení sezóny. Tehdy po celý listopad kotlář Daniel Pekárek *obíjel* mědí kamenné žlaby v kočovských stájích a první týden v prosinci pak komora koupila od zámečníka Martina Fryzna z Vrchlabí 500 *kočírovaných* kroužků pro vázání koní.

Tummelhauz – jízdárna

Zcela ojedinělá informace přichází i o tummelhauzu neboli jízdárně, kde si zedník 15. dubna Domenico Polato na *cedulku* vyzvedl 30 fošen ke stavbě lešení k štítům. Začátkem července pak 16 havířů uklízelo *„proti zámku J. M. k., kde tumelplatz býti má"*, tedy letní jízdárna před jízdárnou zimní, kterou byla samotná budova.

Balhauz – míčovna a bašta

Po výčtu budov jižní fronty nejspodnější části zámku přichází na řadu i západní křídlo s míčovnou, pojící se na zimní jízdárnu přes dodnes částečně dochovaný kosodélný bastion, který byl založený již v roce 1630. Před zahájením sezóny probíhaly některé práce nejprve uvnitř míčovny. Prvního března dostal tesař Melichar 60 prken *„k udělání bednění okolo zdi vnitř na balhauze"*, a týž tesař během celého měsíce ještě 360 prken na samotné podlahy. Asistoval i truhlář Kryštof Guttbir, který ke konci března vyhotovil troje dveře z 8 fošen. 11. května byl do míčovny povolán i kovář Jiřík Šenek, aby do oken osadil mříže ze štafového a mřížového železa.

Se začátkem sezóny pak během dubna rostlo okolo zdí míčovny lešení, avšak teprve z červnového partikuláře vysvítá, že od 19. do 26. června celkem 75 zedníků *„na balhauze štíty dělali, zdi obmítali a dynchovali. Baštu dole za balhauzem z gruntu vyháněli"*. Seznam tohoto zástupu kvalifikovaných sil otevíral Jan Krystián ze Sobotky s téměř 5 zl. týdně, sledovaným Babtistou Columbou a Jacobem Holanem se 3 zl. Ostatní zedníci neměli více jak 2 zlaté týdně.[11] Lešení k baště jim připravil tesař Jakub, jenž

si již 14. června vyzvedl 90 prken. Obdobné množství zedníků pracovalo na míčovně i během celého července, když zde *dynchovali vikýře.* Se svou partou se na střechu míčovny z hlavních stájí přesunul i mistr Melichar Fibiger, který během prvního červencového týdne připravil z dubových fošen štíty k pokrytí. O to se pak postaral pokrývač Frydrych Wyttig, který je se svou družinou vyplácen za opravování a přikrývání štítů a krovů míčovny po celý zbývající měsíc. Ke konci října se nakonec o svoji platbu přihlásilo také 18 mazačů, *„kteříž na balhauze nad světnicí půdu mazali“*, patrně pod vedením Mikoláše Kosa, který je za tuto práci placen ještě ze začátku listopadu.

Kovárna

Od roku 1630, kdy byly kopány základy ke kovárně, založené vedle farní zahrady, pokročily práce natolik, že v polovině roku 1632 byla již hotová hrubá stavba. Dozvědět se to lze z údajů na pokrývání střechy a pracích v interiéru. Během několika dní kolem 30. června bylo na pokrytí střechy vydáno 516 kusů řezaných latí a speciálně na vikýře dalších 120 kusů. Tesař Melichar si pak na pobíjení *„střechy nad kovárnou u štítů“* vyzvedl 4920 šindelů a 3000 podlažních hřebů. Týž Melichar dostal 28. června na kladení podlahy v kovárně 154 fošen a ve stejný den i Kryštof Kuttpir 26 prken na dělání dveří tamtéž.

Nová zahrada pod zámkem

Nová zahrada, rozkládající se kdysi pod dolními staveními zámku, byla založena na popud Valdštejnova dopisu z 2. května roku 1632.[12] To, že se v pramenech register druhé poloviny roku 1632 míní novou zahradou ta zahrada, která byla pod zámkem a nikoli v *lustgarten* u Valdic, ukazuje již placení stálého platu zahradníku Janovi Lorcovi, mistru při *nové zahradě pod městem*, který činil v druhém pololetí 18 až 20 zlatých měsíčně. Vedle něho je se stálým měsíčním platem veden i mistr Jan Hembtner s 18 zl., který ještě patřil k výše honorovaným, a pak Heřman Nídermeyr s 12 a tovaryš Jakub Bér s 8 zl. Pouze ale u výše zmíněného Lorce je uvedeno, že pracoval na nové zahradě, vyplácení stejně honorovaného druhého *mistra* tak naznačuje, že Hembtner vedl práce v zahradě pod Zebínem. Tam však po celý rok není slyšet o jediné větší akci, takže o tamní aktivitě vypovídá jen pár zpráv, jako vydání 120 hřebů podlažných na přibití polic pro *chování semen a kořenů* a nutné zazimovací práce na začátku listopadu, kterých se zúčastnilo 29 lidí.

Jak se ukazuje z dochovaných zápisů, přistoupilo se s předstihem ještě před založením zahrady k vybrání vhodného vodního zdroje, který by s dostatečným tlakem oživil plánované zahradní fontány. Plyne to ze zprávy podané na začátku listopadu, kdy bylo placeno *„Adamovi Kyllerovi, kterýž touž vodu do města Jitčína jakž náleží dovedl. Vedle oučtu s ním učiněného, a vyměření provazcem našlo se 30 774 lokte. Každou troubu počítaje po 5 loktech, činí 102 kop a 34 trouby. Od každé kopy vrtané po 7 zl. činí 717 zl.*

58 krejc., na ty mu do oučtu porozdílně vydáno, od N. (tj. týdne) *12. léta 1631, až do N. 19. léta 1632"*. Celkově byla tedy vyměřená trasa vodovodu dlouhá 18 206 metrů a prováděla se od poloviny března 1631 až do začátku listopadu 1632.

Zdroj vody se nikde neuvádí, o vodovodu se ale naštěstí v registrech činí i další zmínky, prvně v červnovém partikuláři, podle kterého havíř Jan Schifmer dostal 10 zl. za kopání příkopů pro vedení vody za branou *věžovou* (Valdickou) a havíř Zachariáš Jüngling za tutéž práci na Novém městě na *lukách*. Během druhé poloviny roku pak oba zmínění havíři dostávali až do začátku listopadu za pokračování ve své práci pravidelný plat 14 až 24 zl. týdně. Tehdy bylo provedeno konečné vyúčtování s havířem Janem Šifmerem, „*kterýž od zámku Bradce až do města trúbám, po kterýž voda do příkopy kopal. A jeho díla se vyměřilo 38 800 loket a podle smlouvy od každého lokte po 1 zl. činí na penězích 647 zl. 40 krejc.*" Zmíněných 38 800 loket ovšem činí 23 kilometrů, zatímco zřícenina hradu Bradlec leží jen 7 km od Jičína. Vysvětlit si to lze patrně tak, že Šifmer vedl z Bradlce do města tři paralelní vodovody. To tedy patrně objasňuje i výše zmíněnou délku vodovodu do zahrady, kterou do příkopů vykopaných havíři pokládal vodák Kyller. Po skončení této práce se Jan Šifmer ještě přesunul pod vrch Zebín, kde společně s Balcarem Neymanem a Zachariášem Fünglingem dále pracoval na „*spojení studniček, z kterých voda do města jde*".

Z ostatních výdajů plynou další detaily tohoto grandiózního díla. V lednu 1632 si Jiřík Šenek vyzvedl štafové železo a jeden svazek zámečnického plechu na „*dělání šesterých železných dvířek k stojanům, kudy se pramenitá voda do nové zahrady vede*". Adamovi Khylerovi bylo kromě trub vydáno v období od dubna do června ještě celkem 1770 kusů zděří „*pro kladení trub od stojanů až k nové zahradě*". Původ dřevěných trub dokládá formanova dodávka 5880 kusů z dřevěnického panství v polovině července. Červnový partikulář pak informuje, že kameník Petr Matzeta byl placen 6 zl. za týden práce na nějaké neurčené dílo pro zahradu. Šlo patrně o vodní dílo, jehož stavbu v zahradě upomíná v dopise z března téhož roku vévoda Albrecht.[13]

Další akce, ke které vše spělo se závěrem roku, byla svým rozsahem podobná položení 18 km dlouhého vodovodu, zcela odlišná však tím, že ji nevykonával jeden člověk přes jeden a půl roku, ale během několika málo týdnů nespočetné davy všech řemeslníků a pomocníků, dostupných tehdy ze všech jičínských staveb. Registra nejprve od července zaznamenávají celkem běžné udržovací práce v zahradě, jako platbu 16 „*osobám ženským, co v zahradě plely*", či dalším 15 až 30 pomocníkům, kteří zde prováděli blíže neurčené dílo. Teprve však první týden v listopadu je specifikováno, že oněch 29 osob pracovalo v *zahradě pod Zebínem*. Pak je však náhle v zahradě pod městem vedeno na přelomu listopadu a prosince 207 nádeníků, jejichž počet každým týdnem rostl, aby v půlce prosince dospěl k maximu 300 lidí, „*kteří v městě rum nakládali a kamení na hromady skládali. Též za městem v nové zahradě zem rumem vyrovnávali*". Práce se také rozjely v lomech, kde nejprve 20 osob tahalo kameny a v půlce měsíce již 50 lidí pomáhalo odlamovat zmrzlý kámen a nakládat jej na vozy. Z velišského lomu v týž čas také dorazilo deset fůr písku, který byl měněn za sta-

vební rum. K dovezeným kamenům pak přistoupil kameník Jakub Orsolini, který byl od posledních tří týdnů placen za *špicování úhelníků* k nové zahradě.

Sebrané údaje tedy vypovídají přesvědčivě o tom, že od zimy 1632, a patrně až do počátku roku příštího byla v nové zahradě pod zámkem navezena terasa horního parteru, pro kterou byla hned vzápětí připravována terasní zeď z pravidelných *úhelníků*. Tuto terasu lze dodnes rozpoznat v násypu pod silnicí, vedoucí podél stávající zámecké zahrady, vzniklé z pozůstatků dolních stájí.

Zámecký kostel

O zámeckém kostele (později sv. Jakuba) toho registra mnoho nesdělují, ačkoli je z jejich zpráv patrné, že ani tady se tento rok práce nezastavily. Podle příjemce dodávek materiálů zde zednické práce vedl Jakub Maceta, pokud nebyl zrovna převelen na zámek. Ten si v dubnu vyžádal 14 šínů železa do *kavřinců*, tedy na vynášení římsy kladí. Týž Maceta si 21. května odnáší 30 fošen a 90 kusů *líčenců* na svázání lešení ke stavbě, ke které v kostele dále potřeboval 12 dlouhých *svorů* a 12 *ryklů*. Červnový partikulář zastihl v kostele při práci celkem 11 zedníků, v čele s Janem Agostinim se 3 zl. a 45 krejc. týdně, kterého následovali s 2 ½ zl. Jacob Czereket, Martin Wittig, Hanß Wister, Martin Gall, Christof Walter, George Mügl, Marten Schmidt, Christof Prembt, Antoni Somati a Frantisco Oberk. Jejich počet se v prvních červencových týdnech měnil ze sedmi na 16, a pak již jen dva dokončovali celé blíže neurčené dílo. Více o něm prozrazuje až platba kameníkovi Tobiáši Etrychovi, který od prvního listopadu až do poloviny prosince dostával 18 až 20 zl. týdně za tesání schodů do nového kostela. Jistě se jednalo o schodiště šnekové, těch je však v kostele více, takže nelze rozhodnout, které z nich bylo právě tehdy stavěno.

Během července bylo tesaři, vedenými zřejmě mistrem Jiříkem Pfeferem nebo Jakubem Zimmermannem s 18 resp. 15 zl. týdně, opracováno u kostela stavební dříví, ze kterého již druhý týden stavěli na kostele vazbu. I když opět není řečeno kde, je podle rozsahu práce možné, že šlo o menší část kostela, snad o jihovýchodní věžovitý rizalit, který byl oproti ostatním zvýšen až ke koruně kostela, umožňující přístup do podkroví.

V prosinci pak od mistra Jana Simeona dorazila ze zámecké cihelny dodávka stavební keramiky, určená speciálně pro kostel, obsahující 4100 klenebních cihel, 1000 *dlažiček* a pak 8900 háků a 9900 prejzů. Materiál na krytinu by stačil přesně na pokrytí všech čtyř rizalitových přístavků, ty by však těžko měly být tehdy kryty drahou krytinou, když byly dosud (stejně jako ještě dnes) nedokončené. Pravděpodobnější proto je, že v následujícím roce dorazila ještě druhá dodávka, a tak mohla být pokryta celá střecha hlavní části kostela. Zmíněné klenební cihly a dlaždice šly patrně na tento rok dokončovanou stavbu se schodištěm.

Dokončení kostela do podoby, aby mohl být vysvěcen, bylo v tuto dobu největší prioritou, a tak Niccolò Sebregondi Valdštejnovi navrhl, aby raději zastavil stavby v *Lustgarten* a pokračoval jen ve městě.[14] V kostele šlo především o provedení štu-

Obr. 3. Jičín. Kostel sv. Jakuba. Pohled k jihovýchodu do interiéru štukovaném v roce 1632. Foto Petr Uličný, 2005.

kové výzdoby, dochované intaktně i přes řadu požárů do dnešní doby. Vedoucím štukatérské družiny byl Santini Gall s týdenním platem mezi 6 až 20 zl. a s celkovým pololetním příjmem 262 zl. O progresi práce informuje pouze jediný zdroj,

a tím jsou dodávky štukatérských cvoků. Jejich výrobu a dodání zajišťoval kovář Michal Ranšek *Nägelshmid* z Hradce Králové, který jen v červenci přivezl celkem 26 000 cvoků po 3 krejcarech. V období od srpna do září dodal jen 4 900, ale v říjnu opět velký počet 35 000 kusů, a v prosinci ještě 7 000 cvoků za stejnou cenu. Během půl roku si tak štukování interiéru zámeckého kostela vynutilo dohromady téměř 73 tisíc kusů cvoků.

I když se až do konce roku štukovalo, mohl řezbář Arnošt Heydelberger na přelomu července a srpna na dvakrát dovézt do kostela celkem tři svoje oltáře. Cena 18 zlatých za oltář ale odráží jen práci na jeho instalovaní či přivezení.

Fara

Další práce probíhaly i na stavbě fary, kam bylo povoláno poslední červencový týden 12 zedníků s týdenním platem 2 ½ zl. Každý z dalších čtyř týdnů byl vždy jeden či více zedníků odvelen jinam a na dodělávací práce zde do poloviny října během tří týdnů zůstali již jen dva zedníci. Po nich nepochybně přišli štukatéři a provedli do poloviny listopadu povrchy všech nových zdí, aby sem mohl ke konci listopadu dorazit hrnčíř Balcar Neyman z *Auhlejova*, *„kterýž k stavení nové fary jedny kamna postavil“*.

Dům zemského hejtmana

Na staveništi domu zemského hejtmana (čp. 10 proti kostelu sv. Ignáce) vládl tento rok čilý ruch. Dokončovala se hlavní budova, ale upravovala se zřejmě i nová část, přikoupená tento rok k jižnímu konci domu (čp. 11).[15] První výdaj na dům byl zaznamenán 27. února pro truhláře Kryštofa Guttbira, který dostal 12 dubových prken na sbití hlavních vrat. Od května týž truhlář pokračoval na osazování dveří z 60 kusů dubových prken, v čemž pokračoval i během poloviny června, kdy vedle dveří skládal i dveřní *futra*. Rovněž v polovině června se začalo se stavbou lešení, patrně přímo v domě, kde podle partikuláře čtyři zedníci Balcar Burganer, Martin Widman, Jan Chrudimský a Pavel Kunyn dokončovali hejtmanovy pokoje. Již tehdy je také vyplácen malíř Ambrož Frytz, který zde pak maloval po celý zbytek roku za tržbu 4 až 24 zl. týdně, s vrcholem v měsíci říjnu, kdy nedostával méně než 20 zl. Celkově jeho půlroční práce stála komoru 289 zl. Mezitím probíhaly práce ve vedlejších prostorách, kde od července až do začátku října 8 až 12 zedníků stále dokončovalo pokoje a první týden také schodiště, ke kterému stupně či jiné prvky dodával patrně kameník Tobiáš Etrych, placený 30 zl. týdně. V tom jim tehdy pomáhalo až na 30 podavačů. Na schodišti se podíleli i tesaři, kteří zřejmě připravili bednění pro klenbu schodišťových ramen. První červencové dny pak spolu na dveřích pracovali Kryštof Guttbir vedle kováře Jiříka Šeneka, *„kterýž k stavení hejtmana zemského zámky, panty a jinší potřeby hotoví“*. A do dokončených pokojů se pak instalovala kamna, což byla zejména práce pro hrnčíře Balcara Neymana z *Auhlejova* a dále pro Augusta Michala.

Nad hlavní částí stavby se během červencových dní pokrývala střecha nejprve v pěti a posléze i se 17 pokrývači. Začátkem září je vystřídal klempíř Michal Seidl, *„kterýž na domě pana hejtmana zemského vížku* (nad nárožním arkýřem) *bílým plechem pobil, a na to 2 soudky a* 1/4 *bílýho plechu spotřeboval. Od každého soudku a vedle smlouvy po 30 zl.“* K pojištění proti požáru byl na půdu od jičínského kotláře koupen v týž čas jeden měděný hrnec o 9 1/2 liber za 30 krejcarů.

Obr. 4. Jičín. Dům čp. 38, stavěný v roce 1632 baronem Václavem Zárubou. Foto Petr Uličný, 2005.

Regulace náměstí a další stavby

Intenzivní stavební tempo v tento rok vládlo i na náměstí, a to zejména na jeho západní straně – na domě Zárubovském (čp. 38), ke kterému jeho majitel baron Václav Záruba přikoupil v roce 1632 zadní část do Balbínovy ulice. Tato koupě ale následovala až poté, co mu Valdštejn pohrozil zabavením dvou až tří dvorů, z jejichž příjmů by byl dům postaven, nezačne-li stavět rychle sám. Pan Záruba sice dům v roce 1632 začal stavět, avšak neužívaje ho ani minutu, zemřel již na konci roku.[16] Výstavný dům, či lépe palác, má dodnes dochované podstatné části z Valdštejnovy doby včetně ušlechtile profilovaných oken přízemí. Záruba stavěl dům ve své režii, ale komora mu v tom pomáhala dodávkou stavební keramiky. Během srpna a pak ještě 8. září mu z dřevěnické cihelny mistr Adam Töxfer poslal celkem 5500 cihel, následovaných 800 kusy římsových tvarovek z cihelny velišské. Během týdne od 17. do 23. října zaslal mistr Jan Symeon na stavbu dalších celkem 8000 cihel z cihel-

ny zámecké, a nakonec v listopadu z téže cihelny ještě 1000 cihel a 3000 střešních háků. Počet 14 500 cihel a krytiny by stačil na zaklenutí celého přízemí (v patře klenby nebyly) a zakrytí střechy celého objektu. V tomto roce byl tedy skutečně celý dům vystavěn, doveden pod střechu a zaklenut, i když kamenná ostění oken a portálů se mohla osazovat ještě přes celou zimu. Jelikož byl tento dům stavěn až po delší době po příchodu Niccolò Sebregondiho v roce 1630, je možné předpokládat, že vznikl již podle jeho projektu. Na druhou stranu bylo komponování domu silně poplatné regulím, které byly pro jičínské náměstí vzaté z pozdně renesančních forem zámku, takže dům nemá výrazně odlišné členění od charakteristického *valdštejnského kánonu.*

Pozoruhodné doklady přinášejí registra i o dalších domech náměstí, z nichž zejména severní fronta dostávala od komory v druhé půlce roku velice podobné příděly stavební keramiky, pokud zrovna nestavěli zcela na svou režii. Z těchto domů stál nejzápadněji dům Daniela Švihovského (čp. 58), na jehož stahování si stavitel Domenico Polato vyzvedl 21. června železo na klamry. V půlce listopadu již mohla být do hotových místností Balcarem Neymanem z *Auhlejvova* postavena tři kamna po 15 zl.

Jeho soused Václav Vyšepolský (čp. 59) pak dostal zmíněný příděl ze zámecké cihelny, který mu byl dodán 17. října v počtu 2000 cihel. Totéž množství cihel dostal 14. srpna z kartouzské cihelny i jeho soused Jan Patočka (čp. 60). Ve vedlejším domě čp. 61 dostal 5. listopadu ze zámecké cihelny *na rest* (na dluh) celkem 3000 cihel také proslulý dvorský Žid Jakub Baševi.

Přes ulici pokračovala také stavba nárožního domu hraběte Maxmiliána (čp. 73), i když ne v takovém rozsahu jako v roce 1630. Od druhého zářijového týdne tam po 8 týdnů dělali dva zedníci s týdenním platem 2 ½ zlatých, kterým pomáhalo čtyři až sedm přidavačů. Na jejich práci poté navázal mazač Mikoláš Kos, který během jednoho týdne začátkem října *„jednu novou světnici vymazával"* za 3 zl., a druhý týden *„pod střechou nové pokoje zamazoval"* za poloviční cenu.

Jeho soused a příbuzný Hanibal z Valdštejna (čp. 74) měl nepříjemnost se samým vévodou, který v květnu roku 1632 nechal strhnout jeho stáj, postavenou proti jeho příkazu ze dřeva.[17] Snad na její stavbu či na nějakou jinou úpravu mu 16. srpna půjčila komora z kartouzské cihelny od mistra Kašpara Görttnera 3000 cihel. Také na sousední dům čp. 75, který patřil Janu Pokornému, byla v říjnu adresována půjčka 2000 cihel a 2500 dlaždic ze zámecké cihelny.

Ve východní straně náměstí bylo ze zámecké cihelny zapůjčeno obdobné množství 2000 cihel a 1500 dlaždic k domu Jana Šrejra, jinak řečenému Hubatka (čp. 93), a na straně jižní se totéž týkalo domu Pavla Mezřického (čp. 5), kam bylo ze zámecké cihelny posláno 15. října 2000 cihel. Poněkud větší množství – 8400 cihel a 3000 dlaždic, šlo v srpnu také na dům *rentmistra J. M. k.*

Jak již titul kapitoly a vydávané sumy naznačily, probíhala tento rok pod dozorem komory a jistě za projektování vévodova architekta Sebregondiho regulace náměstí. Přípravy k ní započaly nejpozději obchůzkou v roce 1631, kdy byly zjištěny již zmíněné závady v domě Hanibalově, pomalé tempo stavby Zárubovy anebo kdy

i celý dům *k zboření přišel*, jak se to stalo u čp. 77 na severní straně náměstí.[18] Sám Niccolò Sebregondi v regulační činnosti Jičína pokračoval svým známým plánem z roku 1633 a také návrhem úpravy náměstí v Liberci, za což byl placen rovněž v roce 1633.[19] Obdobné výdaje množství cihel a dlaždic napovídají, že komora pobízela majitele zmíněných domů k výstavbě štítové stěny včetně zaklenutí podloubí a vydláždění podle jednotného předpisu. Výsledkem úprav v tomto roce bylo znivelizování polohy kordónové římsy nad různě vysokými arkádami podloubí, jejíž výše vycházela z úrovně dané vévodským zámkem.[20]

Vedle náměstí probíhala výstavba domů podle jednotného plánu i na malém náměstí proti kostelu sv. Ignáce. Zde byla vytyčena řada pěti nových *domů sousedských*, počínaje u Velišské brány (čp. 16 – 20). Práce zde vedl mistr Dominico Polato, který si kromě nezbytného materiálu na lešení vyzvedl na vyměření 6 sáhů (11 m) zednických šňůr. Podstatnější jsou však dodávky cihel, kterých přicházelo podle záznamů z druhé půlky roku z cihelny zámecké, velišské, kartouzské a dřevěnické přes 50 tisíc, z nichž říjnová dodávka byla přímo určena ke klenbám. Dále následovalo přes 1000 cihel k *simsoví* (římsám), dlaždice a střešní krytina.

Nepřímo se lze z register dozvědět o stavbě dalších pěti domů založených na Novém městě. Během měsíce dubna bylo na „*stavení 5 domů na Novém městě proti špitálu na pobíjení střechy*“ a na „*polaťování střechy nad marštalemi při nových domích na Novém městě proti špitálu*“ vydáno celkem přes 16 000 šindelného hřebu a 6000 šindelů. Snad se jednalo o domy, které byly stavěny z režie Jiříka Moravce, kterému bylo 31. března půjčeno „*k stavění domů jeho*“ 72 liber štafového železa. Podobně bylo v týž měsíc poskytnuto šínové železo i Matěji Figalovi zámečníku, Kateřině Hruškové, Burjanu Polickému (který přišel o dům stavbou zámku) a v červnu na *klešt'* i Kateřině Krasudorkové.

Valdštejnova komora v tento rok začala stavět také v zadní části uličního bloku, ve kterém bylo pod vedením Jakuba Baševiho soustředěno finanční centrum frýdlantského vévodství. Na místě dnešních domů čp. 63 a 64 při ulici Palackého tehdy rostla budova mincovny, zvaná v tehdejších pramenech *mince*. Hned 12. ledna si zde tesař Melichar vyzvedl 270 podlažních, 360 laťovních a 4000 šindelných hřebů na postavení a pokrytí nové maštale, včetně sbíjení dveří. Směřovalo tam i štafové železo na *skobli* a řetězy. V červencovém partikuláři však deset tesařů pod vedením Christofa Hoffmana pro změnu nějakou střechu bořilo.[21] V zápětí se pak začalo se stavbou zděné budovy, na kterou mistr Adam Töxfer z dřevěnické cihelny poslal v srpnu, vedle dalších domů, na 15 tisíc cihel, 5 tisíc dlaždic, 4400 háků a 4700 prejzů a také 1000 kusů římsových tvarovek.

Vedle mincovny financovala komora i stavbu koželužny, která byla do té doby jen dřevěná. Její střechu společně se starou mincovnou strhlo 10 tesařů v polovině června. Od prvního července pak na novém místě dva až dvanáct zedníků nejprve kopalo a vyzdívalo základy a pak až do úplného konce roku stavělo celou budovu. V listopadu zřejmě již byla stavba připravena ke klenutí, protože sem Jan Simeon poslal cihelný a krycí materiál.

Drobné opravy se pak týkaly i devíti *samotížných* mlýnů na *Žákách*, kam byla 25. června poslána libra štafového železa a kopa *prostranků* (provazů). Koncem března byly zase poslány 3 fošny na hráz rybníku Porák k vyvážení rumu. V lomě velišském během května a června okovával kovář Václav 10 vozíků na spouštění kamenů, při čemž mu podle červnového partikuláře na budování klauzy pro *spouštění kamene* asistovalo 10 tesařů, v čele s Jírou Antochem, kteří mimo to dělali i na mostě pro rybník (patrně Porák) a na hlavních zámeckých stájích.[22] Tyto tesaře zde bylo možné zastihnout ještě začátkem července. Patrně právě proto tehdy v lomech pra-

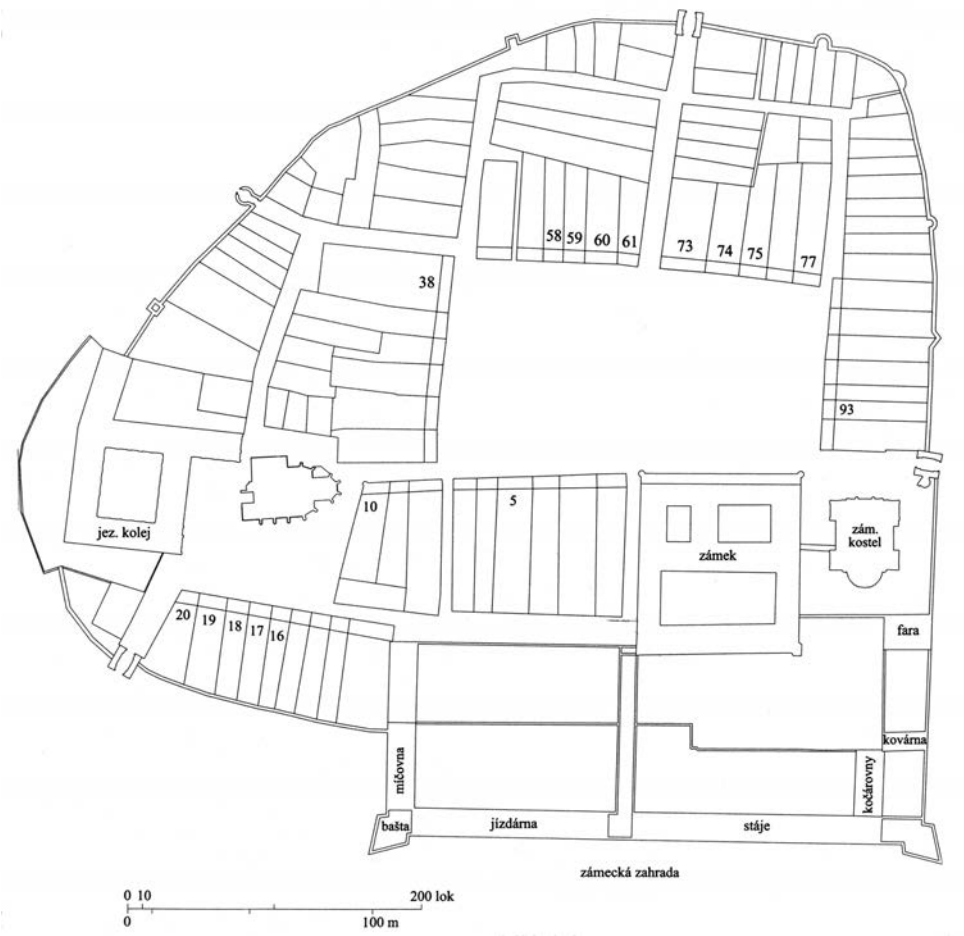

Obr. 5. Jičín. Plán města v době kolem roku 1632 s vyznačením všech tehdejších staveb. Kresba Petr Uličný, 2005.

covalo neuvěřitelných 200 osob. Poslední oprava pak představovala podezdění pivovarské pánve ve Vokšicích s 1700 cihlami.

Městské zdi

Poté, co byly České země roku 1631 před Valdštejnovým přijetím druhého generalátu napadeny saským vojskem, bylo celkem logické, že i když Valdštejn plánoval město rozšířit tak, že by staré hradby pozbyly funkčnosti, nezbývalo mu, než je alespoň provizorně zpevnit. Tyto práce začaly mimo sezónu, na začátku listopadu. Tehdy byla nevelká skupina zedníků placena za práci na hradbách a další týden za to, že *„zdi městské pevnili“*. Ze zámecké cihelny jim 5. listopadu cihlářský mistr Jan Simon na jejich dílo poslal dodávku klenebních cihel. Ještě první týden v prosinci pak dva zedníci *„městkou zeď dělali a prolamovali“*, s týdenním platem 3 ½ zl. Část práce těchto zedníků se dochovala dodnes v ulici Na Hrádku, kde je ve staré hradbě vsazena valdštejnská *hruškovitá* střílna lemovaná cihelnou špaletou. Podobné střílny ze stejné doby byly do hradby prolomeny i na dalších místech města.[23]

Jisté vylepšení bylo zadáno i na Valdické bráně, kde kovář Martin Mejzl dostal kus štafového železa na udělání jednoho prutu přes dveře, nejspíš proto, že zde byl tehdy vězněn jistý pan Solc, na jehož zavření si musel žalářník nechat poslat dva *visuté* zámky.

Během prvních dvou měsíců v roce bylo pro zvýšení bezpečnosti a kontroly na předměstí *na rozcestí* kováři Martinovi Meyzlovi zadáno provedení dlouhých nárožníků k *štachetům*, a taktéž na šroubovi čili *shagbaumen* (závoru). Tesař Melichar do ukované konstrukce poté provedl dřevěná vrata, přesněji tam, *„kde se šraňkové zdělali“*.

Drobné opravy se prováděly i na pevnostech strážících jičínskou kotlinu. Na hrad Veliš bylo mistrem Symeonem posláno z velišské cihelny 6000 háků a 9000 prejzů na pokrytí střech a z cihelny zámecké putovalo 5. listopadu 300 cihel k nějaké opravě na hrad Hrubá Skála. K velišskému hradu bylo také expedováno štafové železo na spravení řetězů ke studni.

Lipová cesta

Velmi poutavé jsou též zmínky o aleji vedoucí od města do *Lustgarten*, která byla osázena lípami v roce 1631, poté, co byly vykoupeny poslední pozemky stojící ji v cestě. Vinou zahradníka však mnoho lip nepřečkalo zimu, a tak Valdštejn v březnu 1632 nařizuje, aby byly vysázeny lípy nové a aby byla alej neustále hlídána proti poškození.[24] Výdaje *„vartýřům,* (kteří) *na nové cestě ponocují“* za 1 zl. týdně se ale v registrech objevují až od prvního července. Vedle nich na aleji v tutéž dobu pracovalo dalších 24 osob, i když postupně se během měsíce jejich počet snížil na 10 lidí. Terén vedle *lipové cesty* také upravovali havíři, kteří na tuto činnost polámali mimo jiné 24 *rejčů aneb lopat okovaných.* K vysázení nových lip se pak přikročilo během dvou týdnů od 6. do 19. listopadu, kdy zde sázelo nejprve 78 a v druhém

Obr. 6. Alej mezi Jičínem a Libosadem. Střední část s pohledem k Zebínu s dvorem na úpatí. Foto Tomáš Rasl, 2000.

týdnu nakonec neuvěřitelných 138 osob. Není proto divu, že rychlost celé akce při účasti tolika sazečů dala základ poněkud žárlivé pověsti o vévodovi, dávajícím příkaz k vysázení všech lip jediným výstřelem z děla.

Zebínský dvůr

Zajímavé zprávy se lze dozvědět i o hospodářském dvoře, stojícím dodnes pod vrchem Zebínem na místě stejnojmenné vsi, zaniklé brzy po Valdštejnově pádu ve vírů 30tileté války. V červnu roku 1632 zde však ještě klidně probíhaly stavební práce a stejně nerušeně se sepisoval inventář všech movitých věcí a koní, kterých zde tehdy bylo právě 132. Mezi 1. a 6. červnem tesaři opravovali střechu nad maštalemi (600 hřebíků), a pracovalo se i uvnitř, kde se to týkalo truhly na obrok a „*zapažení některých komor, kde se nádobí chová, i pro dveří dělání*“. Na zavírání maštalí a zmíněných komor bylo tehdy zebínskému šafáři vydáno 7 *visutých* zámků.

V partikuláři z poloviny června je dále vypláceno 16 tesařů v čele s Christofem Gichtem a Pavlem Marků, „*kteří v Zebíně pro koně materiální marštale postavují*“ s denním platem 10 krejcarů.[25] Během července pak nejprve zedníci podezdili stavbu další části maštalí, které během dvou týdnů vystavěla skupina tesařů a pobila je prkny. Šest až devatenáct mazačů pak během tří týdnů jejich stěny omazávali hliněnou omazávkou. A nakonec bylo v srpnu z kumburského panství na stavbu dovezeno 660 *tesů*, tedy prken z hrubě rozštípaných kmenů, potřebných patrně k oplocení.

Obora ve Smrkovicích

Ani v oboře ve Smrkovicích se v roce 1632 práce na stavbě rozsáhlých stájí nezastavily, i když je těžké stanovit, jaké části se týkaly. První práce jsou zaznamenány až v červnu, kdy bylo od 14. do 25. dne tohoto měsíce vydáváno štafové a mřížové železo mimo jiné *„na udělání pro komíny šroubů sedmiloketních“*. Jednou je v těchto výdajích jako příjemce zmiňovaný jistý *vlašský kovář*. Na stejnou akci, týkající se střechy, bylo tentýž měsíc posláno 8000 šindelných hřebíků.

Vánoční pololetí register pak vypsalo dokonce samostatnou kapitolu na *náklad na oboru Smrkovskou,* kde však jediné výdaje byly v době od srpna až do prosince adresovány *„Jiříkovi Benešovi truhláři, kterýž dveře a rámec hotoví“*, s 4 až 10 zl. týdně, s celkovou sumou 125 zl. V tutéž dobu, jistě k jiné části stavby, byly v rozmezí od srpna do 14. září z cihelny velišské od mistra Jana Symeona, dřevěnické od Adama Töxfera a z cihelny kartouzské ve Valdicích od Kašpara Görttnera dopraveno do Smrkovic celkem 21 100 cihel zdících a *sklepových* (na klenby). Během poloviny roku tedy byla jedna část smrkovických stájí, osvětlená dlouhou řadou oken, dokončována a v druhé polovině roku pak byla další její nová část současně teprve vyzdívána. Zcela nejasný je pak údaj o vydání 20 železných háků, „*kterými se trhají střechy, kteréž do Smrkovic náležejí*“, z 22. září, za něž bylo *pašírováno* 50 zlatých.

Niccolò Sebregondi

Registra za *vánoční pololetí* poskytují nejednu informaci i o jičínském *baumistrovi*, architektu Niccolò Sebregondim, který zde Valdštejnovi sloužil za stálý plat 100 zlatých měsíčně. Z různých výdajů na mobiliář se ve zprávách nejprve mihne 20 zlatých *„pro ukování 2 truhel baumistru“*, placených 30. dubna. Podstatně odlišné jsou však údaje o jeho častých cestách do Prahy k *Jeho Milosti knížeti*, vedených v *extra ordinari.* První cestovné 30 zl. je mu vypláceno 29. června, dalších 30 zl. za „*několikerou jízdu k J. M. k.*“ v týdnu od 14. srpna, a naposled první týden v prosinci 50 zl. opět za to, že „*několikráte do Prahy jezdil*“.

Extra ordinari

Extra ordinari je jako v registrech i zde závěrečnou částí, kde chci uvést přehled věcí, kvůli kterým se nehodilo zakládat vlastní kapitolu. Patří sem tak například zápis z poloviny srpna o koupi „*6 měděných kohoutků do Prahy náležejících*" za téměř 28 zlatých od Martina Švetera, tedy ozdoba některé ze střech Valdštejnova paláce. Anebo výdaj zámečníkovi Václavu Navrátilovi za vykování tří forem na střešní háky a prejzy z konce července, a podobně i zámečníku Václavu Diblíčkovi na okování 11 cihelných forem. Z dnešního pohledu již znějí spíš půvabně také zápisy o léčení koní, ale také i stavebních úrazů. Časté výdaje na nákup *líkařství* (léků) z apatyky vyvrcholily zřejmě vinou nějaké epidemie začátkem prosince, kdy byl pro asi vážně nemocné koně koupen celý seznam léčidel: libra dřevěného loje, *popolium,* sýry, bobek, *grümsat, merkurium,* jelení lůj, husí sádlo, staré sádlo a česnek v krejcarových a někdy i zlaťákových cenách. V léčení lidí byl zdatný barvíř Jiřík Mibra, který jednou hojil „*pacholete, kteréž bylo do žumpy do vřelého vápna upadlo",* podruhé jiné pachole, které si zlámalo nohu, a pak i jednoho nádeníka ze zámecké cihelny. O vánočním týdnu však zřejmě s léčením již nechtěl mít nic společného, protože dalšího nádeníka, který si zlámal nohu, se již ujal mistr *popravní…*

Poznámky

1 Petr ULIČNÝ: „*Item zedníkům na nějaký sloupky do štítu dáno …" Rok 1630 na stavbách Albrechta z Valdštejna v registrech baušrejberských*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 17. Semily 2005, s. 35-64.

2 Titul na deskách první knihy zní: *Počet paušrejberský materiální. Polouletí svatojánského. Léta 1632*. NA Praha, VL, sign. F/67/2, kart. 11.

3 Jaroslav MENCL: *Historická topografie města Jičína*. Část I. Jičín 1941, s. 89, p. 16 uvádí ještě pomocníka Antonína Spezzu a účetní Simeona Šonovského a Eliáše Wosiga, které však registra nezaznamenala.

4 Jednalo se patrně o tutéž místnost, zmiňovanou vedle kuchyně v inventáři z roku 1686 jako *dřevnice.* SOkA Jičín, AM Jičín, J-90B, inv. č. 122A, kart. 3, fol. 5. Viz též plánek in: Jaroslav MENCL, *Historická topografie,* I, s. 99.

5 Skupina 11 havířů, ve které byli Hanß Rojchelt, Hanß Cramer, Bertl Jüngman, Motz Legler, Bertl Tomaß, Hanß Hanel, Geörgie Grün, Hanß Ficker, Moz Handler, Lorenz Güngl a Geörge Gottstain, dostala tehdy za 55 dní práce po 18 krejcarech celkem 16 zl. a 30 krejc. Vedle nich pak havíři Michal Nicht, Christof Schënfelder a Christof Miller dostali za 5 dní po 12 krejcarech.

6 Jaroslav MENCL, *Historická topografie,* I, s. 88.

7 Seznam těchto tesařů je následující: Jan Rychtářů, Václav Žilák, Jan Votruba, Lup Lederiz, Mikuláš Ertlíček, Václav Martinů, Jan Kobližek, Jíra Hirchl, Jíra Finger, Goërge Schutt, Bartl Wenzl, Moz Schwarzbach, Jíra Mlynářů, Václav Bílej, Jan Kretchner, Václav Procházka, Jan Mlynářů, Martin Lehkej, Václav Lunák, Jan Synek, Pašel Erban, Havel Schineke, Faltin Heinrich a Christof Fischer. Podle červnového partikuláře tak na stavbách a v lesích pracovalo dohromady 72 tesařů vedle 90 zedníků a 14 havířů. Přesný počet kameníků a štukatérů, či malířských pomocníků nelze zjistit.

8 Jan MORÁVEK – Zdeněk WIRTH: *Valdštejnův Jičín. Příspěvek k dějinám barokního stavitelství v Čechách*. Praha 1946, s. 28.

9 Christof Füneke, Paul Altman, Caspar Leibner, Christof Wilhelm, Michel Khülman, Christof Pehl, Michel Kütte, Adama Straka, Hanß Lottwig, Jacob Wilhelma, Christof Werner, Hanß Wisner. Tito tesaři tehdy pracovali i na mlýnech a trhání střechy.

10 Míní se Hans Schürer von Waldheim z Lábu,

který na Valdštejnský dvůr dodával kvalitní nádobí z dutého skla (poháry, číše a sklenice). Jan MORÁVEK – Zdeněk WIRTH, *Valdštejnův Jičín,* s. 18.

[11] Seznam těchto zedníků je následující: Jan Krystián ze Sobotky, Babtista Columba, Jacob Holan, Motz Gottstein, Geörge Weÿruh, Johan Mazet, Moz Miller, Adam Purgthart, Caspar Hubert, Šimon Patočka, Christof Vogl, Stefan Spineti, Adam Gleber, Hanß Gründl, Jacop Grolniß, Caspar Moser, Adam Groß, Christof Mückl, Geörgie Heübel, Tobiaß Haneke, Hanß Haneke, Hanß Schirager, Christof Arelt, Stephan Khoch, George Ulman, Hanß Jutner, Conradt Schirajer, Christof Neüjkoricky, Simeon Weidl, Jacob Nisl, Martin Procházka, Hanß Lantterbach, Geörge Weigang, Benedict Placzer, Michel Lauch, Abraham Hader, Nückl Brünß, Bertl Wolf, Carlo Baß, Geörgie Wohlberger, Christof Ridiger, Jacob Steÿgman, Hanß Hendrich, Michel Pleÿalter, Christof Adam, Paul Püller, Martin z Chocně, Mikuláš Kos, Michal Meinert, Albrecht Volgman, Jan Spěvák, Berth Černej, Jan Doubravský, Christof Michel, Linhart Gabert, Robert Ziphoff, Jiřík Hořický, Christof Wanke, Petr Schmidt, Blažiej Springer, Jan Pozdníček, Hanß Schmidt, Ferdinand Schirager, Hanß Schindelman, Hanß Römiger, Stephan Schireitzer, Václav Hochman, Caspar Schireiger, Jíra Moher, Sacharias Fibiger, Hanß Kürcher, Florian Franz, Merten Ziriner a Geörge Mikes.

[12] Jan MORÁVEK – Zdeněk WIRTH: *Valdštejnův Jičín,* s. 32. Jaroslav MENCL, *Historická topografie města Jičína,* s. 88.

[13] Jaroslav MENCL: *Historická topografie města Jičína*. Část II. Jičín 1948, s. 415. Zmiňovaná zahrada je zde omylem zaměněna za zahradu u Valdické obory.

[14] Jan MORÁVEK – Zdeněk WIRTH, *Valdštejnův Jičín,* s. 25.

[15] Jaroslav MENCL, *Historická topografie města Jičína*. II, Jičín 1941, s. 222.

[16] Jaroslav MENCL, *Historická topografie města Jičína,* I, s. 150-152. Jan MORÁVEK – Zdeněk WIRTH: *Valdštejnův Jičín. Příspěvek k dějinám barokního stavitelství v Čechách*. Praha 1946, s. 20, pozn. 44.

[17] Jan MORÁVEK – Zdeněk WIRTH, *Valdštejnův Jičín,* s. 20, pozn. 44.

[18] Jaroslav MENCL: *Historická topografie města Jičína,* I, s. 175.

[19] Jaroslav WAGNER: *Valdštejnova architektura kostelní*. Diplomová práce na filosofické fakultě Univerzity Karlovy, s. 119, pozn. 112.

[20] Za upozornění na tento fenomén jičínského náměstí děkuji Jaromíru Gottliebovi, který jej spojuje právě s valdštejnskou regulací.

[21] Tito tesaři byli následující: Christof Hoffman, Maz Berger, Christof Preibich, Gregor Hibel, Mikuláš Cirsa, Christof Herman, Christof Seibt, Niekl Blümel, Maz Riedel a Michal Tolnich.

[22] Seznam těchto tesařů je následující: Jíra Antoch, Jan Piskořů, Jíra Antoch, Tobiaß Wolk, Jíra Hubenej, Jan Slavík, Adam Scherabig, Václav Beran, Jakob Nikodém a Adam Werpant.

[23] Petr ULIČNÝ: *Opevnění města Jičína v 16. století*. In: Průzkumy památek I/2004, s. 126-143.

[24] Jaroslav MENCL, *Historická topografie města Jičína,* II, s. 412.

[25] Seznam tesařů je následující: Christof Nicht, Pavel Marků, Jíra Volek, Šimon Bugystal, Kuba Kotlík, Václav Tesařů, Jan Studenej, Jakub Špička, Christof Khilman, Martin Menzl, Jan Ležák, Bartoň Malej, Jan Bednář, Vávra Klopáček, Václav Kropáček a Matěj Malej.

„Item na lipové cestě spotřebováno…“ („Weiter am Lindenweg verbraucht...“) Das Jahr 1632 auf Bauwerken von Albrecht von Waldstein in Bauschreiberregistern / Petr Uličný

Waldsteins Friedländer Herzogtum mit dem Mittelpunkt in Jičín (Jitschin) konnte sich als vollkommen geschliffener Edelstein mit seinen zahlreichen Facetten rühmen, die der geniale organisatorische Geist des Herzogs ins Leben gerufen hat. Ein Bestandteil davon war auch seine Baukanzlei, worin einige Schreiber in spezielle Wochenpartikulare regelmäßig die Ausgaben auf Herzogs umfangreiche Bauunternehmen eintrugen, die dann im Ergebnis *in Reinschrift* in Regesten festgehalten wurden. Diese Regesten sollten als übersichtlicher Beleg von investierten Mitteln dienen. Im Jahre 1632 waren weitere Bauarbeiten an Herzogs Schloss im Gange, als steinerne Arkaden gebaut wurden und der östliche Verbindungsflügel zu den Ställen emporwuchs. Bei den unteren Schlossgebäuden wurden die Herberge für die Kutschen und das Ballhaus fertiggestellt, die Fläche vor der Reitschule entsprechend geändert und die Bastei hinter dem Ballhaus erbaut. Fertiggestellt wurde ferner eine kleine Schmiede und das Pfarrgebäude. Gegen Jahresausgang wurde die Terrasse des neuen Schlossgartens aufgeschüttet, wohin damals auch eine Wasserleitung geleitet wurde. Bei der Schlosskirche wurde die Treppe gebaut und das Dach eingedeckt. Im Interieur liefen intensive Stuckarbeiten. Wohl nach dem Projekt des Architekten Sebregondi wurde dieses Jahr die nördliche Seite des Marktplatzes mit dem Bau neuer Giebel und des ganzen Hauses von Baron Záruba reguliert. Die Arbeiten gingen ferner am Landeshaus und an den Stadtmauerreparaturen weiter. Erneut wurde die Lindenallee zum *Lustgarten* unter dem Zebín ausgesetzt. Man arbeitete auch am Zebíner Hof und an den Ställen in Smrkovice. Das Kapitel *extra ordinari* führt zahlreiche Reisen von Niccoló Sebregondi zum Herzog nach Prag an.

(Übersetzt von Dipl.-Ing. Günter Fiedler)

Turnov v životě jednoho z primátorů
Příspěvek k dějinám města v polovině 17. století

David Marek

Při nedávném studiu cechovních organizací na Turnovsku v 16. a 17. století, k němuž bylo využito především písemných materiálů uložených ve Státním okresním archivu Semily, jsme nemohli při sledování osudů jednotlivých řemeslnických organizací uniknout ani probleskujícím střípkům ze života konkrétních osob, sdružených pod ochranou zdejších cechů.

Ve vlastních písemnostech turnovských řemeslníků, zvláště v seznamech přijatých mistrů, tovaryšů a učedníků můžeme často rekonstruovat i několik generací zdejších sousedů a obyvatel věrných rodinné tradici, které dědily způsob obživy z otce na syna po řadu desetiletí. Při použití materiálů obsažených ve fondu Archiv města Turnova pak můžeme jména známá z cechovních matrik a register *ozdobit* konkrétními životními situacemi, které byly dostatečně významné, aby byly zaznamenány. Objevuje se pak podoba města a jeho obyvatel, kterou by možná stálo za to trochu přiblížit. O to víc, že situace města po třicetileté válce není zpracována právě nejpodrobněji nebo jsou tyto studie již zastaralé a překonané novějšími výzkumy.[1]

Při sondě mezi turnovské sousedy a obyvatele 17. století jsme využili zejména soudní spisy, korespondenci probíhající mezi městem a vrchností[2] a trhové knihy, zaznamenávající prodeje a koupě nemovitostí. Trh s nemovitostmi tehdy probíhal v nepoměrně vyšší frekvenci než dnes, domy byly prodávány a kupovány v podstatě neustále a téměř výhradně na dluh, resp. na splátky, které bývaly spláceny řadu let – průměrně v horizontu 10 – 20 let (v závislosti na výši kupní ceny), i déle. Peníze váznoucí na takové nemovitosti se nazývaly gruntovní (popř. domovní).

Stejně čilý jako trh s nemovitostmi byl také obchod s gruntovními penězi samotnými – v podstatě se obchodovalo s dluhem, který na daném domě, chalupě, poli, zahradě apod. vázl. Prodávající mohl tímto způsobem získat okamžitě peníze, které měl dostávat v jednotlivých splátkách po několik let, od jiného souseda, jenž měl

právě finančních prostředků dostatek a chtěl je tímto způsobem investovat. Že se jednalo o investici poměrně výnosnou, zjistíme z drobné sondy do obchodu s gruntovními penězi v 16. a 17. století, kdy se takové domovní peníze daly pořídit zhruba za 40 – 80 % reálné ceny, často však prodejní cena nedosahovala ani poloviny garantované částky.[3] K tomuto obchodu dává podnět prodejce nemovitosti, který nechce čekat, až mu bude v několika ročních splátkách dlužná částka peněz vyplacena, a nabídne ji za sníženou cenu k prodeji třetí osobě. Ve skutečnosti to znamenalo, že takový *investor* mohl za vloženou sumu peněz získat v jistém časovém údobí až dvojnásobek (nevýhodou tohoto obchodu je časový odstup, nesoucí s sebou riziko devalvace měny).

Vzhledem k tomu, že předmětem našeho článku bude dlouholetý člen městské rady, využili jsme ke studiu také purkmistrovské rejstříky (měsíční výkazy obecních příjmů a výdajů).[4] Odtud lze podrobněji sledovat tehdejší situaci a také starosti, s nimiž se mohl potýkat konkrétní představitel města.

Dochovaná korespondence mezi radou města a hejtmanem, sídlícím po většinu času na Hrubé Skále, nám opět přibližuje život ve městě a problémy městské rady. To vše jsou dokumenty, které pomáhají vykreslovat tehdejší stav věcí, zvláště pak, je-li v centru našeho zájmu osoba radní.

❑

Rodina Vodsloňů se poprvé objevuje v turnovských pramenech na konci 16. století, kdy v čele zdejší řemeslnické organizace kovářů nacházíme roku 1584 jistého Víta Vodsloně, zvaného též Volešnický.[5] Konkrétně jej ve vedení turnovských kovářů nacházíme v letech 1584 – 1594, 1599 – 1606 a zároveň mezi 12 členy městské rady (poprvé roku 1595). Ve stopách svého otce pak pokračovali také dva z jeho synů: Václav, zvaný Kocourek, a Jan, řečený Quando. Pro úplnost můžeme doplnit, že manželkou Víta Vodsloně byla jistá Mandalena a v jedné domácnosti bychom s nimi našli ještě přinejmenším dcery Kateřinu a Lidmilu, další dva syny Mikuláše a Jakuba a jednoho blíže neurčeného sourozence.

My se budeme věnovat podrobněji mladšímu z obou bratrů. O Janu Vodsloňovi se v pramenech více dovídáme od roku 1612, kdy je zvolen za jednoho z představitelů turnovských kovářů, později se dostává stejně jako otec do městské rady (poprvé roku 1630) a v neposlední řadě vystupuje jako senior literátského bratrstva (doloženo s jistotou od roku 1633).[6] K tomu působil jako správce špitálního záduší, poručník sirotků, správce na vybírání peněz ze sousedských várek piva, správce nad vinným šenkem apod.

O prvních letech jeho života můžeme pouze spekulovat, je však více než pravděpodobné, že před vstupem do učení ke svému otci musel absolvovat několik let ve zdejší městské škole. K provozování svého budoucího zaměstnání potřeboval umět alespoň číst, psát a počítat. Mimoto si musel osvojit znalost kupeckých počtů, přepočítávání a převod různých měn, musel znát a naučit se počítat v různých mírách a vahách a mít základní znalosti ve vedení obchodních knih.[7]

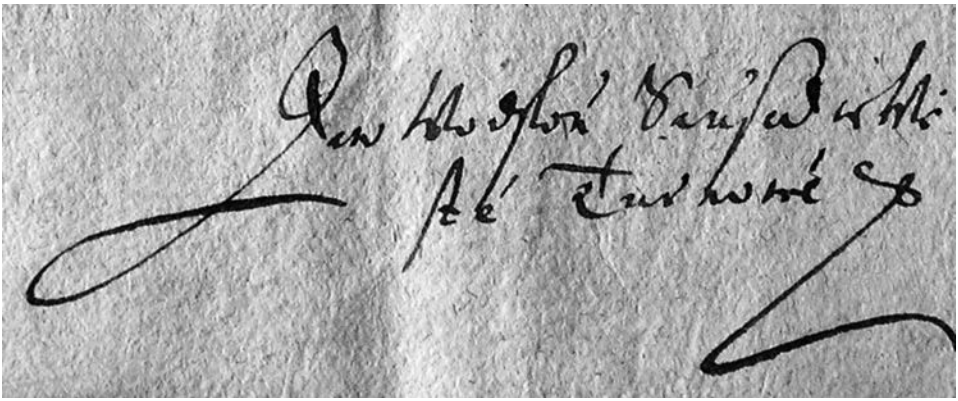

Podpis Jana Vodsloně na žádosti z roku 1640 adresované regentovi valdštejnských statků Václavu Králíkovi z Brocně.

Jan, podobně jako jeho bratr Václav v roce 1590, vstupuje nejpozději roku 1607 do učení ke svému otci Vítu. Před shromážděný cech předstoupili 13. října roku 1608, kde otec žádal ostatní spolumistry, aby syna přijali do cechu. Svou žádost podpořil tvrzením, že se jeho svěřenec řádně učil i choval, a tak si zaslouží, aby byl přijat mezi ostatní mistry. Cesta k dosažení mistrovského práva byla mistrovským synům oproti ostatním učňům či tovaryšům výrazně usnadněna. Nejenže byla často i velmi výrazně zkrácena výuční doba, tovaryšské mezidobí zcela vynecháno, ale i přístupné částky, kterými byl povinen každý zájemce o řemeslo, byly nižší – ve většině případů poloviční.[8]

Po odvedení 4 grošů českých tzv. příjemného do cechovní pokladnice a příslibu, že 2 libry vosku (kolem 1 kg) odvede a svačinu pro ostatní mistry vystrojí do sv. Filipa a Jakuba (1. května) následujícího roku,[9] je Jan přijat do cechu za mladšího mistra. To s sebou přináší jisté povinnosti, stanovené cechovním řádem. Musí po celý rok při cechovních bohoslužbách a obřadech nosit kostelní svíce a pravděpodobně, stejně jako i jinde, když není při cechu stálý posel, vykonává službu cechovního posla, než přistoupí do cechu další nový mistr,[10] což se stalo hned v létě následujícího roku.

Po krátkém údobí na postu mladšího mistra a poté i řádného mistra je při hlavním cechovním shromáždění, konaném zpravidla kolem 1. května v domě jednoho z cechmistrů, již po čtyřech letech, roku 1612, společně s jedním kovářem, kolářem a zámečníkem zvolen za jednoho ze čtyř cechmistrů pro následující rok. Tentýž den skládali před mistry roční účty odcházející tři cechmistři, mezi kterými nacházíme také Janova bratra Václava.[11] Po srovnání příjmů s výdaji dostávají nově zvolení představitelé turnovské organizace do obhospodařování 16 kop a 30 grošů míšeňských, v truhlici zůstává 16 liber vosku a patnáct použitých (*napálených*) svíček.

Veřejné funkce, kterým se Jan Vodsloň ve svém životě věnoval, byly již v krátkosti představeny. Můžeme říci, že během života zastával především tři. Po dvacet let byl jedním z představitelů svého řemesla, kde se na postu cechmistra objevuje v letech 1612 – 1623, 1626 – 1629, 1637 – 1640. Poprvé skládal konšelskou přísahu v roce 1630,[12] kdy sliboval stejně jako dalších jedenáct měšťanů, že bude hájit zájmy města a všech jeho obyvatel, pilně a věrně pracovat pro dobro celé obce, bez vyhledávání vlastních požitků na úkor města a práva a *toho jinak nečiniti pro přízeň ani pro nepřízeň, pro strach ani pro bázeň, pro dary ani kteroukoli jinou věc.* Mezi konšely ho nacházíme právě v období, kdy mizí z čela své řemeslnické organizace, a to v letech 1630 – 1636, 1640 – 1659. V městské radě tedy působil více jak čtvrt století, přes dvacet let na postu primátora města. V neposlední řadě se objevuje také jako představitel literátského bratrstva.[13] Krátce si vyzkoušel i pozici hraběcího rychtáře, do které byl zvolen při obnově městské rady za přítomnosti hejtmana skalského a svijanského panství Fridricha Hoberka, a to 1. února 1639. Stal se prvním rychtářem ze tří zvolených.

Řízení cechu

V době svého působení ve vedení cechu Jan Vodsloň spolu s dalšími 2 – 3 cechmistry zastupoval kováře sdružené v turnovské organizaci navenek (vůči městu i vrchnosti), působil jako soudní orgán v cechovních záležitostech, jako dozorce nad kvalitou práce ostatních řemeslníků a s ostatními cechmistry spravoval finanční prostředky celé organizace. Tzv. počty pak předkládali při každoročním hlavním shromáždění v domě jednoho z cechmistrů nebo v cechovní hospodě.

Ze své pozice také každého čtvrt roku kontroloval počty tovaryšského pořádku a stvrzoval tak řádnou správu jejich vlastních financí, uložených v tovaryšské pokladnici. To se stávalo pravděpodobně o pravidelných schůzích celého cechu, kde byli ohlašováni noví učni, tovaryši a mistři, byly čteny cechovní řády a vybírány pravidelné příspěvky od jednotlivých členů cechu. Společná shromáždění zakončila často poměrně bohatá hostina.

Z cechovních záležitostí, u kterých byl náš Jan Vodsloň dozajista přítomen, musíme zmínit pořízení nového cechovního příkrovu roku 1614,[14] o pár let později (1632) koupili kováři od Alexandra Žida ještě 11,5 loktů hedvábných franclů (třásní), které byly společně s křížem přišity na příkrov, a ten pak obarven. Byl ukládán do jedné ze tří cechovních truhlic, ve kterých bychom dále nalezli jejich statuta, registra, cechovní peníze a vosk či svíce. Dále se v majetku cechu objevuje pancíř, oštěp a dva kožené korbele.

Z dalších událostí, o kterých Jan bezprostředně spolurozhodoval, bylo pořízení cechovní korouhve do chrámu Páně (sv. Mikuláše) v roce 1638 v hodnotě 5 zlatých a 25 krejcarů,[15] příspěvek na nové okno do chrámu Panny Marie (zvaného klášter) ve výši 14 zl. a 9 kr. Krom toho zde byla řada neplánovaných menších nákladů. Jednalo se o každoroční podporu chudým řemeslníkům, kteří přišli do města žádat

o almužnu, příspěvky *pohořalým* z okolních vsí a městeček – často na stavbu kostela, a také finanční podpora různých projektů v rámci města, které nám odhalují střípky z jeho historie.[16]

Mezi radními

Jedním ze základních pramenů ke studiu představitelů městské rady a jejich činnosti je korespondence, která probíhala mezi městem a vrchnostenským úřadem. Jejím zajímavým doplňkem je i řada purkmistrovských rejstříků, které vedl po dobu svého působení na postu purkmistra každý člen městské rady. V této funkci se pravidelně střídali, každý ji zastával po dobu čtyř týdnů a poté nastoupil další z konšelů.

Ve zmíněném písemném styku s Hrubou Skálou, sídlem hejtmana panství, jsou nejčastějším tématem výzvy vrchnosti směřované městu k placení dávek a oznámení o povinném odběru komodit různého druhu (hojně se objevují ryby a obilí, popř. víno, vlna a další). Z hospodářského hlediska je nezanedbatelný také kontakt turnovské obce s vrchností ohledně várečného práva a platů s ním spojených.

Jako první bychom si však mohli vzít k ruce císařskou instrukci městským úřadům z 2. března 1651,[17] podle kterých se primátor města měl zvláště chovat. Navíc nám představení těchto článků dává nahlédnout do chování lidí. Odstavce zakazující určitý stav věcí připomínají, že byl skutečností tehdejšího života.

Několik prvních článků se dotýká především katolické víry a svátků. Odtud vidíme, že rada města dohlíží nad dodržováním postů, o nedělích a během dalších církevních svátků v době konání mše se nesmí pracovat (nic prodávat, neobchodovat, pivo, víno a pálenku nešenkovat), mají se řádně navštěvovat bohoslužby, přičemž sama rada jim v tom má být dobrým příkladem. Zvláště je kladen důraz na nádenickou chasu a řemeslnickou čeládku, která se o nedělích a dalších svátcích schází místo v kostele v jiných domech, tam mladí lidé zpívají *a ledajakés zapověděné knihy sobě čísti dáti obyčej mívají*, jiní zase jen postávají na náměstích nebo se scházejí u Židů na pálenku. Další článek instrukce zapovídá urážky, nadávky, *nešlechetné ožralství, smilstva, cizoložstva, hry i jiných hříchův.*

V druhé polovině zmiňované instrukce je zdůrazněna kontrolní funkce městské rady, která má dbát na dodržování měr, vah a cen, na vaření bílých (pšeničných) a hořkých nebo také starých (ječných) piv, na pečení chlebů (zvláště, aby byla dodržována rozumná cena závislá na ceně obilí). Pro ochranu spotřebitelů musí být vystavena cena výrobku, *a tak vůbec v trhu, tu kdež se co prodává, pro povědomost jednoho každého, jak draze která věc platiti má, vyvěšovati dali*. Z tohoto důvodu se mají přímo ke kontrole určit důvěryhodné osoby – zvláště mají dohlížet na hokyně a pekaře. V případě pekařů by byl dražší či menší chléb okamžitě z krámu nebo příbytku živnostníka zabrán a odveden do špitálu a školy, purkmistr a konšelé pak určili odpovídající trest (pokutu nebo vězení). Totéž platilo o cenách vína, piva a obilí, které bylo často skupováno v době nižší ceny a později v čase příhodnějším prodáváno za vyšší (je to posuzováno jako lichva). Je pamatováno také na klid v ulicích, zvláště v noci

se toto nařízení týká šenkovních domů, *odkudž pochází, že pro takových zežralých lidí zoufalost a povyky, dobří a pokojní lidé pokoji* [sic!] *užíti* [...] *nemohou*. Ochranou proti zmíněnému by mělo být ustanovení o zavírací hodině šenkovních domů. Rada města má dále zajistit, aby lidé po této hodině nevycházeli z domů se zbraní a zvláště bez světla.

Dále mají představitelé města zajistit nástroje využívané při požárech. Obstarají žebříky a háky, které mají být k dispozici na různých místech v ulicích, na radnici musí být nádoby uzpůsobené k hašení, sekery a palice k odtloukání šindele, aby se oheň nešířil dále po střechách, a u kašen další hasicí nádoby.

Pohled na město si můžeme představit z nařízení dotýkajících se zachování čistoty na náměstích, na prostranstvích před kostely, na ulicích, kde se často nachází *domovní kuchyňské smetí k veliké ohavě města.* Proto se má všechna nečistota (bláto, hnůj, sláma) naložit na vozy a odvézt za město, stejně tak hromady kamení a písku, pokud se právě nevyužívají ke stavbě. Na udržení takového ideálního stavu je pak nutné alespoň jednou týdně uklízet před svým domem pod trestem pokuty nebo dokonce vězení.

Z purkmistrovských rejstříků poznáváme běžné dění ve městě. Každý měsíc zde nacházíme drobné příjmy obce, mezi kterými je na prvním místě uváděno clo vybírané u každé ze sedmi městských bran (mostecká, hradišťská, jičínská, klášterská, hrušticá, svěrácká a podkostelní – nejfrekventovanější byly první tři,[18] klášterská a hruštická brána byly využívány zároveň jako hláska), v době konání jarmarků zde figuruje zvláštní příjem *z rozličných míst* (z jednotlivých prodejních míst) a *prken obecních* (zřejmě užívaných jako kotce a boudy na náměstí), dále platy od ostatních řemeslníků, *šmejdířů* a Židů. Dalším příjmem byly obecní pivní várky a šenk vína.

Ve vydáních je pak na prvním místě uváděn plat purkmistru ve výši 8 kop míšeňských, *žákovstvu expensi* ve výši 2 kop, varhaníku a služebníkovi purkmistrovského úřadu po 1 kopě 17 groších a 1 denáru. Nacházíme také plat děkanovi (*stans*) ve výši 6 kop. V době jarmarků je uváděn plat zámečníkovi za spravování (seřizování) hodin, vodákovi s jeho tovaryši za vykládání a skládání již zmíněných obecních prken a bud pro soukeníky. V období třicetileté války se ve výdajích objevují zejména částky použité na ubytování vojska, resp. velitelů, nemyslíme tím tzv. zimní kvartýry, ale běžné několikadenní ubytování spojené s přesuny vojsk. Pěchota podle vžitých pravidel *ložírovala* v okolních vsích a ve městě šlo především o ubytování velitelů u některého z měšťanů, který je také zpravidla hostil a celkovou vynaloženou sumu pak vyžadoval na městské pokladně. Nejednou ovšem nacházíme ve městě ubytované celé vojsko – velitele i pěchotu.

Pochopitelný ruch sledujeme po požáru města (7. května 1643). Poničená část se uklízí, vyvážejí se sutiny z řady domů a sklepů, opravuje se radnice. Radní dům nemůže být bez zvonu, a tak je vzat ze školy (na nový zvon se obec zmohla následující rok).[19] Opravují se městské brány, ulice a mosty. Hlavním zdrojem stavebního materiálu byl les ležící ve Farářství a lom v údolí Jizery. Město se zdaleka ještě nevzpamatovalo, ale již v červenci zaznamenáváme opětné zvýšení nákladů na pro-

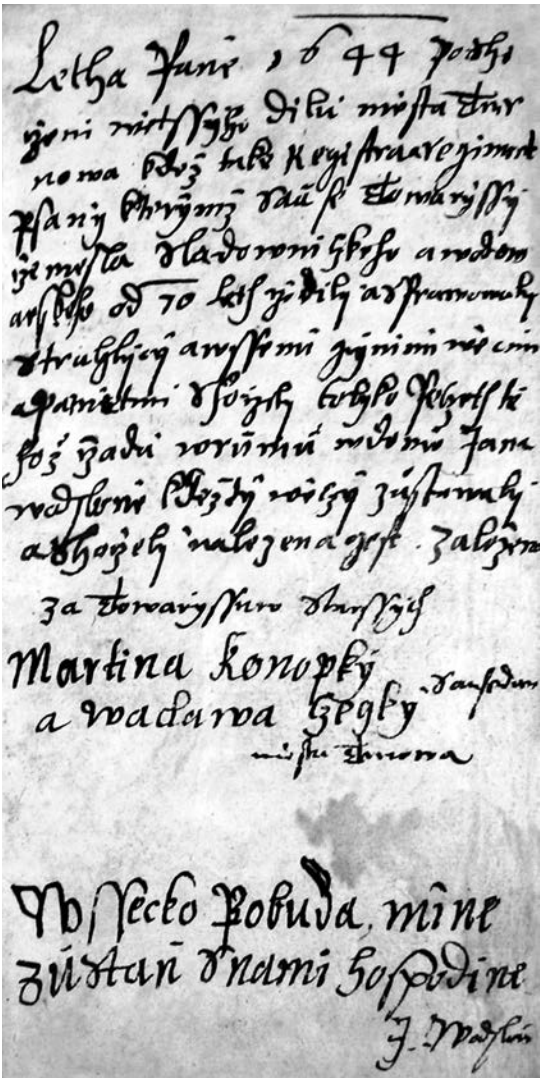

Titul sladovnických register založených po požáru Turnova. SOkA Semily, Cech sladovnický Turnov, sign. I.ZR.3.

cházející vojska. Když se ujímá ten rok purkmistrovského úřadu Jan Vodsloň (19. října), objevují se záznamy o stavebním ruchu už jen sporadicky – stále pokračující oprava radnice.[20] Ve městě bylo poměrně velké množství pustnoucích či neopravených gruntů ještě v polovině 18. století, což bylo podpořeno dalším plošným požárem města roku 1707.[21]

Hlavní příčinou výdajů jsou nyní městem táhnoucí vojska (nacházíme i stýskající si purkmistry, kteří si neodpustí uvést před výčtem nákladů: *k autratám víceji vojenským než obecním*) a s podzimem se objevují náklady spojené s obecním dvorem, kde se opravují po skončení polních prací nástroje a povozy. Nacházíme zde částky určené mlatcům, sekáčům za posekání otavy na obecních loukách, obecnímu šafáři (měsíční plat 4 kopy míšeňské) a pohůnkovi. Ne nejvyšší, ale jistě nejčastější jsou položky poslům, kteří buď ukazují cestu vojskům, chodí je za hranice města vyhlížet nebo jsou posíláni se zprávami do okolí. Taková je situace v podstatě až do konce války.

Během války se objevují také epidemie a hladomory, doprovázející válečná tažení. Především to byly čtyři morové epidemie,[22] projevující se jistě také na našem území. Morová nákaza na konci třicetileté války, zdá se, Turnov přímo nezasáhla, ale sekundárně jistě působila i na zdejší obyvatele, zvláště na turnovské řemeslníky. Regent píše skalskému hejtmanu[23] roku 1646 o moru v Mladé Boleslavi, kam je tímto zakázán přístup všem z panství (snížen případný zisk z tamějších jarmarků a trhů) a stejně tak všech mladoboleslavských sousedů sem. Obdobná situace je i o dva roky později v Hradci Králové, kde údajně v červnu toho roku pohřbívají až 70 osob denně,[24] nebo v Rychnově (1653), kvůli čemu přímo Ferdinand Arnošt z Valdštejna vyzývá městskou radu v čele s Janem Vodsloněm, aby osoby, které s nimi obchodují, ihned přestaly a všechny brány ve městě byly osazeny vartami.[25]

Turnovský měšťan

Podle doby, kdy vstupuje Jan ke svému otci do učení (1606 – 1607), můžeme jeho narození ohraničit léty 1590 – 1595. Neurčíme sice rodný dům Jana Vodsloně, s větší mírou jistoty však můžeme lokalizovat prostor, kde se zřejmě učil kovářskému řemeslu. Jedná se o dům jeho otce, který bychom pravděpodobně našli na parcele dnešního čp. 220/221 v Sobotecké ulici[26] a který v r. 1608 jistě držel. Také Jan strávil zřejmě většinu svého dospělého života v této ulici, avšak na protější straně, blíže k říčce Stebence. Velkou část svého života spojil Jan pravděpodobně s domem, který bychom hledali na místě dnešního čp. 245.[27]

Svůj první dům si ovšem Jan koupil již roku 1610 a nejpozději toho roku se také žení[28] – dům kupuje *sobě, manželce, dědicům a budoucím svým.* Kdyby tomu tak nebylo, nepořizoval by si vlastní dům a žil nadále se svým otcem a ostatními.[29] Ve společnosti svědků složil slib manželství Anně Smiřické,[30] dceři Šimona Smiřického, jenž jim později, někdy v roce 1621, odkázal dům na obci pod kostelem sv. Mikuláše, který záhy prodávají zdejšímu soukeníkovi za 170 k. m. Manželství jim vydrželo nadprůměrně dlouho (z pohledu dožití obou manželů) a nacházíme je spolu ještě roku 1651,[31] kdy jsou v jedné domácnosti jmenováni společně se synem Samuelem a děvečkou Lidmilou.

První dům však Jan po dvou letech záhy prodává svému bratru Václavovi[32] a kupuje si zmiňované stavení v Sobotecké ulici. K němu patřily zahrady: u domu a dru-

há zahrada (zvaná bratrská) za hradišťskou bránou, využívaná částečně jako pole, a také louka, kde stála stodola – vše v ceně 530 k. m. Při uzavření kupní smlouvy zaplatil v hotovosti 100 kop míšeňských a od následujícího léta měl ročně splácet 16 kop. Stanovenou sumu platil víceméně pravidelně, roku 1622 přidává nad pravidelné splátky 100 kop míšeňských a roku 1633 doplácí posledních 10 kop.[33]

V září roku 1640 píše Jan regentovi valdštejnských statků Václavovi Králíkovi z Brocně[34] a žádá, aby mu bylo dovoleno nechat si zapsat právě koupený *kus roli vorné, kdež Perchta slove,* do městských knih. Tento pozemek koupil tehdejší primátor města za 42 kop míšeňských a vycházel z něj k skalskému zámku půlroční plat 50 grošů míšeňských. Pisatel prosí, aby tento plat byl připsán k ostatním dávkám, které vycházejí z města Turnova, a on pak mohl zmíněnou sumu odvádět společně s úrokem ze svého domu. To je mu vzápětí povoleno. Mj. se však z dopisu adresovaného na Hrubou Skálu dovídáme, že náš kovář nemá více rolí, *nežli tři korce míry pražské*[35] (neobhospodařoval tedy ani celý hektar půdy), a dále si naříká: *řemesla pak nyní téměř nic neužívám, poněvadž pro povinnost na mě uloženou a durchzuky vojenské téměř každodenní žádné práce vésti nemohu.* Nabízí se otázka, čím se tedy primátor města živil, pokud řemeslo téměř nevykonával a pole měl více než malé k obživě celé domácnosti. Ze shromážděných dokumentů však víme, že se mu zase tak špatně nežilo,[36] zvláště v porovnání s možnostmi ostatních obyvatel města.

Určitě by mohl čas a síly věnované správě města využít k jiné práci a věnovat se obživě rodiny více, ale situace jistě nebyla až tak dramatická, jak uvádí. Při neustálém naříkání turnovských sousedů, které nacházíme v písemnostech adresovaných na Hrubou Skálu, se nemůžeme ubránit dojmu, že si často stýskali spíše automaticky, i když situace na konci války nebyla určitě nijak optimistická. Výjimečně se objevují dokonce žádosti radních o opětné neobsazování ve svých funkcích, aby se mohli více věnovat svým upadajícím živnostem.

Jan připojuje ke svému domu ještě roku 1652 sousední zbořený dům se zahradou, který koupil za 50 k. m. Skutečnost, že vlastní dům na *gruntech Jeho hraběcí excelence*, tj. v městském obvodě a ne pouze *na obci,* dává další příležitosti ke zlepšení finanční situace tím, že může krom svého řemesla a hospodářství provozovat také tzv. městské živnosti, z nichž bylo zřejmě nejvýnosnější vaření piva – právo várečné vázané právě na dům, zvaný právovárečný. Právo vařit pivo nebylo ovšem ve sledovaném období všemi sousedy důsledně využíváno. Obecně lze říci, že se tohoto procesu účastnilo 60 – 80, výjimečně i 100 turnovských právovárečných měšťanů, kteří mohli vařit pivo v prvé řadě na svůj dům, ale byla zde možnost využít práva také na dům některého ze sousedů, tj. koupit si od něj jeho várku, neměl-li prostředky na var piva svého. Náš primátor tuto šanci evidentně hojně využíval a jen roku 1645 vykonal dohromady dokonce pět varů.[37] Měl k tomu také jistě dostatek surovin, neboť ten rok slad ještě prodává (obci). Využíval jak svůj právovárečný dům, tak také domy ostatních sousedů, i možnosti si právo k várce koupit.[38]

Práva várečného však nemohl Jan, stejně jako ostatní sousedé, využívat bez překážek vrchnosti, která se je v tomto obchodě snažila všemožně omezovat – nej-

snazším způsobem byl zákaz. Ten se dostavil prakticky okamžitě s příchodem Albrechta z Valdštejna. Nesčetné žádosti o navrácení tohoto práva byly vyslyšeny až v období primátorství Jana Vodsloně roku 1638 s účinností od následujícího roku. Tato výsada pak musela být městu každoročně obnovována vrchností. Roku 1656 se obec musela na řadu let s tímto zdrojem peněz rozloučit docela. Právo várečné nebylo totiž zdrojem peněz pouze pro turnovské sousedy, ale pro celé město – stejně jako vařili pivo jednotliví právováreční měšťané, věnovala se této živnosti i tur-

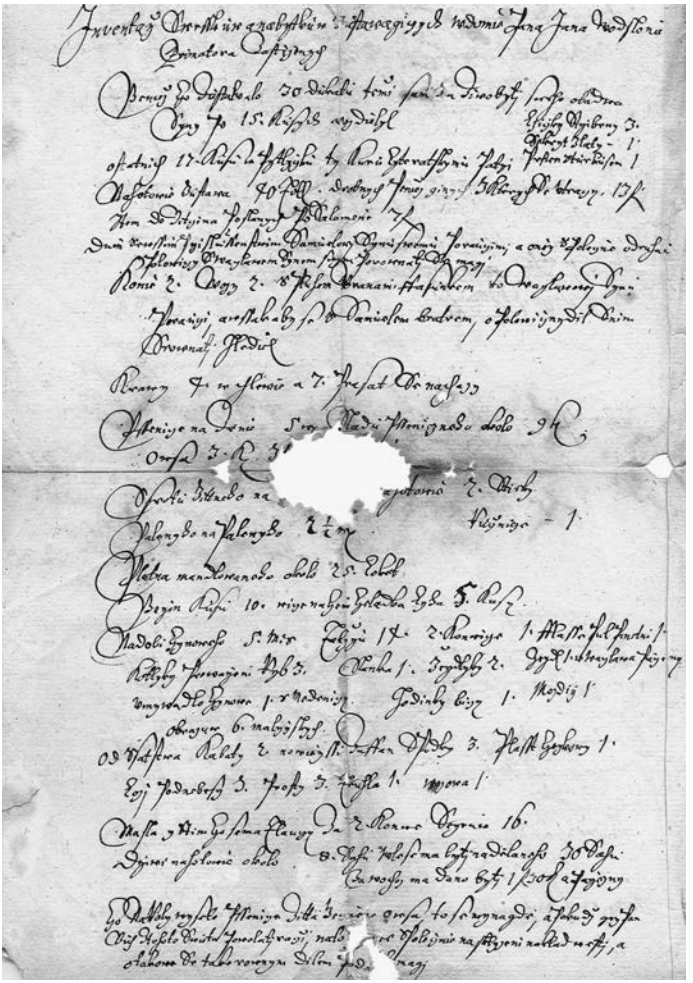

Inventář pozůstalosti Jana Vodsloně z 8. července 1659.
SOkA Semily, AM Turnov, sign. I.S.44.

novská obec jako taková, přičemž svou produkci jako ostatní vystavovala k prodeji do místních šenkovních domů nebo se věnovala prodeji piva ve své režii. Po ztrátě práva várečného tak chyběla v turnovském rozpočtu významná položka.

O nákladech na výrobu piva v Turnově máme poměrně jasnou představu, známe cenu chmele a kolik jej bylo k varu piva potřeba, kolik stálo obilí a práce sládka, který z něj vyrobil slad, a jaký byl náklad na sládky, pomahače a *spílačky* (spílaly pivo do sudů) při výrobě piva samotného. Nemůžeme zapomínat ani na plat z vykonané várky do vrchnostenského důchodu, která činila v tuto dobu 12 zlatých, a na posudné. To vše ovšem stále předčí výnos z prodeje (výstav) piva šenkýřům. Při várce se totiž běžně vyrobilo 12 – 13 čtyřvěderních sudů (sud kolem 226 litrů[39]) a sud se ve 40. – 50. letech 17. století vystavoval v ceně kolem 7 zlatých. Navíc jako vedlejší produkt výroby vzniklo mláto, kvasnice a patoky (slabé pivo), které se daly také zpeněžit. Vzpomeneme-li si, že náš kovář zvládl vykonat i pět varů za rok (to ovšem nebylo jistě pravidlem), je zřejmé, že příjem z prodeje piva byl pro něj nezanedbatelný. Přesná čísla pro osobu Jana Vodsloně sice nemáme, ale známe náklady na výrobu piva a zisky z jeho prodeje v tomto období pro obec.[40]

Dalším zdrojem příjmů byla výroba lihovin. Sousedů, kteří měli doma takové vybavení (v pozůstalostních inventářích jmenované prostě kotel vinopalní), bylo v polovině 17. století k padesáti.[41]

Život města by šel i během války zřejmě téměř nezměněn svým tempem, a nebýt neustále se zvyšujících odvodů vrchnosti (peníze i naturálie) a každodenní přítomnosti procházejících vojsk, pohled by se od minulosti zase tolik nelišil. Ale vojáci zde byli nepříjemnou skutečností, a právě jejich příčinou dostala obec v závěru války ránu asi největší. Neopatrností švédských vojáků vypukl 7. května 1643 ve večerních hodinách v domě na náměstí (pozdější čp. 4) požár, který změnil tvář velké části města. Situaci v době požáru popsal Jan Vodsloň v úvodu nové městské knihy.[42]

Tohoto neštěstí nebyl ušetřen ani náš kovář a jeho dům, spolu s dalšími 118, do základů vyhořel. Jak zjišťujeme z památek sladovnického cechu,[43] Jan Vodsloň měl ve svém domě uloženy také písemnosti této organizace včetně pečetidla, které tehdy požár údajně přečkalo.

Jan po zničení velké části města zůstává na stejném místě, opravuje nejspíše kamenné přízemí[44] a znovu staví dřevěné patro.[45] K roku 1650 je spolu s dalšími 33 sousedy a obyvateli města uváděn ve zprávě o situaci v Turnově v rubrice *po ohni domův na gruntě zase vystavěných.*[46]

Nadále se věnoval svému řemeslu a řídil se ženou a synem své hospodářství. Podle berní ruly osíval na zimu devět korců polí a na jaře tři, což dělá téměř 3,5 ha (během uplynulých 14 let jich tedy poměrně dost přikoupil). Pole obdělával dvěma potahy a při domě bychom u něj našli ještě tři krávy a tři prasata. Při srovnání s ostatními sousedy se jednalo o celkem průměrné hospodářství.

Závěť Jana Vodsloně se bohužel nedochovala, ale známe *inventář svršků zůstávajících v domě pana Jana Vodsloně, primátora, zastižených, z 8. 7. 1659.*[47] Finanční hotovost čítala 30 dukátů (ty rozdělil mezi své dva syny Samuela a Václava), dále 40 tolarů,

pak *drobných peněz jiných, z kterých se utrácí* zřejmě v hodnotě 13 zlatých, a k této částce můžeme ještě připočítat 7 zlatých, které byly z neznámého důvodu poslány do Jičína (snad jako splátka nějakého dluhu). Dům přenechal staršímu synu Samuelovi, přičemž se musel srovnat s bratrem Václavem.[48] Svému druhorozenému synu zase odkázal dva koně, dva vozy s pluhem, bránami a fasuňkem, o což se zase on musel porovnat se Samuelem. Dále se v domě nacházely čtyři krávy a sedm prasat. Kromě obilí (pšenice, ječmen a oves čítající několik korců) zde objevíme také devět korců sladu (kolem 840 litrů),[49] 2 1/2 věrtele páleného alkoholu (kolem 58 litrů),[50] 25 loktů plátna (necelých 15 metrů),[51] deset kusů peřin. Z nádobí v domě bylo 5 cínových mís, 14 talířů, 2 konvice, 1 půlpinetní nádoba, 3 kotlíky na vaření ryb, 1 slánka, 2 žejdlíky, 1 cínové umyvadlo s měděnicí a 1 hmoždíř. Dále bychom našli 1 bicí hodiny, 6 malovaných obrázků, z cennějších věcí jmenujme 3 stříbrné lžičky, 1 *sekryt* zlatý (pečetní prsten) a 1 prsten s tyrkysem. Ze šatů v domě zůstaly 2 kabáty, 3 spodky a 1 cajkový plášť. Ke spaní byly určeny 3 postele s nebesy a 3 bez nebes. A nakonec z nábytku jmenujme 1 truhlu obyčejnou a 1 vozovou (snad cestovní).

Nebyl výraznějším dlužníkem ani věřitelem (kolem 10 zlatých dlužil i půjčil). Na konci tohoto inventáře se nachází šest knih: bible, právní knížka, Turecká kronika, dikcionář, Kalendář historický a kniha nesoucí název Politic.[52]

Jeho syn Samuel se kovářskému řemeslu již nevěnoval a vyučil se řezníkem. Přesto však udržel i nadále vysoký kredit svého otce a stejně jako on působil jak ve vedení zvolené řemeslnické organizace, tak ve vedení města (objevujeme jej mezi konšely v letech 1674 – 1676 a jako primátora 1677 – 1685). Roku 1653 byl přijat mezi řeznické mistry[53] a přesně na den za šest let se stává jedním ze čtyř cechmistrů turnovské řeznické organizace. Ve vedení cechu pak zůstává prakticky až do své smrti někdy na přelomu let 1686 a 1687. On také začíná novou tradici rodiny řeznických mistrů, kterými se stávají i jeho čtyři synové Jiřík (1684), Václav (1687), Daniel (1688) a Samuel (1705).

❑

Život města kolem poloviny 17. století byl poznamenán řadou změn. Došlo k nezanedbatelné proměně náboženských poměrů, Obnoveným zřízením zemským byla zrušena platnost starých, shovívavějších privilegií. Začal existenční propad města,[54] způsobený válečnými událostmi, nadměrnými peněžitými i naturálními odvody. Celková pauperizace byla podtržena požárem města, z kterého se obec nemohla vzpamatovat ještě po řadu desetiletí, což zanechalo viditelné následky na jeho podobě. Náš primátor zažil lepší i horší časy města, získal řadu zkušeností, které mu pomohly při správě města po tak dlouhé období – připomeňme, že jako člen městské rady zažil období Albrechta z Valdštejna, průtahy švédských, saských i císařských vojsk, ničivý požár města, rekatolizační snahy podpořené uvedením františkánů do města, poválečnou konjunkturu a následně i úpadek. To vše se odráželo i v soukromém životě jednoho z primátorů města Turnova.

Poznámky

[1] Za všechny jmenujme alespoň: PRÁŠEK, Justin Václav: *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště*. Turnov 1879.

[2] Pro představu situace, ve které jsme se ocitli, je nutné zmínit vývoj správy města v několika posledních desetiletích, spějících k námi sledovanému období. K roku 1500 je Turnov rozdělen mezi dvě vrchnosti sídlící na (Malé) Skále a (Hrubém) Rohozci, 1538 – 1547 v rukou Vartemberků je (Malá) Skála i Rohozec, 1547 – 1553 v přímém držení panovníka, 1555 – 1565 Vartemberkové, 1565 – 1613 město opět rozděleno; dělící čáru můžeme vést dnešní ulicí Soboteckou, Hlubokou, napříč náměstím a dále ulicí 5. května, 1613 – 1615 je Turnov dokonce v rukou tří pánů (v poměru 1/2 : 1/4 : 1/4), r. 1615 se pánem 3/4 města stává Jan Albrecht Smiřický, držitel mj. (hrubo)skalského panství, a jako zvláštní statek připojuje tuto část Turnova pod správu (hrubo)skalského hejtmana, poslední 1/4 města zůstala v rukou Vartemberků, sídlících na Hrubém Rohozci. Sjednocení se Turnov dočkal až na počátku třicetileté války za panování vévody frýdlantského, Albrechta z Valdštejna. Z výše naznačeného je zřejmé, že situace byla více než složitá a v důsledcích jistě komplikovala život všech obyvatel města (výsady platné v jedné části města nemusely být zdaleka takovou samozřejmostí v druhé polovině). Srov.: SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze království českého*. 10. díl. 2. vydání. Praha 1932, s. 50-52, 199-206, 329-332; ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou*. Díl 1. *Od založení města do roku 1620*. Turnov 1903, s. 64-116; BÍLEK, V. Tomáš: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1892, s. 531-535, 541, 604, 776-777, 803-805 a 844.

[3] V námi sledovaném období bychom mohli v knihách kontraktů najít řadu dokladů tohoto tvrzení. Protože v centru našeho zájmu byla postava zdejšího souseda Jana Vodsloně, uvádíme obchod s gruntovními penězi týkající se přímo jeho osoby: roku 1621 prodal 72 k. m., které vlastnil na jednom ze zdejších domů, literátskému bratrstvu za 32 km. Roku 1648 pro změnu koupil od Lidmily Loužecké 20 k. m. za 8 k. m., o rok později od její dcery Doroty 20 km. za 7 k. m. 42 gr. a 6 den. A nakonec roku 1651 prodává samotnému městu 80 k. m. 30 gr. gruntovních peněz za 40 km. (SOkA Semily, AM Turnov, Knihy kontraktů, rkp. 5, 6, 7).

[4] SOkA Semily, AM Turnov, purkmistrovské rejstříky 1618 – 1649.

[5] Ostatní podoby jména – *Ocloň, Oczloň, Odsloň nebo Odcloň* – se postupem času ustalují v námi uváděné formě. Přízvisko Volešnický snad napovídá něco o jeho původu nebo o původu otce, o vsi, ze které přišel do Turnova. Nejbližší, ale zdaleka ne jediná v naší oblasti, je Olešnice nacházející se jihovýchodním směrem 7 km od Turnova.

[6] Roku 1633 přijímá na místě seniorů literátského bratrstva jistou částku gruntovních peněz: SOkA Semily, AM Turnov, Kniha kontraktů, rkp. 6, fol. 260r.

[7] HOLINKOVÁ, Jiřina: *Škola jako řemeslnická dílna v 16. a 17. století*. In: Mikulovská sympozia XIII (1983). Dějiny řemesel a průmyslu na jižní Moravě. Praha 1984, s. 117.

[8] Náš Jan ovšem odvádí stejnou částku peněz i množství vosku jako ostatní *nemistrovští* synové. Možné vysvětlení, které by přicházelo v úvahu, je, že výsada poloviční platu do cechovní pokladnice patřila u turnovských kovářů v tomto období pouze prvorozenému synovi, ovšem na základě dostupných pramenů nejsme schopni tuto hypotézu potvrdit ani vyvrátit. Srov. ŠIMÁK, J. V.: *Řády řemeslných cechů turnovských z XV. – XVIII. století*. In: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920. Turnov 1921, s. 91-164, zvl. 96-101.

[9] Později připsáno: *Osk (!) odvedl v pátek v den sv. Filipa a Jakuba léta 1609 a svačinu odvedl téhož léta*.

[10] Roku 1628 dostal Jan Kroupa za obcházení cechu, poněvadž zde nebyl mladší mistr, 1 k. m. K roku 1633 nacházíme mezi výdaji položku *mistru mladšímu za obcházení cechu za 2 léta* 1 kopu 42 gr. a 6 den. Mladší mistr ve funkci cechovního posla byl také často osvobozen od finančních příspěvků, které byly obyčejně kvartálně odváděny do cechovní pokladnice.

[11] 14. srpna 1615 je již Janův starší bratr po smrti a my známe z tohoto dne inventář jeho věcí, které byly sepsány za přítomnosti některých radních a městského písaře. Najdeme zde seznam kovářského nářadí: nákovadlen velký 1 (kovadlina), rohatiny 2 (kovadliny mající dva rovné rohy), měch 1, perlíky 2 (veliké železné palice), stranovník 1 (kladivo k rozse-

kávání železa), kleště kolní 1, kleště zubatý 1, kleště čepový 1, kleště křivý 1, kleště ruční 3, k štoku 1 (na kovářském štoku stojí kovadlina), kozí noha 1 (?), hřebovní 1, jedna kolní druhá podkovní, rovnejzl 1, dláta pro zdviží do kol 2, outěky 2, sekerní ploc 1 (kladivo), verchamzy 1, sekáče 3, průboje vobroučky 2, průboje hranatý 2, narážka 1, zeclík 1 (?), podkovní ploc 1, šindelní 2, kropáče 2, k vohni rožeň, lžíce a sekáč. (SOkA Semily, AM Turnov, Inventáře, I.S.9, 14. srpen 1615). Viz JUNGMANN, Josef: *Slownjk česko–německý*. Díl 1-5. Praha 1835 – 1838.

[12] SOkA Semily, AM Turnov, Přísaha obecních konšelů, Kniha přísah, inv. č. 53, fol. 17. Srov. KALOUSEK, J.: *Řády selské a instrukce hospodářské 1627 – 1698*. In: Archiv český, díl 23, Praha 1906, s. 89-90, 96-97.

[13] Podrobněji NOVOTNÝ, R. R.: *Náboženská bratrstva barokního období v Turnově*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 16. Semily 2003, s. 9-59.

[14] Sukna koupili 12 loktů (přes 7 metrů) za 8 kop míšeňských (1 loket za 40 gr.) a postřihačům dali 9 grošů a 3 denáry. 1 loket odpovídá 59,27 cm; srov. HOFMANN, Gustav: *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Praha 1984, s. 71.

[15] SOkA Semily, Cech kovářů a kolářů v Turnově, cechovní registra 1579-1732, nesign.: *3 lokte cajku červeného a 4 lokte zeleného za 1 zl. a 36 kr., za nitě červené a zelené celkem 3. kr., na krajky dáno 24 kr., za plátno pro figury dáno 6 kr., malíři od malování figur, též udělání kříže a pozlacení dáno 2 zl. a 18 kr., krejčímu od ušití též korouhve 49 kr., utraceno při jednání též korouhve 9 kr.*

[16] Ibidem: např. r. 1613 dali na dvě míže do nové turnovské školy za železo, uhlí a za práci celkem 5 kop míš., roku 1630 přispívají na nové varhany do chrámu Páně apod.

[17] SOkA Semily, AM Turnov, Městská správa, I.BD.1. Srov. Kalousek, J.: *Řády selské a instrukce hospodářské 1627-1698*. In: Archiv český. Díl 23. Praha 1906, s. 92-96.

[18] Z příjmů od jednotlivých bran poznáváme, že drtivá většina osob přicházela do města od Mnichova Hradiště, resp. od Prahy a od Liberce. Při srovnání údajů z několika let vidíme, že částky vybrané na tzv. mostecké a hradišťské bráně byly často až 20-30x vyšší než na opačném konci města – na bráně hruštické.

[19] SOkA Semily, AM Turnov, Registra varní, I.LA.11 z r. 1644: *12 May zvonaři, po obecním pacholku, když pro cimbál jezdil, odesláno od fůry metallu z Vrchlábě do verštatu jeho a zase přivezení nového cimbálu na Vrchláb 6 tolarů, jest pacholku obecnímu na cestu i co se od přípřeže dáti musilo v summě 10 zl. a 21 kr.*

[20] Ještě následující rok (1644) máme doložena *registra k stavění rathauzu* a náklady na tesaře s tovaryšem, kteří vyzdvihovali krov radnice. Srov. SLAVÍK, Jiří: *Turnovská radnice v letech 1526 až 1993*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 7. Bystrá n. Jiz.1994, s. 29-50.

[21] Srov. Tereziánský katastr český I. Rustikál. Praha 1964, s. 112-113.

[22] V letech 1624 – 1626, 1631 – 1635, 1639 – 1640 a 1648 – 1649. Viz MAUR, E.: *Dějiny obyvatelstva v českých zemích*. Praha 1996, s.103.

[23] SOkA Semily, AM Turnov, I.E.27, regent Králík hejtmanu na Skalách, 24. 8. 1646.

[24] SOkA Semily, AM Turnov, I.E.38, hejtman Hoberk městské radě z Hrubé Skály, 17. 6. 1650.

[25] SOkA Semily, AM Turnov, I.E.59, F. A. z Valdštejna městské radě, 3. 1. 1653.

[26] ŠIMÁK, J.V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou*. 3. díl. Místopis. Turnov 1904, s. 228. Situaci poněkud komplikuje skutečnost, že Sobotecká ulice je v soudobých pramenech uváděna jako ulice Hradišťská nebo také jako pokračující ulice Hluboká, srov. SOkA Semily, AM Turnov, knihy kontraktů, rkp. 6, fol. 221v; rkp. 7, fol. 99v.

[27] ŠIMÁK, J.V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou*, 3. díl, s. 259. Srov. SOkA Semily, AM Turnov, knihy kontraktů, rkp. 5, fol. 216v, 217.

[28] Zda bylo mistrovské právo, které Jan obdržel na konci roku 1608, vázáno podmínkou uzavření manželství, není v cechovních statutech ani jinde v pramenech doloženo. U řady řemesel to podmínkou bylo – v tomto případě bychom museli kovářův sňatek ještě o něco posunout.

[29] Průměrný věk sňatečnosti není směrodatný, důležité jsou odchylky, které jsou závislé na délce života majitelů selské usedlosti nebo řemeslnické živnosti (srov. DÜLMEN van, Richard: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. 1. díl. Dům a jeho lidé. Praha 1999, s. 138; pro naše prostředí *Dějiny obyvatelstva v českých zemích,* s. 110-112).

[30] Poprvé se setkáváme s manželkou Annou v soudních zápisech městské rady k roku 1612. SOkA Semily, AM Turnov, Acta forensia 1608-1651, rkp. 32, fol. 19r, 25r. 6. června 1612 předstoupil před městskou radu Jan Vodsloň s Jakubem Preclíčkem a bylo jim zde nařízeno, aby *mezi sebou, tak mezi manželkami svými, pokoj zase zachovávati hleděli.* A na konci srpna téhož roku obvinil opět před městským právem Václav Šimonův Annu, manželku Jana Vodsloně, z nepoctivosti. Tyto případy nejsou nijak zvláštní a osobní pře, kdy se lidé navzájem obviňovali a pomlouvali, byly před městským právem dost běžným jevem.

[31] PAZDEROVÁ, Alena: *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko II.* Praha 1994, s. 626.

[32] Eduard Maur uvádí, že zřejmě až do josefínských reforem přejímal zpravidla usedlost nejmladší syn (*Dějiny obyvatelstva v českých zemích,* s. 106). Starší synové odcházejí z domu v době, kdy jej ještě drží otec.

[33] SOkA Semily, AM Turnov, knihy kontraktů, rkp. 5, fol. 216v, 217; rkp. 6, fol. 101v, 102, 103r.

[34] Regentem vyhlášen v Turnově 17. září 1638, někdejší úředník a ekonom ve frýdlantské komoře.

[35] Jeden korec odpovídal 2.837,2 m^2. Viz HLADÍK, Čestmír: *Metrologický přehled.* Archivní časopis, 1953, s. 100; NAVRÁTIL, Ivo: *Urbář semilského panství z roku 1687.* In: Archivum Paradisi Bohemici. Turnov 2003, s. 83.

[36] Dokladem je už jen fakt, že výše psanou sumu 42 kop míšeňských zaplatil celou v hotovosti. V hotovosti uhradil také 57 kop míšeňských za jiné pole o čtyři roky dříve (SOkA Semily, AM Turnov, knihy kontraktů, rkp. 6, fol. 102v, 103v). Pořízení nemovitosti takovýmto způsobem nacházíme v městských knihách opravdu pouze výjimečně.

[37] SOkA Semily, AM Turnov, registra varní, I.LA.12. Ten rok byl Jan společně s Václavem Subitanem správcem na vybírání financí ze sousedských várek (za vykonanou várku se odvádí 12 zl.).

[38] Srv. volně vložený soupis osob do jednoho z varních rejstříků z roku 1651 nadepsaný: *Poznamenání osob, od kterých, když neměly práva k várkám, za takové várky dle nařízení p[ana] p[urkmistra a] pánů k dobrému obecnímu po 2 zlatých a 30 krejcarech přijímáno bylo.*

[39] Běžně se užívaly sudy čtyřvěderní, podle dolnorakouské soustavy měr a vah se 1 vědro rovnalo dnešním 56,589 litrům, tj. čtyřvěderní sud = 226,356 litrů (HOFMANN, Gustav: *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko*, Praha 1984, s. 95). Jeden var by tak vynesl 2716 – 2943 litrů piva!

[40] Pokud by zájemce o provedení varu piva neměl žádné suroviny, musel by si v cenách roku 1645 pořídit asi 15 korců sladu (v ceně 36 – 45 zl.), 1 korec a 1 věrtel chmele (v ceně zhruba 1 zl. 20 kr.) a za práci sládkům, pomahači a spílačkám by utratil částku do 2 zl. Celkově by tak utratil asi 40 – 50 zl. a z vystavených 12 sudů piva (při prodejní ceně 6 zl. a 54 kr.) by získal 82 zl. a 48 kr. K tomu lze přičíst 2 – 6 zl. za vedlejší produkty vzniklé při výrobě piva. Je zde sice řada dalších nákladů (bednářům, pronájem pivovaru a v neposlední řadě 12 zl. do vrchnostenského důchodu), ale stále se i přesto pohybujeme v plusových částkách. Zisk se pak přirozeně zvyšuje při využití vlastních surovin, tj. zvláště pšenice či ječmene, které se dají sládkům ke zpracování (za výrobu 1 korce sladu se platilo v průměru 7 krejcarů, což by činilo na celý var náklad zhruba 1 zl. 30 – 40 kr.). Viz SOkA Semily, AM Turnova, registra obecního varního důchodu 1645 – 1646, I.LA.14.

[41] Čtvrtletně se odvádělo vrchnosti z kotlů vinopalních 60 zlatých, na tuto částku se skládali všichni, kteří ve sledovaném období skutečně pálili. Jan Vodsloň v případě své výroby odváděl měsíčně 30 – 35 krejcarů (SOkA Semily, AM Turnov, registra dvoru obecního, I.KK.6, z 10. února 1653).

[42] SOkA Semily, AM Turnova, kniha pamětní červená, inv. č. 8.

[43] SOkA Semily, Cech sladovnický, cechovní registra založená roku 1644, I.ZR.3.

[44] Při opravě omítky čp. 245 bylo na fasádě zadní části domu objeveno okosené okénko datovatelné do 16. století. Srov. SLAVÍK, Jiří: *Příspěvek ke stavební podobě turnovských domů.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 5. Bystrá n. Jiz. 1992, s. 167.

[45] Představu o velikosti domu získáme z počtu účastníků každoročních shromáždění literátského bratrstva; roku 1662 se shromáždění u jednoho ze seniorů kůru účastnilo 57 osob.

[46] SOkA Semily, AM Turnov, Zpráva o hospodářích v Turnově a o pustých gruntech, 20. březen 1650, I.BC.9.

[47] SOkA Semily, AM Turnov, I S-44, inventář jmění Jana Vodsloně z 8. července 1659.

[48] SOkA Semily, AM Turnov, Záduší, I.F.130 – 11. srpen 1659 – Václav Vodsloň žádá městskou radu, aby odkazy svého otce na kostel a literáty mohl postupně splácet a dluhy obci mu byly sleveny (rest, když byl slancem): *Tak jakož peníze závdavční od Samuele bratra mého na dům po dobré paměti p. otci našem nejmilejším složeného co na můj díl přichází za příčinou dluhův ode mě (a pana otce) k této obci povinných, jako též k záduší i k kůru literátskýmu odkázaných. Co z mého dílu přijíti se dostává [...], aby mi všecka ta suma z toho závdavku na mně patřící zcela zouplna a pojednou brána nebyla, nýbrž nějakej díl pratendatum [...] pomalu bráti mohou a vostatek, abych také odtud svou živnůstku vésti, poplatky odtud zapravovati, sebe s manželkou a dítkami obživovati mohl [...].*

[49] HOFMANN, Gustav: *Metrologická příručka,* s. 65. Korec český sháněný o velikosti 4 věrtele má objem 93,587 l.

[50] Ibidem, s. 95. Věrtel český sháněný o velikosti 1/4 korce má objem 23,396 l.

[51] K přepočtu užit loket o velikosti 0,5927 m (HOFMANN, c. d., s. 71).

[52] Ke složení (pražských) měšťanských knihoven více nověji: FEJTOVÁ, Olga: *Měšťanský čtenář 17. století a recepce aktuální barokní literatury.* In: Barokní Praha – barokní Čechie 1620 – 1740. Praha 2004, s. 629-640.

[53] 31. 3. 1653 byl *přijat do společnosti cechovní za jednoho mistra Samuel, syn slovutného pana Jana Vodsloně, primátora* (SOkA Semily, Řeznický cech Turnov, registra přijatých mistrů, inv. č. 2).

[54] Obecně můžeme říci, že úroveň města měla v tomto období stále klesající tendenci. Zatímco městská rada jen krátce po válce tvrdí, že město se vzmáhá a usazuje se zde řada nově příchozích, za pár let se již situace mění. Obec se potýká s dluhy na kontribuci, vynakládá jistou sumu finančních prostředků na ubytování vojska, město se dále nerozvíjí (spíše naopak) a nachází se zde poměrně velké množství po požáru města stále nevystavěných, pustých gruntů. *Jsouce* [obec] *velice zadlužená, takže nevíme sobě již jaké rady dáti a takové dluhy odkud věřitelům svým platiti a z nich intherese* [= úroky] *každoročně odvozovati* (SOkA Semily, AM Turnov, registra varní, I.L.21, krátce před 24. červencem 1670).

Turnov im Leben eines von seinen Primatoren. Beitrag zur Stadtgeschichte in der Mitte des 17. Jahrhunderts / David Marek

Beim Studium der Person von Jan Vodsloň werden wir mit vielen Details aus dem Leben der ganzen Stadt konfrontiert. Jan Vodsloň war in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts eine führende Persönlichkeit der Stadt. Er war als langjähriger Repräsentant der Schmiedezunft tätig und 20 Jahre bekleidete er das Amt des Primatoren (1. Bürgermeisters) im Stadtrat. Deshalb ist sein Leben eng mit der ganzen Stadt verbunden. Aus der Instruktion dem Stadtrat (und dem Primatoren) verfolgen wir die reale Lage in den Stadt-Verordnungen, welche die Ordnung und den Brandschutz in der Stadt betreffen. Die Korrespondenz zwischen der Stadt und der Obrigkeit beschreibt die Situation mit Geld- und Naturalienabgaben. Wir haben somit eine gute Vorstellung darüber, wie Turnov durch den Dreißigjährigen Krieg betroffen wurde. Erst in der zweiten Kriegshälfte finden wir größere Veränderungen vor (noch mehrere dann nach dem großen Brande im Jahre 1643, als an die 119 Häuser in der Stadt vernichtet wurden). Turnov erschient zu dieser Zeit schon sehr verarmt und seine Bewohner hatten nicht mal genügend Geld zu den Reparaturen ihrer Häuser. Auf der zweiten Seite scheint jedoch, dass die Pestepidemien der Stadt mehr oder weiniger ausgewichen sind. Das Einkommen der Bürger (sie besaßen ein Haus in den Grenzen der Stadt) wurde zwar durch das Braurecht aufgebessert, das sie jedoch bereits 1656 verloren. Die Gemeinde hat sich noch mehr verschuldet und das Lebensniveau sank auch weiterhin.

(Übersetzt vom Autor)

Příběhy svijanských Židů
Ze života židovských rodin na svijanském panství

Pavel Jakubec

V pátém příběhu židovského obyvatelstva v našich zeměpisných šířkách dočasně, nikoli však úplně opustíme Podkrkonoší a Český ráj a zaběhnuté územní členění. Pokud jsme se věnovali Lomnicku, Jilemnicku a Železnobrodsku, vždy jsme se snažili respektovat hranice bývalých politických a soudních okresů. Nyní posuneme jezdce na časové přímce více doleva, do doby vrchnostenské správy. Činíme tak mimo jiné s ohledem ke všem lokalitám, kde jsme v požadované zkoumané oblasti schopni zachytit židovské rodiny a jednotlivce. Jako jediný zastřešující celek se pak jeví území panství Svijany v hranicích roku 1848.[1] Nutně pak sice dojde k přesahům do jiných regionů, než kterým se sborník Z Českého ráje a Podkrkonoší zavázal věnovat. Popsané vsi tak v mezích územní působnosti z roku 2000 zasahují do čtyř okresů, a sice semilského (Přepeře, Všeň, Ploukonice), mladoboleslavského (Žehrov, Žďár, Březina, Doubrava, Ouč, Rostkov, Loukovec), libereckého (Svijany, Pěnčín, Čtveřín) a jabloneckého (Jílové, Rádlo, Rychnov u Jablonce nad Nisou). Nemyslíme si však, že by tento přesah obsahu ročenky uškodil.

Od předchozích regionů se oblast svijanského panství liší především skutečností, že zde prakticky schází centrum v podobě města na úrovni okresních či soudních sídel, v jehož prostředí bychom přirozeně nalezli nejstarší doklady přítomnosti Židů. Rychnov u Jablonce nad Nisou nemůže jako jediné město[2] panství tuto pozici suplovat. A proto jsou dějiny Židů na svijanském panství především dějinami venkovské židovské populace, velice často propojené blízkými rodovými vazbami.

Vývoj svijanského židovského etnika se utvářel ve stejných mezích jako v ostatních dříve studovaných regionech. Nejstarší doklady o přítomnosti Židů na panství, pochopitelně v nejbližším okolí zámku, tedy na Svijanech a v Podolí, pocházejí z 18. století v podobě zápisů v turnovských městských knihách. Za vsi s nejstarší a zároveň nejtrvalejší přítomností Židů můžeme tedy označit Svijany s Podolím, Všeň, Žďár a Březinu, kde jsou rodiny navzájem příbuzné, Loukovec a bezpochyby také

vzdálenější Ouč. Usídlené rodiny podléhaly správě židovských náboženských obcí v Turnově a Mnichově Hradišti, bohoslužby vykonávaly v tamějších synagogách a své mrtvé pohřbívaly na hřbitovy v těchto městech.[3]

Březina, Žehrov, Doubrava a Loukovec

Místní Židé vstupují do povědomí svijanských poddaných koncem 18. století. 20. srpna 1785 žádá ochranný Žid Herschel Friedmann z Březiny vrchnost o svolení, aby se jeho syn mohl oženit a zabydlet se ve druhé světnici *(Stube)*, což je mu za poplatek schváleno.[4] Prameny o několik let později dávají Herschlovi jméno Simon, neboť lze jen těžko uvěřit, že by ve vsi byli v době platnosti numera clausa dva ochranní Židé Friedmannové. Simona, řezníka, jmenuje soupis z roku 1793[5] a určitě nejde o mladíka, protože se ženou Polexinou již vychoval dvě dospělé děti – prvorozeného Josefa a Barboru.[6]

Příštího roku, 19. prosince 1794, požaduje Josef Friedmann úhradu nákladů za jakousi opravu; snad na svém domě.[7] Tehdy je již ženatý s Evou Brodovou, která mu do několika let dává čtveřici synů – Samuela, Leopolda, Hermana a Simona.[8]

Pokračovatelem rodu je Samuel Friedmann (1797-1844) s manželkami Veronikou Franklovou (zemřela rok po sňatku) a Kateřinou Steinerovou (více viz heslo Všeň a Mokrý). Jeho syn Salomon, místní obchodník a řezník, se oženil s Johannou Emanuelovou, dcerou sousedního ochranného Žida z Březiny čp. 51, a jejich potomek Carl (nar. 1846) se v páté generaci stává posledním zástupcem židovského etnika v Březině.

Carlův dědeček z matčiny strany, Simon Emanuel, tou dobou již po smrti, vyrostl na Žehrově, kam se uchýlil jako malý chlapec se sestrou a ovdovělou matkou Libuší, prodávající tabák a koření.[9] Do Březiny se odstěhoval asi kolem 30. roku svého věku, protože ho vnímáme, jak 26. prosince 1814 žádá o pronajmutí vrchnostenského domku ve vsi a napřesrok už o stavbu domu vlastního.[10]

Druhou žehrovskou rodinou byli o několik let později Jakub a Rosalie Fischlovi v domě čp. 11. Žádnou delší tradici zde nevytvořili, protože se brzy stěhují na Všeň a odtud na Podháj a do Pelešan. Na Žehrově se jim narodily děti Joachim (1849), Julie (1851) a Benjamin (1853).

Předpokládáme, že jen krátce pobýval ve Březině Israel Sommer z Dnebohu. Jeho přítomnost indikuje narození dcery Sary 10. května 1795. Další známé děti Juda Löw (1800) a Herschl (1805) přišly na svět opět v Dnebohu.[11]

Prvním známým doubravským familiantem byl Israel Pollak, syn tabáčníka Veita Israela (někdy též Adama) Pollaka z Bosně a Březiny. Založením rodiny v domě čp. 54 zahájil takřka šedesátiletou tradici svého rodu ve vsi. Byť se zřejmě potýkal s finančními potížemi, protože v březnu 1830 prosí vrchnost o dočasné snížení ročního ochranného poplatku a v říjnu 1832 o podporu,[12] rodinu v Doubravě zachoval, takže pokračovateli se mohli stát dva z jeho synů – David Pollak (1829–1899), krejčí v Doubravě čp. 24 a později (po roce 1855) na Žehrově čp. 19, a Adam Pol-

lak (nar. 1818), který jako starší zůstal věren rodnému domu, v němž obchodoval a k živnosti přivedl i synka Adolfa (nar. 1852), jenž zde vychoval ještě jednu generaci Pollaků. Děj stručného příběhu končí na počátku 20. století, kdy v doubravském domě čp. 41 a v sousedních Dařenicích umírají Kateřina (1837-1901) a Barbora (1831-1908) Polákovy, snad neprovdané dcery Israelovy.

Na Loukovci byl koncem 18. století usazen turnovský familiant, obchodník tabákem a rozličným tuzemským zbožím Josef Pick s manželkou Veronikou, její matkou Rachel a čtyřmi dětmi.[13] V listopadu 1789 spravuje vrchnost o svém úmyslu postavit si na Loukovci příbytek, a tak se zde za roční poplatek 20 zl. může natrvalo usadit.[14] Když na Loukovci zemřel, shání se hruboskalská kancelář po jeho synovi Mojžíšovi, ale musí konstatovat, že dotyčný asi roku 1818 přestoupil ke katolické víře, a ačkoli se zdržuje kdesi na svijanském panství, jeho pobyt není znám.

Ve druhé polovině 19. století bychom tu pak mohli krátce identifikovat Ignatze a Henriettu Hönigových, příslušné do Mnichova Hradiště, a v domě čp. 19 Jindřicha a Růženu Weilových, po jejichž smrti v letech 1904 a 1909 už na Loukovec žádní Židé nesměřují.[15]

Jílové

Přítomnost Židů v Jílovém byla spojena především s provozem zdejšího dvora, a proto se tu rodiny značně střídaly. O mnohých osobách nejsme schopni říci ničeho jiného, než kdy se v pramenech objevují a jak se jmenují. Jako první se z hloubi věků vynořuje postava Salomona z Jílového *(Gyllowey)*, který asi roku 1746 koupil od Mojžíše Abrahama z Daliměřic jenišovickou pohodnici. Mojžíš se chalupy rád zbavil, pořídil ji teprve na Silvestra 1745 i s pozemky za 200 zl., ale sám pohodnictví nemohl vykonávat. Ani Salomonovi se nečisté řemeslo nezamlouvalo, tak domek jenom opravil a 30. září 1747 jej za 350 zl. postoupil mistru popravnímu Leopoldu Pustovi.[16]

Ke konci 18. století se do Jílového nastěhovala rodina Pragerových. Víme, že David a Barbara měli pětici dětí, z nichž čtvrtý Jakob se zde narodil 15. září 1790. Po něm přišla ještě dcera Esterka, ale otec se z ní dlouho netěšil. Krátce nato zemřel, protože soupis z roku 1793 uvádí Barbaru již jako vdovu. Čekal ji těžký život, vždyť i komisař Koch ji zapsal jako starající se o své děti, částečně pěstující drobný obchod a žijící z almužen. Snad jí vypomáhal někdo z Popperových, druhé židovské rodiny žijící tou dobou v Jílovém. Otec Markus Popper nebyl chráněncem místní vrchnosti (tehdy ještě rohozecké), ale pocházel snad od Mladé Boleslavi, kde se na statku Niměřice oženil. Svou rodinu ubytoval v Jílovém a sám se živil pohostinstvím pro cizí Židy v Liberci.

Zatímco malé Jílové, vzdálené od obchodního ruchu měst i od sídel vrchností, posloužilo Židům spíše jen jako přestupní stanice za lepším živobytím, na dohled z Turnova, hned na skalním masivu za řekou Jizerou a co by kamenem dohodil od hruborohozeckého zámku vzkvétala početná židovská pospolitost. Co všechno lákalo přespolní i turnovské Židy do Daliměřic, zda to byl kypící obchod s kompozicí

a drahými kameny či jiným artiklem, ukáže teprve hlubší historický průzkum, ale již dnes známe obyvatele zdejších židovských domů a jejich vzájemné vztahy. A tak zjišťujeme, že pravou polovinu domu č. I (čp. 31) koupili po Chasko Barochovi Mojžíš, Rebeka a Ezechiel Rosensteinovi z Jílového, kteří jej zase v březnu 1810 prodali dále. Druhou polovinu domku si od vrchnosti pořídila 8. října 1781 ochranná Židovka Ludmila Gütl z Jílového za 110 zl. Ročně platila 14 zl. ochranného a požívala stejných výsad jako majitelé první půlky, čili možnosti provozovat jakýkoli poctivý obchod a získat při zamýšleném rozšíření domku stavební materiál z panského lesa za mírnější cenu. Jelikož však Ludmila v domě dva roky nepřebývala, prodala jej vrchnost v roce 1784 Jakobu Löblovi z Lín.[17]

Další známé Židy z Jílového uveďme jenom výčtem. Rok 1783 přináší zprávu o Marku Löblovi a jeho dítěti, 2. ledna 1815 umírá na statku (čp. 1) sotva dvouletý chlapec Marcus Weißbarth, o deset let později ani ne roční dívenka Sophia Mendelová a v lednu 1837 v domě čp. 46 pětadvacetiletý mladík Jacob Kafka z Křešic.

Ouč a Rostkov

Nejzápadnější výspou svijanského panství, kde se usadila židovská rodina, jsou právě tyto dvě vsi severně od Mnichova Hradiště. Ještě jako kosmonoského ochranného Žida a místního rodáka nalézáme v roce 1793 v Ouči Michaela Altschulla, provozujícího v místní panské vinopalně výčep lihovin a obchod tabákem. Se ženou Rossel zde vychovával pětici dětí: Moisese, Israela, Isaka, Jakoba a Saru,[18] z nichž prvorozený syn Moises získal po otci familiantské místo a pokračoval s chotí Judithou v obchodě.[19] Na přelomu 18. a 19. století ale nebyli jedinými Židy v Ouči. Žil zde ještě Josef a Sara Kochovi a údajně v domě č. IV Salomon a Maria Peschirstehenovi. Rodina s obskurním jménem ovšem, jak se zdá při kritice matričních zápisů, nežila v Ouči, ale v Mnichově Hradišti.

V polovině 19. století objevujeme ve vsi poprvé zdejší nejvěrnější židovské usedlíky – Deutschovy. Základ rodiny tvořil obchodník a řezník z domu čp. 21 Albert (též Adalbert) Deutsch (1850-1904), kterého můžeme identifikovat ještě v Českém Dubě a zřejmě od 90. let 19. století v sousedním Rostkově, jak udává torzo jeho náhrobního kamene.[20] V srpnu 1872 se ve východočeských Hroubovicích oženil s Barborou Bergerovou, kterou si odvezl do svého rodiště, kde se jim narodilo nejméně šest dětí. Dcera Eleonora (nar. 1876), provdaná Pollaková, se odstěhovala do Mnichova Hradiště stejně jako její bratr Zikmund (nar. 1887), který si vzal Olgu Langerovou, dceru někdejšího mýtného z Podolí (viz heslo Svijany a Podolí). Další syn Jindřich (1878-1903) zemřel jako svobodný 25letý mládenec příslušný do Polné na Českomoravské vrchovině, takže na rodné hroudě zůstali bratři Bohumil (nar. 1885), obchodník a řezník v Rostkově, a Emanuel (1874-1928), rolník a taktéž řezník v Ouči čp. 29. Není ani nutné dodávat, že drobné venkovské živnostníky i jejich příbuzné ve městě dostihla počátkem druhé světové války nacistická perzekuce. Transport Cm z mladoboleslavského shromaždiště 16. ledna 1943 a posléze transport Cq z Terezí-

na do Osvětimi se stal celé rodině osudný. Zahynuli i ti nejmladší – Emanuelův vnuk Jiří (nar. 1928) a Bohumilovi synové Zdeněk (nar. 1922) a Pavel (nar. 1929). Přežil pouze Emanuelův syn Otto (nar. 1905), kterému válečná léta podlomila zdraví a zemřel 28. října 1949 poražen tuberkulózou plic v semilské nemocnici.

V roce 1999 se na ploše rozchváceného židovského hřbitova v Mnichově Hradišti objevily u dvou vykopaných torz hebrejských stél tři žulové desky z náhrobních kamenů Vojtěcha (tedy Adalberta), Barbory, Emanuela a Růženy Deutschových, které sem kdosi neznámý pietně umístil. Jsou z ušlechtilého kamene, a tak jednu už opět kdosi odcizil.

Mnichovo Hradiště – torzo desky ze zničeného náhrobku Barbory Deutschové z Ouče; deska zničeného náhrobku Emanuela Deutsche z Ouče na židovském hřbitově. (Foto P. Jakubec 2005.)

Pěnčín, Ploukonice, Příšovice

V Pěnčíně dokládáme pouze jednu židovskou rodinu. V našem kraji se Katzovi poprvé objevují v Huti u Železného Brodu. Josefu Katzovi z Tuřkovic a Františce Steinwaldové z Domousnic se zde roku 1861 narodil syn Emil.[21] Jeho sourozenci, Pavlína a Karel, se narodili už v Příšovicích čp. 17, odkud otec docházel pracovat do Svijan k Wertheimerům.[22] Ani zde se dlouho nezdrželi, neboť čtvrtý potomek, dcera Anna, přišla na svět 22. dubna 1867 konečně v Pěnčíně čp. 38.[23] Otec změnil zaměstnání a pronajal si hostinec. V Pěnčíně se narodily ještě tři další děti – Arnošt

(1869), Růžena (1872) a Marie (1875).[24] Josef Katz zemřel v únoru 1877 jako jedenačtyřicetiletý na tyfus, jeho manželka o dlouhých 22 let později v Ploukonicích čp. 14.[25] O pokračování rodu se zasloužil syn Karel Katz, který se oženil s Pavlínou Spitzovou z Habrů, s níž vlastnil třelnu na len, cihelnu a kupectví. V jejich pěnčínském domku čp. 14, pořízeném již otcem Josefem, do nějž přišli po krátké epizodě ve Starém Dubu v roce 1889, přivedli na svět poslední čtyři ze svých šesti dětí – Marii (1890), Oskara (1891), Jaroslava (1893) a Zdeňka (1897).[26]

Do obecního svazku byla rodina přijata teprve někdy mezi lety 1900 a 1910. Do té doby náleželi všichni po zakladateli linie do Hrusic, neboť Josefovy rodné Tuřkovice byly pouhou osadou.[27] Pěnčín ovšem nemohl litovat, že židovskou rodinu do svého prostředí přijal. Živnost Katzových poskytovala vesnici skutečně široké spektrum služeb. V domě čp. 67 měli svou sušárnu lnu, cihelnu a šrotoviště obilnin a v obchodě čp. 14 prodávali cukr, kávu, cikorku, sůl, koření, sodu, rýži, proso, mouku, olej, špek, škrob, mýdlo, svíčky, písek, petrolej, nitě, tkanice, knoflíky či kartáče, zkrátka vše, co bylo denně v Pěnčíně k upotřebení. Později tu zakládají brusírnu skleněných perlí (1886), obchod střižním zbožím (1892) a prodej pálenky v uzavřených lahvích (1894).[28] V turnovských domech čp. 63 a 250 zřizují v letech 1912–1914 obchod s plodinami, cukrovinkami, mastidly a zbožím krupařským.

Takto zavedený obchod zanechal Karel Katz svým potomkům, když 9. března 1921 zemřel. Měli pouhých dvacet let na to, aby otcovo dědictví zvelebovali a užívali. V koncentračních táborech zahynula jeho manželka Pavla, tou dobou osmdesátiletá stařenka, synové Jaroslav, který vystudoval jabloneckou obchodní školu, a Zdeněk s manželkami, zeť kpt. Bohumír Štufka se synem JUDr. Pavlem Štufkou a jeho manželkou i právě studující vnuk Karel Katz.[29] Na turnovském náhrobku je umučeným věnován nápis in memoriam.

První zmínka o přítomnosti Židů v Ploukonicích hovoří na konci 90. let 18. století o úmrtí čtyřapůlleté Rebeky Jakob. Snad byla dcerou Josefa Picka, ochranného Žida z dobrovického panství, který tu tehdy pobýval a věnoval se prodeji tabáku a léčení dobytka. Měl ještě děti Samuela[30], sloužícího na vojně, a dceru Ludmilu. Manželka Esther zemřela na konci roku 1808.[31]

Ani Příšovice nikdy trvalejšího židovského osídlení nedosáhly. Víme jen o nešťastném utonutí Růženy Feixové z Vranového v roce 1928, nalezené poblíž vsi v Jizeře,[32] a o úmrtí Anny Eisnerové (1867-1939) z Jablonce nad Nisou v Příšovicích čp. 23 poté, co byla nucena z okupovaného města utéct.

V roce 1798 zachycujeme žádost podolského Žida Abrahama Gitschina, dříve Faltina, usadit se v Příšovicích, což je mu krátkodobě povoleno.[33]

Přepeře

Pro Přepeře je příznačná přítomnost židovské rodiny tabáčníka a řezníka Nathana Mautnera, desfourského ochranného Žida z Daliměřic. Soupis z roku 1793 jej představuje s manželkou Annou a sedmi dětmi v rozmezí 6-13 let.[34] O rok dříve

mu svijanská kancelář svoluje zřídit si porážku dobytka.[35] Později, v prosinci 1812, získal Mautner na šest let právo masného krámu v domě čp. 26 od Jana Bičíka za 6 zlatých ročně. Řeznictví ale už v červnu následujícího roku kupuje za hotových 500 zlatých lažanský řezník František Pommerhans.[36] Někdy v tuto dobu se Mautnerovi přestěhovali do domku čp. 35, označovaného římskými číslicemi XXXV nebo I, protože 8. července 1813 právě v č. I umírá ve věku 56 let paní domu Anna Mautnerová a o čtyři léta později (26. června 1817) její šestadvacetiletá dcera Lída. Nathan dosáhl požehnaného věku 90 let a dožil tamtéž až do své smrti 20. května 1835. Zdá se, že na sklonku života žil chudobně, neboť krátce před smrtí prosí svijanskou vrchnost o podporu a prominutí dlužných 4 zl. 10 kr. vídeňské měny.[37] Mautnerovou smrtí se krátká kapitola Židů v Přepeřích uzavřela. Ostatní, kteří ve vsi pobývali, zde nebyli usazeni natrvalo, a tak můžeme pouze výčtem uvést jejich jména.

Roku 1783 je v Přepeřích přítomen sýrař Jakob Samuel se čtyřmi dětmi, 12. června 1789 se v čp. 14 narodila manželům Davidovi a Rachel Kellerovým dcera Blimka. A ve stejném domě skonal o několik desetiletí později, 9. října 1834, čtrnáctiletý chlapec Joachim Kraus. A pro úplnost – 23. září 1913 v mladoboleslavské nemocnici zemřel 66letý Josef Feix, bytem v tzv. Krskově vile v Přepeřích. Pochován byl na starobylém hřbitově v Mladé Boleslavi.

Před rasovými zákony se v Přepeřích v čp. 149 ukryla Marta Fischlová z Jablonce nad Nisou, kterou jsme mohli předtím zaregistrovat v domě čp. 58 v Koberovech. Bohužel, byla 16. ledna 1943, několik dní po svých 40. narozeninách, odvlečena společně s mnoha souvěrci do Terezína a následně 20. ledna do Osvětimi, kde ji čekala smrt.

V sousedních Modřišicích (čp. 118) dostihl stejně krutý osud manžele Alfreda a Matyldu Herzkovy s dcerami Lilly a Ruth. Otec pocházel z moravských Zdounek a s manželkou hledal světlejší budoucnost v Hodkovicích nad Mohelkou, odkud je ale vyhnal zábor pohraničí.

Svijany a Podolí

Největší koncentrace Židů na panství se přirozeně soustředila do hlavního sídla – Svijan a Podolí, ačkoli ani zde jejich počty zdaleka nedosáhly úrovně sousedních skutečných center židovské populace (Turnov, Mnichovo Hradiště, Český Dub).[38]

Můžeme se jen domnívat, kdy svijanská vrchnost povolila prvním Židům usadit se v podzámčí, ale uvažujeme-li, že jejich přítomnost na panstvích byla ekonomicky výhodná, mohli bychom o příchodu uvažovat již počátkem 17. století. Zoufalá absence jakýchkoli písemných pramenů prakticky až do 18. století nás však odsuzuje do světa spekulací a domněnek. A tak máme možnost jmenovat první svijanské Židy opět díky vynikajícímu turnovskému místopisu prof. Šimáka.

7. května 1765 prodal přední polovinu domu čp. 477 (dř. č. VI), Mojžíš Izák[39] z Podolí za 200 zl. synu Marku Mojžíšovi. Kdy jej koupil on, nevíme, neboť před-

chozí zápis je datován rokem 1753 a uvádí Mojžíše Filipa, který dům ujal pro sebe a bratra Barucha od otce Filipa Heršla Dubského. Není divu, že Marku Mojžíši přišla vlastní střecha nad hlavou vhod, když záhy 23. června 1765 uzavírá prostřednictvím otce svatební smlouvu s Mojžíšem Oesterreicherem ze Svijan jménem jeho dcery Sarel. A snad to byl tentýž Mojžíš Izák, zlatník, který 20. září 1757 koupil k ruce dcery Alžběty a zetě Izáka Marka zahradu v židovské ulici pro vystavění domku č. XVI (pozd. čp. 487). Současně je Mojžíši Oesterreicherovi povoleno od 1. ledna 1760 na tři po sobě jdoucí léta skupovat na svijanském panství všechny nevydělané kožky z vrchnostenských i poddanských porážek.[40]

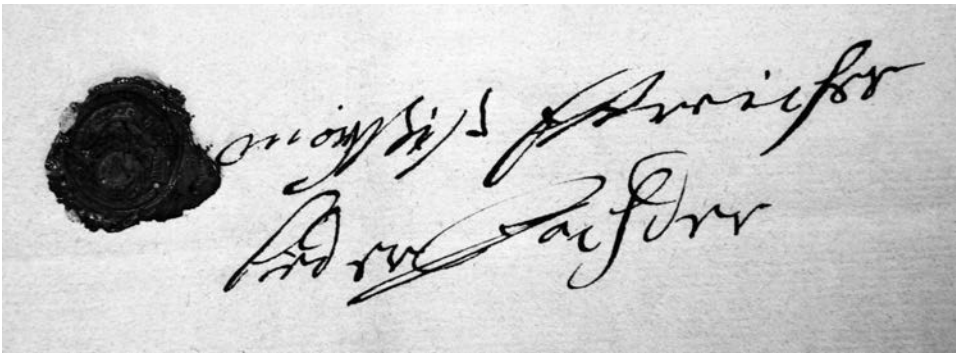

Svijany – pečetí a svým podpisem uzavřel Mojžíš Oesterreicher ze Svijan smlouvu na právo vykupovat nevydělané kožky (1760).

Máme tedy z let 1757 – 1765 první konkrétní zprávy o svijanských a podolských Židech. Nutno říci, že značně pozdní.[41]

Mezi mnohými židovskými nájemci svijanské vinopalny bychom koncem 18. století nalezli opět Oesterreicherovy, jak to dokládá roku 1793 přítomnost Josue Oesterreichera, turnovského ochranného Žida, obchodujícího různým tuzemským zbožím. Obýval tehdy palírnu s chotí Ludmilou, třemi malými dětmi, švagrovou Libuší z České Lípy a osiřelým pacholkem Simonem Flecklem z daleké Chodové Plané.[42] Oesterreicherovi museli požívat mezi svými souvěrci značné vážnosti, neboť jak jinak si vysvětlit troufalý sňatek Josuova syna Mojžíše s Lotty Spitzovou, dcerou mladoboleslavského krajského rabína, 8. května 1835?[43]

Kdybychom od palírny sešli kopcem dolů do Podolí, narazili bychom na čtyři další usazené židovské rodiny. Uchvátila by nás jemná zručná práce ovdovělého zlatníka Mojžíše Goldsteina, žijícího s dospívajícími syny Josefem a Jakobem, či pronikavá vůně kořenářského obchůdku Josefa Lichtnera, anebo moudré aroma trafiky

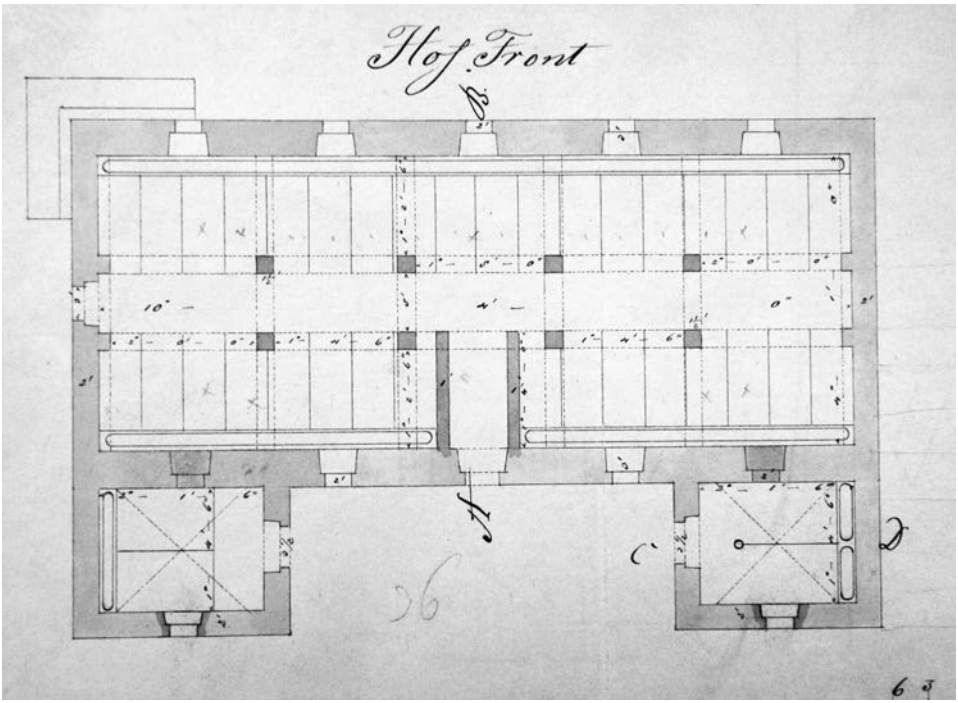

Svijany – půdorys maštale vrchnostenské vinopalny na počátku 19. století.

Abrahama Falkenaua (či Falka) – a chutný pokrm v podobě sýra bychom mohli nakoupit u Goldsteinova švagra Mojžíše Löbla ze Smržovky, tedy chráněnce desfourské vrchnosti.

Zlatník Goldstein získal nové povinné jméno pochopitelně s ohledem na svou živnost a možná i s tučným příplatkem, ale vyšel taktéž ze starého rodu Oesterreicherů, neboť v roce 1783 jej soupis Židů zná ještě jako Mojžíše Izáka Oesterreichera. 16. srpna t. r. žádá o svolení koupit si dědičně podolskou židovnu *(Podoller Judenhäusl)*.[44] To však již jako Moses Isaak Goldschmied. Po otcově smrti se v domě hodlá usadit jeho syn Josef Goldstein, který to měl ostatně potvrzeno již dekretem z roku 1789, který stanoví, že až Mojžíš zemře, bude proti poplatku zajištěna ochrana i jeho synovi.[45]

Kořenář Lichtner z podolských domků č. I a II (pro odlišení od obydlí křesťanů číslovány římsky, ale zřejmě se jedná o čp. 31 a 32), jmenovaný u příležitosti úmrtí dcery Simony v roce 1791 také jako Josef Samuel Podoll, zemřel v roce 1818 bez mužských potomků a jeho familiantské místo zaujal David Altschul z panství Nový Zámek *(Neuschloß)* na Českolipsku,[46] který si pronajal svijanskou palírnu a postupně se oženil s Evou a Luisou Hellerovými ze Svijan, čímž se připojil k místní nej-

početnější židovské rodině. Jeden z jeho vnuků, Adalbert Altschul, žil ve Svijanech čp. 22 (od r. 1863) a teprve někdy v letech 1881–1882 se vystěhoval do Hlavice.

Prvním z Hellerů byl asi Salomon Helich, familiant z Poličan na Novobydžovsku a zřejmě představený turnovské židovské obce, jak se píše na náhrobku jeho dcer, dvojčat Rachel a Ester (zemř. 29. prosince 1799 a 6. ledna 1800).[47] Po jeho smrti v květnu 1802, nezanechav žádné syny, bylo jeho místo postoupeno Israelu Hellerovi (1762-1828) z Heřmanova Městce, o němž víme, že již roku 1792 pachtuje v místní vinopalně a od roku 1815 je mu krom toho pronajata vrchností ještě palírna na

Turnov – stéla nad hrobem dvojčat Zalmana Helicha ze Svijan, zesnulých na přelomu let 1799 a 1800. (Foto P. Jakubec 2005.)

Hrubé Skále. Když pak 28. listopadu 1828 zemřel, o udělení jeho místa žádala vdova Rosalie, která se sama stává právoplatnou svijanskou palírnicí.[48] Svijanská pamětnice osobu Israela Hellera v duchu doby příznačně haní, když jednostranně píše: *Z novější doby místních dějin víme, že r. 1820 nový majitel panství svijanského, kníže Karel z Rohan, učinil rolníkům jakés úlevy v robotách, mezi jiným určen byl výkup z jízdní roboty, a sice usedlým rolníkům za 600 zl., kterouž sumu s velikým namáháním vyjednala deputace sedláků z Újezda a Plavkonic. Zbývalo jen, by kníže smlouvu podepsal; - než se tak stalo, žel že deputace zastávku učinila ve vinopalně svijanské u žida Hellera a z domnělé vymoženosti již předem se hlasitě těšila. Úlisný žid zradil však tajné úmysly sedláků panu vrchnímu, pověstnému byrokratu Zingrosserovi*(!)*, který využitkovav příležitosti, naše rolníky přinutil k přídavku 400 zl., takže jen ten zbaven byl jízdní roboty, kdo složil 1000 zl.*[49]

S aktivní postavou Israela Hellera se setkáváme ještě při dalších příležitostech. Byl to on, kdo v dubnu 1828, několik měsíců před svou smrtí, odevzdal vrchnosti vyhotovenou silnici od Břehů až k podolské hospodě, či se po šest let účastnil společenství v nejstarší turnovské kartounce *Gebrüder Wolf, Heller & Cie*, založené 24. září 1800.[50]

Z Israelových potomků zasluhuje více pozornosti syn Jakob, jemuž je familiantské místo a sňatkové povolení uděleno po zemřelém a nám jinak neznámém bezdětném Salomonu Tielleovi z Podolí,[51] dcera Jeanette (Jettchen, nar. 1808), která svůj osud spojila s úspěšným turnovským palírníkem Israelem Mendlem, a syn Salomon (nar. 1809), který zakotvil v Podolí čp. 33 a jemuž se sousedem stal v čp. 32 bratr Eliáš (nar. 1811), lékař *(Militär Invaliden Unterarzt, k. k. Oberwundarzt)*, ženatý s Františkou, dcerou výše jmenovaného Davida Altschula.

V lékařské praxi pokračoval snad syn jednoho z nich MUDr. Eduard Heller z Podolí 33,[52] jehož žena Johanna Charlotte prodávala v podolském domě střižní zboží a provozovala krejčovství.[53] Heller byl mimoto ještě majitelem domu čp. 26 ve Svijanech, který v dubnu 1865 pronajal správě velkostatku a v říjnu téhož roku prodal Josefu Starému. Podle smlouvy mohla správa v domě nechat bydlet za roční činži 60 zl. jednoho ze svých úředníků, a tak tu do května 1867 pobývá knížecí archivář Josef Patz.[54]

Samostatnou kapitolou jsou židovští výběrčí mýta *(Mauthpächter)*. V Podolí, kde museli pěší a povozy překonávat most nad Jizerou, víme o čtyřech. Kniha dekretů přináší k roku 1832 jméno Josue Komperta z Podolí. Krátce nato nejspíš odešel, protože již ve 40. letech tu sídlí Salomon Raubitschek z Litně a o další desetiletí později v Podolí čp. 22 jeho příbuzný Marcus Pick z Choťánek. A abychom výčet uzavřeli, připomeňme ještě rodinu Karla Langera z Košetic, zabydlenou počátkem 90. let v Podolí čp. 34. Žil tu jen s manželkou Bedřiškou a dvouletou dcerkou Marií. Zbylé tři děti vyslal na zkušenou do České Lípy, Pacova a Mnichova Hradiště, odkud pocházela jeho žena.[55]

Před polovinou 19. století přichází do Svijan úplně nová židovská rodina. Markus Wertheimer z Dolních Kralovic, který se oženil s Johannou, dcerou zakladatelů semilské židovské tradice Josefa a Františky Schönfeldových, nalezl domov v domě

čp. 62[56] někdy mezi lety 1833–1840. Sledujeme-li jeho stopy, prvně se objevuje v Hodkovicích nad Mohelkou, kde se manželům 11. září 1833 narodil prvorozený syn Alois, budoucí svijanský podnikatel. O dva roky později jej známe jako nájemce vrchnostenského pivovaru v Českém Dubu (Zámecký okrsek čp. 3) a pak konečně roku 1840 u příležitosti narození dcery Mariany již ve Svijanech. V téže době žil v Podmoklicích u Semil čp. 53 palírník Isaac Wertheimer. Snad se tedy do našeho kraje vydali z Posázaví hledat štěstí dva bratři.

Zatímco po Isaakovi se na konci 50. let slehla zem, Marcusův syn Alois nevybočil z otcovských kolejí, usadil se ve svijanském domku čp. 23, který měl propachtován za 630 zl., a nenechav se zaskočit jejím vyhořením (1857), převzal v roce 1868 místní palírnu,[57] při níž později vybudoval se synem Karlem (nar. 6. září 1863) v čp. 15 firmu *A. Wertheimer und Sohn*, obchodující smíšeným zbožím a provozující výčep. Rodinný podnik se záhy profiloval zejména jako velkovýrobna lihovin, kupectví a velkoobchod jemnějším ovocem. Karel Wertheimer byl štědrým podpůrcem dobročinných sbírek a účastnil se veřejného života, což dokládá i jeho členství v turnovském odboru Klubu českých turistů. Když pak 1. července 1907 zřizuje v sídle bývalé firmy (dům Václava Müllera) sklad svých výrobků židovská společnost *Ed. A. Malburg a syn, rafinerie líhu, továrna lihovin a octa* ze Smiřic, není po Wertheimerových ve Svijanech ani památky.[58] Nejmladší ze sedmi Aloisových dětí, Oskar Wertheimer, vystudoval na inženýra a zemřel na samém počátku válečné vřavy 3. července 1939. Byl tak posledním z rodiny, který nám po sobě zanechal jakési stopy. Co se stalo se třemi dcerami Karla Wertheimera, narozenými v letech 1894–1898, po jejich odchodu ze Svijan, nevíme.

Jak jsme mohli vidět, napříč dějinami svijanských Židů procházejí nehledě na střídání nájemníků budovy zdejší palírny *(Brandweinhaus)* a dvou židoven *(Judenzinshaus)* v Podolí. Při prodeji dominia Rohanům v roce 1814 je vyhotoven celkový odhad panství a přináší krom jiného detailní popis těchto objektů.[59]

Vinopalna byla postavená z kamene a zastřešená šindelem, obsahovala předsíň s vlastní kuchyní, klenutou palírnu se třemi měděnými kotli, obloženými cihlami a kamennými plotnami, šenkovnu, skladiště, tři obytné místnosti, dále dvě samostatné kuchyně, na půdě komoru z prken a dvě podkrovní místnosti, zbudované tehdejším nájemníkem (nejspíš Israel Heller). Krov i střecha jsou ve špatném stavu. K tomu náležela klenutá kamenná maštal pro 30 kusů dobytka s kamennou podlahou, taktéž zle zachovaná, a několik drobných užitkových stavení. To vše v celkové hodnotě 1000 zl.

Obě židovny (čp. 31 a 32) byly sroubené ze dřeva *(von Holz geschrottet)*, též pokryté šindelem a vybavené standardně předsíní, kuchyní, světnicí a komorami. Vedle čp. 31 stála ještě neužitečná stará kamenná budova, takže první židovna byla odhadnuta na 200 zl. Druhý objekt obsahoval navíc spižírnu, ale nalézal se opět ve špatné kondici. Noví majitelé jej tedy pořídili za 150 zl.

V roce 1884 se prvně doslýcháme o Alfredu a Bertě Gaertnerových, kteří následujících 36 let zvelebují rohanské hospodářské dvory v Borčicích u Všeně a ve Svi-

janech. Jejich příchodem se začíná psát nový a vlastně závěrečný úsek dějin svijanských Židů. Toho roku uzavírá kníže Kamil z Rohanu s Aloisem Gaertnerem pachtovní smlouvu, podle které Gaertner převádí svá práva a povinnosti na dvoře v Borčicích na svého syna Alfreda a jeho manželku Bertu.[60] Tou dobou se mění i nájemci svijanského dvora, jimiž se stávají Petr Bedřich a Helena Šlechtovi z Hrochova. O deset let později spolu oba manželské páry uzavřou novou smlouvu, na základě které Gaertnerovi s platností od 1. ledna 1896 získávají na dvanáct po sobě jdoucích let dvůr Svijany za 12 tisíc zlatých ročního pachtovného.

Gaertner, narozený v roce 1857 v Pardubicích a příslušný do Domoradic u Vysokého Mýta, se stal známou osobou a člověkem s takovou vážností, že jej do svých řad pozvalo i předsednictvo turnovské židovské obce jako náměstka starosty (1928). Mimoto byl členem žňové komise ve Svijanech, zřízené 11. srpna 1914, a členem místního obecního zastupitelstva (tedy obce Podolí). Přesto musel jako Žid své světlé stránky před společností obhajovat s mnohem větším úsilím. Cítíme to ze zápisu v kronice, když v roce 1920, po téměř čtyřech desetiletích strávených hospodařením na rohanských pozemcích, odchází po vypršení nájmu na odpočinek do Turnova: *Byl náboženstvím Žid, ale lepší než 90 % křesťanů. Za války byl pro mnohé dobrodincem. Rád pomáhal potahem, v době bídy potravin vypomáhal obilím bezzemkům i jiným. Prodal vždy jen za cenu maximální, nikdy nepřidražoval, a proto naň často vzpomínáno, když nastoupením nového režimu všechno zásobování obilím, mlékem dvorem přestalo.*[61]

Ve válečných letech se choval štědře nejenom k místnímu obyvatelstvu, ale i příchozím válečným uprchlíkům (nikoli židovským) poskytl sezónní práci ve svém dvoře. Jeho rodina však musela žít v obrovském napětí, když si uvědomíme, že všech pět Gaertnerových synů dlelo tou dobou na frontě.

Alfred se oženil s Berthou Pollakovou (1858-1934) z Bystřice u Benešova, pocházející po matce z rozsáhlé středočeské židovské rodiny Beykovských, a v Borčicích spolu přivedli na svět osm potomků: Valerii (1885), Richarda (1886), Viléma (1887), Gustava (1888), dvojčata Eugena a Ericha (1890), Hedviku Rosu (1892) a Adélu (1893). Do vínku života připravila dětem jejich data narození bouřlivé a v mnohém tragické 20. století. Valerie se provdala za jistého Backa a více o ní nevíme, stejně jako o Adéle, manželce stavitele, žijící ještě po roce 1945 pod jménem Schwarzová v Brně. Vilém Gaertner vystudoval na architekta a za I. světové války sloužil jako dělostřelecký důstojník na italské frontě, ze které se vrátil živ a zdráv. Když v lednu 1926 prodala turnovská židovská obec svůj starý obecní dům čp. 490 na rohu Krajířovy a Palackého ulice, svěřilo mu představenstvo stavbu nového na vedlejší parcele (čp. 452) a Ing. Gaertner ji ještě téhož roku v nákladu 152 500 Kč realizoval. Gustav Gaertner se vydal na dráhu svého otce a v roce 1918 si pronajal dvůr na Hrubém Rohozci. Také on sloužil jako dělostřelecký důstojník, ale byl po roce ze služby propuštěn. V živočišné výrobě zůstal i nadále a když se nad Evropou snesl stín hákového kříže, odešel v roce 1940 do kanadského Dundasu v Ontariu, kde jako úspěšný kuřecí farmář ve věku 94 let 13. února 1983 zemřel. Jeho dcera dr. Erika E. Gaertner se provdala za významného přírodovědce v oboru rostlinné fyziologie

a ekologie na přírodovědné fakultě University of Toronto profesora Donalda A. Frasera.[62] Richard a Eugen Gaertnerové, oba bankovní úředníci, vstoupili během I. světové války do legií, kde byli zaměstnáni u finanční správy. Při pádu Przemyślu byli zajati a domů se vrátili ze Sibiře až po roce 1920. A konečně Erich Gaertner, vystudovaný ekonom, byl taktéž zajat na ruské frontě a odvezen daleko na východ. Při převratu bolševiků se mu podařilo prchnout a za dramatických okolností se vrátil přes Švédsko domů. Tady ho však čekal opětovný povolávací rozkaz na italskou frontu. I odtud se ve zdraví vrátil.[63]

Poslední ratolest, dcera Hedvika Rosa, se vdala v roce 1914 v Praze za Emila Epsteina, člena starobylé turnovské rodiny a úspěšného obchodníka drahokamy. Vychovali dvě děti – Ericha Hanse (nar. 1915) a Lili Irene (nar. 1917) – a jako jediní z rodiny byli zdecimováni koncentračními tábory. Až na nejmladší dceru byla celá rodina zatčena a okamžitě zavražděna. Nejdříve, 16. června 1942, zahynul v terezínské Malé pevnosti syn Erich, o osm dní později tamtéž jeho otec Emil a matka Hedvika byla zavlečena do Osvětimi a zde usmrcena 9. října téhož roku. Lili přežila a odstěhovala se s manželem Rudolfem Holznerem do Tel Avivu.

Rodinnou vilu a bývalou brusírnu drahokamů čp. 544 v turnovské Žižkově ulici, dnes neobydlené ruiny se zničenou a neudržovanou zahradou, museli její rodiče z příkazu jičínského oberlandrata nabídnout 21. června 1940 městskému úřadu k odkoupení i se zahradou za 400 tisíc korun a do konce června ji zcela vyklidit. Emil Epstein však žádá, aby z důvodu operace manželky mohli i poté užívat jednu místnost. Šlo o přepychový objekt s moderním provozem, o který přívrženci nového režimu jevili nebývalý zájem. Arizátorem se nakonec stal Hermann Wenske, který zde provozoval brusírnu. V roce 1945 byl vyhoštěn a za národního správce objektu byl ustanoven příznačně tajemník Výzkumného ústavu pro drahokamy Josef Harcuba. Liliina brněnská teta Adéla žádala, aby byl dům rodině navrácen, na což národní výbor obratně reaguje (22. srpna 1945), že jakmile se Lili vrátí osobně z Palestiny, bude jí dům navrácen. Netřeba dodávat, že požadavky právoplatných majitelů vyšly vniveč. 9. září 1947 převzala dům od Harcuby obvodní úřadovna Národní správy majetkových podstat a v prosinci téhož roku podává Lili Holznerová prostřednictvím právního zástupce JUDr. Kučery žádost o restituci. Poté dostaly věci opačný spád. Jelikož se žadatelka v roce 1930 přihlásila k české národnosti, během války podporovala československý odboj a od roku 1944 je palestinskou státní občankou, byla jí usnesením okresního soudu svěřena správa pozůstalosti a podle výměru ministerstva financí z 8. listopadu 1948 přiznáno i vlastnické právo.[64] Dům patřil paní Holznerové i v budoucnu, ovšem časté střídání nájemníků (byla zde např. zemědělská technická škola) a nemožnost řádné správy ze vzdálené země dovedly nemovitost počátkem 70. let do havarijního stavu. Drobné opravy jsou vždy jenom dočasné a vila chátrá dál. Sotva k jejímu zvelebení dopomohlo pěstování drůbeže v bývalých obytných místnostech jedním z nájemníků. Proto, když se v 90. letech Lili Holznerová vrací do Čech, netrvá dlouho a prodává zdevastovaný dům (1995) novému majiteli.[65]

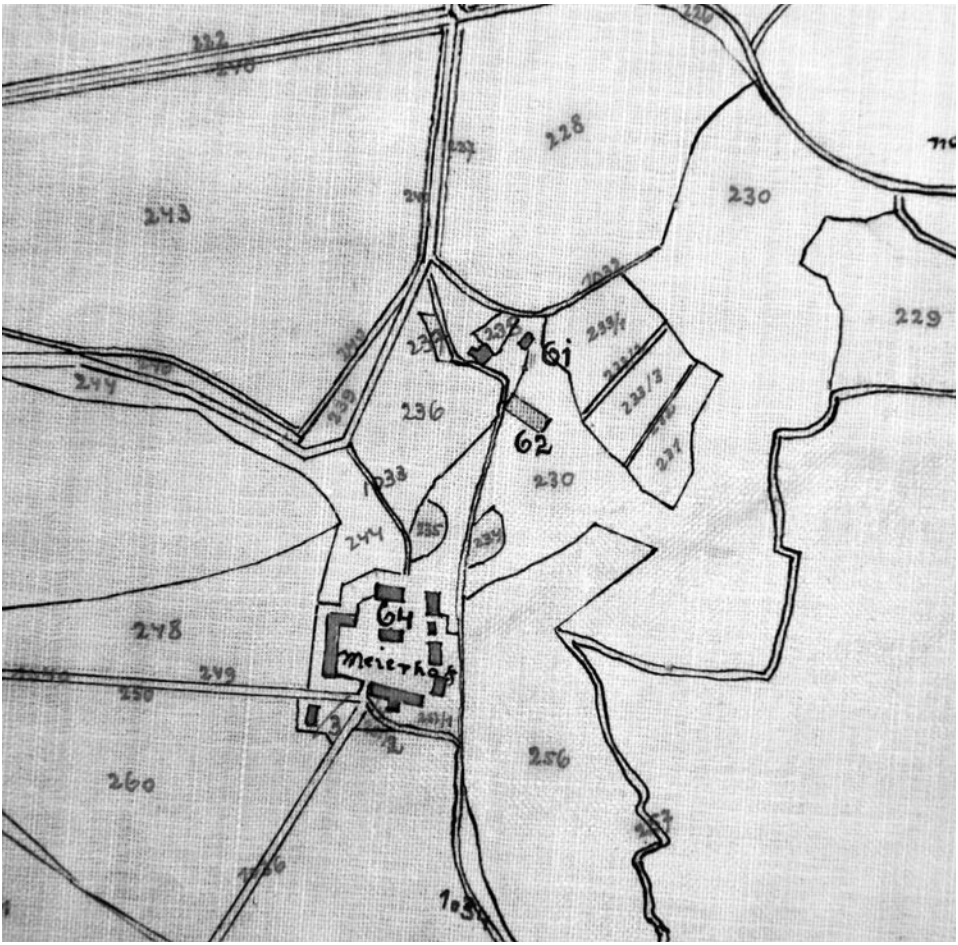

Všeň-Borčice – půdorys hospodářského dvora počátkem 20. století.

O tom, že hospodářské dvory pod Gaertnerovým dohledem prosperovaly, není pochyb. Katastr živností přináší záznamy o zařízení cihelny v Borčicích a hned v roce 1894 dokonce o započetí výroby speciálního tučného mléka pod názvem *Prof. Dr. Gaertners Fettmilch.*[66]

Závěr jeho hospodářské kariéry je ovšem poznamenán nepříjemnými spory s Rohany, majiteli svijanského dvora, které měly za následek, že mu nájemní smlouva nebyla dále prodloužena a Alfred Gaertner se do Svijan již více nevrátil. Když pak v roce 1934 pochoval v Turnově manželku Bertu, jeho stopy mizí. Snad odešel k některému ze svých dětí.

Jaký byl však konec Gaertnerovy hospodářské kariéry?

Nemůže být pochyb, že působení v Borčicích i v první fázi na Svijanech vycházelo pro obě strany příznivě, neboť roku 1907 mu byla smlouva za stejných podmínek prodloužena a vypršet měla až 31. prosince 1919. Následující válečná léta, především pak dopad rekvizic se nutně musely na hospodářství podepsat. Koncem války se smlouva blížila naplnění, ale došlo k závažným zjištěním. Podle ní měl mít Gaertner ustájeno 100 kusů velkého dobytka, respektive jeho ekvivalent v dobytku malém. Na počátku června 1918 ale část dobytka odvedl na hruborohozecký dvůr, propachtovaný krátce synovi Gustavovi, takže na Svijanech zůstalo 71 ks velkého a 23 ks mladého dobytka. Ponechal jej zde do 28. července. Majitel svijanského dvora, Alain z Rohanu, celou transakci vnímá jako krácení svého hospodářství a po šetření dává Gaertnerovi výpověď. Žalovaný se brání, že odvedení dobytka se stalo na základě mimořádných válečných událostí, především následkem neúrody, rekvizic sena a vyhynutí jetele v letech 1917–1918. Na svijanském dvoře nastal nedostatek krmiva, a tak hrozilo nebezpečí, že by dobytek zašel. Pomoc tedy nalezli u syna Gustava na Hrubém Rohozci, který měl dostatek pastvy a vypomohl také 20 fůrami jetele. Opozice se ovšem brání, že svijanský dvůr měl dostatek píce a odvedením dobytka došlo k úbytku tolik potřebné mrvy. Gaertner vše vysvětluje tím, že luka nejsou způsobilá pro jarní pastvu a navíc 30 ha leží až osm kilometrů od dvora. Na základě předložených důkazů bylo dáno za pravdu Gaertnerovi, nicméně vzájemné antipatie a napětí pokračují.[67]

V září 1919, tři měsíce před skutečným vypršením smlouvy, upozorňuje sychrovská kancelář Gaertnera na zákaz odprodeje pícních zásob, protože se tak již stalo v případě příšovické louky, nicméně nájemce se hájí, že podle smlouvy je po ukončení pachtu povinen přenechat pouze zásoby sena, slámy a ozimé osetí. Následkem toho však dvůr zůstane bez veškerých zásob, až jej 1. ledna 1920 převezme Rohan do vlastní režie. Žádá tudíž Okresní správu politickou v Turnově, aby Gaertnerovi nařídila přenechat na dobu od 1. ledna do 15. srpna 1920 potřebné zásoby.[68] Krom toho je Gaertner povinen poskytnout svému nástupci proti zaplacení veškerý živý inventář, ale nájemce se zdráhá jednání. Pak prostřednictvím svého syna Ericha vzkazuje, že si činí nárok na prodloužení nájmu a žádá odročení jednání o převzetí dobytka, jehož část v prosinci 1919 převádí opět do hruborohozeckého dvora. Ředitel Okresní správy politické v Turnově prohlašuje, že *z celého jednání p. Gaertnera jest vidno, že on dvůr po dobrém neodevzdá*.

Gaertnerovy úspěchy jsou pokořeny i Rohanovými slovy, *že jsme s tímto nájemcem již po více let spokojeni nebyli a že bychom jemu dvůr nikdy nanovo nepronajali. Naše občas nestranickými cizími znalci provedené inspekce dvorů dopadly pro p. Gärtnera*(!) *nepříznivě.* Gaertnerova žádost o ponechání nájmu prý přichází pozdě, neboť předávání je již od září 1919 v běhu. Odvedení dobytka a rozprodej obilí lidu vede k dalšímu sporu. Ten se však vyřešil poměrně brzy, neboť v příštím roce (1920) je na účet Alfreda Gaertnera převedeno 350 000 Kč za odkoupený inventář a rodina natrvalo odchází do Turnova.

Roztroušené střípky historie nás informují ještě o kuriózní situaci, kdy při povodni v roce 1849 utonuly u podolského mostu dvě osoby – Žid a křesťan. O tom, zda šlo o příslušníky místních rodin, pramen mlčí.[69]

Jinde zase čteme o vysvěcení svijanské zámecké kaple 30. listopadu 1768 arcibiskupským vikářem a farářem v Rychnově u Jablonce nad Nisou Františkem Rossmeislem. Čím větší sláva to byla pro vrchnost a její poddané, tím trpčí pro její židovské chráněnce, když zde v ten den první křest podstoupila dospělá Židovka Veronika z Daliměřic, která před tím dva roky přebývala na faře v Loukovci, kde se učila katechismu. Po křtu obdržela nové jméno Josefa Monika Ondřejová.[70]

Rychnov u Jablonce nad Nisou, Rádlo a Sedlejovice

Severní výspy bývalého panství se staly dočasným domovem pouze ojedinělých židovských rodin, hledajících od druhé půle 19. století obživu v rychle se rozvíjejících průmyslových oblastech nebo v blízkosti významných center, jakým byl v tomto případě Jablonec nad Nisou. V Rychnově zachycuje první dvě osoby židovského původu sčítání v roce 1880. Maxima je dosaženo roku 1921, kdy zde žije 13 Židů, ale poté jejich počet ve městě opět rychle klesá. Už před polovinou 19. století zde žila v domě čp. 170 rodina palírníka Salomona Perelese z Turnova, ve které se v letech 1842–1846 narodily čtyři děti.[71] Po jejich odchodu se do palírny nastěhovali Israel a Cecilie Fischelovi z Osenic, ale po roce 1849 odcházejí s malými dětmi Heinrichem a Theresií za lepším živobytím. Následující tři desetiletí nemáme o žádných židovských obyvatelích v Rychnově zprávy. Teprve v 80. letech se v domě čp. 194 zabydluje učitel Josef Červinka z Luže s manželkou Sofií. Zdá se, že tato rodina pobyla ve vsi nejdéle, matriky ji zachycují v letech 1880–1889.[72]

Není pochyb o tom, že přímo zázračné oživení podhorské vesnice, vedoucí ve finále až k jejímu povýšení na město, znamenala pro Rychnov nad Nisou výstavba pardubicko-liberecké železnice. Zastávky a stanice nové dráhy potřebovaly nejen množství dělnických sil, ale ke své obsluze také řadu železničních úředníků. Bylo mezi nimi i několik nově příchozích Židů. Nalézáme je v Turnově, Hodkovicích nad Mohelkou i v Rychnově, kam se z České Lípy přistěhoval Josef Herschl s chotí Giselou.[73] Škoda, že nemůžeme blíže rekonstruovat osudy několika dalších rodin, které hledaly v místě lepší budoucnost. V 90. letech 19. století žil v domě čp. 171 lékařský pár MUDr. Isidor a Hedvika Goldbergerovi a ve stejné době obývali čp. 20 obchodníci Otto a Hedvika Oppenheimerovi, spříznění s pozdějšími obyvateli čp. 167 Leopoldem, Helenou (1851-1937) a Annou Fischlovými (1890-1917).[74]

Na počátku II. světové války žili v Rychnově Herbert a Kurt Myslowitzerovi z Horního Slezska, kteří po vytyčení nové hranice nalezli dočasný úkryt v čp. 223 v Turnově. Jejich další osudy se zjistit nepodařilo, snad emigrovali do zahraničí.

V nedalekém Rádle se v 70. letech 19. století usadili Nehemias a Leontine Brandeisovi. Svůj obchod provozovali v domě čp. 156. A v příštím desetiletí bychom v čp. 90 nalezli učitele Hermanna Freunda z Roztok nad Vltavou.

Jen pro doplnění musíme uvést krátkou epizodu rodiny Emanuela Fischera, krejčího z Turnova, a jeho manželky Barbary Steinerové v Sedlejovicích čp. 20, kde se jim v květnu 1863 předčasně narodila mrtvá dcera. [75]

Všeň a Mokrý

Židovské společnosti v okruhu svijanského panství se doposud nikdo literárně nevěnoval. A není divu, uvědomíme-li si, že tu nenalézáme žádné židovské centrum, žádného významného rodáka, který by procházel našimi encyklopediemi, ba i hospodářský význam místních Židů stál ve stínu Turnova a Mnichova Hradiště. A ani obecní kronikáři své spoluobčany nijak nezvýrazňují. To vše na jedinou výjimku – kronikáře, fotografa a amatérského etnografa Petra Matouška ze Všeně, který ve své rozsáhlé kronice, či spíše dějinách obce zachytil i místní židovské rodiny.[76] Odrazovým můstkem ke studiu byla mu matrika pokřtěných všeňské farnosti z konce 18. století, která obsahuje na poslední straně záznamy o rodině Marka Joachima Fischla.

Marek Joachim, Žid, či Marcus Fieshel, chcete-li, přišel na Všeň z Valtinova u Jablonného v Podještědí jako tamější ochranný Žid. Alespoň to dokládá Matoušek, ale soupis z roku 1793[77] jej označuje za desfourského Žida původem ze Smržovky. Ať tak či onak, do všeňského domku čp. 20 se přistěhoval nejpozději v roce 1785, neboť z prosince téhož roku máme záznam o narození dcery Rosalie. Jak se zdá, Marek brzy ovdověl, což se muselo stát mezi květnem 1787 (syn Wolf) a říjnem 1789 (dcera Judita). První manželkou byla Kateřina, druhou Barbora. Spoléhat se ovšem na autentičnost osobních jmen v době, kdy si je Židé povinně mění, by byla bláhovost, neboť vše se zamotává, když matkou roku 1796 narozeného Abrahama je podle všeňské matriky znovu Kateřina. Jelikož máme k dispozici i židovskou matriku, víme, že zde je matkou Rachel Barbara.[78] Navíc, Rachel Barbaru si měl Marek vzít už v roce 1777,[79] ale když roku 1831 žádá jeho vdova, již přes 40 let žijící na Všeni, o místnost pro obchod s tabákem, jmenuje se, překvapivě, Kateřina. Šlo tedy nejspíše celou dobu o jednu a tutéž ženu. Zemřela 9. února 1838.

Marek Fischl zemřel dříve, v prosinci 1819, a jeho místo obsadil syn Jakub (nar. 1795), který později jako voják narukoval do Frýdlantu. Když byl z vojenské služby propuštěn, oženil se s Rosalií Pollakovou z Dolního Cetna a v letech 1841-1857 s ní počal šest synů a pět dcer. To se však rodina stěhovala postupně ze Všeně čp. 27 přes Žehrov (čp. 11) a Pelešany (čp. 9 a 30) až do Turnova.

Na Všeni žil také jeho bratr Wolf, který se s manželkou a synkem Abrahamem usadil v domku čp. 6. Prý sklenařil a chodil s krosnou plnou skla po vsích za obchodem. Někdy jej dokládáme též pod jménem Josef Fischl.[80]

Třetího bratra Abrahama Fischla známe jen jako vojína, který žil s rodinou v Mokrém v domech čp. 1 a 2. Sňatkem jejich sestry Alžběty, někdy též Doroty, či Kateřiny (1791-1876), s Pinkasem Fröhlichem v roce 1823 se těžiště rodiny přenáší do

sousedního Žďáru (viz heslo). Později se všichni Fischlové odstěhovali do Turnova a snad i do Prahy a všeňskou štafetu převzali Friedmannové.

Pokud nám náhoda do cesty nepřihrála dva Samuely Friedmanny, žijící v téže době na stejném panství, je prvním všeňským Friedmannem tentýž Samuel, kterého jsme mohli potkat již v Březině jako syna tamějšího ochranného Žida Josefa Friedmanna. Podle Petra Matouška pocházel tento rod z Dolních Beřkovic a na Všeni se objevuje někdy v letech 1827–1828. Vystřídali zde několik destinací, a to jak židovnu čp. 20, uvolněnou Fischlovou rodinou, kde provozovali výčep kořalky, tak čp. 12. A počátkem 50. let 19. století žili u Bičíků v čp. 24, kde vdova Kateřina Friedmannová obchodovala obilím, senem a dřívím. Ovdověla brzy[81] a zůstala na Všeni s dcerami Charlottou, pro všechny jen Lotynkou, a Annou Marií, kterou ještě Matouškova generace znala jako Mařenku židovu. Lotynka hausírovala střižním zbožím a vdala se prý nešťastně za jistého Markuse Kohna z Úsobí, s nímž brzy ovdověla, a Mařenka zůstala svobodná, věnovala se podomnímu obchodu a bydlela na Všeni porůznu v číslech 3, 11, 79 a 35.[82]

Snad i vdova Anna Grünwaldová, rozená Friedmannová ze Všeně, zesnulá 30. srpna 1898 ve věku 74 let v Přepeřích u Sobotky, byla dcerou Samuela a Kateřiny.[83]

Důležitou roli v historii všeňských židovských rodin sehrál, jak jsme si již mohli povšimnout, dům čp. 20. Šlo o obecní domek, který stál na obecním pozemku a měl právě z tohoto důvodu stejné popisné číslo jako kovárna i slouhovna. I přesto, že toto číslo měla tzv. židovna jako první, bylo jí při prodeji lomaři Janu Bečkovi uděleno nové čp. 66. Všeňští mu pak přezdívali Bečka Židů.[84]

K obci neodmyslitelně patří hospodářský dvůr Borčice, jehož se v roce 1884 na dvanáct let ujal Alfred Gaertner. O hospodáři, jeho rodině i působení na borčickém a svijanském dvoře jsme se více dověděli v hesle Svijany a Podolí. Po jejich odchodu z Borčic roku 1896 už na Všeni žádné izraelity nenajdeme.

Zajímavý případ dokládáme u mokerského rodáka Josefa Picka, který se narodil 23. května 1829 jako nemanželské dítě Dorotě, dceři Marka Picka, krejčovského mistra z Krnska. Při budování pardubicko-liberecké železnice se nechal zaměstnat jako dělník na stavbě sychrovského tunelu, což se mu stalo osudným, když se 19. června 1858 vážně zranil. Byl přemístěn do Pecinova hostince na Huse čp. 6, který byl po čas výstavby uzpůsoben jako nemocnice a márnice. Krátce před skonem se na smrtelné posteli nechal vlastibořickým farářem pokřtít a změnil si jméno na Josefa Huseckého. Pak byl, stejně jako mnoho jeho spolupracovníků, ve Vlastibořicích pohřben.[85]

Žďár

Prvním Židem ve Žďáru se zdá být svijanský familiant Jakob Fröhlich, narozený v Březině a totožný s největší pravděpodobností s Jakobem Friedmannem. Soupis z roku 1793 jej uvádí jako podomního obchodníka, který nic nevlastní, je ženatý s Annou a má tříletého prvorozeného syna Simona.[86] Rozplést složité vzájemné vzta-

hy Židů ze Žďáru, Březiny, Žehrova a Všeně se jeví, především kvůli libovolnému zaměňování jmen Fröhlich a Friedmann, jako téměř nemožné. Nemůžeme se vyhnout spekulaci, odhadům a snaze o nalezení ideálního řešení.

Víme, že Jakob Friedmann se v roce 1789 oženil se Sárou (což neodpovídá údajům v Soupisu židovských rodin) a měl s ní tři syny – Pinkase, Josefa a Simona, kteří, pokud jako děti nezemřeli, žili až do otcova skonu roku 1799 ve žďárském domku čp. 15. Poté se matka s nejstarším synem odstěhovala do Podolí, kde je (matku jako Saru Fröhlichovou) zastihuje i soupis z roku 1811. Co se dělo mezi tímto rokem a 27. květnem 1823, kdy se obchodník a ochranný svijanský Žid Pinkas Fröhlich žení za Kateřinu (někdy Dorotu či Alžbětu) Fischlovou ze Všeně, nevíme.[87] Ani si nemůžeme být stoprocentně jisti, zda Pinkas Friedmann a Pinkas Fröhlich jsou jedna a táž osoba. Teprve od první třetiny 19. století se nám daří lépe sledovat rodinnou posloupnost Fröhlichů.

Turnov – obelisk nad rovem Jakuba Fröhlicha ze Žďáru. (Foto P. Jakubec 2005.)

Turnov – náhrobní kameny Anny Fröhlichové ze Žďáru a její matky Babette Pollak na židovském hřbitově. (Foto P. Jakubec 2005.)

Pinkas měl tři děti. Barbora (1824-1897) se provdala za krejčího Abrahama Schöna do Semil, Vilém zemřel na jednom roce a ve Žďáru zůstal prostřední Jakub (1825-1902), který se oženil s Annou Pollakovou (1819-1903) z Vrátna. Nevěsta se do žďárského domku nastěhovala i se svou ovdovělou matkou Barbarou.[88] Matce Anně věnovali pozůstalí žulový obelisk s tklivými verši: *Zbožňována od svých vlastních, milována od lidu. Spi naše matinko drahá, sladce! Tvůj celý život: láska, práce. Teď můžeš klidně spáti.*

Když se jejich dcera Rosy zakoukala do dlouholhotského Žida Adolfa Taubera (1854 – 1914), vzala si jej a on po tchánovi ujal žďárský domek. Pátou generací, jejich synem Rudolfem, který se ještě stačil ve Žďáru narodit (29. srpna 1879),[89] se kapitola Židů v obci definitivně uzavírá a Tauberovi se stěhují do Turnova.

K osobě Adolfa Taubera se váže úsměvná historka, zachycená kronikářem Matouškem.[90] Blížil-li se kdy ke Všeni turnovský biskupský vikář či hradišťský děkan k vyko-

nání školní inspekce, byl vítán zvoněním na všeňském kostele. Jednou se zase od Žďáru blížil kočár. Na Všeni si mysleli, že to jede zase inspekce, a tak bylo poručeno zvonit. Ale to jen Tauber za hlaholu zvonů vyjížděl na své bryčce ze vsi.

Další lokality s krátkodobou židovskou populací

20. leden 1820 byl šťastným dnem pro Markuse a Dorotu Scheinových, neboť se jim v **Mohelnici nad Jizerou** narodil syn Abraham. Ve vsi pod Zásadkou pobyli jenom krátce, synek Josef, narozený na příští rok, přišel na svět už v Mnichově Hradišti.[91]

Oblast žehrovských lesů se poměrně brzy stala nejenom oblíbeným výletním a turistickým cílem, ale také místem vhodným pro rekreaci a odpočinek. Snad právě to zde hledal manželský pár MUDr. Rudolfa a Františky Eisnerových, příslušných do Sendražic, když se jim ve **Skokovách** čp. 7 narodila 24. ledna 1906 dcera Věra.

Léta 1914–1918

Již na počátku válečného konfliktu směřovaly do českých zemí tisíce uprchlíků z východní Evropy, především Rusínů, Poláků a Židů z Bukoviny a Haliče. Pro české židovské obce tím nastalo období plné starostí, neboť bylo nutné početným davům často velmi chudých Židů zajistit stravu a střechu nad hlavou. Do akce se zapojily prakticky všechny židovské obce, a tak počet Židů ve městech i na venkově stoupl krátce až o několik stovek duší. Místní usedlíci se často dívali na konzervativně oblečené, ve vyznání ortodoxní nové sousedy s nedůvěrou. Ačkoli mnozí zde pobývali až tři léta, do společenského života se příliš nezapojovali, zůstávali stranou a komunikovali spíše jen mezi sebou.[92]

O soužití židovských uprchlíků s domácím obyvatelstvem nás podrobně zpravují dobové kroniky. Asi nejvýstižněji jsou noví sousedé zachyceni v kronikách svijanských.[93]

Po krátkém pobytu polských a rusínských uprchlíků se do svijanského dvora nastěhovaly dvě židovské rodiny v počtu 14 osob. Šlo o učitele Chaima Neumanna, jeho ženu a děti Adelu, Gustu, Žofii, Reginu, Fiszeta, Welvela a Šulejna a o obchodníka Josefa Davida Schattnera se ženou, babičkou a dětmi Aronem a Samuelem.[94] Od usedlého obyvatelstva se prý na rozdíl od svých souvěrců v jiných vesnicích příliš nelišili. Pět z dětí navštěvovalo ve školních letech 1914/15 a 1915/16 místní školu a chlapci se brzy naučili obstojně česky.[95] Přesto se však kronikář válečných let nevyjadřuje o pobytu Židů chvalně, byť, jak se zdá, míní spíše uprchlíky v sousedních obcích než své nové sousedy. Ubytovaní zaváděli obchod, skupovávali potraviny a životní potřeby, které jinde prodávali za vyšší cenu, což vedlo i k nejednomu úřednímu vyšetřování. Nejvíce jevili zájem o ryby, přičemž, jak kronikář zlomyslně dodává, „*rybnatelnost naší Jizery velmi utrpěla*“.

Svijanské rodiny byly však lidmi slušnými, na něž nikdy nebylo stížností, stranily se společnosti, žily velmi zbožně a stále očekávaly povolení k návratu. V době jejich pobytu jim byla okresním úřadem vyplácena podpora, které pozbyly až 12. října 1917, kdy se musely vrátit na Halič.

Manželské páry uprchlíků provázel v Čechách a na Moravě zvláštní fenomén, když nebyly jejich manželské svazky uznány a musely být tudíž oddány v dočasných domovech před místním rabínem podruhé, a to často i v pokročilém věku. Dosud se ani po konzultaci s odborníky ze Židovského muzea v Praze nepodařilo uspokojivě objasnit, jaké důvody k tomu vedly, ale židovské oddací matriky z válečných let jsou plné takových případů. Podobný sňatek podstoupili i svijanští Neumannovi – 5. října 1915 si David Chaim Rosler alias Neumann vzal v Turnově ve 47 letech znovu svou o šest let mladší ženu Ittu Tannenbaumovou z Kalusze. Za svědky jim byl Zacharja Kurz z Porohů a svijanský soused Josef Schattner, tedy opět Židé z řad uprchlíků.[96]

Úprk z domova před postupujícími Rusy, dlouhá a náročná cesta a v mnohých případech i časté střídání destinací s nevalnými hygienickými podmínkami měly katastrofální následky na zdraví uprchlíků, na což nejčastěji dopláceli staří lidé a děti.

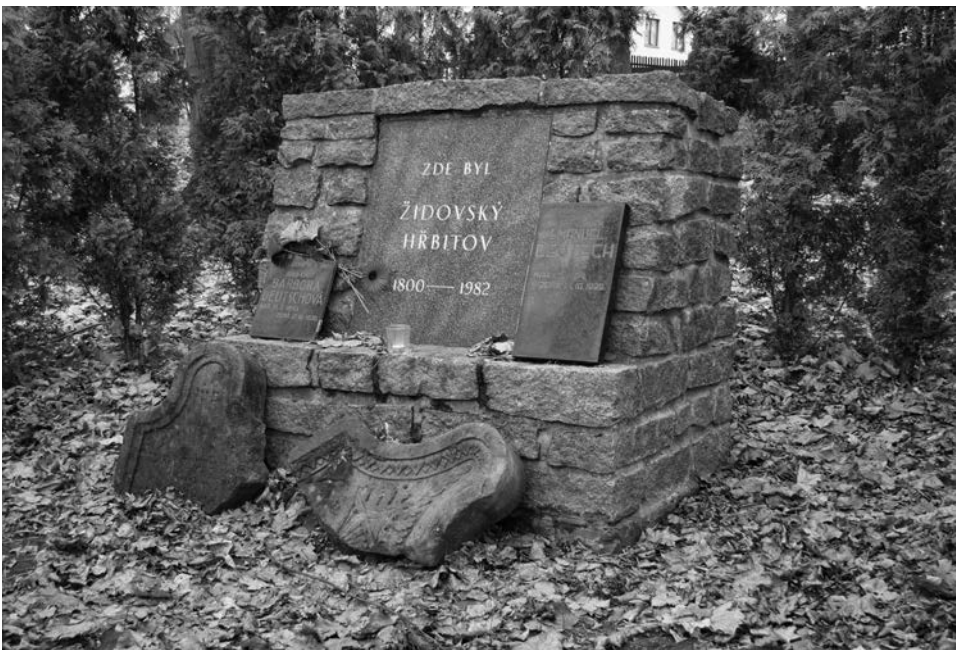

Mnichovo Hradiště – památník s torzy náhrobních kamenů na židovském hřbitově. (Foto P. Jakubec 2005.)

Neumannovým zemřel 24. dubna 1915 několik dní po usazení ve Svijanech na krtičnost dvouletý chlapec Leib. Sotvakdo už najde jeho hrob na turnovském hřbitově, když ani nebyl označen náhrobkem.[97]

Rozdělování podpory uprchlíkům se neobešlo bez komplikací. Neumannova rodina byla před příchodem do Svijan ubytována v Holanově hostinci v Ktové a právě otec Chaim byl pověřen rozdělováním peněz souvěrcům, když předtím od hejtmanství obdržel 116 K 20 h. Po rozdělení skupiny a jejím vystěhování do Svijan a Pěnčína ale peníze putovaly stále do Ktové a uprchlíci si v nových domovech museli platit stravné ze svých vlastních peněz. Ktovský starosta tedy do týdne vše napravuje a příslušný obnos pro potřeby Židů na obecní úřad v Podolí zasílá.[98] O sociální potřeby Židů, především rozdělování ošacení, zajišťování školní výuky dětem a pomoc při zapojení do pracovního procesu, se starala turnovská židovská obec a její dočasně zřízený Výbor pro péči o uprchlíky *(Flüchtlinghilfscomitee)* v čele s Theodorem Segerem a Janem Schäffrem, berním správcem v Rovensku pod Troskami. Oba pánové byli 16. prosince 1917 za svou snahu a péči, kterou ubytovaným Židům věnovali, vyznamenáni. Seger získal válečný kříž III. třídy pro civilní osobu.[99]

Stálé přesuny uprchlíků a nesrovnalosti s jejich ubytováním způsobují i značný rozkol v počtu osob umístěných v jednotlivých obcích. Zatímco kroniky a literatura, která jejich text přejímá, hovoří ve Svijanech pouze o dvou nám známých rodinách, úřední záznamy nalézají tamtéž při sčítání uprchlíků 30. dubna 1915 celkem 69 chudých Židů a o měsíc později dokonce o sedm osob více.[100] Po svém příjezdu do Turnova na podzim 1914 byli Židé rozděleni do hostinců, na dvory, jednoduše všude tam, kde byla dostatečná kapacita, která by několika stovkám osob dokázala zajistit alespoň základní životní podmínky. Například na Sychrově se během jarních měsíců roku 1915 rozrostla židovská kolonie na 200 osob. Škoda jen, že s výjimkou matričních zápisů nemáme k dispozici žádný pramen, který by uváděl jména a další podrobnosti ubytovaných.

Po rozdělení ktovské skupiny 40 osob byla část umístěna také do Pěnčína. Mělo jít o 15 polských Židů, ubytovaných od dubna 1915 ve zdejším Altmanově hostinci. 15. prosince 1917 zde zemřela 42letá Hendije Friedmannová, žena kupce ze Solotviny, poražena tuberkulózou hrtanu a plic.[101]

Obec Čtveřín obdržela nařízení, že 18. března 1915 musí ubytovat 60 Židů. Toto množství se ale později snižuje na 29 osob, které zde žijí až do konce války. Podle V. J. Kulicha tito polští Židé rychle zdomácněli a pilně obchodovali drobnými životními potřebami. S místními se snášeli dobře a prý zkonzumovali nevídané množství česneku a cibule.[102]

Svijanský Újezd poskytl příbytek dvaceti Židům z okolí Stanislawówa. I zde museli dva manželé podstoupit opětovný sňatek. Jednalo se o Markuse Halperna z Drohobyče (46 let) a Marjanu Wiesnerovou z Nádvorné (42 let), kteří se vzali 11. července 1916.[103]

Rozsáhlé prostory pro ubytování poskytl také dařenický dvůr (odtud snad vysoké počty uprchlíků ve Svijanech, lišící se od skutečného stavu). Dne 9. srpna 1916 se

v budově čp. 17 narodil Mosesu a Anně Lauferovým z Bukoviny syn Max a 21. září 1917 v domě čp. 55 obchodníku Josefu Szimmelovi z Gwozdzice a Chaje, rozené Felsensteinové, dcera Golde Rosa.[104] Tou dobou byl již z téhož domu slyšet pláč bezmála tříměsíční Elsy z rodiny Meiera a Machl Hitzigových, bývalých majitelů mlýna v Lukavci na Bukovině. Odvážným rodičům bylo tehdy 63 a 45 let![105]

O včasném uposlechnutí nařízení k návratu domů a vůbec o vůli se vrátit zejména v řadách mladší generace uprchlíků lze vážně pochybovat, když pohlédneme na datum sňatku Oskara Stretinera, *landsturmmanna*[106] ze Stanislawówa (26 let) s Feige Fanny Treiberovou z Pomorzan (27 let), ubytovaných ve Žďáru, uskutečněného až 21. listopadu 1918 v Mnichově Hradišti.[107]

Víme ještě o narození Muny Kutscherové v Mohelnici nad Jizerou čp. 42 dne 5. července 1917. I její rodiče Jakob a Rachel, pocházející z Brodů, patřili ke střední generaci, která se odhodlala k pořízení potomka.[108]

Těžko se při současné úrovni bádání dostaneme k nějakému reálnému počtu židovských uprchlíků v českých zemích během I. světové války. Archivy židovských obcí, na kterých mimo jiné ulpěla starost o ubytované, zůstaly povětšině rozchváceny a ani židovské hřbitovy, kde mnozí zanechali své blízké, nemohou konkurovat kvalitním písemným pramenům – buď byly zničeny, nebo pozůstalí vůbec náhrobní kámen nepořídili. Sotva si jej ze své skrovné podpory mohli dovolit. Do budoucna nás tedy čeká dlouhé vytěžování nejenom fondů okresních úřadů a sbírky židovských matrik, abychom docílili alespoň částečného poznání podoby života uprchlíků ve zvolených regionech.

Závěrem

Práce na příspěvku z dějin Židů na Svijansku se od předchozích textů liší zejména v absenci některých druhů pramenů, takže jsem z velké části byl odkázán pouze na matriční záznamy a soupisy familiantů, výjimečně na jiné archivní zdroje, ze kterých bylo možné vytěžit více než jen doplňkové informace. Takový stav je způsoben faktem, že židovské osídlení oblasti se soustředilo výhradně na venkov, který Židé od druhé poloviny 19. století opouštěli a stěhovali se do ekonomicky lukrativnějších center. Čím dříve tak učinili, tím dříve zanikly veškeré stopy po těchto obyvatelích v jejich původních domovech; nehledě na skutečnost, že řadu rodin můžeme ve vsích zachytit pouze v jedné generaci. Ztratila se tak většina možností na výpovědi pamětníků či využití dobových fotografií. Výjimkou byli Gaertnerovi na Svijanech, bohužel vnučka nájemce zdejšího dvora, paní Lili Holznerová, po roce 1995 zemřela a ani další příbuzní, žijící v Kanadě, neprojevili zájem o spolupráci. A jak se zdá, zřejmě žijí ještě někteří potomci Deutschových z Ouče. Samotný text pak bez barvitějších životních osudů a vzpomínek vyznívá více strohým způsobem nežli články v minulých svazcích sborníku. Přesto považuji za nutné obohatit a doplnit mozaiku dějin židovských obyvatel našeho regionu i o tuto specifickou oblast.

Poznámky

[1] Nehledě na skutečnost, že v některých místech se Židé objevují až ve druhé polovině 19. století nebo ještě později.

[2] Teprve roku 1895 udělil František Josef I. Rychnovu znak a povýšil jej na městečko a roku 1912 na město. KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI. díl.* Praha 2004, s. 533-534.

[3] Zatímco turnovské památky přetrvaly až do současných dob, synagoga v Mnichově Hradišti byla zbořena roku 1940 a hřbitov musel během poloviny 80. let 20. století ustoupit novostavbám rodinných domů. Na jeho ploše bychom dnes nalezli dvě viditelná torza náhrobků a dvě tmavé žulové desky Deutschových z Ouče a Rostkova. ROZKOŠNÁ, B. – JAKUBEC, P.: *Židovské památky Čech.* Brno 2004, s. 258-259.

[4] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Hoch Obrigkeitliches Dekreten Buch 1779-1814*, inv. č. 16, zápis č. 239/1785, fol. 51r.

[5] *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Sv. I.* Praha 2002, s. 184.

[6] Musíme se zcela oprávněně domnívat, že žďárský Žid Jakob Fröhlich, narozený ve Březině a zachycený v soupisu již s vlastní rodinou, ovšem bez vrchnostenské ochrany, jmenovaný někdy jako Friedmann, je také Herschlovým synem. Snad právě tím, pro nějž roku 1785 žádal povolení k sňatku (dále viz heslo Žďár). Rekonstrukci rodiny, která se nám promítá i do dalších vsí panství, lze provést zejména s využitím knih familiantů (NA Praha, HBF/II/IX, inv. č. 23, čísla rodin 3013, 3015 a 3016), soupisů Židů (tamtéž, HBS/II, IV, V, VI, VII, IX, kart. č. 26, 1799) a kontrolní židovské matriky z Březiny z let 1807-1837.

[7] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Hoch Obrigkeitliches Dekreten Buch 1779-1814*, inv. č. 16, zápis č. 12/1794, fol. 88r.

[8] Manželka Eva zemřela r. 1826 a Josef Friedmann se záhy oženil podruhé. Z manželství s Rosel ale žádné děti nevzešly a šest let po své první ženě Josef Friedmann umírá.

[9] *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Sv. I.* Praha 2002, s. 184. Simonův otec, Löbl Emanuel, byl ochranný Žid statku v Domousnicích u Dolního Bousova.

[10] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Obrigkeitliches Dekretenbuch der Erzellen Hochgräflich Franz Waldstein Warttenbergischen Herrschaft Swigan 1814-1824*, inv. č. 17, zápisy č. 70 a 148, fol. 13r a 54r.

[11] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 1283, zápisy č. 39 a 71.

[12] SOA Litoměřice, Vs Svijany, SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Obrigkeitliches Dekretenbuch der Erzellen Hochgräflich Franz Waldstein Warttenbergischen Herrschaft Swigan 1814-1824*, inv. č. 17, zápisy č. 473/1830 a 617/1832, s. 198 a 264.

[13] *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Sv. I.* Praha 2002, s. 184.

[14] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Hoch Obrigkeitliches Dekreten Buch 1779-1814*, inv. č. 16, zápis č. 24/1789, fol. 68v.

[15] Hönigovým se 1. září 1869 narodila dcera Ernestine, Weilovým dcera Gabriela 21. března 1877. Jejich syn Alois Weil zemřel jako čtyřiadvacetiletý v lednu 1884 až v dalekém Terstu a shodou náhod zesnula ve stejném věku o patnáct let později i jejich dcera Berta (NA Praha, Židovské matriky, HBMa 1289, zápis č. 77-7, 349, 296 a 9).

[16] HÁJEK, Jan: *Pohodnice v Jenišovicích č. d. 30.* In: Od Ještěda k Troskám, *2*, č. 5-6. Turnov 1924, s. 148.

[17] HÁJEK, Jan: *Židé v Daliměřicích.* In: Od Ještěda k Troskám, *2, Turnov 1923-1924, s. 21-24.*

[18] *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Sv. I.* Praha 2002, s. 136-137.

[19] 6. října 1798 se manželům narodil syn Levi (NA Praha, Židovské matriky, HBMa 1283, zápis č. 62).

[20] Albertův otec Friedrich Deutsch žil také v Ouči, ale nedostatek informací nedovoluje se jeho osobě obšírněji věnovat.

[21] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2201, zápis č. 422. Roku 1883 přestoupil se sestrou ke katolickému vyznání.

[22] Pavlína se narodila 9. února 1863 a Karel 21. února 1865 (NA Praha, Sbírka židovských matrik, HBMa 2201, zápisy č. 455 a 534).

[23] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2201, zápis č. 561.

[24] Tamtéž, zápisy č. 585, 616 a 666. Marie přestoupila ke katolické víře roku 1895.

[25] Tamtéž, HBMa 2209, zápis č. 18.

[26] Tamtéž, HBMa 2202.

[27] SOkA Semily, OÚ Turnov, Sčítání obyvatel 1900 a 1910, kart. 995 a 1020.

[28] Tamtéž, *Katastr živností svobodných a řemeslných,* kn. 127 a 128, záznamy z let 1896-1914.

[29] Jaroslav a Zdeněk odjeli do Terezína transportem Au 12. května 1942 a odtud odděleně transporty Cs 26. ledna 1943 a Ek 28. září 1944 do Osvětimi, odkud se již nevrátili. Jejich manželky Marta a Josefina sdílely až do Terezína stejné osudy, ale Marta již 23. července 1942 umírá a Josefína odjíždí do Osvětimi až transportem Eo 6. října 1944. Osudy Štufkových nejsou podrobně známy. Nejmladší Karel Katz (nar. 1927) se do Terezína dostal transportem Au1 15. května 1942 a do Osvětimi taktéž transportem Cs.

[30] Tentýž prosí v roce 1803, aby byl do dvou let osvobozen z vojenského stavu (SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Hoch Obrigkeitliches Dekreten Buch 1779-1814*, inv. č. 16, zápis č. 153/1803, fol. 144r).

[31] *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Sv. I.* Praha 2002, s. 183.

[32] JAKUBEC, Pavel: *Mozaika židovských rodin na Železnobrodsku v 18. až 20. století.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 17. Semily 2004, s. 83-113.

[33] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Hoch Obrigkeitliches Dekreten Buch 1779-1814*, inv. č. 16, zápis č. 103/1798, fol. 137 r.

[34] Ludmila, Anna, Terezie, Enoch, Joachim, Jakob a Samuel. *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Sv. I.* Praha 2002, s. 182-183.

[35] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Hoch Obrigkeitliches Dekreten Buch 1779-1814*, inv. č. 16, zápis č. 6/1792, fol. 77r.

[36] SOkA Semily, AO Přepeře, sign. KR-435, *Kronika obce Přepeře*, s. 99-100.

[37] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Obrigkeitliches Dekretenbuch der Erzellen Hochgräflich Franz Waldstein Warttenbergischen Herrschaft Swigan 1814-1824*, inv. č. 17, zápisy č. 705/1833 a 823/1834, s. 296 a 335.

[38] Vývoj počtu svijanských a podolských Židů vypadal následovně: 1793 – Svijany 7 osob, Podolí 13 osob; 1880 – Svijany 11 osob, Podolí 5 osob; před r. 1900 podolští Židé zmizeli a zůstali v počtu 14 osob jen ve Svijanech. Odchodem Gaertnerovy rodiny v r. 1920 byla jejich přítomnost ve vsi definitivně ukončena.

[39] Některá židovská osobní jména byla záměrně počeštěna, abychom se vyhnuli nuancím typu Mojses, Moses, Mojzes apod. Totéž platí o příjmení Oesterreicher, které se častěji vyskytuje v podobě Oestreicher či Östreicher, nicméně pro srozumitelnost a snadnější čtenářovu orientaci volíme zcela nepozměněnou německou podobu.

[40] SOA Litoměřice, Vs Svijany, sign. Dom II/2, inv. č. 258, kart. 62.

[41] ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl III. Místopis.* Turnov 1903, s. 34, 434.

[42] *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Sv. I.* Praha 2002, s. 181.

[43] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2202, zápis č. 2, fol. 8v.

[44] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Hoch Obrigkeitliches Dekreten Buch 1779-1814*, inv. č. 16, zápis č. 171/1783, fol. 37r.

[45] Tamtéž, zápisy č. 98/1796 a z 29. 11. 1789, fol. 136 r a 176v.

[46] NA Praha, Knihy familiantů, HBF / II / IX, inv. č. 23. O familiantské místo žádá 15. března 1818 (SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Obrigkeitliches Dekretenbuch der Erzellen Hochgräflich Franz Waldstein Warttenbergischen Herrschaft Swigan 1814-1824*, inv. č. 17, zápis č. 211/1818, fol. 74v).

[47] Pasáž z náhrobního kamene zní v překladu: *…děti představeného, štědrého, vznešeného a váženého pána, pana Zalmana Helicha…* (HAMÁČKOVÁ, Vlastimila: *Židovský hřbitov v Turnově.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 4. Bystrá nad Jizerou 1991, s. 7-18.)

[48] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Obrigkeitliches Dekretenbuch der Erzellen Hochgräflich Franz Waldstein Warttenbergischen Herrschaft Swigan 1814- 1824*, inv. č. 17, zápisy č. 103/1815, 815/1834, 822/1834, fol. 45r-45v, s. 331 a 334-335.

[49] SOkA Liberec, AO Svijany, *Pamětní kniha obce Svijany Podolí 1*, s. 149.

[50] ŠIMÁK, J. V.: *P. Vác. Plachty Kronika svijanská.* In: Od Ještěda k Troskám. Roč. IV., č. 2-3. Turnov 1925, s. 38-42; NAVRÁTIL, Ivo: *Tiskárny kartounů v Turnově v první polovině 19. století.* In: Sborník prací východočeských archivů. Sv. 8. Pardubice 2000, s. 117-147.

[51] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Obrigkeitliches Dekretenbuch der Erzellen Hochgräflich Franz Waldstein Warttenbergischen Herrschaft Swigan 1814-1824*, inv. č. 17, zápis č. 215/1824, s. 86.

[52] Neznáme Eduardovy rodiče, neboť jeho narození není zachyceno v židovských matrikách. S ohledem na působiště lze předpokládat, že otcem mohl být Salomon Heller.

[53] SOkA Semily, OÚ Turnov, Katastr živností, kn. 127, zápis č. 139/1884.

[54] SOA Litoměřice, Ústřední správa rohanských velkostatků, inv. č. 459.

[55] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Obrigkeitliches Dekretenbuch der Erzellen Hochgräflich Franz Waldstein Warttenbergischen Herrschaft Swigan 1814-1824*, inv. č. 17, zápis č. 593/1832, s. 258; SOkA Semily, OÚ Turnov, Sčítání lidu 1890, Podolí, kart. 973.

[56] Tak vysoké číslo se pro Svijany zdá být nesmyslné, a proto se musíme pozastavit nad podivnou souhrou náhod, která nám přihrává jistého Isaiase Wertheimera, obchodníka z Dolních Kralovic čp. 62, jehož považujeme za otce svijanského Marcuse. Snad tedy došlo v matričních záznamech k mylnému přenesení čísla do Svijan.

[57] Na základě smlouvy z 1. listopadu 1868 je mu palírna propachtována (prozatím) na deset po sobě jdoucích let a krom dalších povinností má za úkol osadit vybraný kus pronajatých pozemků cukrovou řepou, bude-li chtít na panství založit rafinerii cukru (SOA Litoměřice, Ústřední správa rohanských velkostatků, sign. XIII A c, inv. č. 369).

[58] Další členové rodu Wertheimerů byli rozšířeni ve východních Čechách, kde se věnovali stejné lihovarnické činnosti jako jejich vzdálení svijanští příbuzní. V Pardubicích založil roku 1870 velkoprůmyslník Ignác Wertheimer (nar. 14. září 1840) *První pardubickou rafinerii lihu, továrnu na likéry a octovou tresť*, v Rychnově nad Kněžnou zase vznikla už roku 1850 firma *Goldmann a Wertheimer* na výrobu likérů, vína a šťáv.

[59] SOA Litoměřice, Vs Svijany, *Gerichtliche Abschaetzung der Herrschaft Swigan vermoeg k. k. landrechtlicher Bewilligung von 18ten October 1814*, inv. č. 278, sign. Dom IV/6/33, kart. 63.

[60] SOA Litoměřice, Ústřední správa rohanských velkostatků, inv. č. 1252 a 1254, kart. 247 a 248.

[61] SOkA Liberec, AO Svijany, *kronika Svijany – Podolí 1914-1920,* s. 301-302.

[62] Podrobný Fraserův životopis, sepsaný manželkou in memoriam v listopadu 2003, je k dispozici na stránce www.opfa.ca/PFJune2004.pdf.

[63] Válečné medailonky všech pěti synů viz SOkA Liberec, AO Svijany, *kronika Svijany – Podolí 1914-1920*, s. 313-314.

[64] SOkA Semily, AM Turnov, Konfiskovaný německý a židovský nemovitý majetek, neinv.

[65] Městský úřad Turnov, stavební dokumentace domu čp. 544.

[66] SOkA Semily, OÚ Turnov, *Katastr živností svobodných a řemeslných,* kn. 127, zápisy z let 1884-1894.

[67] Okresní soud v Turnově prohlašuje výpověď Alaina, knížete z Rohanu, Gaertnerovi za bezúčinnou a zrušuje jí s tím, že Rohan musí nájemci zaplatit příslušné soudní výlohy.

[68] Mělo jít o zásoby pro 60 osob, pšenice 60 q, žita 60 q, brambor 60 q, pro 5 párů koní 50 q ovsa, pro 60 ks hovězího dobytka 200 q ječmene, ovsa nebo zadiny, pro setí 50 q ovsa, 100 q ječmene, 10 q směsky a 100 q brambor.

[69] SOkA Liberec, AO Svijany, *Pamětní kniha obce Svijany Podolí 1*, s. 189.

[70] ŠIMÁK, J. V.: *P. Vác. Plachty Kronika svijanská*. In: Od Ještěda k Troskám. Roč. IV., č. 1. Turnov 1925, s. 3.

[71] Byl to druhorozený syn Abraham, změnivší si v dospělosti jméno na Perner, Františka, Josefa a Jindřich (NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2201, zápisy č. 31, 66, 96 a 120).

[72] Červinkovým se v Rychnově narodily děti Julius (1880), Irma (1881) a Olga (1882). Netěšily se však velkému zdraví. Julius zemřel po deseti dnech, Olga v dubnu 1889 v domě čp. 30 (NA Praha, Židovské matriky, HBMa 651, zápisy č. 23, 50 a 82; tamtéž, HBMa 653, zápisy č. 11 a 29).

[73] 9. ledna 1891 přivedli na svět dceru Valerii (NA Praha, Židovské matriky, HBMa 651, zápis č. 238).

[74] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 651, zápis č. 316 a 76; tamtéž, HBMa 653, zápisy č. 16 a 8.

[75] O rodinách se opět dovídáme ze zápisů v matrikách, které přinášejí data narození Olgy Brandeisové (26. února 1870), Marthy Freundové (18. října 1884), tak i dcery Fischerových (NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2201, zápis č. 462 a 596; tamtéž, HBMa 651, zápis č. 115).

[76] SOkA Semily, AO Všeň, *Kronika obce Všeně*, sign. KR-357, inv. č. 2, s. 245-247.

[77] *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Sv. I.* Praha 2002, s. 183.

[78] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2199.

[79] NA Praha, Knihy familiantů, HBF / II, inv. č. 16.

[80] V Matouškově kronice čteme v soupisu obyvatel jednotlivých domů pod čp. 6 *Josef neboli Wolf Fischl* (SOkA Semily, AO Všeň, *Kronika obce Všeně*, sign. KR-357, inv. č. 2, s. 368 a 387).

[81] Kateřina Friedmannová zemřela 7. listopadu 1876 v Přepeřích u Sobotky čp. 27 (NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2210, zápis č. 398).

[82] SOkA Semily, AO Všeň, *Kronika obce Všeně*, sign. KR-357, inv. č. 2, s. 277; tamtéž, OÚ Turnov, Sčítání lidu 1869, 1880, kart. 946 a 961.

[83] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 971, zápis č. 10.

[84] SOkA Semily, AO Všeň, *Kronika obce Všeně*, sign. KR-357, inv. č. 2, s. 259 a 263.

[85] SOA Litoměřice-SOkA Liberec, Sbírka duplikátů matrik římskokatolických far litoměřické diecéze. Vlastibořice 1858.

[86] *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793. Sv. I.* Praha 2002, s. 183.

[87] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2204.

[88] Tchýně zemřela jako devadesátiletá 8. dubna 1876 (NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2210, zápis č. 393).

[89] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2201, zápis č. 374 a HBMa 2202, zápis č. 23.

[90] SOkA Semily, AO Všeň, *Kronika obce Všeně*, sign. KR-357, inv. č. 2, s. 233-234.

[91] NA Praha, Židovské matiky, HBMa 1283, zápisy č. 151 a 172.

[92] V naší bibliografii dosud zásadně schází jakákoli studie, která by se fenoménu válečných uprchlíků na území Čech a Moravy věnovala. Světlou výjimkou je diplomová práce Mgr. Kláry Habartové vzniklá na Univerzitě Pardubice pod názvem *Židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny během první světové války ve východních Čechách.*

[93] SOkA Liberec, AO Svijany, *Pamětní kniha obce Svijany – Podolí 2*; tamtéž, *Svijany – Podolí 1914-1920.*

[94] Za domov Neumannových se někdy považují Monasterczany, jindy Porohy. Schattnerovi pocházeli buď také z Monasterczan, nebo z Bohorodczan, či Solotviny.

[95] Do školy docházeli Aron a Samuel Schattnerovi a Welvel, Regina a Fiszet Neumannových (SOkA Liberec, AO Svijany, *kronika Svijany – Podolí 1914-1920*, s. 53.)

[96] Podle matričních zápisů nesli manželé jako svobodní příjmení po svých matkách, což nebylo u východoevropských Židů výjimkou. Teprve ve Svijanech se z Davida Chaima Roslera, syna Abrahama Neumanna a Ettil Roslerové, stal Chaim Neumann. Podobně i jeho žena Itta Tannenbaumová byla dcerou Efraima Kellera a Friede Tannenbaumové (NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2213, zápis č. 26 v oddací části).

[97] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2213, zápis č. 93 v úmrtní části.

[98] SOkA Semily, OÚ Turnov, Presidiální spisy, inv. č. 605 pres, kart. 32, pres. č. 302.

[99] Tamtéž, inv. č. 607 pres, kart. 36, pres. č. 498.

[100] Tamtéž, inv. č. 605 pres, kart. 32 a 33, pres. č. 443, 588, 773 a 882.

[101] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2213, zápis č. 105 v úmrtní části.

[102] KULICH, V. J.: *Paměti okresu turnovského za světové války a z doby státního převratu. Díl II.* Turnov 1928, s. 210; SOkA Semily, OÚ Turnov, Presidiální spisy, inv. č. 605 pres, kart. 33, pres. č. 882.

[103] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 2213, zápis č. 33 v oddací části.

[104] Tamtéž, HBMa 1289, zápisy č. 57 a 64.

[105] Tamtéž, zápis č. 67.

[106] Muž staršího ročníku povolaný k vojenské službě.

[107] NA Praha, Židovské matriky, HBMa 1289, zápis č. 12.

[108] Tamtéž, zápis č. 61.

Geschehnisse Svijaner Juden. Aus dem Leben jüdischer Familien auf der Svijaner Herrschaft / Pavel Jakubec

Der fünfte Teil der Geschichte von der jüdischen Population in dem Gebiet des Böhmischen Paradieses und im Riesengebirgsvorlande widmet sich den Juden auf der Svijaner Herrschaft. Dieser Raum ist typisch mit der Abwesenheit eines natürlichen Besiedlungskernpunktes, weil die einzige Stadt – Rychnov u Jablonce nad Nisou (Reichenau) – erst im Jahre 1913 zur Stadt erhoben wurde. Deshalb finden wir alle jüdischen Familien auf der Herrschaft verstreut in den Dörfern vor. Aber es ging immer um eine oder zwei, höchstens drei Familien zusammen in einem Dorf. Svijany, der Sitz der Herrschaft, ist selbstverständlich eine Ausnahme, aber er konnte nicht den Städten wie Turnov (Turnau) oder Mnichovo Hradiště (Münchengrätz) konkurrieren. Dort sind die jüdische Gemeinde, der Friedhof und die Synagoge von allen Svijaner Juden gewesen. Vom 17. bis 20. Jahrhundert sind die Juden in 21 Orten anzutreffen. Manche suchten hier nur eine bessere Zukunft, manche sind hier z. B. drei Generationen sesshaft gewesen. Es handelt sich um diese Orte: Březina, Doubrava, Jílové, Loukovec, Mohelnice nad Jizerou, Mokrý, Ouč, Pěnčín, Ploukonice, Podolí, Přepeře, Příšovice, Rádlo (Radel), Rostkov, Rychnov u Jablonce n. Nis. (Reichenau), Sedlejovice, Skokovy, Svijany, Všeň (mit dem Maierhof Borčice), Žďár und Žehrov. Einen speziellen historischen Teilabschnitt bedeutet die Zeit des I. Weltkrieges, als Tausende jüdische Familien von Galizien und Bukowina ihre Heimat wegen der offensiven russischen Front verlassen mussten. Die Kultusgemeinden in Böhmen, Mähren und Schlesien mussten sich um die Flüchtlinge kümmern. Sie waren in Gasthöfen, Schul-, Turn- oder Tanzsälen untergebracht und sind hier meistens vier Jahre geblieben (bis 1918). Bei uns, auf der Svijaner Herrschaft, haben auch viele osteuropäische Juden gewohnt.

Von den jüdischen Familien, die in dem Artikel erwähnt werden, gehört zu den interessantesten die Familie des Borčicer und Svijaner Maierhofbesitzers Alfred Gaertner, deren Nachkommen jetzt in Kanada leben (ein großer Teil der Familie wurde jedoch in den KZ vernichtet).

Heute sind auf diesem Gebiet keine jüdischen Bewohner sesshaft.

(Übersetzt vom Autor)

Eleonora Prošková
K počátkům emancipace žen v malém městě

Kateřina Jeníčková

Eleonora Prošková (1844 – 1910) je jednou z významných osobností konce 19. století na Turnovsku, která ve své době významně přispěla ke kulturní profilaci kraje. Její osudy nám pomohou nastínit problematiku nejen konstituování etnografie jako vědecké disciplíny v českých zemích, ale ukazují nám i klasický život veřejně činné ženy, působící na venkovském městě v Čechách na konci 19. století. Pochopení osobnosti Eleonory Proškové v kontextu doby nám pomůže dokreslit představu o tom, jakým způsobem byla reflektována česká vlastenecká otázka na venkovském městě na sklonku 19. století a také to, jakou roli v tomto procesu sehrály ženy. Eleonora Prošková svojí profesí učitelky a zájmem o lidový oděv představuje víceméně typickou samostatnou ženu své doby. Učitelky byly ve druhé polovině 19. století tradičními nositelkami myšlenek ženské emancipace a také vlastně prvními ekonomicky nezávislými ženami v celém rakouském mocnářství.

Mládí a vzdělání

Eleonora Prošková se narodila v Praze 13. prosince 1844 zřejmě v měšťanské rodině. Významnými osobami jejího rodinného života byly především její dvě sestry Marie a Anna. Obě přišly z rodné Prahy za Eleonorou do Turnova. O Anně se toho

z dostupných dobových pramenů mnoho nedozvídáme. Žila zde spolu se sestrami a zřejmě se starala o jejich domácnost. Nejbohatší jsou prameny týkající se třetí ze sester, Marie.[1] Byla o 14 let mladší než Eleonora. Stejně jako ona se rozhodla pro učitelskou dráhu a zakotvila nakonec v Turnově, dokonce na stejné škole jako její starší sestra Eleonora.

O dětství, výchově, formování osobních postojů, tvorbě světonázoru a mládí Eleonory Proškové se toho ze zatím dostupných pramenů mnoho nedozvídáme a můžeme pouze usuzovat z jejího pozdějšího působení a kontextu doby. Určující podle mého soudu byla skutečnost, že dospívala v Praze, v centru tehdejšího českého společenského a kulturního života. V 60. letech, kdy jí bylo mezi 16 a 26 lety, zažila Prahu nabitou novou vlasteneckou energií, která nemohla nechat chladného zřejmě téměř nikoho, kdo byl jen trochu vnímavý a zajímal se o veřejné dění. Taková Eleonora musela být, protože se to odrazilo později v době jejího působení v Turnově, kdy se aktivně zapojovala do veřejného dění. Tato 60. léta byla dobou velkého emočního vypětí. V počátcích to byly především velké naděje na česko–rakouské vyrovnání, vystřídané na konci této dekády značným rozčarováním a skepsí českých vlastenců nad vyrovnáním rakousko–uherským. Od 60. let 19. století dochází ve společnosti k jistému uvolnění. Začínají vycházet česká politická periodika, jako Čas, Hlas a především Národní listy. Je bohatě obnoven i spolkový život. Vlastenci se sdružují do nově vzniklých spolků a organizací, jako byl Sokol nebo Hlahol. Tyto spolky se velice aktivně podílejí na organizování národních slavností, které bohatě doprovázely téměř jakoukoli společenskou událost. Výrazně tak pomohly k veřejné manifestaci české vlastenecké myšlenky.

Eleonora v Praze zažila tedy velké manifestace češství při veřejných vystoupeních. Zažila také novou vlnu zájmu o národní oděv a výšivku v souvislosti s aktualizovanou myšlenkou české národní emancipace.

V této době ovšem musela Eleonora také učinit rozhodnutí, které určilo celý její další život. Byla postavena před volbu, zda se vzdát tradičního ženského údělu, možnosti se provdat a založit vlastní rodinu, nebo se dát na dráhu samostatné, tedy nutně alespoň relativně emancipované učitelky, která byla v této době spojena s povinností dodržet celibát. Jakou roli v tom sehrála intelektuální a ekonomická situace rodiny, nám zřejmě již zůstane navždy utajeno. Jakýsi náznak ozřejmení této otázky nám ovšem nabízí skutečnost, že ani jedna ze sester se neprovdala a Marie navíc rovněž zvolila kariéru učitelky.

Vzdělávací proces, kterým prošla mladá Eleonora, byl určen především situací dívčího školství v mocnářství. V hlavních rysech bylo definováno již tereziánskými a josefínskými školskými reformami z konce 18. století. Do školy začala Eleonora Prošková chodit v polovině 19. století, kdy byl již poměr mezi dívkami a chlapci v základním vzdělávání do jisté míry stabilizován, přičemž dívčí vzdělávání za chlapeckým stále značně pokulhávalo. Bylo to dáno především kvalitou škol a ústavů, kde se dívky mohly vzdělávat, a také přístupem okolí k celkové funkčnosti vzdělání dívek.

Prvního vzdělání dosáhla Eleonora na triviální škole u sv. Štěpána[2] na Novém Městě pražském. Ta v první polovině 19. století patřila spolu s triviální školou u sv. Jindřicha k nejznámějším v Praze. Na škole se vyučovalo jak česky, tak německy a v roce 1855 ji aktivně navštěvovalo 1 348 žáků. Škola disponovala i oddělenými dívčími třídami.[3] Další kroky za již vyšším vzděláním vedly Eleonoru na věhlasnou c. k. německou vzornou školu u Karmelitánů na Malé Straně.[4] Tato škola byla založena již v roce 1775 a měla sloužit jako vzor pro ostatní nižší školy v celém českém království. Pod záštitou této tzv. *normálky* fungovaly i kursy pro učitele.[5] V 17 letech, tedy ve školním roce 1861/62, mohla již Eleonora nastoupit do kursu pro industriální učitelky, který zdárně absolvovala a nastoupila na své první místo jako výpomocná učitelka na škole U Nejsvětější Trojice.

Svá studia Prošková dokončila téměř v předvečer velkých školských reforem ze 60. let 19. století, které pak určily do velké míry i její vlastní učitelské působení.

Zajímavá je zde i posloupnost škol, které navštěvovala. Škola u sv. Štěpána byla jednou z několika v Praze, kde se české děti mohly vzdělávat ve své mateřštině – češtině. Po absolvování tohoto ústavu ale Prošková nenastupuje do některé z dalších českých škol, ale na německou a sama potom také na jedné z německých škol začíná učit. V tomto směru zde zřejmě můžeme alespoň částečně zachytit dobu její osobní konfrontace s myšlenkou vlastenectví. Prošková zřejmě nepocházela z tradičně českého vlasteneckého prostředí, ale jednalo se jistě do velké míry o její osobní přesvědčení, získávané postupně během dospívání a mládí.

Turnov v době působení Eleonory Proškové

Eleonora Prošková přišla do Turnova v roce 1872 a nastěhovala se do domu čp. 138 v Hluboké ulici. Situace v Turnově byla jistě poněkud vzdálená poměrům v Praze, kde do této doby žila. Turnov představoval i při svém postavení správního centra kraje klasické venkovské maloměsto své doby. Podle sčítání obyvatel z roku 1890 zde žilo 5 390 obyvatel. Podle národnostního složení Turnov představoval ryze české město. Z celkového počtu obyvatel se jich jen 32 přihlásilo k němčině jako obcovací řeči. Valná většina (5 228 obyvatel) se hlásila ke katolické církvi, jen 10 lidí uvedlo protestantské vyznání a 184 obyvatel se přihlásilo k židovství.[6]

Od 80. let 19. století postupně vzrůstal význam města i jako průmyslového centra. Jednu z hlavních zásluh na tom neslo otevření liberecko-pardubické železnice a značný rozvoj strojní výroby v kamenářském průmyslu. Od této doby se postupně začíná proměňovat i architektonická tvář města. Původní, většinou dřevěné stavby jsou nahrazovány zděnými několikapodlažními domy moderního stylu. Jsou vydlážděny důležité ulice ve městě a vyrůstá zde několik společensky významných staveb, jako dům *Slávie* s kavárnou a velkým sálem (1882),[7] nová kasárna (1889), nová budova městské nemocnice. V roce 1894 byla také ukončena rozsáhlá přestavba radnice na náměstí.

Od 60. let 19. století až do počátku století následujícího byl v Turnově poměrně čilý spolkový život. Jeho rozvoj byl umožněn v Turnově, jako i jinde, novými spolčovacími zákony z počátku 60. let 19. století. Již tehdy zde vznikají významné spolky, které značně obohatily život města. Jednalo se třeba o Vondráčkovu chasu, Mládenecký spolek,[8] který pořádal národní slavnosti a průvody. Mezi výrazně aktivní spolky patřil především Zpěvácký spolek (A. Dvořák),[9] založený v roce 1862. Ve stejném roce byla založena i tělocvičná jednota Sokol, jedna z prvních po Praze.[10] V roce 1860 byl oficiálně povolen Spolek divadelních ochotníků, který se odvolával na tradici ještě z doby před rokem 1848. V roce 1874 byla otevřena nová budova divadla. Významný byl i Spolek pro okrašlování města a okolí Turnova, který vznikl v roce 1881. Soustředil se zejména na oblast rozvoje turistického ruchu. Zvláštní postavení v něm zaujímal Václav Kudrnáč a jeho nakladatelství, kde vyšla celá řada map a turistických průvodců. V roce 1882 byla v Turnově zřízena pobočka Ústřední matice školské a o deset let později i dámský odbor Národní jednoty severočeské.

Působila zde celá řada dalších spolků nejrůznějšího zaměření. R. Novotný ve své studii[11] uvádí statistický přehled vzniku jednotlivých spolků v Turnově. Do roku 1900 bychom napočítali ve městě 41 činných spolků, které člení do čtyř kategorií: hospodářské, osvětové, sociální a náboženské. 24 z nich lze zařadit mezi spolky s osvětovou náplní. Jako jistou další kategorii můžeme označit spolky, které organizovaly ryze ženy, nebo kde byly ženy silně zastoupeny. V první řadě se jednalo o Katolický spolek paní v Turnově, jehož členkou byla i sama E. Prošková, dalším byl dámský odbor Národní jednoty severočeské a od roku 1900 zde působil i dámský odbor tělocvičné jednoty Sokol. Řada žen byla aktivní i ve Zpěváckém spolku, Spolku divadelních ochotníků a Okrašlovacím spolku.

V poslední třetině 19. století na Turnovsku působila celá řada výrazných osobností kulturního, veřejného a vlasteneckého života. E. Prošková se s většinou z nich blízce znala a spolupracovala, vynikali mezi nimi především dva představitelé nově vznikajícího turnovského muzea, Jan Prousek a Josef Vítězslav Šimák. Důležitým člověkem v kulturním a společenském životě města byl i otec J.V. Šimáka Josef, ředitel na obecné a měšťanské chlapecké škole. Z průmyslníků patřil k nejvýznamnějším František Šlechta.

Postupně se do společenského života města začíná zapojovat stále více žen, jako spisovatelka, recitátorka a herečka Abigail Horáková nebo vychovatelka Františka Verichová, která pod pseudonymem Fany Turnovská publikovala v časopise *Zlaté mládí*. Vedle nich zde také působila třeba básnířka a kolegyně E. Proškové z muzejního komitétu Marie Vítězslava Ježková.

Prezentace Turnovska na velkých výstavách 90. let 19. století

Snahy českých vlastenců na Turnovsku v 80. a 90. letech kulminovaly v souvislosti s velkými výstavami v letech 1891 a 1895.

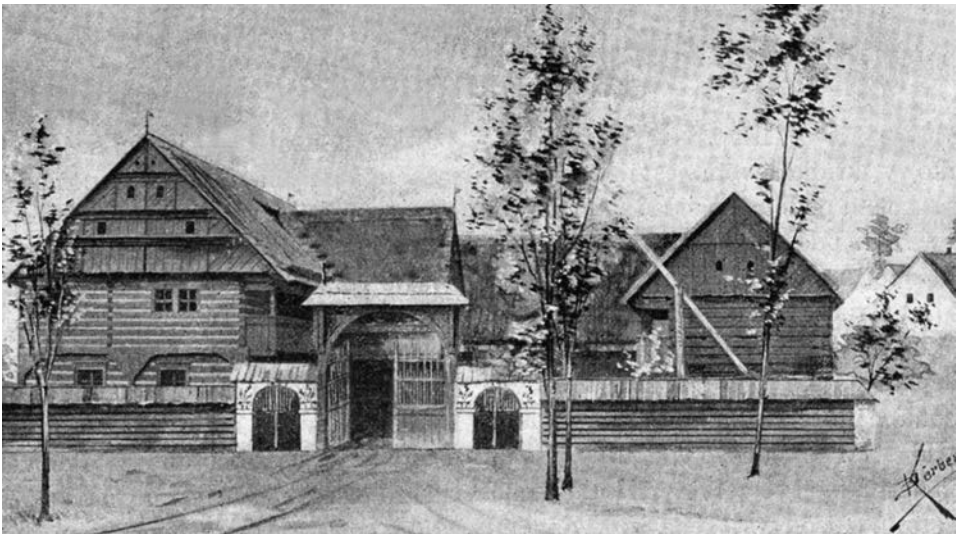

Česká chalupa na Zemské jubilejní výstavě v Praze.

Jubilejní zemská výstava konaná v Praze roku 1891 byla slavnostně otevřena 15. května. Odkazovala se na tradici průmyslové výstavy konané o sto let dříve v pražském Klementinu.[12] Turnov se zapojil především do oblasti, která se věnovala lidové kultuře Čech. Město záhy reagovalo na výzvy ke sběru materiálu a aktivní byl v tomto ohledu především muzejní komitét v čele s Janem Prouskem, který spolupracoval s okruhem osobností soustředěných okolo *České chalupy.* Autoři tohoto projektu chtěli podat *„úplný obraz života našeho lidu selského, jakým byl do nedávné doby a jakým je dnes.“*[13] Hlavním autorem návrhu samotné chalupy se stal architekt Antonín Wiehl, který se nechal inspirovat lidovou architekturou dolního a středního Pojizeří. Vycházel především z kreseb a náčrtů, které mu poskytl Jan Prousek.

Do příprav Zemské jubilejní výstavy se prostřednictvím své práce v muzeu zapojila i E. Prošková. Svou činnost směřovala především na sběr textilního materiálu z Turnovska. Podařilo se nashromáždit poměrně velkou sbírku lidových výšivek a dalších krojových součástí, která byla vystavena hlavně v Průmyslovém paláci.

Nositelem novinek a aktuálních zpráv o Zemské jubilejní výstavě se staly v Turnově Listy pojizerské a Hlasy pojizerské. Již od jara 1891 pravidelně informovaly o průběhu výstavních příprav a od května potom i o průběhu výstavy samotné. Uveřejňovaly i výzvy ke sběru materiálu. 5. dubna 1891 to byla konkrétně výzva ke sběru velikonočních kraslic, tzv. rýsovaných vajíček, jichž se nedostávalo do uceleného souboru,[14] 7. září 1890 upozornily například na blížící se konec možnosti podání závazných přihlášek jednotlivých zájemců o prezentaci na výstavě.[15]

Jelikož si Zemská jubilejní výstava v konečné podobě předsevzala za cíl představit český národ v plné jeho šíři od minulosti až po současnost, prezentoval se zde také český průmysl. Z Turnova se představily například firmy Dr. Fotr, Boháček a spol. se svými provaznickými výrobky. Dále pak firma Korselt a spol., která se zabývala úpravami zahrad a parků. Vystavovala zde i Odborná škola na broušení drahokamů nebo Hospodářský spolek. Za soukromé řemeslníky vystoupili např. František Knížek (kočárník), Karel František Kraus (brusič diamantů), František Šlechta (výrobce předmětů z polodrahokamů) a ještě několik dalších brusičů kamenů jako Isidor Hák nebo Max Juna.[16] Od července 1891 za pravým křídlem průmyslového výstavního paláce č. 12 si otevřel hospodu Josef Táborský, který zde čepoval turnovské pivo.

Listy pojizerské podávaly informace nejen o jednotlivých výstavách a akcích na Zemské jubilejní výstavě, ale přinášely i informace o cenách a doporučovaly i možnosti ubytování v Praze. Vyzvedaly v tomto ohledu především hostinec *U Beránka* na Poříčí.[17]

Další událostí, která na Turnovsku měla značný ohlas, byla Národopisná výstava československá konaná v Praze roku 1895. Výstava chtěla představit české země v co možná nejširším úhlu pohledu. Přípravy na výstavu prošly řadou těžkostí a komplikací, které byly způsobeny politickou situací, ale svou roli zde sehrály i osobní antipatie jednotlivých organizátorů.

Již 9. září 1891 vydala Eliška Krásnohorská provolání *Čechoslované*, které apelovalo na mimopražské oblasti, aby soustřeďovaly památky na lidovou kulturu. Nejvíce ohlasů vzbudilo toto provolání především v pásmech jazykové hranice, kde se tehdy nacházela i oblast Turnova. Myšlenka národopisné výstavy, která měla ukázat český národ v jeho svébytnosti, byla vyslovena již v roce 1891 a byla víceméně reakcí na velký úspěch České chalupy na Jubilejní zemské výstavě. Ještě v tomto roce vydal Adolf F. Šubrt provolání *List k přátelům českého národopisu*, kde vyzýval k uskutečnění velké národopisné výstavy a ke sběru vhodného výstavního materiálu. Plánovaný program Národopisné výstavy byl otištěn i v místním tisku.[18]

Především turnovské muzeum rychle reagovalo na tuto Šubrtovu výzvu. Probíhaly rozsáhlé sběry národopisného materiálu a místní národopisná výstava byla naplánována již na rok 1892. Její uskutečnění se ovšem o několik měsíců posunulo, až do Velikonoc v roce 1893 (2.–4. dubna). Výstava byla prezentována v prostorách turnovské radnice. Koncipována byla ve starožitnickém a národopisném duchu a také představovala muzejní přírůstky za poslední tři roky existence muzea. Také proto byla jejími autory označována spíše jako muzejní a retrospektivní. Především z iniciativy Eleonory Proškové zde byly vystaveny ruční práce turnovských dam, inspirované lidovou tematikou. Tato výstava byla hojně navštívena a přinesla muzeu i částečné zlepšení finanční situace.

Poměrně pozdě, až 15. prosince 1893, byl v Turnově ustanoven okresní výbor Národopisné výstavy československé, který zahrnoval nejen oblast Turnovska, ale také Českodubsko, tj. oblast Podještědí. Do jeho čela byl postaven Josef Bernard,

mlynář z Podolí. Dalšími členy výboru byli jmenováni: J. Baudys jako zástupce města Turnova, J. Bičík, Josef Brunclík, V. Laufberger, A. Jeremiáš a za muzeum František Čepelík, J. Nejedlo, Eleonora Prošková, J.V. Šimák. Tento výbor spadal pod hlavní výstavní výbor v Praze, který organizoval i společná pracovní setkání. V souvislosti s činností výboru byl zahájen soupis dřevěných chalup a památek v nich dochovaných, aby výběr na výstavu byl co nejreprezentativnější.[19]

V únoru 1895 se konala místní národopisná výstava v prostorách domu Slávie, která představovala exponáty vybrané pro Národopisnou výstavu českoslovanskou. V celostátním měřítku byla uspořádána jako jedna z posledních, ačkoli ve skutečnosti byla v Turnově vlastně již druhou v pořadí.

Turnovsko se na Národopisné výstavě československé představilo stylizovaným pojizerským statkem, který navrhl architekt Jan Vejrych.

Výstavní výbor ocenil bohatou spolupráci Jana Prouska na přípravě výstavy. V roce 1895 mu byl udělen čestný diplom za spolupráci na přípravách Národopisné výstavy a výstavní výbor odkoupil jeho obraz *Statek z české vesnice v Pojizeří.*

Učitelské působení Eleonory Proškové

Obecné a měšťanské školy v Turnově od 70. let 19. století spadaly pod okresní školní výbor v Turnově. Tento školní okres se územně shodoval se soudním okresem, který v roce 1889 čítal 40 753 obyvatel, z čehož bylo 7 386 dětí školou povinných. V okrese se nacházely dvě měšťanské školy (v Turnově) a 45 obecných škol. Na měšťankách působilo celkem deset učitelů, na obecných školách 107 učitelů a 31 industriálních učitelek.[20]

V letech 1867 – 1885 působila v Turnově obecná a měšťanská škola, která měla chlapecké i dívčí třídy. Nacházela se na rohu náměstí a Markovy ulice. V roce 1885 byla zřízena dívčí obecná a měšťanská škola, která převzala dívky z dosavadní školy. Sídlila v budově Skálova sirotčince a od roku 1902 disponovala ještě několika místnostmi v budově chlapecké škole.

Vlastní učitelské působení Eleonory Proškové bylo ovlivněno tzv. Hasnerovou školskou reformou z konce 60. let 19. století.[21] Svou pedagogickou dráhu začala Eleonora Prošková ještě v Praze. Nejprve působila jako výpomocná učitelka na farní škole U Nejsvětější Trojice, kde byly oddělené třídy pro dívčí vyučování.[22] Po té nastoupila na soukromý ústav sl. Peškové v Praze, kde působila do roku 1867. Její další učitelské působení před nástupem v Turnově je zatím z dostupných pramenů nepostižitelné. Můžeme jen předpokládat, že nadále působila v Praze na některé z obecných škol.

V roce 1872 přijímá místo industriální učitelky na obecné škole v Turnově. O tři roky později, 15. července 1875, získává potřebné vysvědčení, aby ruční práce mohla vyučovat dívky i na měšťanské škole. Dochoval se i doklad z roku 1879, že osobně měla zájem na dalším sebevzdělávání a chtěla dosáhnout kvalifikace potřebné pro tzv. literní učitelku.[23] Zkouškám se zřejmě nepodrobila, protože nadále vystupuje

i při dalším působení jako industriální učitelka. Nakonec zřejmě nezískala potřebnou podporu svých nadřízených. Proč tomu tak bylo, bychom mohli odhadovat z celkové situace, ve které se školství v této době nacházelo, ze situace v Turnově a také z osobnosti samotné Proškové. Začala vyučovat v době, kdy ženy ve školství jako literní učitelky ještě nemohly působit. Sama tedy nemohla ještě v mládí navštěvovat potřebný učitelský ústav jako její sestra Marie o desetiletí později, a tak ani nemohla mít stejně kvalitní vzdělání jako její mladší kolegyně. V 70. letech byl již ve školách v Turnově zřejmě potřebný počet učitelek, které absolvovaly dostatečnou kvalifikaci na učitelských ústavech. Ačkoli nadřízení nepodpořili E. Proškovou v rozšíření její aprobace, přece jen ocenili její pilnou a vzornou práci, když jí roku 1881 okresní školní rada vyslovila pochvalné uznání.

Když se v roce 1885 odloučila měšťanská škola dívčí, přestoupila do ní i E. Prošková. Vyučovala ruční práce v 1. až 3. třídě měšťanské školy. Během 22 let, které na této škole strávila, působila pod čtyřmi řediteli. První ředitelkou se na dívčí měšťanské škole stala Karolina Merganzová, která na svém postu vytrvala plných deset let a v roce 1895 byla vystřídána Bohumilem Ždímalem, jenž odešel v roce 1904. Další tři roky hlavní osobou školy byl Václav Rýva, po jehož náhlém úmrtí na výletě v Krkonoších roku 1907 byla ředitelkou jmenována Anna Bayerová. Na této škole v 90. letech 19. století a opět od roku 1905 působila i jako literní učitelka i sestra Eleonory Marie Prošková. V roce 1892 školu navštěvovalo 134 žákyň.[24] Jedinou industriální učitelkou byla Eleonora Prošková.[25]

Zřejmě především z iniciativy Eleonory Proškové obeslala škola v roce 1904 krajinskou výstavu v Hořicích ručními pracemi svých žákyň. Eleonora pro ně, stejně jako jiné industriální učitelky, sestavovala vyšívací vzory ve stylu svérázu.

E. Prošková na měšťanské dívčí škole působila až do svého penzionování v roce 1907. Jejímu odchodu na odpočinek zřejmě předcházela těžká choroba, která se u ní poprvé projevila snad již v roce 1905, kdy musela být ve výuce zastupována celý jeden měsíc. Nová vlna nemoci ji postihla v říjnu 1906 a vedla až k její žádosti o penzionování v prosinci 1906.[26]

Eleonora Prošková pedagogicky nepůsobila jen na této škole, ale je uváděna i mezi soukromými učiteli, kteří vyučovali v Turnově. Václav Kudrnáč uvádí, že dávala soukromé hodiny „*umělého šití a vyšívání*" ve svém bydlišti ve Skálově sirotčinci.[27]

V souvislosti s její učitelskou dráhou se také otevírá otázka, koho Eleonora Prošková vyučovala a jaký měla vliv na své svěřenkyně. Její působení na mladou generaci muselo být určeno především jejím osobním charismatem a z velké části i předmětem, který vyučovala. Ruční práce jistě nebyly tím hlavním, čím se žákyně na škole zabývaly. Eleonora ovšem dokázala skloubit svou učitelskou dráhu s vlasteneckými zájmy, které přenášela i na své svěřenkyně. Zapojila je například do vyšívání mešních rouch ve stylu národního svérázu podle vzorníků, které sama sestavovala. I touto cestou je tak seznamovala s národní tradicí a učila je *„lásce k národnímu vkusu"*, jak vzpomínal J.V. Šimák.[28]

Vedle svého školního působení a spolupráce s muzeem byla Eleonora Prošková prokazatelně členkou i dvou spolků.

V první řadě se jedná o *Katolický spolek paní v Turnově k uctění Srdce Pána Ježíše a svátosti oltářní.* Tento spolek vznikl v roce 1890 a již o dva roky později sdružoval 130 členů. Jeho protektorkou byla hraběnka Augusta Desfours-Walderode (1855 – 1933), ředitelem děkan P. Josef Svoboda (1834 – 1905). Na předsednickém postu působila Marie Laufbergerová, kterou zastupovala Marie Radská. Jako pokladní zde působila známá turnovská vychovatelka Fany Werichová. E. Prošková v tomto spolku byla jednatelkou a za svoji pilnou práci v katolické náboženské obci byla odměněna v roce 1900 pochvalným uznáním od P. Josefa Svobody a o dva roky později i pochvalou od biskupské konzistoře.[29]

Dalším spolkem, ve kterém byla E. Prošková činná, byla *Národní jednota severočeská.* Vznikla v roce 1885 a její činnost byla zastavena až v roce 1939. Zaměřovala se hlavně na podporu české menšiny v jazykově smíšených oblastech severních Čech. Ze svých sbírek jednota podporovala především nižší české školství nebo poskytovala finanční půjčky českým živnostníkům. Vedle toho organizovala například vánoční nadílky a přednášky. V roce 1905 Národní jednota severočeská čítala již okolo 50 tisíc členů, spravovala na 500 českých knihoven a vznikla i řada místních odborů.[30] V roce 1892 vznikl dámský odbor Národní jednoty severočeské v Turnově,[31] kde E. Prošková byla činná ve výkonném výboru na postu místopředsedkyně.[32] V čele stála Božena Táborská a jeho jednatelkou byla budoucí kolegyně Proškové z muzejní-

Hrob sester Eleonory, Anny a Marie Proškových v Turnově.

ho výboru Marie Vítězslava Ježková. V odboru bylo organizováno 130 členek.[33] Stopy jeho působnosti jsou vysledovatelné především z tehdejšího tisku. V Listech pojizerských se objevují zmínky o několika hudebních večírcích a charitativních sbírkách, dámský odbor přispěl také na stavbu pomníku Karolíny Světlé.

Eleonora Prošková sympatizovala i s dalším spolkem, a to s Ústřední maticí školskou, která byla založena v roce 1880 z podnětu Spolku učitelských jednot v Čechách, a jejíž činnost byla ukončena až k roku 1948. Eleonora Prošková je společně se sestrou Marií několikrát uváděna, že matici finančně podpořila. V Turnově od roku 1882 působil i místní odbor Ústřední matice školské a v roce 1892 sdružoval 130 členů.[34] V jeho čele stál JUDr. Jaroslav Svoboda a v letech 1882 až 1897 odvedl turnovský odbor na ústředí 10 tisíc zlatých.[35]

V souvislosti s angažovaností Eleonory Proškové v těchto spolcích se nám představuje její osobnost v novém světle. Vystupuje zde jako katolička, působící na významném postu Spolku katolických paní, a současně jako horlivá česká vlastenka, aktivní v Národní severočeské jednotě. Vyvstává tak otázka, zda se tyto její dvě stránky logicky vylučovaly, nebo byly v její situaci očekávatelné a nezbytné. Jednalo se v otázce náboženství o její osobní přesvědčení, nebo o tlak okolí a doby na neprovdanou ženu, pohybující se ve svém mimoškolním působení především v mužském prostředí? Vždyť ve výboru muzea byla dlouho jedinou ženou! Domnívám se, že plné pravdy bychom se zřejmě dobrali propojením všech těchto eventualit. V otázce náboženské příslušnosti a angažovanosti jistě výraznou roli sehrálo osobní přesvědčení Eleonory Proškové, ačkoli jistý společenský tlak nemůžeme vyloučit. V neposlední řadě se na tom jistě podepsalo oficiálně interkonfesijní, přesto víceméně katolické směřování rakouského školství. V době, kdy vzniká Spolek katolických paní, tedy v roce 1890, byla praktikovaná víra trvalou součástí každodenního života většiny lidí. V představenstvu spolku navíc působily společensky významné osobnosti Turnova. Například manželka budoucího starosty, známá vychovatelka a místní děkan. Tento spolek můžeme pak považovat do jisté míry za elitní a pro Proškovou bylo jistě vyznamenáním a zřejmě i otázkou prestiže podílet se na jeho činnosti. Nesmíme také zapomínat, že Prošková vyrostla ještě v době, kdy se na učitelky a ostatní neprovdané ženy okolí dívalo částečně *skrz prsty* a ony musely dokazovat morální bezúhonnost, třeba právě skrze svou angažovanost v církvi.

Eleonora Prošková a turnovské muzeum

Eleonora Prošková svoji národopisnou činnost na Turnovsku spojila především s místním muzeem, se kterým úzce spolupracovala již od jeho vzniku. Muzeum se již od počátku orientovalo v dnešním smyslu historicko-archeologicky a národopisně. Již na jaře 1886 byl představen základní program činnosti muzea. Svým obsahem se odvolával na Františka Palackého,[36] který v muzeích viděl nejen místa, kde se shromažďují doklady minulosti a velikosti národa, ale jejich poslání sledoval i do budoucnosti, kdy měla působit na národ a vzdělávat jej.

Pro potřeby muzea se podařilo získat klenutou věžní místnost v prostorách místní radnice. Ještě v roce 1886 předložil Jan Prousek městské radě a muzejnímu výboru svou představu o tom, jak by mělo muzeum konkrétně vypadat a fungovat, ve svém *Nástinu pořadu sbírek místního musea v Turnově*.[37] I zde zdůrazňoval nejen sbírkotvornou, ale i vzdělávací funkci muzea.[38] Zvláštní pozornost měla být podle něj věnována dokumentaci historie a tradičního uspořádání oblasti.[39] Do budoucna po dostatečném rozšíření sbírek navrhoval rozšířit muzeum ještě o sbírku přírodovědeckou a umělecko-průmyslovou a připojit k muzeu i archiv a knihovnu. Takováto sbírka by pak podle jeho slov představovala *„…utěšený obraz jakés vyšší snahy občanů našeho města a důkaz pravé uvědomělé české inteligence“*.[40]

Již po několika měsících se Jan Prousek rozhodl z muzejního výboru odejít a věnovat se naplno své vlastní umělecké dráze. Zachoval se jeho dopis ze 29. srpna 1886, kde městské radě děkuje, že mu svěřila tuto velkou odpovědnost, ale že se rozhoduje pro svou vlastní uměleckou cestu. Své rozhodnutí zřejmě přehodnotil, když se do muzejní činnosti zapojila nová skupinka osobností. S muzejní radou začíná spolupracovat mladý J. V. Šimák a zřejmě byla přizvána i E. Prošková.[41] Již z počátku bylo ustanoveno, že v čele muzejní rady bude stát starosta města a další členové výboru budou voleni městským zastupitelstvem na dobu tří let. Každý rok odstoupí třetina výboru, přičemž členové mohou být znovu zvoleni. Ve výroční zprávě muzea jsou pak v září 1890 uváděni tito členové muzejního komitétu: Isidor Hák (předseda), František Čepelík (jednatel), Josef Žák, Josef Janků, Josef Vítězslav Šimák, Eleonora Prošková a Jan Prousek.

Muzeum v této době vyvíjelo aktivity směřované na veřejnost. 5. června 1887 se v prostorách místní radnice konala výstava národního vyšívání spojená s přednáškou Jana Prouska.[42] Ve své úvaze, která byla i otištěna v Listech pojizerských,[43] vyzdvihl Prousek roli výšivky z hlediska národního uvědomění a dále rozvinul své úvahy o tom, co to vlastně národ a národnost znamená.[44] Vystaveny zde byly sbírky muzejní i soukromé, které kromě jiných zapůjčila i Eleonora Prošková nebo matka Jana Prouska. Na výstavě byly představeny i moravské výšivky, zapůjčené z olomouckého muzea, a moravský kroj, zaslaný Miloslavou Procházkovou, redaktorkou olomouckého časopisu *Domácí hospodyně* s přílohou *Náš kroj*.[45] V záznamech dopisů muzea z doby okolo této výstavy nalezneme řadu poděkování dárcům národního vyšívání. Tento nárůst zájmu zřejmě můžeme přičítat tomu, že výšivky se staly dobovou módou. V roce 1885 uspořádalo olomoucké muzeum výstavu národního vyšívání, jejíž část byla vystavena o několik měsíců později na celorakouské výstavě vyšívání ve Vídni a v létě roku 1886 v Praze. Tyto aktivity představovaly velký impuls, který posílil všeobecný zájem a inspiroval umělce i pedagogy. Chladným nenechal tento zájem Jana Prouska ani Eleonoru Proškovou, jejíž jméno se v této chvíli poprvé objevuje v souvislosti s muzeem.[46] Národní vyšívání bylo v tehdejší Evropě chápáno jako jeden ze signifikantních znaků každého národa. Podle dobových představ se i ve výšivce odráží archaičnost, malebnost a smysl pro estetiku národa.

Od konce roku 1890 můžeme v činnosti turnovského muzejního komitétu vysledovat jistý posun k systematičtější práci. Městská rada 6. listopadu 1890 schválila muzejní statut a jednací řád muzejního výboru. Není jistě náhodou, že v této době do muzejní správy již oficiálně nastupuje J. V. Šimák, který začíná vést pravidelné zápisy ze schůzí muzejního komitétu. Členové muzejní rady si také rozebrali jednotlivé muzejní referáty a povinnosti. V souladu s muzejním statutem byl tedy v roce 1890 předsedou muzejního výboru starosta města Isidor Hák, náměstkem předsedy a pokladníkem byl J. Janků, jednatelem F. Čepelík. Kroje a výšivky spravovala E. Prošková, J. V. Šimák vedl archiv, knihovnu a prehistorické památky a mezi zbývající členy muzejní rady Josefa Janků a Josefa Žáka bylo rozděleno ostatní. Kustod každého oddělení mohl volně disponovat ve prospěch svého referátu s poukázkami do výše 5 zl.

Eleonora Prošková je jmenována téměř na všech schůzích muzejního komitétu až do roku 1910. Její osobní přínos není z protokolů jednotlivých schůzí příliš zřejmý. Většinou nedržela hlavní slovo na schůzi a její příspěvky se týkaly především praktické stránky péče o sbírky, jejich shromažďování atd. Z protokolů je patrno, že o sběr lidových výšivek v muzeu se starali všichni členové muzejního výboru, přičemž ovšem hlavní díl odpovědnosti spočíval na kurátorce textilní sbírky, tedy na Proškové. Nejaktivněji na schůzích muzejní rady vystupuje J. V. Šimák, který je také hlavním hybatelem činnosti muzea směrem k veřejnosti. Pravidelně udržoval kontakt s pražským prostředím i s okolními muzei.

V roce 1890 zástupci muzejního komitétu vydali prohlášení *Sbírejme a zachovávejme staré paměti a památky*, kde vyzvali občany města, aby věnovali pozornost zajímavostem ve svém okolí a shromažďovali je.

Pozornost první generace muzea se soustředila především na spolupráci s přípravným výborem Zemské jubilejní výstavy, zejména na projektu Česká chalupa. Známá je hlavně spolupráce Jana Prouska s architektem České chalupy Antonínem Wiehlem.[47] Muzejní správa se usnesla, že obešle projekt České chalupy, na své schůzi 8. února 1891. Již o měsíc později byl městské radě předložen ke schválení přesný soupis exponátů určených pro výstavu. Muzeum zaslalo na 130 položek. Exponáty byly pojištěny v celkové hodnotě 1 330 zl.[48] Velkou část z nich tvořily lidové výšivky spravované E. Proškovou, které si přijel vybrat osobně referent výstavy a člen kroužku České chalupy F. A. Borovský.[49] Na celkové úpravě lidového interiéru České chalupy se podílel především J. V. Šimák, který byl členem výboru pro lidové umění – kroužku České chalupy.

Až do konce roku 1891 muzeum žilo především Jubilejní výstavou a Českou chalupou. Zřejmě díky těsným kontaktům s pražským centrem byl muzejní odbor ještě v prosinci 1891 požádán výborem pro ustanovení selské síně v Českém muzeu, zdali by podpořil vznikající selskou síň, budovanou archeologem J. L. Píčem, architektem J. Koulou a Renátou Tyršovou. Muzeum spolupráci přislíbilo a rozhodlo se poskytnout krojové součásti na turnovskou figurínu. Tento úkol samozřejmě připadl kurátorce sbírky výšivek a krojů, tedy na Eleonoru Proškovou.[50] Ta v létě 1892

provedla řadu sběrů v okolí města, kde se jí podařilo shromáždit požadované kousky.[51]

V roce 1893 z muzejního výboru odešel Jan Prousek, aniž by přerušil blízké vztahy s výborem muzea, a velkou část jeho povinností převzal J.V. Šimák.

Čtyři roky, které od sebe dělily obě velké výstavy, byly v turnovském muzeu poznamenány horlivou přípravou na prezentaci kraje na Národopisné výstavě československé. Ještě v listopadu 1892 vznesl J. V. Šimák návrh, aby muzeum uspořádalo *retrospektivní* výstavu o Velikonocích 1893. Jeho návrh byl s nadšením přijat. Již v lednu 1893 byly osloveny dámy Zpěváckého spolku, aby na výstavu přispěly svými výtvory. Při této příležitosti Šimák inicioval i soupis lidových památek, který hodlal využít i pro chystanou Národopisnou výstavu československou.[52] Před samotným uskutečněním výstavy se muzejní výbor rozhodl zajet se podívat na národopisnou výstavu, která byla pořádána v Kněžmostě. V tomto momentě si můžeme všimnout zajímavé příhody, která ilustruje postoj turnovského muzea k okolním regionálním muzeím a ukazuje i způsob, jakým byly občas doplňovány muzejní sbírky. Turnovská delegace mezi vystavovanými předměty odhalila několik, které pocházely z Frýdštejna. Muzejní výbor se obrátil na frýdštejnského lesního o vysvětlení, proč předměty neposkytl turnovskému muzeu, ale zaslal je na výstavu do Kněžmosta. Pan lesní osobně slíbil J. V. Šimákovi, že po jejím skončení předměty poskytne muzeu v Turnově.[53]

Turnovská retrospektivní výstava se uskutečnila 2. – 10. dubna 1893 v prostorách radnice. V literatuře je označována jako národopisná výstava a v porovnání s ostatními městy byla jednou z prvních. Pro nedostatek výstavních prostor byla představena pouze třetina muzejních sbírek. Výstava nebyla navštívena v takovém rozsahu, jak si muzejní komitét představoval, ale mezi tisícovkou návštěvníků, kteří byli i z okolních měst, se objevilo i několik významných osobností. Výstavu navštívil například zástupce výkonného výboru Národopisné výstavy československé dr. Emanuel Kovář. Mezi vystavovanými předměty byly nejpočetněji zastoupeny výšivky a rytiny. Vedle autentických lidových výšivek představila Prošková i své vlastní práce a práce své sestry, inspirované tradičními lidovými motivy. Nechyběly ani práce turnovských dam, kterým vzdal velký dík muzejní komitét. Vedle toho byly představeny historické památky, jako pečetidla nebo mince, a památky po významných rodácích. Plánována byla i rozsáhlá prezentace lidového nábytku, která se ovšem kvůli nedostatku výstavních prostor neuskutečnila.[54]

Ještě před touto výstavou byly na zasedání muzejního komitétu vzneseny tři zajímavé impulsy k dalšímu rozvoji činnosti. V únoru 1893 byl založen nový muzejní etnografický odbor. Za jeho kurátora byl určen učitel Karel Jäger. Měl se starat o věci národopisného charakteru ve sbírkách muzea, které svým charakterem nespadaly pod žádný dosavadní resort.

V březnu 1893 se muzejní komitét usnesl, že založí další etnografický odbor, který můžeme považovat za pokus turnovského muzea o založení vlastního odboru pro Národopisnou výstavu československou. Měl se skládal z několika členů, kteří by se

zabývali sběrem materiálu v jednotlivých oblastech regionu. Tento odbor měl tedy de facto zaštiťovat terénní sběry pro muzeum a být v těsném kontaktu s co nejširší veřejností. Muzeum vydalo ústy J. V. Šimáka výzvu, aby se přihlásili dobrovolníci, ale záměr se setkal s malou odezvou. Muzejní komitét se tedy rozhodl, že tento úkol přenechá okresnímu výstavnímu výboru, aby si z jednotlivých lokalit vybral sám spolupracovníky. Dále bylo pro sběr v Turnově jmenováno 21 jednatelů, jejichž náplň činnosti byla specifikována 29. prosince 1893.[55]

Eleonora Prošková v této souvislosti vybírala především předměty vztahující se k lidovému oděvu a výšivce. K náplni její práce patřily i sběry materiálu přímo v terénu. Muzejní výbor podnikal sběry materiálu především v blízkém okolí Turnova, ale v muzejních sbírkách se objevují i předměty ze vzdálenějších oblastí, jako Mnichovohradišťska, Železnobrodska nebo Podkrkonoší. Předměty byly do sbírek získávány v největší míře darem nebo koupí a řada jich pochází i z terénních sběrů jednotlivých členů výboru. Muzeum pořádalo hlavně v letních měsících tzv. *exkurze*, které zahrnovaly i práci v terénu.

V listopadu 1893 odeslalo turnovské muzeum předměty určené pro Národopisnou výstavu českoslovanskou. Eleonora Prošková měla mimo jiné za úkol získat ucelený oděv na turnovskou figurínu, což se jí podařilo v srpnu 1894.[56]

Vedle příprav Národopisné výstavy českoslovanské v těchto letech muzeum opět zápasilo s nedostatečnými muzejními prostorami a také se objevilo několik roztržek s vedením města,[57] když místnost ve Skálově sirotčinci nevyhovovala a byla následně pronajata Eleonoře Proškové a jejím sestrám.[58]

Otázka muzejních prostor byla vyřešena na počátku roku 1895. Muzeum dostalo tři místnosti v radnici. Město poskytovalo roční rentu 150 zl. a z městské pokladny byly vedle toho hrazeny i provozní náklady muzea, jako nákup skříní nebo krabic.[59]

Před zahájením Národopisné výstavě českoslovanské představil místní výstavní odbor, ve kterém působila i E. Prošková, shromážděné předměty na okresní národopisné výstavě. Konala v prostorách Slávie ve dnech 2. – 10. února 1895. Ve velké míře zde byly vystaveny krojové součásti s bohatou výšivkou, malovaný nábytek, lidové plastiky nebo svaté obrázky na skle. Dále se zde objevily třeba ručně psané modlitební knížky, léčitelské příručky a nechyběly ani kresby Jana Prouska nebo fotografie lidových a umělecko-historických staveb Jana Šimona. Za venkovské soukromé sběratele se zde představil svou početnou sbírkou především jenišovický farář Jan K. Hájek.

V červnu 1895 se sešel muzejní komitét a jistě s úlevou konstatoval, že všechny předměty určené pro Národopisnou výstavu českoslovanskou byly do Prahy v pořádku zaslány. Musela se ovšem vyřešit i otázka, co s exponáty, které by požadovalo budoucí Národopisné muzeum do svých sbírek. Padlo nakonec rozhodnutí, že předměty darované konkrétně turnovskému muzeu nebudou Národopisnému muzeu přenechány.[60]

Na instalaci předmětů do statku se podílel J. V. Šimák, který o této expozici napsal podrobnou zprávu do Světozoru. Mimoto se Turnovsko představilo v levém křídle

Národopisného paláce v krajinském oddělení. I zde hlavní slovo držely výšivky, rytiny, obrazy, grafiky, archeologické artefakty a cechovní a církevní památky.

Turnovské muzeum poskytlo na Národopisnou výstavu československou celkem 405 inventárních čísel, z čehož 243 čísel představovaly výšivky a krojové součásti ze sbírek spravovaných E. Proškovou. Nejpočetnější kolekcí mezi nimi byl zajisté soubor 75 kusů holubinek. Dále zde bylo 30 vínků, 24 kusů šátků a další krojové části. Jednotlivé exponáty Prošková pro výstavu osobně připravovala a doprovodila podrobnými popisy, ze kterých lze vyčíst její vysokou fundovanost v oboru.[61] Zaslané předměty doplnila přesnými údaji o jejich původu, materiálu a funkci, kterou předmět měl v době svého užívání. Textilie pocházely především z Turnova a blízkého okolí. Ojediněle se zde ovšem objevily i věci z okolí Železného Brodu nebo Vysokého nad Jizerou.

Okresní výbor Národopisné výstavy československé zaslal na výstavu 227 položek. I v nich převažovaly lidové textilie. Oproti souboru muzea zahrnovaly i oblast Českodubska. Na přípravě těchto předmětů se zřejmě Prošková nepodílela, protože jejich popisy jsou velice strohé a neurčité.[62]

Po skončení Národopisné výstavy československé se turnovské muzeum vrátilo ke své každodenní obvyklé činnosti. Zásadním problémem muzea byly nedostatečné prostory. Muzeum nemohlo dostatečně rozšiřovat své sbírky a ani je nemohlo trvale představit veřejnosti. Orientovalo se na prezentaci sbírek při krátkodobých výstavách, konaných hlavně v letních měsících v prostorách místních škol.

29. 12. 1898 byl znovu zvolen do muzejního komitétu Jan Prousek, který usiloval o založení výtvarného odboru muzea, a poprvé také jenišovický farář Jan Křtitel Hájek (1863 – 1937), který byl známým propagátorem myšlenky národní emancipace a velkým milovníkem lidové architektury a výšivek.

V prvním desetiletí 20. století se muzejní výbor věnoval především sbírkotvorné činnosti. V zápisech z muzejních schůzí je několik zmínek o archeologických průzkumech v okolí Turnova. Například 30. října 1908 se uskutečnila archeologická expedice do jeskyň pod Záborčím, které se zúčastnila i E. Prošková.

K významným výstavním počinům muzea v prvním desetiletí 20. století patří především účast na výstavě lidového umění v Plzni v roce 1901 a na mezinárodní výstavě oděvů a oděvních doplňků o rok později v Petrohradě.

V roce 1907 definitivně z muzejního komitétu odchází Jan Prousek a v jeho funkci ho dočasně nahrazuje básnířka Marie Vítězslava Ježková. Ve výkonném výboru se tak objevuje i jiná žena než E. Prošková, která ve stejném roce odchází do penze, aniž by se vzdala své práce v muzeu. Její jméno se objevuje na muzejních schůzích až do roku 1910, kdy 5. prosince umírá.

V lednu 1911 na schůzi muzea ocenil J. V. Šimák, že *„od počátku muzea s opravdovou láskou starala se o výšivky a oddíl národopisný. U příští zprávě muzejní budiž o ní napsán nekrolog a přidána podobizna. Předměty její péčí svěřené uvolila se zatím opatrovati její sestra sl. Marie Prošková, zůstávají na dosavadním místě.“*[63]

Eleonora Prošková a její zájem o lidový oděv

Hlavní přínos Eleonory Proškové tkví především v jejím studiu lidového oděvu a výšivky na Turnovsku. Zájem o lidový oděv a s ním spojenou problematiku bychom mohli zařadit mezi typické oblasti zájmu vlastenecky aktivních dam ve druhé polovině 19. století.[64]

Eleonora Prošková byla jednou z mnoha laických sběratelek lidového textilu na českém venkově. Jako industriální učitelka měla k lidové kultuře, zejména k textilu, velice blízko. Zájem o národní kroj a výšivku prochází celým jejím životem i veřejným působením.

Konkrétní činnost Eleonory Proškové v oboru etnografie se projevovala ve dvou směrech. Je to její práce vztahující se k popisům výšivek a kroje ve stavu z 80. – 90. let na Turnovsku a v blízkém okolí, za druhé je to hlavně její působení organizátorské a sběratelské.

Postupem doby se Prošková vypracovala za uznávanou znalkyni v oboru lidové výšivky a lidového kroje a její věhlas překročil i hranice města.[65] Sama prováděla poměrně rozsáhlý sběr materiálu v terénu, do kterého zapojila i své žákyně, již od 80. let. Sbírka textilu, kterou shromáždila, patřila k největším ve venkovských muzeích. V roce 1892 čítala 165 kusů výšivek a 124 dalších krojových součástí, o tři roky později již měla 450 položek.[66] E. Prošková osobně provedla i podrobný soupis této textilní sbírky, který nebyl dosud dostatečně vyhodnocen. Ke každému předmětu pořídila evidenční kartu, kde uváděla základní data o původu předmětu, lokalitě nálezu, stáří atd., což nebylo v tehdejších muzeích zdaleka pravidlem. Sbírku textilu v muzeu sama udržovala, jednotlivé kusy sama prala i žehlila.[67]

V rámci své práce v muzeu se E. Prošková věnovala nejen shromažďování muzejního materiálu, ale také jeho prezentacím. Především z její iniciativy byly na místní národopisné výstavě v roce 1893 v turnovské radnici představeny ukázky svérázových výšivek, zhotovených podle soudobé módy turnovskými dámami, spolu s apelem k úctě a ochraně lidových památek. Její práce se dále objevily i na retrospektivní muzejní a národopisné výstavě v Turnově v roce 1893.

Hranice svého národopisného zájmu nepřekročila ani při spolupráci na Národopisné výstavě československé.[68] Věnovala jí i vlastnoručně vyšitou kopii fěrtochu a košilky s krejzlem a rukávy,[69] které vyhotovila plně v souladu s turnovskou tradicí.

E. Prošková jako industriální učitelka sama sestavovala vzory pro vyšívání. Ulehčovalo jí, že důvěrně znala originály a že byla v kontaktu s Prahou. Zde měly učitelky možnost hledat inspiraci studijní sbírkou pražských dívčích škol, která byla pořízena právě k tomuto účelu. Tyto dovednosti pak uplatnila nejen při výuce, ale také například při výšivkách pro Katolický spolek paní v Turnově.[70] Spolu se svým kolegou z muzejního výboru sestavovala vzory pro výšivky na mešních rouchách. S žačkami je po odpoledních vyšívala několik let.[71]

V souvislosti s výstavou národního vyšívání z roku 1887 jsou zaznamenány její kontakty s olomouckými dámami Miloslavou Procházkovou a Vlastou Havelkovou.

Turnovský kroj.
(B. Šotková: Československé lidové kroje v barevné fotografii. Praha, Artia 1956.)

Důležitá je zde i její spolupráce s Janem Prouskem v rámci muzea, který na výše jmenované výstavě pronesl i přednášku o národním vyšívání, nebo s J. V. Šimákem, který později vzpomínal, že jej Prošková učila lásce k národní výšivce a kroji[72] a že spoléhal na její odbornou pomoc při spolupráci na selské síni v Národním muzeu.[73]

Výsledky své celoživotní etnografické práce Prošková nikdy nepublikovala, což reflektovala až bolestně,[74] jak později vzpomínal J. V. Šimák, když deset let po její smrti sepisoval její nekrolog do 8. muzejní zprávy.

Popis lidového kroje na Turnovsku zpracovaný Eleonorou k tisku připravila její sestra Marie, která také patřila mezi znalkyně lidového oděvu, teprve v roce 1922.[75] Z její práce těžili například D. Stránská, B. Šotková nebo P. Krejčí. J. V. Šimák mezi veřejností odbornou i laickou soustavně upozorňoval na její záslužnou sběratelskou činnost a zasloužil se o to, že byla pozitivně hodnocena.[76]

Její charakteristika turnovského kroje je samozřejmě silně dobově ovlivněná. Projevuje se to např. v tom, jak podrobně si všímá výšivky vínků a ostatních ozdobných

Turnovský kroj.
(B. Šotková: Československé lidové kroje v barevné fotografii. Praha, Artia 1956.)

prvků. I přesto je ovšem její popis na svoji dobu fundovaný. Snaží se částečně zachytit historický vývoj alespoň u některých krojových součástí, například u sukní, nebo způsobu úpravy ženské hlavy. Všímá si také sociálních diferencí a někde uvádí i přesné lokace a jména svých informátorů.

Větší pozornost Prošková věnuje ženskému oblečení, kde rozlišuje všední a sváteční formu. Všímá si také úpravy účesu u malých a svobodných dívek.[77] Nastiňuje také problematiku nošení vínku u provdaných žen na Turnovsku a porovnává jej s Boleslavskem.[78]

❑

Na životním osudu této učitelky a národopisné sběratelky jsem se snažila poukázat na skutečnost, že ženy v procesu emancipace národa sehrály nemalou roli a že jejich vliv byl patrný i na malých venkovských městech, kde se zaběhlé společenské konvence narušovaly obtížněji a později než ve větších centrech.

Eleonora Prošková si jako žena své doby dokázala vytvořit svůj vlastní prostor, jak veřejně vyjádřit své vlastní postoje v době, kdy ženy ještě neměly volební právo. Při tom výrazně nevybočila ze zajetých společenských stereotypů. Její životní dráhu tak můžeme považovat snad již za ukázku jistého uvolňování poměrů v české společnosti, kdy se ženy postupně mohou stávat i veřejnými činiteli.

V souvislosti s její osobou a činností se nabízí i otázka vlastní angažovanosti Eleonory Proškové v otázce ženské emancipace. Většinu svého života prožila Eleonora Prošková ve druhé polovině 19. století a generačně ji minuly razantnější ženské emancipační proudy. Určitě ji tak nemůžeme považovat za horlivou bojovnici za ženská práva. Z dostupných pramenů se jeví spíše jako klidná řadová pracovnice, která nevybočovala z předem daných možností.

Poznámky

1 Marie Prošková (10. 2. 1858 – 24. 3. 1932), literní učitelka, od roku 1885 působící na Turnovsku.

2 *Úmrtí*. Hlasy Pojizerské, 10. 12. 1910, s. 4.

3 ŠAFRÁNEK, J.: *Školy české II*. Praha 1913, s. 200.

4 *Úmrtí*. Hlasy Pojizerské, 10.12. 1910, s. 4.

5 LÁNÍK, J. – VLK, J.: *Dějiny Prahy II.* Paseka 1998, s. 96.

6 KUDRNÁČ, V.: *Úplný adresář Turnova*. Turnov 1897, s. 57.

7 Dům v Hluboké ulici byl spolu s blízkým divadlem odkoupen městem a zrekonstruován. Využíval se při pořádání plesů nebo šibřinek. Své prostory zde měla i Čtenářská beseda, která zde uchovávala i svoji knihovnu (KUDRNÁČ, V.: *Úplný adresář Turnova*. Turnov 1897, s. 82).

8 Vondráčkova chasa vznikla již v roce 1833 a na konci 19. století sdružovala na stovku členů. Mládenecký spolek byl založen již v roce 1845 a v roce 1897 měl 40 členů (KUDRNÁČ, V.: *Úplný adresář Turnova*. Turnov 1897, s. 174).

9 V tomto spolku jako místopředseda působil otec J. V. Šimáka, známý turnovský učitel Josef Šimák a od svého příchodu do Turnova v polovině 80. let 19. století také sestra E. Proškové, Marie.

10 Velkou akcí pořádanou Sokolem, na niž město dlouhou vzpomínalo, bylo hostování amerického Sokola v roce 1887. Již v 90. letech byla místní jednota rozdělena do několika

odborů, včetně stavebního, který se podílel na stavbě sokolovny, slavnostně otevřené v roce 1897. V roce 1900 byl založen i turnovský dámský odbor Sokola.

[11] NOVOTNÝ, R. R.: *Jsouť musea znakem pokročilosti a uvědomělosti každé obce. Založení turnovského musea (1886) v kontextu doby.* In: Přelom 19. a 20. století – období vzniku městských muzeí a jejich vývoj ve 20. století. Sborník konference muzeí konané 6. – 7. října 2004 u příležitosti 100. výročí založení Muzea města Brna, Brno 2005 (elektronická podoba), s. 35-53 (text ve formátu pdf).

[12] Viz blíže např. AUGUSTA, P.– HONZÁK, F.: *Sto let jubilejní*. Praha 1991.

[13] Viz např. VAŘEKA, J.: *Stoleté výročí České chalupy na Všeobecné výstavě zemské v Praze 1891*. Český lid, 1991, č. 4.

[14] Listy pojizerské, 5. 4. 1891, s. 5.

[15] Listy pojizerské, 7. 9. 1890, s. 4.

[16] Listy pojizerské, 30. 5. 1891, s. 5.

[17] Listy pojizerské, 28. 6. 1891, s. 2.

[18] Listy pojizerské, 31. 10. 1891.

[19] ŠŤOVÍČEK, J.: *Národopisná výstava československá v horním Pojizeří.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 7. Bystrá n. J. 1994, s. 68.

[20] Státní okresní archiv (dále SOkA) Semily, archivní pomůcka NAVRÁTIL, I.: *Okresní školní výbor Turnov*, s. 6.

[21] Viz podrobněji např. ŠAFRÁNEK, J.: *Školy české II*. Praha 1913, s. 226-239.

[22] Tamtéž, s. 200.

[23] SOkA Semily, Okresní školní výbor Turnov, kart. 12, inv. č. 55, sign 3/15, č. 1-17, žádost řídícího učitele Jana Kouckého, aby školní výbor podpořil E. Proškovou při potřebných zkouškách.

[24] V roce 1897 to již bylo 172 žákyň (KUDRNÁČ, V.: *Úplný adresář Turnova*. Turnov 1897, s. 79).

[25] KUDRNÁČ, V.: *Adresář města Turnova*. Turnov 1892.

[26] SOkA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy, inv. č. 2, KR-8.

[27] KUDRNÁČ, V.: *Adresář města Turnova*. Turnov 1892, s. 77.

[28] ŠIMÁK, J. V.: *Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920*. Turnov 1921.

[29] Náplní činnosti tohoto spolku byla především podpora náboženského života v Turnově. V tomto smyslu spolek organizoval řadu církevních programů a aktivit. Např. v červnu 1891 uspořádal spolek 3 denní pobožnosti, které se konaly v kostele sv. Mikuláše. Jako kazatel byl pozván P. František Kalina z Vídně (Listy pojizerské, 30. 5. 1891, s. 5).

[30] *Ústřední výbor Národní jednoty severočeské: České besedě Liberecké při otevření Národního domu v Liberci*. Liberec 1905, s. 54-55.

[31] Agenda turnovského dámského odboru je uložena v SOkA v Semilech.

[32] ŠIMÁK, J.V.: *Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920*. Turnov 1921.

[33] KUDRNÁČ, V.: *Úplný adresář Turnova*. Turnov 1897.

[34] KUDRNÁČ, V.: *Adresář města Turnova*. Turnov 1892.

[35] KUDRNÁČ, V.: *Adresář města Turnova*. Turnov 1897.

[36] Program činnosti muzea otištěn in: *Zpráva o činnosti musejního komitétu a stavu musea turnovského ke konci měsíce září 1890*. Turnov 1890, s. 4-5.

[37] V prvních provoláních muzejní rady a v dopisech samotného Prouska je patrný silný vliv díla Klimenta Čermáka *O museích městských a okresních* (srv. NOVOTNÝ, R. R., c. d.).

[38] Podrobněji srv. MAIEROVÁ, Hana: *První tři desetiletí v historii turnovského muzea*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 5. Bystrá nad Jizerou 1992, s. 63-74.

[39] Expozici doporučoval rozdělit na dvě základní části. V první navrhoval shrnout exponáty charakterizující jednotlivé historické epochy a ve druhé části památky z okolí Turnova, jako obrazy lidových staveb, kroj, výšivky, nádobí nebo pracovní nářadí.

[40] Muzeum Českého ráje Turnov, Pozůstalost Jana Prouska, stará sign. P-JP 13, 1886.

[41] J. V. Šimák uvádí, že E. Prošková byla ve výboru muzea činná od r. 1886, ale neuvádí přesné datum. Vycházím tak ze soupisu korespondence muzea a několika dopisů J. Prouska. (ŠIMÁK, J. V.: *Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920*. Turnov 1921.)

[42] J. Prousek v dopise městské radě, kde žádá o zapůjčení prostoru pro tuto výstavu, se zmiňuje: *„Jelikož se předmětu tomuto v poslední době veliké pozornosti věnuje a i v Turnově několik dám o praktické pokusy v oboru tom se pokusilo,…“* (MČR Turnov, Pozůstalost Jana Prouska, 142/85.)

[43] Listy pojizerské, 23. června 1887, s. 3.

[44] Listy pojizerské, 11. 6. a 23. 6. 1887, s. 3.

[45] MČR Turnov, Záznam dopisů 1886 – 1940.
[46] Listy pojizerské, 11. června 1887, s. 3.
[47] Viz MAIEROVÁ, H., c. d., s. 63-74.
[48] MČR Turnov, Zápisy o schůzích 1890 – 1932, zápis z 5. dubna 1891.
[49] MČR Turnov, Zápisy o schůzích 1890 – 1932, zápis ze 30. března 1891.
[50] V zápisech z jednání musejní rady ze dne 29. 4. 1892 se uvádí, že *„košilka se zapůjčí, vyšívaná zástěrka a šněrovačka není, vínek a čepeček bude opatřen při sběru v létě“.*
[51] Selská síň byla otevřena v roce 1893.
[52] Turnovské museum tedy spolupracovalo jak s výborem Národopisné výstavy československé, tak na přípravě selské síně v Národním muzeu, což byly do jisté míry konkurenční podniky.
[53] MČR Turnov, Zápisy o schůzích 1890 – 1932, zápis z 13. 4. 1893.
[54] Viz blíže ŠŤOVÍČEK, J., c. d., s. 66.
[55] ŠŤOVÍČEK, J., c. d., s. 68.
[56] Tamtéž, s. 69. (Je zde otištěna fotografie turnovského kroje, který byl představen na Národopisné výstavě československé.)
[57] MČR Turnov, Zápisy o schůzích 1890 – 1932, zápis z 14. 9. 1894 – bez vědomí muzejní správy byly vystěhovány muzejní sbírky.
[58] MČR Turnov, Zápisy o schůzích 1890 – 1932, zápis z 30. 7. 1893.
[59] MČR Turnov, Zápisy o schůzích 1890 – 1932, zápis z 2. 1. 1895.
[60] MČR Turnov, Zápisy o schůzích 1890 – 1932, zápis z 13. 6. 1895.
[61] ŠŤOVÍČEK, J., c. d., s. 78., např.: *Holubinka z Turnovska, bílá, prolamovaná, ornament květinový, s ptákem, bez krajky, konec XVII. stol.*
[62] Tamtéž, s. 78.
[63] MČR Turnov, Zápisy o schůzích 1890 – 1932, zápis ze schůze konané v lednu 1911.
[64] Viz podrobněji ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Projevy svérázu v české společnosti 90. let 19. století*. Studia etnographica, 10, Praha 2000, s. 143-150.
[65] ŠŤOVÍČEK, J.: *J. V. Šimák a počátky české etnografie*. In: J.V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době. Semily 1996, s. 40.
[66] ŠŤOVÍČEK, J.: *Národopisná výstava československá v horním Pojizeří*, s. 65.
[67] *Vzpomínky na † sl. El. Proškovou*. Listy pojizerské, 25. 12. 1910, s. 3-4.
[68] 15. 12. 1893 byla E. Prošková jmenována členkou okresního výboru Národopisné výstavy, který měl dohlédnout nad sběry v Pojizeří a Podkrkonoší.
[69] *Vzpomínky na † sl. El. Proškovou*, s. 3-4.
[70] Viz ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Renáta Tyršová*. Litomyšl – Praha 2005, s. 151.
[71] *Vzpomínky na † sl. El. Proškovou*, s. 3-4.
[72] ŠIMÁK, J. V.: *Z rodinné kroniky.* Od Ještěda k Troskám, *8*, 1929-1930, s. 216. Ještě během studií Šimák uveřejnil svoji studii *K původu národního ornamentu*. In: Rozpravy Společnosti přátel starožitností, 1892, s. 93.
[73] Viz ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Renáta Tyršová*, s. 199.
[74] ŠIMÁK, J. V.: *Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920*. Turnov 1921.
[75] Od Ještěda k Troskám, *1,* 1921-1922, s. 29-33.
[76] V archivu Muzea Českého ráje se např. dochoval dopis z 9. 1. 1940, zaslaný Muzeem odborných škol pro ženská povolání, kde se doslova píše: *„…o pilné sběratelské činnosti slečny El. Proškové mnoho jsme slyšely…“* (MČR, AM 94, 1306/81).
[77] Viz PROŠKOVÁ, E.: *Lidový kroj na Turnovsku.* Od Ještěda k Troskám, 1, 1922-1923, s. 29-33.
[78] K tomuto problému viz KREJČÍ, P.: *Pojizerské a podještědské písně a tance.* Liberec 1963, s. 168-172.

Eleonora Prošková. Zu den Anfängen der Frauenemanzipation in einer Kleinstadt / Kateřina Jeníčková

Der Lebensweg von Eleonora Prošková (1844-1910) war nicht besonders ausnahmevoll. Bald entschied sie sich für die Laufbahn einer Industrielehrerin, im Jahre 1872 kam sie nach Turnov, wo sie fast 40 Jahre Handarbeiten zuerst an der Volks- und dann an der Bürgerschule für Mädchen unterrichtete. Sie arbeitete mit dem dortigen Museum zusammen und bekleidete eine Funktion in der Zweigstelle der Národní jednota severočeská (Tschechischer Bund in Nordböhmen) in Turnov, war auch im Verein Spolek katolických paní (Katholischer Frauenverein) tätig. Aufgrund erhalten gebliebener Zeugenaussagen kann man urteilen, dass ihre aufrichtige religiöse Gesinnung ihr eigen war und dass die Arbeit im Verein eine von ihren Prestigeaktivitäten war. Bestimmt stellte sie kein persönliches Dilemma in Bezug zu der Frauenemanzipation dar. Eleonora Prošková gelang im Museum eine ziemlich umfangreiche Sammlung von Volksbekleidungsstücke zusammenzutragen. In diese Sammlungen band sie auch ihre Schülerinnen ein. Der Ruhm ihrer Kenntnisse von Volksbekleidungsstücken überschritt die Grenze der Region und ihrer Zeit, obwohl sie selbst keine Publikationen veröffentlichte. Die Fachöffentlichkeit kannte sie jedoch trotzdem und man kann annehmen, dass dies durch den Verdienst ihrer Mitarbeiter aus Museumskreisen gelang, besonders durch J. V. Šimák und den Maler J. Prousek. Die Autorin zeigt, dass die Frauen im Prozess der Emanzipation der Nation keine mindere Rolle spielten und dass ihr Einfluss auch in kleinen Städten ersichtlich war, wo langjährig gepflegte gesellschaftliche Konventionen schwieriger und später als in größeren Zentren geändert wurden.

(Übersetzt von Dipl.-Ing. Günter Fiedler)

Josef Drahoňovský a česká glyptická škola
I. část

Miroslav Cogan

Dospívá k správnému názoru na zjednodušenost formy, když dlouhým procesem tvoření poznal, v čem spočívá její krása a velikost. Pochopil tak plně svůj čas, odpověděl přesvědčivě době, která zanesla do uměleckého dění plno neklidu a nezdravých názorů, zůstal věren poctivým zásadám, jež zrály dějinami. Oslavuje svým dílem krásnou českou zem, svůj rodný kraj pod Kozákovem, svoje češství, s jehož kořeny plně srostl a navždy se zapojil. Stává se tak vpravdě umělcem národním, zakladatelem české moderní školy glyptické.

Ladislav Havlas

Název této studie se narodil dříve, než jsem na titulní straně Pojizerských listů z 26. března 1937 našel Havlasův článek k šedesátinám profesora Josefa Drahoňovského, z něhož je úvodní citát. Potvrdil mi však, že označení okruhu českých rytců drahokamů a skla, Drahoňovského žáků, pojmem česká glyptická škola je výstižný. Havlasovi se tu navíc ve zkratce podařilo charakterizovat základy tvorby svého učitele a současně postihuje úlohu a společenskou pozici Drahoňovského, kterou ve dvacátých a třicátých letech 20. století zaujímal.

Josef Drahoňovský (1877 – 1938) se narodil ve staré selské usedlosti ve Volavci u Turnova, v kraji se staletou tradicí zpracování drahokamů. Absolvoval odbornou školu pro broušení a rytí drahokamů, zlatnictví a klenotnictví v Turnově a s výbornými základy od učitele Karla Zappa nastoupil na místo rytce ve vídeňské dílně Dörflinger. V roce 1896 jej přijali na Uměleckoprůmyslovou školu v Praze, kde studoval sochařství u Stanislava Suchardy a Jana Kastnera (řezbářská speciálka) a v oddělení uměleckého zpracování kovů u Celdy Kloučka. Po studijních cestách a krátké samostatné praxi se stal roku 1904 Suchardovým asistentem a 1906 učite-

lem na všeobecné škole pro figurální a ornamentální modelování, v roce 1914 byl jmenován profesorem a pedagogickou kariéru završil roku 1926, kdy se stal vedoucím všeobecné a speciální školy pro modelování a rytí v kameni a skle. Byl mnohostranným umělcem, který jako respektovaná osobnost realizoval významné veřejné zakázky zejména z oblasti sochařské a sklářské. Mezi jeho žáky najdeme nejen glyptiky a skláře, ale třeba i keramiky a hlavně významné české sochaře jako Gutfreunda, Lidického, Laudu aj. Jak se pohled na význam Drahoňovského sochaře, glyptika a skláře a jeho odkaz v relativně krátkém čase mění, ukazuje srovnání glorifikace umělce v dobových textech, zvláště monografii Jindřicha Čadíka *Dílo Josefa Drahoňovského* (1933) či úvodního Havlasova citátu, s rezervovaným až přehlížívým postojem mladší literatury: *„Sochař a glyptik Josef Drahoňovský procházel téměř hermeticky uzavřen uměleckým děním dvacátých a třicátých let, ponořen do své práce, obklopen žáky a následovateli. Jeho dílo jen okrajově rezonovalo s českým dekorativismem, i když vycházelo ze stejných premis. Ve svém programově českém, vlastenecky motivovaném díle se přiklonil k neoklasicismu a modifikoval jej ve smyslu českého umění 19. století, zejména tvorby Josefa Mánesa. …Alegorizující postavy mladých žen a mužů jsou však poznamenány neživotným ideálem akademické estetiky,"* napsala o půlstoletí později Alena Adlerová.[1]

Pozitivnější hodnocení působení Drahoňovského skláře zaznamenáváme u Antonína Langhamera o desetiletí později: *„Ve dvacátých letech se ale, zpočátku jen nesměle, začal prosazovat rytec-výtvarník jako tvůrce návrhu i jeho realizátor. Každá rytina měla mít nezaměnitelný rukopis ne nepodobný projevu grafika, malíře nebo sochaře. První pokusy o autorské ryté sklo jsou spojeny s výtvarnou a pedagogickou činností Josefa Drahoňovského, jeho žáků a spolupracovníků."*[2]

Je jasné, že s odstupem času a hlubším poznáváním historických a společenských konsekvencí vývoje českého výtvarného umění se bude dále názor na Josefa Drahoňovského vyvíjet, a domnívám se, že bude šíře rehabilitováno i jeho sochařské dílo. Vždyť, i když je prezentován především jako glyptik (*Nová encyklopedie českého výtvarného umění* jeho sochařskou tvorbu zcela pomíjí!), umělecky dosáhl alespoň v bronzech nepochybně dále a hlouběji než ve skle. Předvídavý zájem a soustavná pozornost věnovaná Josefu Drahoňovskému třeba Středočeským muzeem v Roztokách je toho příslibem.

Langhamer pak upozorňuje na dosud nedoceněnou roli Josefa Drahoňovského při vzniku fenoménu novodobé české výtvarné kultury, na skláře-výtvarníka, který byl nezbytným předpokladem k rozvoji českého moderního skla jako svébytné výtvarné disciplíny. Jakkoliv se názory na význam umělce mohou měnit, citovaní historici umění ani další literatura však neopomínají zmínit Drahoňovského pedagogickou působnost. Ve výchově nové generace umělců, především pak sklářů a glyptiků, viděl poslání a zároveň záruku další perspektivy oboru. Mezi svými žáky našel také řadu spolupracovníků: *„Provedení rozsáhlého a mnohostranného díla ve skle v posledních letech bylo mi umožněno jen intenzivní spoluprací mých žáků a absolventů. Tato součinnost udržuje živý další kontakt se školou, z níž žák vyšel, stupňuje snahu po větší dokonalosti; touto spoluprací zesiluje se kolektivní úsilí celé generace o moderní výtvarný výraz v kameni*

Josef Drahoňovský u svého ryteckého stolu, 1932.

i skle…“ [3] Ostatně, kdo z výtvarníků jeho postavení zařadil do vlastní monografie kapitolu věnovanou svým studentům? Drahoňovského trvalý zájem o žáky však sahal daleko mimo půdu pražské školy, do jejich nových působišť, zvláště na Turnovsku a v Železném Brodě. V dopisech, které si vyměnil s Karlem Tučkem, se – pochopitelně vedle pokynů k jednotlivým realizacím – často ozývá Drahoňovského starost o profesní uplatnění absolventů, jejich osudy, zdraví a ekonomické zajištění. Vždyť ty první rozprášila světová válka na Balkán, do ruského zajetí nebo je válečné události odvály navždy. Dosud zjištěná korespondence je však překvapivě chudá, ačkoliv byla nepochybně intenzivní. Výjimkou je zmíněných sedmdesát dopisů a korespondenčních lístků, které v průběhu let 1915 – 1937 obdržel od Drahoňovského Karel Tuček. Řada z nich není datována, na některé si ale pečlivý Tuček poznamenal datum převzetí zásilky, zrovna jako na část přiložených náčrtů datum, kdy začal zadanou práci provádět. Autenticitu dopisů umocňují informace osobního charakteru, týkající se rodinných příslušníků, finanční situace, otevřené názory, které neprošly spisovatelskou stylizací nebo autocenzurou, jak tomu bylo nepochybně u publikovaných knih a statí. Často zde proto z Drahoňovského dopisů cituji, přestože nebyl čas celý konvolut uspořádat. Jsou však jedinečným pramenným materiálem, který – pokud je mi známo – byl dosud jen nepatrně badatelsky využit a do

značné míry objasňuje umělcovy profesní a osobní postoje, přátelské a současně pracovní vztahy mezi profesorem a jeho žáky. Umožňuje také upřesnit dobu vzniku některých Drahoňovského děl i definovat Tučkův podíl na tomto impozantním díle, či opravit některé již publikované omyly.

Jak sám Drahoňovský uvádí, stroj na řezání drahokamů pořídil do ateliéru Uměleckoprůmyslové školy ve školním roce 1911-12 s příchodem Ladislava Přenosila a Karla Tučka, absolventů turnovské odborné školy.[4] Podle vzpomínky profesorovy manželky Marie Drahoňovské nevyhnulo se zavedení glyptiky ve škole potížím,[5] ačkoliv učitel i oba absolventi byli mimořádně zdatní rytci. Navíc bylo v zemi jen málo milovníků tohoto *umění králů*, kteří dokázali náročnou a zdlouhavou uměleckou práci ocenit, protože, jak si Drahoňovský stěžuje: „*Naše doba prudká a neklidná nemyslí věčně, netouží a necítí staletími, nemá času a vůle tvořiti drobná díla pro vzdálenou budoucnost.*“ [6] Je ohromnou Drahoňovského zásluhou, že přesto dokázal silou své osobnosti vzbudit zájem o drahocenná miniaturní díla a vytvořit tak pro moderní glyptiku prostor na dobové výtvarné scéně. Oba studenti vypracovali podle profesorovy předlohy řadu kamejí ve vrstevnatých achátech nebo křišťálových intaglií, než byli v roce 1914 odvedeni k vojsku. Glyptická dílna na pražské UMPRUM se pak znovu rozběhla teprve po válce, i když se do ní Tuček již nevrátil. Ještě před uzavřením míru byl v lednu 1918, po intervenci ředitele odborné školy v Turnově, propuštěn z armády a ujal se uvolněného místa učitele rytí do drahokamů. K Drahoňovskému však nastoupili Bohumil Véle, František Přenosil, dostudovat se vrátil jeho starší bratr Ladislav a brzy po nich přišli další turnovští absolventi: Anna Frydrychová (Fridrichová), Josef Bezemek, Ladislav Havlas a jiní.

S vyhlášením Československé republiky a omezením užívání šlechtických predikátů a symbolů zanikl významný zdroj zakázek, a to rytí pečetních kamenů s heraldickými motivy. V lednu 1919 se v turnovské škole sešli učitelé k mimořádné poradě *„za příčinou pojednání, k jakým rytinám obrátiti nyní zřetel při vyučování rytí drahokamů vzhledem k okolnosti, že zrušeno bylo šlechtictví, a tudíž i užívání znaků a erbů, a nebylo-li by proto záhodno rozšířiti obor ten též na rytí skla.“* Sbor navrhuje ministerstvu, aby poskytlo škole možnost zavést též vyučování rytí skla s tím, že by poskytlo sílu učitelskou a obnos na zakoupení stroje.[7] Tuček měl v té době již se sklem zkušenost, dokonce – jak se dočítáme ve výroční zprávě ústavu z roku 1921/22 – rytí tehdy externě vyučoval v nové železnobrodské škole. Současně však dojížděl do známé kamenickošenovské dílny Stephana Ratha za dalším zdokonalením. Přestože již v dřívějších letech byl oficiální název oddělení *odbor pro rytce drahokamů a skla,* teprve od nynějška byla sklu věnována náležitá pozornost i ze strany výtvarných pedagogů.

Jistou roli zde mohl sehrát Drahoňovský (později občas zaslal turnovské škole sklo k rytí), který správně vytušil prostor k přežití a širšímu uplatnění glyptického umění právě ve skle. Zároveň ale také možné východisko z krize, v níž se české sklářství po první světové válce ocitlo. Srovnáme-li jeho vázy a poháry s obdobnou tehdejší produkcí Horejcovou, uvědomíme si, že rytina zůstala pro něj vždy tím

nejdůležitějším prvkem celého díla, že vlastně jenom k drahokamům přijal další rytecké médium o podobných optických vlastnostech, ale větší dimenzi. Proto kusy, které organicky spojují dekor s tvarem, případně výbrusem nádoby, jako třeba váza *Dívky na vlnách,*[8] jsou v jeho tvorbě do konce 20. let ojedinělé.

Už od poloviny této dekády tedy přicházeli z Turnova na Uměleckoprůmyslovou školu noví žáci, znalí také rytí skla. Více jich ovšem bylo ze sklářských odborných škol v Kamenickém Šenově, Boru u České Lípy (Nový Bor) a Železném Brodě: Artur Pleva resp. Plewa, František Pazourek, bratři Lippertové, Alois Hásek, Alfred Fritsche (v Drahoňovského monografii z roku 1933 uveden jako Bedřich), Božetěch Medek, Vladimír Linka, Jindřich Tockstein…

Josef Drahoňovský. Ohníček na poli, onyxová kamej 4,5 x 7,7 cm. Reprodukováno z publikace Jindřicha Čadíka Josef Drahoňovský, sádrový odlitek ve sbírkách MČR v Turnově.

Technika i výtvarné uvažování při řezbě v poddajnějším křišťálovém skle byly v zásadě shodné s horským křišťálem či jinými transparentními kameny: *„Je nutno zdůrazniti hru a účinek krásné plochy ozářené světlem i na úkor geometrické pravdy sochařské, je třeba počítati se stínem nebo polostínem tam, kde je žádoucí, nezapomínati, že reliéf ryjecký nemá vržených stínů jako plastika reliéfní a že je tím ochuzen o příkrý kontrast světel a stínů. Proto ryjec musí pracovati ne již pouhou formou, ale modelovat s plochami čistě světlem zářícími…“*[9] Pro jednoho člověka, byť zapáleného a pracovitého, to nebyl snadný úkol. Profesor Drahoňovský proto kolem sebe cílevědomě vytvářel okruh mladých výtvarníků. *„Chci zdůraznit, že se tu jedná o úsilí celé generace povznést znovu kamenoryjectví a s ním české sklo,“* píše na konci ledna 1932 Tučkovi a později stejnými slovy proklamuje i ve své monografii.

Drahoňovský, hledaje vhodnou surovinu, se obrací na různé hutě do Nového Boru, Kamenického Šenova, Rücklových skláren v Nižboru a Skalici nebo sklárny

v Harrachově.[10] Jeho nárokům na čistotu a přiměřenou tvrdost křišťálového skla vyhověly nejlépe výrobky nižborské a harrachovské, kde byli také ochotni vyrobit i umělcem navrhované tvary.

Složitější to bylo se skly přejímanými, když zamýšlel vyzkoušet *kamejový řez* a obdobně jako u přírodních kamenů, onyxu, sardonyxu nebo achátu chtěl pracovat s reliéfem v barevných vrstvách. V roce 1923 posílá Tučkovi na zkoušku jeden vzorek,[11] ale nespokojený hledá dále. Rovněž Tučka opakovaně nabádá, aby se věnoval také rytí do skla i do kovu, protože *„je jisto, že rytí do kamene dnes nikoho neuživí"*.[12] Konečně svému spolupracovníkovi může na začátku roku 1936 do Turnova napsat: *„Udělal jsem několik pokusů s bílým sklem na spodní vrstvě skla černého. Ty pokusy vypadly velmi příznivě. Chtěl jsem docíliti ve skle tentýž efekt jako v onyxu. Zdá se, že se mi to po čtyřletém úsilí a hledání podařilo."*

Všichni žáci Drahoňovského ryteckého ateliéru prošli dvouletou sochařskou přípravkou. Znalosti anatomického a fyziognomického utváření lidského těla byly nepostradatelné v tvorbě orientované na portrét a figuru. Ženský akt a obecně lidské tělo, zobrazované převážně jako alegorie (*Hudba, Mládí, Mateřství, Radost, Léto…*) nebo jako žánr (*Koupání*), patřily k nejčastějším námětům glyptických prací. V tématech jako *Orfeus, Merkur, Pallas Athéna* se zase ozývá Drahoňovského vztah k antickému umění, které kdysi dovedlo glyptiku k těžko dosažitelnému vrcholu. Na ohlasy starověku narážíme i v kompozičních schématech miniaturních řezeb.

V citovější české tematice zase rozvíjí Tyršovu tezi národního umění,[13] jak přežívala v umění generace Národního divadla, na niž Drahoňovský programově navazuje.[14] Ty „*poctivé zásady, jež zrály dějinami*", vzpomínané v úvodu, znamenají akademickou formu, kterou jedině považoval za způsobilou sdělit ušlechtilou vlasteneckou nebo humánní ideu.[15]

Objektivně vzato glyptika sama tíhne k redukci detailů a jasnému tvaru, jenž vychází ze stopy rotujícího ryteckého kolečka: *„... lidská hlava dostává formu koule, krk válce, tělo tvoří sdružení oválů..."*[16] Tento přístup, jenž v miniaturních rytinách vlastně nemá alternativu, pak Drahoňovský uplatňuje i ve větším měřítku ve skle a vytváří vlastní kánon utváření figury skládáním geometrizovaných anatomických článků a výraznějších partií muskulatury. Drahoňovský nebyl se svým názorem osamocený – neoklasickou výtvarnou formu si zvolilo více reprezentantů umění mladé republiky. Připomeňme třeba jen Otakara Španiela, nebo Jaroslava Horejce. Tvorba Josefa Drahoňovského tak byla zvláště ve vysokých společenských a politických kruzích dobře přijímána a zařadila jej k oficiózním umělcům. Jeho ceněná díla často sloužila jako státní a oficiální dary. Byl proto také jedním z těch, jejichž práce byla ještě za jejich života falšována.[17] Celou řadu rytých kompozic také věnoval oslavě české země a národa, inspiruje se přitom *„obrazem prostého minulého češství"*, abychom použili umělcova autentická slova. Když se však pokusil o žánr ze současnosti, dosáhl chladného artistního díla, vzdáleného tepu současnosti. Při pohledu na plaketu *U okna* se chce parafrázovat Čadíkova slova popisující plastiky *Thráckých jezdců*: *„… díla mají ráz umělecko-průmyslové účelovosti a oficielního poslání."*[18]

Úspěšnější byli v tomto ohledu jeho studenti a pokračovatelé. Nezpochybnitelných autentických a výtvarně závažných výsledků ale dosáhl Drahoňovský v glyptických portrétech, především rodinných, a gemách podložených osobními prožitky z rodného venkova, jak ostatně již upozorňuje A. Adlerová. Nejlepším příkladem je kamej *U ohníčku* (v obrazové příloze Čadíkovy monografie označená pod č. 59 jako *Ohníček na poli*) z jara roku 1931, k níž Tučkovi poslal kromě černobílého onyxu i podrobný popis a tři fotografie žen pracujících na poli pod Kozákovem. Postava shrbené venkovanky, přikládající nať do ohýnku, rezonuje s dobovým sociálním uměním, její dramatická monumentalita je však zároveň apoteózou českého venkova. Osobně zažitou, a proto bez vlasteneckého sentimentu a patosu, zato tím působivější. Bez významu jistě není, že Drahoňovský ji Tučkovi zadal bezprostředně po smrti své matky. Gema je pozoruhodná i technicky kombinací dvou ryteckých postupů. Černá figura je stroze realisticky modelovaná, drapérie až jakoby vrypem špachtle, zatímco spodní světlá vrstva kamene zpracovaná technikou stírané rytiny[19] vytváří lehce nahozené stínované pozadí mračné oblohy a větrem unášeného světlého kouře.

Podobnou zkušenost z nelehkého venkovského života s ním sdílela většina studentů, kteří prošli turnovskou nebo železnobrodskou odbornou školou. Až na Tučka (narodil se v Neprobylicích u Slaného) všichni pocházeli ze skromných venkovských chalup a malých měst v horním Pojizeří, z kraje chudého na hmotné statky, ale bohatého duchovní kulturou, lidovými písmáky a tradicí lidového divadla. Připočteme-li imponující osobnost uznávaného umělce, idealismus vážného a obětavého pedagoga a jeho víru ve smysl a směřování umělecké práce,[20] dostáváme odpověď na otázku, odkud se vzala ta často připomínaná výrazová jednota ryteckého ateliéru, která opravňuje k užití termínu česká glyptická škola. Ladislav a František Přenosilové, Karel Tuček, Bohumil Véle, Ladislav Havlas, Josef Bezemek, Alois Hásek, Božetěch Medek, Anna Frydrychová, Vladimír Cerman, Stanislav Honsejk, Vladimír Linka, Jindřich Tockstein. Pouze jim se budeme v této studii detailněji věnovat i s vědomím, že k Drahoňovského žákům náležejí další dobří skláři, kteří z Prahy odešli do německy hovořícího severočeského příhraničí (bratři Lippertové, Pleva, Fritsche nebo Pazourek), avšak dále se vyvíjeli pod jinými vlivy a sledovali jiné výtvarné cíle. Zato sem ještě zařadíme dva rytce, kteří nebyli Drahoňovského studenty, ani nenavštěvovali Uměleckoprůmyslovou školu, nicméně se s profesorem znali a byli zásadně ovlivněni jeho tvorbou: Aloise Šprachtu, jehož ateliér sídlil po desetiletí v pražském paláci Lucerna, a Jaroslava Roubíčka, který měl dílnu v Turnově a později nastoupil do turnovské školy jako učitel po odchodu Tučka do výslužby.

Při detailnějším pohledu na studentské práce a díla čerstvých absolventů zjistíme, že nelze brát doslova tvrzení, že z *realizátorů* Drahoňovského děl nevyrostly svébytné umělecké osobnosti, nebo že ti, co se včas neosamostatnili, překonávali závislost na Drahoňovském až po jeho smrti.[21] Z umělecké produkce žáků Josefa Drahoňovského je pochopitelně potřeba vyčlenit práce podle profesorových návrhů, mnohdy

také ostatní oficiální zakázky. Některým – jako Tučkovi – zbývalo na vlastní tvorbu jen nemnoho času, ale i u něj je osobní vklad při formování české moderní glyptiky jasně patrný. Invence a vnímavost k dobovému dění vedly některé z příštích umělců již v Uměleckoprůmyslové škole k odlišnému pojetí rytiny a reflexi nových výtvarných tendencí. Mám na mysli L. Přenosila, J. Háska, B. Medka a O. Lippert, jejichž práce se zachovaly nebo je známe alespoň z fotodokumentace. Zaznamenáváme zde především posun v chápání rytiny: ta již není pouhý dekorativní motiv aplikovaný na skleněný tvar, nýbrž reliéf, který je do skleněné hmoty vmodelován. Velmi úzkou souvislost tu vidíme s reliéfními pamětními deskami, které někteří z nich tvořili. Stejně závažný je odklon od Drahoňovského neoklasicismu k aktuálnímu civilismu a sociálnímu umění. Připomeňme tu Přenosilův legionářský pohár (1928) s rytinou loučícího se legionáře, Háskovu plaketu *Čtenářka* nebo Medkovy plakety *Číšnice* z roku 1930 či zřejmě o málo mladší *Nedělní výlet* se skupinkou mladých v kabině kabrioletu.[22] Absolventi, kteří působili v Železném Brodě nebo se zdejšími

Josef Drahoňovský se svými studenty, před r. 1929. Fotografie v pozůstalosti Aloise Háska. Podle Božetěcha Medka je druhým zleva v zadní řadě Osvald Lippert, v prostřední řadě stojí třetí zleva Alois Hásek a zcela vpravo Ladislav Havlas.

firmami výtvarně spolupracovali – Véle, L.Přenosil, Medek, Hásek, Honsejk, Tockstein a naposledy Linka – se ve sklářské škole navíc šťastně střetli se svým starším spolužákem Jaroslavem Brychtou a dalšími osobnostmi nejrůznějšího školení a zaměření. Těmi byli architekt Alois Metelák, žák Plečnikův, malíř skla Zdeněk Juna, odchovanec Brunnerův, civilizací a technikou okouzlený Oldřich Žák (Em. Novák, J. Horejc), Miloslav Janků, žák Kyselův. Z místních dílen je třeba zmínit alespoň ateliér Pastrnek (Jiřina Pastrnková byla také žákyně Kyselova) a rytecký závod Jar. Véle. Ačkoliv nebyl sklářem, zmínil bych i malíře Vlastimila Radu, jehož menší žánrové práce a zvláště knižní ilustrace korespondují s mnoha postavami a atmosférou rustikálních rytých výjevů a bezpochyby ke specifiku železnobrodského výtvarného niveau přispěl. Spolu se sklářskými ateliéry a dílnami ve městě záhy zformovali *železnobrodský sloh.* Těžko bychom asi zde tento pojem přesně vymezovali. Spoluvytvářelo jej vedle rytin také broušené, malované, pískované a leptané hutnicky tvarované sklo i vinuté figurky. Již fakt, že se tento pojem objevil, však svědčí o povědomí jistého specifika a cílevědomé snaze vtisknout železnobrodské produkci vlastní charakter. Vůdčí osobnost a ředitel sklářské školy Alois Metelák uveřejnil v roce 1942 v místním tisku stať, kterou lze považovat za jakési programové prohlášení: *„Jde nám o vytvoření osobitého železnobrodského charakteru práce. Snažíme se, aby zdejší sklo nebylo železnobrodské jen svým jménem, ale i duchem, aby se v něm ozýval zdejší kraj s celým životem lidí, aby zdejší sklo bylo stále víc záležitostí regionální kultury…“*[23] Výtvarný pokrok rytého skla ovlivnily požadavky odběratelů i nově zkoušené technické postupy odlišné od rytí v drahokamech. Byl tu neomezený přísun suroviny pro práci ve velkém formátu a poptávka po spolupráci s výtvarníkem. Zřetelně dynamičtější práci v tempu i výsledku přineslo použití většího a hrubšího kamenného kotouče s výslednou velkorysejší formou a působivou fakturou ryteckého rukopisu. Další inspirativní možnosti skýtala kombinace rytiny s pískováním, leptem nebo malbou.

Jinak tomu bylo v Turnově. Město drahých kamenů neprožilo obdobný boom jako Železný Brod mezi světovými válkami a ve 40. letech. Nenašli bychom tady ani takovou koncentraci uměleckých osobností, pracujících v jednom oboru, ani stimulující spolupráci s průmyslem. Odborná klenotnická škola dosahovala v mnoha ohledech vrcholné evropské úrovně. Zůstala však izolovaným ostrůvkem bez podpory, pobídky a odezvy v komerční kamenářské a zlatnické výrobě, jejíž ekonomický potenciál nebylo možno srovnávat s dravě se rozvíjejícím sklářským průmyslem. K Tučkovi a jeho studentům přibyl roku 1927 J. Roubíček, v nedalekých Přepeřích pracoval načas L. Havlas, V. Cerman měl v letech 1937 – 1947 dílnu ve Veselé u Rovenska pod Troskami. Teprve v roce 1946 pak přišel do školy Stanislav Honsejk a také Vladimír Linka. Honsejkova nadějná umělecká a pedagogická dráha se ale brzy nešťastně uzavřela. Linka zase přece jen tíhnul spíše ke sklu a později přijal místo profesora v Železném Brodě.

Zatímco značná část výtvarných aktivit železnobrodských výtvarníků včetně rytců směřovala k sériové výrobě a umělec často působil jako designér agilních firem, dávajících obživu desítkám a stovkám lidí, zůstalo rytí drahokamů exkluzivním obo-

rem, odkázaným na ojedinělé zakázky, uměním pro zasvěcené. Bez většího ekonomického významu a společenské objednávky. To se ostatně ukázalo brzy po smrti profesora Drahoňovského, kdy se jen s úsilím podařilo tento obor na půdě Uměleckoprůmyslové školy udržet. Pozoruhodným, ovšem ojedinělým pokusem oživit výtvarně stagnující glyptiku je Tučkova spolupráce s malířem Antonínem Procházkou, z níž na přelomu let 1943/44 vzešla mimo jiné výjimečná intaglie s motivem sv. Václava (záhněda 58 x 71 mm v soukromé brněnské sbírce) a dokonce se uvažovalo o přepisu Procházkovy kubistické kresby do kamene. Tento experiment by o čtvrt století předběhl evropskou glyptiku, která se – např. v Idar-Obersteinu – obrátila k avantgardním uměleckým hnutím až na přelomu 60. a 70. let. Procházka však těsně po válce zemřel, aniž stačil některou ze svých starších kompozic pro rytce upravit.[24] Stěží by to však na osudu této disciplíny něco změnilo. S odchodem Tučka do důchodu bylo samostatné oddělení rytí do drahokamů v turnovské škole zrušeno a externí učitelé vychovali již jen jednotlivé rytce, jako Martu Dostrašilovou (později převzala výuku po Roubíčkovi), současnou dílenskou učitelku Evu Mrákotovou nebo Vojtěcha Záveského. Paradoxně v době ústupu glyptiky ze scény se tato vymanila z klasických schémat a v pracích invenčních umělců Jozefa Soukupa, Václava Plátka a Jiřího Harcuby získal její výtvarný výraz zcela současnou podobu. Česká glyptická škola tak vydala v dílech další generace ještě jednu pozdní žeň.

Přestože téma této studie je dostatečně atraktivní a publikačně vděčné, nebyla dosud české novodobé glyptice věnována soubornější práce a systematická badatelská pozornost. Na rozdíl od osobnosti a tvorby Josefa Drahoňovského byly některým jeho šťastnějším následovníkům věnovány dílčí statě, o jiných se dosud nepsalo vůbec. Při sestavování medailónků jednotlivých osobností jsem se tak často opíral o prameny málo publikované nebo dosud prakticky nevyužité (mj. z rodinných archivů), o články z regionálního tisku i výpovědi pamětníků. Za cenné údaje a korektury vděčím Antonínu Langhamerovi a Martě Dostrašilové.

❑

Bezemek Josef (20. 8. 1902 Lažany – 25. 7. 1976 Turnov)

1917 – 1921 Státní odborná škola šperkařská v Turnově
1921 – 1926 Uměleckoprůmyslová škola v Praze
1945 – 1946 učitelem Státní odborné školy šperkařské v Turnově
1946 – 1962 ředitelem tamtéž

Absolvent šperkařské školy v oddělení rytí do drahokamů se po sochařské přípravce věnoval ve škole výhradně rytí křišťálu, jak uvádí Drahoňovský. Podle Tomanova slovníku však také provedl ornamentální návrhy pro dřevo v expozici školy na pařížské výstavě.[25] Nabyté sochařské zkušenosti uplatnil jako modelér v keramičce Rýdl-Thon ve Svijanech-Podolí, která produkovala mj. dekorativní zahradní plastiky, figurální doplňky do architektury a keramiku náhrobní. Literatura se také

Josef Bezemek. Návrh rytého poháru z křišťálu, kolorovaná perokresba 23 x 16 cm, 1920, MČR Turnov.

zmiňuje o portrétech v bronzu a křišťálu, které se však dosud nepodařilo zjistit. Pravděpodobně mu můžeme také připsat čtyři alegorické figurální intaglie lunetového tvaru, osazené na noze jubilejního poháru pro turnovského továrníka Františka Boháčka. Pohár zhotovili podle nápisu vyrytého na patce r. 1928 učitelé šperkařské školy E. Řehák, F. Kulhánek, P. Homola s přizvaným Bezemkem, jenž jediný z nich byl glyptik. Byla to však asi jen výjimečná příležitostná zakázka. V roce 1930 pravděpodobně předal Tučkovi k provedení kresbu s antikizující hlavou značenou a datovanou J. B. 18. IX. 30, která je dnes v Tučkově pozůstalosti. Bezemek se do turnovské odborné školy po válce vrátil, i když jako odborný učitel působil jen jeden rok. Od roku 1946 se ujímá vedení školy na pozici ředitele, kde jej plně zaměstnaly opakované reorganizace školy a výuky.

Sochařské realizace: čtyři pískovcové sochy na Městské spořitelně v Sobotce (podle sdělení Bezemkova syna se u nich Drahoňovský zastavoval na korektury), dvě ale-

gorické sochy *Zemědělství* a *Průmysl* na chlapecké škole v Turnově (asi 1934), pomník padlým s bronzovou bustou TGM ve Veselí u Mnichova Hradiště.

Josef Bezemek. Sádrový odlitek intaglie 5 x 4 cm z roku 1925, MČR Turnov.

Josef Bezemek. Sádrový odlitek intaglie 6 x 4,5 cm z roku 1925, MČR Turnov.

❑

Cerman Vladimír (2. 6. 1911 Veselá – 29. 7. 1988 Mladá Boleslav)

1926 – 1930 Státní odborná škola šperkařská v Turnově
1930 – 1935 Uměleckoprůmyslová škola v Praze

V letech 1947 – 1952 byl profesorem na Státní odborné škole pro umělecký průmysl v Jablonci nad Nisou, po jejím uzavření roku 1952 přijal místo učitele výtvarné výchovy na Základní škole ve Smržovce.

Po vojenské službě si roku 1937 s pomocí Drahoňovského (pro kterého také ryl) zřídil dílnu ve škole ve Veselé u Rovenska pod Troskami.[26] V letech 1938 – 1941 byl členem výtvarného sdružení Turnovské dílo, s nímž vystavoval glyptiku a drobnou plastiku, v roce 1941 se také účastnil výstavy obrazů, kreseb a grafiky v Lomnici nad Popelkou. Toman bez dalších detailů uvádí, že Cerman získal diplom na VI. Trie-

nale di Milano, ale Cerman sám se o něm ve svém curriculu sepsaném pro K. Kinského nezmiňuje! V archivu Muzea Českého ráje se kromě životopisu a fotografií ryteckých prací také dochovala fotografie nedatované Cermanovy komorní plastiky z pálené hlíny *Matka a dítě* (sign. P-KK 348-50). Po odchodu z Jablonce už s vlastní ryteckou činností pro nedostatek času skončil. Ve volných chvílích pak pouze maloval.

Na Cermanově patrně nejrozměrnějším díle, poháru *Orba národy živí, průmysl obohacuje,* jsou poněkud problematicky stylizovány početné lidské postavy. Celoplošná figurální kompozice je jinak zcela v intencích Drahoňovského alegorií. K nim odkazují i dvě intaglie ve sbírkách UPM, *Ale-*

Vladimír Cerman. Sádrový odlitek intaglie s portrétem malíře Františka Kavána, průměr 4 cm, asi 1942, MČR Turnov.

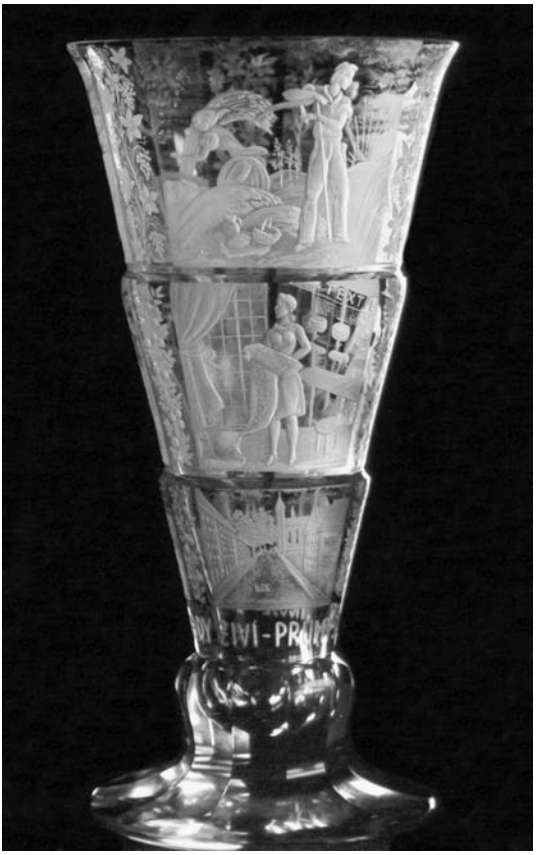

Vladimír Cerman. Orba národy živí, průmysl obohacuje, rytá váza kolem 1940. Foto archiv MČR v Turnově.

Vladimír Cerman. Novověk, křišťálová intaglie z roku 1944, foto archiv MČR v Turnově.

gorie hojnosti (?) a žnečka se snopem obilí a srpem. Osobitější byl v cyklech křišťálových intaglií *Roční doby* (1943) a *Pravěk, Starověk, Novověk, Středověk* (1944), které stylově korespondují s funkcionalistickou dekorativní plastikou. Cermanovou silnější stránkou byl portrét, alespoň soudě podle fotografie odlitku intaglie s dobrou podobiznou malíře F. Kavána. Kromě toho zmiňuje Toman portrétní intaglii s prof. Drahoňovským a za poctivého a citlivého portrétistu jej označuje i J. Soukup.[27]

Další realizace: pamětní deska učitele a vlastivědného pracovníka Josefa J. Fučíka pro školu v Bradlecké Lhotě (1942).

❑

Fridrichová Anna (26. 6. 1903 Turnov – 11. 4. 1987 Turnov)

1918 – 1921 Odborná škola v Turnově
1921 – 1926 Uměleckoprůmyslová škola v Praze

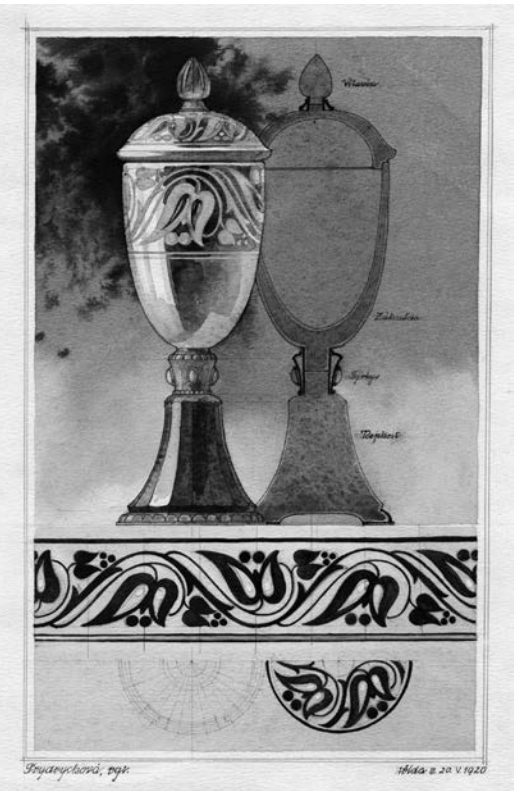

Anna Fridrichová. Návrh rytého poháru ze záhnědy a nefritu, kolorovaná perokresba 28 x 18,5 cm, školní práce z roku 1920. Archiv MČR v Turnově.

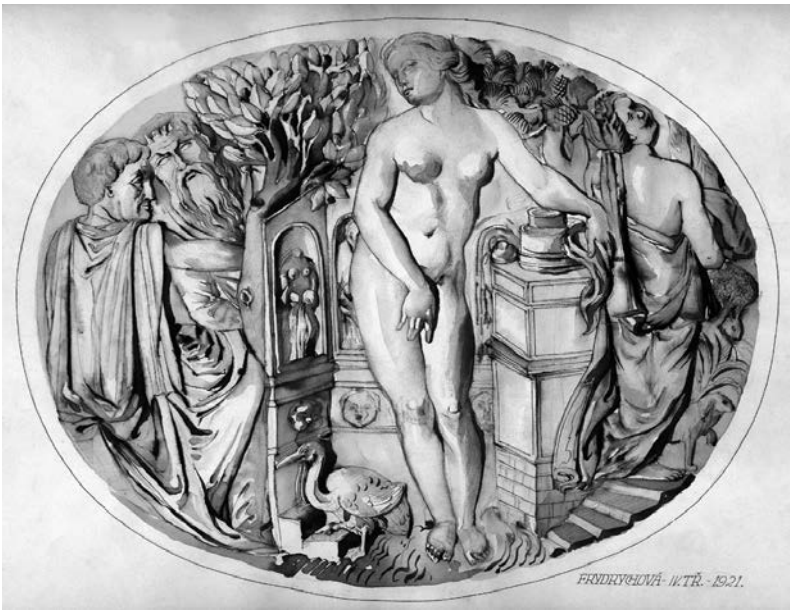

Anna Fridrichová. Studie k rytině, lavírovaná kresba tuší 26,5 x 37 cm z roku 1921. Archiv MČR v Turnově.

O Anně Fridrichové toho víme ze všech Drahoňovského žáků nejméně. Ke studiu na Uměleckoprůmyslové škole ji na základě předložených prací doporučil profesorský sbor turnovské školy a současně tak vyhověl požadavku J. Drahoňovského, jenž chtěl mezi svými studenty mít dalšího absolventa ryteckého oddělení z Turnova.[28] Právě v materiálech školy je uváděno její dívčí jméno jako Frydrychová, stejně podepisovala i své žákovské výkresy. V evidenci obyvatel Městského úřadu v Turnově i v Drahoňovského monografii je uvedeno Fridrichová. Provdaná Rejzková se v roce 1953 objevuje mezi zaměstnanci turnovské školy, kde však do roku 1966 působila jen jako hospodářka.

O její výtvarné a řemeslné vyspělosti svědčí práce a návrhy dochované ve sbírkách turnovské školy. V Praze prováděla výhradně rytiny do drahokamů a vypomáhala na četných duplikátech pro cizinu.[29] Kromě rytin ve sbírce turnovské šperkařské školy a návrhů uložených v Muzeu Českého ráje v Turnově se mi však nepodařilo zjistit žádné její další práce. Podle sdělení Antonína Langhamera, který se s ní začátkem 70. let setkal, pracovala pro Drahoňovského až do jeho smrti. Všechnu dokumentaci ke své výtvarné činnosti, korespondenci, sádrové odlitky i fotografie rytin však později zničila.

❑

Alois Hásek. Fotografie kolem r. 1955, z rodinného archivu.

Hásek Alois (8. 5. 1906 Vysoké nad Jizerou – 10. 8. 1960 Železný Brod)

1921 – 1924 Státní odborná škola sklářská v Železném Brodě
1924 – 1931 Uměleckoprůmyslová škola v Praze
1945 – 1952 profesorem na Střední umělecko-průmyslové škole sklářské v Kamenickém Šenově
1952 – 1960 vývojové středisko při sklářské škole v Železném Brodě a po zániku střediska odborným učitelem rytí skla tamtéž

Hásek se ještě před ukončením studia (prosinec 1930 – květen 1931) dvakrát vydal na stipendium Svatoboru a Národohospodářského ústavu na praxi do sklárny St.Denis u Paříže a rytecké dílny V. Kirchner v Paříži. Kromě rytí se zabýval návrhy a výrobou forem na lisované sklo. Krátce byl ze začátku roku 1934 zaměstnán v turnovském sklářském závodě K. Pitaše, ucházel se neúspěšně o místo odborného učitele v Železném Brodě a poté otevřel ve Vysokém nad Jizerou vlastní ateliér, kde působil do roku 1945. Tehdy začal vyučovat rytí na odborné škole v Kamenickém Šenově a v odborném školství již zůstal. Byl vedle Tučka jedním z nejpilnějších spolupracovníků prof. Drahoňovského, a také z nejbližších – profesor byl Háskovi svědkem na svatbě. Pro svého učitele prováděl hlavně rytiny v přejímaném skle a ve stejném duchu vytvořil i některé vlastní autorské práce (váza *Žně*). Konzervativního projevu se přidržel u oficiálních zakázek, jako byly *křišťálové poháry s portréty T. G. Masaryka nebo K. Kramáře* (oba 1930). Paralelně se však rozvíjí jeho osobitý výtvarný náhled na rytinu pod vlivem civilismu (plaketa *Čtenářka,* kolem 1930), často ve spojení s dekorem ve stylu art deco. Již ve školních pracích z konce 20. let objevně zkoušel možnosti punktování diamantem, pískování, leptu a jejich kombinace s ryti-

nou (váza *Zimní Praha*). Ze stejné doby jsou Háskovy pokusy přemístit rytinu z užitkové nádoby na volný nepravidelný tvar (blok), foukaný do formy. Z pozoruhodných prací v přejímaném skle je třeba uvést jeho vázu s kubisticky stylizovanými postavami tančících černošek. Dalším zajímavým momentem v Háskově tvorbě jsou lineární rytiny, pokrývající abstraktní sítí celou plochu nádoby. V padesátých letech se věnuje rytině na hutnicky tvarovaných vázách a v souvislosti s jejich organickými tvary, vyplývajícími z pohybu žhavé skloviny, dospívá k nové stylistické zkratce oblé ženské figury se sumárním vyznačením základních anatomických rysů. Na toto výtvarné pojetí navázala část železnobrodské rytecké produkce konce 50. a 60. let, Hásek sám už ale do dalšího vývoje zasáhnout nemohl. Méně, avšak soustavně a na vysoké úrovni se věnoval také rytí v kamenech – na své vizitce se označil jako glyptik – a v dochovaných žánrových křišťálových intagliích se plně přiznává k Drahoňovského škole.

Další realizace: devět leptaných oken do sálu Městské spořitelny ve Slaném (po 1930), bronzové pamětní desky Antala Staška ve Stanovém, J. Dolenského ve Vysokém nad Jizerou a Antonína Sovy.

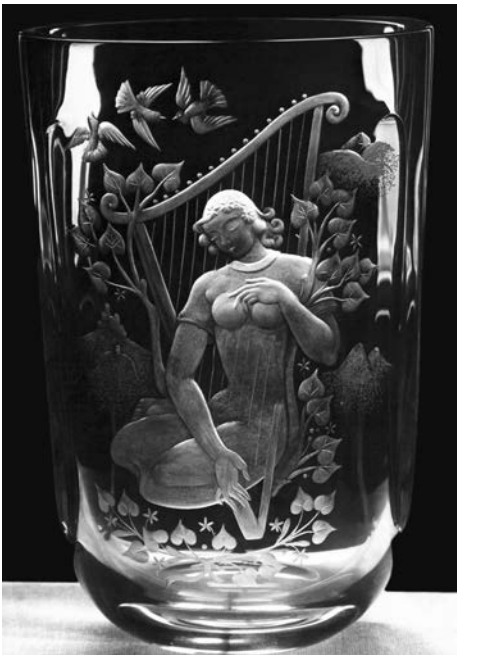

Alois Hásek. Voda, rytina v bloku foukaného skla, 1930. Foto z rodinného archivu.

Alois Hásek. Hudba, rytá váza ze 40. let 20. století, foto z rodinného archivu.

Alois Hásek. Pamětní deska Antala Staška, odhalená v červenci 1933 na Zemanově statku ve Stanovém čp. 9.

❑

Havlas Ladislav (19. 10. 1907 Přepeře – 2. 10. 1988 Poděbrady)

1921 – 1925 Státní odborná škola šperkařská v Turnově
1925 – 1932 Uměleckoprůmyslová škola v Praze (1929 studijní cesta po Itálii)
1939 – 1945 vedoucí dílny speciální školy pro užité sochařství, rytí skla a kamenů na Uměleckoprůmyslové škole v Praze
1945 – 1952 ředitel sklářské školy v Kamenickém Šenově
1952 – 1953 výtvarník vývojového střediska při sklářské škole v Železném Brodě
1953 profesor na Vyšší škole uměleckého průmyslu v Praze
1954 – 1970 profesor na Škole bytové kultury (SUPŠ) v Praze

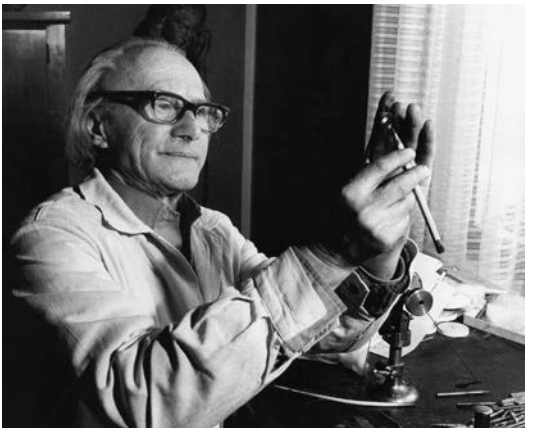

Ladislav Havlas. Foto archiv Polabského muzea v Poděbradech.

Ačkoliv najdeme mezi Havlasovými pracemi také rytiny do skla, nejdůsledněji ze všech Drahoňovského žáků se držel klasické glyptiky, v níž vynikl především jako portrétista. Do Uměleckoprůmyslové školy vstoupil dobře připravený Tučkem, jemuž si Drahoňovský začátkem března 1929 stěžuje: *„Ten Havlas u mě musí modelovat, chci, aby se přiučil i rytí do skla, ale ono se mu nechce…"* Údajně na radu V. V. Štecha a svého učitele se zaměřil na portrétní rytiny a za svůj život jich provedl více než dvě stě. Jedinečnou kapitolu v jeho glyptické práci představují gemy pro pozdravné adresy významným osobnostem nebo pro bibliofilie vydávané F. Žikešem (vydavatel Čadíkovy monografie o Drahoňovském). Z významných raných realizací bývají uváděny kameje podle návrhů Františka Kysely pro pozdravnou adresu Cyrilu Bartoňovi a křišťálové intaglie podle Jaroslava Bendy pro pozdravnou adresu prezidentu republiky. 1926 – 1927 ryl 48 gem pro desky Žikešových bibliofilských vydání orientální pohádky. Postupně však dává přednost portrétu: *V. V. Štech* 1926, prof. *Drahoňovský* 1934, chicagský starosta *Čermák* 1932, *Bohumil Říha* 1960, *Portrét matky* 1961, *Autoportrét* 1961, *J. A. Komenský* 1967 a mnoho dalších. Ze spolupráce s Drahoňovským vzešla řada figurálních a portrétních rytin v křišťálu, např. podobizny A. Sedláčkové nebo Josefa Mánesa. Od roku 1970 pracoval výhradně v kamenech.

Zajímavým momentem Havlasova profesního životopisu je úsilí o uchování glyptiky na půdě Uměleckoprůmyslové školy po odchodu Josefa Drahoňovského. V Literárním archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech se dochovala korespondence se spisovatelem V. J. Matinou. Ten byl dlouholetým přítelem Drahoňovského rodiny a na Havlasův popud v této záležitosti intervenoval u ministra školství a dalších politických osobností včetně Hany Benešové. Vznášenými nároky na kvalifikaci budoucího asistenta si přitom Havlas zřejmě chystal pozici pro sebe (a dodejme, že úspěšně): *„bude třeba starati se již nyní o to, aby obor, který Drahoňovský*

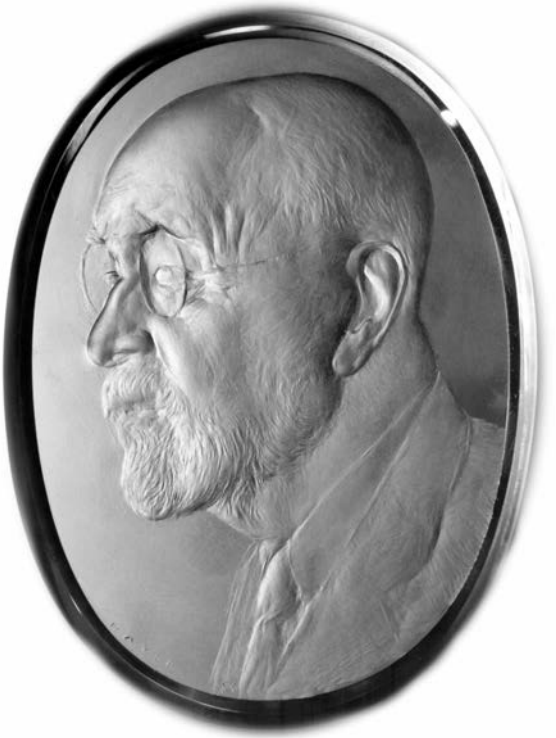

Ladislav Havlas. Malíř Ludvík Kuba, křišťálová intaglie 9 x 6,9 cm z roku 1987. Archiv Polabského muzea v Poděbradech. (Foto Jindřich Brok.)

na Uměleckoprůmyslové škole zavedl, nezanikl a byl alespoň pro první čas obsazen místem asistentským. Záleží však také na tom, aby ten, který bude se o toto místo ucházeti, byl náležitě vyzbrojen nejen technickými schopnostmi, jež dáti mu měla škola odborná […], potom jest také potřeba, aby to byl opět člověk kraje Drahoňovského, prošlý školou turnovskou, neboť nesmí nikdo zapomenouti, že to byla škola tato, která Drahoňovského skvěle do života vyzbrojila. Bude ale také třeba, aby na příslušných místech bylo připomenuto, že jest zapotřebí udržeti na Uměleckoprůmyslové škole kamenoryjectví, z něhož Drahoňovský přešel ke sklu, a ne aby bylo uvažováno o obsazení člověkem prošlým školou sklářskou, který nemá nejmenších znalostí o rytí kamenů.“[60] Almanach Umprum/VŠUP *Sto let práce* (Praha 1985), vydaný ke stému výročí VŠUP v Praze, jej uvádí mezi pedagogy jako vedoucího dílny speciální školy pro užité sochařství, rytí skla a kamenů.

Přestože Havlas dával přednost přírodnímu kameni, vytvořil také hodnotné práce ve skle. Z nich jsou nejvýznamnější váza *Tkadlec z Orlických hor* a vázy reflektují-

cí těžká okupační léta *Víra* (1942) nebo z následujícího roku *Víra, naděje, láska* a *Pražské motivy*. Po válce byl pověřen řízením odborné školy v Kamenickém Šenově. Věnoval se vzorování váz a vytvořil nápojový soubor pro výstavní síň ARS v Praze. V práci se sklem pokračoval i jako vedoucí vývojového střediska při sklářské škole v Železném Brodě v letech 1952 – 1953, ale po přesídlení do Poděbrad se vedle učení na Vyšší škole bytové kultury v Praze opět vrátil ke glyptice, které se po roce 1970 mohl věnovat naplno. Havlas lépe než jeho kolegové dokázal svou práci popularizovat a dočkal se uznání veřejnosti. Zásadní význam pro poznání jeho díla měla souborná výstava v Polabském muzeu v Poděbradech v roce 1982. Při této příležitosti vydaný katalog Antonína Langhamera zůstává základním souhrnem Havlasova díla.

Ceny: 3. cena v soutěži na bohoslužebné předměty, pořádané UPM (Toman), 1981 – Čestná cena města Poděbrad, 1982 – Národní cena ČSR.

Ladislav Havlas. Tkadlec z Orlických hor, rytá váza kol 1940, foto archiv MČR v Turnově.

Sochařské realizace: portrét malíře Květoslava Endrýse (1935), bronzové busty J. Solara, F. Kavána (1939), pamětní desky J. Drahoňovského pro Rovensko (1939) a Bohdana Kaminského pro Husu u Sychrova, socha *Vzpomínka* pro rodinnou hrobku v Přepeřích (odstraněna).

❑

Honsejk Stanislav (10. 12. 1913 Sobotice – 10. 5. 1988 Turnov)

1929 – 1933 Státní odborná škola šperkařská v Turnově
1933 – 1941 Uměleckoprůmyslová škola v Praze (dokončil u K. Štipla)
1945 – 1947 pracoval samostatně ve vlastním ateliéru v Jablonci nad Nisou
1947 – 1953 profesor na šperkařské škole v Turnově

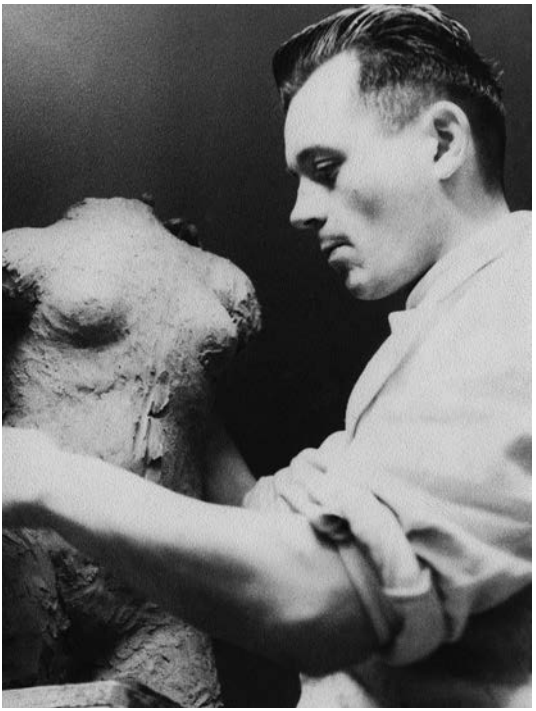

Stanislav Honsejk v době studií na pražské UMPRUM, asi 1936. Foto rodinný archiv.

Podle dochovaného díla a archivních materiálů byl Honsejk (někdy se sám podepisoval i jako Honzejk) nejvšestrannějším výtvarníkem a jedním z nejlepších rytců mezi Drahoňovského žáky. Zároveň mu však bylo bohužel dopřáno pracovat jen krátký čas jako profesionální umělec a učitel. Pro svého pedagoga již během studia realizoval rytiny ve skle i křišťálu. 1938 vytvořil intaglii s portrétem T. G. Masaryka

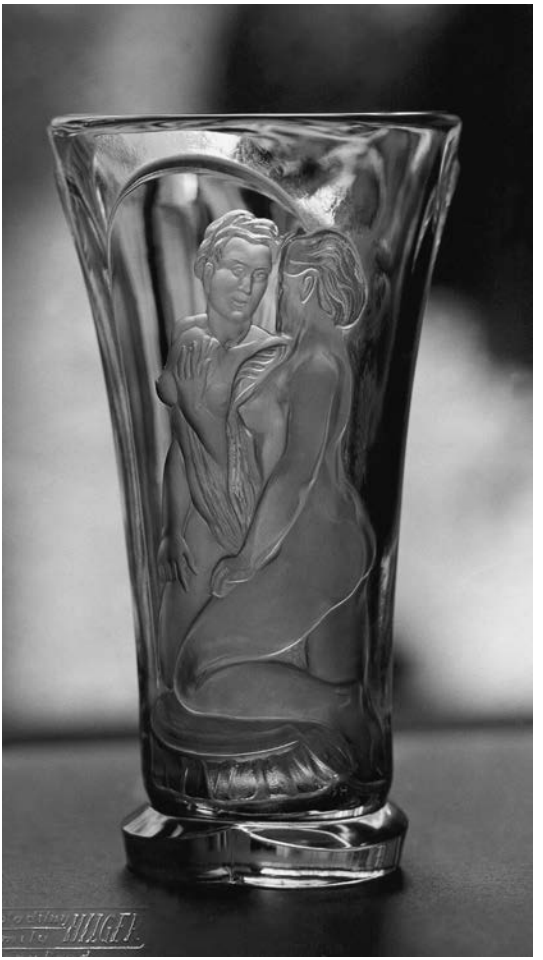

Stanislav Honsejk. Dvě dívky, rytá váza před rokem 1948. Foto rodinný archiv. (Ateliér Hilger Železný Brod.)

(UPM), 1939 rytinu *Miss Koh–i–noor* pro připravovanou Waldesovu expozici na světové výstavě v New Yorku. Kromě toho Toman připomíná portrétní intaglie: *Manželé Fejfarovi, Dr. Wurm, Gambrinus* i žánry jako *Dáma před zrcadlem, Dobrý pastýř*, rytiny v záhnědě *Volnost* a *Madona s děckem.* V letech 1937 – 1941 ryl ve skle pro firmu Fr. Tom v Loužnici. Roku 1942 vstoupil do Odborové organizace čs. výtvarníků a uvolněn z totálního nasazení si otevřel vlastní ateliér v Turnově (Toman uvádí 1940), současně pracuje také pro další firmy v Železném Brodě (Lubas, Halama, Hloušek ad.). Kromě rytin vytváří také sádrové modely pro lisované sklo a návrhy

na odznaky. Stal se členem sdružení Turnovské dílo, s nímž pravidelně vystavoval. V omezené míře mu pak zbýval čas na glyptiku, z níž se dochovaly dvě stírané kameje s portréty dcery. V Honsejkově pozůstalosti se kromě toho zachovaly desítky otisků křišťálových intaglií nejrůznějšího stáří a námětů – klasická antikizující témata, *Dobrý pastýř, Mateřství*, ženské akty v dynamických perspektivních zkratkách a portréty rodinné nebo významných osobností, např. Tyrše a Masaryka.

Stanislav Honsejk se měl stát Tučkovým nástupcem v turnovské škole, kam přišel v roce 1947 a pracoval v kamenech i skle. Z té doby se dochovala křišťálová intaglie *Hudba*. Byl také výborným rytcem do kovu a vytvořil medaile J. Švermy (1951), K. Marxe a J. V. Stalina. Současně navrhl soubor mešního nádobí pro Jednotu československobratrskou v Mladé Boleslavi (realizace J. Bartman). Honsejk se úspěšně pokusil také o šperky. Pro studenty školy navrhl několik cizelovaných náramků a plaket.

Stanislav Honsejk. Podzim, rytá váza před rokem 1948. Foto rodinný archiv.

V rodinném majetku se zachoval cizelovaný náramek s portréty Husa a Komenského a brož s reliéfně rytými podobiznami jeho dětí. V roce 1954 byl obviněn z protistátní činnosti a odsouzen. Z vězení se vrátil po amnestii v květnu 1955, se zákazem pedagogické činnosti a režim mu znemožnil i oficiální uměleckou práci. V roce 1955 vytvořil vázu s portrétem I. V. Mičurina v křišťálovém skle, vrstveném modrým, a desítky návrhů šperků (1956 – 1962) s granáty nebo jaspisy, které však nesměly být do výroby v turnovském DUV Granát přijaty. Z 60. a 70. let se dochovaly drobné kameje s figurálními náměty, ryté v místních kamenech. Nechal se v nich inspirovat tvarem achátových pecek a jejich barevnou kresbou. Další drobné práce provedl v jantaru a perleti. Poslední významnou realizací byly tři cizelované portrétní plakety pro hrobku manželů Tejmarových a M. Bartoně na hřbitově v Chocni (1973). Glyptice se věnoval soukromě až do začátku osmdesátých let.

Další realizace*:* pamětní deska Viléma Hořeního v Jenišovicích, 1949.

❑

Linka Vladimír (23. 5. 1912 Malá Skála – 13. 4. 1976 Turnov)

1933 – 1936	Státní odborná škola sklářská v Železném Brodě (L. Přenosil)
1936 – 1941	Uměleckoprůmyslová škola v Praze (Drahoňovský, Štipl)
1941 – 1961	profesorem na šperkařské škole v Turnově
1961 – 1972	profesorem na sklářské škole v Železném Brodě, kde externě učil i po odchodu do penze

Vladimír Linka. Erbenova Kytice, 1942/1956, autorská rytina na křišťálovém skle. (Foto Jindřich Brok.)

Vladimír Linka ve školním roce 1947/48.

Už na odborné škole na sebe upozornil, když v roce 1935 získal medaili ministerstva školství a národní osvěty za mimořádné studijní výsledky. Jako vysokoškolský student pak realizoval pro Drahoňovského některé rytiny. V roce 1938 obdržel stipendium obchodní komory na studijní pobyt v harrachovských sklárnách, kde navrhoval hutní figurky i rytiny, z nichž tři sám provedl.[31] Dostudoval u K Štipla, ale Drahoňovského vliv je vidět v tematice i provedení prvních samostatných Linkových prací. Na výstavě pořádané na Malé Skále 1940 se do společnosti známých rytců (mezi dalšími vystavujícími byli Havlas, Honsejk, bratři Plátkové a skláři ze Železného Brodu) uvedl výjevem *Narození Krista,* vázou *Žně a* talířem se 16 antickými figurami.[32] Roku 1941 získal I. cenu Uměleckoprůmyslové školy za vynikající práce a II. cenu za rytou vázu *Život umělce*.[33]

Linka se původně učil u svého otce, malíře kostelních obrazů, a malba, resp. ilustrace knižní nebo přenesená do skla, byla trvalou součástí jeho tvorby. V roce 1943 publikovala Národní politika jeho vázy s motivy z *Adventu* J. Glazarové, Erbenovy *Kytice,* dále s rytinami z *Prodané nevěsty* a *Čtvero ročních počasí*. Téhož roku ilustroval vydání *Kytice* a knížku E. de Amicis *Chlapci hrdinové* pro Jiránkovo nakladatelství v Železném Brodě. 1945 pak dětskou knížku E. Kepky *Pán Bůh chvilku mezi dětmi* a kromě toho otiskl řadu ilustrací v regionálním tisku (časopis Radostná studánka). Současně ryl do místních kamenů, kosti a dalších materiálů. V roce 1958 se účastnil výstavy v jablonecké pobočce Národního technického muzea v Praze, kde vysta-

vil kromě Erbenovy *Kytice* také druhou blíže nepopsanou vázu tečkovanou diamantem a dvě rytiny v polodrahokamech.[34] Linka byl ale všestrannější. Roku 1958 navrhl leptaná okna pro obřadní síň v Hradci Králové, také pedelskou hůl pro Vysoké učení technické v Košicích a insignie pro Vysokou školu strojní v Liberci. Na výstavě skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou roku 1963 vystavil *Dívčí hlavu* vybrušovanou a dorývanou ze skleněného bloku (s Břetislavem Novákem st.), v letech 1948 – 1949 realizoval pomník padlým rudoarmejcům na hřbitově v Turnově (se sochařem A. Hrdličkou a architektem A. Metelákem), v roce 1951 pamětní desku na sokolovně v Malé Skále, 1964 leptanou skleněnou tabuli s mapou města pro hotel Continental v Brně (s M. Klingerem), 1972 pomník Rudé armádě v Českém Dubu.

Poznámky

1 ADLEROVÁ, Alena: *České užité umění 1918-38*. Praha 1983, s. 67-69.

2 LANGHAMER, Antonín: *Legenda o českém skle*. Praha 1999, s. 130.

3 DRAHOŇOVSKÝ, Josef: *O glyptice a žácích*. In: Jindřich Čadík: Dílo Josefa Drahoňovského. Praha 1933, s 118.

4 Tamtéž, s. 117.

5 V dopisu spisovateli J. V. Matinovi z 29. 8. 1952 připomíná M. Drahoňovská význam své morální podpory výtvarné činnosti svého muže a také vlastní výtvarné ambice obětované jeho kariéře. Literární archiv Památníku národního písemnictví Staré Hrady (dále: LA PNP), sign. 40/6700141.

6 Drahoňovský, c. d., s. 123.

7 Státní okresní archiv (dále: SOkA) Semily, fond SUPŠ Turnov, kniha konferenčních protokolů z let 1911-1919, zápis z 24. 1. 1919.

8 ČADÍK, Jindřich: *Dílo Josefa Drahoňovského*. Praha 1933, obr. příloha č. 39.

9 Drahoňovský, c. d., s. 118.

10 V dopise z 22. 10. 1923 se po Tučkově stížnosti na přílišnou tvrdost skla a nečistý řez chystá psát do Boru, že sklo není vhodné, současně je nespokojen i s dodávkami skla ze Šenova a končí tam s objednávkami.

11 Dopis z 24. 5. 1923. Podle sdělení Antonína Langhamera chtěl napodobit vysoký reliéf antických řezeb (tzv. Portlandskou vázu), k čemuž potřeboval sklo přejímané v několika vyšších, ale zároveň částečně průsvitných vrstvách, jako je tomu u achátů. Podobné sklo se však v dobové sklářské produkci nevyskytovalo.

12 Dopis přijatý 5. 3. 1929.

13 TYRŠ, Miroslav: *Jaroslav Čermák*. Osvěta, *8*, 1878, s. 485. *„Chceme a žádáme, aby umění vůbec ve všech svých odvětvích bylo naše, bylo národní. Vytýká-li se nám odjinud, že více než kde jinde na tom stojíme, nechť zní upřímo naše odpověď, že to víme a že takto činíme, jsouce o nutnosti této dokonale přesvědčeni. Idea národnosti hýbe celým ústrojím, celým životem Evropy moderní… My byli dosud ze všech nejméně svoji, a tak byl nutně ruchem doby nové slovanský svět nejhlouběji dotknut a rozvrácen… Národy slovanské nová idea křísila, nejen oživovala, z nadvlády živlů cizích ve všech oborech vymaňovala, nový směr života, nové samostatné osvědčení energie duševní jim ukládala. Zde neměla a nemá idea národnosti význam pouhé opravy…zde má význam převratu. Žádáme především koncepci originální, koncepci v duchu národním."*

14 Drahoňovský Tučkovi v dopise ze dne 7. 11. 1932: *„Prohlídka jeho (pozn. Alšovy) výstavy obnovila ve mně všechny vzpomínky z mladých let, kdy jsem studoval ještě v Turnově a pilně obkresloval Alše. O vánocích doma jsem se těšil na ty chvíle, kdy jsem četl Raise a večer obkresloval nějakou dávno připravenou kresbu Alšovu. To vše je dnes daleký sen na chvíle mladého idealismu, mladých nadějí a tužeb do neznámého budoucna. Byla to jiná doba, klidnější a šťastnější vzdor té bídě, která tenkrát vládla, protože klid lidí byl vnitřní, utajený a vyrovnaný. Blahobyt netvoří štěstí. Štěstí, toť odměna rozumného a správného způsobu života, je odměna života věnovaného poctivému úsilí, svědomité a užitečné práci. To vše nemá dnešní doba v lásce, to nehonoruje a nepodporuje. Patříme již nenávratně*

minulosti, kterou tak oddaně a vroucně zobrazuje Aleš, veliký výtvarník a veliký člověk. Aleš snad ještě víc než Mánes vytvořil svým uměním nejvnitřnější obraz pravého minulého češství, jeho ducha a citu. Nikdy více se nenarodí výtvarník naplněný tak vroucím citem vlasteneckým, tak horoucí láskou k svému národu, jako tento vznešený, svatý umělec."

15 V nedatovaném dopisu reaguje na nejmenovanou Matinovu básnickou sbírku (asi *Maloskalské písně*, 1935 nebo *Maloskalské melodie*, 1936): *„Mám dojem, že není možná jiná forma těchto básní než ta, která šťastně navazuje na tradici našich lidových básní a písní. Vážím si také velmi Vašeho vlasteneckého citu… Bylo by možno oslavovat náš kraj Internacionálou, surrealisticky nebo podobně?"* LA PNP, sign. 40/6700147.

16 Drahoňovský, c. d., s. 117.

17 *„Ode mne je po republice sta a sta věcí, které nejsou mým dílem, všude mám plno ostudy od těch podvodníků,"* stěžuje si v dopisu Tučkovi v létě 1936.

18 Čadík, c. d., s. 71.

19 Technika tzv. stírané rytiny se používá u vrstvených neprůhledných kamenů s tím, že na rozdíl od klasické kameje se rytec nesnaží modelovat motiv správně výškově diferencovaným reliéfem, ale využívá rozdílné barevnosti tenkých vrstev kamene, které jemně odrývá, *stírá* a pracuje tak podobně jako grafik nebo kreslíř se světlými a tmavými plochami a valéry. Zkušenost z této techniky uplatnil Drahoňovský v rytí vrstveného skla.

20 12. 1. 1937 píše příteli J. V. Matinovi: *„Mnoho dobré vůle, poctivé práce a poctivosti materiálu je v mém díle a to v dnešní době, povrchní a laciné, snad přece něco znamená."* LA PNP, sign. LA 40/6700148.

21 A. Adlerová na s. 71 píše: *„Z realizátorů jeho děl nevyrostly svébytné umělecké osobnosti. Emanuel Šprachta, Karel Tuček, Vladimír Cerman, Bohumil Véle, Alois Hásek, Ladislav Havlas ani ve svých samostatných pracích už nebyli s to vyjádřit svou individuálnost. Ke šťastným pokusům přiblížit se například jiným současným uměleckým proudům patří některé práce Háskovy v duchu sociálního civilismu, tento názor se ozval i v raných pracích Přenosilových nebo Medkových. Tvůrčím způsobem se v profilu dění dvacátých a třicátých let uplatnila pouze skupina Drahoňovského žáků, kteří působili na sklářské odborné škole v Železném Brodě… a na pražské Uměleckoprůmyslové škole Jozef Soukup a Václav Plátek."*

22 Jak ukážeme dále, úvodní slova citátu platí nepochybně o Šprachtovi, snad i V. Cermanovi a B. Vélovi, přičemž nesmíme zapomenout, že známe jen torza jejich výtvarné práce. Určitě však nelze upřít individuální vklad do vývoje českého rytého skla Přenosilovi, Háskovi nebo Medkovi, nikoliv ve smyslu *šťastných pokusů*, ale cílevědomého výtvarného hledání a vyzrávání, i když často přerušovaného a odváděného zakázkami, v nichž museli respektovat cizí předlohu. Pro úplnost je tady na místě připomenout, že Šprachta, Soukup ani Plátek nebyli žáky Josefa Drahoňovského.

23 Langhamer, c. d., s. 132.

24 Langhamer cituje na s. 151 ze stati Aloise METELÁKA: *Regionální charakter Železnobrodska z výtvarného hlediska*. Týden horských okresů, 8. 8. 1941.

25 HOLEŠOVSKÝ, Karel: *Malíř Antonín Procházka a česká glyptika*. Ars vitraria. Sv. 7. Jablonec n. N., b. d.), s. 115.

26 PROKOP, Toman: *Nový slovník Československých výtvarných umělců* I. Praha 1947, s. 62.

27 V nedatovaném dopisu Drahoňovský Tučkovi: *„Tomu Cermanovi jsem poslal rytecký strojek poštou a napsal jsem, kde si má vyzvednout stolek a židli."*

28 SOUKUP, Jozef: *O umělcích glypticích naší doby*. Tvar, *6,* 1954, s. 310.

29 SOkA Semily, SUPŠ Turnov, kniha konferenčních protokolů III, zápis z 25. 5. 1921.

30 Drahoňovský, c. d., s. 121.

31 Dopis L. Havlase V. J. Matinovi datovaný 28. 7. 1938. LA PNP, sign. LA 40/6700205.

32 LANGHAMER, Antonín: *Vladimír Linka, sklářský výtvarník, glyptik, sochař, pedagog 1912-76*. Katalog k výstavě, 1977.

33 MATINA, J. V.: *Výtvarné umění na Malé Skále*. Beseda 1940, s. 338. Jednalo se však o talíř s alegorií *Hojnosti.*

34 *Sochař a rytec skla Vladimír Linka*. Radostná studánka, *3,* 1941-1942, s. 80.

35 JIZERSKÝ, J.: *Úspěch našich výtvarníků,* Setba 5. 7. 1958.

Josef Drahoňovský und die tschechische Steinschneideschule I. / Miroslav Cogan

Seit den Zwanzigerjahren des vorigen Jahrhunderts bildet sich im kleinen Gebiet von Turnov (Turnau) mit Železný Brod (Eisenbrod) eine kleine Gruppe von Glyptikern, Edelstein- und Glasschneidern, bis auf Ausnahmen Absolventen der Prager Kunstgewerbeschule in der Abteilung von Professor Josef Drahoňovský. Durchaus absolvierten sie zuvor Fachschulen in Turnov und Železný Brod, in deren Nähe sie dann zurückkehrten. Einigen davon gelang es Stellen von Fachlehrern zu gewinnen, weitere arbeiteten selbständig und für hiesige Glasbetriebe. Gemeinsam bildeten sie dann eine ziemlich einheitliche spezifische Enklave, die in der Geschichte der modernen böhmischen Kunst ihresgleichen sucht. Die Glyptik, die sich bis zur Gründung der ersten tschechoslowakischen Republik hauptsächlich mit der Heraldik befasste, war imstande, Motive und Formen des böhmischen Neoklassizismus und Dekorativismus zu absorbieren und zu einem weiteren, in Rahmen von Europa einzigartigem Kapitel ihrer tausendjährigen Geschichte aufzuatmen. Trotz lange überdauerndem Einfluss von Josef Drahoňovský gelangten die führendsten Persönlichkeiten unter ihnen zu einer eigenartigen künstlerischen Ausdrucksweise und trugen zu einer ausgeprägten Farbgestaltung des Eisenbroder geschnitzten Glases, zu einzigartigen Steinarbeiten und allgemein zum Überleben der schönen und anspruchsvollen Steinschneidekunst bei. Mit ihrer Arbeit und der pädagogischen Tätigkeit trugen sie außerdem wesentlich zu dem außerordentlich hohen kulturellen Niveau der Region bei. Der erste Teil der Studie ist Josef Bezemek, Vladimír Cerman, Anna Fridrichová, Alois Hásek, Ladislav Havlas, Stanislav Honsejk und Vladimír Link gewidmet.

(Übersetzt von Dipl.-Ing. Günter Fiedler)

Letáková akce na Turnovsku v roce 1948

Ivo Navrátil

Rozšiřování letáků, burcujících veřejnost proti stále víc se svírajícímu kruhu strachu, ale i klamnému nadšení mladých budovatelů socialismu, bylo významnou činností podzemních struktur od únorového převratu.[1] Například v okolí Železného Brodu se první letáky objevily již 8. března 1948 – byly zaměřeny proti znárodňování sklářských podniků. V květnu byly v Pojizeří vylepovány nebo rozhazovány letáky proti tzv. jednotné kandidátce Národní fronty, v červnu dostávaly sokolské jednoty letáky z Prahy, varující před XI. všesokolským sletem.[2] Byly to akce víceméně izolované, omezené na konkrétního čtenáře nebo prostor. V našem sborníku jsme již před časem psali o semilské skupině ILPKORG 1, která od jara 1949 rozšiřovala letáky, zhotovované zprvu na dětské gumové tiskárně a později cyklostylem.[3] Nově se podařilo vypátrat soudní spisy, jež naše znalosti aktivit třetího odboje v regionu významně rozšiřují, tentokrát o působení skupiny JAN v oblasti Hruboskalska.[4]

Na Turnovsku se protikomunisticky zaměřené tiskoviny objevily o půl roku dříve než v Semilech. O jejich obsahu nejsme bohužel podrobně informováni. Ze soudních protokolů známe jejich nadpisy – *Občané svobodné Československé demokratické republiky (nyní Rusko-komunistický protektorát)* a *Demokratický lide československý*.[5] První leták měl obsahovat výzvu k neplnění dodávek, k odvetě za násilnou smrt ministra Jana Masaryka a internování prezidenta Beneše, vyjadřoval touhu po obnovení demokratických stran. Druhý byl ostřejší: kritizoval komunistický režim a srovnával ho s nacismem, mluvil o komunistickém teroru a vyslovoval víru, že lidé půjdou společně do boje, aby osvobodili vlast a budovali ji podle Masarykových a Benešových zásad. Ve vyšetřovacím svazku Václava Růty byly letáky nalepeny na listech 14 – 18, mohlo jich tedy být i více. Letáky, jak tvrdila obžaloba, *„vedle bezuzdného štvaní proti čelným představitelům politického života, proti spojeneckému SSSR, o němž se*

mluví jako o novodobé hyeně a komunistické příšeře, obsahují i výzvy k zemědělcům k neplnění dodávkových povinností, tvrzení o hospodářském krachu v republice, o vývozu potravin do Ruska a ruské zóny Německa, o pracovním otroctví na brigádách a v kolchozech. Letáky však sledují i zcela konkrétní cíl úkladů o republiku a její lidově demokratický řád tam, kde vyzývají do boje, mluví o blížící se odplatě, pomstě a vyúčtování.“[6] Před Státním soudem nakonec stanulo třináct lidí, a je zajímavé, že výjimečně nebyli pospojováni až před procesem, ale znali se již z dřívějška – ze Sokola, z místa bydliště, nebo je seznámil Josef Anderle.

Skupina Jan

Třicetiletý Josef Anderle[7] měl v Turnově před únorem 1948 drogistickou živnost, která mu byla znárodněna. Protože se příliš netajil se svými prozápadními názory (jeho matka žila v USA a sám měl údajně americké občanství), začaly mu příslušné orgány pěkně zatápět. Anderle se proto skrýval v okolí a snažil se kontaktovat občany nespokojené s politickým vývojem. Vedle neškodného hospodského nadávání na poměry objevoval i takové, co byli ochotni přispět k jejich zvratu nějakým skutkem. K nejaktivnějším patřil tehdy jednadvacetiletý Jan Ruta z Doubravice, číšník v lázních Sedmihorkách. Anderle se s ním seznámil v březnu 1948, získal si jeho důvěru a společně začali vymýšlet, jak vytvoří podzemní skupinu, budou zhotovovat letáky a jak si opatří pro případ potřeby vysílačku a snad i zbraně. Jan Ruta pak zapojil svého staršího bratra Václava, Jana Königa z Hrubé Skály a Karla Trakala z Doubravice. Stavitel König, Karel Trakal, podobně jako autodopravce Antonín Trmal z Turnova, obchodník František Šťastný nebo železničář Jaroslav Sedlák, oba z Pelešan, či předúnorový okresní tajemník lidové strany Josef Trakal z Turnova náleželi již ke střední generaci třicátníků a čtyřicátníků. Svými bohatými životními zkušenostmi jistě mohl přispět šedesátiletý major Václav Novák z Turnova, který po osvobození velel turnovské posádce. Václav Anděl, Jan Ruta, Josef Jiroš, František Hanzl a Jaroslav Vydra patřili k nejmladším a nejkurážnějším, proto se starali o kolportáž letáků, k čemuž je předurčovala i jejich láska k motorkám.

Spiklenci se samozřejmě scházeli tajně. Poprvé se setkali Anderle, Trakal, Vydra, Šťastný a Novák u Ruty v altánu na zahradě lázní v Sedmihorkách. Důležitější však byla druhá schůzka počátkem července na faře v Hrubé Skále. Měla konspirativní charakter – konala se hluboko v noci, jen při svíčce. Děkan Tomáš Strupek se schůzky neúčastnil, i když o ní samozřejmě věděl. Anderle, Sedlák, Vydra, Ruta, Anděl, Šťastný, Novák a Jiroš si tu slíbili věrnost, vybíralo se na podporu těch, kdo by za organizaci trpěli – nejvíc poskytl major Novák, přes 9 tisíc korun. Do jeho rukou jako nejstaršího skládali slib slovy: *„Slibuji, že zůstanu věrný a nezradím!“* Na památku ministra Masaryka, o jehož nedobrovolné smrti nepochybovali, si skupina začala říkat *Jan* a mezi sebou se prý zdravili *„Nazdar, Jendo“*.

Skupina neměla žádné zbraně, i když si je snažila opatřit. Její boj se podobně jako na počátku německé okupace odehrával prostřednictvím ilegálního tisku, jímž se

snažila seznamovat veřejnost se svými názory a ujišťovat ji, že vláda komunistů není definitivním osudem této země. Na schůzku na faře přinesl Anderle návrh textu prvního letáku a určil každému, kdo se přihlásil (Jiroš, Ruta, Šťastný, Hanzl, Anděl a Vydra), vesnice, kde je budou v noci rozšiřovat. Letáky Anderle vytiskl s Jaroslavem Vydrou v kanceláři pivovaru na Hrubé Skále. Antonín Trmal se již tehdy osvědčil ve své profesi autodopravce – hlídal před farou a odvezl účastníky schůzky z fary do Turnova.

Tuto i další schůzku zorganizoval 45letý Jaroslav Sedlák, invalidní železničář, který byl za národně socialistickou stranu starostou osady Mašova a po osvobození předsedou národního výboru, od roku 1935 byl starostou Sokola, vzdělavatelem hasičského sboru a s nadšením hrával ochotnické divadlo. Od mládí byl činný v odborech a vážnost si získal především dovedností při sjednávání kolektivních smluv. V čele obce zůstal i po roce 1946, kdy komunisté dosáhli nadpoloviční většiny, pustil se do přípravy stavby vodovodu, sokolovny a koupaliště. Únor 1948 ho ze všech funkcí smetl a nastolil do nich osoby, které měly tu správnou stranickou legitimaci.[8] Byl zbaven volebního práva a zakázána mu práce v družstevním podniku firmy Müller v Turnově, kterou si našel jako invalidní důchodce. Není divu, že křivdu těžce nesl a že své schopnosti a zkušenosti nabídl Anderlemu. Je možné, že právě on byl (přes vážné onemocnění tuberkulózou) skutečnou hlavou skupiny, nikoliv pro některé lidi málo důvěryhodný Anderle.

Letáky

Akci údajně Anderle zahájil 15. července, spíše však o sedm dnů později. V deset večer se měli sjet Jaroslav Vydra, Václav Růta a František Hanzl na svých motorkách před Königovým hostincem v Doubravici. Anderle jim předal asi dvě stě letáků – Vydra je rozhazoval v Pelešanech, Mašově, Kadeřavci, Všeni a ve Svijanech, Hanzl se staral o řízení. Letáky tehdy rozváželi také Anděl s Růtou na Jičínsku a Anderle na Maloskalsku. Podle svodek SNB byly letáky zachyceny v noci na 23. červenec 1948 na Turnovsku, Jičínsku, Hradišťsku a Maloskalsku, díky Josefu Jirošovi se objevily i v Liberci.[9]

Na třetím setkání počátkem srpna, v lese pod Valdštejnem, byl domluven obsah druhého letáku. Rozmnožen byl v počtu asi 2000 kusů tentokrát v Praze, s pomocí Jaroslava Richtra,[10] a odtud jej Anderle poslal po Trmalovi Jaroslavu Sedlákovi. 25. srpna zaklepal Anderle večer Hanzlovi na okno a část letáků mu předal, aby je opět s Vydrou rozvezli. První přilepili na telegrafní sloup před Taussigovou vilou na Kamenci a pak zamířili do Všeně, kde potkali nějaké auto, jež se otočilo a sledovalo je, a když se ještě objevila motorka, dostali strach, letáky hodili do příkopu a snažili se ujet. Ráno ve čtyři hodiny byli František Hanzl, Jaroslav Vydra a Václav Růta zatčeni. Prý je pomohla usvědčit ještě nevychladlá motorka a Růtu jeden leták, zapomenutý v kapse.

První zátah se oblastní úřadovně Státní bezpečnosti v Mladé Boleslavi celkem vydařil.[11] Zatím netušíme, kdo skupinu prozradil. Miroslav Šilhán, tehdejší okresní velitel SNB v Turnově, se rád chlubil, že pachatele letákové akce vypátral a usvědčil, víme však, že to byla práce StB, na níž se ovšem mohl turnovský Sbor národní bezpečnosti podílet.[12] Nemůžeme vyloučit domněnku Jana Ruty, že zradit mohl sám Anderle, kterému se podařilo 8. září překročit státní hranice. Svědčí o tom nejen to, jak se mu podařilo zmizet v zahraničí, ale i nadstandardní péče, která mu byla později v době vazby poskytována (členové skupiny si všimli, že se s příslušníky StB srdečně zdravil a dostával od nich cigarety). Svazky StB, zpřístupněné v 90. letech, toto podezření o spolupráci s ní potvrdily.[13]

Je třeba zdůraznit, že obvinění neprozradili nikoho dalšího, schůzky v altánu na Hrubé Skále a na faře, o nichž StB nevěděla, nahradili náhodným setkáním ve čtyřech někde v lese. Anderleho jako zdroj letáků a organizátora jejich rozšiřování nemohli neuvést. Bezpečnost měla být ukolébána v domnění, že se jí podařilo ulovit celou odbojovou skupinu.

Jakmile byli chyceni první tři, stáhli se ostatní členové skupiny rychle do ústraní a v činnosti již nepokračovali. Téže noci bylo i v Žernově a na Žlábku rozhozeno 26 letáků s názvem *Demokratický lide československý,* z motocyklu jedoucího od Rovenska pod Troskami, tedy zřejmě jinou Anderleho posádkou.[14] Státní bezpečnost trpělivě čekala na chybu, Anderle měl být možná volavkou. Vyplatilo se jí to. Je velmi pravděpodobné, že novou činnost spící skupiny sama vyprovokovala záhadným balíkem, odeslaným údajně Anderlem, který tehdy ještě pobýval v cizině a bylo po něm vyhlášeno celostátní pátrání.[15]

Josef Anderle byl zatčen jako první, brzy po svém návratu, již 25. února 1949. Pozvolné rozkrývání dalších členů skupiny zřejmě záviselo na jeho ochotě mluvit – a trvalo to dlouhé měsíce. 19. března následoval Antonín Trmal, od poloviny června byli ve vazbě Jaroslav Sedlák, Josef Trakal a Václav Novák, za týden byl zatčen ještě Karel Trakal, Jan König, Josef Jiroš a František Šťastný. Jana Rutu zadrželi jako úplně posledního v době výkonu vojenské prezenční služby v Josefově 23. června. Zdá se, že ho ostatní chtěli vzhledem k jeho věku chránit a teprve po velkém psychickém a fyzickém utrpení byl někým prozrazen. Případ Václava Anděla a Karla Loudy byl státním prokurátorem pro urychlení trestního řízení vyňat a měl být projednán zvlášť. Je zajímavé, že Karla Loudu propustila liberecká StB již 28. června 1949 na svobodu, zatímco Václavu Andělovi se podařilo utéct za hranice. Byla to další hra zpravodajských orgánů?

V chapadlech Státní bezpečnosti

Již 25. září 1948, tedy přesně měsíc po jejich zatčení, vypracovalo Státní zastupitelství v Mladé Boleslavi obžalobu na Václava Růtu, Františka Hanzla a Jaroslava Vydru, kteří *„spolu a s Josefem Anderlem v červenci a srpnu 1948 na Turnovsku se spolčili k úkladům o republiku, aby tak násilím změnili ústavu republiky, zejména pokud jde o repub-*

Václav Růta.

Jan Ruta.
(Podle rodného listu se dnes píše s krátkou samohláskou.)

likánsko-demokratickou formu státu a násilím znemožnit ústavní činnost vlády, čímž spáchali zločin přípravy úkladů o republiku dle § 2 zákona č. 50/23 Sb.“

Tři dny nato, v nejkratší možné lhůtě, zasedl v sídle Krajského soudu v Mladé Boleslavi Zemský soud jako Státní soud v Praze. Krkolomný název vyjadřuje dnes již málo známou skutečnost, že Státní soud podle zákona ze 6. 10. 1948 č. 232/48 Sb. nebyl vynálezem komunistů, ale zřídila jej již první republika zákonem č. 51/23 Sb. v sídle Nejvyššího soudu, s příslušností pro zločiny podle zákona č. 50/1923 Sb. Roku 1935 byla působnost státního soudu přenesena na zvláštní pětičlenné senáty vrchních soudů v Praze a Brně, jež byly v roce 1945 přejmenovány na soudy zemské. Řízení před poúnorovým Státním soudem se od nich lišila – rozhodoval o trestných činech podle zákona č. 231/48 Sb. a práva obviněných byla podstatně zkrácena.[16] Proces byl shodou okolností svolán právě na den, kdy chtěl Růta uzavřít sňatek.[17]

Všichni obžalovaní byli odsouzeni pro zločin přípravy úkladů o republiku podle zákona na ochranu republiky z roku 1923 – Růta a Hanzl k sedmi rokům a Vydra k šesti rokům těžkého žaláře, zostřeného jedním tvrdým ložem čtvrtletně, a ke ztrátě čestných práv občanských na dobu pěti let. Polehčující okolností jim byla jejich dosavadní bezúhonnost, přitěžující pokračování v činu. Všichni obžalovaní podali včas zmateční stížnosti a odvolání, které ovšem 8. března 1949 Nejvyšší soud v Brně

zamítl.[18] Mezi řádky stížnosti Jaroslava Vydry, koncipované pražským advokátem JUDr. Janem Vůjtěchem, můžeme nalézt úsměšek zkušeného právníka – naši letáčkáři byli odsouzeni podle zákona, který původně měl střežit demokratickou ústavu první republiky a úkladů se podle něj dopustí ten, kdo se ji pokusí násilím změnit, *„zejména pokud jde o demokraticko-republikánskou formu státu“*, nebo kdo se pokusí násilím znemožnit ústavní činnost vlády – tedy přesně to, co provedli komunisté v únoru 1948.[19] Přísné tresty (i v porovnání s tresty ostatních členů skupiny, jak ještě uvidíme, zákonná sazba byla v době platnosti zákona č. 50/23 Sb. od 5 do 10 let) hodně vypovídají o nejistotě a strachu nové moci z demokratických politických stran a společenských struktur – všichni tři odsouzení byli aktivními sokoly, Vydra dokonce

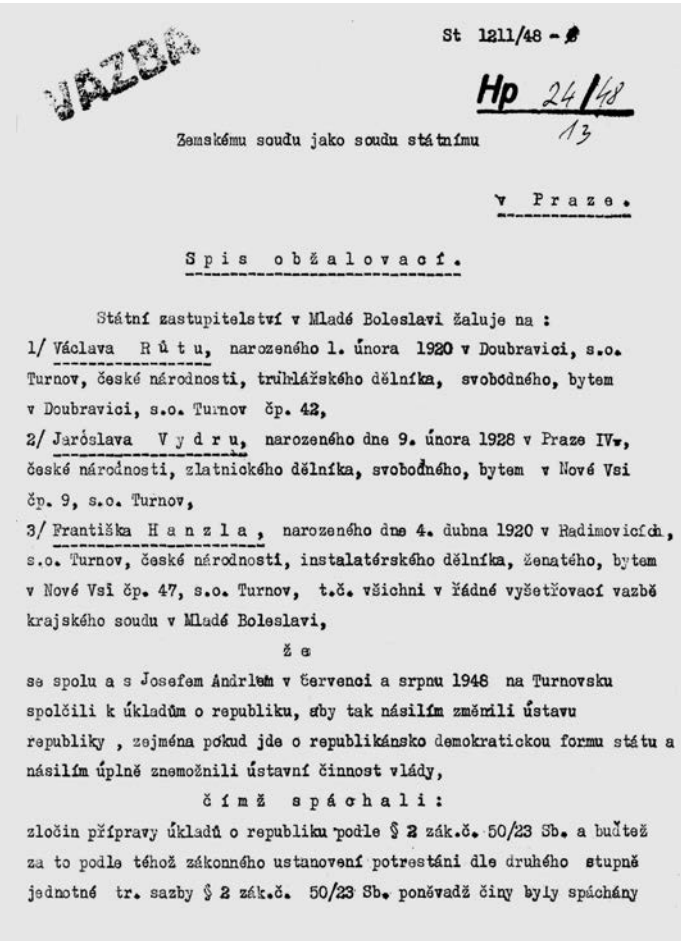

St 1211/48 -

Hp 24/48
13

Zemskému soudu jako soudu státnímu

v Praze.

Spis obžalovací.

Státní zastupitelství v Mladé Boleslavi žaluje na :
1/ Václava Růtu, narozeného 1. února 1920 v Doubravici, s.o. Turnov, české národnosti, truhlářského dělníka, svobodného, bytem v Doubravici, s.o. Turnov čp. 42,
2/ Jaroslava Vydru, narozeného dne 9. února 1928 v Praze IV, české národnosti, zlatnického dělníka, svobodného, bytem v Nové Vsi čp. 9, s.o. Turnov,
3/ Františka Hanzla, narozeného dne 4. dubna 1920 v Radimovicích, s.o. Turnov, české národnosti, instalatérského dělníka, ženatého, bytem v Nové Vsi čp. 47, s.o. Turnov, t.č. všichni v řádné vyšetřovací vazbě krajského soudu v Mladé Boleslavi,

že

se spolu a s Josefem Andrlem v červenci a srpnu 1948 na Turnovsku spolčili k úkladům o republiku, aby tak násilím změnili ústavu republiky , zejména pokud jde o republikánsko demokratickou formu státu a násilím úplně znemožnili ústavní činnost vlády,

čímž spáchali :

zločin přípravy úkladů o republiku podle § 2 zák.č. 50/23 Sb. a buďtež za to podle téhož zákonného ustanovení potrestáni dle druhého stupně jednotné tr. sazby § 2 zák.č. 50/23 Sb. poněvadž činy byly spáchány

Obžaloba Václava Růty, Jaroslava Vydry a Františka Hanzla z 25. 9. 1948.

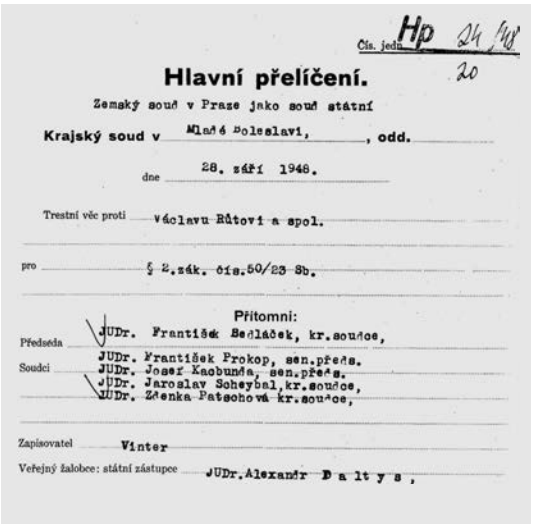

Čís. jedn. Hp 24/49
20

Hlavní přelíčení.

Zemský soud v Praze jako soud státní

Krajský soud v Mladé Boleslavi, , odd.

dne 28. září 1948.

Trestní věc proti Václavu Růtovi a spol.

pro § 2.zák. čís.50/23 Sb.

Přítomni:

Předseda JUDr. František Sedláček, kr.soudce,

Soudci JUDr. František Prokop, sen.předs.
JUDr. Josef Kaobunda, sen.předs.
JUDr. Jaroslav Soheybal,kr.soudce,
JUDr. Zdenka Patschová kr.soudce,

Zapisovatel Vinter

Veřejný žalobce: státní zástupce JUDr.Alexandr Baltys,

První list zápisu o hlavním přelíčení před zemským soudem jako státním 28. 9. 1948.

náčelníkem. Byli prokleti přesto, že patřili k dělnické třídě, byli dobrými pracovníky a živiteli svých rodin. Pozdější žádosti o milost byly Státním soudem bez výjimky zamítány, ostatně podmíněné propuštění Hanzla, který byl otcem tříletého dítěte a podporoval staré rodiče, znemožnil Okresní národní výbor v Turnově *„ze zásadních důvodů“,* které přirozeně neuvedl.

Vyšetřování i sám proces byly konstruovány dosud nezkušeným aparátem rodících se represivních orgánů. Teprve praxe a zvláště bohaté zkušenosti sovětských poradců ukázaly, že mnohaměsíční vazba, pokořující jednání a stokrát opakované výslechy přinášejí plody, kdy většina zatčených je ochotna vypovídat cokoliv, jen aby se dostala z vazby.

Komunistické mocenské orgány zamýšlely z Anderleho skupiny vytvořit silnou protistátní organizaci s bohatou činností, kterou by bylo možné exemplárně potrestat, a zároveň zdiskreditovat okresní a místní představitele předúnorových demokratických stran. Ani nejpečlivější četbou obžaloby se však velezrádných aktivit jako ozbrojování, sabotáž nebo špionáž nedobereme – na rozdíl např. od skupin tzv. zelené internacionály, jejichž činnost v oblasti Jilemnicka a Semilska jsme nedávno rovněž popsali.[20]

Metody policejních orgánů se za půl roku, kdy byl zatčen zbytek Anderleho skupiny, znatelně zdokonalily. Vyšetřovací vazba StB v Pastýřské ulici v Liberci měla pro politické vězně připraveny denní i noční výslechy, fyzické a duševní strádání. Jan König v žádosti o rehabilitaci roku 1969 uvedl: *„Při vyšetřování celé věci bylo používáno násilí, byl jsem fackován a byly mně vnucovány určité formulace, které obviňovaly, jak*

jsem zjistil u soudu, ostatní spoluobžalované. Mohlo se to stát jedině tím, že při výslechu nebylo přesně zapisováno to, co jsem říkal, ale byly tam vkládány odstavce nebo věty, které měly mě usvědčit jako člověka, který o něčem měl vědět, nebo které měly dotvrzovat vinu ostatních. Tyto pasáže byly vymáhány se zvláštní naléhavostí a s použitím všech prostředků fyzického nátlaku. Tak například jakmile jsem vstoupil v Liberci do vyšetřovací místnosti, dostal jsem ihned pár facek, a když jsem odmítal podepsat protokol, poněvadž v něm byly věci, o kterých jsem nevěděl a o kterých jsem nechtěl lhát, jak si přál vyšetřovatel, dostal jsem další rány spolu s nadávkami, že jsem prý benešovská kurva a další."[21] Obžalovaní byli v takovém psychickém stavu a tak se obávali možných represí StB, že před soudem nemluvili pravdu a poslušně odříkávali naučené výpovědi z administrativních protokolů.

Žalobu vypracoval státní prokurátor JUDr. Kučera 29. října 1949 a na 8. až 9. prosince 1949 bylo svoláno hlavní přelíčení u I. senátu Státního soudu v Praze, jehož předsedou byl JUDr. Michal. Podivnou náhodou zapomněla StB Anderleho seznámit s obžalobou a poslat z vazby k soudu; bylo to napraveno až v průběhu líčení a Anderle se velkoryse vzdal zákonné třídenní lhůty na přípravu. Soud se snažil vytvořit zdání legality a připustil obhajobě řadu důkazů, vypovídajících o účasti obžalovaných v protifašistickém odboji,[22] prokurátora ani soud jejich nepopiratelné zásluhy neobměkčily.

Státní soud rozhodl, že Anderle, Sedlák, Novák, Jiroš, Růta, Šťastný, Josef Trakal, König a Trmal *„spolčili se k úkladům o republiku, aby se totiž pokusili násilím změniti ústavu republiky, zejména pokud jde o lidově demokratické* [!] *zřízení, a to za okolností zvláště přitěžujících."* Karel Trakal, *„dozvěděv se věrohodným způsobem, že se chystá zločin svrchu uvedený, opomenul to neodkladně oznámiti věrohodným způsobem úřadům,"* Antonín Trmal pak prý *„tajil pátrající vrchnosti průtahy, které by mohly vésti k objevení pachatele zločinu, hledě úmyslně zabrániti tomu, aby nevyšly najevo",* čímž se dopustili – prvních sedm obžalovaných zločinu přípravy úkladů o republiku dle § 2 z. č. 50/23 Sb., Karel Trakal zločinu neoznámení trestných podniků dle § 12 odst. 1 zákona č. 50/23 Sb., a Trmal zločinu nadržování zločincům ukrýváním dle § 214 tr. z. Státní soud je odsoudil k trestu těžkého žaláře čtvrtletně jedním tvrdým ložem zostřenému: Anderle na 9 let, Sedlák, Novák, Jiroš, Šťastný, Josef Trakal, Trmal po 6 letech, Růta 5 let, König 3 roky, Karel Trakal 1 rok. Podle § 29 č. 50/23 Sb. byl obžalovaným uložen peněžitý trest 10 000 Kčs, v případě nedobytnosti nahrazený těžkým žalářem v trvání 1 měsíce. Všichni byli povinni zaplatit náklady řízení trestního rukou společnou, každý pak zvláště výlohy svého trestu. Vyslovila se konfiskace 2/3 majetku u Josefa Anderleho a poloviny majetku u Sedláka, Nováka, Jiroše, Růty, Šťastného, Josefa Trakala, Königa a Trmala, čestných práv občanských na 3 roky u Königa, u dalších osmi na 5 let. Vše nepodmíněně. Farář Tomáš Strupek z Hrubé Skály byl obžaloby zproštěn. Polehčující okolností u všech obžalovaných byla dosavadní zachovalost a že se zdrželi od srpna až do svého zatčení další protistátní činnosti, proto mohla být sazba trestu vyměřena ve spodní hranici. Naproti tomu přitěžující okolnosti měly vzniknout tím, že *„se čin stal v době, kdy pracující lid soustředil své úsilí na zdárné skončení dvouletého plánu a v době zvýšeného mezinárodního napětí v souvislosti s odražením reakčního puče*

o zvrat stávajících poměrů v únoru 1948“. Trmalovi měl ještě přitížit souběh trestných činů, Anderlemu svedení a původcovství. Zostření trestu tvrdým ložem se odvolávalo na § 3 říšského zákona č. 131/1867.[23]

Odvolání proti rozsudku podali téměř všichni odsouzení prostřednictvím svých advokátů, dokonce i těch, které jmenoval soud ex offo. Odvolal se i státní prokurátor, jenž žádal zvýšení trestu, ježto šlo podle jeho názoru o činnost trvající delší dobu, měla značný rozsah a byla jí způsobena značná škoda. Nejvyšší soud si dal s usnesením nepochopitelně na čas – teprve 2. února 1951 senát předsedy dr. Malého zamítl odvolání Jaroslava Sedláka, protože nejdříve trest přijal, Nováka, Jiroše, Růty,

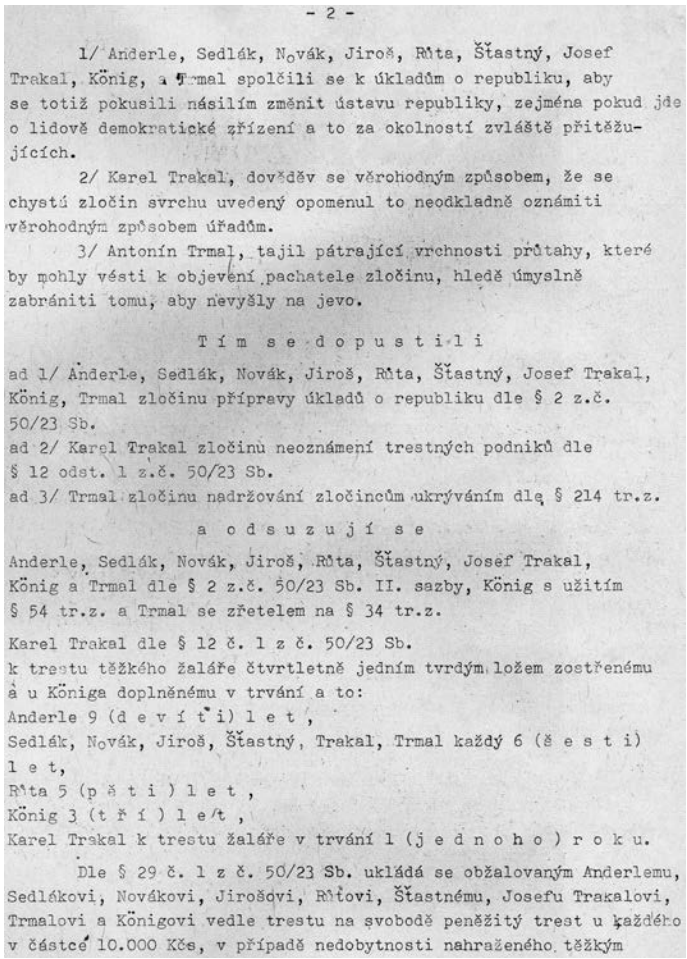

- 2 -

1/ Anderle, Sedlák, Novák, Jiroš, Růta, Šťastný, Josef Trakal, König, a Trmal spolčili se k úkladům o republiku, aby se totiž pokusili násilím změnit ústavu republiky, zejména pokud jde o lidově demokratické zřízení a to za okolností zvláště přitěžujících.

2/ Karel Trakal, dověděv se věrohodným způsobem, že se chystá zločin svrchu uvedený opomenul to neodkladně oznámiti věrohodným způsobem úřadům.

3/ Antonín Trmal, tajil pátrající vrchnosti průtahy, které by mohly vésti k objevení pachatele zločinu, hledě úmyslně zabrániti tomu, aby nevyšly na jevo.

T í m s e d o p u s t i l i

ad 1/ Anderle, Sedlák, Novák, Jiroš, Růta, Šťastný, Josef Trakal, König, Trmal zločinu přípravy úkladů o republiku dle § 2 z.č. 50/23 Sb.
ad 2/ Karel Trakal zločinu neoznámení trestných podniků dle § 12 odst. 1 z.č. 50/23 Sb.
ad 3/ Trmal zločinu nadržování zločincům ukrýváním dle § 214 tr.z.

a o d s u z u j í s e

Anderle, Sedlák, Novák, Jiroš, Růta, Šťastný, Josef Trakal, König a Trmal dle § 2 z.č. 50/23 Sb. II. sazby, König s užitím § 54 tr.z. a Trmal se zřetelem na § 34 tr.z.

Karel Trakal dle § 12 č. 1 z č. 50/23 Sb.
k trestu těžkého žaláře čtvrtletně jedním tvrdým ložem zostřenému a u Königa doplněnému v trvání a to:
Anderle 9 (d e v í t i) l e t ,
Sedlák, Novák, Jiroš, Šťastný, Trakal, Trmal každý 6 (š e s t i) l e t,
Růta 5 (p ě t i) l e t ,
König 3 (t ř í) l e/t ,
Karel Trakal k trestu žaláře v trvání 1 (j e d n o h o) r o k u.

Dle § 29 č. 1 z č. 50/23 Sb. ukládá se obžalovaným Anderlemu, Sedlákovi, Novákovi, Jirošovi, Růtovi, Šťastnému, Josefu Trakalovi, Trmalovi a Königovi vedle trestu na svobodě peněžitý trest u každého v částce 10.000 Kčs, v případě nedobytnosti nahraženého těžkým

Část rozsudku Státního soudu z procesu se skupinou Anderle a spol. z 9. 12. 1949.

Šťastného a J. Trakala pro výrok o vině a trestu a Jana Königa pro výrok o vině, jako bezdůvodné. Vyhověl odvolání Antonína Trmala pro výrok o vině – zločin nadržování zločinu ukrýváním – a odsoudil ho jen za zločin podle § 2 zákona č. 50/1923 Sb. k odnětí svobody na 6 roků. Vyhověl i odvolání státního prokurátora ohledně Karla Trakala a odsoudil ho pro zločin přípravy úkladů o republiku podle § 2 zákona č. 50/1923 Sb. k odnětí svobody na 5 roků, peněžitému trestu 10 000 Kčs, konfiskaci poloviny jmění a ztrátě čestných práv občanských na 3 roky. Také Jan König byl odsouzen pro týž paragraf k odnětí svobody na 5 roků. Odvolání prokuratury pro výrok o trestu obžalovaným Sedlákovi, Novákovi, Jirošovi, Šťastnému, Josefu Trakalovi a A.Trmalovi bylo neúspěšné. Přesto Nejvyšší soud kvalifikoval vinu a trest přísněji, než Státní soud, a upozornil na to, že čin, který podle skutkových znaků odpovídá zločinu přípravy úkladů o republiku podle § 2 zákona č. 50/1923 Sb., s trestem od 5 do 10 let, je nyní zločinem velezrady podle §1, odst. 2 zákona č. 231/48 Sb., se sazbou od 10 do 25 let nebo doživotí.

Putování kriminály

Politickým vězňům bez rozdílu věku byla určena nejnamáhavější práce při těžbě uhlí a později i uranu. Ani vážné onemocnění nebylo důvodem ke změně – Josefa Trakala, chrlícího krev, jen převedli na dolu Anna v Rynholci (Středočeské uhelné a železorudné doly Kladno) z hlubiny na povrchové práce, a velice si pochvalovali, jak i při té tuberkulóze dobře pracuje.[24] Z téhož dolu se útěkem zachránil Jaroslav Sedlák, jak za chvíli ještě uvidíme. I vězeňský lékař mu doporučoval léčbu v sanatoriu na svobodě.

Naopak o bezohlednosti vězeňských lékařů mohl vypravovat major Václav Novák. Ačkoliv okresní a policejní lékař v Liberci MUDr. Jan Šolc jej v r. 1949 pro arteriosklerózu mozkových cév, hypertensi, rozšíření aorty, srdeční arytmii a chronickou gastritidu prohlásil za neschopného vazby, byl po procesu odeslán do dolu Svoboda u Kladna, kde vykonával různé povrchové práce, za půl roku ho čekala těžká dřina v železárnách v Hrádku u Rokycan. Po osmi měsících převezen na Bory, kde musel spát na zemi. Pak Litoměřice, velký hlad a zima, po osmi měsících do Lipkovic na uhelné doly, po půl roce na Bory a pak do Valdic, než byl 13. 11. 1953 propuštěn z výkonu trestu. Protože pozbyl nárok na vojenský důchod, musel až do svých 72 let pracovat. Když se za něj v prosinci 1968 přimlouvala sestra, měl dohromady i se ženou 400 Kč důchodu, byl hluchý, téměř slepý, měl cukrovku, srdce po infarktu, neschopen chůze a žil z milosti svého okolí.

Zle se vedlo také Josefu Anderlemu. Zatím ještě neznáme všechny kroky komunistického režimu proti jeho osobě. Jisté však je, že 18. dubna 1950 byl Státním soudem v Praze znovu odsouzen pro trestný čin velezrady a vyzvědačství,[25] nepochybně za ilegální přechody státních hranic, k doživotnímu těžkému žaláři. Usnesením Krajského soudu v Praze z 29. 6. 1961 mu byl snížen souhrn zbytku obou trestů na 25 let odnětí svobody, počítaje od 18. 4. 1950. Poznal prostředí těch nejhorších věznic

– Bory, Ostrov, Valdice, Mírov, Leopoldov. Podmíněně byl propuštěn 23. 7. 1964. Přestěhoval se pak do Podmoklic a pracoval jako zedník v n. p. Kolora Semily.

Zvláštní osud měl Josef Jiroš z Turnova. Nejprve byl omylem propuštěn na amnestii z 4. května 1953 *„jedním ze soudruhů prokurátorů, kteří tento úkol zajišťovali“*, ačkoliv se na něj jako protistátního zločince neměla vztahovat. Na přelomu let 1957/1958 se na šachtě Jáchymovských dolů v Příchovicích měl dopustit trestného činu ohrožení státního tajemství podle § 88 odst. 1, 2 písm. b), c) tr. z. a trestného činu nedovoleného ozbrojování dle § 120 odst. 1,2 písm. b), za což byl odsouzen k novému trestu odnětí svobody v trvání pěti roků, a protože nesplnil podmínku milosti z r. 1957, byly mu ještě zbývající 2 roky a 2 měsíce připočteny.[26]

Bývalý tajemník ČSL Karel Trakal si již 20. 6. 1950 odpykal ve Valdicích svůj roční trest, ale jelikož rozsudek dosud nenabyl právní moci, byl držen v trestní vazbě až do 2. 10. 1950. V únoru 1951 proběhlo odvolací řízení a Nejvyšší soud vyhověl účelovému odvolání prokurátora ohledně Trakala: trest mu zvýšil na pět let! Znovu musel nastoupit do vězení a propuštěn byl až 24. 9. 1953 s podmínkou na tři roky.

Útěky muklů z vězení

Rád bych nyní zdůraznil pozoruhodný moment tohoto případu, jímž je odvaha a statečnost odsouzenců, kteří se nechtěli s nespravedlivým trestem smířit a raději volili riskantní cestu ke svobodě. Již 2. března 1950 uprchl z pracovního tábora na dole Anna v Rynholci Antonín Trmal. Nikdy nebyl dopaden a zřejmě se mu podařilo uniknout za hranice.[27] Méně štěstí měl Jaroslav Sedlák, jemuž se podařilo 28. července 1950 utéci spolu s jistým Grimem z téhož pracovního tábora. Unikl před péčí vězeňského lékaře, když se zhoršila nakažlivá tuberkulóza hrtanu, na niž se léčil 15 let a jeho žena marně žádala o umožnění pobytu v sanatoriu. Lékař pankrácké věznice MUDr. Grünwald nesouhlasil s přerušením trestu a manželce a dceři cynicky sdělil, že si ho mohou odvézt, až zemře. Když Sedlák utrpěl těžký otřes mozku a měl být převezen na Pankrác, odmítl se svěřit do péče tohoto lidumila. Po svém útěku pobýval na Moravě u Marie Bednářové a u mlynáře Štočka v Uhřínově, než ho zeť Jiří Mazánek na podzim 1950 dopravil k Havrdovým v Chuchelně, kde strávil skoro celý rok v bunkru za jejich domem. Když hrozilo prozrazení, skrýval se jako štvané zvíře ve stodolách, v lesním houští a skalních dutinách, dírách vyhrabaných v zemi, bez nutné lékařské péče, o studené nedostatečné stravě, v těžkých psychických depresích. Odkázán byl na milost přátel a příbuzných, kteří tím nesmírně riskovali. Léky, potravinami (v době přídělového hospodářství!) i penězi ho tehdy zásoboval především bývalý hoteliér v lázních Sedmihorkách Václav Navrátil se svým synem Jiřím.[28] Přežít mu pomáhala také dcera Hana Mazánková a Jiří Holina, Sedlákův podnájemník. Když mu bylo nejhůř, našli mu v polovině roku 1952 úkryt v Osinalicích na Mělnicku, v chatě manželů Součkových. Od října 1952 se skrýval u dcery Hany v Pelešanech. Cítil však, že je jí na obtíž a obával se tragických následků pro ni, kdyby třeba náhle zemřel. Po dlouhém rozmýšlení se rozho-

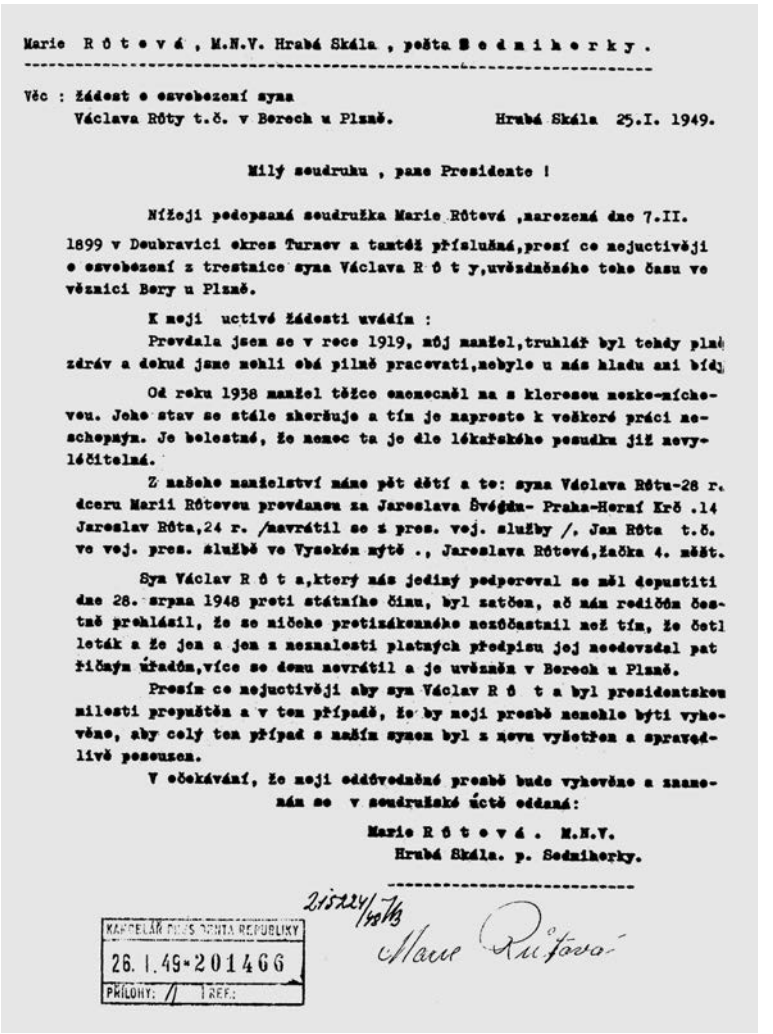

Marie R ů t o v á , M.N.V. Hrubá Skála , pošta B e d m i h o r k y .

Věc : Žádost o osvobození syna
Václava Růty t.č. v Berech u Plzně. Hrubá Skála 25.I. 1949.

Milý soudruhu , pane Presidente !

Níže jsi podepsaná soudružka Marie Růtová ,narozená dne 7.II. 1899 v Doubravici okres Turnov a tamtéž příslušná,prosí co nejuctivěji o osvobození z trestnice syna Václava R ů t y,uvězněného toho času ve věznici Bory u Plzně.

K mojí uctivé žádosti uvádím :

Provdala jsem se v roce 1919, můj manžel,truhlář byl tehdy plně zdráv a dokud jsme mohli obá pilně pracovati,nebylo u nás hladu ani bídy.

Od roku 1938 manžel těžce onemocněl na s klerosou nemoc-mícheovou. Jeho stav se stále zhoršuje a tím je naprosto k vošikeré práci neschopným. Je bolestné, že nemoc ta je dle lékařského posudku již nevyléčitelná.

Z našeho manželství máme pět dětí a to: syna Václava Růtu-28 r. dceru Marii Růtovou provdanou za Jaroslava Švéğkm- Praha-Herní Krč .14 Jaroslav Róta,24 r. /navrátil se z pres. voj. služby /. Jan Róta t.č. ve voj. pres. službě ve Vysokém mýtě ., Jaroslava Růtovú,žačka 4. měšt.

Syn Václav R ů t a,který nás jediný podporoval se měl dopustiti dne 28. srpna 1948 proti státního činu, byl zatčen, ač nám rodičům čestně prohlásil, že se ničeho protistátního nedočastnil než tím, že četl leták a že jen a jen z neznalosti platných předpisu jej neodevzdal pat řičným úřadům,více se domu nevrátil a je uvězněn v Berech u Plzně.

Prosím co nejuctivěji aby syn Václav R ů t a byl presidentskou milosti propuštěn a v tom případě, že by moji prosbě nemohlo býti vyhověno, aby celý ten případ s naším synem byl z nova vyšetřen a spravedlivě posouzen.

V očekávání, že moji oddůvodněné prosbě bude vyhověno a znamenám se v soudružské úctě oddaná:

Marie R ů t o v á . M.N.V.
Hrubá Skála. p. Sedmihorky.

215224/49/13

KANCELÁŘ PREZIDENTA REPUBLIKY
26. I. 49-201466
PŘÍLOHY: 1 REF.:

Zbytečně se ponižovala a prosila Marie Růtová za svého syna Václava, faktického živitele početné rodiny (otec nemocen, matka uklízela na národním výboru).

dl pro emigraci, on, který tak miloval tuto zemi. Chtěl tím zajisti nejen bezpečí pro své příbuzné, jež i pouhou svou ilegální existencí neustále ohrožoval, ale i vyléčení své tuberkulózy v nějakém švýcarském sanatoriu.

Do našeho příběhu se nyní zaplétá další Navrátilův známý, major Gabriel Janoušek z Turnova, jenž byl po únoru 1948 jako národní socialista vyhozen v necelých čtyřiceti letech z armády. Roku 1949 pomohl přejít hranice dr. Vladimíru Macháč-

kovi a Františku Hudcovi,[29] s nimiž jej seznámil jistý Hugo Müller, člověk, jak se později ukázalo, s velmi dobrými konexemi na Státní bezpečnost.[30] Po nějaké době si Janoušek uvědomil dosah svého činu, v tehdejším chápání velezrádného, opustil domov a mělo se podobně jako u Sedláka všeobecně za to, že emigroval. Janoušek se však do konce roku 1952 ukrýval na Kozákově u rodiny Kudrnáčovy, pak v Turnově u Ondřeje Poloprudského. Východiskem z neúnosné situace měla být i u něj emigrace na západ.

Václav Navrátil s pomocí Hugo Müllera opatřil převaděče Václava Čápa z Nového Sedla, sešel se s ním v květnu 1953 v Rynolticích a v Turnově, zaplatil mu dohodnutou odměnu a 4. června mu předal do péče Janouška a Sedláka. Ještě si domluvili s rodinami hesla, oznamující, že dosáhli cíle – Božena Janoušková čekala na *Hýta a Batul,* Hana Mazánková se těšila na *Tálinský rybník*. Nikdy však z rádia Svobodná Evropa nezazněla, protože znalec horských stezek Čáp je zradil. Místo aby jim ukázal cestu do svobodného světa, přivedl je do léčky, předem nastražené v hraničních lesích Státní bezpečností. Počátkem 70. let ústecký krajský soud zjistil, že Čáp byl jejím konfidentem a jednal podle jejích příkazů.[31]

Krajský soud v Liberci si nedělal starosti s dokazováním nekalých úmyslů obviněných. Byli chyceni na západních hranicích, chtěli se tedy jistě spojit s velezrádnou emigrací a jednat proti republice. Konali prý ve spolčení, ačkoliv se viděli ten den poprvé v životě – mohl jim být vyměřen vyšší trest. 27. ledna 1954 byl vynesen rozsudek: Jaroslav Sedlák a Gabriel Janoušek byli odsouzeni pro trestný čin velezrady k 12 a 15 letům odnětí svobody, propadnutí celého jmění a ztrátě čestných práv občanských na pět roků.[32] Spolu s nimi byli souzeni i jejich dobrodinci: hoteliér Václav Navrátil k 8 rokům vězení, jeho syn Jiří k 4 letům, Božena Janoušková a taxikář Heřman Pešta na 5 roků, Jiří Holina, František Krátký, Anna Mazánková a Marta Patočková na 3 roky, Ondřej Poloprudský na 2,5 roku. Odvolání podali František Krátký, Heřman Pešta a Božena Sedláková, opožděně Jaroslav Sedlák, jemuž proto bylo zamítnuto. 13. dubna 1954 proběhlo odvolací líčení u Nejvyššího soudu v Praze. Senát s předsedou JUDr. Ladislavem Malým odvolání Janouškové a Pešty zamítl, rozsudek u Krátkého zrušil a uložil mu nový trest v trvání 2 1/2 roku. V prosinci téhož roku stanulo před soudem také osobní auto Mercedes Benz PhMr. Václava Navrátila, který je dostal od otce jako svatební dar, zapůjčil mu je však na pár let pro zotavovnu a mělo být využíváno otcem a bratrem *k páchání trestné činnosti* – totiž k návštěvám Sedláka a Janouška. Senát vozidlo uznal vinným a propadlo státu. Všechny nesčetné žádosti odsouzených o obnovu trestního řízení byly zamítány s tím, že k tomu nebylo shledáno nových závažných důvodů.

Konfiskace veškerého majetku, vyhlášená soudem u Janouška, Sedláka, Václava a Jiřího Navrátilových, Holiny, Patočkové, Janouškové a Mazánkové, měla pochopitelně drastický dopad na jejich rodiny, které přišly o střechu nad hlavou, nábytek, šatstvo, hudební nástroje, rozhlasové přijímače, prostě vše, co nebylo možné prokázat jako vysloveně osobní jmění ostatních členů domácnosti. Organismus žalářovaných, oslabený válečnými útrapami, ve vězení strádal, projevovaly se duševní

poruchy, onemocnění kloubů, páteře, srdce, tuberkulóza a další vážné choroby, takže mnozí nemohli pracovat a léta byli odkázáni na nedostatečnou péči vězeňských nemocnic (J. Sedlák, V. Navrátil, M. Patočková ad.). Pak ovšem nebyli s to zaplatit náklady vazby, jež musely být vymáhány na jejich rodinách exekučně. Jejich děti nesměly studovat, manželé byli zbaveni možnosti pracovat na dosavadním místě. Dobrým chováním a plněním výkonových norem mohli někteří odsouzení uspíšit svůj návrat domů, popř. žádat o milost prezidenta; o všech žádostech však stejně rozhodoval prvoinstanční soud na návrh prokurátora. Ten si k tomu obvykle vyžádal stanovisko příslušného národního výboru, velitelství NPT a Státní bezpečnosti.[33] Jaroslav Sedlák si tak mohl nechat o propuštění jenom zdát, neboť oba orgány se ve vzácné shodě oháněly rozjitřeným veřejným míněním a nedostatečnou nápravou odsouzeného. Nic nepomohly ani dopisy Alenky a Borka Janouškových, adresované prezidentské kanceláři, jimiž sourozenci orodovali za propuštění svého tatínka. Teprve velká prezidentská amnestie z 9. května 1960 otevřela brány věznic také pro Gabriela Janouška a Jaroslava Sedláka.[34]

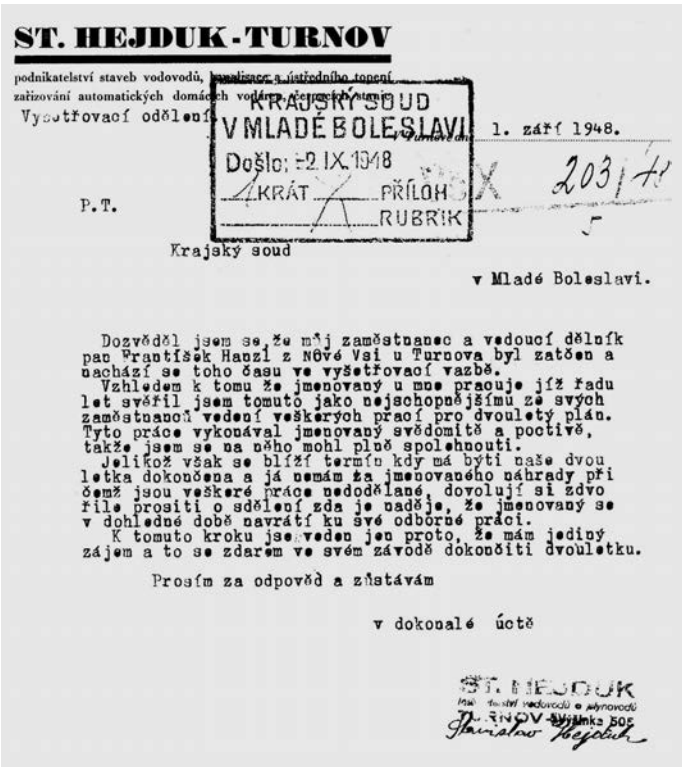

ST. HEJDUK - TURNOV

podnikatelství staveb vodovodů, kanalisace a ústředního topení,
zařizování automatických domácích vodáren a plynových zařízení

Vyšetřovací oddělení

KRAJSKÝ SOUD
V MLADÉ BOLESLAVI
Došlo: 2. IX. 1948
4 KRÁT PŘÍLOH
RUBRIK

1. září 1948.

203/48

P.T.

Krajský soud

v Mladé Boleslavi.

Dozvěděl jsem se, že můj zaměstnanec a vedoucí dělník pan František Hanzl z Nové Vsi u Turnova byl zatčen a nachází se toho času ve vyšetřovací vazbě.
Vzhledem k tomu že jmenovaný u mne pracuje již řadu let svěřil jsem tomuto jako nejschopnějšímu ze svých zaměstnanců vedení veškerých prací pro dvouletý plán. Tyto práce vykonával jmenovaný svědomitě a poctivě, takže jsem se na něho mohl plně spolehnouti.
Jelikož však se blíží termín kdy má býti naše dvoutetka dokončena a já nemám za jmenovaného náhrady při čemž jsou veškeré práce nedodělané, dovolují si zdvořile prositi o sdělení zda je naděje, že jmenovaný se v dohledné době navrátí ku své odborné práci.
K tomuto kroku jsem veden jen proto, že mám jediný zájem a to se zdarem ve svém závodě dokončiti dvouletku.

Prosím za odpověď a zůstávám

v dokonalé úctě

ST. HEJDUK
TURNOV
Stanislav Hejduk

Majitel instalatérské firmy Stanislav Hejduk se v září 1948 dokázal odvážně postavit za svého předního zaměstnance Františka Hanzla.

Rehabilitace

I když mnozí z našich odsouzených byli po odpykání poloviny trestu podmíněčně propuštěni, nesli si stigma politického zločince celý život, stejně jako jejich rodiny. Vyměřený peněžitý trest, propadnutí majetku, náhrada soudních nákladů a nákladů vazby a ztráta zdraví a nároku na důchod za současné nemožnosti nalézt jinou, než těžkou fyzickou práci, v důsledku toho pak psychicky sotva snesitelná závislost na pomoci rodiny a bližních vedly k osobním tragédiím.

Velké naděje přineslo jaro roku 1968. Někteří aktéři z turnovské causy se zapojili do obnovených i nově vzniklých organizací, jako např. Josef Trakal, jenž v dubnu 1968 inicioval vznik okresního klubu K 231, či Josef Jiroš a Jaroslav Vydra, kteří byli členy přípravného výboru tohoto nikdy nepovoleného spolku, Jiroš dokonce jako jeho předseda.[35] Řadu postižených *letáčkářů* zastupovala semilská okresní rehabilitační komise okresního výboru Svazu protifašistických bojovníků v Semilech, vedená JUDr. Milošem Plachtou.

O rehabilitaci se muselo požádat a rozhodovaly o ní rehabilitační senáty krajských soudů. Krajský soud v Hradci Králové dlouho přešlapoval na místě a jako by čekal, jak se politické poměry v naší zemi vyvinou. Nejdřív nemohl ve věci rozhodnout, jelikož vyšetřovací svazek zprvu cestoval na Generální prokuraturu, pak ke Krajskému soudu v Praze, odtud putoval na Městský soud v Praze, než se v únoru 1970 dostal do Hradce.[36] Nastoupila Husákova konsolidace, vytlačení nedávno oživených ideálů svobody a demokracie do zapomenutí. Teprve po dalších třech letech se soud dotázal žadatelů o rehabilitaci, zda na přezkumu rozsudku trvají. Za změněných politických poměrů a pod hrozbou úhrady všech nákladů nového trestního řízení všichni vzali návrh zpět – s výjimkou Josefa a Karla Trakalů, kterým by rehabilitace umožnila vrátit konfiskovaný domek v Doubravici.[37] Nakonec kapitulovali i oni a návrh stáhli. Doba, kdy bude možné nazývat zločin zločinem a statečný čin přiznat a ocenit, dosud nenastala.

Zajímavě se vyvíjela rehabilitace Janouškovy skupiny, do níž po svém útěku z vězení spadl i Jaroslav Sedlák z Anderlových letáčkářů. V r. 1969 zvláštní senát Krajského soudu v Ústí nad Labem nadvakrát zrušil rozsudky v jejich odsuzující části (jaký rozdíl proti Hradci!) a Janouškovu skupinu rehabilitoval.[38] Jako v mnoha obdobných případech se ani ona netěšila ze satisfakce dlouho. Nejvyšší soud ČSR roku 1971 rozhodl, že zmíněnými osvobozujícími rozsudky byl porušen zákon a zrušil je. Krajský soud prý v přezkumném řízení nerespektoval *zásadu presumpce správnosti původního rozhodnutí* (!), takže se nevypořádal s důkazy, které byly shromážděny v původním řízení. Rozhodoval na neúplném podkladě, protože se nepokusil přezkoumat tvrzení obviněných o fyzickém nátlaku výslechem vyšetřovatelů Roberta Burdy a Antonína Žáka, nutno přihlédnout k novému odsouzení Hany Mazánkové za údajné křivé svědectví, že příslušník SNB Oldřich Chmelík, na kterého namaloval její otec s Jiřím Holinou známý leták,[39] týral ve věznici v Liberci Václava Navrátila.[40] Zvláštní senát si měl opatřit zprávu Inspekce ministerstva vnitra

o tom, kdy začala součinnost Václava Čápa s orgány Bezpečnosti a zda s nimi spolupracoval i Müller a od kdy a jakým způsobem orgány Bezpečnosti činnost obviněných ovlivňovaly. Nebyl proveden důkaz deníkem Sedláka, který si psal ve vězení, nezjištěny podrobnosti o útěku Macháčka a Hudce, nepřezkoumána zůstala obhajoba Janouška, proč chtěl utéci za hranice.

Krajský soud v Ústí nad Labem doplnil důkazní řízení o požadované úkony (výsledky jsme včlenili do předchozího textu), a vydal v senátu s předsedou JUDr. Milanem Rejmanem dne 13. 5. 1972 nové rozhodnutí. I normalizovaná komunistická justice musela přiznat, že pochybila, když činnost obžalovaných ocenila jako velezradu. Nebylo totiž dokázáno, že Janoušek znal záměry Hudce a Macháčka v zahraničí, nebylo ani prokázáno, že by Müller založil protistátní organizaci, zbraně převzal, aby je zlikvidoval. Nebylo možné se spokojit s *notorietou*, že osoby odcházející do nepřátelské ciziny se tam automaticky spojují k boji proti lidově demokratickému Československu, jak to před lety učinil Krajský soud v Liberci.[41] Ani u Sedláka nebyl prokázán velezrádný úmysl, ani tvrzení o tom, že napíchal do polí železné pruty, aby se poškodily zemědělské stroje. Soud překvalifikoval skutky tak, že šlo o trestný čin opuštění republiky, resp. o trestný čin pomoci k jejímu opuštění (stíhání pro trestné činy útoku na veřejného činitele a nedovoleného ozbrojování bylo zastaveno jako amnestované v r. 1955 a 1960, neoznámení trestného činu Gabriela Janouška manželkou by bylo trestné jen v případě velezrady).

Krajský soud pak rozhodl o návrzích Janouška, Sedláka, Navrátila, Holiny, Boženy Janouškové a Hany Mazánkové o přezkoumání rozsudku podle zákona o soudní rehabilitaci tak, že zrušil rozsudek KS Liberec a Nejvyššího soudu v rozsudkové části a vynesl nové, podstatně mírnější tresty: Gabriela Janouška odsoudil k odnětí svobody na 3 1/2 roku nepodmíněně, Jaroslava Sedláka 3 roky nepodmíněně, Václava Navrátila 2 roky nepodmíněně, Jiřího Holinu, Boženu Janouškovou a Hanu Mazánkovou 18 měsíců nepodmíněně, propadnutí celého majetku obviněných Janouška, Sedláka, Navrátila a Janouškové. Návrhy Ondřeje Poloprudského, Františka Krátkého, Heřmana Pešty a Jiřího Navrátila na přezkoumání rozsudku KS v Liberci byly zamítnuty. Takové usnesení sice bylo pokrokem, nepochybně ale žádnou z obětí příliš nepotěšilo.

Průchod právu umožnil teprve listopad 1989. 17. července 1990 poskytl předseda senátu Krajského soudu v Hradci Králové JUDr. Pavel Vaněček satisfakci turnovské letákové skupině, když její členy podle zákona č. 119/1990 Sb. zcela rehabilitoval. Byli to Josef Anderle, Jaroslav Sedlák, Antonín Trmal, Karel Trakal, Josef Trakal, František Šťastný, Jan Růta, Václav Novák, Jan König a Josef Jiroš, odsouzení 9. 12. 1949 Státním soudem v Praze.

Poté senát Krajského soudu v Hradci Králové s předsedou Františkem Pyšným, prom. práv., prohlásil 23. 11. 1990 odsouzení Františka Hanzla, Jaroslava Vydry a již zemřelého Václava Růty z 28. 9. 1948 za zrušené a současně zastavil jejich trestní stíhání. Nakonec 28. 1. 1991 rozhodl Krajský soud v Ústí nad Labem o rehabilitaci Gabriela Janouška, Jaroslava Sedláka, Václava Navrátila, Františka Krátkého, Ond-

řeje Poloprudského, Heřmana Pešty, Jiřího Holiny, Jiřího Navrátila, Marty Patočkové, Boženy Janouškové a Hany Mazánkové, odsouzených Krajským soudem v Liberci 27. 1. 1954, s výjimkou trestného činu ohrožení devizového hospodářství u Marty Patočkové,[42] zákonem o rehabilitaci nedotčený, za který se jí nově stanovil trest odnětí svobody v trvání jednoho roku.

Rehabilitace se dožilo jen několik málo odsouzených, avšak neméně důležitá byla pro rodiny těchto neobyčejných lidí.

❑

Možná, že u dnešní mladé generace vyvolá náš článek úsměv – vždyť turnovská skupina *Jan* do dějin třetího odboje vstoupila vlastně jen těmi několika letáky šířenými za temných nocí mezi obyvatelstvem, jejich další plány a předsevzetí zůstaly většinou neprovedeny. Přesto se alespoň pokusila – s vědomím, že je to opravdu hodně nebezpečné – burcovat svědomí svých spoluobčanů, připomenout jim, že donedávna byli svobodnými lidmi, žijícími v demokratické zemi. Občas slýcháme alibistická tvrzení – všichni jsme volili kandidáty Národní fronty, chodili do průvodů, na brigády, budovali si své osobní či rodinné mikrosvěty, kam jsme nikoho cizího nepouštěli a kde jsme se i v dobách reálného socialismu mohli cítit šťastni. Je důležité pro zdraví této země říci, že všichni takoví nebyli, že se v každé historické době u nás našli lidé stateční a čestní, neúplatní penězi nebo jinými výhodami, schopní pro určité ideály, jako je víra, pravda, svoboda nebo spravedlnost, překonat přirozený strach, a je-li to nutné, obětovat jim své zdraví i životy. Je důležité si těchto lidí umět vážit, i když nám to přináší komplexy jisté nedostatečnosti, protože nás morálně převyšují. Je přece úžasné, když máme mezi sebou výjimečné osobnosti, kteří svými skutky burcují a probouzejí v nás to lepší já – ať je to M. Jan Hus, Jan Palach, nebo třeba Jaroslav Sedlák z dnešního příběhu.

Poznámky

[1] Z novější literatury o tomto fenoménu uvádíme: Z novější literatury – CÍLEK, Roman: *Čas triumfu,čas pomsty. 1948-1952. Pohled do zákulisí politických zločinů*. Třebíč 1997; KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno 2001; DRAŠNER, František: *Číhošťský zázrak. Zpráva o P. Josefu Toufarovi*. Praha 2002; VOREL, Jaroslav – ŠIMÁNKOVÁ, Alena: *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech*. Sv. 1-3. Praha 2003-2004; *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský"*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14. – 16. dubna 2003 v Praze. Brno 2005.

[2] Srv. edici *Únor 1948 na Semilsku v situačních zprávách SNB*. In: ZČRP, 1, 1988, s. 110; 2, 1989, s. 81-84.

[3] Srv. stať *Ilegální protikomunistická organizace v Semilech*. In: ZČRP, 13, 2000, s. 121-144.

[4] Spisy Václav Růta a spol., dnes Rt 419/90 KS Hradec Králové, pův. Hp 24/48 Státní soud Praha, dále Josef Anderle a spol., dnes Rt 13/90 KS Hradec Králové, původně OS Turnov T 229/49, resp. KS Mladá Boleslav Tk 630/48 a Státního soudu v Praze Or I 1163/1949, byly okresnímu archivu Semily zapůjčeny díky laskavému porozumění předsedy Okresního soudu Semily Mgr. Slavomila Strnada, spis Gabriel Janoušek a spol., dnes KS Ústí n. L., zn. 1 T 15/60, pův. KS Liberec, 1 T 45/53, ochotně ke studiu zapůjčil Státní

oblastní archiv v Litoměřicích (dále jen: SOA Litoměřice).

[5] Státní soud v Praze, Or I 1163/1949, dnes prius rehabilitačního spisu KS Hradec Králové, zn. Rt 13/90.

[6] Tamtéž, č. l. 90.

[7] Příjmení Josefa Anderleho (1918 -1994) bývá i v úředních dokladech často psáno jako Andrle. Rozhodující by měl být záznam v matrice zemřelých, pořízený podle rodného listu, kde je uveden jako Anderle. Za laskavé zjištění děkuji matrikářce Městského úřadu v Semilech L. Schovánkové.

[8] Rehabilitační žádost Jaroslava Sedláka, tehdy poštovního doručovatele ve Vysokém n. Jiz., z 20. 5. 1973.

[9] Datum známe z policejní zprávy – viz *Únor 1948 v situačních zprávách SNB,* in: ZČRP, 2, 1989, s. 87.

[10] Dostal se údajně do americké okupační zóny v Německu.

[11] Podle Petra MIKUŠE: *Příběh Jana Růty.* In: *Třetí odboj na Turnovsku*. Turnov 2002 (CD-ROM gymnázia), došlo k prvnímu zatýkání 23. 6. 1948. To však nemůže být pravda, jestliže k rozšiřování letáků došlo až v první polovině července a druhé polovině srpna..

[12] Akademický malíř Miroslav Šilhán (*1910 Jirkov – † 1980 Turnov, absolvoval AVU u prof. O. Nejedlého) byl zřejmě mnohem schopnější policajt než malíř. Do Turnova byl přemístěn 1. února 1948 Hlavní správou výchovy a osvěty ministerstva vnitra jako přesvědčený komunista s hodností poručíka. Shromažďoval kolem sebe marxisticky orientované příslušníky SNB a po 25. únoru, kdy se stal okresním velitelem, hladce provedl výměnu nepohodlných důstojníků a sbor podřídil politickému vedení OV KSČ, kde především vedoucí tajemník Miroslav Kudrna horlil pro tvrdý postup vůči opozici. *„Záškodnické bandy"* prý rozhazovaly letáky, vyzývající k neplnění zemědělských dodávek, nicméně i *„jejich původce jsme objevili a zneškodnili"*. O dvacet let později vzpomínal, že *„někteří členové národních socialistů se pokoušeli organizovat odpor v domnění, že se v krátké době změní celá situace. Tak se vytvořila i ilegální skupina pod vedením Jaroslava Sedláka z Mašova, která si dala za úkol narušovat kladně se vyvíjející život na veřejnosti."* *Očima pamětníků*. Příspěvky k dějinám bojů Komunistické strany Československa na okrese Semily v letech 1945-1948. Semily 1968, s. 55-59.

[13] MIKUŠ, Petr: *Příběh Jana Ruty,* c. d. CHAROUSEK, Pavel: *Říkali jim letáčkáři, aneb o hrstce těch, kteří šli po únoru 1948 proti proudu*. Hlasy a ohlasy Turnovska, *6,* 2003, č. 2, s. 20-22.

[14] Zhotoveny byly na bleděmodrém papíru hektograficky (!), o tři dny později byly nalezeny ojediněle i v Semilech a Chuchelně. *Únor 1948 v situačních zprávách SNB*, s. 90.

[15] Třebaže byl tehdy ještě v zahraničí, měl Anderle v prosinci 1948 poslat z Českých Budějovic Antonínu Trmalovi krabici, v níž byl plášť, lyžařské boty a dámský klobouk, tedy předměty nesourodé, objemné a přitom zřejmě zbytečné. Balík u něj vyzvedl Stanislav Zelinka z turnovských Trávnic a prostřednictvím studenta Miroslava Berana ho v únoru zase odeslal na adresu jakéhosi July Matouše v Praze. Pohyb balíku byl po celou cestu kontrolován Státní bezpečností a všichni aktéři měli později potíže. Stanislav Zelinka a Antonín Trmal byli okresní prokuraturou v Turnově 8. 7. 1949 žalováni pro nadržování zločinci ukrýváním.

[16] Zatím ještě stále čekáme na souhrnnou práci o Státním soudu v Praze (1948-1952). Situaci komplikuje fakt, že v r. 1990 byly Městským soudem v Praze jeho trestní spisy rozeslány jednotlivým krajským soudům, nebyly však vráceny zpět a staly se priory rehabilitačních spisů s novými signaturami. Archivní fond v Národním archivu má 114 bm a je dosud nepřístupný z důvodu nezpracovanosti. Fond Zemského soudu v Brně je na tom podobně.

[17] Zmíněno v žádosti o milost Růtovy snoubenky Kopáňkové. Spis Státního soudu Praha, Hp 24/48, č. l. 69.

[18] Jaroslav Vydra ve stížnosti uvádí, že se přípravy úkladů o republiku nedopustil, protože těch se dopustí ten, kdo se pokusí násilím změnit ústavu republiky, zejména pokud jde o demokraticko-republikánskou formu státu, a kdo se pokusí násilím úplně znemožnit ústavní činnost vlády. Rozhození letáků nemůže být pokusem k tomuto účinku a cíli, mělo být posuzováno podle hlavy III. zákona, ne I. Ani subjektivně nesměřoval k něčemu takovému, letáky rozvážel pro kamaráda, neseznámil se

s nimi, je mu teprve 20 let. I trest je nepřiměřený, protože nedošlo k okolnostem zvláště přitěžujícím. Václav Růta podobně – měl účast jen na jedné akci, když si leták druhý den přečetl, už se další nezúčastnil. Vydra se opravil, když si vzpomněl, že o druhé akci ho informoval někdo jiný. Proto mohl být odsouzen jen pro § 12 zákona na ochranu republiky. František Hanzl pro nepřiměřenost trestu – maximální sazba je 10 let, hlavní viníci jsou ti, kteří letáky sepsali a rozmnožili.

[19] Spis Státního soudu Praha, Hp 24/48, č. l. 56-57.

[20] NAVRÁTIL, Ivo: *Oheň na Strážníku. Procesy s tzv. Zelenou internacionálou na Jilemnicku*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 16. Semily 2003, s. 147-178.

[21] Rehabilitační spis KS Hradec Králové 14 Tr 0213/68.

[22] Např. potvrzení Svazu národní revoluce v Bukovině u Turnova, že Josef Trakal byl velitelem tamní odbojové skupiny, svědectví mjr. Karla Cermana (velitele skupiny Krystal), že se Antonín Trmal zúčastnil odzbrojování německých aut u provazárny, bojů u cihelny, převážel kořistný materiál aj. Podobně i Jan König měl partyzánský průkaz a byl členem Svazu národní revoluce. Štkpt. Václav Novák odešel z činné služby se zvláštním uznáním ministerstva obrany, byl zapojen do odboje paraskupiny pod vedením J. Šandery v červnu 1944 a r. 1946 udělil prezident republiky Novákovi vojenskou medaili za zásluhy II. stupně, v uznání vynikajících vojenských činů mimo boj; měl také Zborovskou pamětní medaili, udělenou mu o rok později. Jaroslav Sedlák se zapojil do činnosti odbojové skupiny TOCH, složené ze zajatců ruské armády, podporoval je během války a v květnových dnech s nimi odzbrojil dvě německá vojenská seskupení v Podhájí a Sedmihorkách.

[23] Státní soud Praha, zn. Or I 1163/1949, č. l. 173-179.

[24] Podobně pochvalné hodnocení šlo se stavitelem Janem Königem, jenž během svého trestu vedl přestavbu okresní soudní věznice v Příbrami. Také důl s půvabným jménem Zdeněk Fierlinger ve Vinařicích chválil píli trestance Františka Šťastného.

[25] Spis Or I/III 26/50 Státního soudu v Praze.

[26] Rozsudek KS Liberec z 16.5.1958 zn. 1 T 4/58, v souvislosti s usnesením Nejvyššího soudu v Praze z 18.6.1958 zn. 3 To 107/58.

[27] Součástí spisu státního soudu je i spis OS Turnov zn. T 9/51 (Pt 161/50) proti Antonínu Trmalovi pro § 40 zákona č. 231/48 Sb. – útěk za hranice. Byl mu konfiskován majetek, ale pro nepřítomnost nebyl odsouzen. Zanechal tu nemocnou manželku Boženu s dvěma malými dětmi.

[28] Václav Navrátil, nar. 16. 2. 1896 v Kostelci n. Černými Lesy, byl v letech 1937-1940 nájemcem hotelu Štekl, pak nájemcem lázní Sedmihorek, po konfiskaci rodině Aehrenthalů r. 1945 získal Sedmihorky od Fondu národní obnovy do vlastnictví. Na podzim 1952 lázně zabrala Ústřední rada odborů a Václava Navrátila zaměstnávala jako jejich správce. Po jeho zatčení trápil odbory problém zařízení lázeňských pokojů i kuchyně, které bylo vlastnictvím Navrátila; propadnutí veškerého jeho majetku státu, vyřčené soudem, to elegantně vyřešilo.

[29] Dr. Vladimír Macháček byl v době svého útěku tajemníkem Čs. tabákové režie v Praze a František Hudec nákupním úředníkem u AZNP v Liberci-Růžodole. Srv. usnesení KS Ústí n. Labem z 13. 5. 1972 ve spisu KS Ústí n. L., zn. 1 T 15/60.

[30] Hugo Müller se před soud nedostal ani jako svědek, neboť StB jej mínila využít pro hru s Františkem Hudcem, jenž se dal získat americkými zpravodajskými službami. Srv. usnesení KS Ústí n. Labem z 13. 5. 1972 ve spisu KS Ústí n. L. zn. 1 T 18/60 – dvě karabiny a automatickou pistoli, které mu předal Janoušek, aby je zlikvidoval, protože se bál domovní prohlídky, zahrabal u potoka ve Starém Harcově, přesto v administrativních protokolech vypověděl, jistě podle přání svých chlebodárců, že je dostal proto, aby vyzbrojil svou (neexistující) protistátní skupinu.

[31] Že šlo o provokatéra StB, věděl Sedlák již v roce 1960 – srv. jeho žádost ke generálnímu prokurátorovi o přezkoumání případu z 8. 2. 1960 – SOA Litoměřice, KS Ústí n. L., zn. 1 T 15/60.

[32] Předsedou senátu byl JUDr. František Hruša, prokurátorem JUDr. Otto Kovařík. SOA Litoměřice, KS Ústí n. L., zn. 1 T 15/60 (pův. KS Liberec, 1 T 45/53).

[33] Npor. Václav Trepka, náčelník NPT v Plzni, o Sedlákovi 28. 5. 1956 napsal: *„Kázeňsky nebyl trestán, chová se dle řádu NPT, povahově se jeví mírný a se spoluvězni se snáší. Uložený trest zjevně nezlehčuje a možno říci, že v poslední době si uvědomil svoji vinu, jest však chytrý a i dosti v politických otázkách zběhlý a nelze zaručiti, zda skutečně trestného činu lituje a že skutečně změnil své názory na naše socialistické zřízení, proti kterému se provinil a páchal trestnou činnost... Vzhledem k těmto závažným okolnostem nelze míti za to, že by náprava jmenovaného dosáhla takového stupně, aby mohl být po stránce převýchovy doporučen k udělení milosti prezidenta republiky.“*

[34] Amnestie ukládala desetiletou zkušební dobu, během níž se nesměl odsouzený provinit, jinak by si musel odpykat celý trest.

[35] SOkA Semily, ONV Semily, odbor vnitřních věcí, zn. 601.

[36] Tajný rehabilitační spis KS Hradec Králové 14 Tr 0213/68 je dnes součástí spisu KS Hradec Králové Rt 13/90.

[37] Podobně František Šťastný z Turnova se výrazně angažoval ve prospěch Československé strany národně socialistické.

[38] Rozsudek zvláštního senátu KS Ústí n. L. z 25. 6. 1969 zn, 13 Tr 19/69.

[39] Za vyvěšení kresleného plakátu se šibenicí a nápisem *„Ševče, drž se svého kopyta“* na plot příslušníka SNB – náčelníka okresního útvaru výkonu vazby Oldřicha Chmelíka byli v r. 1954 odsouzeni Jaroslav Sedlák a Jiří Holina. Chtěli ho přimět, aby se choval slušněji k vězňům.

[40] Spis 2 T 181/70 OS Liberec.

[41] Jedním z důkazů vlastizrádného jednání Sedláka a Janouška byla smluvená hesla, která měla zaznít z rádia Svobodná Evropa v případě, že se jim podaří útěk na západ.

[42] Marta Patočková se snažila s pomocí Václava Navrátila ušetřit zlato a valuty na operaci kyčelního kloubu své dcery někde v zahraničí a měla se tak dopustit trestného činu ohrožení devizového hospodářství.

Flugblattaktion im Gebiet von Turnov im Jahre 1948 / Ivo Navrátil

Die Studie befasst sich mit zwei politischen Prozessen, wo zu hohen Freiheitsentzugstrafen Mitglieder der illegalen Gruppe „Jan“ verurteilt wurden, die im Sommer 1948 versuchten die öffentliche Meinung gegen die demagogische Propaganda der kommunistischen Partei wachzurütteln. Das staatliche Gericht verwendete gegen sie das Gesetz zum Schutz der Republik aus der Zeit der 1. Republik. An der Spitze der Gruppe stand Josef Anderle, der tatsächliche Führer war jedoch Jaroslav Sedlák aus Mašov; Mitglieder gehörten allen Bevölkerungsschichten aus Turnov und der Umgebung von Hrubá Skála an. Zwei davon gelang es aus den Arbeitslagern zu flüchten – während Antonín Trmal untergetaucht ist und nie wieder festgenommen wurde, versuchte Jaroslav Sedlák nach fast drei Jahren Verbergung gemeinsam mit Major Gabriel Janoušek über die Grenze nach dem Westen zu flüchten und fiel in die Falle der Staatssicherheit, als sie der Überführer Čáp verriet. Sie wurden erneut wegen Hochverrat zu Freiheitsstrafen von 12 und 15 Jahren verurteilt, mit ihnen gemeinsam alle, die ihnen halfen. Erst das Jahr 1990 brachte allen dreizehn Mitgliedern der Flugblattaktion von Turnov eine völlige Rehabilitation.

(Übersetzt von Dipl.-Ing. Günter Fiedler)

MATERIÁLY

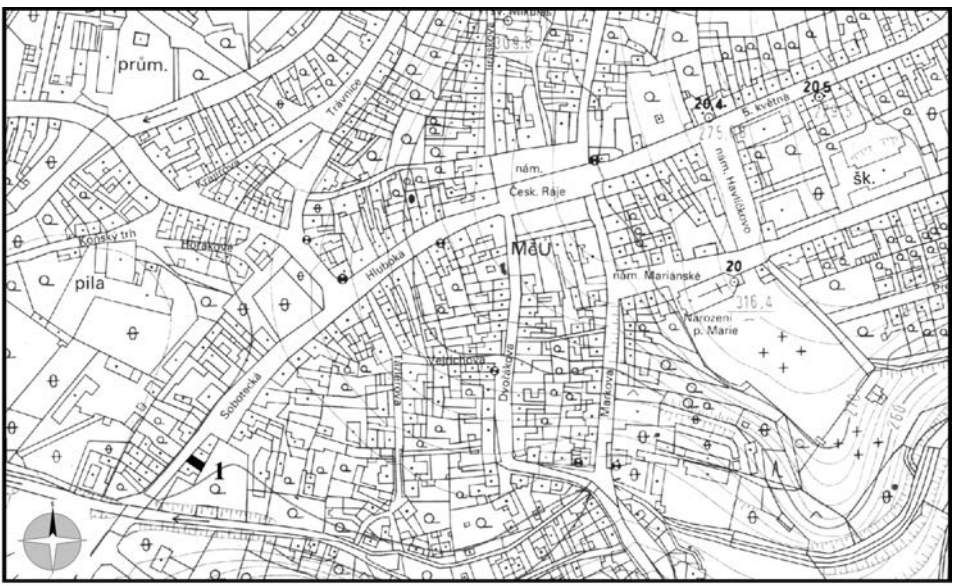

Obr. 1. Turnov – Sobotecká čp. 450. Mapa SMO 1:5000, list Turnov 3-7.
Vyčerněná plocha: čp. 450 – místo výzkumu.

Archeologický výzkum domu čp. 450 v Turnově – Sobotecké ulici
Sonda do mikrohistorie domu

Petr Hartman – Jan Prostředník – Petr Šída

1. Úvod

8. března 2004 byl zahájen záchranný archeologický výzkum, který předcházel plánované rekonstrukci Sobotecké ulice. V souvislosti s ním byl pro dům čp. 450 vypracován i průzkum stavebně historický.[1]

Archeologický výzkum byl rozdělen do několika etap z důvodu součinnosti s plánovanými stavebními pracemi. V první etapě došlo k sondáži v interiéru domu čp. 450. V druhé etapě pak byl na základě výsledků sondáže etapy první upřesněn způsob výzkumu na sousední parcele domu čp. 238. S ohledem na nutnost zahájení vlastních zemních prací byl výzkum zahájen až po demolici objektu čp. 238. V čp. 238 již stavebně historický průzkum proveden nebude, jelikož došlo k destrukci starších interiérů v důsledku přestavby v 90. letech 20. století. V poslední etapě pak proběhl výzkum formou dohledu v souvislosti s rekonstrukcí inženýrských sítí a výměnou povrchů. V této etapě jsme se zaměřili na dokumentaci a vzorkování jednotlivých uloženin v rámci liniových staveb.

2. Lokalizace naleziště

Sobotecká ulice je lokalizována do jihozápadní části historického jádra a tvoří z hlediska stavebního vývoje města zajímavý prvek. Lze zde rozpoznat několik stavebních fází počínaje minimálně raným novověkem. První etapa výzkumu se zaměřila výhradně na dům čp. 450 (obr. 1 – 3), který spolu s vedle stojícím čp. 238 představoval svou hmotou a lokací pozůstatek původní středověké uliční čáry při příjezdové komunikaci od jihozápadu.[2]

Obr. 2. Turnov - Sobotecká ulice, čp. 450. Pohled na čp. 238 a 450 od severozápadu.

3. Geologické a geobotanické podmínky na lokalitě

Rostlý terén je tvořen sprašovou návějí mocnou 2 – 3 metry; pod ní pokračují hlinité štěrky s písčitou svrchní vrstvou, náležející k terasovým říčním sedimentům; vlastní křídové podloží ve formě zvětralých křemenitých pískovců se objevuje v hloubce cca 12 metrů od současného povrchu, přesto lze počítat s lokálními odlišnostmi. Svahové sedimenty, které tvoří převážnou část plochy dnešního náměstí Českého ráje a pokračují dále jižním směrem k Hluboké a dále Sobotecké ulici, jsou z geologického pohledu velmi mladé. Vznikaly v průběhu čtvrtohor. Pravděpodobně jsou z poslední doby meziledové a z chladných období těsně po ní. Nejstarší polohy štěrků je možné datovat do staršího nebo nanejvýš středního pleistocénu, tedy okolo necelých 500 000 let. Štěrky vynikají různorodostí a obsahují jemnější částice i subangulární štěrk, pocházející z nedalekých podkozákovských a železnobrodských vrchů. Valounový materiál je tvořen křemenem a místy železnobrodskými fylity. Kromě činnosti vody se na vzniku sedimentů podílela soliflukce. Půdotok vznikal během chladných období v průběhu čtvrtohor, kdy v krátkém létě rozmrzala nepříliš mocná vrstva půdy, která byla zpevněna jen nepatrně rostlinstvem. Proto půda klouzala vlastní vahou i na mírných svazích po hladkém zmrzlém podloží. Tak

docházelo k promíchávání sedimentů nejrůznějšího původu a stáří. Zásadní význam mají sedimenty spraší, které tvoří až několik metrů mocné vrstvy. Sedimenty spraší tvoří v širším okolí Turnova rozsáhlou oblast, která je vymezena jednotlivými údolími i svahy. Ve svrchních částech studovaného horizontu vyústil pedogenetický proces v tvorbu hnědozemí. Sedimenty byly několikrát přerušeny činností člověka.[3] Klimaticky se ekumena řadí mezi mírně vlhké až mírně suché okrsky s mírnou zimou (roční úhrnné teploty 7 – 9 °C, roční srážky 600 – 700 mm).[4] V povodí Jizery byly rekonstruovány dubohabrové háje. Úzký pás podél toku tvoří luhy a olšiny. Na Turnovsku se rozkládají borové doubravy.

Obr. 3. Turnov - Sobotecká ulice, čp. 450. Celková situace domů čp. 450 a čp. 238.

4. Historie okolí stavby

Na přechodu Hluboké v Soboteckou ulici se nacházela *Hradišťská brána*, která již od vrcholného středověku spojovala městečko prostřednictvím pojizerské komuni-

kace s oblastí středočeskou. Podél toku Stebně se nacházely řemeslnické dílny a další výrobní objekty, jejichž provoz byl úzce spojen s vodním zdrojem (např. mlýn, kovárna, koželužna a barvírna).

Soboteckou ulici postihla počátkem 20. století razantní přestavba, při které došlo k demolici celé východní fronty domů. Jediným reliktem původní renesanční zástavby se staly domy čp. 238 a 450, které jsou situovány do jižní části Sobotecké ulice

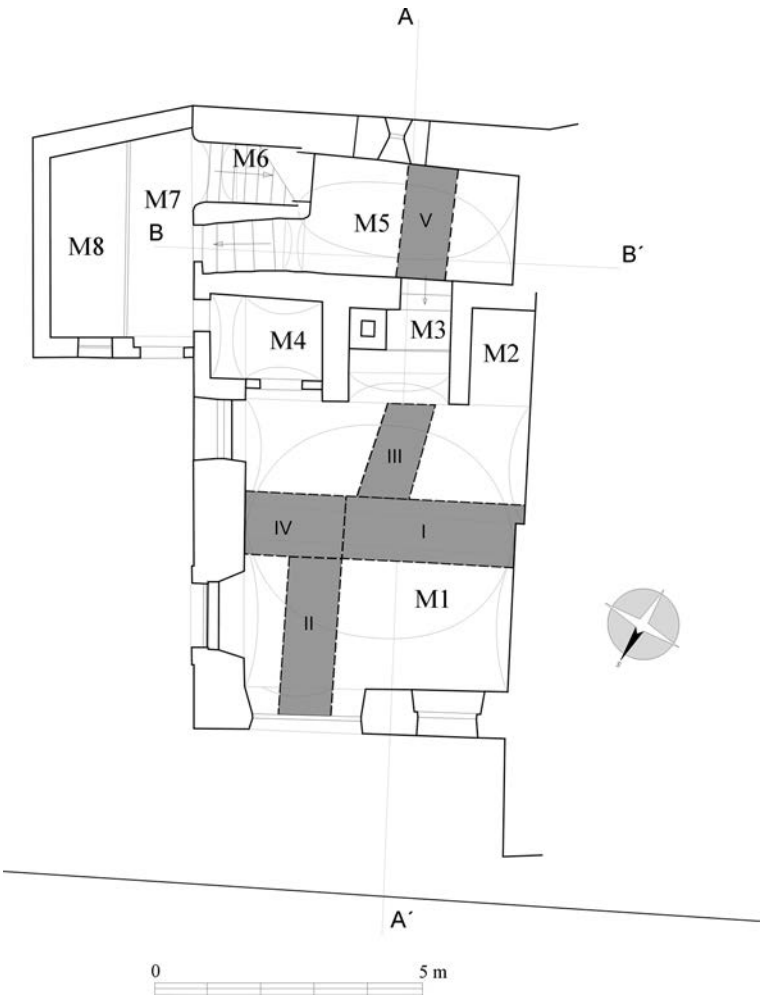

Obr. 4. Turnov – Sobotecká čp. 450. Plán domu s vyznačenými sondami.

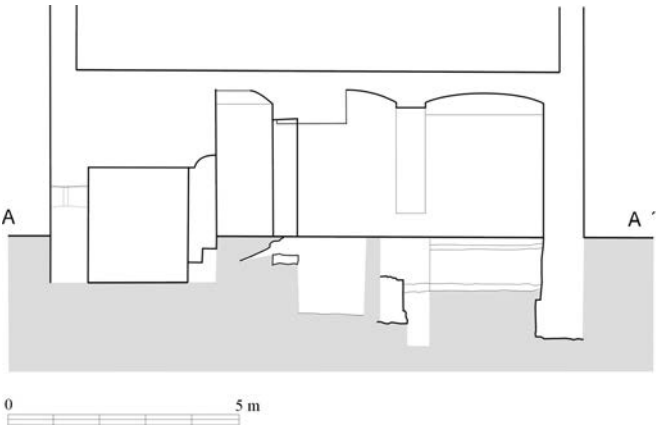

Obr. 5. Turnov - Sobotecká ulice, čp. 450. Řez AA'.

před most přes Stebenku. K domům se vážou četné zprávy o jejich držbě, bohužel však informace z období raného novověku jsou nepříliš zřetelné.

Mezi objekty, ke kterým se vážou nejstarší písemné zmínky, náleží čp. 240 s prvním datem k již stojící stavbě z roku 1534 – šlo o dvůr, který byl již v roce 1903 zaniklý.[5] Na gruntu č. 240 je k roku 1562 uváděna barvírna. S ohledem na to, že Martin Šíšů pouze koupil podíl na domě Matouše barvíře, je zřejmé, že dílna zde měla starší tradici. Z mladších záznamů vyplývá, že s barvírnou byl spojen též mandl (1606) – Jiřík Krauz koupil dům, *slove barevna na Stebni*, naproti domům Bartoloměje Červenky a Martina Zvoníka, jinak Štětiny (čp. 238), *vedle vozní cesty k mlejnu shořalému, od Jana Krauze, mandlíře, otce svého, za 300 kop míšeňských*. K 29. prosinci 1687 se váže zmínka o koupi *místa pustého, jenž slove Foretovské* (podle předchozího majitele Jana Foreta Novoměstského, který k r. 1650 odešel pro víru). Barvírna však ukončila svou činnost již mezi lety 1653 – 1663, kdy byl grunt rozdělen.[6] K roku 1630 je v sousedním domku (č. 237) uváděn koželuh.[7]

4.1. Sobotecká ulice čp. 238

Tento dům je interpretován J.V. Šimákem jako zaniklý domek vedle barvírny (čp. 240). Nejstarší zprávy o evidentně již stojícím objektu pocházejí z let 1606 – 1608, kdy je jako jeho majitel uváděn zvoník Martin Štětina. K roku 1626 se majetku ujímá Kateřina Štětinová. Mezi lety 1635 – 1642 Anna Ruková. 7. února 1656 koupila turnovská obec odúmrť po Anně Rukové za právní odhad 100 kop míšeňských (*domek zůstalý po neb. Anně Rukové, za bránou Hradišťskou vedle barevny u Stebně, se zahrádkou při něm*). Již 6. března téhož roku odkoupil dům se zahrádkou od purkmistrů za 100 kop míšeňských Jeremiáš Zvoníček. Za stejnou cenu jej 3. září 1657 prodal Anně,

manželce Jana Štejnara. 10. dubna 1684 prodala Anna Štejnarka domek se zahrádkou Janu Houděmu za 52 k. m., 27. ledna 1707 odkoupil Jan Houdě od své matky Kateřiny domek za 52 k. m. Matka měla k užívání v domě světnici s jednou komorou v síni, švestkové stromy v malé zahrádce pod okny, dále v téže zahrádce záhonek pro hlavatku, od *břeskvě* druhý záhonek. Na větší zahradě 3 záhony, příčkou ležící; ze 2 stromů 1/4 díl ovoce. Po 27. lednu 1707 po více než sto let chybí jakékoliv zprávy o majetkových poměrech vůči dotčenému objektu. K 31. srpnu 1814 je uváděn Josef Neuman, který koupil v dražbě dům (poprvé dům čp. 238). Objekt byl zakoupen od obce, která jej získala od Františka Fišery jako vyrovnání nedobytných pohledávek. 8. listopadu 1816 odkoupili Jan a Anna Riffertovi dům od Josefa a Anny Neumanových. 22. července 1823 koupil dům a přistavěný sklep od Jana Rifferta František Schulz za 466 zlatých. 6. února 1849 prodává Terezie Šulcová Františku a Cecilii Šichovým dům čp. 238 za 295 zlatých. K roku 1868 jsou jako majitelé nemovitosti uváděni Karel a Anna Hajných, k roku 1887 František a Anna Hajných a k 1895 Anna Hajná.

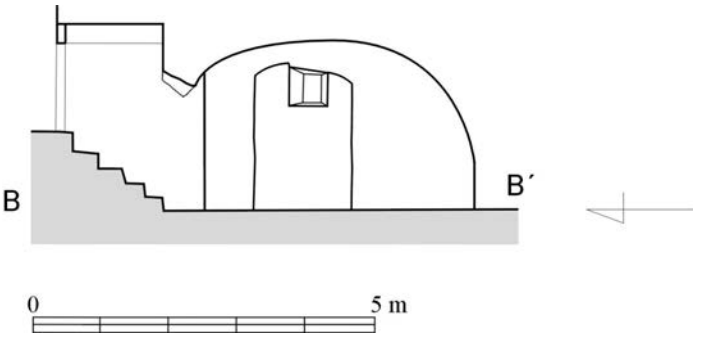

Obr. 6. Turnov - Sobotecká ulice, čp. 450. Řez BB'.

4.2. Sobotecká ulice čp. 450

K této stavbě bohužel chybí jakékoliv starší údaje, přestože stavebně historický průzkum a následně prováděný výzkum archeologický odhalily složitý vícefázový vývoj objektu s počátky již ve druhé polovině 16. století. Nejstarší zprávy o majitelích, které se dochovaly v městských knihách, pocházejí z roku 1870, kdy jsou jako vlastníci uvedeni Jana a Marie Pýchovi. K roku 1896 pak Marie, Jan a František Pýchovi a o rok později Jan a František Pýchovi.

5. Popis objektu čp. 450

Práce na stavebně historickém průzkumu v objektu čp. 450 probíhaly souběžně s první fází archeologického výzkumu, což považujeme za velice šťastné řešení, protože se stavebně historický výzkum mohl věnovat i zdem skrytým pod povrchem, které byly odhaleny až archeologickou sondáží. Tyto poznatky byly natolik závažné, že nám umožnily rekonstruovat mnohem složitější vývoj, než by bylo možné pouze na základě reliktů nadzemních.

Při práci jsme se věnovali pouze přízemní a sklepní části budovy, první patro je výsledkem až přestavby na konci 19. či v průběhu 20. století, takže bylo z hodnocení pro časovou tíseň vynecháno. V přízemí byly hodnoceny všechny místnosti, které jsme pracovně označili M1 – M8 (obr. 4 – 9). Objekt byl podrobně zaměřen a ve všech místnostech byla provedena detailní fotodokumentace a slovní popis dochovaných reliktů. Přesné určení stáří jednotlivých stavebních horizontů bylo možné až na základě vyhodnocení archeologického výzkumu.

5.1. Místnost M1

Hlavní a největší místnost celého objektu. Zaklenuta dvěma poli ploché valené klenby na středový klenutý pas (klenba typická pro 19. století). V současnosti přístupna velkým, obloukovitě zaklenutým vchodem od západu a malými dveřmi od východu z místnosti číslo M4. V severní zdi proražen otvor okna. Zda je okno původní součásti stavby, není možné rozhodnout, parapet byl ve 20. století ubourán a pře-

Obr. 7. Turnov - Sobotecká ulice, čp. 450. Místnost M1, pohled k východu.

zděn. Vedle okna je zazděný otvor dveří, který je stejně starý jako stavba obvodové zdi. Zazdívka pochází opět z 20. století z doby adaptace na obchod. Další okno vedlo na západ, jeho stáří nebylo určeno. Obvodové zdi jsou vyzděny z masivních pískovcových štuk, klenební pás je cihelný a svázaný se zdí, na jižní straně je sveden do zdi pravoúhlým odsazením na východní straně.

5.2. Místnost M2

Místnost M2 je malý obdélný prostor na východní straně místnosti M1, od které není nijak vydělen. Původní strop se nezachoval, v době průzkumu byl strop tvořen moderním podhledem a cihelným stropem. Prostor je oddělen masivní zdí z pískovcových štuk od vedlejšího prostoru M3.

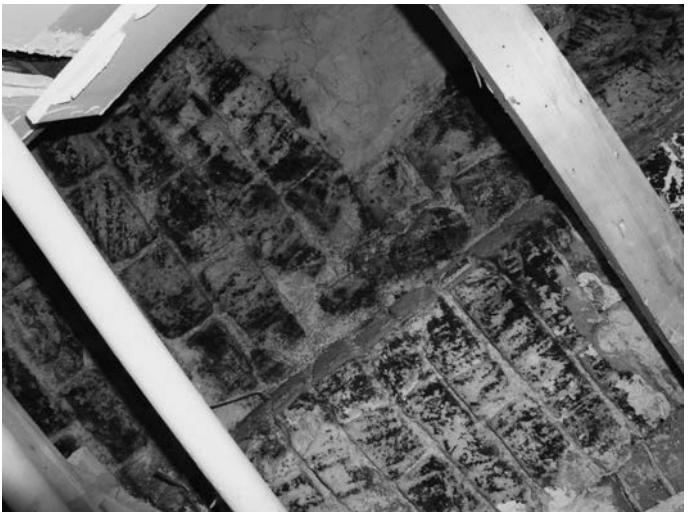

Obr. 8. Turnov - Sobotecká ulice, čp. 450. Místnost M3, pohled do klenby dymníku výhně.

5.3. Místnost M3

Místnost M3 je střední ze tří velkých pravoúhlých výklenků na východní straně místnosti M1. V době výzkumu byla předělena sádrokartonovou příčkou na dvě poloviny. Do místnosti M1 je otevřená, ve svrchní části oddělená zaklenutým pasem, do místnosti M5 je proražen recentní průchod (20. století). V severovýchodním rohu místnosti je vyzděn recentní komín. Největší překvapení na nás čekalo po odstra-

nění dřevěného podhledu. Za ním se skrýval dokonale vyzděný dymník ve tvaru čtvrtiny klášterní klenby. Klenba dymníku byla svedena na klenutý pas na západě a zeď na jihu, nejvyšší bod klenby byl v severovýchodním rohu místnosti, kde byl také otvor pro odvod zplodin do komína. Ten v současnosti využívá i nový komín.

5.4. Místnost M4

Svým řešením obdobná místnosti M2, recentně přestavěná jako průchozí místnost spojující místnosti M1 a M7. V západní stěně vedou dveře do místnosti M1, ve stěně severní pak do místnosti M7. Tato přestavba může být dávána do souvislosti až s recentním užíváním domu coby krámu (bylo sem umístěno i sociální zařízení). Prostor je zaklenut plochou valenou klenbou s osou ve směru západ – východ. V severní obvodové zdi proražen recentní otvor pro dveře.

Obr. 9. Turnov - Sobotecká ulice, čp. 450. Východní stěna sklepa (M5) s oknem.

5.5. Místnost M5

V současnosti se jedná o sklípek zaklenutý asymetrickou valenou klenbou, přístupný chodbou a schodištěm od severu. Na východ byl prolomen otvor menšího okna, který vykazoval výraznou asymetričnost. K západu byl prolomen recentní

otvor do místnosti M3. Zahloubení podlahy oproti okolnímu terénu bylo cca 1 m. Sklep byl vyzděn z lomového pískovcového zdiva. Po odstranění omítek jsme mohli lépe studovat vývoj místnosti. Otvor k západu je recentní průraz, který odhalil navázání zdiva na zdivo sklepa. Pískovcové štuky byly do zdiva sklepa zavázány, ale zcela se lišila malta, na kterou byly obě zdi postaveny. Domníváme se, že čelní stavba byla k této místnosti přistavěna tak, že její zdivo bylo druhotně svázáno se zdivem sklepa po vysekání příslušných vazných otvorů. Vstup do sklepa je mladší než jeho klenba. Na západní stěně jsme objevili negativ odsekané klenby spolu s dvoufázovým přezdíváním záklenku, který klenbu v současnosti na severní straně nese. Tento vstup byl proveden v souvislosti s výstavbou kovárny, posléze byl změněn při stavbě schodiště do patra. V severovýchodním rohu se objevilo navázání severní zdi ke zdi východní. Nalézá se zde jasná spára, severní zeď byla přistavěna na omítku zdi východní. Toto zmenšení sklepa můžeme dát do souvislosti s proražením nového vstupu od severu. V západní části severní zdi se objevila další spára na omítku, která dokládá zúžení prostoru chodbičky při stavbě schodiště. Je jasné, že původní tvar klenby byl symetrický (půlkruh), až druhotně byla místnost zmenšena, takže klenba získala asymetrický charakter. Největší překvapení nás čekalo ve zdi východní. Po očištění omítek jsme zde odhalili zazděný otvor po dveřích, zaklenutý plochým valeným záklenkem. Do něj bylo při zazdívání vloženo okno, které bylo umístěno asymetricky k ose dveřního otvoru. Z toho plyne i nepravidelnost okenního otvoru. Vzhledem k úrovni prahu dveří patří dveřní otvor starší fázi stavby.

5.6. Místnost M6

Prostor schodiště do prvního patra. Od místnosti M7 není nijak oddělen, od východu je osvětlen oknem. Stavba schodiště proběhla až v souvislosti s výstavbou prvního patra (konec 19. až 20. století, nejspíše však až druhá polovina 20. století), jak o tom svědčí rozšiřující přístavba zdi v místnosti M5, která měla zajistit dostatečný prostor pro schodiště. Není vyloučeno, že zde již před tím vedlo užší schodiště na půdu.

5.7. Místnost M7

Novodobá přístavba chodby (2. polovina 20. století), která komunikačně propojuje místnosti M4, M5, M8 a M6 spolu s prvním patrem. Je otevřena pouze vchodovými dveřmi k západu.

5.8. Místnost M8

Novodobá přístavba koupelny (2. polovina 20. století), která byla od vedlejší chodby oddělena pouze dřevěnou příčkou. Je otevřena jedním oknem na západ.

6. Historie archeologického výzkumu v MPZ Turnova

Turnov náležel od počátku 20. století mezi oblasti zájmu archeologů. Počátky archeologického bádání jsou úzce spjaty s prof. J.V. Šimákem, kterému vděčíme za řadu cenných archeologických nálezů.[8] Dějiny archeologického bádání do roku 1947 shrnul ve své monografii o Českém ráji Jan Filip.[9] V historickém jádru Turnova byly prováděny v minulosti četné výkopy. Na Mariánském náměstí bylo při zemních pracích v roce 1909 nalezeno značné množství vrcholně a pozdně středověké keramiky.[10] V roce 1993 byl v bezprostředním sousedství kostela Panny Marie prováděn záchranný výzkum v souvislosti s výstavbou budovy České pojišťovny, který nám doložil osídlení v závěru starší doby železné, a dále pak od druhé poloviny 13. století do století šestnáctého.[11] Na náměstí Českého ráje byly od roku 1992 registrovány veškeré zemní zásahy, které přinesly složitější souvrství s destrukčními horizonty, datovanými keramikou do poloviny 15. století.[12] Z průkopů byla získána i keramika druhé poloviny 13. století. V přízemí renesanční radnice vystavěné v roce 1526 byla při vyklízení prostoru černé kuchyně zachycena složitá stratigrafická situace, která byla v roce 1991 dokumentována J. Kosinou. Dokumentace je bohužel nezvěstná, ale v depozitáři turnovského muzea byla zjištěna neinventovaná keramika z této akce (13. – 16. století). V roce 1993 byl do archeologické sbírky začleněn soubor keramiky z prostoru černé kuchyně, který získal při zemních pracích v průběhu roku Ladislav Koucký. Soubor obsahuje nálezy od druhé poloviny 13. do poloviny 16. století.[13]

Na podzim 1993 jsme v průkopu pro STL plynovod v jihozápadní části náměstí Českého ráje dokumentovali dvě mírně zahloubené polozemnice zaniklé požárem, na základě keramiky z destrukčního horizontu datované do druhé poloviny 15. století.[14]

V roce 1995 jsme provedli předstihový výzkum na městišti čp. 95 na nám. Českého ráje (polyfunkční objekt České spořitelny), kde jsme registrovali antropogenní aktivitu v předlokačním období, dále pak od 2. poloviny 13. století do současnosti. Stratigrafická pozorování doložila i existenci minimálně dvou požárů v 15. a 16. století (pravděpodobně roky 1468 a 1538).[15] V následujícím roce proběhl záchranný výzkum na zadní parcele domu čp. 3 na nám. Českého ráje – zachytili jsme zde obdobnou stratigrafickou situaci jako při výzkumu v roce 1995 na městišti čp. 95.[16]

Na podzim roku 1997 provedlo AO OMČR na náměstí Českého ráje v Turnově (v jeho jižní a západní části) výzkum formou dohledu v souvislosti se stavbou povrchového kabelovodu. Zajímavé doklady antropogenních aktivit přinesla dokumentace dvou šachet pro uložení trafostanice, vyhloubených v západní polovině náměstí. Šachta 1 byla situována před městiště čp. 96 a 95, delší stranou v ose západ-východ. Uloženiny, které jsme zde dokumentovali, souvisely s vývojem města od jeho lokace ve 2. polovině 13. století. Zcela odlišnou situaci jsme však registrovali v šachtě 2, která se nacházela přibližně 8 metrů od západní uliční čáry v prostoru náměstí (před čp. 137 – hotel Korunní princ) – zachytili jsme výjimečně bohatou

stratigrafii, složenou z vrstev z období městské lokace (2. pol. 13. stol.), zánikového horizontu obytného objektu (mírně zahloubený objekt s dřevěnou konstrukcí a jílovým výmazem, zánik 2. pol. 15. stol.), 2 úrovně podloží a základy zděného domu (15./16. stol.). Zánik zahloubeného objektu souvisí zřejmě s požárem 1468, kdy Turnov vypálila lužická vojska. Zděnou stavbu můžeme na základě písemných pramenů považovat za předchůdce renesanční radnice, vystavěné na jihovýchodním rohu náměstí v roce 1526.[17]

Od dubna do konce října 1998 probíhal archeologický výzkum formou dohledu v souvislosti s rekonstrukcí inženýrských sítí a výměnou povrchů na náměstí Českého ráje – vedle nálezu běžných sídlištních horizontů vrcholně středověkých až raně novověkých jsme zrekonstruovali podobu náměstí ve 2. pol. 15. století.[18]

V dubnu a květnu roku 1998 provedlo archeologické oddělení výzkum v Jiráskově ulici čp. 127, kde byla zachycena stratigrafie od 2. poloviny 13. do 16. století.[19] V srpnu 1998 proběhl záchranný archeologický výzkum na městišti 297 v Dvořákově ulici – doložili jsme zde osídlení ve starší době železné (HaC – HaD dle Reinecka), v 1. polovině 13. století a dále kontinuální sídelní aktivitu od městské lokace ve 2. polovině 13. století do novověku.[20]

V srpnu 1998 proběhl předstihový výzkum v domě čp. 140 Hluboké ulici. Nejstarší antropogenní aktivity pocházely z přelomu 13. a 14. století – z tohoto období se nedochovaly žádné sídelní horizonty, o využití daného prostoru můžeme soudit jen na základě zlomků keramiky přimíšených do mladších vrstev. Též z průběhu 14. století nemáme žádné nekontaminované kulturní vrstvy. První stratifikované doklady osídlení pocházejí až z počátku 15. století. Jedná se o relikty kulturních vrstev, promíšených s nálezy z počátku 16. století. Nejdůležitější nalezený objekt představuje studna čtvercového půdorysu, vysekaná do skalního podloží. Studna plnila svou funkci přibližně po dobu 100 let, v 16. století došlo k jejímu postupnému zaplňování. Movité předměty pocházely s největší pravděpodobností z domu (dřevěné konstrukce) zaniklého požárem ve 2. polovině 15. století (pravděpodobně požár z roku 1468).[21]

V březnu a dubnu 2001 proběhl v zadním traktu domu čp. 311 v Markově ulici na jižním okraji historického jádra předstihový výzkum na ploše 15 m^2.[22] Nejstarší zmínka o domu pochází z roku 1608. V pěti sondách byla zkoumána nálezová situace, která nám poskytla informace o antropogenních aktivitách na lokalitě od mladšího pravěku do přelomu 19. a 20. století. Pravěké a středověké doklady o lidské existenci pocházejí z druhotného uložení. Raný novověk (16. stol.) představuje období, ze kterého se zachovaly doklady sídelní aktivity *in situ* – uloženiny ve středních až nižších partiích sond B, D a F tvoří výplně zahloubeného objektu nepravidelného obdélníkového půdorysu s téměř plochým dnem (půdorys cca 6 x 4 m, hloubka cca 1 m od soudobého povrchu). Výplně v sobě nesou četné stopy požáru – keramika, skleněné a kovové předměty prošly velkým žárem; pro něj svědčí též tvrdě vypálená mazanice (mohlo by se jednat o některý z požárů 16. století, např. katastrofa 1538; v písemných pramenech máme zachycen požár našeho domu ze 7. května 1643).[23]

V roce 2002 proběhl záchranný výzkum v domě čp. 14 v Turnově na Mariánském náměstí.[24] Šlo o parc. č. 1503, která je lokalizována na východní okraj historického jádra města. První etapa výzkumu byla provedena v nepodsklepené části východního traktu domu v tzv. temné komoře. Druhá etapa záchranné akce proběhne po demolici stavby při hloubení základových pasů. V temné komoře byla položena křížová sonda o celkové ploše 6,8 m^2 (sondy A, B, C). Jednotlivé uloženiny od úrovně prkenné podlahy byly rozebírány škrabkou, podloží bylo ve všech úsecích sondy dosaženo. Při výzkumu v domě čp. 14 došlo k odhalení složité stratigrafické situace, která čítala 50 uloženin a 3 výkopy. Jejich mocnost od stávajícího povrchu k rostlému terénu se pohybovala v intervalu 0,65 až 1,88 m (průměrná mocnost vrstev 1,1 – 1,2 m). Průběh vrstev a výplní byl po celé ploše sondy obdobný s nepatrnými lokálními odchylkami. V sondě bylo registrováno rozhraní dvou rozsáhlejších objektů. Objekt 1/2002 (dochované rozměry 3,3 x 1,44 x 1,22 m) lze s největší pravděpodobností interpretovat jako relikt původní zahloubené polozemnice. Datace jejího vzniku a funkčního období je problematická, neboť se ve výplních nalezly artefakty výhradně z doby zániku (po polovině 16. století). Zánik původní středověké stavby domu (dřevěné konstrukce) lze datovat do 2. poloviny 16. až počátku 17. století. Objekt 2/2002 (dochované rozměry 3,3 x 1,4 – 1,6 m), který je situován jižně od objektu 1/2002, souvisí zřejmě s výrobní činností (množství strusky ve výplni). Tento výrobní odpad nebyl dosud analyzován, takže nelze rozhodnout, s kterou činností souvisí. Ojedinělé zlomky keramiky ze závěru 13. a počátku 14. století nalezené v sondě 1/02 dokládají sídelní aktivitu v souvislosti s lokací Turnova. Nejstarším dokladem antropogenní aktivity je zlomek keramiky datovaný do závěru starší doby železné (6. stol. př. n. l.).

V září 2003 proběhl v Turnově-Trávnicích na parcelách 398/1 a 398/2, na městišti zbořeného domu čp. 157 archeologický výzkum v souvislosti s přístavbou pekárny.[25] Lokalita se nachází na západním okraji MPZ města Turnova. Archeologickým výzkumem nebyl dosud prostor postižen, z tohoto důvodu měl probíhající výzkum velký význam pro poznání stratigrafických vztahů a následně pro interpretaci antropogenní aktivity v řešeném území. Co se týče datování těchto antropogenních aktivit, můžeme je rozdělit do 3 horizontů: Nejmladší aktivity (19. – 20. století) souvisejí se stavbami tarasních zdí a dále s výkopy pro recentní inženýrské sítě. Do tohoto horizontu dále náleží demolice původní stavby domu čp. 157. Prostřední horizont je datován do průběhu 17. století, kdy došlo k stavbě původního domu čp. 157 a zároveň dřevěného vodovodu. Nejstarší horizont je tvořen objektem o dochované šířce 3,2 a hloubce 1,5 m (suterén). Objekt byl zaplněn artefakty datovanými do průběhu 16. století, ovšem některé zlomky keramiky svědčí o starší antropogenní aktivitě (pol. 15. století), která předcházela výstavbě tohoto objektu.

V květnu 2004 byl na parcele č. 472 v k. ú. Turnov proveden záchranný archeologický výzkum vyvolaný stavbou objektu fy Fotosport Staněk.[26] Parcela 472 je situována do úhlu sevřeného západní stranou náměstí Českého ráje a severní frontou domů Hluboké ulice.

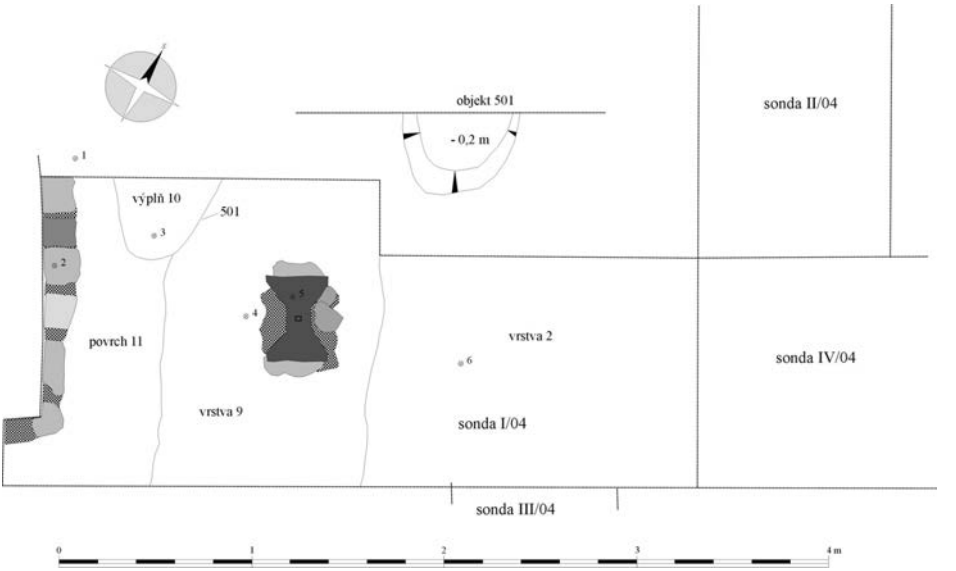

Obr. 10. Turnov – Sobotecká čp. 450. Sonda 1/04, úroveň kontextů 10, 11 , 9, 2. Podlaha novověké kovárny (starší fáze) a podstavec pod kovadlinu.

Archeologický výzkum na parcele 472, který dosud proběhl ve dvou etapách, přinesl řadu informací k antropogenním aktivitám na lokalitě – zejména pro období vrcholného středověku a raného novověku. S ohledem na lokaci městské parcely za domem čp.135 je sídelní aktivita ve středověku i novověku odůvodněná. Nejstarší doklady lidské přítomnosti lze datovat do závěru 13. století, což pravděpodobně souvisí s procesem lokace města ve druhé polovině 13. stol. Z této rané fáze se na lokalitě nedochovala žádná intaktní nálezová situace. Keramika řazená do tohoto horizontu byla nalezena jako intruze spolu s artefakty chronologicky rozdílného stáří (13. – 15. stol.). Do období poloviny 15. století lze datovat zánik zahloubeného objektu obdélníkového půdorysu (dochované rozměry: šířka 5,2 m, maximální hloubka 0,5 m, dochovaná šířka 3,4 – 3,6 m, ploché až mírně nepravidelné dno) – objekt byl vyplněn mazanicovými bloky, z tohoto důvodu lze uvažovat o datování zániku při požáru v roce 1468. Další katastrofa, která postihla Turnov, přišla o 70 let později. Z této doby se dochovaly terénní úpravy na lokalitě.

7. Metodika záchranného archeologického výzkumu

Záchranný archeologický výzkum proběhl v interiéru domu čp. 450 před jeho demolicí (obr. 4). Náš zájem se zaměřil zejména na nepodsklepené části domu (místnost M1). Vzhledem k tomu, že v souvislosti s výzkumem archeologickým probíhal

zároveň průzkum stavebně historický,[27] přizpůsobili jsme metodiku co možná nejefektivnějšímu využití poznatků obou záchranných akcí. Z tohoto důvodu proběhla též sondáž ve východní části domu v původní komoře, nyní suterénní místnosti (M5). Bylo položeno celkem 5 sond, které zaujaly plochu 17,754 m^2 (obr. 3). Sondy protnuly všechny z pohledu archeologa exponované partie, které zpravidla vypovídají nejenom o stavebním vývoji domu, ale zejména o předchozích antropogenních aktivitách. Sonda 2/04, která prozkoumala plochu 3,3 m^2, byla situována v ose SZZ-JVV a navazovala na SSZ okraji kolmo na soudobou uliční čáru a na JVV konci se kolmo střetávala se sondami 1 a 4. Sondy 1 a 4/04 ležely v ose S-J a protnuly středovou část místnosti M1 (plocha 4,78 m^2 a 1,87 m^2). Sonda 3/04 o ploše 2,9 m^2 (5,8 m^2) navazovala v úhlu 70° na sondu 1/04. Sonda 5 protnula v ose SZZ – JVV místnost M5. Celý interiér domu čp. 450 tak byl prozkoumán formou křížové sondáže.

Jednotlivé uloženiny byly již od úrovně současné podlahy rozebírány škrabkou, podloží bylo v 90 % plochy sondáže dosaženo. Nálezová situace byla dokumentována jak v řezech, tak v půdorysech v měřítku 1:10 a 1:20, uloženiny, výkopy a zdi byly popisovány do databázových formulářů kontextů. Mobilní movité artefakty a ekofakty byly odebírány a standardně evidovány. Po jejich laboratorním ošetření a odborném zpracování byly deponovány v archeologické sbírce Muzea Českého ráje v Turnově.

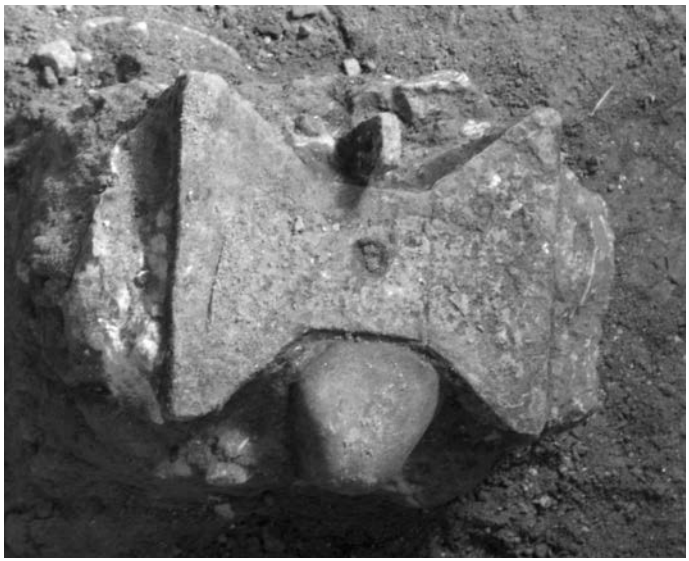

Obr. 11. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Sonda 1 – detail podstavce kovadliny (03/2004).

8. Popis nálezové situace

První etapa záchranné archeologického výzkumu, která proběhla v březnu a dubnu 2004, se zejména zaměřila na nepodsklepenou část interiéru domu čp. 450. Sousední objekt čp. 238 nebyl vzhledem k téměř úplné destrukci historických terénů zkoumán archeologicky sondážemi, ale ponechán k výzkumu formou dohledu po demolici domu při terénních úpravách tělesa plánované vozovky. Užitná plocha přízemí a suterénu činila 69 m^2 (zastavěná 89,6 m^2). Nepodsklepená plocha celkově činila 45,4 m^2 – z toho plocha vhodná k archeologickému výzkumu 31,9 m^2. Sondy tak postihly 55,7 % prostoru, kde bylo možné očekávat historické terény. Sondy 1-4/04 o ploše 15,754 m^2 byly situovány do místnosti M1. Sonda 5/04 (2 m^2) se nalézala v suterénu (M5).

Stratigrafická situace vykazovala ve všech sondách v místnosti M1 téměř shodné skutečnosti – zvrstvení, relativní mocnosti a následně i dataci uloženin. Celé souvrství lze rozdělit do 5 úrovní, které vypovídají o antropogenních aktivitách v řešeném prostoru.

Úroveň I:

Nejníže nad úrovní podloží (38) se nacházela uloženina 35, která tvořila přemístěné podloží a mladšími kontexty kontaminovanou hmotu podloží (obr. 9). Do podloží byl zahlouben objekt s plochým dnem. V sondách 1 a 2/04 bylo možné registrovat jeho severní a východní stranu, jižní a západní jsou bohužel poněkud hypotetické. Objekt, který byl zahlouben do podloží minimálně 0,6 m, měl rozměry obdélníka o stranách v intervalech 6 – 7 m x 3,5 – 5 m (21 – 35 m^2). Objekt souvisel s obytnou částí stavby, která předcházela I. kamenné fázi domu. V sondě 1/04 jsme jako nejníže situovanou uloženinu zahloubenou pod úroveň dna objektu registrovali výplň 31a, která obsahovala značnou koncentraci fragmentů kachlů. Oba kontexty spolu přímo souvisely.

Úroveň IIa:

Nad výplní polozemnice jsme registrovali další vrstvy (30, 32-34, 27, 24, 21, 22, 25, 26, 19). Do této úrovně zároveň náleží ještě relikty dvou zdí 901 a 902, které byly nalezeny v sondách 1 a 2/04. Tyto uloženiny s těmito zdmi přímo souvisejí.

Úroveň IIb:

Tato úroveň obsahuje pouze 4 vodorovně deponované vrstvy 16, 16a, 17 a 40, které tvoří stykové úrovně.

Úroveň III:

Do této úrovně řadíme řadu uloženin, které se nacházejí v horizontu mocném 0,5 – 0,7 m. Jde o uloženiny 15, 15a, 9, 13, 11, 18, 10, 14, 12, 23, 6.

Úroveň IV:

Poslední horizont tvoří vrstvy nacházející se od současné úrovně do hloubky 0,5 – 0,6 m. Náležejí sem vrstvy 2, 3, 4, 4a, 1, 36, 37.

artefakt/ekofakt	počet	Hmotnost (v kg)
keramika	893	31,08
mazanice	32	0,48
kosti	340	1,96
sklo duté	57	0,39
železo	286	6,44
bronz	2	
mince	1	
tkanina	5	
kamenný brousek	1	
omítka	15	1,02
břidlice-krytina	3	0,1
prejz	1	
cihla	1	0,1
uhlíky	79	
vzorek kůže	1	
vzorek výplně	2	20

Tab. 1. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Nálezy mobilních artefaktů a ekofaktů – počty a hmotnosti.

Tab. 2. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Datování kontextů – sonda 1/04.

vrstva	VS1	VS1/2	VS2	VS2-NO1	VS2/NO1	NO1	NO1/2	NO1-2	NO2-REC	REC
2			5		1	10				3
2-zákl.spára			4			1				
6				13		18				2
10			6			8				10
11		2	21			5				
12	1		6			16				3
13				26						2
15			21			7				
18				4		2			2	
21			30			6				
22			12							
25			19			14				
26	1		1			2				
27			5			2				
28			1			34				
31			9			48				
32			8			23				
10/501/				6						
31a			4			100				
celkem	**2**	**2**	**152**	**49**	**1**	**296**			**2**	**20**

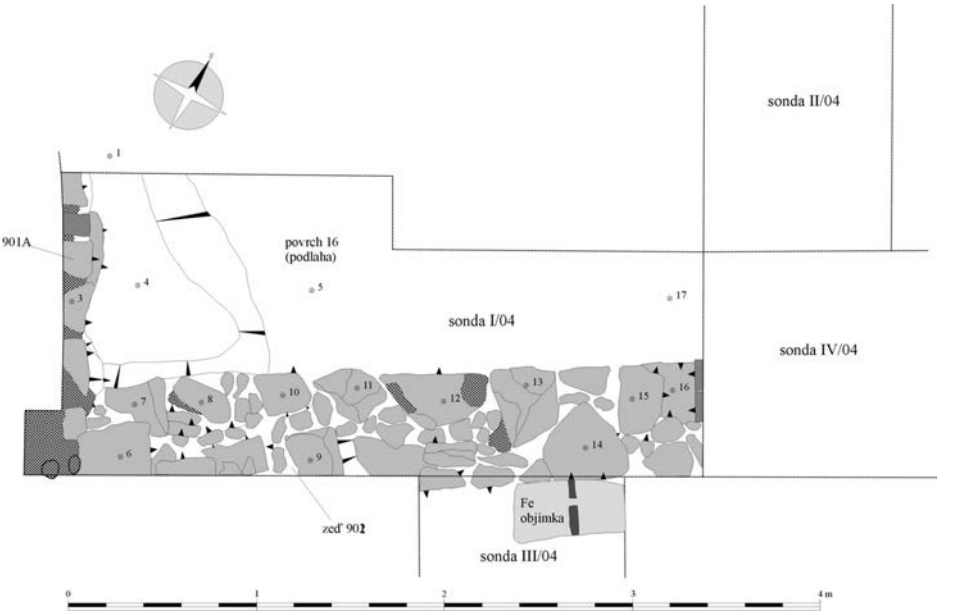

Obr. 12. Turnov – Sobotecká čp. 450. Sonda 1/04, úroveň kontextů 902, 902A, 16. Vrstva 16 tvoří podlahu stavební úrovni IIb.

Tab. 3. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Datování kontextů – sonda 2/04.

vrstva	VS1	VS1/2	VS2	VS2-NO1	VS2/NO1	NO1	NO1/2	NO1-2	NO2-REC	REC
kontext 2-6	4		12			14				14
6			22		6	3				3
19			6			4				
19			10			5				
31			5			25			1	
celkem	**4**		**55**		**6**	**51**			**1**	**17**

Tab. 4. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Datování kontextů – sonda 3/04.

vrstva	VS1	VS1/2	VS2	VS2-NO1	VS2/NO1	NO1	NO1/2	NO1-2	NO2-REC	REC
2			7			3				
kontexty 2+4						2				
11					4	21				3
31			3	44		5				
39			27			3			4	
celkem			**37**	**44**	**4**	**34**			**4**	**3**

Tab. 5. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Datování kontextů – sonda 4/04.

vrstva	VS1	VS1/2	VS2	VS2-NO1	VS2/NO1	NO1	NO1/2	NO1-2	NO2-REC	REC
2						7				
12				13						3
13			2			3				2
21			2			11				3
41			3			1				
42			3					11		3
celkem			**10**	**13**		**22**		**11**		**11**

Obr. 13. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Sonda 1 – zeď 902, horizont podlahy – stavební úroveň IIb, vrstva 16 (03/2004).

Tab. 6. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Datování kontextů – sonda 5/04.

vrstva	VS1	VS1/2	VS2	VS2-NO1	VS2/NO1	NO1	NO1/2	NO1-2	NO2-REC	REC
20-70 cm			14				21			6

Tab. 7. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Datování kontextů.

	VS1	VS1/2	VS2	VS2-NO1	VS2/NO1	NO1	NO1/2	NO1-2	NO2-REC	REC
S1/04	2	2	152	49	1	296			2	20
S2/04	4		55		6	51			1	17
S3/04			37	44	4	34			4	3
S4/04			10	13		22		11		11
S5/04			14				21		4	3
celkem	**6**	**2**	**268**	**106**	**11**	**403**	**21**	**11**	**11**	**54**

Zkratky datací: VS1 – 2. pol. 13. stol., VS1/2 – 13./14. stol., VS2 – 14. – 15. stol., VS2-NO1 – 2. pol. 15. – 16. stol., VS2/NO1 – 2. pol. 15. – 16. stol., NO1 – 16.- 17. stol., NO1/2 – 17./18. stol., NO1-2 – 16. – 18. stol., NO2-REC – 18 – 19. stol., REC – 19. – 20. stol.

Obr. 14. Turnov - Sobotecká ulice, čp. 450. Pohled na zaklenutí vstupu do sklepa druhé stavební fáze pod podlahou místnosti M3.

Graf. 1. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Hodnotové zastoupení chronologicky citlivých artefaktů

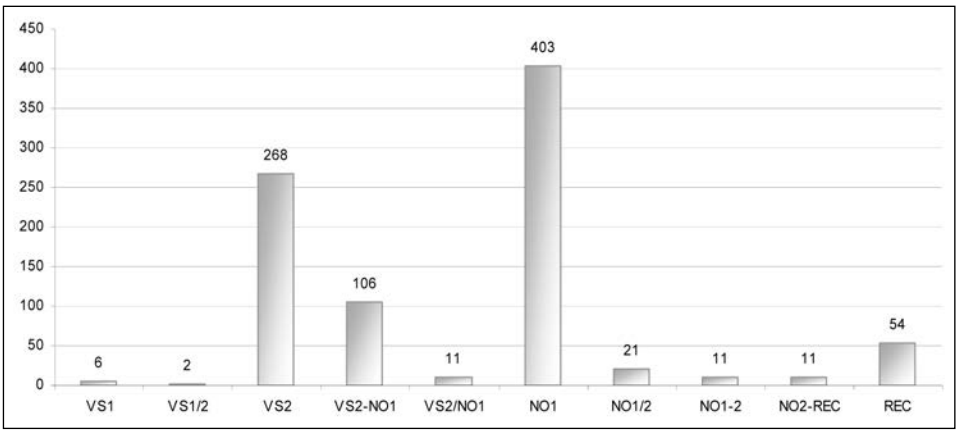

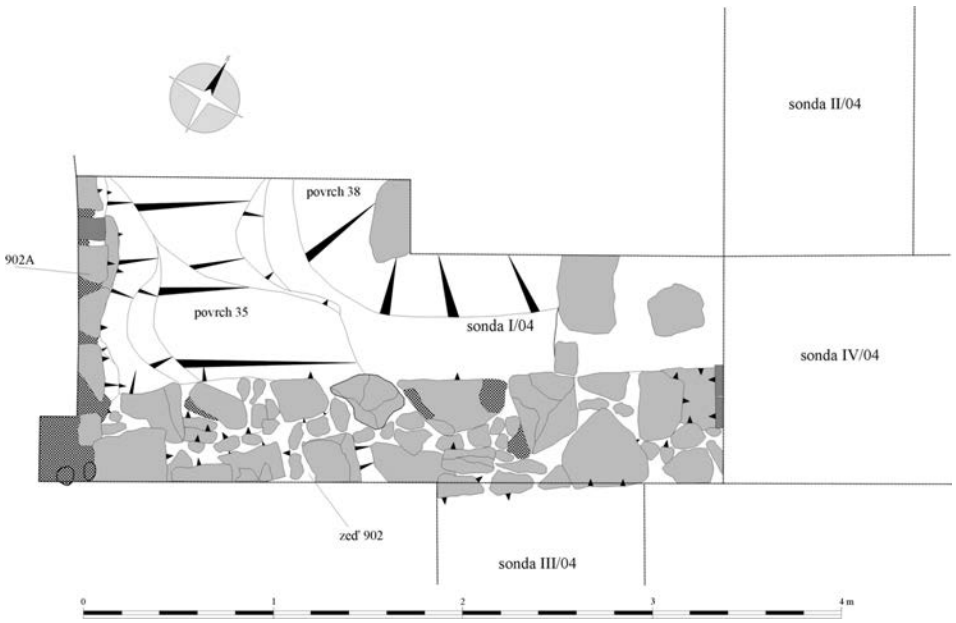

Obr. 15. Turnov – Sobotecká čp. 450. Sonda 1/04, kontexty 902, 902A, 35, 38. Stavební úroveň I – relikt polozemnice.

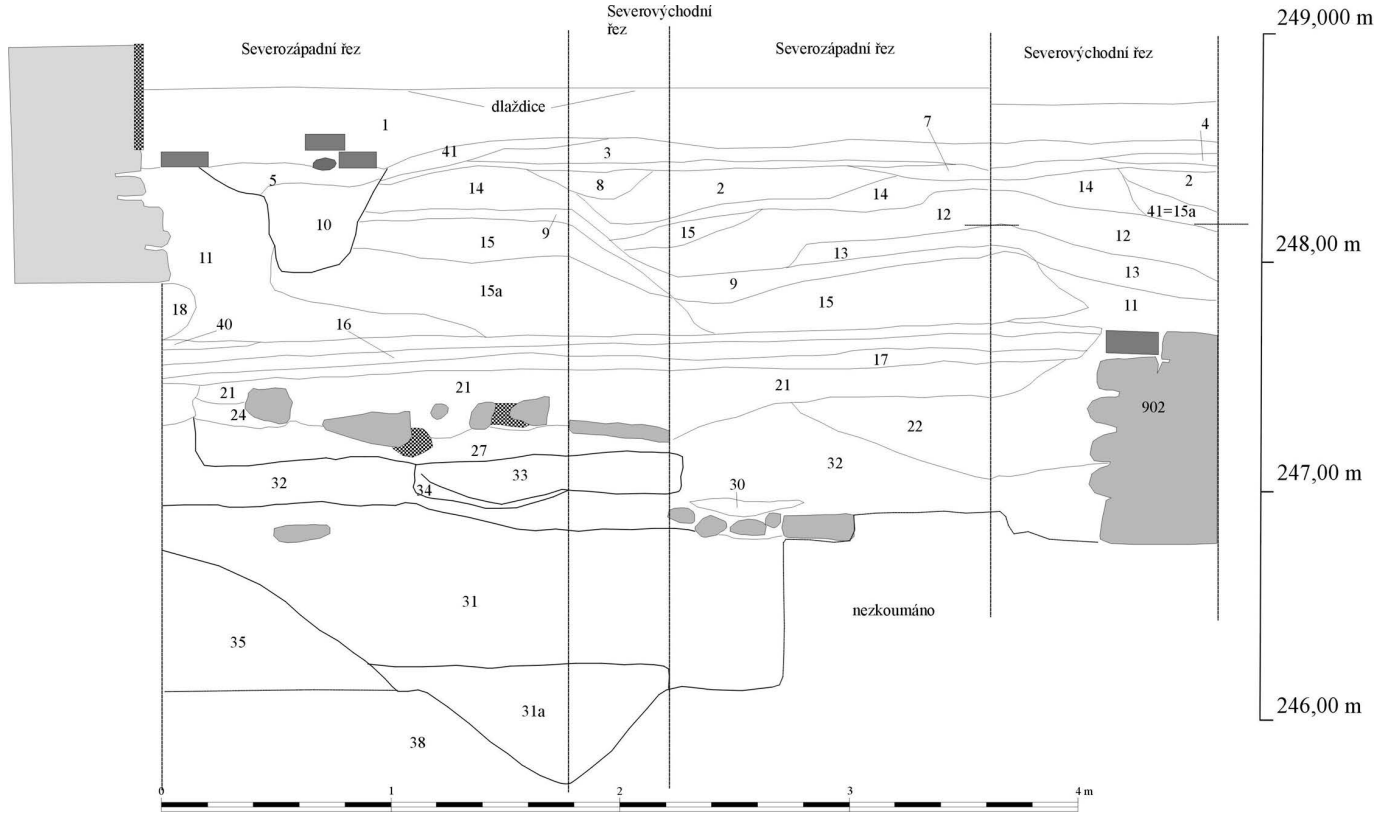

Obr.16. Turnov – Sobotecká čp. 450. Sonda 1/04, severozápadní a severovýchodní řezy (vrstvy 31, 31a tvoří výplň polozemnice a objektu s destrukcí kachlových kamen – stavební úroveň I).

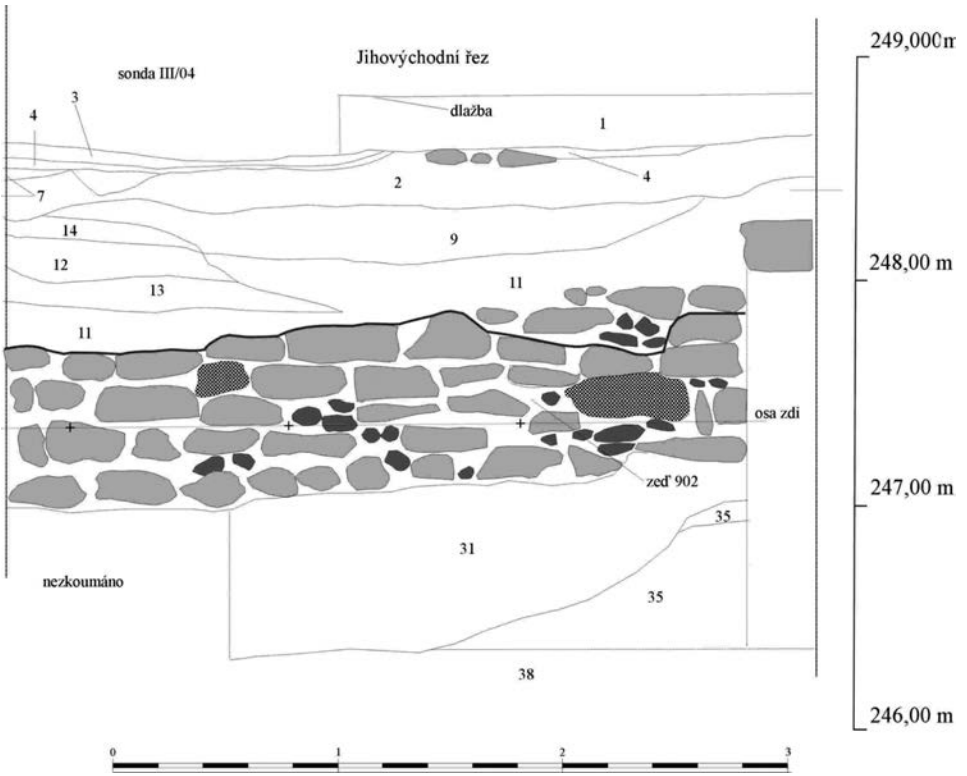

Obr. 17. Turnov – Sobotecká čp. 450. Sonda 1/04, jihovýchodní řez (zeď 902 koresponduje s II. stavební úrovní domu po zániku polozemnice).

9. Interpretace nálezové situace

Těchto 5 úrovní koresponduje se stavebně historickým průzkumem, který byl prováděn souběžně s výzkumem archeologickým. V některých detailech jej navíc výrazným způsobem doplňuje.

V souladu s výsledky SHP můžeme za nejstarší horizont pokládat úroveň I (obr. 19 – 24). Jde o zahloubený objekt nejspíše obdélníkového půdorysu s uvnitř situovanou jámou, vyplněnou destruovanými kachlovými kamny. Objekt byl zahlouben do podloží minimálně 0,6 m (0,8 m) a měl rozměry obdélníka o stranách v intervalech 6 – 7 m x 3,5 – 5 m (21 – 35 m^2). Datovaní tohoto prvního *in situ* dochovaného dokladu sídelní aktivity na lokalitě je poměrně jednoznačné do průběhu 16. sto-

letí. Jako intruse se v uloženinách této i dalších dvou úrovní objevuje keramika vrcholně středověká. Můžeme sice předpokládat, že na této lokalitě došlo k nějakým antropogenním aktivitám staršího data, bohužel jejich stupeň dochování nedovoluje jasnější specifikaci (viz níže). Jde o keramiku, kterou lze datovat do VS1 – VS2 (závěr 13. – 15. stol.).

Na rozdíl od datování zániku zahloubeného objektu je jeho interpretace složitější. Je nesporné, že objekt souvisel s obytnou částí stavby, která předcházela I. kamenné fázi domu. Můžeme tedy uvažovat o tradiční mírně zahloubené obytné části s dalšími nadzemními konstrukčními prvky nebo o skladovací podúrovňové místnosti. V odborné literatuře nepanuje jednotný názor na interpretaci podobných objektů.

Jako analogie, ovšem s výhradou (viz dále), nám může posloužit zahloubený objekt s nasucho kladenou kamennou plentou, který byl prozkoumán v roce 1996 v Českém Dubu.[28] Při výzkumu městské parcely byl prozkoumán zahloubený objekt obdélného půdorysu s podélnou osou ve směru SSV-JJZ, k jehož severovýchodnímu rohu se připojoval vysunutý vstup. Zbytky kamenných plent po obou stranách vstupu byly původně svázány s obvodovou plentou vlastního objektu. Vstup ústil do zahloubené části, jejíž plenta o mocnosti 80-90 cm rámovala užitnou plochu s osami zhruba 4 x 6 m. V zánikové situaci stavby byly rozlišeny dva horizonty: 1) Horizont destruované dřevohlinité konstrukce stropu, na němž před požárem spočívala zásoba obilí, lněných tobolek a pazdeří; 2) Horizont spáleništních navážek přemístěných na dané místo až po požáru zahloubené stavby a po vyjmutí částí její kamenné plenty. Z výplní objektu pocházela novověká keramika z poloviny 16. až průběhu 17. století. Do tohoto intervalu spadal vznik i zánik zahloubené stavby, její stavební výkop totiž porušil objekty obsahující shodnou časně novověkou keramiku. Jedna z těchto jam byla zachycena v jižní části interiéru, další ležela pod obezděním vstupu. Nálezovou situaci lze interpretovat jako suterén dvoupodlažního skladovacího objektu, který zřejmě zanikl požárem v první třetině 17. století.

Dubský objekt má přibližně shodné rozměry se zahloubeným objektem zkoumaným v Turnově – Sobotecké čp. 450. Problematiku konstrukce a konstrukčních prvků u turnovského nálezu nelze bohužel blíže klasifikovat z důvodu jejich nedochování, resp. nezachycení použitou metodou archeologického výzkumu (průtahové sondáže). Zcela odlišná je však lokalizace v rámci parcely. Zatímco dubský objekt byl situován do zadní části parcely, turnovský přímo navazuje na současnou (soudobou) uliční čáru a je tudíž lokalizován do čelní části parcely. Z tohoto důvodu lze alespoň pro první fázi spíše uvažovat o *obytné* funkci objektu. Problematickou však zůstává interpretace destruovaných kachlových kamen (obr. 19 – 21). Jejich přítomnost v zemnici je samozřejmě anachronismem, tudíž musíme hledat vysvětlení jiné. Nález kachlových kamen tak může vypovídat o archeologicky nerozpoznané stavební fázi objektu. Jde nespíše o horizont mezi úrovní I a IIa, kdy došlo k nivelizaci terénu a stavbě nadzemního, nejspíše sroubeného domu. Kachlová kamna se v žádném případě neváží pouze na kamenné stavby, v řadě případů byly relikty kachlových kamen zachyceny ve srubech – např. hrad Trosky,[29] Jičín.[30]

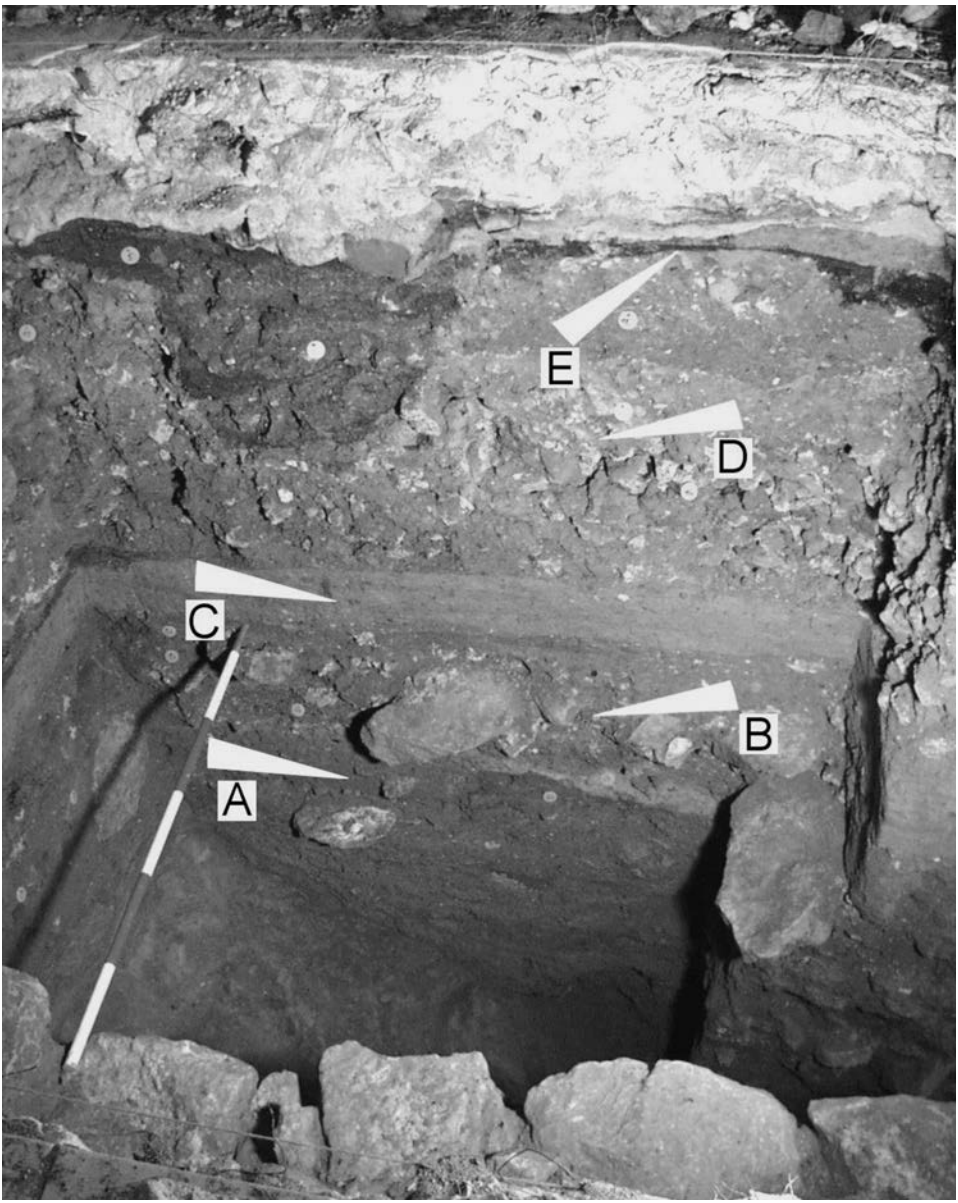

Obr. 18. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Sonda 1, severní řez. Na snímku lze rozpoznat jednotlivé stavební úrovně domu. Nejníže se nachází výplň polozemnice (A - úroveň I), která je převrstvena destrukční vrstvou nejstarší zděné fáze domu (B - úroveň IIa). Vodorovná vrstva představuje podlahu úrovně IIb (C - vrstva 16). Nad ní je patrný destrukční horizont v rámci úrovně III (D). Písmeno E označuje podlahu novověké kovárny (úroveň IV).

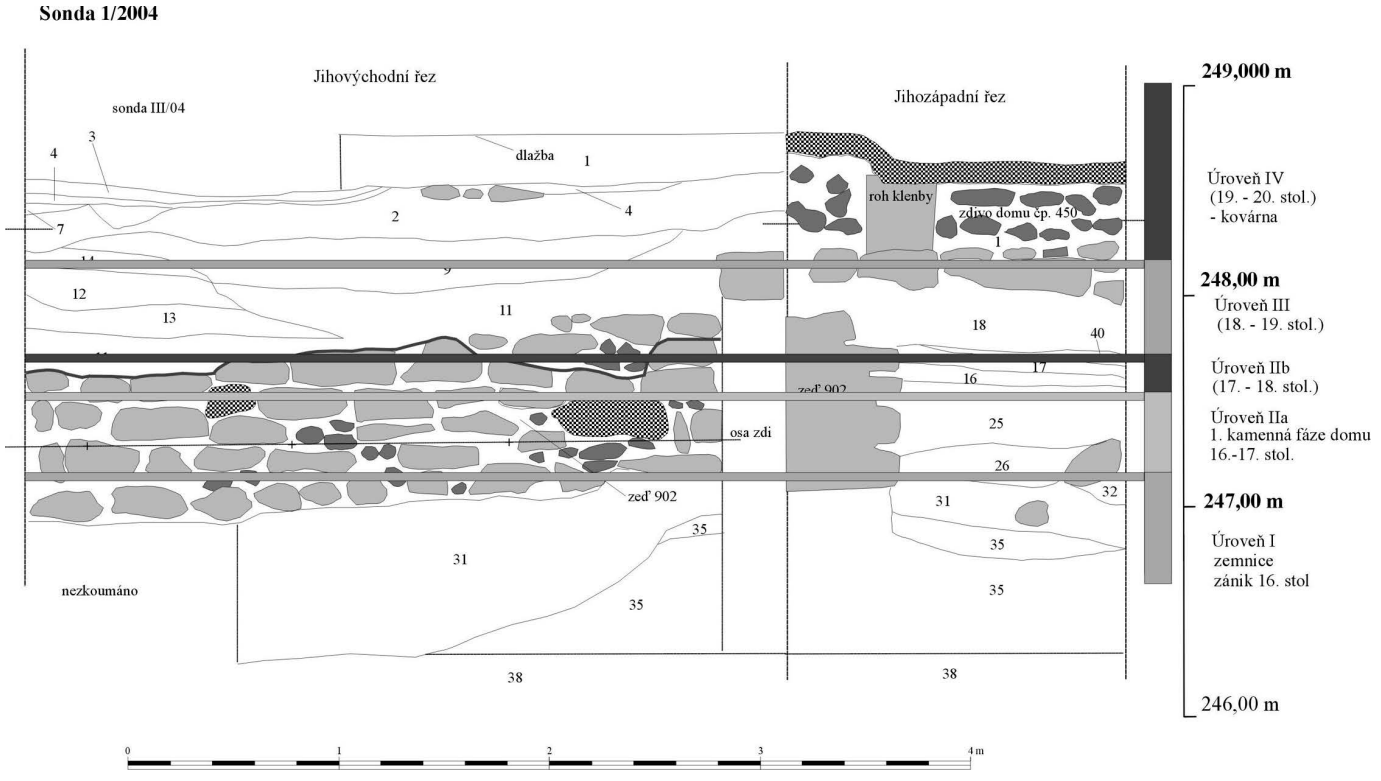

Obr. 19. Turnov – Sobotecká čp. 450. Sonda 1/04, jihozápadní a jihovýchodní řezy. Interpretovaný plán se stavebními fázemi domu.

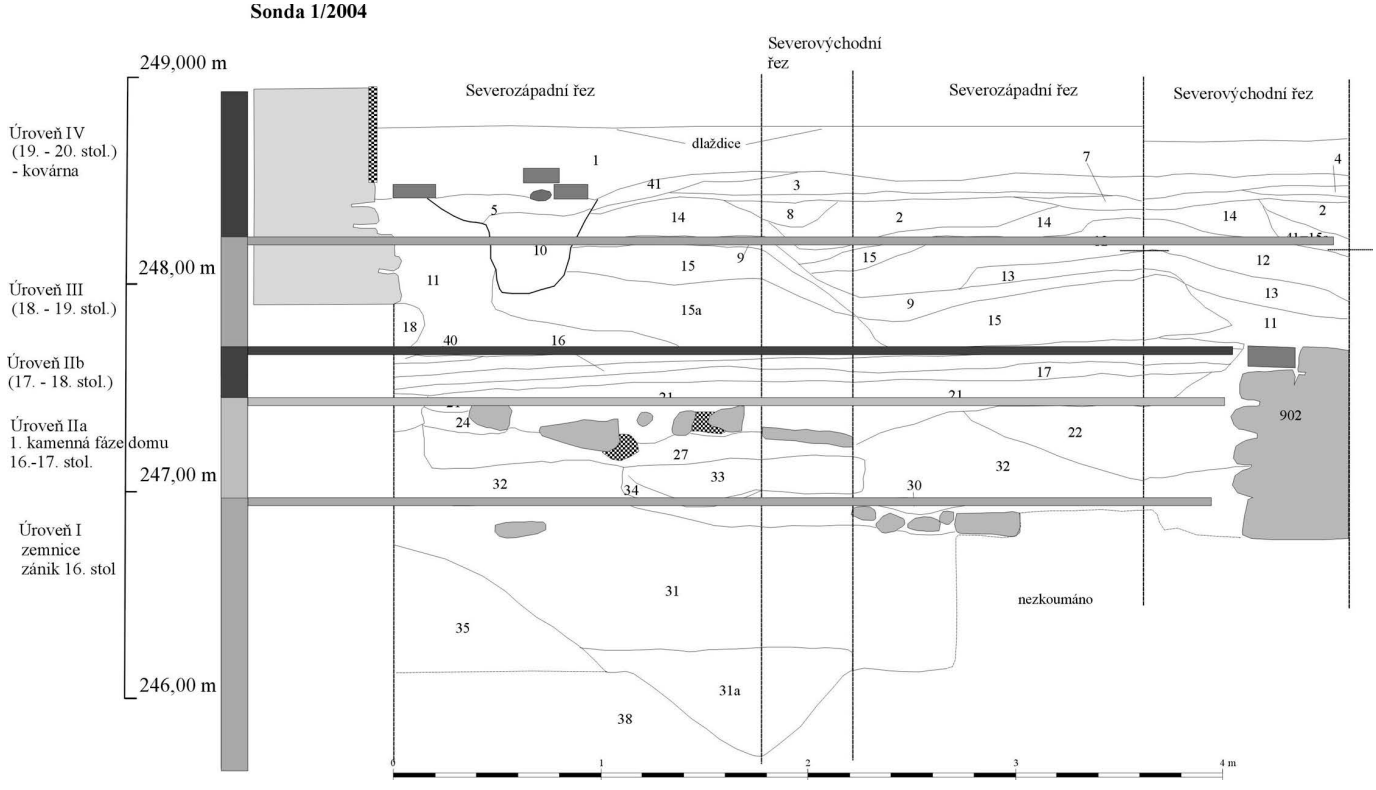

Obr. 20. Turnov – Sobotecká čp. 450. Sonda 1/04, severozápadní a severovýchodní řezy. Interpretovaný plán se stavebními fázemi domu.

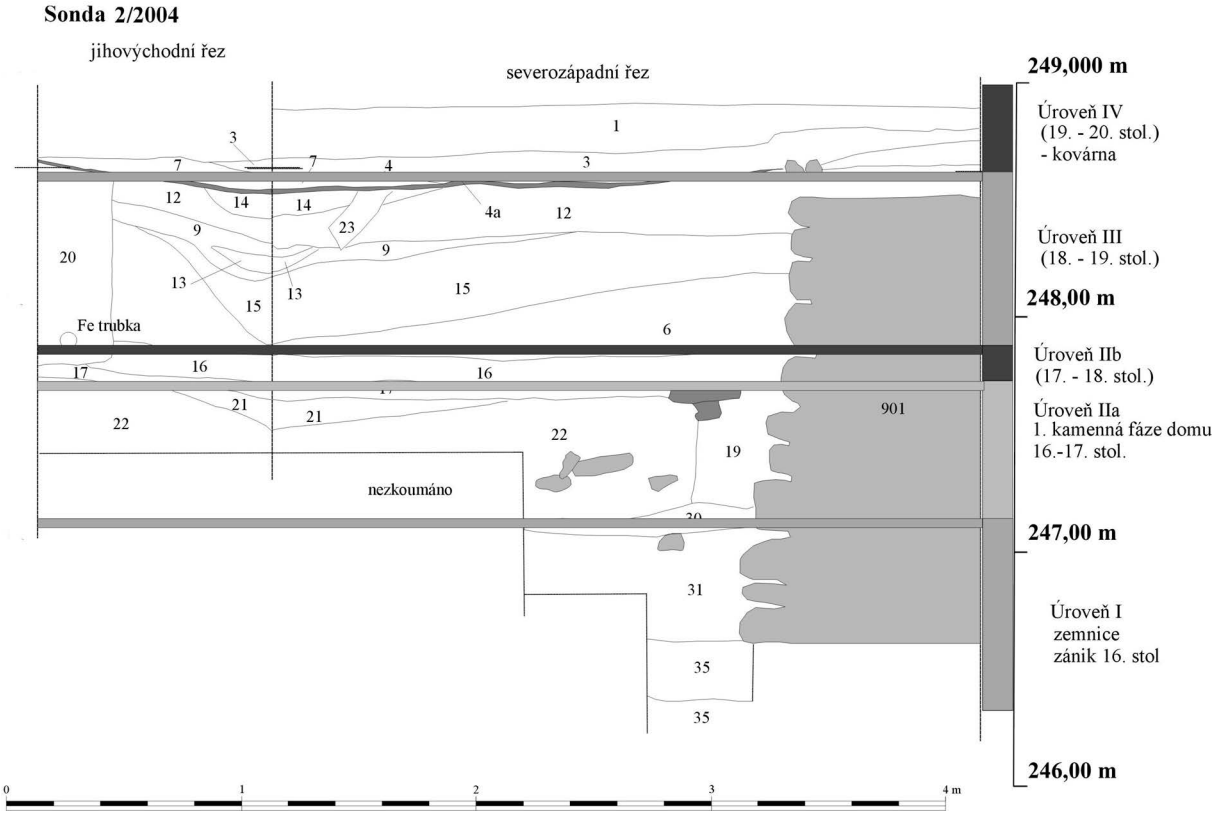

Obr. 21. Turnov – Sobotecká čp. 450. Sonda 2/04, severozápadní a jihovýchodní řezy. Interpretovaný plán se stavebními fázemi domu.

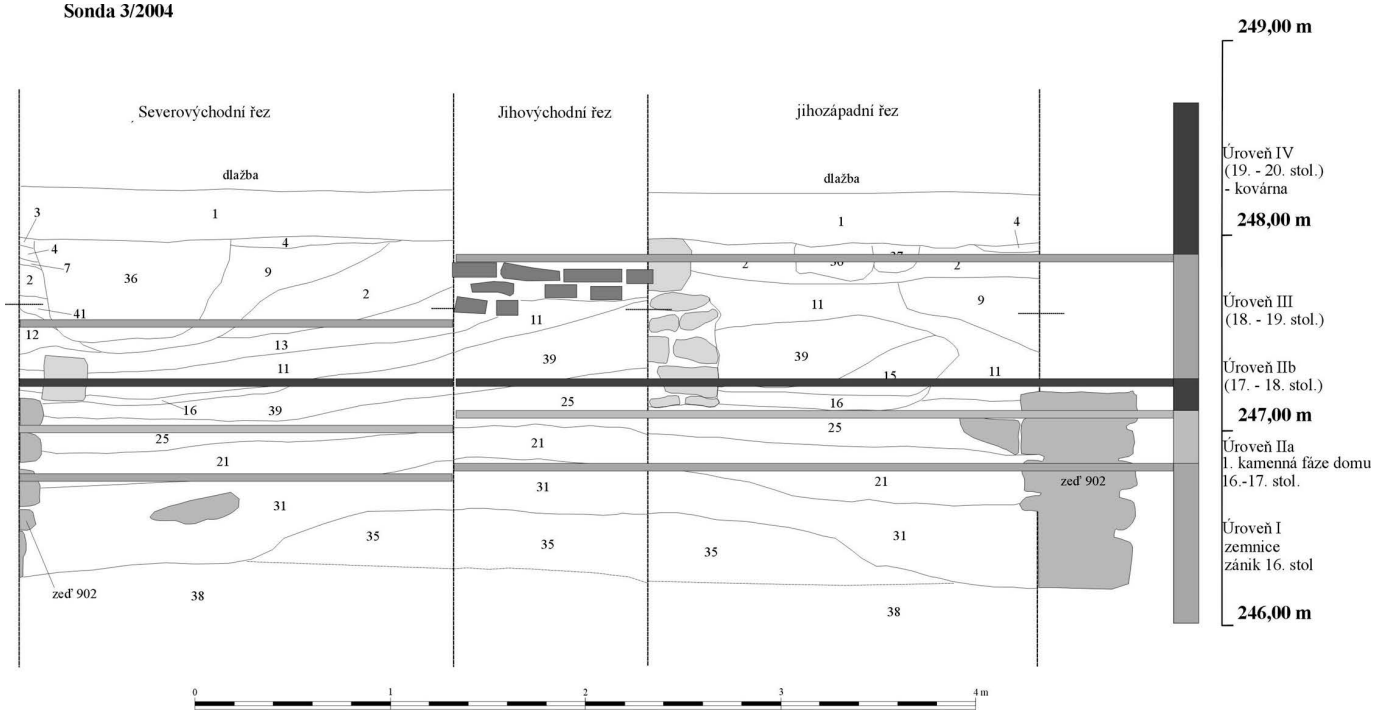

Obr. 22. Turnov - Sobotecká čp. 450. Sonda 3/04, severovýchodní, jihozápadní, jihovýchodní řezy. Interpretovaný plán se stavebními fázemi domu.

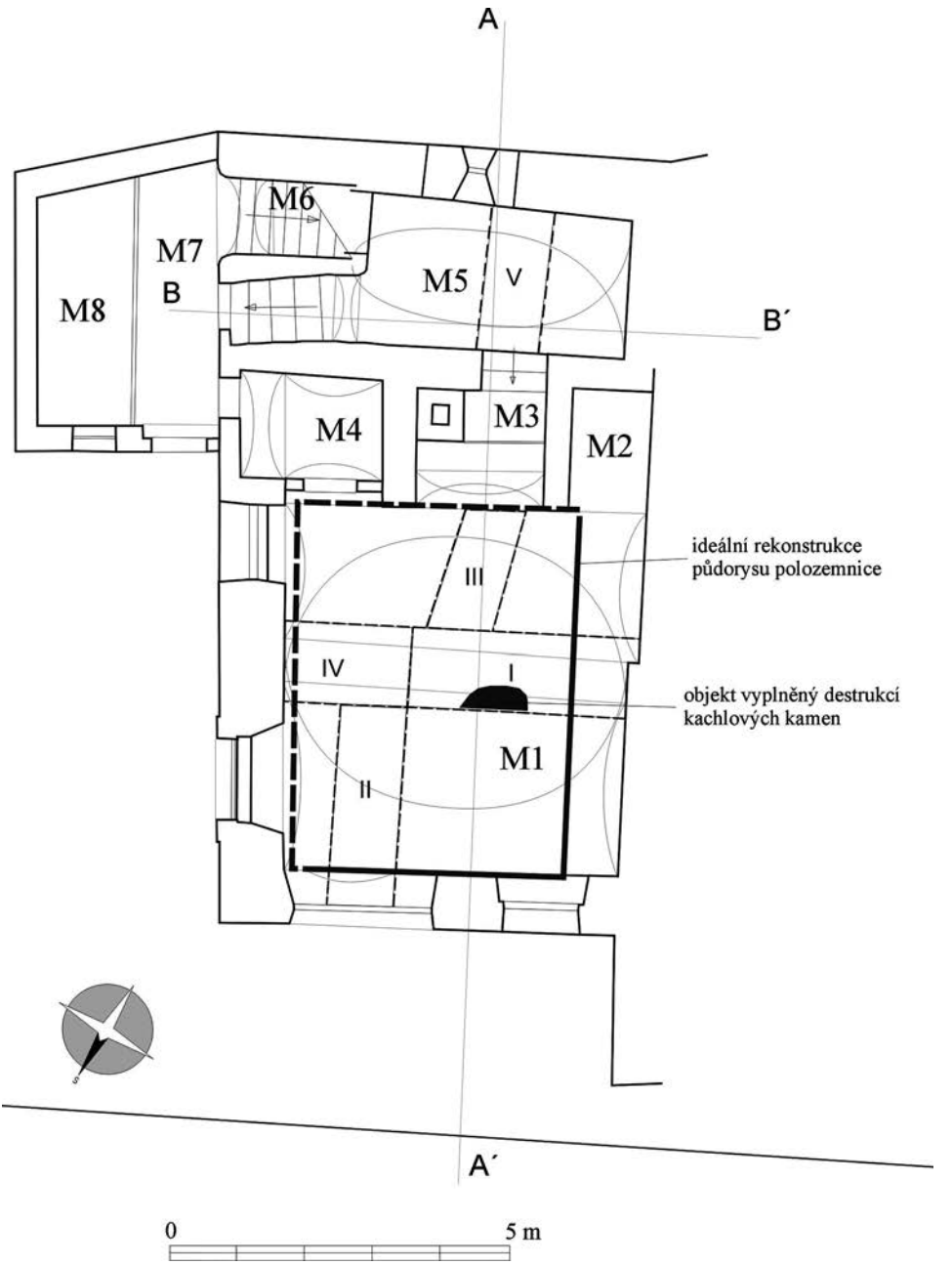

Obr. 23. Turnov – Sobotecká čp. 450. Plán domu s interpretovaným půdorysem polozemnice.

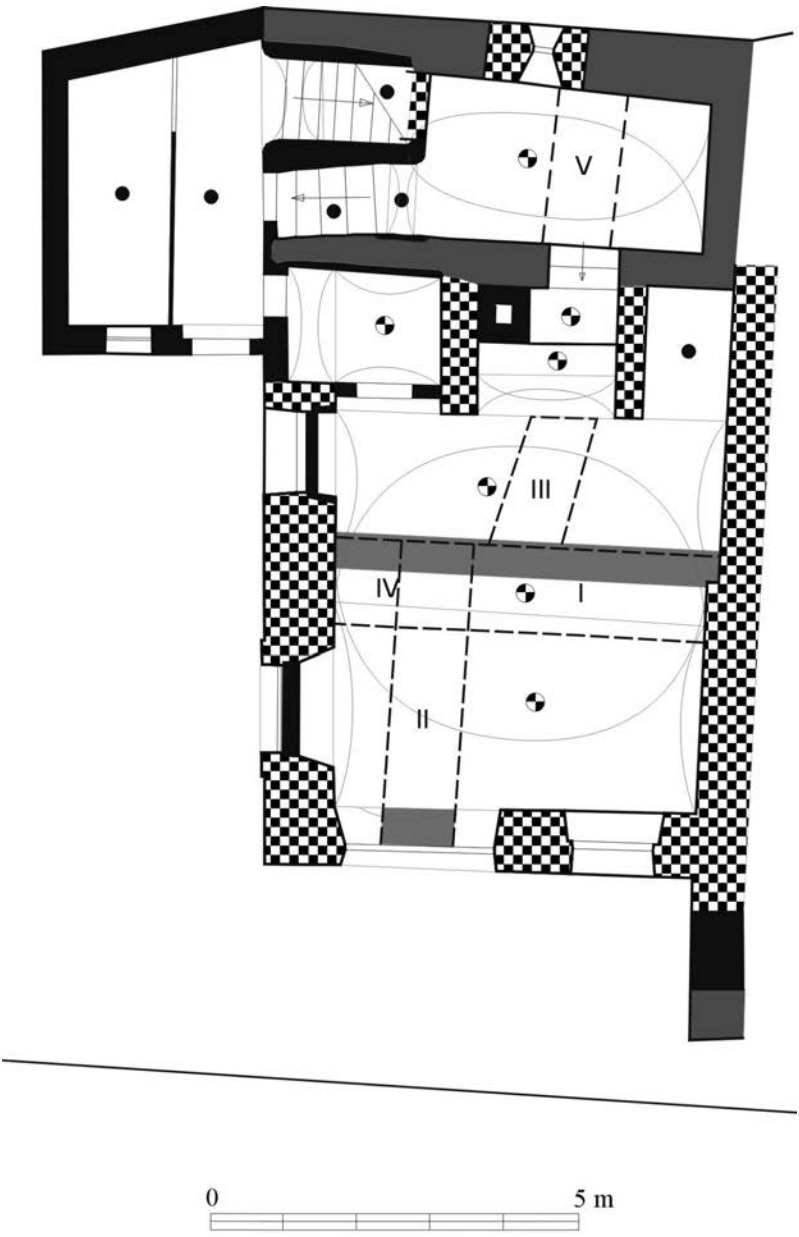

Obr. 24. Turnov - Sobotecká ulice, čp. 450. Vyznačení stavebních fází objektu. Legenda: světle šedá – zdi patřící druhé fázi zjištěné archeologickým průzkumem; tmavě šedá – zdivo druhé fáze; šachovnice – zdivo třetí fáze; černá – recentní přestavby (čtvrtá fáze); kroužky udávají stáří stropu a kleneb.

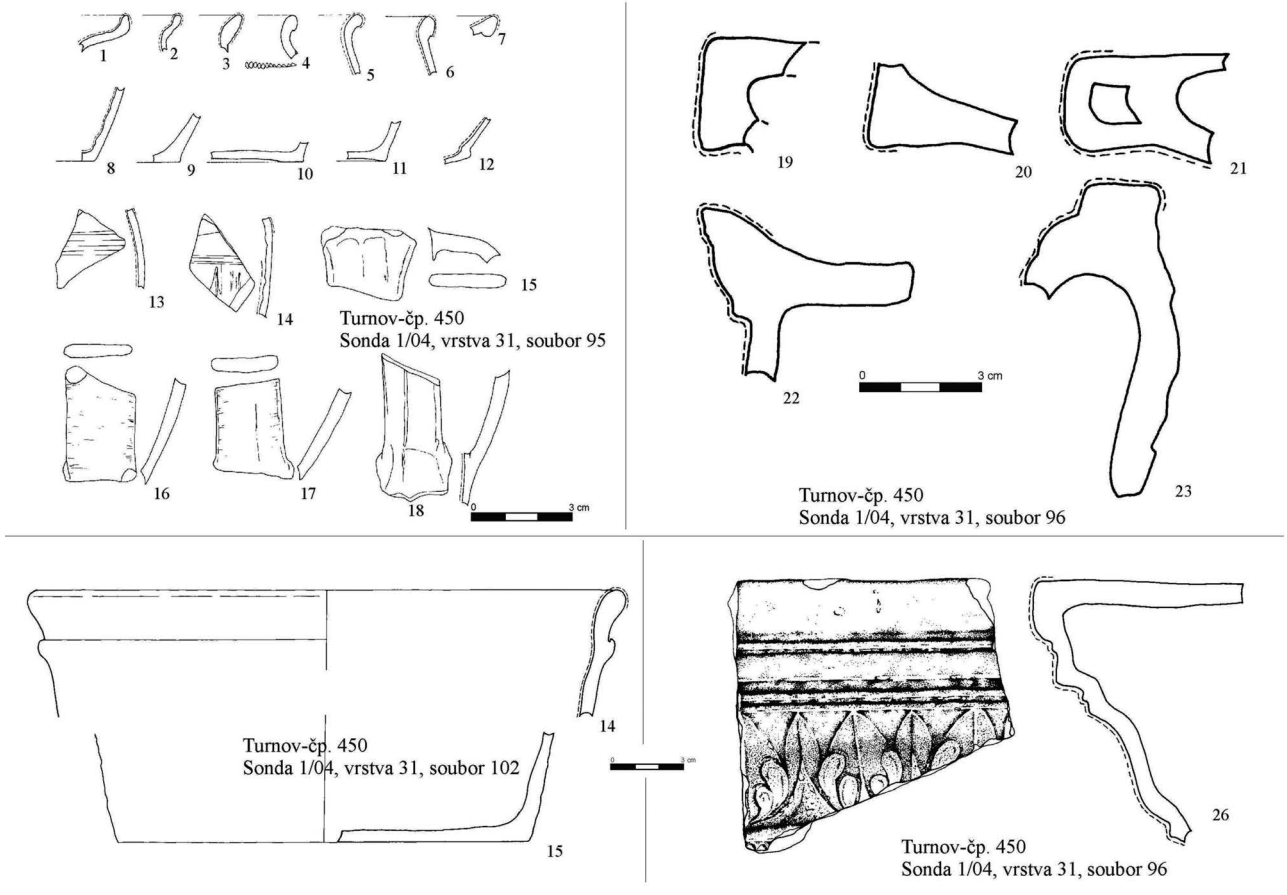

Obr. 25. Turnov – Sobotecká čp. 450. Nálezy keramiky a kachlů ze 16. stol. ze zánikového horizontu polozemnice (vrstva 31).

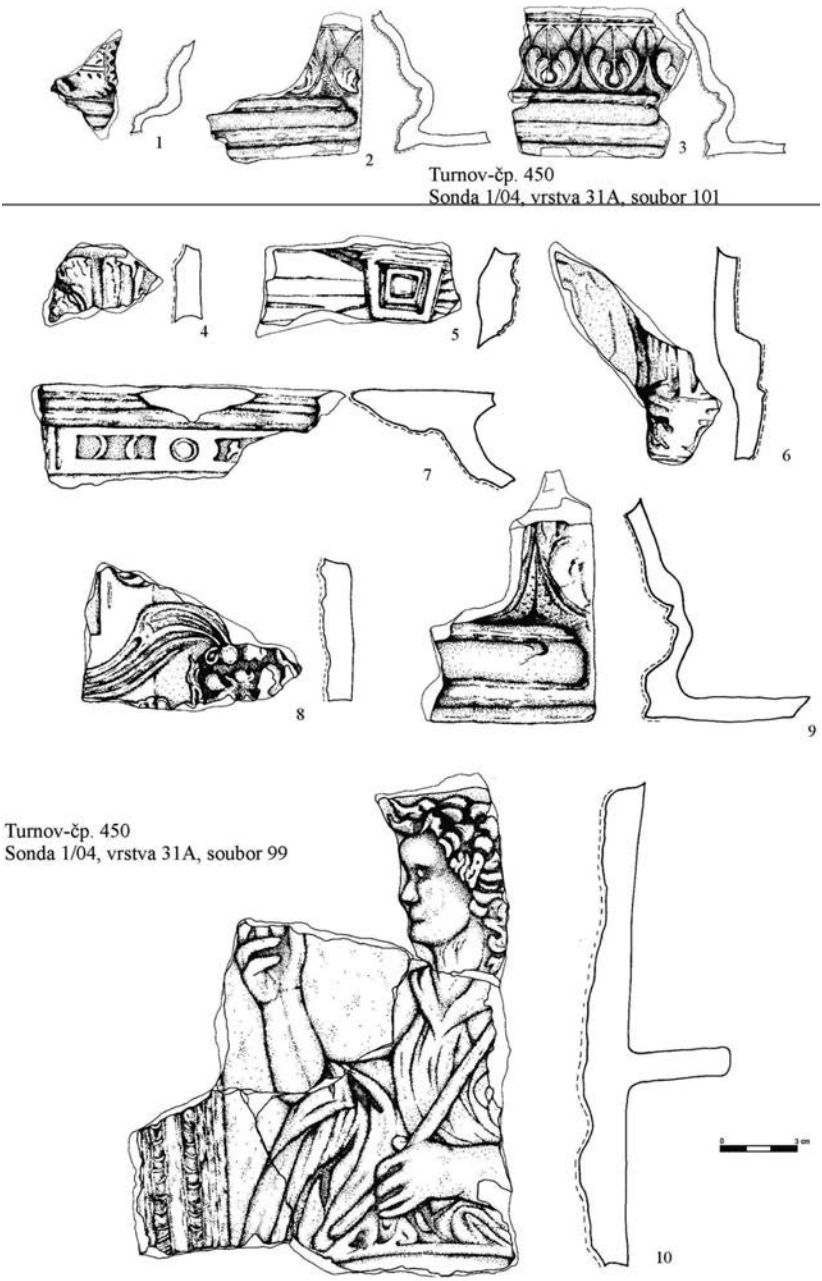

Obr. 26. Turnov – Sobotecká čp. 450. Nálezy čelních vyhřívacích stěn kachlů ze 16. stol. z výplně jámy s destrukcí kachlových kamen (vrstva 31A).

Ještě problematičtější než funkce je však datování počátku stavby *polozemnice*. Nálezová situace v sídelně exponované části městské parcely bohužel neumožňuje zachování intaktních uloženin z období prvotních antropogenních aktivit ve vrcholném středověku. Tyto nepřímé doklady starších sídelních činností se dochovaly pouze ve formě intruse vrcholně středověké keramiky v mladších horizontech (závěr 13. – 15. stol.). Přesto můžeme v tomto širokém časovém intervalu hledat počátky sídelního procesu na zkoumané městské parcele.

Obr. 27. Turnov – Sobotecká čp. 450. Fragment čelní vyhřívací stěny kachle s rostlinným motivem (16. stol.) z výplně jámy s destrukcí kachlových kamen (vrstva 31A).

Obr. 28. Turnov – Sobotecká čp. 450. Nálezy čelních vyhřívacích stěn kachlů ze 16. stol. z výplně jámy s destrukcí kachlových kamen (vrstva 31A).

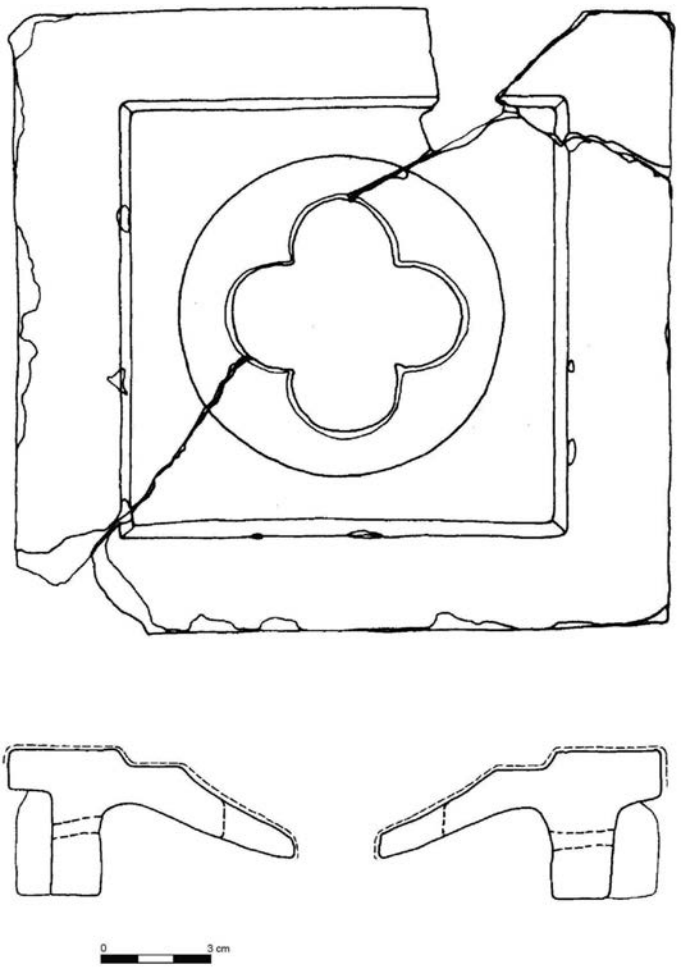

Obr. 29. Turnov – Sobotecká čp. 450. Fragment čelní vyhřívací stěny kachle s prořezávaným otvorem ve tvaru čtyřlístku. Nález z destrukční vrstvy v rámci IV. stavební úrovně (19. stol.).

Přes všechny výše citované problémy svědčí nález polozemnice, která respektuje soudobou uliční čáru, a její lokace při původní komunikaci v bezprostředním okolí městské brány, o již dokončené urbanizaci předměstí.

Úroveň IIa představuje období po zániku polozemnice – jsou zde doloženy její planýrky s destrukcí původních kamenných prvků (snad podezdívky?). V této úrovni dochází k výstavbě první zděné fáze domu. Na místě původní stavby dřevěné, nejspíše roubené konstrukce byl na přelomu 16. a 17. století postaven zděný tří-

prostorový dům. Dochovala se z něj zeď severozápadního průčelí (sonda 2, kontext 901), jejíž základová spára se nacházela v hloubce 2,3 m pod současným povrchem (nadmořská výška 246,6 m). V celé délce sond 1 a 4 jsme registrovali dělicí zeď mezi střední a západní místností (nejspíše jizbou). Úroveň IIa plynule přechází v úroveň IIb, která představuje stykovou plochu v podobě několikráte obnovené podlahy domu první kamenné fáze. Stratigrafická situace na severním řezu sondy III směrem ke středové místnosti indikuje s největší pravděpodobností existenci dveří. Dochování podlahových horizontů, které lze datovat do téměř dvousetletého intervalu 17. – 18. století, představuje do jisté míry unikátní nálezovou situaci. Do této první kamenné fáze domu náleží ještě východní část stavby, z které je dochována komora a sklep.

Třetí úroveň souvisí s radikální úpravou celého objektu, kdy středová a západní zeď byly strženy a objekt byl přestavěn do dnešní podoby. Ve východní části došlo k zasypání sklepa a původní komora se stala v důsledku mohutného nárůstu sedimentů suterénním prostorem.

Nejmladší úroveň IV můžeme spojit s provozem kovárny, jejíž existence je v Sobotecké ulici čp. 450 nejpozději doložena k roku 1897 (s ohledem na minimálně 2 úrovně podlah můžeme počítat i s dřívějším zahájením provozu), kdy je zmiňován kovář František Pýcha.[31] Kovárna ukončila svou funkci kolem roku 1948. Bezesporu k zajímavým nálezům patří podstavec pro kovadlinu a lidská stolička s kovovou plombou – tento nález svědčí o medicínském působení místního kováře.

10. Závěr

Terénní část záchranného archeologického výzkumu v Sobotecké ulici čp. 450 proběhla v termínu od 8. 3. do 26. 3. 2004. Archeologický výzkum probíhal v souvislosti s průzkumem stavebně historickým, který naznačil další strategii výzkumných prací. Bylo položeno celkem 5 sond o celkové ploše 17,754 m^2. Zájem se soustředil zejména na nepodsklepenou část objektu – na místnost M1 a dále na prostor suterénu (M5) – původně přízemní komory. Při výzkumu jsme registrovali 44 kontexty (42 uloženin a 2 zdi). Mocnost kontextů (max. 2,5 m) a zároveň zvrstvení svědčí o složitém vývoji a do jisté míry i kontinuální sídelní aktivitě. Nejstarší nálezy, byť v druhotném uložení, pocházely ze závěru 13. století a dokládají tak v této části historického Turnova vůbec nejstarší středověké osídlení. První zmínky o tomto prostoru se v písemných pramenech vážou až k roku 1534, kdy je do řešeného území situován poplužní dvůr.

Další antropogenní aktivity již přímo korespondují s písemnými zprávami. Osídlení nám zde indikuje sídelní kontext s nálezy zborcených kachlových kamen, které lze datovat do průběhu 16. století.

Dům čp. 450 je velice zajímavou ukázkou proměny stavby v průběhu novověku v prostředí předměstí města. Je zajímavé, že od počátku byl prostor spojován s dílenskou činností vázanou na oheň (mohlo jít například o mydlárnu). Tato tradice byla

přerušena až v průběhu 20. století, kdy byl účel stavby změněn na obytný a obchodní. Naprosto výjimečná je 2,5 m mocná stratigrafie novověkých situací, která v sobě ukrývá intaktně dochované podlahové horizonty novověké stavby. Toto výrazné navýšení terénu můžeme dávat do souvislosti s blízkým tokem Stebenky, která v průběhu posledních století zanášela své koryto a zvyšovala tak hladinu spodní vody.

❑

Archeologický a stavebně historický výzkum představoval pro domy čp. 450 a 238 pověstné memento mori. Po škrabkách a lopatách archeologů, majzlíku a kladívku stavebního historika přišla ke slovu těžká technika, která ukončila nejméně čtyřsetletou historii domů. Místo plánovaného parkoviště však na obou parcelách roste tráva…

Obr. 30. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Dům po demolici – pohled od jihu (05/2004). Na fragmentu obvodové zdi je patrná zazdívka dveří přezděných v okno do zahrady z místnosti M5. Zazdívka dveří svědčí o jejich nefunkčnosti z důvodu postupného nárůstu sedimentů v nivě Stebenky. O dlouhodobém využívání komory k činnosti spojené s využitím ohně svědčí mohutné očazení valené klenby, po které se v obvodové stěně zachovala pouze jizva. Novověké kovárně předcházela mydlárna.

Poznámky

[1] ŠÍDA, P.: *Stavebně historický průzkum.* Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. Nepubl. rkp. uložený v archivu NZ MČR v Turnově. Turnov 2004; ŠÍDA, P.: *Stavebně historický průzkum.* Turnov – Sobotecká ulice čp. 450. In: Prostředník, J.: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Turnov (okr. Semily) – Sobotecká čp. 450 (ID 10/04), 03-04/2004. Archiv NZ MČR v Turnově. Turnov 2005.

[2] Lokalizace domu čp. 450 ZM 1:10 000, 03-32-23, koordináty ZSČ/JSČ: 226 mm/274 mm, nadmořská výška 250 m.

[3] ŘÍDKOŠIL, T.: *Geologické a geobotanické podmínky na lokalitě.* In: Prostředník, J. a kol.: Nálezová zpráva z archeologického výzkumu formou dohledu. 04-10/98. Turnov (okr. Semily) – náměstí Českého ráje. Rekonstrukce inženýrských sítí a povrchů, Kap. 2, s. 3. Archiv NZ MČR v Turnově. Turnov 1998.

[4] MIKYŠKA, R. a kol.: *Geobotanická mapa ČSSR*. Praha 1972.

[5] ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou*. Díl. III. Turnov 1904, s. 245.

[6] Tamtéž, s. 243.

[7] Tamtéž, s. 242.

[8] ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Turnovském*. Praha 1909.

[9] FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje*. Praha 1947.

[10] Tamtéž, s. 266.

[11] PROSTŘEDNÍK, J.: *Záchranný výzkum v Turnově na Mariánském náměstí*. Zpravodaj MVČ v Hradci Králové 19/1993, s. 68-79.

[12] PROSTŘEDNÍK, J.: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1992*. Zpravodaj MVČ v Hradci Králové 19/1993, s. 31, 32.

[13] SLAVÍK, J.: *Turnovská radnice v letech 1526 až 1993*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 7. Semily 1994, s. 29-50 (s příspěvkem J. Prostředníka – Archeologické nálezy z prostoru turnovské radnice, s. 29-30, pozn. 3-8). Semily 1994. Keramika je uložena v MČR pod přírůstkovým číslem 85/93.

[14] PROSTŘEDNÍK, J.: *Soupis archeologických akcí Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1993*. Zpravodaj MVČ 20/1994, s. 17-22. Nálezy jsou uloženy v turnovském muzeu pod přírůstkovými čísly 87 až 90/93.

[15] PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zpráva z předstihového archeologického výzkumu.* Turnov (okr. Semily) náměstí Českého ráje, parc. č. 480/1. Archiv NZ MČR v Turnově. Turnov 1995; PROSTŘEDNÍK, J.: *Předstihový výzkum na náměstí Českého ráje v Turnově.* Zpravodaj MVČ v Hradci Králové 22/1996, s. 50-70. Nálezy jsou deponovány v MČR Turnov pod přírůstkovými čísly 141 - 201/96.

[16] PROSTŘEDNÍK, J.: *Záchranný výzkum na náměstí Českého ráje v Turnově v roce 1996.* Zpravodaj MVČ v Hradci Králové 24, 1998, s. 155-169.

[17] PROSTŘEDNÍK, J.: *Nález radnice z konce 15. století na náměstí Českého ráje v Turnově?* Zpravodaj MVČ v Hradci Králové, 24, 1998, s. 177-183; PROSTŘEDNÍK, J.: *Turnovské náměstí vydává své tajemství.* Hlasy a ohlasy Turnovska, *1*, říjen 1998, s. 38-39; PROSTŘEDNÍK, J.: *Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů. Příspěvek k stavebnímu vývoji města od jeho založení do konce středověku.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 13. Semily 2000, s. 6-49.

[18] PROSTŘEDNÍK, J.: *Turnovské náměstí vydává své tajemství*, s. 38-39; PROSTŘEDNÍK, J.: *Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů*, s. 6-49.

[19] PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu.* 04 - 06/98. K. ú. Turnov (okr. Semily) – Jiráskova ul. čp. 127, parc. č. 432, Turnov 1998; PROSTŘEDNÍK, J.: *Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů*, s. 6-49.

[20] PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu.* 08/98. K. ú. Turnov (okr. Semily) – Dvořákova ul. čp. 287, parc. č. 62, Turnov 1998; PROSTŘEDNÍK, J.: *Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů,* s. 6-49.

[21] PROSTŘEDNÍK, J.: *Záchranný výzkum v Hluboké ul. čp. 140 v Turnově.* Zpravodaj MVČ v Hradci Králové 25/1999, s. 167-195.

[22] PROSTŘEDNÍK, J.: *Výsledky archeologického výzkumu v Turnově – Markově ulici čp. 311.* Zpravodaj MVČ v Hradci Králové 28/2002, s. 197-207.

[23] ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl. III. Turnov 1904.

[24] PROSTŘEDNÍK, J.: *Záchranný výzkum v domě*

čp. 14 v Turnově na Mariánském náměstí. Zpravodaj MVČ 29/2003, Hradec Králové, s. 255-270.

[25] PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Turnov – Trávnice čp. 158, parc. č. 398/1 a 398/2 (okr. Semily). 08/2003.* ID 63/03. Archiv NZ MČR v Turnově.

[26] PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Turnov (okr. Semily) – parc. č 472, ID 24/04, 05-06/2004.* Archiv NZ MČR v Turnově. Turnov 2004.

[27] ŠÍDA, P.: *Stavebně historický průzkum. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450.* Nepubl. rkp. uložený v Archivu NZ MČR v Turnově. Turnov 2004; ŠÍDA, P.: *Stavebně historický průzkum. Turnov – Sobotecká ulice čp. 450.* In: Prostředník, J.: Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Turnov (okr. Semily) – Sobotecká čp. 450 (ID 10/04), 03-04/2004. Archiv NZ MČR v Turnově. Turnov 2005.

[28] KLÁPŠTĚ, J. – ČULÍKOVÁ, V. – JEŽEK, M. – KAPLAN, M.: *Archeologický výzkum v Českém Dubě v roce 1996.* Archeologické rozhledy, *52,* 2000, s. 25-53.

[29] BENEŠOVÁ, J. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zpráva z předstihového archeologického výzkumu. Troskovice (okr. Semily), Trosky – hrad, 10/97 – 06/98.* Archiv NZ MČR v Turnově, Turnov – Pardubice 1999. PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 12. Semily 1999, s. 175-176.

[30] PROSTŘEDNÍK, J.: *Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města Jičína v 16. století.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 8. Semily 1995, s. 231-237.

[31] KUDRNÁČ, V.: *Úplný adresář průmyslového města Turnova. Místopisný průvodce a poučný ukazovatel.* Třeboň 1897, s. 148.

Archäologische Ausgrabungen des Hauses Nr. 450 in Turnov - Sobotecká ulice. Mikrogeschichte des Hauses / Petr Hartman – Jan Prostředník – Petr Šída

Archäologische Rettungsausgrabungen an Ort und Stelle in der Gasse „Sobotecká ulice“ Nr. 450 liefen im Termin vom 8. 3. bis 26. 3. 2004. Es wurden insgesamt fünf Sonden im Gesamtausmaß von 20 m^2 bestimmt. Das Interesse konzentrierte sich vor allem auf den nicht unterkellerten Teil des Gebäudes und auf dessen Untergeschoss. Die ältesten Funde, seien sie bereits sekundär platziert, stammten aus der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts und belegen so in diesem Teil der historischen Stadt die überhaupt älteste mittelalterliche Besiedlung. Erste schriftliche Erwähnungen über diesem Ort knüpfen sich zum Jahre 1534, als hierher ein Meierhof situiert wurde. Der Fund von einem destruierten Kachelofen kann in die erste Hälfte des 16. Jahrhunderts eingeordnet werden. Halberdhütten stellen das älteste Bauniveau dar. In der Masse des Mauerwerkes und im Rahmen der historischen Terrains können weitere drei Niveaus ermittelt werden, die den Zeitraum vom 16. bis Ende des 19. Jahrhunderts umfassen. Das Haus ist ein interessantes Beispiel vom Wandel des Bauwerkes im Laufe der Neuzeit im Vorstadtmilieu. Interessant ist, dass von Anfang an der Platz mit einer handwerklichen Tätigkeit verbunden war, welche einen Bezug zum Feuer hatte. Diese Tradition wurde erst im Laufe des 20. Jahrhunderts unterbrochen. Eine völlige Ausnahme ist eine 2,5 m mächtige Stratigraphie der neuzeitigen Situationen, die in sich intakt erhalten gebliebene Fußbodenhorizonte des neuzeitigen Bauwerkes verbirgt. Diese wesentliche Terrainerhöhung können wir nicht in Zusammenhang mit dem nahen Bachlauf der Stébenka setzen, die im Laufe der letzten Jahrhunderte ihr Bachbett verschlemmte und somit den Bodenwasserspiegel erhöhte.

(Übersetzt von Dipl.-Ing. Günter Fiedler)

Příspěvek k poznání haltýřů v historickém jádru Českého Dubu

Jan Prostředník

1. Lokalizace naleziště a geomorfologický popis

V letních a podzimních měsících roku 2003 probíhal v historickém jádru Českého Dubu záchranný archeologický výzkum, který souvisel s rekonstrukcí kanalizační sítě. Tento rozsáhlý řez jádrem Českého Dubu procházel v ose sever – jih ulicemi Kostelní, řídícího učitele V. Havla a náměstím Bedřicha Smetany (obr. 1:A).

Historické jádro je tvořeno nepravidelným kvadratickým tvarem prostoru náměstí s vybíhající jazykovitou ostrožnou, kam je lokalizována johanitská komenda.[1] Tato ostrožna, vybíhající jihovýchodně městiště, obtékána na jihozápadní straně říčkou Ještědkou (IV), je vyvýšena cca 20 – 25 m nad okolním terénem. Nadmořská výška lokality se pohybuje mezi 320 – 329 m.

2. Metodika výzkumu

Archeologický výzkum s rekonstrukcí kanalizační sítě probíhal formou dohledu. S ohledem na předpokládanou nálezovou situaci, souvislosti a technologický postup stavby bylo nutné provádět každodenní dohled spolu s dokumentací nálezové situace.

Průkop pro hlavní kanalizační řad byl zahlouben do 3 – 3,5 m; ve všech partiích řadu bylo dosaženo geologického podloží. Stratigrafickou situaci bylo možné registrovat na obou řezech, jako řez hlavní byl vybrán západní, v případě, že oba řezy vykazovaly odlišnosti, došlo k dokumentaci řezů obou. Východní řez byl dokumentován i v případě, že došlo k odkryvu dřevěných konstrukcí haltýřů anebo stratigrafická situace západního řezu vykazovala výrazné narušení aktivitami recentního či subrecentního stáří. V souvislosti s touto záchrannou akcí jsme dokumentovali více než 400 m řezů.

1. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003. Plán města s vrstvou dosud provedených záchranných archeologických výzkumů – trasa kanalizace označena písmenem A.

Postup zemních prací se stabilizoval na cca 8 – 10 m denně (včetně položení kanalizačního potrubí). Záchranný výzkum tak spočíval v kresebné dokumentaci stratigrafické situace v měřítku 1:20, fotodokumentaci a vzorkování jednotlivých uloženin.

3. Popis a interpretace nálezové situace

3.1 Haltýře

Jedním z nejzajímavějších nálezů se staly dřevěné konstrukce, které lze vzhledem k jejich charakteru a dalším indiciím interpretovat jako haltýře napojené na přirozenou vodoteč, protékající českodubským náměstím ve směru sever – jih. Vodoteč byla stažena do uměle vytvořeného koryta (později mlýnského náhonu).

Mezi kótami 136 a 182 m bylo nalezeno 13 dřevěných konstrukcí obdélníkového půdorysu, z nichž 12 bylo pracovně interpretováno jako haltýře.

Pro lepší přehlednost je pro hodnocení použita tabulka s délkami, šířkami a lokalizacemi jednotlivých konstrukcí.

Tab. 1. Český Dub (okr. Liberec) – kanalizace 2003. Haltýře.

	délka (m)	šířka (m)	kóty (na Z řezu)	poznámka	datování
haltýř 1	2,4 m	1,64 m	148,8 – 151,2 m		VS1-NO1
haltýř 2	4,25 m	1,92 – 1,97 m	151,8 – 156,05 m	dvoukomorový haltýř	VS2-NO1
haltýř 3	6,15 m	2,55 m (limitovaná šířkou průkopu)	151,3 – 157,45 m	největší konstrukce	VS1/2-NO1
haltýř 4	2,35 m	1,7 m	158,8 – 161,15 m		VS2-NO1
haltýř 5	2,5 m	1,8 m	162,5 – 165 m		VS2-NO1
haltýř 6	3 m	1,95 – 2,05 m	169,6 – 172,6 m		NO1
haltýř 7	2,5 m	1,7 – 1,72 m	176,05 – 178,55 m		
haltýř 8	2,65 m	1,78 – 1,82 m	179,2 – 181,85 m		VS2
haltýř 9	2,2 m (dochovaná)	1 m (dochovaná)	přípojka k čp. 14/1	narušen recentními sítěmi	
haltýř 10	2,6 m	1,7 m	136 – 138,6 m		VS2-NO1
haltýř 11	1 m (dochovaná)	1,9 m (dochovaná)	155,5 – 156,5 m	nelze určit	
haltýř 12	0,5 m (dochovaná)	X	200 m	nelze určit	
	2,5 m (dochovaná)	1,08 – 1,18 m	165,8 – 168,1 m	roubená konstrukce náhonu	VS2

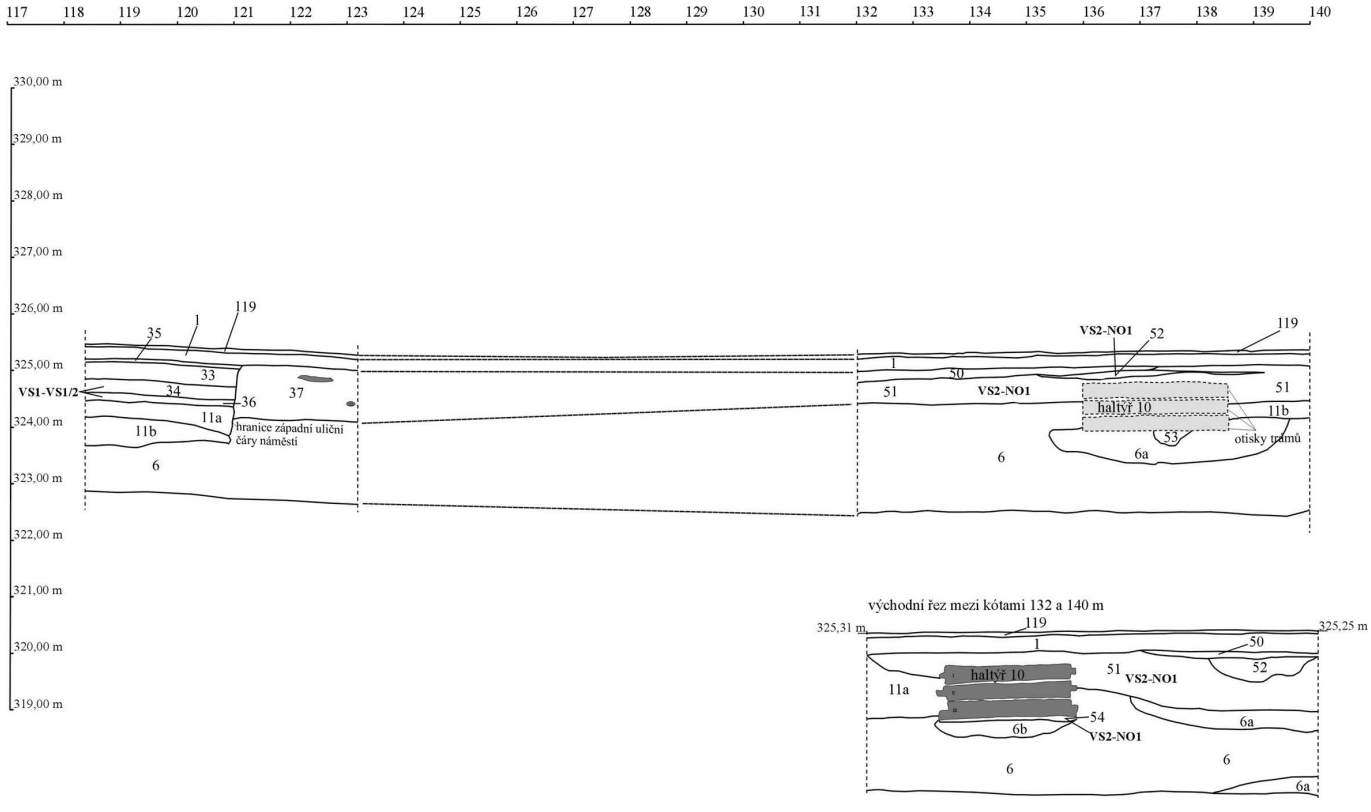

2. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003.
Západní řez 117–140 m a východní řez 132–140 m s datovanými kontexty a nivelací (haltýř č. 10).

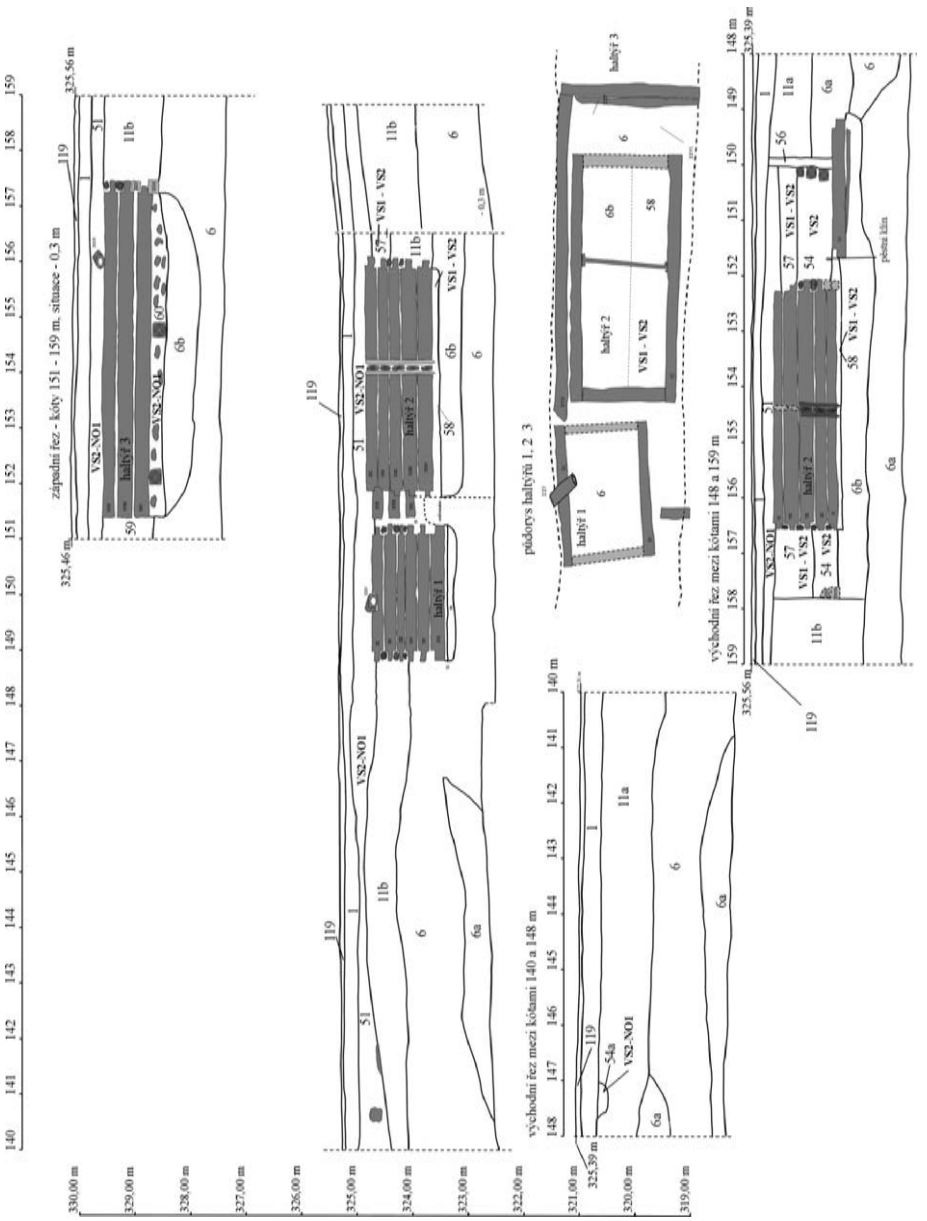

3. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003. Západní řez 140–159 m a východní řez 140–159 m s datovanými kontexty a nivelací (haltýře č. 1, 2, 3).

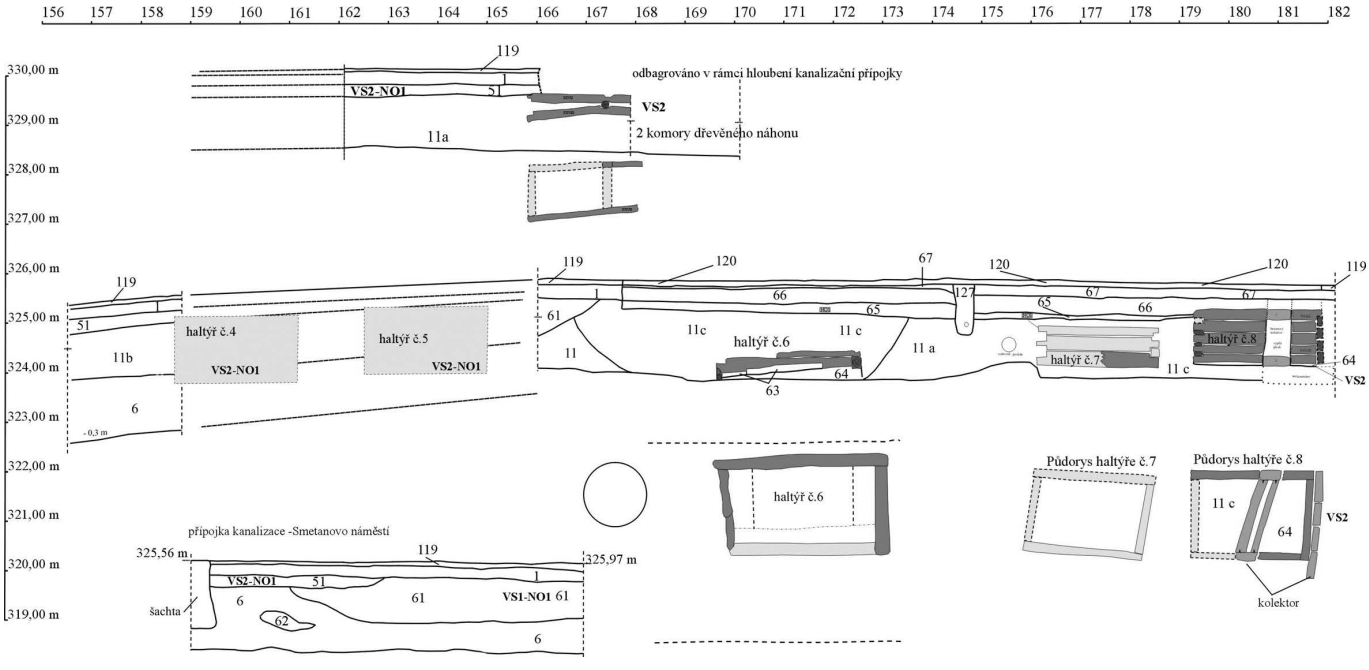

4. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003. Západní řez 156–182 m s datovanými kontexty a nivelací (haltýře č. 4, 5, 6, 7, 8, náhon).

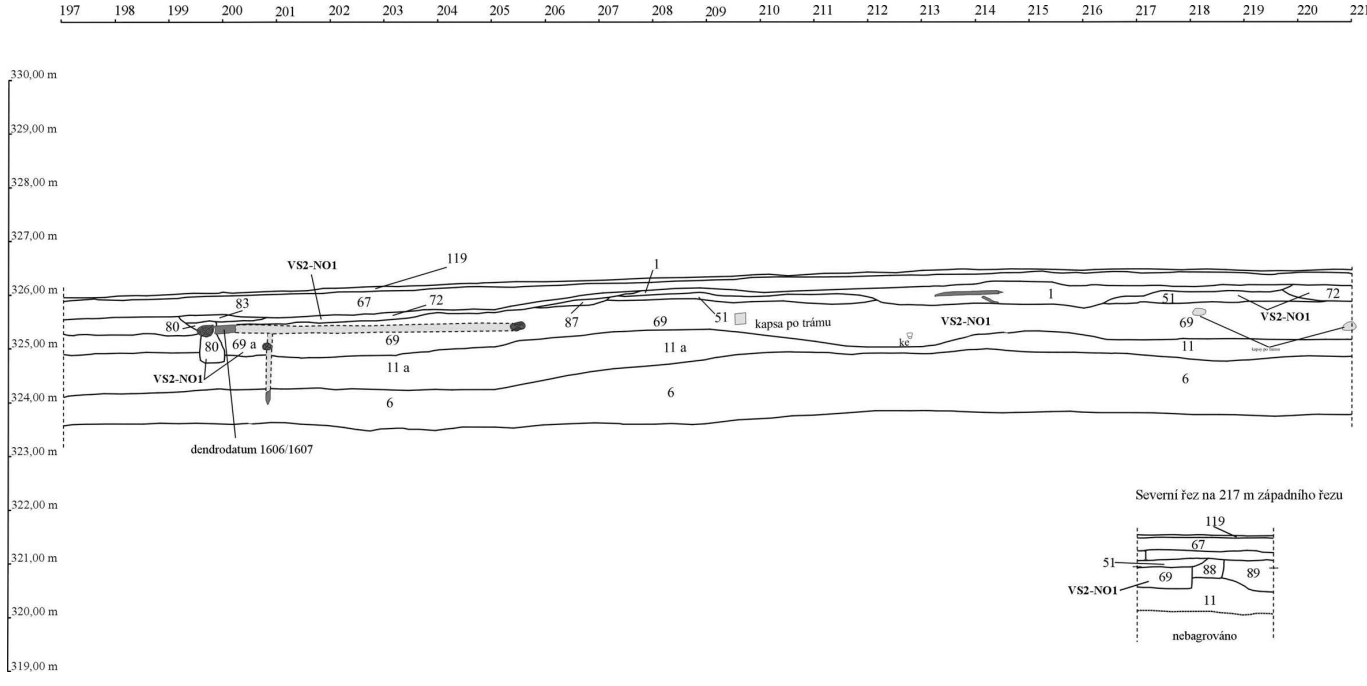

5. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003. Západní řez 197–221 m, severní řez na 217 m západního řezu s datovanými kontexty a nivelací.

6. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003. Indikační skica města Český Dub s průběhem náhonu a haltýři doloženými archeologickým výzkumem v roce 1995.

3.1.1 Rozměry

Roubené konstrukce lze na základě délek a šířek rozdělit do čtyř skupin A, B, C a D. Do skupiny A řadíme konstrukce o délkách od 2,4 do 2,65 m a šířkách od 1,64 do 1,82 m. Do této skupiny náleží haltýře 1, 4, 5, 7, 8 a 10. Další skupiny jsou

prezentovány vždy jen jedním zástupcem, přesto však rozdíly v rozměrech konstrukcí opravňují tyto skupiny vyčlenit: skupina B – haltýř 6 (3 m x 1,95 – 2,05 m), skupina C – dvoukomorový haltýř 2 (4,25 x 1,92-1,97 m), skupina D – haltýř 3 (6,15 m x 2,55 m – dochovaná šířka). Ostatní relikty dřevěných konstrukcí haltýřů nelze pro jejich zlomkovitost přiřadit k některé ze skupin.

3.1.2 Konstrukce a materiál

Haltýře byly sroubeny z tesařsky opracovaných trámů, které byly zbaveny kůry. Trámy měly kvadratický nebo téměř kvadratický průřez se zaoblenými hranami. Konstrukce byly víceméně pravoúhlé obdélníkových půdorysů, sroubeny byly tech-

7. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003. Indikační skica města Český Dub s průběhem náhonu a haltýři – stav k roku 2003.

nikou na sraz. Mezery mezi trámy na podélných stranách byly utěsněny hmotou organického původu (pravděpodobně mechem). Konstrukce byly zahloubeny do podloží tvořeného spraší – zahloubení od soudobého povrchu se pohybovalo od 0,8 m do 1,1 m. Základové vkopy byly ve všech případech minimálně o 0,1 m větší než byly rozměry konstrukcí – takto vzniklý meziprostor byl utěsněn jílovou vložkou. Dno bylo odděleno od podloží vrstvou říčních oblázků. V případě haltýře 2 nelze s určitostí rozhodnout, zda dno nebylo kryto (alespoň částečně) prkennou podlahou. V haltýři č. 9 (dokumentován v kanalizační přípojce k čp. 14/I) byla takováto prkenná podlaha nalezena – bohužel konstrukce byla značně narušena recentními a subrecentními inženýrskými sítěmi. Pod bázemi všech haltýřů byly registrovány vrstvy kontaminovaného podloží, které vznikly průsakem vody z konstrukcí. Výplně haltýřů tvořily vždy minimálně 2 uloženiny – vrstva nade dnem (ve 4 případech byly poskytnuty vzorky výplní pro paleobotanické analýzy[2]), další výplň pak tvořila destrukční vrstva z období zániku (viz datování). Jako materiál byla ve všech případech použita borovice.[3] Stáří stromů se pohybovalo mezi 33 – 51 lety. Bohužel nebylo možné tento druh dřeviny využít k dendrochronologickému datování.

8. Český Dub (okr. Liberec). Kanalizace 2003.
Západní řez (149–152 m) – konstrukce haltýře 1 – západní stěna.

9. Český Dub (okr. Liberec). Kanalizace 2003. Západní řez (149–153 m) – konstrukce haltýřů 1, 2 a 3.

3.1.3 Odlišnosti v konstrukcích

Vedle specifických rozměrů haltýřů, rozdělených do 4 skupin, se vyskytla též anomálie v konstrukci. Jde konkrétně o haltýř 2, který jako jediný představoval konstrukci dvoukomorovou, kde komory byly od sebe odděleny prkennou přepážkou, vloženou do drážky.

3.1.4 Datování a interpretace

Haltýře bylo možné datovat pomocí několika metod. Byla použita standardní datovací metoda nalezenými artefakty. Dále byla snaha použít metodu dendrochonologickou (u konstrukcích haltýřů nalezených v roce 2003 bohužel neúspěšně), dále bylo užito datování vertikálními, ale zejména horizontálními stratigrafickými vztahy. Datace pomocí nalezených artefaktů byla relativně jednoduchá, byla samozřejmě užita premise datování chronologicky nejmladším artefaktem (bez vyloučení chyby intruzí). Horizontální a vertikální stratigrafické vztahy měly spíše funkci

10. Český Dub (okr. Liberec). Kanalizace 2003. Západní řez (150–158 m) – konstrukce haltýře 3.

pomocnou, resp. křížovou kontrolu datace archeologické. Výsledky datování jsou prezentovány formou přehledové tabulky. Nejstarším haltýřem se jeví konstrukce č. 8 (VS2 – pol. 15. stol.), nejmladším pak objekt č. 6 (NO1 – 1. pol. 17. stol.). Ostatní konstrukce lze datovat do intervalu VS2/NO1 (15./16. stol.). V absolutní dataci nejstarší horizont náleží do druhé poloviny (závěru) 15. století. Další horizont náleží do počátku až první půle 16. století. Nejmladší objekty jsou datovány do průběhu 16. až první půle 17. století. Zánik haltýřů souvisí pravděpodobně s požárem města a zámku v roce 1647. Po této katastrofě nebyl tento specifický druh vodního hospodářství obnoven.

V etnologické literatuře jsou haltýře klasifikovány jako roubené nebo zděné stavby o obdélníkovém nebo čtvercovém půdorysu, vysoké asi 1 m, opatřené valbovou nebo sedlovou střechou, pokrytou šindelem nebo jinou krytinou. Stávaly nejčastěji ve skupinách nebo řadách u potoka na návsi nebo byly umístěny v bezprostřední blízkosti usedlosti. Haltýři protékala voda; uprostřed nad vodou byla prkenná lávka, sloužící k ukládání nádob s mlékem nebo jinými potravinami. Haltýře sloužily též k sádkování menšího množství ryb.[4] V archeologické literatuře nebylo haltýřům věnováno mnoho pozornosti.[5]

Interpretace dřevěných konstrukcí vycházela z několika indicií. V roce 1995 byla objevena při budování STL plynovodu soustava těchto objektů, které tehdy PhDr. T. Edel a PhDr. T. Velímský interpretovali jako haltýře a datovali je do 16. – 17. století. Rozmístění těchto objektů respektovalo soudobou parcelaci. Jeden z těchto objektů byl zkoumán archeology Severočeského muzea v Liberci[6] – dřevěná konstrukce byla rozebrána a deponována ve sbírkách českodubského muzea. Při přípravě dendrovzorků trámů z haltýřů zkoumaných v roce 2003 jsme odebrali i vzorek z objektu z roku 1995 – jako materiál byla použita jedle ve stáří 113 let, strom byl skácen v roce 1569/1570.

Další důležitou indicií se stal objev nejstarší dřevěné konstrukce uměle zregulované vodoteče a dřevěné vodovodní potrubí, které ústilo do haltýře č. 1, 2 a 3 ze západní strany. Vodovodní potrubí přivádělo na principu gravitace do konstrukcí haltýřů vodu, za jejíž pomoci probíhal vlastní proces chlazení a tím uchování potra-

11. Český Dub (okr. Liberec). Kanalizace 2003. Západní řez (156–159 m) – konstrukce haltýře 3.

vin. Paleobotanický rozbor výplní haltýřů potvrdil tuto interpretaci.[7] Rozbor prokázal 48 % planě rostoucích rostlin, 20 % ruderálních druhů, 12 % technických plodin, 10 % dřevin, 8 % plevelů, 2 % sbíraných planě rostoucích druhů, 0,3 % obilovin. Tento stav svědčí pro existenci typické kulturní agrární krajiny, která je tvořená

12. Český Dub (okr. Liberec). Kanalizace 2003.
Západní řez (152–158 m) – konstrukce haltýře 2 po výzkumu.

13. Český Dub (okr. Liberec). Kanalizace 2003. Západní řez (179–182 m) – konstrukce haltýře 8.

mozaikou mokřadů, luk, suchých pastvin, polí a lesa. Nelze v žádném případě usuzovat na přítomnost větší sídelní aglomerace. Území na okraji sídliště mělo zemědělský charakter. Dále lze z výsledků rozborů vyvodit, že haltýře byly zakryté přístřeškem (či mohly být součástí budovy), který zamezil kontaktu s okolním prostředím. Voda byla navíc rozváděna do haltýřů krytým vodovodem. Bezesporu zajímavým se jeví nález lnu setého, který byl v oblasti hojně pěstován a byl zřejmě namáčen buď ve vodoteči nebo i přímo v haltýřích. Vedle makrozbytků rostlinného původu byly objeveny i rybí šupiny, což může svědčit i pro chov ryb přímo v haltýřích. Pylová analýza prokázala nízkou sedimentaci, přesto lze na základě výsledků klasifikovat krajinu jako agrární. Pro zakrytí haltýřů a zřejmě i vodoteče svědčí absence fototrofních řas (např. *Pediastrum*). Absence parazitů (např. škrkavka, tenkohlavec) dokládá dobrou kvalitu vody, což svědčí o tom, že vodní zdroj byl využit nejen pro proces chlazení a uchovávání potravin, příležitostný chov ryb, ale sloužil zřejmě i jako primární zdroj pitné a užitkové vody. Důležitou funkci plnily haltýře i jako požární nádrže; pro své značné rozměry lze uvažovat o této funkci v případě haltýře č. 3.

Gravitační vodovody byly ve středověkých a raně novověkých Čechách plošně rozšířeny.[8] Vedle konstrukcí dřevěných (vrtané trubky, bedněné a trámové konstrukce) byly využívány též konstrukce kamenné, resp. kombinované s využitím dlabaných dřevěných koryt (např. Prachatice, Český Krumlov).[9]

Výsledky interdisciplinárního výzkumu gravitačního vodovodu se systémem haltýřů v Českém Dubu tak doplňují naše znalosti o tomto specifickém druhu vodního hospodářství.

14. Český Dub (okr. Liberec). Kanalizace 2003.
Západní řez (179–182 m) – konstrukce haltýře 8 (SZ roh).

Do jisté míry unikátní nález pochází z výplně 54 haltýře 1 – byl zde nalezen staropaleolitický pěstní klín z jaspisu sekundárně deponován ve výplni pozdně středověkého objektu. Jde o vůbec nejstarší, byť nepřímý doklad antropogenní aktivity nejenom v celém regionu Podještědí, ale i v oblast horního a středního Pojizeří. Stáří nástroje je odhadováno minimálně na 300 000 let; surovina na výrobu protobifasu má lokální provenienci – výchozy se nacházejí na svazích Ještědu.[10]

Vedle výplní haltýřů byly datovány též další uloženiny v intervalu 136 až 182 m. Vzhledem k tomu, že téměř celý úsek průkopu kanalizace přes dubské historické náměstí byl vyplněn konstrukcemi haltýřů, tak datované vrstvy nějakým způsobem s těmito objekty korespondovaly. Zpravidla šlo o destrukční horizonty haltýřů, které obsahovaly nálezy keramiky, skla a železných předmětů z intervalu VS2 (VS1) – NO1 (13. – 17. stol. – kontexty 51, 57 a 61). Haltýře 7 a 8 byly překryty kontextem 65 datovaným do NO1 (17. stol.). Datované kontexty doplnily ještě dvě uloženiny – výplň 54a (VS2-NO1; 15. – 17. stol.) a vrstva 52, ze které pochází fragment kožené podrážky a keramika (VS2-NO1).

3.2 Dřevěná konstrukce komunikace

V úseku 182 – 199 m západního řezu pokračovala již stratigrafická situace bez nálezu konstrukcí haltýřů, přesto zde byla registrována rozsáhlá konstrukce, byť ve fragmentárním stavu. Nejvýraznější se jevila mohutná vyrovnávací vrstva 69 datovaná keramikou do období VS2 – NO1. V rámci této uloženiny se nalezly dřevěné trámy, které tvořily poměrně komplikovanou konstrukcí. Vrstva 69 probíhala až po

kótu 248 m, zde byla vystřídána ve stejné úrovni deponovanou vrstvou 99 – datování obou kontextů bylo shodné.

Trámy byly položeny ve stejné úrovni v ose západ–východ. Od kóty 184,5 po kótu 221 m západního řezu jich bylo deponováno osm ve vzdálenostech od sebe 5,1 m, 3,4 m, 6,6 m, 5,8 m, 4 m, 8,2 m a 2,8 m. V úseku 221 – 252,5 m byly objeveny pouze 2 svislé zahrocené dřevěné kolíky (z báze vrstev 90 a 91). V intervalu 252,5 – 258,8 se nalezly ve vrstvě 99 tři vodorovně uložené trámy ve vzdálenosti 3,2 a 2,8 m. S těmito konstrukčními prvky souvisí zřejmě i nájezdová rampa, složená z napříč komunikací položenými kmeny (mezi kótami 283,8 – 287 m západního řezu – kontext 98).

V úseku 199,5 – 205,5 m byla v západním řezu dokumentována dřevěná konstrukce, sestávající z vodorovně v ose sever–jih položeného jedlového trámu, dlouhého 6 m (v úrovni horní hranice vrstvy 69), který byl na obou koncích ohraničen trámy situovanými kolmo (osa západ-východ). V kótě 200,9 m byl vodorovný trám ukotven svislým kolíkem, zaraženým 1,32 m do podloží od báze trámu.

Interpretace této konstrukce je sama o sobě poněkud problematická – je nutno celou nálezovou situaci řešit v kontextu všech dalších konstrukčních prvků. S touto konstrukcí totiž souvisí všechny výše citované prvky – kotevní trámy a zejména nájezdová rampa z kmenů. Tuto substrukci lze interpretovat jako haťování komunikace. Neboť vodoteč, která v ose sever–jih při západní hranici protékala, musela přes svou regulaci zvodňovat komunikaci. Profilace a svažitost nájezdové rampy jižním směrem nám poskytuje informace o dvou skutečnostech: o existenci terénní vlny v severní polovině dnešní ulice řídícího učitele V. Havla a zároveň poměrně přes-

15. Český Dub (okr. Liberec). Kanalizace 2003. Západní řez (285,5–287 m) – konstrukce nájezdové rampy.

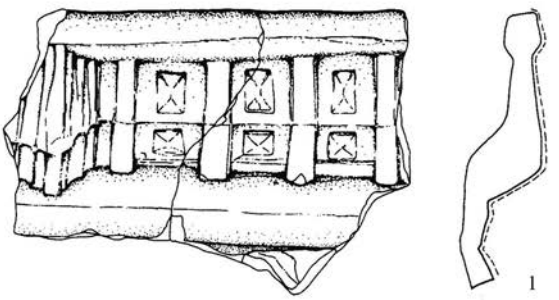

Český Dub (okr. Liberec)
kanalizace 2003
haltýř 1, vrstva 51 - vedle trubky XXV, soubor 60

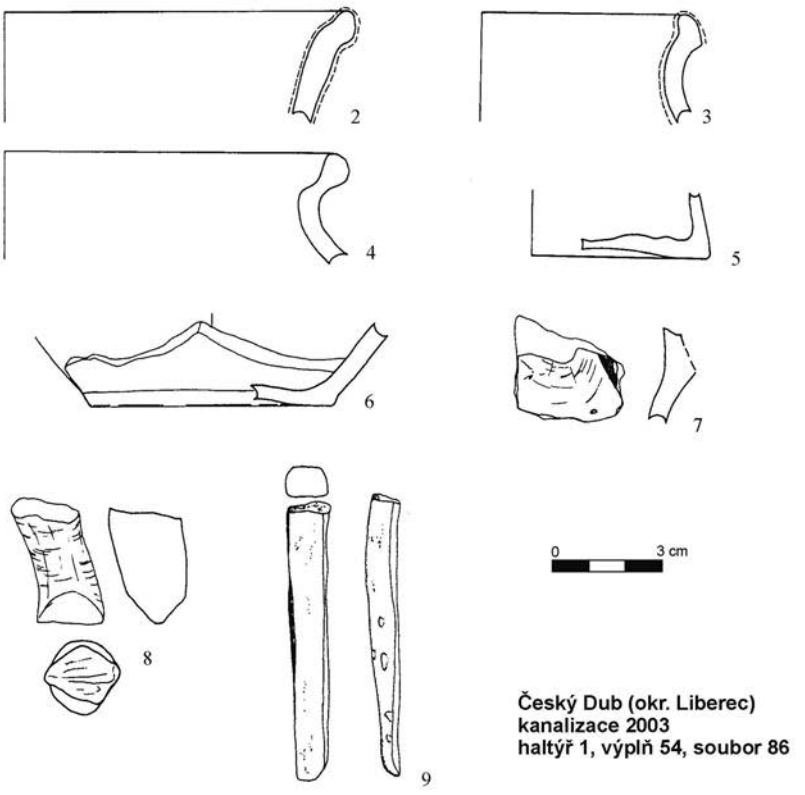

Český Dub (okr. Liberec)
kanalizace 2003
haltýř 1, výplň 54, soubor 86

16. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003. Artefakty: Haltýř 1, výplň 54, soubor 86 (VS1/2-NO1).

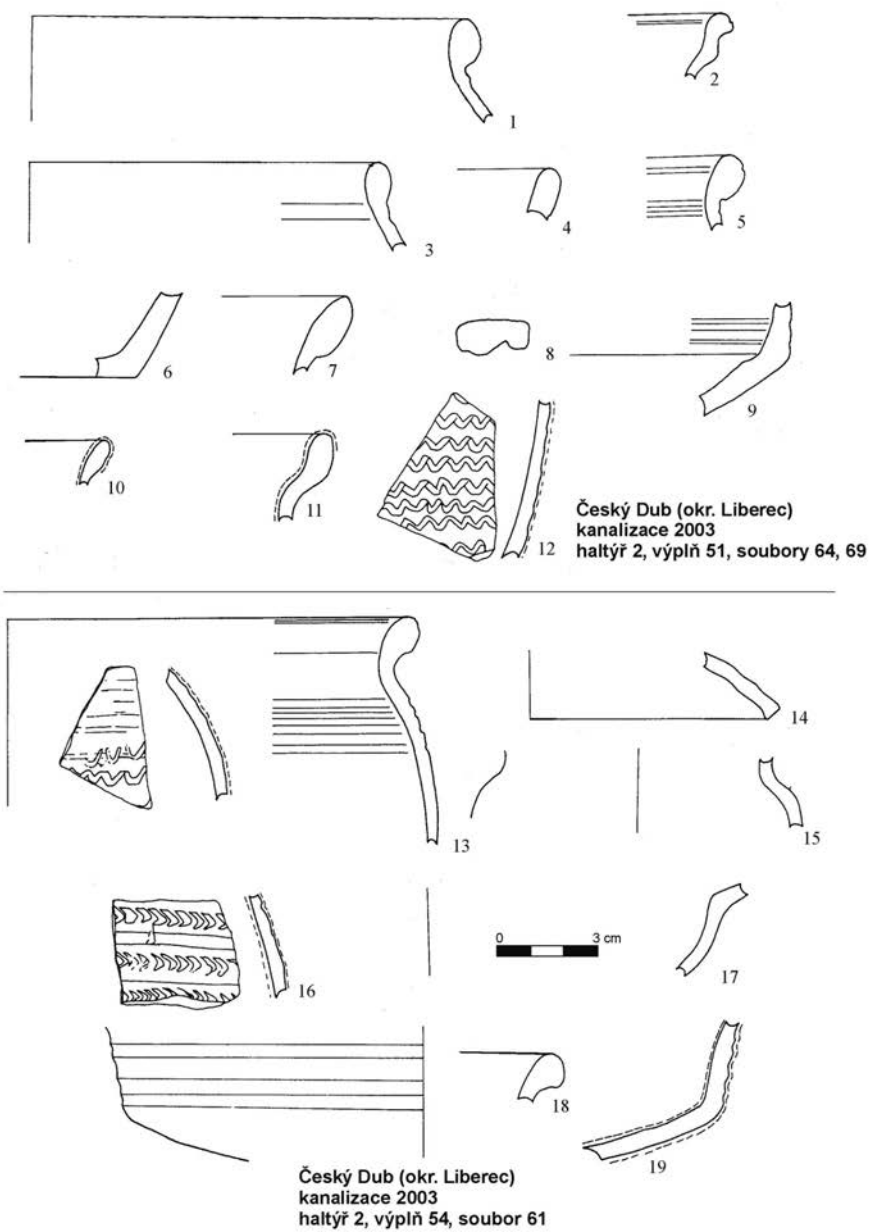

17. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003. Artefakty: Haltýř 2, výplň 51, soubory 64, 69 (VS1-NO1); haltýř 2, výplň 54, soubor 61 (VS1-NO1).

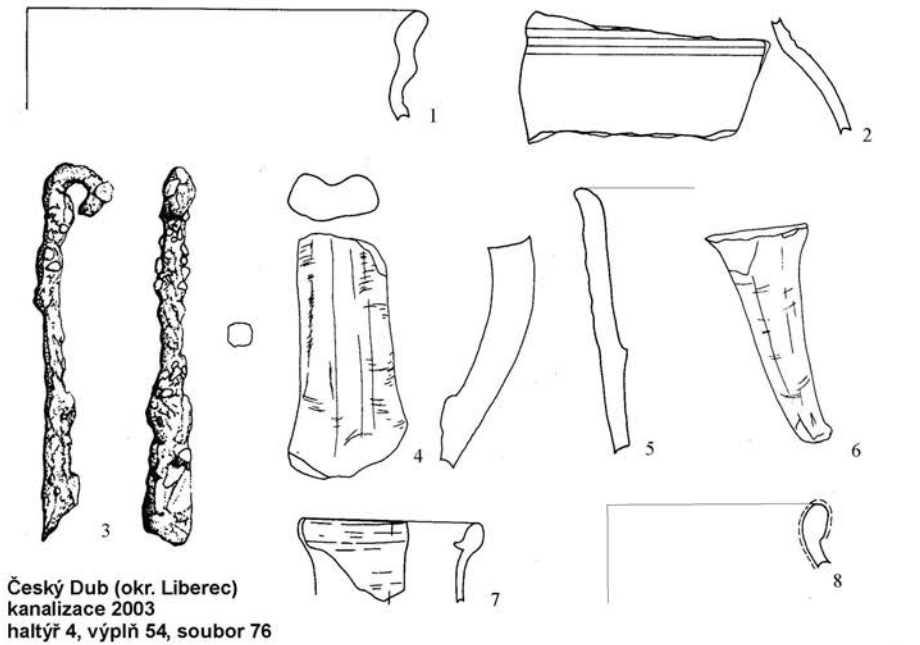

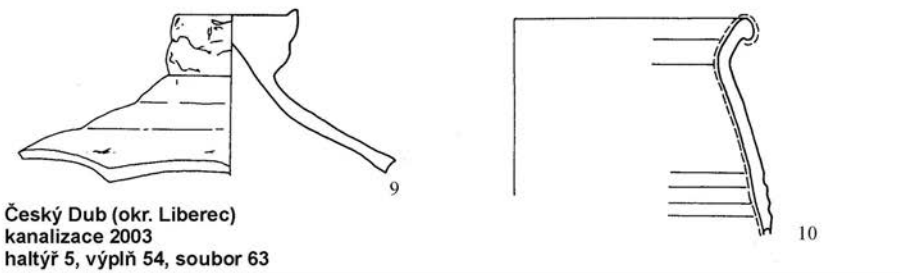

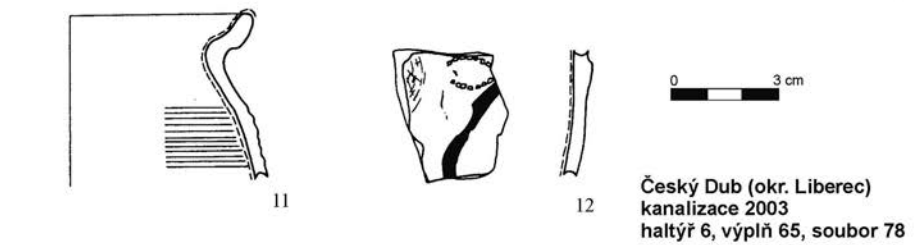

18. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003. Artefakty: Haltýř 4, výplň 54, soubor 76 (VS2-NO1); haltýř 5, výplň 54, soubor 63 (VS2-NO1); haltýř 6, výplň 65, soubor 78 (NO1).

ně určuje soudobou úroveň komunikace. Také datování této zajímavé nálezové situace je relativně přesné – pro dataci bylo možné použít křížovou kontrolu dvou metod – datace archeologické a dendrochronologické. Archeologická datace artefakty a stratigrafickými vztahy vyzněla pro období NO1. Pro dendrodatování byl použit jedlový trám (ve stáří 104 let); strom byl skácen k datu 1606/1607.[11]

Vedle konstrukce hatě byly v dlouhém úseku od 184 do 287 m dokumentovány a vzorkovány četné uloženiny, které prokázaly vývoj antropogenních aktivit od VS1 (VS1/2) po NO1 (2. pol. 13. – 1. pol. 17. stol.). Nejstarší aktivita souvisela se dvěma kontexty – s vrstvou 91 a výplní 96. Do VS2 byl datován kontext 101 (15. stol.). Všechny tři citované uloženiny obsahovaly ve své hmotě četné relikty dřevěných trámů a kůlů. Nejčetnější dataci do VS2-NO1 (2. pol. 15. – 16. stol.) měly kontexty 51, 69, 69a, 80, 90, 99 a 100. Kontext 72 (nad vrstvou 69) byl datován získanými artefakty do NO1 (16. – 1. pol. 17. stol.).

Od kóty 287 m po kótu 302 m západního řezu se výrazně zjednodušila stratigrafická situace, která poměrně jasně vypovídá o důvodu této skutečnosti – na řezu se vyrýsovala terénní vlna. Z uloženin mezi 287. a 302. metrem nebyl získán z vrstev žádný datovací materiál.

Mezi 301,5 – 305,1 m západního řezu byla nalezena dvoufázová substrukce základu zdi zděné na maltu (lomový pískovec, 5 řádků zdiva s hrubým lícem). S touto zdí souvisí uloženina 113, která je pomocí keramiky i stratigrafických vztahů datována do intervalu VS1-VS1/2 (2. pol. 13. – 13./14. stol.). Zeď byla nalezena v prostoru, kam je písemnými prameny lokalizována středověká městská brána. Stratigrafická situace i datace uloženin tuto hypotézu nevylučuje. Nález této zdi zároveň ohraničuje okraj vrcholně středověké i raně novověké stratigrafické situace. Průkop pro kanalizaci byl dokumentován až po kótu 324 m, ale zde byly registrovány uloženiny recentního a subrecentního stáří, které přímo nasedaly na geologické podloží.

4. Závěr

Archeologický výzkum v roce 2003 doložil stavební aktivity od 13. do 15. století. Nejzajímavější nálezovou situaci poskytly vrcholně a pozdně středověké dřevěné haltýře, které byly prozkoumány v ploše náměstí B. Smetany a v ulici řídícího učitele V. Havla.

Jde o zajímavý doklad vodního hospodářství – zásobní a chladírenské objekty srubové konstrukce, které byly napojené na vodní zdroj. Tím se stal potok (vodoteč), zregulovaný již v závěru středověku do dřevěného koryta. Potok napájel nejenom haltýř, ale i podklášterský mlýn, důležitou funkci plnil i jako zdroj pitné a užitkové vody. Haltýře měly určitě polyfunkční využití – například i jako požární nádrž nebo chov ryb – ale zásobní a chladírenská funkce byla zřejmě prioritní.

Mlýnský náhon, na rozdíl od haltýřů, přežil v nové podobě až do dnešních časů. Průběh náhonu je zachycen i na mapě stabilního katastru z roku 1843.

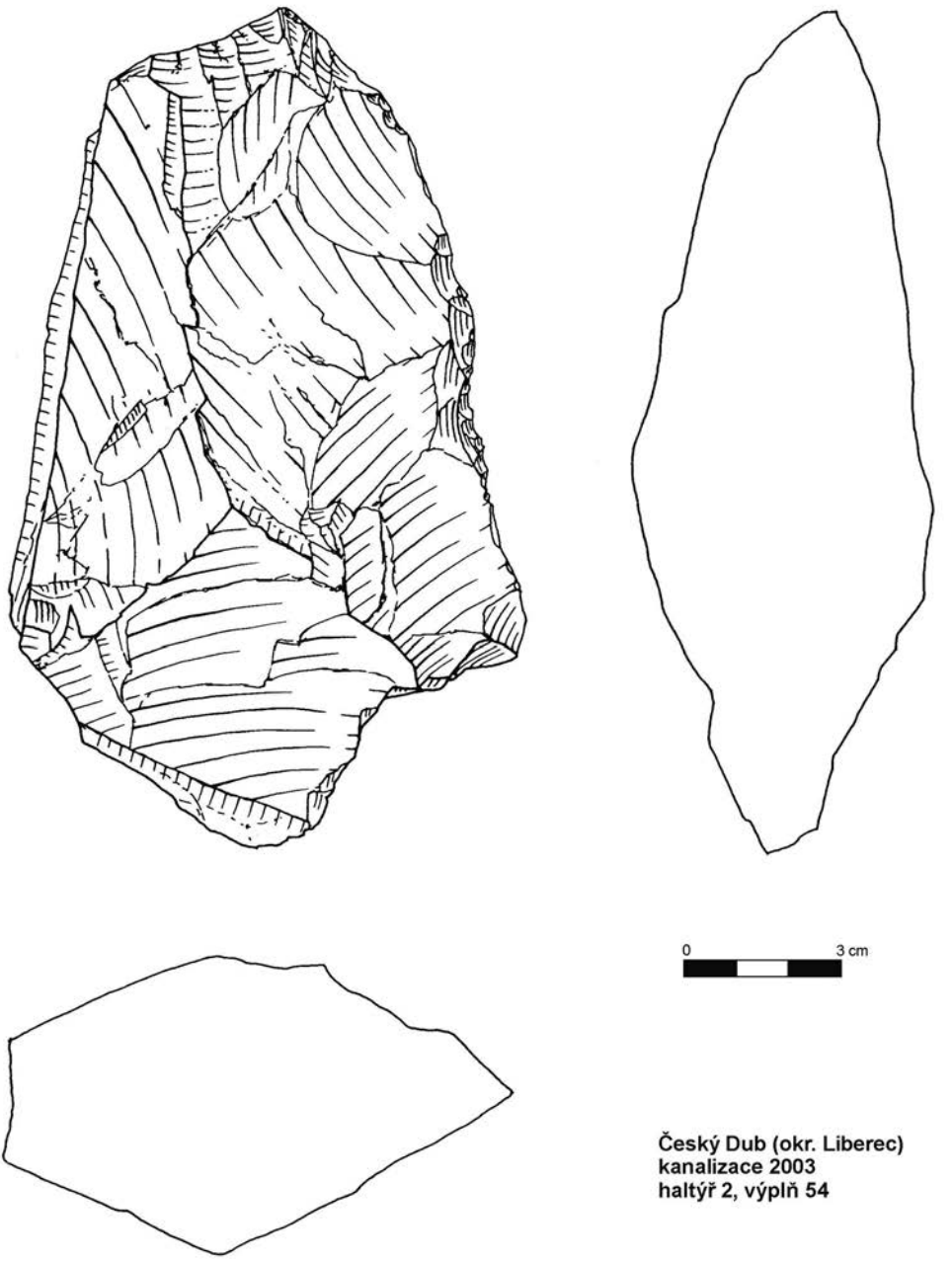

19. Český Dub (okr. Liberec) – rekonstrukce kanalizační sítě v historickém jádru v roce 2003. Artefakty: Haltýř 2, výplň 54 (protobifas – starší paleolit).

Paleobotanické a pylové analýzy prokázaly, že haltýře byly zakryty přístřeškem, pylové spektrum a makrozbytky svědčí pro existenci minimálně urbanizované agrární krajiny.

Archeologicky je možné haltýře datovat do intervalu druhé poloviny 15. až počátku 17. století. Archeologickým výzkumem jsme doložili též požár v první polovině 17. století (1647?). S tímto zánikovým horizontem zřejmě souvisí i ukončení funkce dřevěných haltýřů.

Jedním ze zajímavých nálezů se stal staropaleolitický pěstní klín z jaspisu, který byl uložen ve výplni pozdně středověkého haltýře (haltýř č. 1). Jde o nejstarší doklad antropogenní aktivity v oblasti horního a středního Pojizeří. Stáří protobifasu je odhadováno minimálně na 300 000 let. Další zajímavostí je, že surovina, ze které byl nástroj vyroben, pochází ze svahů Ještědu.[12]

Poznámky

1 EDEL, T.: *K nálezu dochovaných prostor johanitského kláštera v Českém Dubu.* AH 17/1992, s. 395-400; EDEL, T.: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy.* Praha 1993.

2 MIKOLÁŠKOVÁ, K. – ŠAFRÁNKOVÁ, J. – NOVÁK, J.: *Zpráva o archeobotanické analýze. Český Dub, číslo analýzy: 26. Pylová analýza a analýza rostlinných makrozbytků.* Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, biologická fakulta, katedra botaniky, LAPE – Laboratoř archeobotaniky a paleoekologie. Nepublikovaný rukopis 2004.

3 KYNČL, T.: *Výzkumná zpráva. Dendrochronologické datování dřeva nalezeného při archeologickém výzkumu v Českém Dubu.* Botanický ústav AV ČR. Praha 2004.

4 FROLEC, V. – VAŘEKA, J.: *Lidová architektura. Encyklopedie.* Praha 1983, s. 59-60, s literaturou.
ŠÍDA, P. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Haltýře v etnografických pramenech.* Archeologie ve středních Čechách. Sv. 9. Praha 2005 (v tisku).

5 ŠIROKÝ, R.: *Pitná, užitková a odpadní voda v českých městech ve středověku a raném novověku. Stav a perspektivy archeologického poznání.* Památky archeologické, *91*, 2000, s. 345-410.

6 BRESTOVANSKÝ, P. – STARÁ, M.: *Archeologické objevy z Českého Dubu (okres Liberec).* Archeologie Libereckého kraje, *1,* 1998, s. 57-65.

7 Viz pozn. 2.

8 ŠIROKÝ, R.: *Pitná, užitková a odpadní voda v českých městech ve středověku a raném novověku. Stav a perspektivy archeologického poznání.* Památky archeologické, *91*, 2000, s. 345-410.

9 BENEŠ, J.: *Archeologický a archeobotanický výzkum pozdně středověkého vodovodního díla z Prachatic.* Zlatá stezka, *3,* 1996, s. 158-181; BENEŠ, J.: *Český Krumlov, měšťanský dům na Latránu č. 55 – výzkum dvorku a studny.* In: Archeologické výzkumy v Čechách 1998, Zprávy ČAS, Suplément 38, 1999, s. 16-17. JANKOVSKÁ, V.: *Pylová analýza uloženin pozdně středověkého vodovodu z Prachatic.* Zlatá stezka 3, 1996, s. 182-188; SUCHÁ, R. – KOČÁR, P.: *Výsledky archeobotanické makrozbytkové analýzy středověkého vodovodu v Prachaticích.* Zlatá stezka 3, 1996, s. 189-203.

10 ŠÍDA, P. – PROSTŘEDNÍK, J. – HARTMAN, P.: *Nové staropaleolitické nálezy ze severních Čech.* Archeologie ve středních Čechách 8, 2004, s. 68-78.

11 Viz pozn. 3.

12 ŠÍDA, P. – PROSTŘEDNÍK, J. – HARTMAN, P.: *Nové staropaleolitické nálezy ze severních Čech.* In: Archeologie ve středních Čechách 8, 2004, s. 68-78.

Archäologische Rettungsausgrabungen spätmittelalterlicher Halter im historischen Stadtkern von Český Dub / Jan Prostředník

In den Sommer- und Herbstmonaten 2003 fanden im historischen Stadtkern von Český Dub (Böhmisch Aicha) archäologische Rettungsausgrabungen statt, die mit der Renovierung der Kanalisationsleitungen zusammenhingen. Dieser umfangreicher Schnitt durch den Kern von Český Dub verlief in der Achse Norden – Süden durch die Straßen „Kostelní ulice", „ulice V. Havla" und über den Platz „náměstí Bedřicha Smetany".

Die archäologischen Ausgrabungen im Jahre 2003 belegten eine Bautätigkeit vom 13. bis ins 15. Jahrhundert. Die interessanteste Fundortposition boten hölzerne Halter aus dem Hoch- und Spätmittelalter, die auf der Fläche des Platzes „náměstí Bedřicha Smetany" und in der Straße des Oberlehrers „ulice V. Havla" erforscht wurden. Es handelt sich um einen interessanten Beleg der Wasserwirtschaft – Vorrats- und Kühlbehälter gezimmerter Konstruktion, die an eine Wasserquelle angeschlossen waren. Dadurch wurde der Bach (Wasserlauf) schon gegen Ende des Mittelalters in einer hölzernen Rinne reguliert. Der Bach speiste nicht nur die Halter, sondern auch die Mühle unterhalb des Klosters, und spielte ferner eine wichtige Rolle als Trink- und Nutzwasserquelle. Die Halter hatten bestimmt eine Mehrzweckverwendung – zum Beispiel auch als Feuerwehrbehälter oder zur Fischzucht – jedoch die Versorgungs- und Kühlfunktion stand wohl an erster Stelle. Archäologisch kann man die Halter in das Intervall von der zweiten Hälfte des 15. bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts einordnen.

Ein interessanter Fund ist ferner ein altpaläolithischer Faustkeil aus Jaspis, der sekundär im Inhalt des Halters Nr. 1 deponiert war. Es handelt sich um den überhaupt ältesten Beleg einer anthropogenen Aktivität nicht nur in der ganzen Region des Lausitzer Vorgebirges, sondern auch im Gebiet des oberen und mittleren Iserlaufes. Deren Alter wird auf minimal 300 000 Jahre geschätzt. Der Rohstoff, wovon das Artefakt erzeugt wurde, stammt von den Hängen des Berges Ještěd (Jeschken).

(Übersetzt von Dipl.-Ing. Günter Fiedler)

OSUDY

Pohřeb P. Josefa Hofmanna v Orlici u Letohradu roku 1971.

Vladimír Cerman

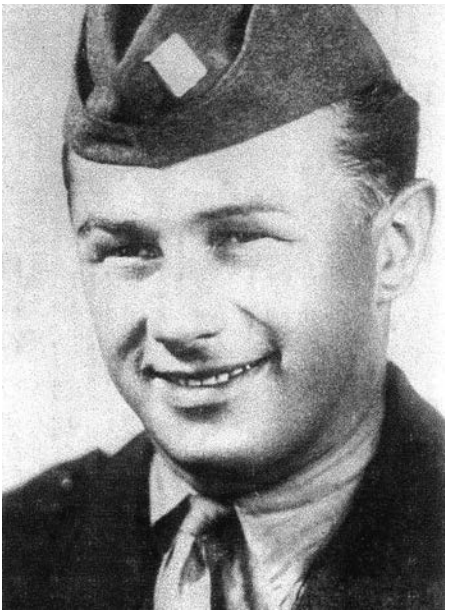

rolník

narozen 4. 7. 1925 v Čisté u Horek
zemřel 11. 10. 1952 v Praze

22. 4. 1952 zatčen
12. – 13. 6. 1952 veřejný proces v hotelu Centrál v Nové Pace
11. 10. 1952 popraven
29. 5. 1992 plně rehabilitován Krajským soudem v Hradci Králové

Vladimír Cerman přešel po skončení základní školy na hospodářskou školu v Jilemnici, aby se připravil na převzetí hospodářství svého otce. Na přelomu let 1947 a 1948 vykonával pět měsíců základní vojenskou službu. V letech 1945 – 1950 byl spolu se svým otcem organizován v KSČ. Vladimír Cerman byl do komunistické strany navržen za pomoc občanům v okupaci, pomoc ruským zajatcům, za účast v květnové revoluci 1945 na Horkách a za brigádnickou pomoc při poválečném zvelebování obce. Otec i syn vstoupili do strany, protože považovali Košický vládní program a Hradecký program za správnou cestu pro zemědělce. Po únoru 1948 se velmi brzy přesvědčili o planých slibech dávaných po roce 1945.

Rodině byl zabaven traktor a koňský obilní samovaz. Docházelo k terorizování rolníků, které se stále stupňovalo. Poté, co v obci zemřela paní Jirásková, která měla pět dětí, byla nemocná a nemohla plnit dodávky (rodině byly proto odebrány potravinové lístky), vrátili oba Cermanové stranické legitimace. Pro Vladimíra to bylo poslední kapkou, která jej dovedla až k neuváženému činu.

Večer 29. 12. 1951 se v hostinci u Trejbalů v Čisté konala schůze místní organizace KSČ, která hodnotila případ Rudolfa Slánského a schvalovala rozpis dodávek zemědělců. Mezi devátou a desátou večer ze vzdálenosti asi sto metrů od budovy zamířil Vladimír ke stropu místnosti a vystřelil. Kulka narazila na kovovou kličku horního rámu vysokého okna a roztrhla jej. Jedna její část zasáhla žárovku, druhá

se odrazila do stropu. Nemířil na nikoho, chtěl komunisty pouze postrašit. Naštěstí se nikomu nic nestalo. Bylo však půl roku po Babicích. V Čisté byly ihned prováděny domovní prohlídky a zabavovány veškeré zbraně. Byl sestaven soupis *vesnických boháčů* o výměře od 11 do 16 ha (Cermanovi – 16 ha). Ze 17 vytipovaných selských rodin mělo šest dospělé syny a na ty se Veřejná bezpečnost zaměřila.

Neomluvitelná klukovina se stala v době kolektivizace vesnice záminkou, jak přinutit zemědělce ke vstupu do JZD. Případem se začaly zabývat centrální orgány KSČ.

Počátkem ledna 1952 navrhl strážmistr SNB Jaromír Kučera *metodu na Vladimíra Cermana.* Již tehdy se předpokládalo, že viníkem je právě *„syn kulaka, který soustavné narušuje výstavbu socializace vesnice a jest velkým odpůrcem našeho zřízení“.* Navrhl použít agenta, kterému by byla propůjčena zbraň značky Walther PPK a byl by odvezen do obce Dolní Kalná. Odkud pěšky měl jít až k Cermanově usedlosti, kde by se mu představil jako zahraniční agent a přiměl jej k hovoru.

Do Čisté byl nasazen spolupracovník StB s krycím jménem Sedlák jako agent provokatér. Sedlák začal postupně přesvědčovat otce i syna, aby utvořili ilegální skupinu, zřídili tajné schránky a dodávali zprávy špionážního charakteru. S teroristickými činy Vladimír ani jeho kamarád nesouhlasili, odmítli rovněž nabízené zbraně. Agent neuspěl.

Protože se Cermana nepodařilo usvědčit jako pachatele teroristického činu, přikročila StB k plánu získat ho pro fingovaný útěk za hranice. Dne 11. 4. 1952 přišlo Vladimírovi předvolání k výslechu na StB do Hradce Králové. Teprve poslední den před tím se nechal jedním člověkem přesvědčit k útěku za hranice. Nejprve se skrýval v Dolní Olešnici, a aby odvrátil podezření od rodiny, napsal rodičům dopis, v němž se omluvil za způsobené nepříjemnosti. Otec se nervově zhroutil a neměl sílu syna zadržet. Z Dolní Olešnice přešel do Ždírnice, kde nastoupil do černého auta a v doprovodu ozbrojených mužů byl odvezen pravděpodobně na pardubické nádraží. S Cermanem bylo sehráno divadlo, při kterém uvěřil, že se jedná o západní rozvědku, a přiznal se ke střelbě v Čisté. Výměnou za deset dolarů ho soudruzi připravili o 2000 Kč a doklady a převezli ho do hotelu Otava v Karlových Varech. Ještě téže noci vtrhla do pokoje hlídka SNB a provedla připravenou perlustraci. Vladimír byl zatčen a předán do vyšetřovací vazby v Hradci Králové. Do poloviny května roku 1952 bylo v Čisté zatčeno dalších pět lidí. Podle slov jeho maminky byl Vláďa v době zatčení mladý, zdravý a veselý chlapec. Po pěti měsících se na Pankráci loučila se starým bělovlasým přikovaným mužem.

V žalobě stálo, že se jako vesnický boháč snažil brzdit a znemožňovat socializaci vesnice, odvracel drobné rolníky od vytvoření JZD a sáhl až k teroristickému činu, aby tomu zabránil.

Veřejný proces s celou skupinou se konal ve dnech 12. a 13. června 1952 v hotelu Centrál v Nové Pace. Bylo souzeno šest osob. Vladimír Cerman byl odsouzen k trestu smrti, ostatní ke třem letům vězení, ztrátě majetku, peněžitým trestům a ztrátě občanských práv od pěti do deseti let.

Odvážná petice 70 občanů a několika korporací z Čisté za omilostnění Vladimíra Cerman nebyla vyslyšena. Dne 1. 8. 1952 zamítl Nejvyšší soud v Praze všechna odvolání. *„Maminko, tolik bych si přál...,"* byla poslední Vladimírova slova při návštěvě matky před popravou 11. 10. 1952 na Pankráci.

Zastrašování v Čisté odsouzením sedláků neskončilo. Byla ustavena *komise pro úpravu poměrů rodin vesnických boháčů*, která se postarala o nucené vystěhování Olgy Cermanové, rodiny Františka Cermana ml., vystěhováni byli i Ježkovi ze Ždírnice.

Vladimír Cerman byl posmrtně rehabilitován v roce 1969 a 1971, ale v obou případech zůstal zbytkový trest za pokus o vraždu. Plně rehabilitován byl až Krajským soudem v Hradci Králové 29. 5. 1992. V roce 1996 podal Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu návrh na zahájení trestního stíhání proti 11 osobám, podílejících se na Cermanově likvidaci, které v té době ještě žily. Dodnes nebyl nikdo potrestán.

Hana Fajstauerová

Pozn.:

Podle informací Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky (www.mvcr.cz/policie/udv/pripady) podal tento úřad 4. 12. 1998 návrh na podání obžaloby na S. Š, J. M. a J. N. (iniciály v pořadí křestní jméno, příjmení), kteří jako příslušníci KS StB Hradec Králové za pomoci agenta, kterého řídili, měli obvinit řadu občanů z neexistující nebo vyprovokované trestné činnosti, což mělo za následek odsouzení řady občanů k dlouholetým trestům odnětí svobody a k trestu smrti vykonaném na Vladimíru Cermanovi. Tím se měli dopustit trestného činu zneužívání pravomoci veřejného činitele podle § 158 odst. 1a, 2c tr. z., v případě S. Š. a J. M. spáchaného ve spolupachatelství podle § 9 odst. 2 tr. z.

Dozorující okresní státní zastupitelství v Semilech podalo žalobu již 28. 2. 1999, avšak OS Semily vrátil věc do přípravného řízení k došetření a zároveň vyloučil J. N. ze společného řízení; trestní řízení s touto osobou bylo u OS Ústí n. L. 10. 6. 2002 ze zdravotních důvodů přerušeno a v r. 2004 z důvodu úmrtí zastaveno.

Ohledně ostatních dvou příslušníků StB byla obžaloba znovu podávána v r. 2001 a 2002, věc přikázána OS pro Prahu 6 a ten 19. 2. 2003 po předběžném projednání obžaloby trestní stíhání zastavil.

Otakar Číla

akademický malíř

narozen 10. 3. 1894 v Nové Pace
zemřel 28. 3. 1977 v Nové Pace

26. 8. 1949 zatčen
8. 7. 1950 odsouzen rozsudkem Státního soudu v Praze za zločin velezrady podle § 1 odst. 2, odst. 1 písm. 1c, odst. 3 písm. c zák. č. 231/48 Sb. a zločin vyzvědačství podle § 5 odst. 1 zák. čís. 231/48 Sb. k trestu odnětí svobody v trvání 20 roků, peněžitému trestu 20 000 Kč, konfiskaci celého jmění a ztrátě čestných práv občanských na deset let
30. 4. 1958 podmínečně propuštěn kvůli zdravotnímu stavu
27. 8. 1990 rehabilitován

Otakar Číla pocházel z rodiny, kde bylo třináct dětí. Po ukončení povinné školní docházky se učil v malířské dílně Josefa Mühla. Dne 17. 5. 1913 se po složení zkoušky stal vyučeným malířem obrazů. Ve stejném roce složil zkoušku na Akademii výtvarných umění v Praze. Po ukončení prvního semestru byl ale v roce 1914 povolán do vojenské služby v rakouské armádě a posléze na frontu v Karpatech, kde v březnu 1915 přešel do ruského zajetí. Ve stejném roce se přihlásil do srbské armády. Pro nemoc byl zproštěn služby a učil kreslení na soukromé škole v Dněpropetrovsku. Za svého pobytu zde nakreslil například portrét generála Kolčaka. V březnu roku 1918 vstoupil do československých legií v Rusku, kde byl později přidělen k osvětovému oddělení jako malíř a ilustrátor. Koncem roku 1919 byl v Irkutsku převelen k typografickému oddělení československého štábu. V této době vypracoval návrhy na poštovní známky československých legií, portrétoval a ilustroval.

V roce 1920 podnikl na výzvu československé vlády studijní cestu do Číny a Indie. V Bombaji ilustroval časopis Times of India. Cesta trvala jeden rok a vznikla během ní řada skic a obrazů. Po návratu se vrátil ke studiu a pokračoval na Akademii, kde v roce 1925 absolvoval u Vratislava Nechleby. O rok později byl vyslán na cestu do Albánie. Portrétoval albánského krále Achmeda Zogu pro parlament a královské paláce, vytvořil řadu obrazů s krojovanými motivy na přání krále a návrh na nejvyšší albánské vyznamenání. Ve vlasti pak namaloval několik portrétů významných osobností.

Otakar Číla v květnu 1945 jako vojenský velitel okresu Nová Paka.

Po přestěhování do Nové Paky tvořily obrazy přírody a zvěře velkou část jeho tvorby. Po okupaci roku 1939 se zapojil do odbojové činnosti v Obraně národa a v období května 1945 byl okresním vojenským velitelem v Nové Pace.

V srpnu 1949 byl i se svým synem Vratislavem zatčen a zajištěn ve vazbě v Hradci Králové. Otakar Číla byl začleněn do skupiny Maděra a spol. Jeho hlavní činností mělo být obstarávání zpráv, které měly přispět k hanobení republiky a budovatelského úsilí československého lidu. Po vykonstruovaném procesu, který byl veden proti dvaasedmdesátičlenné hradecké odbojové skupině, napojené na JUDr. Miladu Horákovou, byl až do roku 1957 vězněn. O rok později se pokusil o potvrzení členství ve Svazu výtvarných umělců, kde byl již dříve členem. Přes četné přímluvy kolegů mu nebylo vráceno. Byl tak zbaven možnosti prodeje výtvarných děl a účasti na výstavách. Při prodeji několika obrazů byl dokonce vyšetřován. Čílovy obrazy byly označeny jako brak, který nemá co říct pracujícímu lidu. V Nové Pace žil z důchodu 600 Kčs. Až v roce 1968, po zvolení Ludvíka Svobody, s nímž se znal z doby svého působení v legiích, prezidentem republiky, dostal legionářský příplatek.V následujících letech ho postihla mozková mrtvice a dalších sedm let se velmi špatně pohyboval. Zemřel v roce 1977. Roku 1990 byl plně rehabilitován a roku 1998 byl in memoriam jmenován čestným občanem Nové Paky.

Hana Fajstauerová

Vratislav Číla

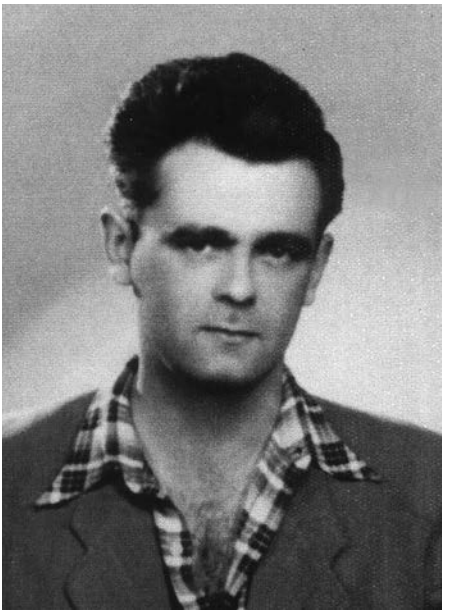

student

narozen 19. 4. 1929 v Nové Pace
zemřel 22. 11. 2001 v Nové Pace

26. 8. 1949 zatčen
8. 7. 1950 odsouzen rozsudkem Státního soudu v Praze za zločin velezrady podle § 1 odst. 2, odst. 1 písm. 1c, odst. 3 písm. c zákona č. 231/48 Sb., zločin vyzvědačství podle § 5 odst. 1 zák. čís. 231/48 Sb. a zločin neoznámení trestného činu k trestu odnětí svobody v trvání 22 roků, peněžitému trestu 20 000 Kč, konfiskaci celého jmění a ztrátě čestných práv občanských na deset let
14. 12. 1960 podmínečně propuštěn se zkušební dobou sedmi let
27. 8. 1990 rehabilitován

Syn Otakara Číly Vratislav prožil podobně pohnutý osud jako jeho otec. Po studiu na novopackém reálném gymnáziu pokračoval na Vyšší průmyslové škole elektrotechnické v Děčíně, kde v červnu 1949 maturoval. Na konci srpna 1949 byla pozatýkána hradecká odbojová skupina, napojená na JUDr. Miladu Horákovou, do níž patřila i Čílova rodina.

Byl odsouzen za napomáhání Stanislavu Maděrovi a Leitermerovi, stíhaným za zločiny proti státu, dále za obstarání úkrytu a samopalu k jejich útěku do amerického okupačního pásma. Po návratu Maděry do republiky s ním údajně opětně navázal kontakt a zapojil do činnosti i svého otce Otakara Čílu a Františka Šulce. Měl opatřit vysílačku a navázat spojení s ilegální organizací v Hradci Králové. Měl být informován o atentátu na předsedu vlády a k tomuto účelu opatřil granát. Doma ukrýval větší množství nábojů do kulometu a pušky a bubínkový revolver. Jednalo se o zcela křivá a nepravdivá fakta.

K jednadvacátým narozeninám dostal Vratislav Číla od svého otce básničku, která putovala z věznice do věznice, protože již byli oba zatčeni. Mohla se dostat ke svému adresátovi jen díky ochotě vězeňské služby.

„Den Tvých narozenin, chci Ti říct pár slov jako otec k muži. Dnes už víš, co víc duši sluší, přijmi se ctí a odvahou, co Ti život podá, a jestli snad slabost srdce někdy hlodá, zvedni hrdě čelo, zatni zuby, pěst, život hodí v cestu často různou lest. Pro pravdu žij, pracuj, jako čestný muž, miluj práci, dobro, vlasti mužně služ. Tvůj táta."

Původně navržený trest smrti byl Vratislavu Čílovi snížen na 22 let s přísnou ostrahou. Dvanáct let prožitých v uranových dolech podlomilo jeho zdraví.

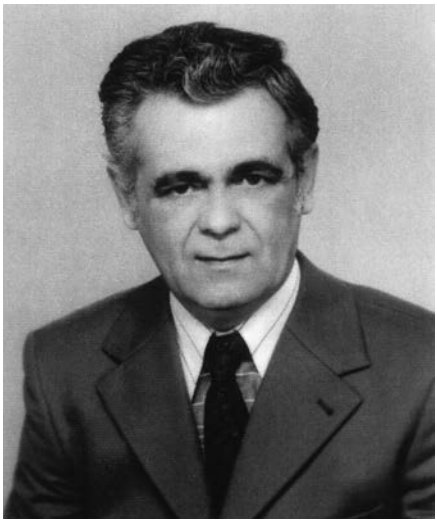

Dne 20. února 1952 rozhodla Státní prokuratura v Praze o povolení exekuce na movité věci k vydobytí peněžitého trestu ve výši 20 000 Kč. Měly být zabaveny a prodány všechny dlužníkovy věci. Na zasedání Krajského soudu v Hradci Králové bylo ve veřejném zasedání 27. března 1958 usneseno zamítnutí obnovy trestního řízení pro skupinu Stanislava Maděry a spol. Otakar Číla žádal o milost pro svého syna v rámci amnestie prezidenta republiky ze dne 9. května 1960 č. 54/60 Sb. Jeho žádost byla zamítnuta pro nebezpečnost trestné činnosti jeho syna. Zamítnutí bylo vysvětleno tím, že v rámci činnosti jeho skupiny se jednalo o střelbu, byli i mrtví, a byl organizátorem protistátní činnosti. Otakar Číla v dopise z 8. 6. 1960 ministerstvu vnitra vysvětloval, že v rozsudku Státního soudu v Praze z roku 1950 nebyly tyto skutečnosti vůbec zjištěny. O den později adresoval dopis prezidentu republiky Antonínu Novotnému se stejnou žádostí. Trest vykonal ve věznicích Hradec Králové, Valdice, Jáchymov (tábor Prokop, Svatopluk, Nikolaj), Opava a Pankrác. Po těžké plicní chorobě byl nakonec Vratislav Číla koncem roku 1960 propuštěn.

Od 26. ledna 1961 pracoval jako údržbář elektrikář v lidovém spotřebním družstvu Jednota v Nové Pace. Okresní soud v Jičíně na neveřejném zasedání konaném 16. února 1970 souhlasil se zahlazením jeho odsouzení.

Na jaře 1968 byl spoluzakladatelem K 231. Také po roce 1989 se nadšeně zapojil do společenských změn v naší zemi. Byl zvolen předsedou okresní pobočky Konfederace politických vězňů, členem městského zastupitelstva v Nové Pace, místopředsedou místní ODS a členem její oblastní rady.

Hana Fajstauerová

Alois Hlavatý

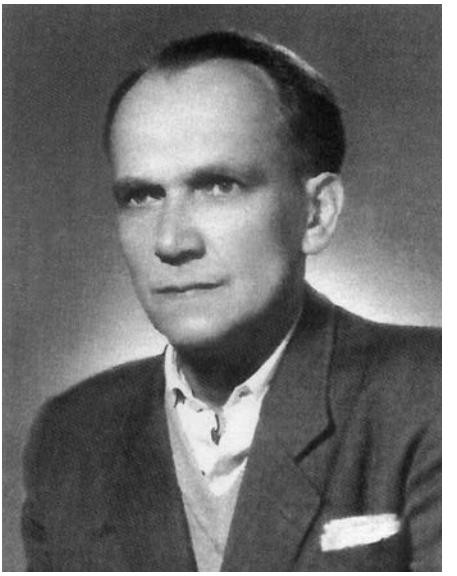

úředník

narozen 6. 7. 1906 v Miletíně
zemřel 4. 7. 2001 v Hořicích

21. 9. 1948 zatčen, ještě tentýž den věznici opustil
26. 9. 1948 překročil státní hranice s Německem
27. 7. 1949 zatčen při návratu do republiky pro svou rodinu
31. 3. 1950 Státním soudem odsouzen pro zločin velezrady a vyzvědačství podle zákona č. 231/48 Sb. k trestu těžkého žaláře na doživotí, dále ke konfiskaci celého jmění, k peněžitému trestu ve výši 10 000 Kčs a ke ztrátě čestných občanských práv na deset let
21. září 1960 propuštěn na svobodu
1990 rehabilitován

Alois Hlavatý se narodil 6. července 1906 v Miletíně. V Hořicích absolvoval Obchodní akademii a poté navštěvoval Vysokou školu obchodní v Praze, kterou ale z důvodu uzavření všech vysokých škol 17. listopadu 1939 nedostudoval. Vzdělání si doplnil soukromým studiem a závěrečnou zkoušku skládal během války v gremiu účetních a bilančních znalců. Celou druhou světovou válku byl zapojen v odboji a působil na Novobydžovsku. Po roce 1945 se znovu přihlásil k pokračování ve studiu na Vysoké škole obchodní. Osud se opakoval. Důvodem k vyloučení byl tentokrát záporný postoj k režimu.

Do roku 1948 pracoval jako vedoucí úředník Všeobecného družstevního svazu v Praze. Kromě toho byl jako účetní a bilanční znalec zapsán u příslušných obchodních soudů pro podávání odborných posudků a pro výkon revizí. *„Nenechávalo mě proto lhostejným, jak na mnoha místech s různými hodnotami bylo nakládáno jen proto, že všechno patří lidu, a přitom kdekdo kolem pro sebe se snažil urvat co možná nejtučnější sousto. Kradlo se v pohraničí, rozkrádalo a ničilo se v závodech a nakonec z těchto pobertů se často ještě stávali důležití činitelé v politickém a hospodářském životě.“*

Jeho životní cestu výrazně změnily únorové události roku 1948. Jiné bylo již ráno 25. února 1948, kdy po cestě do práce potkával zástupy lidí a řadu příslušníků Bezpečnosti. Již 21. února 1948 se tvořily akční výbory, jejichž hlavním úkolem byla očista veřejného života od *reakce* a prověřování jednotlivců, zda jsou odhodláni svěřit své osudy režimu. Tato zkušenost čekala i pana Hlavatého. Odmítal, když jej představitelé akčního výboru oslovovali *soudruhu*. Definitivně mu zpečetil další

osud jeho odpor ke vstupu do komunistické strany. K myšlenkám komunismu neměl sice daleko, jeho otec pracoval jako dělník a on sám byl sociálně demokratického smýšlení, proto mu bylo později vytýkáno, že se postavil proti dělnické třídě, z níž pochází. To, co se dělo v únorových dnech, ale nemohl přijmout a ztotožnit se s novým tónem politiky. Během tří dnů se v kanceláři, kde byla práce jen pro jednoho, objevil člověk, který teď sice neměl co na práci, ale do budoucna ho měl ve funkci nahradit. Nejenom v práci byl sledován, ale všechny jeho kroky byly pod silným dohledem.

Negativní reakce lidí na nastalou situaci se projevovala nejrůznějším způsobem. Jednou z možností, jak varovat a upozornit, bylo vydávání ilegálních časopisů. Pan Hlavatý byl členem skupiny, která vydávala podzemní noviny s názvem *Nástup*. Informovaly otevřeně o snaze nové poúnorové vlády, vysvětlovaly její kroky a varovaly před nátlakem a způsoby jednání, se kterými pracovala. Tištěny byly ve Všeobecném družstevním svazu. Na dodávání článků pracovalo zhruba deset až patnáct lidí. Na vydávání se podílel např. architekt ing. Kabát, otec herečky Zity Kabátové, Josef Daněk, prokurista hlubočepské chemické továrny, Miroslav Šimek, učitel hudby z Hořic, Jar. Plocek, ředitel záložny z Brna, a další, kteří o sobě navzájem nevěděli. Zájem o Nástup byl značný, a tak byl tištěn v počtu asi 300 výtisků. Noviny se dávaly do schránek, nechávaly na sedadlech autobusů a tramvají. Jeden z pomocníků ale vše vyzradil a předal informace Státní bezpečnosti. Na nátlak prozradil pan Kabát, odkud noviny získával a kdo je jejich původcem.

Bezprostřední reakce na sebe nenechala dlouho čekat. Dne 21. září 1948 se objevili u Aloise Hlavatého příslušníci Státní bezpečnosti. Po hodinovém výslechu, který byl zatím slušný, jej naložili a odvezli na čtyřku do Bartolomějské ulice. Z vedlejších místností byl slyšet křik, nářek a nadávky. Asi v 11 hodin dopoledne ho převezli na Pankrác. Zavřeli ho do místnosti, kde byly slamníky vyrovnané až pod okno. Situace byla zatím klidná. Tentýž den k němu přišel civilista a zeptal se ho, zda má u sebe všechny doklady. Vyvedl ho z věznice a odjeli tramvají na Karlovo náměstí. Jediné vysvětlení pro tento nový přesun bylo snad jen to, že se zde také nacházela věznice. Zarážející byl ale způsob, jak sem byl převezen. Muž čekal, až všichni lidé odejdou, a řekl mu, že je volný, ale musí ihned opustit republiku. To přece nešlo, jeho žena byla se synem u rodičů v Nymburce. Muž naléhal, protože v jiném případě by Hlavatému opět hrozilo zatčení, podal mu ruku a rychle odešel.

Sebrali mu vše – rodinu, domov, který tak miloval, zůstala mu jen nejistota a pocit vykořenění. Dlouho chodil po Praze, rozmýšlel, co dál. Nejprve šel do své kanceláře, kde zničil všechny Nástupy, pak do svého bytu. To už byl večer, sbalil si věci. Z lidí, kteří v takové chvíli poskytnou pomoc a zázemí, si vybral porodní asistentku, paní Bejčkovou. Vypověděl jí situaci a požádal ji, aby mu poradila, kdo by mu pomohl přes hranice. Také zavolal své bývalé úřednici, jejíž přítel sloužil u Pohraniční stráže. Mezitím ale volal někdo jiný, koho neznal a komu jistě neřekl, kde dnešní večer bude. Bylo mu sděleno, že nejpozději zítra musí republiku opustit a že na něho bude v 18 hodin čekat na Vinohradech auto, u kterého budou otevřená dvířka.

Zachoval se dle instrukcí, ale jaké bylo jeho překvapení, když v připraveném automobilu seděl příslušník SNB. Po chvíli cesty je zastavila hlídka. Muž mu řekl, ať doklady neukazuje, stačily jen jeho. Zastavili v Plzni. Muž vyjednal s jakýmsi cukrářem, aby tam mohl pan Hlavatý přespat. Sám se vrátil do Prahy, aby zjistil, co se tam děje a zda je po uprchlíkovi sháňka. Na druhý den přijel příslušník opět. Šli spolu na autobusové nádraží a odjeli do stanice Nebesa před Aší.

Alois Hlavatý stále přemýšlel, proč je tu nějaká osoba, která mu pomáhá a v jejímž zájmu je, aby zmizel. *„Naše skupina zasahovala do různých ministerstev, lidé odtud rozšiřovali Nástupy."* Ti si také pravděpodobně včas uvědomili, že by je mohl při výslechu prozradit, stejně jako byl prozrazen on sám, a tak mu bylo umožněno dostat se přes hranice.

Na konečné zastávce mu příslušník sdělil, že 1,5 hodiny odtud je státní hranice, přes kterou už musí přejít sám. Zprava viděl přicházet nějakého člověka, rovněž příslušníka Bezpečnosti, který k nim zamířil a zeptal se, zda přijel z Německa. Hlavatý neměl co ztratit, nic než opětné zatčení mu v této chvíli nehrozilo, a tak řekl pravdu, že utíká přes hranice. Muž ho chytil za kapsu, kde měl baterku, neboť se domníval, že má u sebe revolver. Překvapivě mu potom poradil, ať nechodí po cestě, ale po pěšince, na kterou sejde z cesty dolů. Oba příslušníci se nakonec dali do řeči.

Po krátké době přišel k trati Cheb – Aš, všude byl klid. Do svých stop sypal pepř a papriku, aby zabránil možnému pronásledování. Trať přelezl, za chvíli slyšel štěkot psa. Chvíli se zdálo, že se štěkot přibližuje, ale nakonec zcela ustal. Šel dál, přišel na rozcestí. Nejprve po jedné cestě vyšel nahoru, odkud byla vidět Aš. Vrátil se zpět, po sto až dvě stě metrech míjel patník, na jehož jedné straně bylo vyznačeno ČS a na straně druhé B (Bayern – Bavorsko). Pohladil ho. Přešel. Bylo 26. září, vedro, potil se. Měl na sobě dvoje šaty, protože nevěděl, co se bude dít. Vysvlékl se. Dvě hodiny odpočíval.

Na druhé straně hranice uviděl na poli rolníka s koněm. Ten mu řekl, že lidí s podobným osudem tu dnes viděl dobrých padesát. Poradil mu, ať se přihlásí na pohraniční stanici, a ukázal mu, kde je v obci hospoda. Nacházel se v Längenau. Najednou z lesa vyběhl pes, rozuměl jeho českému volání, pravděpodobně patřil jinému Čechovi s podobným osudem, který zkoušel své štěstí přes hranice. Hostinské vylíčil svou situaci, že nemá peníze, prosil jen o vodu. Za chvíli přinesla uzenou rybu, krajíc chleba a půl litr piva. Rozkřiklo se to mezi hosty, ti jej hned obklopili s dotazem, zda u sebe nemá cigarety. Nekouřil, ale pro všechny případy je s sebou měl. Úspěšně je prodal a byl rád, že mohl zaplatit a nezůstal milé hostinské nic dlužen. Paní hostinská mu ukázala, kde je pohraniční stanice. Pes jako by vytušil, že odchází, přitiskl se k němu a chtěl jít s ním. I přes drobné obtíže si ho hostinská mohla ponechat.

Na stanici se dozvěděl, že jsou všichni na obchůzce a vrátí se až po půlnoci. V jedné pohraniční chalupě požádal o nocleh. Dostal matrace a deku, k jídlu kafe a krajíc chleba. *„Spaní velké nebylo, myšlenky těkaly všude jinde."* V pět hodin ráno se na sta-

nici vrátil, ale ani tentokrát mu nikdo nepomohl, protože strážní právě spali. Odešel proto na policejní stanici v Selbu. Neměl nic k proclení, cigarety jen pro vlastní potřebu a ani kufr nechtěli vidět. Poslali ho na úřad, kde dostal volnou jízdenku do Řezna (Regensburgu), kde byl připraven sběrný tábor pro lidi z Československa. Na nádraží v Selbu si připadal jako doma, zvučně zde zněla čeština. Ve vlaku proti němu seděl profesor Vysoké školy obchodní, který rovněž přešel hranice, i s manželkou a čtyřletým synkem.

Na nádraží v Řezně, které patřilo do americké okupační zóny, volali dva lidé v prapodivných uniformách: *„Češi, Slováci!"* Vystoupilo asi sedmdesát lidí, seřadili je do trojstupu a odvedli do Goetheschule, kde byl sběrný tábor. Byli umístěni v tělocvičně, kde již bylo plno lidí. Byl varován, že se zde velmi krade. Ráno dostali černou bryndu a krajíček chleba. Vyhlídky nebyly růžové, mohl v této dusné atmosféře zůstat i několik měsíců. Druhou noc celou probděl, bál se usnout, jen poslouchal. Chování lidí bylo prazvláštní, když přišel kuchař poprosit, zda by někdo nepomohl se škrábáním brambor, přihlásil se pouze Hlavatý, dostal zato dvojitou porci. Stále přemýšlel, co bude dělat dál. Vedoucím tábora byl slovenský poslanec Linčeny. Mezinárodní uprchlická organizace IRO jej jmenovala velitelem uprchlíků. Pan Hlavatý se ho ptal na práci, nejprve neúspěšně, ale poté, co řekl, že je bilanční znalec, získal práci okamžitě. Pracoval v registraci, všichni uprchlíci museli projít jeho kanceláří, zapisoval uprchlické karty. Jedl i bydlel lidsky, žil ve fyzikálním kabinetu. Plat dostával v markách nebo dolarech. Jeho náplní práce byl soupis uprchlíků. Zdokonalil způsob, jak budou v kuchyni dostávat přesné informace o tom, kolik lidí bude toho dne jíst, protože se každý den stavy lidí měnily. Američané tento způsob poté provozovali i jinde.

Každý uprchlík musel projít tzv. screeningem, výslechem. V Řezně ho prováděl jakýsi Jackson, kterému dělala překladatelku manželka evangelického faráře, rovněž uprchlice. Jackson byl Hlavatému již od počátku povědomý. Jackson se ho vyptával, proč utekl, jaké to bylo doma, než emigroval atd. Ta podoba Hlavatému ale stále vrtala hlavou, až si po čase skutečně na jméno vzpomněl. Když jej opět jednou potkal, tak ho rovnou oslovil jeho pravým jménem – Lukašík. Často se setkávali na ministerstvu financí. Jackson-Lukašík ho požádal, ať ho jeho českým příjmením neoslovuje, protože je prý i zde stále hledán komunisty.

Již od počátku měl proti němu pan Hlavatý jakési podezření. Téměř nic mu během výslechu raději neřekl. Jackson po něm chtěl především další jména lidí, kteří se podíleli na vydávání Nástupu. Když později pobýval Hlavatý v Murnau, viděl tam i Jacksona. V místě, kde byl ubytovaný, měl uložen i svůj kufr, když se vrátil zpět, kufr byl otevřen. Souviselo to s Jacksonem, který pašoval do Německa falešné doklady. Němci pátrali po pachatelích, dělali prohlídky kufrů. Jackson byl převezen do Salcburku, kde na něho ale přišli komunisté, kteří jej odvezli zpět do republiky.

Denně prošlo jeho kanceláří i několik set uprchlíků. Odtud se tvořily transporty do tzv. mateřských táborů – Murnau, Mnichov, Ludwigsburg. Byla to doba klidu, scházel se se známými a potkával i známé osobnosti. Jednou večer k němu strážník

přivedl muže, ženu a děti. Byla to rodina herce Járy Kohouta. Celé rodině se podařilo přejít hranice. Jára Kohout sehrál kabaret, na kterém se na jeho rodinu vybrala malá podpora. Uplynuly dva až tři dny, když dvoukolka přivezla kufry, které Kohoutovi nechali ležet před hranicí. Někdo je přinesl a předal úřadům. Takových příjemných setkání a šťastných momentů tu příliš nebylo, ale i přesto vzpomínal pan Hlavatý na tuto dobu rád. Již od počátku ho ale velmi trápil obrovský stesk po domově. V Řezně chodíval často k Dunaji, vzpomínal na rodinu a posílal jí po Dunaji květiny.

V prosinci 1948 bylo rozhodnuto převést zajatecký tábor z Řezna do Murnau, který byl ryze československý. Uprchlíci si utvořili vlastní československou správu, působil zde i starosta Junáka JUDr. Velen Fanderlik. V Murnau se jim podařilo podchytit děti, které utvořily Československý skaut. Každé ráno nad táborem vztyčovali vlajku skauti, večer ji spouštěli sokolové. V Murnau byla všechna úřednická místa obsazena. Brzy ale objevil inzerát, který nabízel práci domovního zahradníka v Gautingu u Mnichova. Nakonec získal místo v kanceláři, kam nastoupil 3. září 1949. Zpočátku nepracoval, Američané mu umožnili, aby využil volného času a učil se anglicky. Pracoval v rámci organizace IRO, která dodávala Němcům potraviny a vše potřebné, vyřizoval dodávky a určoval automobily pro jednotlivé zboží. Práce to byla opět velmi hezká a dobře placená.

V emigraci byl také Alois Hlavatý členem Československé zpravodajské služby, která byla napojena na CIC. Velitelem byl podplukovník Kašpar, krycím jménem König, který za okupace patřil do skupiny kolem dr. Edvarda Beneše a po roce 1948 odešel do Německa. Sídlo Československé zpravodajské služby bylo v Darmstadtu, kde se scházelo asi sedm lidí u dlouhého stolu a debatovalo o poměrech v republice. Pod pravými jmény se neznali, používali krycí jména: Kašpar – König, Hlavatý – Karel Jelínek. Alois Hlavatý se Kašparovi svěřil se svou velkou prosbou, že by sem rád převedl také rodinu. Bylo mu přislíbeno, že ho přes hranice převede nějaký mladík. Ačkoliv chtěl pan Hlavatý přejít sám a stejnou cestou, jak do Německa přišel, byla mu připravena cesta jiná. Dostal legitimaci Vladislava Nájemníka, úředníka revizní kontroly z ministerstva financí, který právě utekl z republiky, takže doma ještě nemusel nikdo zjistit, že je pryč.

Plán návratu do Československa připravil König společně s jistým Waltrem. Nejprve měl jet Hlavatý s Waltrem do Norimberku. Poté se měli autem dopravit na hranice. Zvláštnost situace se projevila již během nocování u Waltra v Norimberku, který odtud volal údajně do Selbu, aby byl Hlavatý puštěn přes hranice. Ten sice oponoval, že má svou legitimaci, ale jeho argumenty byly marné. Dál putoval Hlavatý pouze s mladíkem, který mu byl přidělen. Z Waldsassenu šli pěšky lesem, ale zastavila je ozbrojená hlídka.

Byla středa 27. července 1949. Alois Hlavatý se později dozvěděl, že Waltr pracoval na obě strany. Při prozrazení měl u sebe zbraň, rychle ji pustil na zem a zašlapal. Nejprve je odvezli do stanice U tří křížů, kde proběhl první výslech. Již tady dostali varování, že se mají v Chebu a poté v Karlových Varech připravit na hroz-

né zacházení. Když ale nakonec pan Hlavatý porovnal tyto první věznice s tím, co ho teprve čekalo, bylo toto ubytování spíše odpočinkem a přípravou na ta pravá zvěrstva, která se odehrávala na Borech, v Hradci atd. Podobně jako zbraně se zbavil i západních peněz, které by mu jen ztížily situaci.

První výslech se konal v Chebu. Poté jej převezli do Karlových Varů, kde zůstal čtyři dny. Zde následovala další vlna nových výslechů. Stále figuroval jako Vladislav Nájemník. Výslech byl dosud slušný. Jeden z bachařů mu přinesl k jídlu dva párky, krajíc chleba a koupil mu dokonce i pivo. Pan Hlavatý vysvětloval, že se do Československa vrací pro rodinu. Najednou do místnosti, kde byl vyslýchán, vstoupil muž, který se ho zeptal na jméno. V duchu si Hlavatý pomyslel, že mu ty dva párky a půl litr piva přijdou pěkně draho. Za dva dny jej jeho referent oslovil již pravým jménem. Nové výslechy, nové protokoly. Byl převezen na Pankrác, do Bartolomějské, na čtyřku. Zpočátku zde seděli s mladíkem, který jej převáděl přes hranice, ale brzy je rozdělili. Pak jej nechali sedět na dlouhé chodbě samotného. Po určité chvíli se otevřely dveře, ve kterých stál neznámý muž a řekl, že tentokrát pro něho již nemůže nic udělat, nanejvýš to, že ho dají na Pankrác a ne do Ruzyně.

Z Pankráce, kde byl asi pět dní, jej přemístili do Hradce Králové, kde se odbýval jeho soud, protože pocházel z Miletína. Již v Praze se jednání bachařů radikálně změnilo. Často slýchával věty typu: *„Víte, že jste zradil děti, dělnickou třídu a republiku?“* A on opakoval: *„Nevím, pro republiku jsem nasazoval život, byl jsem ochoten i zemřít!“* Dostal prvních pár facek, které symbolizovaly způsob jednání nového režimu, způsob vyrovnání s těmi, kteří se snažili odporovat. V Hradci Králové byl na cele s akademickým malířem Otakarem Čílou.

V Hradci existovala početná ilegální skupina. Nikoho z nich neznal, ale najednou jej udělali vedoucím, aniž by věděl proč. Potřebovali někoho s takovou pověstí, jako byl právě Alois Hlavatý. Proti němu neměli žádné usvědčující argumenty, ale pro něco jej odsoudit museli. Na výslechu padla otázka, co říká smrti Jana Masaryka. Odvětil, že ví jen to, co slyšel, že zemřel pádem z okna. Potom jej odvedli do vyšetřovny, kde ve velké místnosti seděli u stolu dvě ženy a dva muži. K výslechu chodili vězni s černými brýlemi nebo černým hadrem přes oči. V místnosti bylo veselo, všichni popíjeli, hned mu začali tykat. Musel se vysvléknout do naha. Po chvíli jedna žena vstala, zeptala se ho, kde má kapesník. Musel se postavit rozkročmo, ruce mu stočili dozadu a ohnula ho do předklonu. *„Začal hon na čarodějnice, v podobě příšerné noční můry.“* Žena mu stočila varlata do kapesníku, točila s nimi.... Omdlel. Probral se, až když ležel v kaluži vody, lili ji na něj, dokud se neprobral. Postavili ho na nohy a předhodili mu protokol k podepsání. I po těch hrozných mukách si chtěl nejprve protokol přečíst. Několikrát ho nutili, aby podepsal a nečetl.

Po kolenou se doplazil ke stolu, v protokolu stálo: *Ze západu poslán do republiky, aby smrtí jednoho člena vlády pomstil smrt Masaryka*. Odmítl podepsat, vždyť to byl rozsudek smrti. Popadli ho za nohu a táhli přes chodbu, přes schody do cely. Jindy ho posadili na židli, nohy mu dali na druhou a sekali ho přes ně pendrekem. *„Facek, kopanců jsem dostal tolik, že by na ně stránky nestačily.“*

Dne 8. prosince 1949 byl Alois Hlavatý povolán do kanceláře, kde mu přečetli obžalobu, ve které stálo, že mařil budování socialistického státu a svým jednáním šel úmyslně proti režimu. U soudu dostal sice advokáta, ale byl to jen jeden z článků, které přesně zapadaly do již dávno ukončené politické hry. Na otázku, jak a čím ho bude hájit, odpověděl, že polehčit si může jen tím, že se nezmíní, jak s ním bylo ve věznicích zacházeno. Ačkoliv byla situace předem daná, odmítal pan Hlavatý jakkoliv lhát a předstírat. Byl smířený se smrtí. Jeho synovi bylo tehdy sedmnáct let a věřil, že se o sebe i o svou matku postará.

K soudu ho přivedli v okovech. Jako vedoucí skupiny šel první. Vykreslili ho velmi podrobně, nechali si záležet na každém detailu, byli to mistři v překrucování a tvorbě mylných informací. V obžalobě stálo, že byl nejenom agentem CIC, ale dokonce prý v Řezně vykonával se skauty předvojenskou výchovu. Po výpovědi se posadil v místnosti, takže slyšel výpovědi všech ostatních, kteří byli členy *jeho skupiny*. Jedním z nich byl i Černý, otec šesti dětí. A. Hlavatý se obhajoval především tím, že když za války pracoval v odboji, nikdy by nepřijal za člena otce šesti dětí. V poslední řeči, která mu byla dána na závěr, řekl mj.: *„Pánové, byl jsem postaven do čela skupiny, se kterou jsem neměl nic společného.... Činnost těchto lidí posuzujte shovívavě, ale mně..., já jsem se smířil, dejte mi trest smrti."* Když mluvil, viděl, že se zapisovatelka zaklonila a kývla na něho. Bylo to pravděpodobně znamení, že trest smrti nedostane. A skutečně trest smrti byl posléze změněn na doživotí.

Státním soudem byl 31. 3. 1950 odsouzen pro zločin velezrady a vyzvědačství podle zákona č. 231/48 Sbírky k trestu odnětí svobody na doživotí, dále ke konfiskaci celého jmění, k peněžitému trestu ve výši 10 000 Kčs a ke ztrátě čestných občanských práv na deset let. Seděl na Pankráci, Borech, Mírově, Leopoldově a na Slovensku v Ilavě. Z velkých československých kriminálů mu chyběly pouze Kartouzy – Valdice u Jičína.

V Hradci byl dán do samostatné cely. Po deseti dnech několik vězňů transportovali přes Pankrác na Bory. Na Pankráci jich v jedné cele bylo deset, jeden druhému seděl v klíně. Druhý den je naložili a převezli s větší ostrahou na Bory. Zde je velmi nevybíravě přivítal ředitel věznice, Šafarčík. Na Borech pracoval na draní peří a na provázkách, vyráběl povřísla na vázaní snopků. Jednou byly dílny zavřeny. Někteří vězni se totiž pokusili o útěk, ale neúspěšně. Někdo jejich snahu vyzradil. Všichni, co se o útěk pokoušeli, skončili v korekci, kde je brutálně ztloukli.

Návštěvy ve vězení byly vymezeny dle výše trestu. Pan Hlavatý dostal doživotí, směl mít návštěvu jednou za tři měsíce. Při jedné návštěvě na Borech, kdy za ním přijela manželka se synem, se ho bachař ptal na délku trestu. Když pan Hlavatý odpověděl, že má doživotí, poslal ho onen bachař ke čtvrtému oknu. Byl to vlastně obyčejný plech se dvěma malými otvory. Pana Hlavatého to velice rozzlobilo a proti tomuto ponížení slovně vystoupil. Bachař ho zfackoval a další návštěvy mu byly na celých dvanáct let zakázány.

Alois Hlavatý vzpomínal i na popravu generála Heliodora Píky, který byl krátce po únoru 1948 zatčen, obviněn ze špionáže a velezrady. V lednu 1949 byl odsou-

zen k trestu smrti provazem. Rozsudek byl vykonán v trestnici na Borech. Píka se stal jednou z prvních obětí justičních vražd v komunistickém režimu. Píkova poprava na Borech (21. 6. 1949) byla jedinou popravou provedenou v této věznici.

Hlavatého po určité době přeložili z provázků do kanceláře, a práce mu pomohla stejně jako v emigraci. S novým zařazením souvisela i změna cely na tzv. panskou. Chodbař, který uklízel věznici, vyprávěl Hlavatému o Píkově popravě. Dva z vězňů, žokej Čížek ze Žižkova a učitel Baše z Českých Budějovic, dostali za úkol postavit šibenici. Pracovali jen za tmy. Byla jim dokonce přislíbena peněžitá odměna ve výši 3000 korun nejenom za stavbu šibenice, ale i za to, že se účastnili popravy jako katovi pomocníci. Hlavatý měl posléze v kanceláři možnost dostat se ke starým materiálům, kde opravdu našel doklady o slíbené odměně.

Z Borů byl vytvořen transport do věznice ve slovenské Ilavě. Jednalo se o vůbec první politické české vězně, kteří sem byli přivezeni. Jejich situace se zcela změnila, zacházení bylo v Ilavě v mezích slušnosti. Ani slovenským dozorcům se nelíbilo chování borských bachařů. Nejprve si v Ilavě vězni zařizovali ubikace. 178 mužů dostalo osm velkých cel, někde bylo až 28 mužů na jedné místnosti. První den byli ještě v civilu, takže se od ostatních na první pohled nelišili. Nosili si matrace do místností, stranou stál jeden muž, kterého A. Hlavatý vyzval, aby se připojil a pomohl jim. Až později zjistil, že to byl nový, právě přijatý dozorce.

Některé situace v kriminále svědčí o nesmyslnosti a paradoxu poúnorové doby. Jeden z dozorců neuměl sečíst počet vězňů z devíti místností. Nezbývalo mu nic jiného, než aby požádal o pomoc někoho z vězňů. Jindy byl přiveden nový mukl. Jeden z bachařů požádal Hlavatého, aby nového *cůvakse* (přírůstek) zapsal a umístil na celu. Ještě tentýž den běhal po chodbách jiný nešťastný dozorce, který křičel: *„Cůvaks, Cůvaks!“*, ale nikdo se mu pod tímto jménem neozval. Pro řadu bachařů byl problém naučit se znát hodiny, a tak jim nezbylo, než namalovat si polohu ručiček na holinky, aby věděli, kdy má být budíček, v kolik večeře atd. Jak potupné, většina z vězňů byla o několik stupňů výše než ti, kteří pro ně představovali zákon.

Mezi odsouzenými byli lidé snad ze všech oborů lidské činnosti: rolníci, bývalí živnostníci, dělníci, továrníci, učitelé, vědečtí pracovníci, faráři, biskupové, ale už i komunisté, kteří byli odstaveni na druhou kolej. Někteří místní bachaři trpěli, aby si věznění nějak zpříjemnili pobyt.

Umožnili jim vytvořit zpěvácký spolek a povolili i akademii. Pan Hlavatý složil píseň na Prahu, Slováci měli zase píseň na Bratislavu. Mezi odsouzenými byl JUDr. V. Jandečka, operní zpěvák, který měl ony písně zazpívat. Akademie se uskutečnila ale jen jednou. Zplnomocněnec sovětské vlády Strojín, který jezdil na kontrolu věznic, další akademie zatrhl.

V té době působila v kriminále civilní firma – truhlárna ze Žiliny, která umožnila muklům vydělat si nějaké peníze. Dostávali kapesné, zbytek peněz jim šel na konto. Firma také platila svačiny a jednou pro ně udělala společnou večeři. Měli připraven řízek a k němu dostali i pivo. Ale opět se na scéně objevil Strojín, nechal dokončit večeři a potom vše zakázal.

Od tohoto okamžiku se vězení přitvrdilo a také se začal rodit i plán na útěk. *„Všichni jsme si uvědomovali, že současný režim ještě po dlouhou dobu nebude ochoten svobodně otevřít dveře kriminálu. Byli jsme proto rozhodnuti, že sami vykročíme této svobodě vstříc.“*

Plány na útěk byly celkem tři. Každý z nich ovšem ztroskotal ještě dříve, než mohl být započat. Vrchní strážmistr Bystrický A. Hlavatého vyvolal z dílny a řekl mu, že vědí o útěku. Po tomto varování bylo tedy od příprav upuštěno. Ovšem touha člověka za mřížemi po svobodě je velice silná. Začali tedy uvažovat o nových možnostech, jak se dostat ven. Rozhodli se další pokus realizovat. Vybrali si celu, kde chtěli přeřezat mříž. V té době pracovali někteří muklové v zámečnické dílně. Měli tedy za úkol obstarat pilku. Ovšem mříž byla ocelová, museli tedy získat pilku na ocel a již započatý nepatrný řez zamaskovat chlebem. Datum útěku bylo určeno na neděli 27. května 1951. V ten den vyrazili při nástupu pojistky, jeden mukl musel jít pro nové, při tom vzal i pilku na ocel. Koupili si vajíčka, která chtěli ušlehat v plechovém kastrůlku, aby zakryli hluk při řezání mříží. Při řezání se střídali, a protože se každou neděli hrál v obci fotbal, předstírali, že se dívají z oken cely na zápas. Museli také dávat pozor na spoluvězně. Na cele jich bylo celkem dvacet sedm, utéct chtělo ale pouze osmnáct. Nakonec jich uteklo dvanáct. Podařilo se jim vyříznout otvor velikosti asi 33 x 33 cm, kterým se už člověk při správném stočení těla mohl protáhnout. Z mokrých prostěradel svázali dlouhý provaz, po kterém se mohli dostat na úzkou lávku. Poté je čekal nejtěžší úsek. Kdyby někdo spadl z prostěradel, ocitl by se v osm metrů hlubokém příkopu, ze kterého už není úniku. Za tímto příkopem byl dřevěný plot vysoký pět metrů. Zde využili hluku silného větru a vyrazili u plotu vysoké dveře, kterými se dostali na svah vězeňské zahrady. O něco výše byl vysoký strom. Jeden po druhém po něm vyšplhali, rozhoupali se a doskočili na velmi úzkou zídku, do které byly svrchu zapuštěny kousky skla. Byla to určitá výhoda i nevýhoda. Při doskoku zabránila skla skluzu, ale také roztrhala šaty a poranila až na kůži. Za zídkou už byla civilní zahrada s domky bachařů. Podařilo se jim přeběhnout zahradu a dostat se na svobodu. Provedení útěku nemohlo trvat déle než patnáct až dvacet minut. Potom se jeden po druhém začali ztrácet ve tmě. Alois Hlavatý zůstal zcela sám na nějaké cestě. Později se k němu dostal ještě jeden muž, Zelinka. *„Rozhlížím se ještě kolem a pak s uspokojením vykračuji vpřed po této pěšině tak těžce získané svobody.“*

Během deseti dnů svobody se setkali s celou řadou lidských povah. Někteří z nich neuvěřili hlášení, že se jedná o útěk kriminálních vězňů, a poskytli jim alespoň malou pomoc. *„Procházíme malým dvorkem a vstupujeme do vytopené světnice. U kamen spatřujeme ženu, vůbec se nevylekala, ba naopak, přivítala nás s úsměvem. Hned věděla, koho má před sebou, a bez velkého prošení přilila do hrnce ještě trochu vody na snídani také pro nás. Z vedlejší světnice vešel její manžel, dále syn a dcera. Všichni nás přijali mezi sebe bez jakýchkoliv rozpaků, jako bychom patřili do rodiny.“* Tato rodina je kromě jídla obdařila dobrým slovem a poskytla jim i nocleh. *„Lepší lidi ve svém životě jsem snad dosud nepoznal.“* Na druhou stranu potkali ale také ty, kteří je pravděpodobně udali. *„Pře-*

myšlel jsem, čím to asi bylo zaviněno, že tak z nenadání jsme tu byli dopadeni. Vždyť tato tak početná hlídka už tu zřejmě čekala. Mělo to jistě nějakou souvislost s lidmi, u nichž jsme naposledy povečeřeli!"

Po zadržení hlídkou se dostali na vizovickou stanici SNB. I strážmistra překvapilo, že se jedná o politické vězně. Byl přesvědčen, že jsou uprchlými trestanci z Ostravy, a později jim řekl, že se v jejich případě jednalo skutečně o udání. Zde i v Gottwaldově se k nim vyšetřovatelé chovali velmi slušně. Po vleklých výsleších se dostali přes Státní bezpečnost v Žilině zpět do Ilavy, kde to teprve začalo.

Hned po návratu je odvedli na korekční dvorek, kde se museli do naha vysvléknout. Dostali špinavé plátěné hadry a vlasy jim byly ostříhány do hola. *„Korekce není nic jiného než zostřené vězení ve vězení. Z malého korekčního dvorku do podzemních prostor pod kostelem vede úzká chodba, ze které se vchází do jednotlivých, různě velkých kobek. Je to veliká místnost, kde místo podlahy je jen upěchovaná hlína. V jedné stěně cely je velký železný kruh, ke kterému by vzdorovitý vězeň mohl být přikován. Na zemi je plechový hrnek s děravým dnem. Po vykonání potřeby moč volně vytéká ze žanku, rozlévá se po zemi a vlhká hlína se potom lepí na bosé nohy odsouzeného. Společníky odsouzeného jsou četné myši, často i krysy, před kterými si musí stále chránit ten malý kousek chleba, co dostane, takže ani v noci jej nemůže dát z rukou."* V době, kdy byl zavřen v korekci, přišel k němu jeden z bachařů již v dosti podroušeném stavu a řekl mu, že musí skákat, jak on bude střílet z automatu.

Dne 27. prosince 1951 byl pan Hlavatý společně s panem Zelinkou převezen do Leopoldova, kde byli ubytováni na samotkách. Na přivítanou jim bylo řečeno, že odtud se již živí nedostanou. Byla to nejhorší léta strávená ve věznicích. Byl zde celých sedm let. Již od druhého dne byli začleněni do zaměstnání, pracovali v prostoru trestnice na bourání šancí a kasemat. V Leopoldově klesla jeho váha na 39 kg. Jediným jídlem, které je drželo při životě, byly fazole. Dostávali také shnilé potraviny (zelí, řepu, brambory), které již v obchodech nešlo prodat. Všechna jídla byla *maštěna* pouze vodou. Již po dvou letech se na něm tento leopoldovský režim projevil. Byl odvezen do brněnské nemocnice U svaté Anny, kde prodělal několik operací. Zde se léčil od 19. února 1953 do 28. června 1954. *„Zde po tom všem, co předcházelo, jsem prožíval snad nejhezčí chvíle svého života."* Po léčení byl převezen na Mírov na jakousi rekonvalescenci. Až do doby svého propuštění v roce 1960 byl mnohokrát střídavě převezen z Mírova do Leopoldova a zpět.

Dne 29. srpna 1956 vyhlásili vězni v Leopoldově stávku, která byla vyvolána nespokojeností s jídlem. Vězni odmítali veškeré příděly po tři dny. Nakonec na ně byli do cely vpuštěni psi, kteří jim rozervali šaty. Tato akce zapříčinila nepokoje i v ostatních věznicích. Po této stávce dostal Hlavatý společně s Nestávalem glejt nebezpečných individuí. Kdykoliv se ve věznicích, ale i na politické scéně (maďarské události v roce 1956) odehrávalo něco, co by mohlo ohrozit komunistický režim, byli oba izolováni nebo transportováni do druhé věznice.

V Leopoldově se ujalo rčení: *„Půjdeš brzy do pytle!"* Rčení bylo odvozeno od papírových pytlů, do kterých byli baleni mrtví. Vězni se snažili zachovat alespoň něja-

kou pietu a dávali zemřelým poslední sbohem, ale i to jim bylo zakázáno a jakákoliv další snaha byla přísně trestána.

Na Mírově seděl s A. Hlavatým na cele úředník z ministerstva zemědělství, Alois Rádl, který měl potíže s dýcháním. Jednou za měsíc si vězňové museli vyklepat své deky. Hlavatý Rádlovi věci čistil a on na něho zatím čekal v cele. Jeden z bachařů Rádla přistihl v cele a žádné vysvětlení o jeho nemoci ho nezajímalo. Byl odveden k raportu, kde dostal trest, potom šel do korekce, odkud se již nevrátil.

Na svobodu byl Alois Hlavatý propuštěn 21. září 1960, a to přes záporné rozhodnutí Krajského soudu v Praze. *„I v tomto případě v můj prospěch zaintervenoval asi onen známý a přitom dosud neznámý můj ochránce."*

Po propuštění až do roku 1967 nikde nepracoval a byl mu vyměřen minimální důchod ve výši 400 Kčs. Práce, které mu byly nabídnuty, např. jako topič u kotle, mazání kolejí nebo práce na stavbě, nebyl schopen vykonávat. Pak mu jeho kamarád pomohl k místu ve výstavnictví, kde pracoval až do jara roku 1989. Podílel se celkem na 32 mezinárodních výstavách. Nejdříve pracoval jako manuální dělník, později jako ekonom. Většina vystavovatelů k nám přijížděla ze západu a styk s nimi byl pro něho velmi nebezpečný. Přesto riskoval. Navazoval s nimi kontakty a také jejich prostřednictvím se některé z jeho básní z vězení dostávaly na západ, kde pod vymyšleným jménem byly zveřejněny. Tak se dostaly do Německa, některé až do Anglie a Kanady, kde byly otištěny v českém tisku.

Jeden známý radil v roce 1968 A. Hlavatému, aby si podal žádost k soudu o rehabilitaci. Po předchozích zkušenostech však byl opatrný, změnám nevěřil. Na druhou stranu ale zareagoval ve prospěch skupiny, která podle obžaloby měla fungovat pod jeho vedením, ale o které neměl až do odsouzení ani tušení. *„Morálně jsem to byl nucen udělat, podal jsem tu žádost za celou skupinu."* Po nástupu normalizace přicházel každou chvíli od soudu dopis, který informoval, kdo opět od žádosti na rehabilitaci odstoupil. Odpadli téměř všichni. Alois Hlavatý se ale k soudu dostavil, ačkoliv ti, v jejichž prospěch chtěl působit, vesměs nepřišli. Vyložil před senátem všechny způsoby a praktiky zacházení s vězni, všechny bolestné vzpomínky své a i svých blízkých. Ale nic se nezměnilo, nebyl tu nikdo, kdo by mu naslouchal, kdo by mu uvěřil. Chtěli po něm, aby vše, co řekl, také dokázal, což bylo nemyslitelné – svědky neměl, a vyšetřovatelé kryli jeden druhého. Vrcholem všeho bylo, že na něho chtěli podat trestní oznámení za urážku na cti orgánů Státní bezpečnosti. To už bylo moc i na tak klidného člověka, jako byl A. Hlavatý: *„Vyhrožujete mi, že mě zavřete, nevadí mi to. Dám vám příležitost, ukažte mi tu ženskou, která mi točila varlaty, a já vám ten důvod k mému uvěznění dám."* Samozřejmě, že to nemyslel vážně, ale soud byl již stejně dávno přesvědčen o tom, že se v této kause nic dále rozebírat ani vyšetřovat nebude. Tyto výslechy skončily až roku 1972 s tím, že ještě musel zaplatit soudní výlohy.

Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 se Alois Hlavatý účastnil všech protestních schůzí, které byly v Praze konány. Po upálení Jana Palacha složil báseň, která byla rozšiřována po Praze i okolí a dokonce ji sám nalepil i na pomník sv. Václava na Václavském náměstí. Visela tam po tři dny, než ji kdosi strhl. Nechyběl také

na oslavách, které se konaly k 28. říjnu 1968 a 1969. Zúčastnil se i všech vzpomínkových shromáždění, která probíhala v době tzv. Palachova týdne, z nichž nejbouřlivější se odehrálo 16. ledna 1989. Alois Hlavatý na tyto události napsal báseň *Kolo se točí*.

V listopadu 1989 se opět účastnil protestních shromáždění proti stávajícímu komunistickému režimu. Na shromáždění, které se konalo v Praze 24. listopadu, kdy ulice středu města i celé Václavské náměstí byly přeplněny lidmi, vyzval jeden z přítomných Aloise Hlavatého, aby od sochy sv. Václava k tomu úžasnému davu lidí promluvil jako bývalý politický vězeň. Mluvil bez jakékoliv přípravy. Jeho projev byl natočen a potom rozšiřován. V pondělí 27. listopadu se konalo v Praze další shromáždění. Václavské náměstí bylo opět zcela zaplněno a Hlavatý byl znovu vyzván, aby k přítomným promluvil. Lidé mu pomohli vystoupit až zcela nahoru k soše sv. Václava, odkud zpaměti přenesl svou báseň *Kolo se točí*. Byla kvitována bouřlivým potleskem a jako předchozí projev byla natočena a na mnoha místech rozšiřována. Kromě toho složil další báseň na listopadové události, kterou nazval *Československý podzim 89*.

V roce 1990 byl Alois. Hlavatý rehabilitován. Za léta strávená ve vězení mu byla vyplacena náhrada. Alois Hlavatý si však pro sebe z těchto peněz nic neponechal a všechno rozdal mezi Hořice a Miletín. Hořicím věnoval částku pro nemocnici a Miletínu zakoupil do věže tři nové zvony místo těch, které Němci zrekvírovali za okupace. V září roku 1991 se stal Alois Hlavatý čestným občanem Hořic a v roce 1992 čestným občanem Miletína, svého rodiště. Roku 1993 se přestěhoval z Prahy do Hořic, kde také dva dny před svými pětadevadesátými narozeninami zemřel. Za svého pobytu v Hořicích vydal pět knih: *Z bláta do louže, Ozvěny domova, Pohádky z naší malé zahrádky, Šelmy na scéně* a *Osliáda*.

I v těch nejtěžších okamžicích Hlavatý věřil, že přijde zlom a že se ho dočká. *„Optimistou jsem byl po celý kriminál, já jsem věřil a nikdy jsem nezakolísal. Původně jsem dostal návrh na trest smrti, a ten mi pak změnili na doživotí. Nikdy jsem se ale nesmířil s tím, že si ho odsedím.“*

(Podle vzpomínek Aloise Hlavatého napsaly Jana Kořínková a Hana Fajstauerová)

Pozn.: Poprvé publikováno v časopise Nové noviny, 2000, č. 39, 29. 9. 2000, s. 7-9, pod názvem *Celý život Aloise Hlavatého změnily únorové události roku 1948*.

P. Josef Hofmann

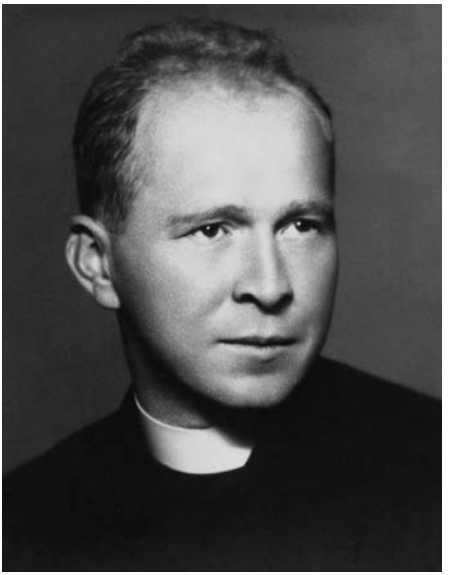

duchovní římskokatolické církve
v Bozkově

narozen 12. 6. 1908 v Pelhřimově
zemřel 14. 2. 1971 v Letohradu

3. 10. 1952 zatčen Státní bezpečností
23. 2. 1954 odsouzen Krajským soudem v Liberci pro trestný čin velezrady dle § 78, odst. 1c, 2a tr. z. k trestu 6 roků odnětí svobody, propadnutí celého jmění a ztrátě čestných práv občanských na dobu 5 let (SOA Litoměřice, KS Liberec, zn. 1 T 48/53)
10. 12. 1957 propuštěn z vězení Krajským soudem v Olomouci podmíněně na tři roky
3. 5. 1961 prominut zbytek trestu milostí prezidenta republiky
18. 2. 1991 úplně rehabilitován Krajským soudem v Ústí nad Labem (zn. 15 Rt 33/91)

Josef Hofmann se narodil v Pelhřimově, kde rodiče Josef a Marie měli řeznickou živnost, a k rodišti si trvale uchoval citový vztah. Starší sestra Marie se provdala za železničního úředníka Františka Komárka a nakonec bydlela rodina i s dcerou Josefou na Malé Skále. Bratr Karel se s Josefem rozešel po jeho rozhodnutí vstoupit do semináře a účastnil se až jeho pohřbu.

Hofmannovi se na několik let přestěhovali do Mladé Boleslavi, nakonec do Prahy, kde Josef dokončil studium na klasickém gymnáziu. Následovalo krátké studium dějin umění ve Francii. Po návratu studoval osm semestrů lékařství v Praze. Při úmrtí vroucně milované matky roku 1933 si uvědomil omezené možnosti medicíny a rozhodl se pro vstup do semináře v Litoměřicích.

Kněžské svěcení přijal v červnu 1937 a dostal kaplanské místo při gotické kapli Magdalence v České Lípě. Záhy vytvořil početnou skupinu ministrantů a jeho neformální činnost přerušila okupace pohraničí. 11. října 1938 se dostal do Bozkova, kde již v srpnu toho roku měl poutní kázání. Snad o toto místo sám zažádal za odcházejícího kněze německé národnosti Adolfa Strassera. Bozkov měl starodávnou poutní tradici mariánské úcty, nejméně od pobělohorské doby. Předmětem úcty byla zdejší Madona, jež podle posudků znalců pochází z doby před rokem 1500. Sochu po souhlasu odborníků nechal v Praze odborně restaurovat. Její návrat byl slavnostní. Po vystavení v Týnském chrámu byla v slavnostním průvodu (posledním v protektorátu) dopravena na Denisovo nádraží a ve zvláštním vlaku (motorovém

vagónu se zřízeným zátiším) za účasti asi padesáti místních občanů dovezena do Semil, zde v kostele vykonána májová pobožnost a socha slavnostně převezena na původní místo. Nadále je bez barokových pláštíků, jak bývala zobrazována na obrázcích pro poutníky, sochách v okolí i nad hlavním vchodem do zdejšího chrámu.

Bozkov po zabrání Sudet ztratil část poutníků. Snažila se je upoutat a přivábit neúnavná publikační činnost Josefa Hofmanna, oslavující Královnu hor. O Bozkově vysílal několikrát rozhlas, natáčel zpěvy chlapců-ministrantů a byly vyrobeny gramofonové desky. Měsíčník *Třetí generace* měl po určitou dobu poslední stranu věnovanou Bozkovu. Do měst a větších sídel byly zasílány propagační materiály o Bozkově (spolu s prosbou o příspěvek na záchranu zdejší mariánské svatyně). Tím byla založena kartotéka dárců, kteří byli pravidelně zpravováni o dění v Bozkově a o prováděných opravách. Za války byly stavební možnosti velmi omezeny, přesto se P. Hofmannovi podařilo některé nejdůležitější práce uskutečnit.

Původní šindelová krytina, překrytá roku 1893 železnobrodskou břidlicí, byla v roce 1939 snesena a na bednění položena krytina ze zeleného eternitu. Varhany, které naposled prodělaly větší opravu roku 1842, byly v roce 1948 neúplně opraveny. Všechny práce byly schváleny a kontrolovány odborníky. Za Státní památkový úřad v Praze to byl Dr. Václav Wagner, kvalitu stavebních prací kontroloval stavební rada Novák z Jičína. Brzy po restaurování milostné sochy došlo i na oltáře, kazatelnu, zpovědnice. Povrchová oprava imituje vzhled mramoru. Elektroinstalace z roku 1925 byla vyměněna a zmodernizována. Zvonění firma Perner z Českých Budějovic provedla na elektrický pohon, který byl až na původní zvon z r. 1555 využit jen do doby rekvizice zvonů v r. 1942. Prošlapaná pískovcová dlažba v lodi i presbytáři se nahradila teracovou a dlaždicemi se vydláždilo snížené okolí kostela. Dříve totiž dešťová voda zatékala až do kostela. Výjevy Loretánské litanie na meziokenních pilířích a lunetách obnovili akad. malíři Žídkové ze Železného Brodu, též i výjev návštěvy P. Marie u Alžběty, podle čehož má kostel zasvěcení. Interiér byl po odstranění nevhodné dřívější úpravy vybílen. Restaurováno bylo i balustrádové zábradlí empor a kůru zároveň s rámy křížové cesty. Červotoči napadený svatostánek nahradil nový pancéřový (dřívější byl několikrát vykraden) se stylizovaným hroznem a klasem z drahokamů na dvířkách. Navrhl prof. Vinecký, rovněž i novou mramorovou křtitelnici ve tvaru kalicha s holubicí na víku. Stoletý skříňový betlem (uložen na oratoři) nahradil nový z lipového dřeva bez polychromie od prof. Rady (jeho podobu má adorující pastýř). Sochy rodičů P. Marie – sv. Anny a Jáchyma – byly posunuty při úpravě okolí kostela o tři metry zpět od hlavního vchodu. Do jižní zdi byl v roce 1940 osazen pískovcový reliéf zdejší Madony se sepjatýma rukama a s výzvou k modlitbě za zesnulé kněze a poutníky. Po válce byl na věž zavěšen cizí zvon z roku 1550, o který nebyl zájem (asi zrekvírován v Sudetech). Poslední větší prací na kostele bylo snesení stávající neslohové věže z roku 1893 a její nahrazení barokní bání, spolu se zvýšením zdiva o 3 m a zřízením ochozu. Rudým neonovým světlem osazený kříž bylo prý v noci vidět až z Ještědu. Byl poničen bleskem a neobnoven. Zvonkohra ve věži již pro nepřízeň doby nebyla zprovozněna.

P. Josef Hofmann byl také sběratelem a znalcem knih.

Ve farní budově byla provedena nově elektroinstalace, ústřední topení a rozvod vody a opraveno sociální zařízení, nové podlahy. Vedlejší hospodářská budova zvýšena o dvě podlaží, v přízemí byla společenská místnost, v patrech pokoje s příslušenstvím. Horní dvě patra byla v roce 1950 zabrána režimem pro zdravotní středisko, když byl P. Hofmann donucen rozpustit *Scholu cantorum,* sestávající z chlapců z chudých rodin, kteří zde byli za kostelní službu k celému zaopatření. Budova i kostel byly propojeny domácím telefonem z ústředny na faře.

Takováto stavební aktivita vyžadovala nemalé finanční prostředky, které zčásti plynuly od soukromých dárců, částečně od institucí. Za protektorátu to bylo ministerstvo financí (dr. Kalfus, železnobrodský rodák), ministerstvo obchodu a průmyslu (dr. Jaroslav Kratochvíl) a ministerstvo veřejných prací. Tyto instituce dokázal P. Hofmann přesvědčit o účelnosti příspěvků. Z jeho iniciativy se dokonce v obci r. 1940 zřídilo žulové dláždění rozšířené silnice spolu s chodníky a kanalizací na náklady obce, jíž poskytlo dotaci ministerstvo obchodu a průmyslu a úvěr Lidová záložna v Železném Brodě.

Propagace pomocí průběžně vydávaných letáků, kalendářů a rozměrných plakátů od malíře Miloše Endlera s vyobrazením zdejší Madony na pozadí siluety kostela, rozesílaných pravidelně jak do kostelů, tak dárcům, vyžadovala řadu spolupracovníků (některé se tiskly na hektografu v počtu několika set kusů) na expedici i evidenci dárců, jimž byla zasílána poděkování se zprávou o dění ve farnosti. Za

války se vyhotovovaly stovky křestních listů jako doklad o arijském původu. Krátkodobě zde působilo několik kaplanů, jinak agendu i výuku náboženství na čtyřech školách farnosti zvládal P. Hofmann sám.

Velkou láskou P. Hofmanna byla hudba. Již na gymnáziu dirigoval až 70členný studentský orchestr a vztah k hudbě si uchoval i v kněžské činnosti. Pěvecký sbor doprovázel pravidelně bohoslužby o nedělích a svátcích, později se nacvičovaly barokní mše s orchestrem a zajíždělo se s nimi do blízkého i vzdálenějšího okolí (Liberec, Rožďalovice, v Praze u sv. Tomáše a v Loretě). Za studií se seznámil s J. B. Foersterem a nejméně třikrát Bozkov navštívil i Vítězslav Novák a věnoval kostelu drobnou skladbu. Pravidelným hostem zde býval odborník na starobylé hudební nástroje prof. dr. Ladislav Vachulka a po dvakráte prof. Bedřich Wiedermann a Jindřich Hybler. Prof. Odcházel, který za války byl vedoucím hudebního vysílání rozhlasu, zhudebnil pro Bozkov některé liturgické texty a několik skladeb českých složil. Byl obnoven *Bozkovský zdrávas,* který byl pravidelně zpíván. Poutní procesí byla vítána již před kostelem uvítacím proslovem a intrádami trubačů, kteří byli činní i při jiných příležitostech. Liturgie byla na vysoké úrovni a při církevních svátcích u slavných mší zde asistovali bohoslovci z Litoměřic. P. Hofmann nově pořídil téměř

Otec Hofmann v kruhu svých přátel o bozkovské pouti.

všechna bohoslužebná roucha a drobné kostelní zařízení. Bylo jen přirozené, že počet poutníků stoupal. O prázdninách při obyčejných nedělích jich bývalo okolo sta, o poutích několik tisíc. Krom kanovníků, prelátů a jiných církevních hodnostářů Bozkov navštěvovali i ministři Jaroslav Stránský, František Hála nebo Adolf Procházka s chotí Helenou Koželuhovou. Pravidelně se na faře scházeli katolicky orientovaní spisovatelé a básníci i autoři, blízcí ruralismu: PhDr. Václav Renč, Jan Čep, Jan Zahradníček, doc. Zdeněk Kalista, dr. Ctibor Mařan (z Tatobit), František Křelina, Václav Prokůpek, Josef Knap, Jan Knob. Některé z literátů, jako Renče, podporoval Hofmann finančně. Sborník *Naše paní na horách,* který s jejich pomocí vznikl, pozastavila cenzura roku 1948 a byl vydán náhradní formou v roce 1994.

V souvislosti s pobytem prof. Jaroslava Čumpelíka, který byl zapojen do protinacistického odboje, byl P. Hofmann vyšetřován jičínským gestapem. Hůře však dopadl za komunistického režimu, kterému byl oblíbený a agilní kněz trnem v oku. Jeho zatčení v Bozkově mohlo vyvolat ve veřejnosti nepříznivý dojem, a tak poté, co jej zbavili možnosti získávat finanční prostředky na další zamýšlené akce, například na postavení poutnického domu – hospice, zásluhou tehdejšího okresního církevního tajemníka Rudolfa Novotného byl v dubnu 1951 přeložen na zapadlou faru do Loukova u Mnichova Hradiště.

Kolem P. Hofmanna se postupně uzavíral kruh. Ve věznicích jeden za druhým mizeli významní představitelé katolické inteligence. V září 1952 byl Státní bezpečností zatčen i Josef Hofmann. Je dnes obtížné zjistit, který ze skupiny jeho přátel podlehl nelidským vyšetřovacím metodám a vypověděl o schůzkách na faře, kdy hodnotili proticírkevní politiku státu a uvažovali o tom, jak uzdravit nemocnou společnost. Známý proces s tzv. Zelenou internacionálou na Brněnsku měl díky svým protagonistům dopad i na Bozkov. Během roku 1949 měl P. Hofmann *ve zločinném spolčení* s Václavem Renčem, Václavem Prokůpkem, bývalým ministrem dr. Jaroslavem Kratochvílem, bydlícím tehdy ve Vrátu, a s bozkovským obvodním lékařem MUDr. Jaroslavem Špurkem usilovat o založení křesťansko-demokratické strany, která by se orientovala především na předválečné členy agrární, národně demokratické a lidové strany.

Spiklenci toužili po svobodných volbách a obnově prvorepublikových pořádků, komunistická strana měla být jako nedemokratický element zakázána. Podporu jejich programu projevil i litoměřický biskup Štěpán Trochta, s nímž se Renč a Prokůpek setkali na biřmování na faře v Rovensku pod Troskami, schůzku jim domluvil právě P. Hofmann. Biskup Trochta vedl poté, co byl odstraněn z veřejného života arcibiskup Beran, s vládou komplikovaná jednání o vztahu církve a státu a byl chápán jako významná autorita. Josef Hofmann doznal, že se sice o možnosti založit novou stranu na faře mluvilo a že do jejího programu Renčovi navrhl zařadit obnovu církevního školství, zřízení katolické univerzity, obnovení katolického tisku, vrácení církevního majetku a zřízení samostatného rozhlasového vysílače s náboženským programem, avšak debaty nepřerostly ve skutek. MUDr. Špurek jej také pravidelně informoval o vysílání Svobodné Evropy.

Krajský prokurátor JUDr. Otto Kovařík vykreslil P. Hofmanna jako *„fanatického stoupence vatikánské politiky, jenž k lidově demokratickému zřízení zvláště po únoru 1948 zaujal krajně nenávistný postoj“*. Dokladem toho byl i jeho druhý údajný zločin, kterého se dopustil tím, že pomáhal vytvářet podzemní organizaci – očekávanému zatýkání církevní hierarchie chtěl biskup čelit sítí oblastních vikářů a také P. Hofmann přijal počátkem roku 1950 od Msgr. Kušky v Turnově jmenování druhým zástupcem tajného semilského vikáře, železnobrodského faráře P. Červinky, a složil přísahu věrnosti.

Posledním provin ěním Otce Hofmanna bylo neoznámení připravovaného trestného činu, jelikož neudal MUDr. Špurka, připravujícího se v r. 1951 na emigraci a hledajícího u něj pomoc. Vyšetřovatelům se naštěstí nepodařilo prokázat, že by věděl o jeho spolupráci se zahraničním agentem ve Valašském Meziříčí.

Vyšetřovací vazba, během níž se nesměl setkat s nikým z členů rodiny, trvala téměř sedmnáct měsíců. Při soudním přelíčení před senátem JUDr. Františka Hruši Hofmann oznámil, že předložené administrativní protokoly nejsou pravdivé, že se žádného zločinu nedopustil a že žádá výslech svědků. Soud jejich předvolání (všichni již byli ve výkonu trestu) zamítl jako nadbytečné. Při stanovení výše trestu pod hranicí zákonné sazby bylo přihlédnuto k dosavadní Hofmannově zachovalosti a loajalitě, k malé vlastní činnosti obviněného a že byl sveden jinými osobami. Rozsudek zněl na šest let odnětí svobody a ztrátu veškerého majetku. Protože zákon vyměřoval za velezradu 10 až 25 let odnětí svobody, nepodal jeho advokát JUDr. Rostislav Zástěra odvolání. Dr. Špurek dostal 8 let, Václav Prokůpek 22 let, Václav Renč 25 let. Kromě hodinek Omega a zrcadlovky Rolleiflex neměl kněz žádný cennější majetek, který by mu mohl být zkonfiskován. Malované skříně byly nabídnuty Bazaru, pohovku, šachy a lampu někdo ukradl.

Za milost pro vážně nemocného Josefa Hofmanna pak opakovaně žádala jeho sestra a také vděčná Růžena Zatloukalová ze Stínavy, jejíchž čtyř chlapců se v roce 1947 v době její nemoci ujal, bezplatně se o ně ve *Schole cantorum* staral, živil, šatil a učil hudbě. Marně.

Po podmínečném propuštění z mírovské věznice, kdy mu do konce trestu zbývalo necelých deset měsíců, žil krátce u sestry Marie Komárkové na Malé Skále, pak jako učitel hudby u svých přátel ve Stínavě na Prostějovsku, od r. 1964 v Letohradu – Kunčicích čp. 3 v okrese Ústí nad Orlicí, se 400 Kčs důchodu, bez státního souhlasu k výkonu kněžského povolání.

Většina odsouzených v brněnském i dalších procesech se Zelenou internacionálou se v průběhu 60. let dočkala jejich obnovy, zrušení nebo revize rozsudků; snad i proto, že šlo o významné kulturní osobnosti. O revizi procesu se pokusilo revizní oddělení krajské prokuratury v Ústí nad Labem, pracoviště Liberec, teprve v roce 1969. Podalo návrh na přezkoumání rozsudku, protože vůbec nebyli vyslechnuti svědci (četly se jen administrativní protokoly Státní bezpečnosti), ačkoliv obviněný jakoukoli účast na velezrádné činnosti před soudem popřel a konfrontace se dožadoval. *„Přestože soud rozhodnou část důkazního řízení provedl uvedeným nezákonným způsobem, po-*

užil ve svém rozhodnutí takto zjištěné okolnosti k vyvrácení obhajoby obviněného a opřel o ně svůj výrok o vině. Tím soud zkrátil právo obviněného, aby se mohl v plném rozsahu vyjádřit ke všem skutečnostem svědčícím v jeho neprospěch se zákonným způsobem provedených důkazů (§ 41 tr. ř. z r. 1950) a současně si i znemožnil objektivně posoudit oprávněnost obhajoby obviněného, že administrativní protokoly nepodávají pravdivý obraz o jeho trestné činnosti. Za tohoto stavu věci soud tedy nesplnil svou zákonnou povinnost ve smyslu § 2 odst. 3 tr. ř. z r. 1950 spravedlivě rozhodovat o trestných činech, neboť zákonným způsobem nezjistil všechny skutečnosti rozhodné pro objektivní posouzení a ve věci rozhodl i za cenu hrubého porušení tehdy platných procesních předpisů." Rehabilitační senát ústeckého soudu si vyžádal trestní spisy V. Renče, V. Prokůpka, J. Kratochvíla a J. Špurka, které dal znovu vyslechnout, od StB získal také vyšetřovací svazek J. Hofmanna. Dr. Špurek vypověděl, že protokoly podepisoval úplně automaticky, protože vyšetřování bylo nelidské (spousta výslechů, většinou v noci, společná cela s duševně chorým, nadávky do lumpů a darebáků, pohrůžky trestem smrti aj.). Než však soud důkazy shromáždil, husákovská normalizační éra další kroky znemožnila. Koncem listopadu 1972 vzal krajský prokurátor JUDr. Josef Ptáček návrh zpět. To již P. Hofmann nebyl mezi živými.

Osamocen, navštěvován jen svým dřívějším asistentem, později knězem, místním rodákem Josefem Hádkem (též komunisty osm let vězněným a rovněž bez státního souhlasu) a několika mladými lidmi, zemřel 14. února 1971 a je pochován na hřbitově v Letohradu – Orlici. Jeho hrob zdobí prostý dřevěný kříž s jménem. V Bozkově hlásá jeho jméno pamětní deska uvnitř kostela vpravo při hlavním vchodu a záznam na jím zřízené pískovcové siluetě v jižní venkovní stěně chrámové lodi.

† *Jaroslav Kurfiřt st. a Stanislav Hlava st., bývalí ministranti,*
Ivo Navrátil

Božena Truhlářová

úřednice v Lomnici nad Popelkou

narozena 4. 2. 1905 v Železnici
zemřela 15. 11. 1993 v Semilech

13. 11. 1953 zatčena v Lomnici nad Popelkou
25. 5. 1955 souzena KS Liberec pro trestný čin velezrady podle paragrafu 78, odst. 1c/, 2a/ tr. zákona a odsouzena, (1 T 9/55) pro trestný čin sdružování proti republice podle paragrafu 80, odst. 1 trestního zákona z roku 1950 na dobu tří let a povinnost nahradit náklady trestního řízení; propuštěna na amnestii v červenci roku 1955
19. 3. 1969 rehabilitována Krajským soudem v Ústí nad Labem podle paragrafu 15, odst. 1, písm. a/ b/ d zákona č. 82/1968 Sb.

Spolu s Boženou Truhlářovou byli zatčeni Ladislav Tichý a František Crha. Trestní stíhání Ladislava Tichého bylo zastaveno na základě amnestie prezidenta republiky z 9. května 1955. František Crha byl propuštěn z vyšetřovací vazby poté, když se zavázal ke spolupráci s StB. Místo aby na určené osoby donášel, tak je varoval. Za *vyzrazení státního tajemství* byl znovu zatčen a odsouzen na sedm roků odnění svobody, avšak údajně na zákrok tehdejšího generálního prokurátora dr. Aleše, který byl před jmenováním prokurátorem předsedou Městského národního výboru v Lomnici nad Popelkou a František Crha býval jeho náměstkem, mu byl trest o 5 roků snížen.

V žalobě se uvádějí tyto důvody:

V listopadu 1954 byla Krajským soudem v Liberci odsouzena skupina pravicových sociálních demokratů v čele s bývalým poslancem Veverkou, která na pokyn ústředního ilegálního centra v Praze vybudovala v Libereckém kraji rozvětvenou protistátní organizaci z pravicových sociálních demokratů, s cílem rozvrátit lidově demokratické zřízení v ČSR a obnovit sociální demokracii.

Dle této žaloby navštívila v roce 1949 Boženu Truhlářovou Elfrída Geigerová, členka krajského ilegálního vedení sociální demokracie, a hovořila s ní o obnovení činnosti strany sociálně demokratické. Poté se sešli v bytě Františka Crhy v Lomnici nad Popelkou, kde jednali o tom, co B. Truhlářové sdělila Geigerová. Na této schůzce měl být ustaven výbor organizace, jejímž předsedou byl otec obviněné. B. Truhlářová byla dále obviněna, že organizovala peněžní sbírku ve prospěch rodiny bývalého poslance Veverky.

Pro tato obvinění neměla však tehdejší krajská prokuratura žádných důkazů, jak bylo uvedeno v rehabilitačním spise 19. 3. 1969. Obvinění byla uměle vykonstruována, tak jako řada soudních procesů té doby.

Otec Boženy Truhlářové Josef Truhlář, soustružník kovů u firmy Josef Horák, byl dlouholetým členem sociálně demokratické strany. Za druhé světové války byl vězněn nacisty, protože jeho syn František sloužil v RAF. Josef Truhlář zemřel v roce 1950, a proto nemohl být souzen s dcerou. Jeho syn plk. František Truhlář, bratr Boženy Truhlářové, se narodil 19. 11. 1917 v Lomnici nad Popelkou a zemřel tragicky při havárii letadla v Lomnici nad Popelkou 3. 12. 1946. (Zúčastnil se leteckých bojů nad Anglií a dne 16. 10. 1940 bombardovací letadlo, v němž působil jako zadní střelec, havarovalo a František Truhlář byl těžce zraněn, popálen, obličej znetvořen. Z nemocnice byl propuštěn koncem října 1941 a zažádal si hned o pilotní školu a po výcviku od 2. 9. 1943 znovu létal jako stíhací doprovod bombardérů. 11. 6. 1944 znovu havaroval a jeho ohořelé tělo vynesli z letadla hasiči. Z Anglie do vlasti se František Truhlář vrátil až v červenci 1946 a stal se zástupcem velitele pluku v Praze-Kbelích. V Lomnici nad Popelkou má pomník a je po něm pojmenována jedna z hlavních ulic.)

Božena Truhlářová byla od roku 1923 až do svého zatčení v roce 1953 zaměstnána jako úřednice v bývalé Okresní nemocenské pojišťovně v Lomnici n. P. Členkou strany sociálně demokratické byla od roku 1923, kde začínala jako jednatelka v odborové skupině kovodělníků, a poté přešla do politické organizace sociální demokracie, kde později působila v komisi žen. Od roku 1934 do roku 1948 byla cvičitelkou DTJ. Po propuštění z vězení v roce 1955 byla zaměstnána jako dělnice v n. p. Kovozávody, závod Lomnice nad Popelkou, kde pracovala v úkole, a poněvadž nebyla manuálně příliš zručná, vydělávala si měsíčně průměrně jen 560 Kčs a z tohoto nízkého výdělku musela ještě splácet náklady trestního řízení. Ty činily 2737 Kčs a na její žádost jí bylo povoleno splácet měsíčně Kčs 100.

Božena Truhlářová, a v Lomnici nad Popelkou jí nikdo neřekl jinak nežli Boženka, byla nesmírně činorodou a obětavou veřejnou pracovnicí. Působila v řadě institucí. Kromě organizační práce v sociálně demokratické straně byla od roku 1935 členkou a jednatelkou pěveckého sboru Bořivoj (za tuto činnost obdržela v roce 1982 od Unie českých pěveckých sborů v Praze čestné uznání I. stupně), pracovala v místní organizaci Českého svazu bojovníků za svobodu, ve Svazu invalidů, Čs. červeného kříže, Čs. církve husitské. Vedla i školní knihovny na základní škole a Lesnickém učilišti v Lomnici.

Božena Truhlářová byla sice rehabilitována již v roce 1969, ale náhradu za dobu věznění a zvýšení důchodu dostala až v roce 1991.

Po roce 1989 se stala opět členkou místní organizace Čs. strany sociálně demokratické, ale její největší láskou až do její smrti byl pěvecký soubor Bořivoj, kde mezi členy byla velice oblíbenou.

Vladimír Mikule

DROBNOSTI

Západní pohled na hrad Kost. (Foto Pavel Jakubec.)

Archeologický příspěvek k počátkům hradu Kosti

Martin Nechvíle

O počátcích Kosti (k. ú. Podkost, okr. Jičín, Královéhradecký kraj) toho víme velmi málo. K roku 1346 je v písemných pramenech připomínán Beneš z Vartemberka a ze Sobotky, přičemž o tři léta později je u příležitosti svědectví při zakládání benáteckého kláštera jmenován tentýž Beneš, nyní však se již píšící po hradu Kosti.[1] To samozřejmě neznamená, že hrad byl postaven přesně v tomto tříletém intervalu, nicméně Beneše snad můžeme za zakladatele gotické fáze hradu považovat. Z původní Benešovy stavby se zachovala jen čtverhranná obytná věž s okoseným nárožím v severozápadní části jádra. Věž byla zbudována z lomového kamene, a tak je její zdivo od pozdějších přestaveb z pískovcových kvádrů (tzv. štuků) dobře rozeznatelné. Původní vstup do hradu byl patrně někde v severní části.[2] Celkový terén se velmi změnil, jelikož při následných přestavbách bylo pískovcové podloží místy odlámáno a dílem užito jako stavební materiál.

Všechny tyto informace lze v literatuře jednoduše dohledat, zabýval jsem se však myšlenkou, zda gotická fáze hradu neměla nějakého předchůdce, což se u šlechtických sídel Českého ráje nevyskytuje výjimečně.[3] V areálu hradu bylo provedeno několik menších výkopových akcí, přičemž větší část nálezů je deponována v Muzeu východních Čech v Hradci Králové (př. č. 90-102/74, 82/83, 95/97). Největší nálezový soubor pochází z hloubení čtyř geologických šachtic. Během revize fondu jsem identifikoval mezi keramikou vesměs pozdně středověkého až novověkého stáří i několik zlomků výrazně starších, datovatelných do 13. století, snad i k jeho půli.[4] Nálezy dle popisky příslušných sáčků pocházejí z II. (10 zlomků snad z jedné nádoby zásobnicového charakteru; př. č. 92/74) a IV. (2 zlomky z pokličky; př. č. 97/74) geologické šachtice z hloubky 0 – 100 cm. Je zřejmé, že se tyto nejstarší nálezy nacházely v druhotném uložení, což omezuje jejich vypovídací hodnotu. Jedná se o keramiku hrubou, šedé barvy, ostřenou pískem a obtáčenou.[5]

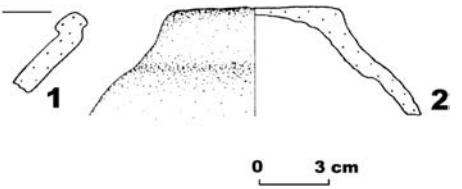

Přes výše zmíněné druhotné uložení dokazují nálezy nějakou lidskou aktivitu cca 50 – 100 let před založením gotické fáze hradu Benešem. Dovezení nálezů se zeminou odjinud do areálu hradu se jeví jako méně pravděpodobné. Pokud přistoupíme na hypotetickou variantu staršího opevněného sídla, je nasnadě otázka, kdo ho tam mohl postavit, respektive komu toto území ve 13. století náleželo. Písemné prameny jsou pro toto období jen zlomkovité. Podle Josefa Vítězslava Šimáka[6] náleželo území od Jizery na východ ke Kozákovu a ke skalnímu městu Markvartici Jaroslavu z Hrušťice. V sousedství Jaroslavova území se údajně rozkládaly statky Zbislava (připomínán k letům 1223 – 1242), jenž se psal dle dvora Bračice na Čáslavsku. Šimák též uvažoval, že Zbislavův přídomek *de Bratercerie* lze vhodněji vykládat jako Bratřice než Bračice. Nadhazuje též smělou teorii, zda ony Bratřice nelze ztotožnit s Malobratřicemi, od Kosti jen asi čtyři km vzdálenými.

V Malobratřicích se dle písemných pramenů šlechtické sídlo skutečně nacházelo, ale se Zbislavem patrně nemělo nic společného. Poprvé je zde k roku 1363 zmiňován Bohuněk Kosta z Malobratřic.[7] Zbislav měl prý ve svém erbu lvici, a tak je počítán mezi Markvartice. Jeho potomci (páni z Polné) drželi krajinu později známou jako kostecké panství až do počátku 14. století, kdy ji následně vlastnili Vartemberkové.

Několik zlomků keramiky samozřejmě nic nedokazuje, jsou však nezanedbatelnou indicií toho, že Vartemberk Beneš patrně nebyl první, kdo si vybral tento pískovcový skalní blok jako staveniště hradu. Mnohé zpřesňující informace snad v budoucnu přinese některý ze záchranných výzkumů v jeho areálu.

Poznámky

1 SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze království českého.* Sv. X. Praha 1997, s. 85.
2 DURDÍK, T.: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů.* Praha 2000, s. 274.
3 NECHVÍLE, M.: *Tvrz Nebákov a nejstarší šlechtická sídla v Českém ráji*, rkp. bakalářské práce, ulož. ÚPRAV UK FF Praha; NECHVÍLE, M.: *Počátky šlechtických sídel v Českém ráji.* Zpravodaj města Mnichova Hradiště, 1/2004, s. 20-21.
4 Za konzultaci děkuji Mgr. R. Bláhovi z MVČ v Hradci Králové.
5 NECHVÍLE, M.: *Nové poznatky o hradu Kosti.* Zpravodaj města Mnichova Hradiště, 4/2004, s. 21-22.
6 ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Sv. I. Turnov 1903, s. 8.
7 SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze království českého.* Sv. X. Praha 1997, s. 138.

Na míle daleko jsou doby kamenných strážců silnic

O památkách dopravního značení na Jičínsku a Semilsku[1]

Pavel Jakubec

Vývoj komunikační sítě na území Čech, Moravy a Slezska dosáhl největšího rozmachu v 18. století a pokračoval ve svižném tempu vlastně až do druhé světové války. Kvalitní cesty a silnice umožnily nejenom snazší průnik průmyslu do našich zemí, ale zároveň poskytly případným nepřátelským i tuzemským vojskům možnost jednodušších a rychlejších manévrů. Do průmyslové revoluce si Čechy nesou výrazný potenciál – staly se zemí s největší kilometráží silnic v celé monarchii. Dnes si těžko uvědomujeme, že hlavní silnice, po kterých jsme před budováním rychlostních silnic a dálnic denně projížděli za svými povinnostmi nebo zábavou, mají svůj počátek právě v této době, kdy byla jejich výstavba realizována tím nejmodernějším způsobem.

Když byla silnice hotova, pro formany a jejich vozy to ještě neznamenalo snadný přesun po vozovce. Ten ve finálním stadiu zajišťovaly dopravní značky v podobě kamenných rozcestníků, milníků či výstražných značení, které dobře sloužily až do nástupu parních a posléze spalovacích motorů, umožňujících dosažení vyšších rychlostí. Dopravní značení se tudíž muselo novému rychlejšímu režimu na komunikacích přizpůsobit, a to zejména svou přehledností, srozumitelností a samozřejmě kvantitou. K unifikování dopravních značek už nebylo daleko. Od kuriózních pokusů s chodcem s praporkem, který musel na anglických silnicích kráčet před automobilem, se brzy došlo k prvnímu automobilovému zákonu (1903), v němž již figurovaly kotoučové a trojúhelné dopravní značky.[2] O původní kamenné strážce silnic se pak

cestáři přestali starat, jejich nápisy postupně zanikaly, ztrácely na srozumitelnosti, původní vzdálenosti v mílích či hodinách již nebyly aktuální, ba co víc, rozcestníky začaly být hromadně odstraňovány, mizely ze svých stanovišť jako kvalitní stavební materiál, či jako nebezpečí hrozící zrychlující se dopravě. Počátkem 60. let 20. století tak zmizel například malebný rozcestník na Frýdštejně, rozdrásaný nedalekým kovářem, který jej léta používal k broušení svých nástrojů,[3] nebo rozcestník u Břehů, udávající mílové vzdálenosti do Mnichova Hradiště, Sobotky a Hodkovic nad Mohelkou. Těch několik desítek kusů, které dodnes u našich silnic zůstaly, vnímáme maximálně jen s jistou nostalgií. Ostatně tomu odpovídá i dostupná literatura, která historické dopravní značení zachycuje. Netřeba dodávat, že je strohá. A pouze dopravnímu značení se dosud soustavně nevěnoval nikdo.

Holovousy – na počátku obce, v blízkosti silnice z Jičína do Hradce Králové stojí ve společnosti tří křížových kamenů klasicistní milník. (Foto P. Jakubec 2004.)

Abychom si představili, s jakými ukazateli a značkami se naši předci na cestách setkávali, je potřeba existující objekty rozdělit do několika kategorií.

Milníky a rozcestníky – vídáme je nejčastěji jako vysoké sloupy, hranoly, či jako tzv. pyrámy uprostřed křižovatek silnic či v jejich okolí (poté, co byly z bezpečnostních důvodů přemístěny). Dosahují různých velikostí, nejčastěji však 200 – 300 cm. Vyšší objekty bývají spíše výjimkou (Třebešov, Ohrazenice). Pokud dosud chovají na svých vrcholcích v mělkých nikách nápisy, jedná se především o názvy cílových lokalit s naznačenou šipkou směru, výjimečně doplněné údajem o vzdálenosti (v hodinách, mílích a kilometrech).[4] Ačkoli jsme se všeobecně naučili říkat všem podobným objektům milníky, rozdíl mezi nimi tkví ve skutečnosti, že milník nestojí na křižovatce cest, ale nalezneme jej i na zcela rovném úseku silnice bez odboček (Honsob, Albrechtice, Ležky). Rozcestník pak potkáváme výhradně v křížení komunikací, byť s nápisy udávajícími vzdálenosti v mílích. Časově lze oba druhy objektů zařadit široce do 17. (Velké Zboží, Hřivčice) až 20. (Horka u Staré Paky) století, i když jejich největší potenciál spočívá v první polovině 19. století a spadá tedy přesně do doby budování erárních silnic. Můžeme usuzovat, že ze stejné doby pochází i označení rozcestníků jako pyrámy. Snad jde o narážku na podo-

bu egyptských monumentů, zprostředkovanou Evropě krátce předtím během napoleonských tažení. Kamenné ukazatele sice dávno pohltil čas a lidská lhostejnost, ale jejich názvy zůstávají v povědomí stále. Za všechny lze uvést např. místní část Ohrazenic (do r. 1940 součást Přepeř) zvanou Pyrám, dříve též Jehlanec a v německých pramenech Pyramide, kde stojí náš největší rozcestník, nebo již osamocené křižovatky v osadě Marjánka u Jenišovic (U pyrámku), ve Ktové směrem do Rovenska pod Troskami (autobusová zastávka U pyrámu), v Úlibicích (dnes již okružní křižovatka U pyrámu) nebo u Horního Bousova, kde kamenný pilíř doposud stojí, i když byl při rozšiřování silnice Mladá Boleslav – Jičín přemístěn. Naopak křižovatka U pyrámu u libuňského hřbitova získala své jméno podle trojstranného hranolu se světeckými reliéfy, která nejsou výslovně dopravním značením, byť byl výrazným orientačním bodem. Výmluvně zní také jméno loktušské křižovatky od Železného Brodu, Turnova a Lomnice nad Popelkou – Na špici.

Poněkud jasněji má v označení těchto objektů německá terminologie. Selnerův výklad silničních a železničních zákonů a nařízení z roku 1843 zná v podstatě pouze ukazatele směru *(Wegweiser)* a milníky *(Meilenzeiger)*.[5] Podle této litery na řádné zřizování směrováků panstvími a městy dohlíží krajský úřad. Jako materiál se má použít kámen nebo dřevo, a to podle lokálních možností s ohledem na nízké náklady. Ukazatele mají mít podobu kulatých nebo trojhranných sloupů o 6 až 7 stopách výšky, s trojstranným návěštím s šipkou a přesným označením místa, kam cesta vede. Finální podobu ukazatelů navrhuje krajský inženýr a jeho návrh schvaluje a k užívání povoluje příslušné panství.[6] O milnících Selner pojednává pouze krátce. Na štětovaných silnicích *(Kunststraßen)* mají být výhradně kamenné a zajištěny dvěma dalšími kameny *(Streichstein* a *Schleuderstein*).

Ohrazenice – křižovatka Pyrám s bývalým Beranovým zájezdním hostincem a monumentálním rozcestníkem z r. 1813, který dal této části obce jméno. (Foto P. Jakubec 2005.)

V obou regionech zatím evidujeme 13 dochovaných rozcestníků a jeden milník a víme o dalších šesti objektech, které se ztratily (v Češově, Horkách u Staré Paky – zničen při autonehodě a nahrazen novým, Jilmu, dva objekty v Lomnici n. Pop., z nichž jeden skončil v základech místního Tylova divadla, a v Třebověticích). Z existujících si zaslouží vyzdvihnout ohrazenic-

ký pyrám, opatřený nejenom směrovými nápisy do Liberce, Mladé Boleslavi a Turnova, ale také slunečními hodinami a latinskými texty,[7] rozebraný při úpravě křižovatky r. 1967 a po zásahu libereckého výtvarníka Jiřího Hofmana a několika přátel historie znovu vztyčený na konci 80. let 20. století. Dochované objekty mají různou velikost a způsob zpracování. Tak nalézáme zužující se sloupky kulatého i hranatého půdorysu s patkami na vrcholcích, vysoké 200 – 300 cm (Holovousy – milník, Jeřice, Karlovice, Vojice) nebo menší a mladší rozcestníky (Loučky, Semily, Vesec u Sobotky, Valdštejn) či moderní ukazatele z meziválečné etapy budování silnic a cest (Horka u Staré Paky, Jablonec n. Jiz., Sklenařice – Tomášova vrcha). Pohnutý osud má rozcestník z křižovatky Zelený háj (Semily, Turnov, Lomnice n. Pop.), povalený a zapomenutý v blízkosti vozovky a později přesunutý na soukromý pozemek do Tuhaně.

Rozcestníky vzbuzují mimořádný zájem nejenom svým pevným sveřepým tvarem v krajině, ale jistě i svými zanikajícími nápisy. V naší oblasti se dochovaly kromě vzpomínaného pyrámu v Ohrazenicích na dalších sedmi objektech.[8]

Mezníky okresů – nalézáme je v podobě menších sloupků, vysokých maximálně 200 cm, na hranicích politických, ale i soudních okresů, s nápisy označujícími příslušné správní jednotky. Jejich vznik je samozřejmě svázán s nástupem nového správního rozdělení v polovině 19. století, nicméně dosud podchycené objekty pocházejí spíše z doby pozdější. V naší oblasti víme o pěti objektech, za její hranicí se ovšem nalézají další.[9] Mezníky, které nás zajímají, stojí pod kostelem v Rovensku pod Troskami (okr. turnovský a lomnický), Milovicích (okr. hořický a nechanický), Myštěvsi (okr. hořický a jičínský), na Všeni (okr. turnovský a mnichovohradišťský) a na silnici Břehy – Kost – Sobotka u odbočky k Branžeži a Kněžmostu, kde je umístěn jak mezník okresů Mnichovo Hradiště a Sobotka (resp. Jičín), tak na vrcholku zkosený rozcestník bez dochovaných nápisů. Avizován byl ještě mezník u Třtěnic, jenž se nepodařilo dohledat.

Kilometrovníky – z námi sledovaných objektů patří k nejmladším a proti ostatním druhům kamenných dopravních značek se dochovaly v největším množství. Jak již z pojmenování vyplývá, nalézaly se na každém kilometru silničního tělesa v podobě předepsaného typu nízkého žulového sloupku s hodnotou kilometráže na dvou stranách, umístěnou tak, aby ji přijíždějící i protijedoucí mohli snadno přečíst. Číslice mohou být tesané, nebo barvené (Trutnovsko, Karlovarsko). Jejich umísťování pravděpodobně souvisí s překilometrováním silnic ve 30. letech 20. století. V blízkosti Turnova (Olešnice – Všeň, Turnov – Podháj) bylo nalezeno několik starších typů s jednou mělkou nikou s příslušnou hodnotou. Nacházíme-li kilometrovníky na své straně vozovky, můžeme si být jisti, že jejich číslování stoupá vždy proti směru jízdy, neboť odpovídají době, kdy vozidla brázdila naše silnice vlevo. Později jsou odstraňovány z bezpečnostních důvodů, pro svou neaktuálnost a zřejmě i pro snadnější přístup k úpravě příkopů kolem silnice. Jen málokde nalezneme alespoň několik kompletnějších řad. Například na úseku silnice Praha – Mladá Boleslav – Ohrazenice/Pyrám – Liberec – Frýdlant v Čechách, dlouhém 130 km, zůstalo stát v různém stupni poškození pouhých 11 kusů,[10] a na bezmála 73 kilometrovém úseku Poděbrady – Kopidlno – Jičín – Turnov – Ohrazenice/Pyrám jen 5 kusů.[11] K 1. listopadu 2005 bylo na Semilsku a Jičínsku zaregistrováno celkem 12 kilometrovníků staršího typu a 29 kilometrovníků typu ze 30. let. Není pochyb o tom, že další budou nalezeny a naopak jiné odstraněny a ztraceny.

Brzdové kameny – patří ke staršímu druhu výstražného dopravního značení. Dochovány v různé podobě, tu jako sloupky s nikou, v níž je zachycena podoba brzdy, či jako malé kameny s toutéž značkou, stojí vždy na vrcholku prudkého klesání, před nímž byl forman nucen zaklínit kola vozu a sjíždět dolů smykem. Šlo o běžný způsob brzdění, dokud se nezačaly používat tzv. šlajfy. Dříve se kolo vozu při jízdě z kopce uzavíralo řetězem, aby se nemohlo otáčet, což nebyl samozřejmě příliš šetrný způsob pro vozovku, neboť v ní zanechával hluboké rýhy a vytrhané kamení. Nová brzda, nazývaná někdy z německého *die Scheibe* čubou, či v moravském prostředí barkou (podle tvaru připomínajícím loďku), byla řetězem připevněna na rozvoře a při klesání se jí podložilo kolo, takže celou plochou se smýkala po vozovce, čímž se cesta nerozrývala.[12] Na Turnovsku se dřevu, kterým se při jízdě z kopce brzdilo o kolo, říkalo *hemžuk*,[13] jindy můžeme narazit ještě na pojmenování *psí packa*, údajně podle kůže ze psí packy, kterou si vozkové rukojeť brzdy potahovali,[14] či *pozorka,* což je termín označující přímo brzdový kámen, nikoli brzdu samotnou. Nejbližší takový kámen bychom nalezli na vrcholku Kalvárie u Hodkovic nad Mohelkou při silnici vedoucí na Vrchovinu a Třtí. Nízký brzdový kámen s reliéfem čuby je doprovázen křížovým kamenem s motivem loukoťového kola.

Památníky dopravního neštěstí – v současné době kolem silnic přibývá drobných pomníčků, ke kterým se uchylují pozůstalí po obětech dopravních nehod. Při jejich narůstajícím množství by se mohlo

Hodkovice nad Mohelkou – v prudké zatáčce silnice z Hodkovic na Vrchovinu, na samém vrcholu stoupání nalezneme brzdový kámen se zobrazením tzv. čuby a křížový kámen se symbolem loukoťového kola. (Foto P. Jakubec 2004.)

zdát, že jde o novodobý fenomén, nicméně i v minulosti můžeme na podobné památky u starých cest narazit. Nejsou sice výslovně dopravními značkami a i o statutu technické památky vzhledem k provázanosti s božími mukami a reliéfy světců můžeme vážně pochybovat, ale s dopravním ruchem a životem kolem silnice jsou neodmyslitelně spjaty. V námi popisované oblasti Turnovska a Jičínska se dochovaly tři takové památky.

První nalezneme mezi Hrdoňovicemi a Mladějovem na odbočce ke Střelči. Ve spodní části poškozených božích muk, která již dávno někdo zbavil vrcholového kovového kříže, nalézáme reliéf vozu taženého splašeným koněm, pod nímž se zmítá nešťastný vozka. Další památník stojí, byť již za hranicí sledovaného regionu, v dnes osamocené poloze na zaniklé cestě nad Paceřicemi. Na podstavci sochy sv. Jana Nepomuckého je plastičtěji zobrazen tentýž výjev, komentovaný nápisem IANN RADOW / SKEG ZABIL SE / NATOM MÍSTĚ / ROKV / 1796. Několik let předtím (1782) zahynul v Samšině na Sobotecku jičínský student Vincenc Šulc, usmýkán svým koněm. Neštěstí na podstavci sochy sv. Vincence připomíná výmluvný reliéf a smírčí kříž v místě staré cesty.[15] V Hrachovicích u Turnova stojí poslední památník. Jde vlastně o boží muka s reliéfy tří světců, v jejichž dolní části je umístěna tabulka s nápisem *Památce smrti nešťastného Jiřího Škody z Mimoně, který 24. dubna 1841 v stáří 13 1/2 roku na tomto místě od neopatrného vozky kolem jedoucího nevinně vozem přejet byl.*[16] Do této kategorie zahrnuji pouze takové památky, které neštěstí přímo zobrazují nebo popisují. Desítky božích muk a křížů mohou stát na místě dopravní nehody (údajně např. Sekerkovy Loučky), ale i přes zjištění takové skutečnosti by výsledek nikdy nevedl ke konečnému stanovení počtu a jednoznačné klasifikaci takových objektů jako dopravních památek.

V tomto krátkém výstupu jsem se pokusil zachytit realitu několika druhů opomíjených a přehlížených technických památek vývoje dopravní sítě v severovýchodních Čechách. Geografické hledisko bylo vybráno pouze s ohledem na rozsah ročenky Z Českého ráje a Podkrkonoší, neboť všechny druhy historického dopravního značení je nutné studovat a sledovat v závislosti na komunikacích, které doprovázejí, nikoli ve výseku na regionech, jimiž procházejí. Pouze mizivé procento objektů je zaneseno v evidenci památek, ostatní jsou ponechány svému osudu, nepříznivým povětrnostním podmínkám a samozřejmě stále větší vytíženosti našich silnic.

Zachycený výběr se věnuje pouze památkám umístěným dosud v terénu. Obsah muzejních depozitářů tedy zůstal nedotčen.[17]

Poznámky

1 Názvy obou regionů vycházejí z okresních hranic platných do roku 2002.

2 V roce 1908 hostila Paříž první mezinárodní silniční kongres, na kterém se hledala společná cesta dopravního značení. Výsledky zkorigoval a doplnil druhý kongres v roce 1910, po němž zůstaly značky většinou černobílé s obrázky i textem. Pokrok znamenal až čtvrtý kongres konaný v roce 1923 v Seville (www.quido.cz/Objevy/znacky.htm).

3 SCHEYBAL, J. V. – SCHEYBALOVÁ, J.: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách.* Ústí nad Labem 1985, s. 73-74.

4 O mílích podrobně viz KUCHAŘ, Karel: *Míle a milníky.* In: Lidé a země. Ročenka 1961, s. 174-178.

5 SELNER, Friedrich: *Systematische Darstellung aller über das Straßenwesen und die Eisenbahnen bestehenden kaiserl. königl. österreichischen Gesetze und Verordnungen mit vorzüglicher Rücksicht auf das Königreich Böhmen*. Karlsbad – Elbogen 1843, s. 118-121 (VII. Hauptstück. *Aufstellung von Ortschaften, Wegweisern und Meilenzeigern*. Zweiter Abschnitt. *Wegweiser*, § 166 a § 167; Dritter Abschnitt. *Meilenzeiger*, § 168.)

[6] Guberniální dekret č. 6553 z 18. února 1830 upozorňuje krajské úředníky, že by bylo účelné všude tam, kde se kříží zemské cesty *(Landwege)*, vysázet topoly nebo jiné rychlerostoucí, klimatu odpovídající stromoví a na něm po několika letech umístit ukazatele směru.

[7] FRANCISCVS / AVST. IMP. / BOHEMIAE REX / BONO PVBLICO / MDCCCXIII // FRANC. ANT. COMITE / COLOWRAT LIBSTEINSKY / S. S. M. I. CONS. INT. ET. ACT. VALI. / SVPREMO REGNI BOHEM. / BVRGRAVIO // IMP. ET REGN. GVBERNII / PRAESIDE / JOS. WANDER A GRVNWALD / VIARVM RECTORE // EX AERE PVBL. TELON. / ET DONIS / AMICORVM. V překladu: František, císař rakouský, král český – veřejnému dobru 1813 // František Antonín hrabě Kolovrat Libštejnský, Jeho Veličenstva císaře tajný rada a činný nejvyšší království Českého purkrabí // císařský a královský gubernie předseda Josef Wander z Grünwaldu, silnic ředitel // Z důchodů a veřejných cel a darů příznivců. SOkA Semily, AO Přepeře. KR-435, s. 54.

[8] Horka u Staré Paky: *Jilemnice 10.8 / Vrchlabí 15.0 / Vysoké 26.3 / Schenkenhahn km 38.0 // Výška nad mořem / 503 m. // Praha 101.7 / Ml. Boleslav 57.0 / Jičín 21.9 / Nová Paka 6.3 // Königshahn 46.7 / Trutnov 29.1 / Pilníkov 20.7*; Jeřice: *Straße nach / Gitschin / Cesta do Gičina / 3 3/4 mjle // Straße nach / Josefstadt. / Cesta do Josefina. / 3 mjle;* Karlovice: *Cesta / k Turnowu // Weg / nach / Turnau // Cesta k Sedmi / horským lázním // Weg / nach / Bad Wartenberg / und nach Großskal;* Loučky – původní nápisy směrující do Besedic, Klokočí, Turnova a Železného Brodu byly zabarveny a přetřeny v nedávné době novými nekvalitními směrovkami; Semily: *Cesta / do Žel. Brodu*; Vesec u Sobotky: *k Sobotce / ke Kosti // do Voseka / do Libošovic*; Valdštejn: *K Hrubé / Skále.*

[9] Na rozhraní okresů Turnov – Český Dub v Radimovicích stojí mezník bez nápisové tabulky, povalený a utopený ve vegetaci je mezník mezi Loukovem a Svijany na bývalé hranici okresů Turnov – Mnichovo Hradiště, sloupek mezi Klenicí a Třebověticemi označuje hranici hořického okresu.

[10] Jde o hodnoty 16, 20, 37, 50, 52, 82, 87 (dvakrát několik metrů od sebe), 88, 128 a 129. V úseku mezi Záskalím a Žďárkem se na opačné straně silnice dochovaly 4 kilometrovníky odlišného číslování (hodnoty 48, 54, 55, 56), počítaného z jiné stanice.

[11] Jedná se o hodnoty 37, 45, 69, 70 a zcela unikátní 72[313].

[12] Vlastivědný sborník moravský, *21*, s. 67.

[13] ADAM, R.: *Sychrovsko*. In: Od Ještěda k Troskám. Roč. 2, č. 2 a 3, s. 69.

[14] http://www.sushb.hbnet.cz/z1.html.

[15] SCHEYBAL, J. V. – SCHEYBALOVÁ, J.: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. Ústí nad Labem 1985, s. 73-74.

[16] Zatím z neznámých důvodů není úmrtí chlapce Škodových zachyceno v příslušných matrikách, a to ani v sousedních letech (pro případ, že by datum na pamětní desce bylo nesprávné).

[17] Krkonošské muzeum v Jilemnici například chová ve svých sbírkách kovový ukazatel cest, jemuž se někdy říkalo *ručičky*, jak to známe z pomístního jména křižovatky mezi Vysokým nad Jizerou a Roprachticemi.

František Pošepný a jeho význam pro geologii po 110 letech

Tomáš Řídkošil

Veškerý těžební průmysl je svou povahou pomíjivý, ale národ, který svěří horníkovi těžbu svého nerostného bohatství za určitých podmínek, má právo požadovat, aby vědomosti získané na úkor části národních zisků byly k dispozici vědě.

František Pošepný

Dílo Františka Pošepného o vzniku rudních ložisek se objevilo v době, kdy došlo k prvním vědeckým konfrontacím mezi školami evropské a americké ložiskové geologie. V USA vznikla díky rychlému rozvoji průmyslu živná půda pro obory přinášející prosperitu, k nimž patřily i disciplíny, které mohly zajistit dostatek nerostných surovin. Proto američtí odborníci se zájmem

sledovali pokroky v geologických vědách v Evropě, které se opíraly o souborná díla odvozená z hornické praxe. Vyspělost evropského hornictví a hutnictví byla shrnuta již v roce 1556 Agricolou ve dvanácti knihách *De re metallica.* Geognosie, jak byla původně nauka o Zemi nazývána, se v minulosti vyučovala především na báňských školách.

Ve druhé polovině 18. století byla v Evropě založena řada vysokých škol pro výuku hornictví. První hornické učení na světě vzniklo v roce 1762 v Praze zásluhou Jana Tadeáše Peithnera z Lichtenfelsu (1729 – 1792) zavedením studia hornických věd na univerzitě. V roce 1770 bylo však montanistické učení v Praze zrušeno. Místo toho byla v roce 1764 pro celou monarchii zřízena vysoká škola báňská, později akademie v Banské Štiavnici. V roce 1770 vznikla báňská akademie v Berlíně, následovalo Sankt-Petěrburské báňské učiliště, založené v roce 1773, o dva roky později byla založena jedna z nejvýznamnějších akademií ve Freibergu a ve stejném roce v Clausthal-Zellerfeldu. V Paříži vznikla v roce 1785 École des Mines a v roce 1794 École polytechnique, založená podle statutu štiavnické akademie.

Přírodopis, včetně nepovinné mineralogie, byl přednášen na filosofické i lékařské fakultě pražské univerzity. Ani jedna z obou fakult k rozvoji geologických věd příliš nepřispěla. Postavení mineralogie se na pražské univerzitě zlepšilo reformami z roku 1849, kdy byla osamostatněná filosofická fakulta postavena naroveň ostatním fakultám. Přírodopis byl zároveň vyňat z lékařské fakulty a rozdělen na samostatné stolice botaniky, zoologie a mineralogie. Prvním profesorem mineralogie byl jmenován A. E. Reuss (1811 – 1873).

Druhou vysokou školou, která hrála významnou roli ve vývoji české mineralogie, byla pražská polytechnika. Polytechnika vznikla ze Stavovské inženýrské školy, která byla zřízena z podnětu Kristiána Josefa Willenberga císařský reskriptem Josefa I. v roce 1707. Po původním přiřazení k filosofické fakultě pražské univerzity byla v roce 1806 za císaře Josefa II. obnovena jako Královské české stavovské technické učiliště. Mineralogie, která byla jen součástí technologie, prožívala díky prvním profesorům Karlu Augustinu Neumannovi (1771 – 1866) a zejména Františkovi Xaverovi Maxmilianovi Zippemu (1791 – 1863) rozvoj. Po jeho odchodu přednášeli na polytechnice mineralogii a geologii Bedřich Kolenatý, Jan Krejčí a A. E. Reuss. Prof. Zippe se v roce 1849 stal prvním ředitelem nově zřízeného montanistického učiliště v Příbrami. Ke zřízení tohoto učiliště došlo v důsledku bouřlivých událostí roku 1848, kdy byli nemaďarští studenti vyhnáni z báňské akademie v Banské Štiavnici. Zippeho po odchodu na vídeňskou univerzitu vystřídal v roce 1850 Johann Grimm (1805 – 1874), vynikající montanista a znalec příbramských, kutnohorských a dalších ložisek.

František Pošepný se narodil 30. března 1836 v Jilemnici, navštěvoval obecné školy v Liberci a Dvoře Králové a vyšší reálku v Praze a v roce 1852 se přihlásil na pražskou polytechniku. Pošepného cesta ke geologii nebyla přímočará. Geologie se na polytechnice učila pouze jeden semestr, a proto navštěvoval Reussovy přednášky na pražské univerzitě. Vlivem přednášek profesora C. Ballinga se u něho probudil zájem o chemii. Po absolvování polytechniky v roce 1857 se F. Pošepný rozhodl pro studium geologie na vyšším montánním učilišti v Příbrami. Během studia prováděl vlastní geologické průzkumy měděných rud v okolí Jilemnice,[1] při kterých byly dobrými pomůckami Reussova práce *Kurze Übersicht der geognostischen Verhältnisse Böhmens* z roku 1854 a Grimmova příručka *Grundzüge der Geognosie* z roku 1856. Nepovinné přednášky o rudních ložiskách vedl ředitel akademie J. Grimm. Po absolvování školy v Příbrami nastoupil F. Pošepný do

státních služeb jako důlní praktikant na báňskému ředitelství v Baia Mare v tehdejším Sedmihradsku (dnešním Rumunsku), kde vykonával administrativní práce. V roce 1861 získal místo vedoucího těžebních prací na lignitovém ložisku nedaleko Kovácse. Výsledky úředních zpráv, při kterých určoval rozsah ekonomicky využitelných partií ložiska, publikoval v drobných sděleních, zaměřených na metodiku vyhodnocování ložisek. V roce 1862 byl vyslán, aby prostudoval rudní ložisko v Transylvánských Alpách v Rodně. Složité ložiskové poměry zapříčinily to, že geologická analýza nepostupovala podle jeho představ dostatečně rychle. Pošepný se domníval, že je to především z nedostatku vlastních znalostí. Proto požádal v roce 1863 o zařazení na doplňkové studium v Říšském geologickém ústavu ve Vídni, kde získal dvouletou stáž. Říšský geologický ústav, zřízený v roce 1849 pro geologický výzkum zemí rakouské monarchie, byl však zaměřený především na stratigrafii a ekonomicky významný výzkum rudních ložisek byl na vedlejší koleji. Vědecká atmosféra ústavu prohloubila Pošepného sklony k výzkumné práci.

V roce 1865 se vrátil jako geolog do Sedmihradska, kde během několika let nashromáždil velké množství dokumentačních materiálů. Sekční šéf oddělení hornictví na vídeňském ministerstvu financí P. Rittinger zadal Pošepnému výzkum rudního ložiska v Rodně, který proběhl v letech 1864 až 1865. Báňské ředitelství v Kluži uložilo Pošepnému v roce 1865 vypracování studie o ložisku zlata v Rosii, které dokončil v roce 1869. Výzkumy komplikoval místní šovinismus, který se střetával s Pošepného výbušnou povahou, a složité majetkové poměry, protože vedle státního závodu bylo na ložisku množství soukromých dolů. V Sedmihradsku se Pošepný seznámil i s dalšími ložisky. Při studiu různých ložisek rud železa, zlata, olova, zinku, ropy, soli a síry si pozorně všímal všech detailů. Tomu podřídil i metody podrobné důlní dokumentace. Uvědomoval si, že při dobývání rud mizí cenné doklady, které pokud nejsou zaznamenány geologem, jsou navždy ztraceny. Důlní mapy s dokonalým popisem geologie pomáhaly nejenom při navrhování směru další těžby, ale na základě takových informací bylo navrženo i zastavení provozu nerentabilních dolů. V letech 1859 – 1869 publikoval 33 prací, které přinesly nové poznatky a řada z nich měla syntetický charakter. Pošepný byl v březnu 1870 jmenován ministerstvem financí do funkce druhého hlavního uherského báňského geologa. Ve funkci prvního geologa tehdy pracoval Alexander Gesell (1839 – 1919). F. Pošepný nastoupil v létě roku 1872 do Banské Štiavnice, kde měl zkoumat státní doly na měď ve Špania Dolině, zlato v Magurce a polymetalické rudy v Nové Bani a zhotovit ložiskově geologické mapy. Do Špania Doliny přijel v létě 1872 a již v prosinci měl skicu mapy hotovou.[2] V zimních měsících pracoval na sestavení odborného posudku a přípravě geologické mapy ve Vídni, kterou předložil v únoru 1873. Báňské ředitelství požádalo Pošepného o zhotovení 15 profilů španiadolským ložiskem spolu s geologickou mapou Magurky, s krátkým textem pro katalog světové výstavy. Mapy i profily byly tak přesné, že nebyly nikdy překonané. V roce 1873 uskutečnil ve volném čase krátké pobyty ve Freibergu, Eislebenu a Stassfurtu. Od října 1873 pracoval na výzkumech v Nové Bani na Slovensku. Počátkem prosince 1873 měl prostudován celý rozsáhlý revír až na okolí Brehov a Pukanca. Výzkum dalších lokalit pokládal za důležitý s ohledem návaznosti geologických poměrů s banskoštiavnickým revírem. Z těchto důvodů studoval i vybrané rudní žíly v Kremnici. Koncem roku 1873 zkompletoval potřebné údaje o Nové Bani. Začátkem roku 1874 požádal báňského ředitele A. Pécha o odklad dokončení geologickomontanistické studie o novobanském rudním revíru. Současně požádal o dvouletou

dovolenou, aby mohl důkladně zpracovat shromážděné minerály, doplnit svoje vědecké studie a vytvořit generální mapu rudních ložisek v Uhersku. Místo toho mu byla povolena jen několikatýdenní dovolená na prostudování úložných poměrů v rakouských státních rtuťových dolech v Istrii, o kterých podal úřední zprávu. Báňské ředitelství mu vyčítalo, že si při plnění služebních povinností počíná svévolně. Příčina potíží spočívala v tom, že Pošepný svými názory o spolupráci vědy a praxe v hornictví předešel dobu. V těžebním průmyslu byla hlavní pracovní metodou empirie a výzkumy Pošepného byly hodnoceny jen z hlediska okamžité využitelnosti. Vztah k báňskému ředitelství se vyhrocoval, až bylo navrženo, aby byl Pošepného pracovní poměr zrušen. Proto v červnu 1874 Pošepný požádal o zproštění z funkce, od které si tolik sliboval. Dokončení prací ve Špania Dolině, Magurce a Nové Bani se blížilo, ale kvůli situaci nemohl stanovit přesný termín odevzdání. Projevil však ochotu dokončit práce i v případě, že by ze státních služeb odešel. Rozpracované zprávy dokončil až ve Vídni. Studiem ložisek na Slovensku získal další poznatky a prohloubil si geologickou erudici. Pošepný byl přesvědčen, že na mnohé otázky související s geologickou pozicí a s genezí rudních ložisek lze najít odpověď. Proto studoval genetické jevy, které mohly přispět k řešení některých obecných, ale i praktických otázek vzniku ložisek. Z geologie se postupně začala vyvíjet ložisková geologie jako nový obor, který při tehdejším úpadku dolování začal hrát důležitou roli při exploataci důlních revírů. V osnovách báňských akademií stále nebyly dostatečně propojeny teoretické předměty s praxí. Proto Pošepný navrhl v roce 1873 zřízení oddělení pro studium ložisek při Říšském geologickém ústavu ve Vídni. Návrh nebyl realizován. Po návratu do Vídně získal Pošepný v březnu 1875 místo ministerského podtajemníka. Jako montánní geolog pracoval na ministerstvu orby a zhotovoval externí posudky o ložiskách v Rakousku a Istrii. Příležitost k dalšímu výzkumu přineslo pověření ke geologickému a báňskému průzkumu na tyrolských ložiskách zlata ve Vysokých Taurách, mědi u Kitzbühelu a Brixlegu. V roce 1875 předložil Pošepný další návrh na zřízení samostatného montánně geologického ústavu, podřízeného ministerstvu orby – byl znovu zamítnut.

V roce 1876 byl vyslán jako zpravodaj ministerstva orby a ministerstva financí na světovou výstavu do Filadelfie. Cesta do Spojených států měla pro Pošepného zásadní význam. V jeho práci ho utvrdila četba americké geologické literatury. V průběhu pobytu navštívil hlavní důlní oblasti v Nevadě a Kalifornii a navázal osobní přátelství s americkými geology, zejména s newyorským profesorem geologie J. Raymondem.

Na jarním zasedání Spolku rakouských inženýrů a architektů ve Vídni v roce 1879 vyložil své stanovisko v přednáškách, které publikoval v následujícím roce.[3] V práci vysvětlil, jak vzestup těžební činnosti vedl k úpadku rudního hornictví v rakouských zemích. To bylo zapříčiněno nedostatečným zpracováním geologie jednotlivých ložisek. Soustavné shromažďování vzorků, map a další dokumentace je nutné ke zpřesňování poznatků o ložisku nerostných surovin. Geologické výzkumy mají vědeckou, ale především ekonomickou hodnotu. Bez pochopení zákonitostí výskytu a vzniku by byla ložiska nerostných surovin vyhledávána hůř než houby v lese, protože každý houbař ví, pod kterým stromem rostou hřiby. Člověk si však po staletí zvykl na náhodné nálezy bohatých ložisek surovin. Horník potřebuje rudu a ne hypotézu o vzniku ložiska, ale když je potřeba zrudnění najít, je dobré znát, jak vzniklo. Z toho lze odvodit, kde ložiska hledat a jak je těžit. Pošepný zastával názor, že bez pochopení vzniku ložiska nelze dát spolehlivou odpověď na otázky, které horníky zajímají.

K prosazení oboru ložiskové geologie jako samostatné vědní discipliny neváhal využít ani rakouské okupace Bosny a Hercegoviny v roce 1878.[4] Navrhl provést geologické zmapování těchto zemí speciálním útvarem vojenských kartografů a pro rakouský zeměpisný úřad ve Vídni uspořádal na přelomu let 1878/9 pro jeho pracovníky cyklus přednášek o geologickém mapování. K prosazení nových názorů byl Pošepným založen *Archiv für praktische Geologie*, jehož první svazek vyšel v roce 1880. V něm vyšla řada publikací, které byly zaměřeny na nový obor ložiskové geologie. Pošepného představy vztahu dolování a ložiskové geologie pomalu získávaly příznivější odezvu i na oficiálních místech. Na vydání prvního svazku Archivu přidělilo ministerstvo orby i finanční příspěvek. Naděje, že by bylo zřízeno pracoviště pro výzkum ložisek, však nebyla. V obsáhlém zdůvodnění z roku 1879 Pošepný navrhl ministerstvu orby doplnit technicky zaměřený výukový program rakouských báňských akademií povinnými přednáškami z oboru ložiskové geologie. Návrh přišel v době, kdy neekonomičnost tehdejších dobývacích metod spolu se sérií důlních katastrof vedly k úvahám o významu teorie pro praxi. Mezi okruhy vědeckých zájmů F. Pošepného patřila i ložiska zlata, se kterými se seznámil při působení v Sedmihradsku, na Slovensku a v alpských zemích a o kterých napsal několik prací již v letech 1867 až 1880. Události nabraly rychlý spád v roce 1879, kdy byly 8. září zřízeny výnosem císařského dvora nové katedry ložiskové geologie na báňských akademiích v Příbrami a v Leobenu. František Pošepný byl od roku 1882 pověřen přednáškami na akademii v Příbrami jako docent a od roku 1887 jako řádný profesor geologie a analytické chemie. Příbramské polymetalické ložisko poskytovalo široké studijní možnosti. Pošepný se však i v Příbrami setkal s nepochopením. Podle názorů kolegů z báňské akademie byl především teoretikem. Brzy se dostal do sporů s báňským ředitelstvím, jež nechápalo důležitost jeho výzkumů, kterým se vedle pedagogické činnosti věnoval osm let. Zhotovil množství skic, geologických náčrtků a map celého revíru a řadu poznámek k příbramským rudním žilám. Své poznatky publikoval v řadě článků. Význam jeho výzkumů býval snižován a někdy mu bylo upíráno i autorství. Devatenáct prací, které publikoval v letech 1880 – 1890, např. studie o alpských ložiskách i příbramských žilách, jsou zásadního významu a ukazují, že právě v Příbrami vznikly hlavní zásady jeho teorie o genezi rudních ložisek.

Evropští geologové se koncem 19. století zajímali nejen o původ rud, ale i o jejich vztahy k horninám a struktuře zemské kůry. Genetické závěry, které vycházely z názorů Grimmových nebo ze schémat vypracovaných saskou geologickou školou, nemohly uspokojivě vysvětlit vznik ložisek. V 80. letech 19. století našla četné zastánce v Německu i jinde teorie profesora Fridolina Sandbergera o vzniku rudních ložisek

laterální sekrecí, podle které k vytvoření ložisek rud dochází po vyloužení kovů cirkulující vodou z okolních hornin a jejich následným usazením na vhodných místech. Pošepný píše, že *„Sandbergerova hypotéza nacházela původně mnoho zastánců zvláště mezi mineralogy, protože umožňovala nejobšírnější genetické zevšeobecňování, aniž by badatel musel opustit svou sbírku minerálů a laboratoř, aby sestoupil do dolu a studoval rudy v místě jejich vzniku.*" Pošepný měl ke zkoumání rudních ložisek jiný přístup, při kterém se snažil postihnout co nejvíce hledisek tak, aby věrohodně objasnil vznik ložisek. V souvislosti s přesvědčením o hlubinném zdroji kovů Pošepný a Vogt přišli s představou o vzniku rud z horkých roztoků. Sandberger a Pošepný svými pracemi vyjadřují klasický vědecký zápas vody a ohně, známý již od antických dob. Spor se vyhrotil v roce 1889 ve střetnutí obou stran na stránkách ústředního báňského časopisu Őesterreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen. Spor nedospěl řešení. Protichůdná nesmiřitelná polemika byla z příkazu ministerstva orby zastavena. Pře se uzavřela až o šest let později, kdy ve druhém svazku Archivu bylo otištěno Pošepného souhrnné stanovisko k polemice s příbramským ředitelstvím, bohužel již posmrtně.

Tyto okolnosti a znemožnění dalšího výzkumu příbramského ložiska ze strany příbramského ředitelství byly jedním z důvodů jeho rezignace na místo profesora na katedře báňské akademie. V roce 1888 požádal ze zdravotních důvodů o roční dovolenou a v roce 1889 odešel do důchodu a přestěhoval se do Vídně. Důchodu, do kterého odešel ve věku 53 let, využil k uskutečnění řady zahraničních cest a získávání dalších poznatků k ověření své teorie o vzniku rudních ložisek. Po výpravě na Ural znovu navštívil Sedmihradsko a další důlní oblasti v Německu, Anglii, Norsku, ve Francii, Švédsku, v Itálii i Sardinii, v Řecku i Palestině. Pokračoval ve studiu dalších českých rudních oblastí, což bylo součástí příprav na zamýšlené dílo o rudních ložiskách českých zemí. K nim vydal v roce 1891 pouze přehlednou mapu ložisek a důlních podniků. V posledních letech života revidoval své starší názory a pracoval na syntéze, kterou se stala *Geneze rudních ložisek*, vydaná v New Yorku v roce 1893.[5] Léta výzkumů shrnul do obsáhlého díla, vydaného v roce 1895, *Das Goldvorkommen Böhmens und der benachbarten Länder*. Dílo *Geneze rudních ložisek* napsal po celoživotním studiu ložisek nerostných surovin, protože si uvědomoval, že jeho poznatky tvoří jen kamínek do mozaiky pochopení problematiky. Důležité bylo, jak pokračovat dál, a proto své poznatky předložil americkým kolegům k diskusi. To byla hozená rukavice genetika negenetikům. Pošepný píše: *„Genetický systém se neobejde bez hypotéz a možná. že nám po nějakou dobu nebude přinášet praktický užitek, ale jako každý jiný pěstovaný obor geologie nabude trvalejších hodnot v pravý čas."* Bez znalostí geneze ložiska nelze předvídat jeho vlastnosti ani je systematicky hledat, zkoumat a hodnotit. Pošepný byl přesvědčen, že tvar a obsah ložisek jsou důsledkem právě těch fenoménů, kterými se američtí geologové na rozdíl od evropských do té doby nezabývali. Proto jeho přístup vyvolal v Americe velký ohlas, kterého se mu v Evropě nedostalo. Pro Ameriku znamenalo dílo o genezi ložisek silný impuls k rozvoji ložiskové geologie. Naopak většině evropských geologů připomínalo Pošepného jméno pouze spor, který vedl s profesorem Fridolinem Sandbergerem. František Pošepný zemřel 27. března 1895 v Döblingu, pohřben byl v rodné Jilemnici.

Pošepného metody poznávání byly velmi podrobné, analytické, se schopností zobecňovat. To dovedlo Pošepného k moderním představám o vzniku ložisek v době, kdy pro to neexistoval dostatek důkazů. Pošepný věřil, že geneze ložisek je řešitelná a že je jejich klasifikace na genetickém základě možná. Řada Pošepného hypotéz byla potvrzena až o sto let později. Teprve v prů-

běhu 20. století byly otázky vzniku ložisek řešeny pomocí modelování v laboratořích a díky matematickému zhodnocení množství dat, pořízených moderními analytickými metodami. Názory Pošepného na genezi rudních ložisek shrnul Pouba.[6] Pošepný si uvědomil, že hlubinná cirkulace vody je součástí cirkulace povrchové. To bylo ověřeno až izotopickými analýzami kyslíku a vodíku ve druhé polovině 20. století, kdy bylo prokázáno, že směšování povrchových a magmatických vod je v přírodě běžné. Byl magmatista a hydrotermalista, i když nepoužíval termín hydrotermální, ale minerální, to znamená mineralizovaný roztok. Přitom rozlišoval roztoky svrchního a hlubšího patra zemské kůry. Vody hlubšího patra vlivem tlaku a teploty mají vyšší rozpouštěcí schopnost a při výstupu k povrchu se z nich postupně tvoří ložiska. Uznával laterální sekreci pouze v oblasti cirkulace povrchových vod, ale předpokládal, že vody svrchního patra se v hloubce, kde se dostávají do spodního patra, mohou pohybovat do stran na určitou vzdálenost. Voda, která v hloubce nemůže být úplně chemicky využita, stoupá k zemskému povrchu díky své vyšší teplotě. To je základem tzv. ascendentní teorie. Pošepný odvozoval původ kovů z hlubších částí zemské kůry a svrchního zemského pláště. Studiem těchto částí Země se geologové začali zabývat až ve 20. století. Pošepný byl jedním z hlavních iniciátorů a v jistém slova smyslu zakladatelem metalogeneze jako vědního oboru. Za klíč k řešení geneze sedimentárních a reziduálních ložisek pokládal komplexní paleogeologickou a paleogeografickou rekonstrukci. Byl si vědom významného působení organických složek v horninách, zejména rozptýlených organických látek, na krystalizaci rudních minerálů. Myšlenkami, kterými zobecnil svá pozorování a studia na ložiskách nerostných surovin různého typu, předběhl vývoj oboru v mnoha směrech o desítky let. Jeho myšlenky pochopili nejprve američtí geologové a později je přijal celý geologický svět. Teprve po vytvoření Československé akademie věd a samostatného státního geologického rezortu se Pošepnému dostalo uznání i u nás. Pošepného medaile, která se uděluje vynikajícím badatelům v anorganických přírodních vědách, je zároveň symbolem uznání na autoritách nezávislých vědeckých pracovníků.

Poznámky

1 POŠEPNÝ, F.: *Geologický spolek v Jilemnici.* Živa, *5*, 1857, s. 281-282; týž: *Některé poměry permského útvaru v severovýchodních Čechách.* Živa, *7*, 1859, s. 211-218.

2 HERČKO, I.: *Štyria vynikajúci absolventi banskoštiavnickej akademie.* Minerál, *13,* 2005, č. 3, s. 197-201.

3 POŠEPNÝ, F.: *Geologie und Bergbau in ihren gegenseitigen Beziehungen.* Freiberg, Archiv für praktische Geologie, *1*, 1880, s. 529-631.

4 MAJER, J.: *Život a dílo Františka Pošepného.* In: Pošepný, F.: Geneze rudních ložisek. Praha, ÚÚG a Academia 1986, s. 169-177.

5 POŠEPNÝ, F.: *The Genesis of Ore Deposits.* New York 1893.

6 POUBA, Z.: *Život a dílo Františka Pošepného.* In: Pošepný, F.: Geneze rudních ložisek. Praha, ÚÚG a Academia 1986, s. 151-168.

Dvě metafory Karla Krause a naše noviny

Karel Hvížďala

Když se mladý student Karl Kraus (1874 Jičín – 1936 Vídeň) rozhlížel po Vídni, kam se rodina dva roky po jeho narození přestěhovala, byl svědkem bourání slavné literární kavárny Café Griesteidl, na jejímž místě se začala stavět budova Burgtheateru. Kraus v této skutečnosti později viděl meta-

foru: vládu slova a literatury nahrazuje vláda obrazu, divadla, fasády a ornamentu, který pravou podstatu věcí maskuje. Záhy si uvědomil, že sám Burgtheater je maskou. Byl postaven tak, aby z jednotlivých lóží bylo spíš vidět do jiných lóží, než na jeviště, a aby se tam daly konat plesy. Společnost navštěvující divadlo se tam scházela víc za účelem sebepředvádění, než aby sledovala, co se tam předvádělo. Víc než výkony herců je zajímalo jejich a své vlastní oblečení. Vídeňská honorace vystavovala na odiv své kostýmy, důstojníci barevné uniformy a civilisté pestré umělé oblečení, doplněné stojáčky a cylindry. Kostýmy přesně odpovídaly vnějším fasádám budov, které se stavěly, byť šlo o konec 19. století, ve stylu benátských paláců, nebo jako v gotice či renesanci. Stavební styl sloužil jako maska společnosti a odporoval i funkci institucí, které v nich sídlily. V kašírovaných kulisách se hovořilo o liberálnosti, rovnosti, volnosti, ale za nimi se připravovala válka a běsnila krutá zloba počáteční industriální společnosti. A nakonec sám Kraus, když se v roce 1913 zamiloval do Sidonie Nádherné z Borutína, musel přistoupit na stejnou hru, kterou opovrhoval: jejich vztah zůstal dlouho utajen, chodil v *převlečení*, jak napsal profesor Krolop, protože tehdy vztah židovského intelektuála se šlechtičnou byl společensky nepřijatelný, i když oba pocházeli ze zámožných rodin a žili jako rentiéři. Fascinován rozdílem mezi tím, jak věci a lidé vypadají a mezi tím, jací lidé jsou a jakému účelu věci slouží, napsal větu: *Fasáda je ornament ducha.* A jinde: *Maska nám říká víc než obličej. Přestrojení zdůrazňuje osobnost. „Zjišťoval korupci ducha, která se projevuje v korupci řeči skrze fráze,“* napsal o něm Karel Čapek.

Kamarádil se s architektem Adolfem Loosem a společně byli přesvědčeni, že to, co je v architektuře ornamentem, je v jazyce frází. Vystupovali tvrdě za odstranění všech kudrlinek, které jen maskují neexistenci názoru a myšlenky. I když právě tyto ornamenty a masky vypovídají hodně o duši, neboť prozrazují, jak společnost či lidé chtějí být viděni. *Die Frage von Sein und Schein* a odpověď na ni je nejpřesnější diagnózou člověka i společnosti. V zániku řeči jako způsobu pojmenování viděl zánik myšlení. Z každého přesného slova se radoval tiše a vnitřně. Bral je takřka do ruky jako vzácné věci. Cítil se být vězněm slov. Řeč jako médium a řeč jako zrcadlo národa jsou témata, kterým se věnoval celý život. Byl přesvědčen, že ten, kdo necítí svoji vlastní řeč, nemůže rozvíjet ani své vlastní myšlení a duchovní potenciál. Říkal: Ten, kdo nerozumí vlastní řeči, je schopen ji bez výčitek svědomí zneužívat k prosazení svých zájmů. Filosof, básník či nadaný novinář naopak slouží řeči, nechá se jí vést a pomocí jazyka objevuje svět, který ho obklopuje. Jde proti času a jeho hodnotám. Vyrušuje, provokuje ty, kteří žijí v závětří na vlně času a pohodlně po něm kloužou. Připadal si jako obyvatel planety Saturn, který dostal roli v pozemské opičí komedii.

Pokoušel se osvobodit lidstvo od tyranie veřejných frází. Hlavní zdroj všech mystifikací viděl ve špatných, užvaněných a bodrých novinách, které znehodnocují fantazii a špiní jazyk. V Pochodni číslo 521 dokonce napsal: *Každé nové noviny jsou zločinem na lidskosti*. Všechny tehdejší noviny se mu zdály příliš zjednodušující. Julius Benda v roce 1927 poprvé ve své knize *La trahison des cleres* použil termín *zrada intelektuálů*. Karl Kraus s ním rovněž operoval. Tvrdil, že noviny mají nejen tvář, ale i zadnici: inzeráty, které ještě přesněji než psané články vypovídají o tom, o co novinám ve skutečnosti jde.

Ve svém časopise *Die Fackel* často zkoumal pozadí slov a hledal jejich přesný význam, neboť věřil, že skrývají hlubší výpověď o lidské zkušenosti, než je jejich prvoplánové používání v žitém čase. Svou mimořádnou jazykovou citlivostí odkrýval, jak zvláště u vzdělaných lidí se postupně ztrácí schopnost flexibility a jejich myšlení

se znejasňuje díky ideologickým šablonám. Poukazoval na to, že jejich promluvy jsou jen skládačky z klišé. Převaha fejetonů v novinách byla pro něj signálem prozrazujícím neexistenci přesné myšlenky, protože ve fejetonu je pouze pocit zdrojem názoru a konečného soudu.

V roce 1934, po nástupu nacismu v Německu, se náhle odmlčel a prohlásil, že násilí není objektem polemiky. Křičel, když ostatní mlčeli. A když ostatní se začali nesměle ozývat, utichl. Krausovo sveřepé ticho bylo výrazem největšího protestu. Mlčení v jeho kontextu fungovalo jako výkřik.

Čteme-li *Die Fackel* (Nr. 657) pozorně, zjistíme, že si jeho vydavatel všiml nepatrné noticky v novinách, která oznamovala, že město České Budějovice zahubilo 5000 koček v plynových komorách. Karl Kraus zemřel 12. června 1936, tedy dřív, než se mohl přesvědčit, že i za touto skutečností vytušil tragickou metaforu. Tím naplnil jen to, co si už v roce 1914 zapsal: *Budoucnost je to, čím žijí umělci.* A ještě později: *Stát se musí to, co si neumíme představit, a když to umíme, tak se to nestane.* Tvorba pro něj znamenala i šamanské zaříkávání: věřil v moc přesného slova. Krausův byt ve Vídni byl těsně po nástupu fašistů k moci vypleněn, stejně jako po válce byl vyrabován zámek hraběnky Sidonie Nádherné ve Vrchotových Janovicích u Votic nejprve Rusy a později komunisty.

Die Fackel, česky Pochodeň, měla za 37 let 922 čísel, dohromady 30 000 stránek. Mezi válkami byla kulturní elitou považována za jeden ze tří nejdůležitějších kulturních časopisů, které vycházely v němčině, a Karl Kraus byl jedním z nejpozoruhodnějších novinářů-spisovatelů a zároveň kritiků novin a znehodnoceného jazyka své doby. *Konečné řešení kočičí otázky*, jak by se jeho text z Pochodně z roku 1924 mohl jmenovat, to jen důrazně podtrhává. Karl Kraus vedl celý život urputný boj s frází a klišé, který nemohl nikdy vyhrát, a proto mají jeho otázky stálou platnost. Byl ochoten podstoupit oběti, aniž se předem ptal, jestli se mu vyplatí. Možná, že právě toto je jeho nejhlubší odkaz vypočítavé a lesklé současnosti, která se soustřeďuje jen na momentální vítězství. Taky by se dalo říci: Krausovo dnešní vítězství je vidět s odstupem času jen na pozadí jeho celoživotních proher.

Nyní se podívejme Krausovým kritickým rastrem na současné naše hlavní deníky a pokusme se najít odpovědi na některé otázky, které si tento autor kladl už na začátku minulého století.

Český intelektuál zrazuje slabými protesty proti simulakrům

Jak a čím se dopouští zrady na svém poslání český intelektuál v médiích na začátku XXI. století?

Nebo, abychom dále parafrázovali provokativního Karl Krause: V čem jsou české noviny zločinem na lidskosti?

Je-li budoucnost to, čím podle něj žijí umělci a elity, tak toto poslání naše média zrazují v prvé řadě tím, že ve své většině zrušila kategorii času: žijí převážně přítomností. Minulost je nudná a budoucnost složitá. Důsledek: ze zpráv se vytrácí kontext. Informace se mění v aktualitu. Přičemž, jak už to kdysi definoval Hans Georg Gadamer, informace je takový druh sdělení, který s odstupem od události, o které něco sděluje, nabývá na významu. S aktualitou je tomu opačně: Její význam se vzdáleností od události, o které referuje, rychle klesá. Jenže z člověka se stává občan tím, že sám o sobě vědomě rozhoduje. A aby mohl o sobě rozhodovat, musí k tomu mít relevantní informace, a ty se právě z médií vytrácejí. Aktualita a zábavné info jsou pouze simulakrum, které skutečnou informaci předstírají, jsou tedy pohodlnou lží. Uvedu příklad: Lidové noviny před časem přinesly titulek s názvem *Schůzi sněmovny provázely spory.* Mimořádná schůze měla být o zdravotnictví a mělo se na ní jednat o čty-

řech zákonech. Článek však místo o zákonech se podrobně věnuje hádkám a to ještě spíše způsobu vedení hádky, než kvůli čemu vznikla. Informace je nahrazena transferem emocí, které mají čtenářsky vyšší přitažlivost než jádro sporu či složité zákony, které se mají projednávat a které ovšem budou mít dopad na nás na všechny. Hádky se nás netýkají skoro vůbec.

Další z častých podvodů, s kterými se v novinách můžeme setkat, je postaven na přitažlivosti slov peníze, smrt, moc a sex a personifikaci jejich obsahů. Agentury, které pro noviny pracují, totiž zjistily, že jakékoliv sdělení o Viktoru Koženém, Vladimíru Železném či Václavu Klausovi zvyšuje náklad, a s tím se tito lidé naučili pracovat: Vypouštějí sdělení, která pak plní stránky novin a o kterých se za pár dnů už neví a nikdo se k nim nevrací. Zmíněné osoby si hlídají jen hladinu své prezentace a snaží se ji udržet na vysoké úrovni. Připomeňme třeba založení strany Viktor Kožený – Občanská federální demokracie, s kterou chtěl na zlomu roku kandidovat do Evropského parlamentu. Ač byla její chimérnost zjevná z mnoha důvodů (jeho strana neměla tehdy ani podpisy stvrzený počet osob, ani registraci), hlavní deníky ji věnovaly na předních stranách několikasloupcové články. Dnes se to jen potvrzuje: Kožený nesplňuje hlavní podmínku: nemá trvalé ani dlouhodobé bydliště v České republice, jen o ně požádal. A i kdyby je měl a do Čech přijel, skončil by ve vězení, neboť je na něj vydán zatykač. Redakce tuto skutečnost věděly, a přesto tím zcela zbytečně plnily nejdůležitější prostor novin.

Jak napsal David Halberstam: Úspěch takovýchto lidí spočívá v tom, že se sami stávají permanentní zprávou. A novináři se stávají součástí jejich cirkusu a ani si nelámou hlavy ověřováním sdělení, která tito lidé vypouštějí. McCarthy byl na začátku padesátých let minulého století čtyři roky na titulní straně Chicago Tribune a nikdo jeho sdělení neověřoval. Když novináři potřebovali zprávu, vždy dodal jedno nebo dvě nepodložená obvinění. Když jistý newyorský nakladatel zavolal Murreymu Marderovi do The Washington Post, jestli by o McCarthyho tajném plánu stát se prezidentem nenapsal knihu, komentátor odpověděl: *Joe neplánuje ani s kým bude obědvat. Pouze neúnavně hledá příležitost, jak se dostat do titulků novin: každý den proto musel přijít s novým útokem*. Podobně se chovají i některé naše mediální hvězdy.

Jestli média pracují s informacemi nebo s emocemi a způsob informování o mediálních hvězdách, tedy jestli jen zmnožují jejich výkřiky nebo odhalují jejich prázdnotu, je právě to, co dělí mimo jiné média na prestižní, střední proud a masové televize a noviny. Český intelektuál zrazuje svou společnost tím, že se částečně na vytváření těchto simulakrů podílí a veřejně a hlasitě proti nim neprotestuje. Washington Post se stal prestižním médiem právě proto, že na hru McCarthyho nepřistoupila ani redakce ani vydavatelé: Spolumajitelka listu paní Agnes Meyer byla jedním z prvních lidí, kdo proti falešné hře McCarthyho v USA veřejně vystoupil. U nás neexistuje list, který by na faleš zpravodajství soustavně poukazoval: Volby do Evropského parlamentu se blíží a o straně Viktora Koženého neslyšíme skoro ani slovo. (Text byl psán na jaře 2004 – pozn. red.)

Fakta se škrabošce příliš příčí

Jakou masku si nasazuje v roce 2004 česká a moravská společnost v médiích a o čem tato škraboška vypovídá?

Naše maska je evidentně veselá, barevná a bezstarostná. Když jsem kvůli tomuto článku delší dobu listoval soustavněji na jaře roku 2004 hlavními deníky, uvízla mi v hlavě fotografie našich politiků v divadelních vězeňských kostýmech, neboť byla na titulních stranách všech deníků několik dní a poslední branci v modrých jakoby vězeňských úborech s velkými zelenými pytli a celostranové inzeráty na levné řetěz-

ce obchodní sítě Lidl, kde nejdražší zboží pořídíte do 300 korun, a inzertní přílohy Zahrada, kde se zase dozvíte, že u Mountfieldu se točí Kolo štěstí a že lidé urychleně skupují stroje na sečení trávy a dravce, kteří nezklamou ani v džungli. (V sousedním Německu stejné inzeráty najdete jen v bulvárním Bildu.)

Na první pohled dle našich novin vypadáme jako vyrovnaná, prosperující společnost, která sice má ráda levné zboží, ale zato hodně času tráví na zahradě, kam zřejmě dojíždí auty, neboť jejich inzeráty jsou, co se týče velikosti a frekvence, na třetím místě.

Inzertní *zadnice našich novin*, řečeno slovníkem Karl Krause, jen tedy stvrzuje tvář novin, v nichž jsou důležitější starosti majitelů agresivních psů, než rozšíření NATO, které je garantem bezpečnosti všech našich občanů (viz titulní strana MFDnes z 30. 3. 2004). Ukazují-li inzeráty přesněji než články, jak říká Kraus, o co našim novinám (vydavatelům) jde, pak je to snaha podpořit naše sebeuspokojení a ne nás vyvést z omylu, což je nebezpečný trend, neboť se týká všech hlavních deníků.

Začnu-li naše noviny číst zevrubněji, vynoří se mi z nich v hlavě tři slova, která z běžných klišé vystupují: VYHRAJTE, ZPOŽDĚNÍ a TEROR/TERORISTA. Jinými slovy: příslib štěstí, symptom špatné organizace práce a přízrak strachu. Jen první slovo odpovídá vypůjčené masce, ostatní signalizují, že naše skutečná tvář bude komplikovanější a zakaboněnější. Za špatnou organizací je možné tušit technologickou i systémovou nekázeň, nezaujatost pro věc i pohodlnost a za způsobem referování o teroristických činech obavy z neznámého. Možná, že i náš každotýdenní útěk na chalupy a chaty je rovněž jen jistým, byť třeba nevědomým útěkem do bezpečného hnízda, kde občana neohrožují změny ani (zdánlivě) teroristé. Model přežívání v ústraní a za větrem se nám dlouhodobě vyplácel, takže ho opakujeme i v situaci, kdy nás ohrožuje tím, že se na Evropu nepřipojujeme dost rychle a ještě z ní máme strach. Zpoždění a vady má u nás vše, co nás má spojovat se světem: opravy a stavby dálnic, zavedení rychlého internetu, start rychlovlaku, který nás má spojovat s Evropou, přesuny úředníků do Bruselu, letadla vykazují nadměrný počet poruch atd. atd.

To prozrazuje i zbytnělá frekvence pojmu NÁRODNÍ ZÁJMY nejen ve slovníku velké většiny našich politiků, ale i fakt, že s tímto sloganem jdou všechny politické strany do červnových voleb poslanců do Evropského parlamentu, ač tam nejsou poslanci uskupeni podle národních frakcí, ale podle politické orientace. V praxi to znamená, že největší frakce lidovecká bude hájit své pravicově křesťanské hodnoty, sociální demokraté svou sociálně tržní politiku atd. Poslanci jednotlivých zemí pro konkrétní problémy, které bude parlament řešit, budou muset nejdříve hledat řešení, které oni považují za nejvýhodnější nejen pro svou zemi, ale hlavně pro celou Evropu. K tomu budou muset mít nejprve spojence uvnitř frakce, a když se dohodnou na nějakém kompromisním společném stanovisku, které budou navenek prosazovat, tak i v plénu, a to zřejmě tak, aby tam dosáhli takzvané dvojí většiny: nejen poslaneckých hlasů, ale i obyvatelstva zemí, které dané hlasy zastupují.

O tom ale naše noviny nepíší, nedemaskují falešnost kampaně: to už je pro ně moc složité téma. Skutečnost i ve volbách bude mít nasazenu pohodlnou masku, ač o národní zájmy šlo především do 1. května, tedy prakticky do voleb, které jsou v červnu. Od května už půjde spíše o Evropu jako celek.

Vrátíme-li se k naší úvodní otázce, můžeme říci, že naše maska vypovídá hlavně o strachu z pohledu do zrcadla. (Podle Práva z 18. března by lidé vyměnili část svobod za bezpečnost, zatímco v normálním světě je riziko nedílnou součástí života. U nás představují jistoty větší hodnotu než

svoboda.) Taky by se dalo říci, jak napsal Milan Kundera v eseji Nemilovaný syn rodiny: *„Zalíbilo se nám v zahrádce, která leží mimo dějiny.“* To je i důvod, proč v novinách čím dál tím víc převládá jako žánr zastřený fejeton i na komentářových stránkách: pocit podporuje masku. Fakta se škrabošce příliš příčí.

Strach, neschopnost vést dialog a neúcta k pravidlům

O jakých skutečnostech by měli hovořit v novinách šamani, aby je zařekli?

Hlavně o takových, které nás oslabují a ohrožují naši podstatu, nebo, abychom navázali na Milana Kunderu, které nás vyřazují z dějin. Upozorním na tři takové skutečnosti.

Zaprvé identifikovat kořeny našeho strachu, který se projevuje i ve vztahu k Bruselu (který je velice podobný strachu původně z Vídně a později z Moskvy), Evropy (jako byl dříve ze Sovětského svazu a Rakouska-Uherska) a poukázat na to, že se chováme jako politici a generálové, kteří vždy vybojovávají staré bitvy na novém bojišti. Evropskou unii sice můžeme přežít jako komunismus či monarchii, ale jenom jako její lokajové. Tam, kde lidé nebudou na školách připravováni na nejšpičkovější technologie, nikdo nebude budovat Silicon Valley, ale jen montážní závody, kde mohou pracovat podprůměrně kvalifikované síly se zkušenostmi z minulého století. Pokud se chceme podílet na výhodách i rizicích nové Evropy a tím pádem sbírat zkušenosti, nesmíme se jí bát. Vlastně musíme opustit starou obrozeneckou vizi, že *země česká* je ideální krajina kdesi za neprůhlednou a neproniknutelnou zdí, obývaná *slavným plemenem* potomků *božích bojovníků,* před kterými se krčila celá Evropa, a přiznat si to, co jsme si tehdy nepřiznali, že jsme pestrá společnost, jejíž vývoj byl mnohokrát poškozen, naposled hnědou a pak rudou totalitou, etnicky vyčištěná, tedy nezdravě homogenní (např. ve Švýcarsku žije 20 procent cizinců, v Německu deset), a stále se zmenšující ve stále se zvětšující Evropě. Naše další šance tedy rozhodně nejsou a nemohou být v dalším uzamykání, ale v co největším a nejširším otevírání. Každé naše zpoždění snižuje šance, abychom obstáli v nejrůznějších soutěžích, které se okolo vypisují.

Za druhé: naučit se vážit si kompromisu a vést dialog.

EU je racionální konstrukt, který má evropské země ochránit před zbezvýznamněním. Obrovský technologický předstih Spojených států, mohutný nástup Číny, která uzákonila ochranu soukromého majetku a představuje nejprudčeji se rozvíjející ekonomiku na světě a jež bude mít během několika málo let jeden a půl miliardy obyvatel, nejspíš zcela změní rozložení sil na zeměkouli. Někteří futurologové předpovídají, že to povede k další integraci euroatlantické civilizace. Jiná cesta našim potomkům asi nezbude, pokud nenastane nějaká katastrofa, kterou si zatím nedovedeme představit.

Z toho vyplývá jedno: čím širší bude kontext, tedy čím větší bude správní celek, který se bude společně spravovat, tím obtížnější bude hledání a dosahování kompromisů a konsensů. Obstojí jen ten, kdo se tomuto umění řádně vyučí a nebude v něm vidět zradu vlastních zájmů.

Za třetí se budeme muset naučit přistupovat na stávající pravidla a ne je měnit tak, abychom sami se sebou nemuseli nic dělat a nebylo zapotřebí přemýšlet. Náš pohodlný vzorec chování jsme předvedli třeba 31. března 2004, kdy jsme si mohli ve všech novinách přečíst, že Pavel Telička, tedy náš *ministr v evropské vládě,* přeskočil v popularitě ministra vnitra. Politická reprezentace to nemohla pochopit, Vlastimil Tlustý z ODS byl rozhořčen a agentury vyšly okamžitě politické nabídce vstříc: Teličku vyřadily pro příště z hodnocení a zařadily ne jeho jako persónu, ale jeho úřad mezi hodnocené instituce, jako je

Ústavní soud, Sněmovna, Senát či úřad prezidenta. Než by politici přemýšleli o tom, proč je Telička předběhl, raději změnili pravidla, aby mohli dál žít ve své kleci, za neprůhlednou a neproniknutelnou zdí. Koneckonců i rozporuplný vztah literární obce k Milanu Kunderovi, skutečně prvnímu českému světově proslulému spisovateli, je jen metaforou našeho vztahu k pravidlům, které platí v okolním světě. Prozrazuje neochotu měřit úspěch pravidly, která platí v zahraničí.

Karl Kraus se domníval, že budeme-li jako novináři o těchto věcech více mluvit, nebude tak snadné malé a falešné hry provozovat. Právě v této skutečnosti spatřoval sílu slov. Když s ní jako novináři nepracujeme, zrazujeme jazyk, a tím i sami sebe. V tom je asi podstata odkazu Karla Krause, která platí i v XXI. století a svým šamanstvím nás spojuje i se staletími minulými. Přesným slovem můžeme zařeknout skutečnost: nezpůsobit si katastrofu jen tím, že jsme malý národ. Ale zároveň můžeme přehánět jako zakladatel románu Cervantes, který nechal Sanchovi vymlátit sto tři zubů. Zaříkávání nemusí mít úspěch, ale musíme se o ně pokusit, protože jen míra našeho vzdoru je mírou našeho neoportunismu, tedy naší skutečné autenticity.

Český ráj evropským geoparkem

Tomáš Řídkošil

Seznam UNESCO je zase bohatší. K nově zapsaným geoparkům se jako 25. člen *sítě evropských geoparků* přiřadil Český ráj. Rozhodli o tom poradci Světové geologické unie a UNESCO a Koordinační výbor v průběhu šesté konference sítě evropských geoparků, která se konala na ostrově Lesbos v Řecku. Zařazení Českého ráje mezi evropské geoparky bylo obhajováno v konkurenci návrhů z Portugalska, Španělska, Velké Británie, Norska, Švýcarska, Finska, Irska, Polska, Rakouska a Turecka (Zouros, N. 2005). Oproti předchozím letům byly zpřísněny požadavky na výběr kandidátů. Český ráj je prvním a zatím jediným evropským geoparkem v nových zemích Evropské unie. V průběhu roku 2006 bude spolu s ostatními nově vyhlášenými evropskými geoparky zařazen do sítě geoparků UNESCO. Domácí popularita však automaticky neznamená světové uznání. Zápis do sítě evropských geoparků i sítě geoparků UNESCO je dlouhodobý a složitý proces. Prestižního uznání bylo dosaženo díky hodnotám Českého ráje a zásluhou dlouholetého úsilí, ve kterém svoji roli sehrála i souhra šťastných náhod. Kvalitní příprava nominačních materiálů geoparku Český ráj a průběh jednání s koordinační jednotkou sítě evropských geoparků byly korunovány úspěchem. Výsledek nadšení a několikaleté spolupráce odborníků, pracovníků státní správy a politiků nepřišel nazmar.

Evropské geoparky UNESCO

Význam geologických věd vzrůstá díky intenzivnímu využívání nerostných zdrojů, i v souvislosti s dosaženým poznáním planety Země. S ohledem na nezbytnost zachování životního prostředí, ve kterém žijeme, se geologické vědy staly důležitější pro rozvoj společnosti. Z těchto důvodů vznikla nová iniciativa UNESCO, která se zabývá zachováním a využíváním geologického dědictví a ve které hrají klíčovou roli geoparky jako oblasti, které zahrnují lokality významné nejen z pohledu geologických věd. Důležitá jsou i estetická hlediska, jejich neopakovatelnost a vzácnost, která umožňuje jejich využití např. pro vzdělávání. Vedle geologických jsou důležité i další zají-

Loga světových a evropských geoparků.

mavosti, jako jsou kulturní a ekologické fenomény, archeologické a historické památky významné z celoevropského hlediska. Geopark spojuje propagaci geologického dědictví s regionálním rozvojem. Veřejnost se jejich prostřednictvím může seznámit nejen s geologickými procesy, ale může poznat význam přírodních zdrojů a jejich využití v hospodářské a kulturní historii. Geoparky jsou tvořeny jednotlivými geotopy, které mohou např. označovat zajímavé odkryvy hornin s výskyty vzácných nerostů a fosilií, stejně jako výjimečné krajinné fenomény. Definice UNESCO zdůrazňuje, že ke geotopům patří jevy jakékoliv velikosti, které mají pro vědu místní až nadnárodní význam, reprezentují krajinu a její geologickou historii, poskytují informace o geologických procesech a vývoji Země a jsou nepřemístitelné nebo ve výjimečných případech přemístitelné za cenu vysokých nákladů. Charakterizují krajinu a často vytvářejí prostředí pro život organismů, a tak péče o ně souvisí i s ochranou ohrožených druhů živočichů a rostlin. Geotopy tvoří významnou součást přírodního bohatství. Geotopy, které vynikají jedinečností i krásou a mají mimořádné hodnoty pro výzkum a výuku, mohou vyžadovat ochranu. Zejména tehdy, když jsou ohroženy např. zvětráváním, růstem vegetace, stavbami nebo jinými událostmi a procesy. Právní ochrana je důležitá v případech, když neexistují srovnatelné geotopy. Vedle vědeckých důvodů existuje i veřejný zájem na jejich zachování. Právní ochrana má smysl pouze pro ty geotopy, které mají mimořádný význam a zvláštní hodnoty pro vědu, výzkum, výuku nebo historii (Rubín, 1974). Geopark poskytuje obraz o vývoji Země a ukazuje vliv místního přírodního bohatství na ekonomický a kulturní rozvoj lidské společnosti. Proto je důležité jednotlivé jevy prezentovat v souvislostech. Proto jsou pro geoparky důležité archeologické a kulturní památky i ekologické hodnoty krajiny. Činnost geoparků přispívá k péči o přírodní prostředí a k udržitelnému rozvoji území. K tomu, aby geoparky mohly napomáhat hospodářskému rozvoji, musí mít dostatečně velkou rozlohu s jasně určenými hranicemi a svoji správu. Evropské geoparky podporují vědecký výzkum a vzdělávání v geologických disciplínách, archeologii, ekologii a dalších vědních disciplínách. V hospodářském rozvoji hrají aktivní úlohu při prosazování k životnímu prostředí šetrnému turismu a rekreaci. Přispívají k ochraně významných geologických jevů, dávají informace nejen v disciplínách jako jsou geomorfologie, sedimentologie, stratigrafie, strukturní a inženýrská geologie, vulkanologie, pedologie, speleo-

logie, hydrogeologie, mineralogie, paleontologie, petrografie, ekonomická geologie a historie těžby, ale především popularizují jejich výsledky. Geologické vědy se tak snaží zvýšit veřejné povědomí o dějích v neživé přírodě a přinášejí také relativně spolehlivé předpovědi. Koncepce pro budoucnost jsou utvářeny cílenými výzkumy a se znalostí geologické minulosti. Cílem je optimalizace využití hodnot krajiny a kulturního dědictví, revitalizace území a aktivní zapojení obyvatel do těchto procesů. Proto jsou zdokonalovány a v rámci sítě evropských geoparků šířeny metody propagace a popularizace. Smyslem těchto aktivit je udržitelný rozvoj regionu, výzkum a vzdělávání v různých vědních disciplínách. Zásadní je využívání hodnot území pro udržitelný rozvoj obcí.

Čtyři evropské geoparky – Réserve Géologique de Haute-Provence ve Francii, Zkamenělý les na ostrově Lesbos v Řecku, Vulkaneifel v Německu a Kulturní park Maestrazgo ve Španělsku – podepsaly na řeckém ostrově Lesbos v rámci konference o geoparcích dohodu, kterou vznikla Síť evropských geoparků. V této souvislosti se nabízí analogie s internetem, který byl původně vytvořen v rámci vojenského projektu Arpanet. Cílem bylo vytvořit počítačovou síť, která nemá žádný centrální bod. Po vyřazení jakéhokoliv počítače síť proto stále funguje. Když se do projektu zapojily univerzity, vynikla ještě další dimenze, kterou byla komunikace a efektivní výměna informací bez ohledu na geografické hranice. Síť geoparků patří v rámci Evropy k důležitým organizačním prvkům. Pomáhá při vzájemné propagaci a slouží jako fórum pro výměnu zkušeností a osvědčených postupů. Z pohledu liberální občanské společnosti představuje síť ideální prostředí pro šíření nových myšlenek, rozvoj demokracie, cestovního ruchu a obchodu. Jako evropský geopark je chápáno území s konkrétním geologickým dědictvím, které má strategii udržitelného rozvoje. Obvykle tvoří oblast, která je zajímavá z geologického i geomorfologického hlediska a zahrnuje lokality významné např. i z hlediska kultury a historie.

Po podpisu dohody získal program podporu ze strany sekce UNESCO pro vědy o Zemi, která evropský model zároveň využila k vytvoření celosvětové sítě geoparků UNESCO. Proto současně existuje označení *Evropský geopark* a od února 2004 celosvětové označení *Geopark UNESCO* nebo *Světový geopark*. Geoparky s geologickým dědictvím globálního významu se mohou ucházet o místo na seznamu světového dědictví (*World Heritage Site*), pokud splňují další náročná kritéria. Logo *Evropský geopark* je registrované ve všech zemích Evropské unie. Tato ochranná známka je přidělována geoparkům na základě splnění předepsaných a na místě kontrolovaných kritérií. Poskytování značky kvality pro udržitelně spravovaná evropská území s významným geologickým dědictvím, které má za cíl propagovat a podporovat produkty zaměřené na odpovědný hospodářský rozvoj. Prezentací a údržbou geologického dědictví, spolu s jeho udržitelným užíváním, by měly geoparky přispívat k uskutečňování cílů Agendy 21 (UNCED. Rio de Janeiro 1992) a světové vrcholné schůzky o trvale udržitelném rozvoji (WSSD. Johannesburg 2002).

Jak proběhla nominace UNESCO?

První zmínky o možné nominaci Českého ráje na Seznam světového dědictví UNESCO pocházejí ze studie ministerstva životního prostředí z 90. let 20. století, která vybírala lokality vhodné pro zápis v kategorii přírodní památka v České republice. Český ráj byl v tomto materiálu zmiňován vedle Bílých Karpat a Českého Švýcarska jako jedna z vhodných oblastí. V průběhu jednání mezi ministerstvem kultury, Správou chráněných krajinných oblastí České republiky, ministerstvem životního prostře-

dí a zástupcem České republiky při UNESCO vznikl záměr zapsat skalní města Českého ráje na Seznam UNESCO. Jménem SCHKO Český ráj a Sdružení Český ráj byla tehdejšímu ministru životního prostředí M. Kužvartovi odeslána žádost o zařazení Českého ráje do tzv. Indikativního soupisu památek pro zápis do Seznamu světového dědictví, který představuje pro UNESCO prvotní doporučení. Zápis na Indikativní seznam byl proveden v lednu 2001 a potvrzen v červenci 2001, a tak pro Českou republiku vznikl závazek, že nejpozději do roku 2005 budou připraveny potřebné podklady k nominaci.

Zpracováním odborných posudků, map, plánů a fotodokumentace byla pověřena Správa chráněných krajinných oblastí České republiky spolu se Správou chráněné krajinné oblasti Český ráj. Pro nominaci byly připraveny studie *Geologicko-geomorfologický popis skalních měst Českého ráje* od J. Adamoviče, V. Cílka a R. Mikuláše z Geologického ústavu Akademie věd a studie J. Hendrycha a M. Líčeníkové *Historický a kulturní potenciál Českého ráje*, která vznikla

Exkurze švédských studentů ve Votrubcově lomu na Kozákově. (Foto autor.)

ve Výzkumném ústavu okrasného zahradnictví Silva Taroucy a v Národním památkovém ústavu. *Analýzu potenciálu turistického a cestovního ruchu* nechalo zpracovat Sdružení Český ráj firmou DHV, a. s.

Ze strany odborníků se objevily k ambicióznímu projektu již v počátku výhrady. Na dalších jednáních bylo dohodnuto, že k zápisu do Seznamu světového dědictví UNESCO nebude navrženo celé území CHKO, ale jen skalní města**.** Zároveň odborníci navrhli nominovat Český ráj v kategorii přírodní památka a nedoporučili návrh v kategorii smíšených či kulturních památek. Po roce a půl dlouhých jednání byly rozšířeny hranice chráněné krajinné oblasti tak, aby byla pro budoucí přírodní památku UNESCO zajištěna potřebná ochranná pásma. K předání požadované dokumentace došlo v Centru světového dědictví UNESCO v Paříži v říjnu 2002. Od října 2002 do jara 2004 probíhala hodnocení. Posuzovatelem žádostí v kategorii přírodních památek je IUCN (*The International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources*), prestižní mezinárodní organizace pro ochranu přírody, jejíž hodnocení je významným podkladem pro rozhodování Výboru pro světové dědictví o zápisu posuzované památky na Seznam UNESCO.

V rámci hodnocení proběhla kontrola zajištění právní i fyzické ochrany památky, kterou provedl australský expert IUCN, doktor Stuart Chape. Po návštěvě Českého ráje na podzim v roku 2003 formuloval výhrady, že oblast je příliš dotčena negativními vlivy civilizace, že Český ráj je v zahraničí málo známý, geologické hodnoty tvoří malé a nesouvislé území a v lesích je velké zastoupení cizích, nepůvodních dřevin. Skalní města Českého ráje přísná kriteria IUCN nesplnila, a proto byla hodnotící zpráva experta kritická. Na doporučení stálého zástupce ČR při UNESCO Česká republika původní žádost stáhla. Odmítnutí UNESCO bývá zpravidla definitivní, zatímco stažení dává možnost předložit územně či věcně jinou variantu. Stažením kandidatury vytvořilo ministerstvo životního prostředí prostor pro hledání jiných způsobů, vhodných k zápisu Českého ráje do prestižních seznamů UNESCO. Toto stažení bylo oficiálně oznámeno na 28. jednání Výboru pro světové dědictví, konaném na přelomu června a července roku 2004 v čínském Suzhou.

Tehdejší náměstek sekce ochrany přírody a krajiny Ladislav Miko z ministerstva životního prostředí projednal na 1. mezinárodní konferenci o geoparcích v Pekingu možnost nominace Českého ráje jako evropského geoparku UNESCO. Nominační dokumentace byla v září roku 2004 spolu s oficiální žádostí o členství odeslána na koordinační výbor Sítě evropských geoparků včetně podpůrného prohlášení Sdružení Český ráj a Svazu českých ochránců přírody. Nominační dokumentace byla koordinačním výborem hodnocena pozitivně, bylo ji však třeba doplnit o zprávu o současných a připravovaných aktivitách v oblasti geoturismu. Dne 6. ledna 2005 se v budově Správy ochrany přírody v Praze uskutečnilo pracovní setkání, které se zabývalo žádostí České republiky k zapsání CHKO Český ráj do Světové sítě geoparků UNESCO. Ta navázala na proces zápisu skalních měst Českého ráje na Seznam světového dědictví. Cílem schůzky bylo podání informace o současném stavu žádosti, příprava návštěvy inspektorů a koordinaci institucí, které se Českému ráji věnují. Schůzku organizovaly M. Pásková z ministerstva životního prostředí a L. Šoltysová, vedoucí Správy CHKO Český ráj. Na jednání se zúčastnili J. Adamovič, V. Ložek, R. Mikuláš a J. Ulrych z Českého geologického ústavu AV ČR, J. Bruthans a J. Datel z Přírodovědecké fakulty UK a V. Ziegler z Pedagogické fakulty UK Praha, P. Pešout ze Správy ochrany přírody, A. Vopálková z odboru zvláště chráněných částí přírody a M. Holý z odboru geologie ministerstva

životního prostředí, P. Mixa reprezentoval Českou geologickou službu, J. Hendrych z Výzkumného ústavu krajiny a okrasného zahradnictví, J. Stemberk z Ústavu struktury a mechaniky hornin AV ČR a T. Řídkošil z Muzea Českého ráje v Turnově. V rámci přípravy projektu byla navázána spolupráce s příkladnými evropskými geoparky v Bergstrasse-Odenwald v Německu a s Kulturním parkem Kamptal v Rakousku. Do posledně jmenovaného geoparku byla uspořádána poznávací návštěva, které se zúčastnili ředitel Správy ochrany přírody ČR, vedoucí Správy CHKO Český ráj, pracovník Muzea Turnov, ředitel Národního centra šetrné turistiky, jednatel místní významné incomingové agentury Discovery a ředitelka odboru lidských sídel a člověka ministerstva životního prostředí. Cesta byla významným impulsem při dalších přípravách na nominaci.

Na začátku dubna 2005 proběhla inspekční návštěva osob pověřených koordinační jednotkou v potenciálním geoparku Český ráj. Nominační dokument byl upraven podle požadavků koordinační jednotky a na počátku května odeslán do sídla Sítě evropských geoparků. Organizaci inspekce spolu zajišťovaly odbor lidských sídel a člověka ministerstva, Správa CHKO Český ráj a Muzeum Českého ráje.

Vědecký význam geoparku Český ráj

Název Český ráj byl poprvé použit na konci 19. století a oslavoval půvab krajiny v okolí Turnova. V současnosti zahrnuje pestrý komplex krajinných typů s pískovcovými skalami, rybníky, lesy, archeologickými a historickými památkami na severovýchodě Čech. Hranice Českého ráje nejsou zcela přesně vymezeny. Kromě pískovcových oblastí v okolí Turnova, Malé Skály a Jičína se k nim na západě většinou připojuje i Mnichovohradišťsko, území jižně od Sobotky a Jičína, na severu část Semilska a Lomnicko a na východě území mezi Jičínem a Novou Pakou (Ziegler, 1977). Hranice geoparku Český ráj probíhá po silnicích mezi městy Jičín, Sobotka, Mnichovo Hradiště, Železný Brod, Bozkov, Jilemnice, Nová Paka a Jičín. Geopark Český ráj má své vstupní brány ve městech Jičín, Železný Brod, Bozkov, Jilemnice a Nová Paka a informační centra např. v Turnově a Lomnici nad Popelkou. Ta představují regionální a městská muzea, Správa CHKO, Bozkovské jeskyně a místní informační centra, která mají odborníky pracující nejen v různých oborech přírodních a společenských věd, ale také turistiky. Síť je uvnitř parku tvořená k prezentaci spolků, institucí, firem a jednotlivců. Umožňuje vzájemnou komunikaci, vyjadřování názorů a publikování a vyhledávání nejrůznějších informací, které směřují k udržitelnému rozvoji území.

Území je tvořeno horopisnými celky České tabule, kterou zastupuje Jičínská pahorkatina se svými nižšími orografickými celky, Turnovskou a Bělohradskou pahorkatinou. Středem území se táhne část Ještědsko-kozákovského hřbetu a severovýchod tvoří Krkonošské podhůří.

Český ráj je geologická učebnice, která ve srovnání s ostatními geoparky na území o rozloze necelých 700 km^2 poskytuje širokou škálou geologických fenoménů. Území geoparku bylo v průběhu stovek milionů let trvající historie opakovaně dnem moří i jezer, krystalizací hluboko pod povrchem vznikaly magmatity, jako např. žuly, sopky chrlily lávu a vyvrhovaly popel, probíhala vrásnění hornin, spolu se zdvihy nebo poklesy obrovských bloků zemské kůry. Kromě vnitřních geologických jsou zřetelné procesy způsobené vnějšími geologickými činiteli. Zhruba polovina území leží na mořských usazeninách křídy, které tvoří tabulové plošiny, lemované pásy bohatě členěných skal. Místy eroze rozčlenila původně souvislá souvrství tak, že vznikla malebná skalní zákoutí plná bizarních útvarů. Na tváři krajiny zapracovaly slunce, mráz, vítr a voda, aby vytvořily známá pís-

J. Tuzar, J. Adamovič, H. Kollman a M. Pásková při inspekci v geoparku Český ráj. (Foto autor.)

kovcová skalní města. A aby toho bylo ještě víc, geologické působení vody na zemském povrchu je v okolí Bozkova doplněno její podzemní činností v podobě krasových jevů. Vývoj probíhající stovky miliónů let se odrazil v pestrém souboru hornin, mezi kterými nechybí ani vzácné útržky, pocházející z hlubin zemského pláště. Pestré geologické procesy vytvořily ložiska železa, mědi, rtuti, uhlí, stavebního kamene, pokrývačských fylitů, sklářských písků, vápenců, hrnčířských a cihlářských hlín i naleziště drahých kamenů.

Nejstarší horniny tvoří železnobrodské krystalinikum. Původní spodnopaleozoické sedimenty s vložkami bazických vulkanitů a jejich tufů byly v karbonu přepracovány slabou regionální metamorfózou, při které vznikly chlorit-sericitické fylity, metadiabasy, bazické metatufity a mramory. Horniny železnobrodského krystalinika jsou překryty až 1800 m mocnými kontinentálními usazeninami mladopaleozoické mnichovohradišťské pánve (Pešek et al., 2001). Pánev, která vznikla jako deprese ve svrchním karbonu na rozhraní lugika a bohemika, byla v karbonu a permu vyplněna prachovci, jílovci, pískovci a slepenci v cyklickém vývoji. Pro utváření dnešního povrchu Novopacka měly tyto usazené horniny, které vznikly v mladších prvohorách a jsou nápadné svojí červenohnědou barvou, roz-

hodující význam. Usazené horniny podkrkonošské pánve jsou si složením, zbarvením a jinými vlastnostmi tak typické, že byly označeny názvem podkrkonošský permokarbon. K nejstarším vrstvám, které se ve svrchním karbonu ukládaly bezprostředně na zvrásněné podloží, patří až 300 metrů mocné stupenské vrstvy, proslulé bohatými nálezy tzv. zkamenělých dřev, jak jsou lidově nazývány části kmenů jehličnatých stromů, známé jako araukarity, které jsou místy hojné a dosahují značné délky. Největší část dosud nalezeného kmene, vystavená v muzeu v Nové Pace, je dlouhá 18 metrů. V arkózových pískovcích stupenských vrstev kolem Nové Paky se vzácně vyskytují otisky kmenů stromovitých plavuní nebo stromovitých typů přesliček. Také tzv. ploužnický obzor obsahuje rostlinné fosilie a vzácnější fosilní hmyz, šváby, otisky ryb i žraloků. Pozoruhodné jsou nálezy obojživelníků, tzv. krytolebců, kteří na břehu jezera zanechali ve stupenských vrstvách své stopy, tzv. saurichnity. Bohatství fosilií rostlin a živočichů ve vrstvách košťálovsko-kalenského obzoru je dokladem rozvoje života v době charakterizované prvními jehličnatými rostlinami i prvními obyvateli souše. Vedle nálezů otisků rostlin, zejména kapradin a přesliček, se poprvé objevují také jehličnaté rostliny. V jezerních vodách se prohánějí ryby rodu *Amblypterus* a *Paleoniscus* se sklovitými kosočtvernými šupinami a s nesouměrnou ocasní ploutví. Vedle ryb zde žili i žraloci. Tektonický neklid doprovázely výlevy ryolitů a intermediálních vulkanitů, jako jsou andezity, latity (tzv. melafyry) (Ulrich a Pivec, 1997). Novopacko a Kozákov jsou proslulé nálezy mnohých nerostů, které přímo s touto vulkanickou činností souvisejí. Naleziště achátů, jaspisů a různých odrůd křemene se táhnou v pruhu od Frýdštejna přes Kozákov k Lomnici nad Popelkou, a dále přes Karlov a Žďár na Staropacká hora s Levínem, na Kozinec a odtud přes Čisteckou hůru až na Rovně nad Dolní Kalnou.

Zhruba před 94 miliony lety proniklo do prostoru podél deprese labské zóny moře (Skoček a Valečka,1983, Klein,1966). Svými pískovcovými a slínovcovými sedimenty dalo v budoucnosti vzniknout vyhlášeným skalním městům. (Zahálka, 1918, Letošník, 1954, Čech et al; 1995). Skalní útvary v okolí Malé Skály vznikly vyzdvižením pískovců podél lužického zlomu do téměř svislé polohy, přičemž byly rozděleny řekou. Na levém břehu Jizery leží Suché skály a na pravém břehu pokračuje od Panteonu ke zříceninám hradu Frýdštejna (Balatka, 1978). Skalní město Drábovna je situované nad pravým břehem Jizery ve vrcholové plošině, která je členěna do několika částí skalními roklemi, jako jsou Vondrova, Foukané díry, Přední a Zadní kostel nebo Varta. Zalesněný vrch Sokola s projevy vulkanismu leží asi kilometr od Malé Skály nad Besedickými skalami (Balatka, 1977). Skalní město Chléviště se rozkládá na západním svahu Sokola a tvoří součást komplexu skal u Besedic. V pískovcovém skalním bradle Drábovny na západním svahu Kozákova jsou na území přírodní rezervace známé hluboké skalní převisy, Babí a Kudrnáčova pec, s nálezy po zpracování kozákovských jaspisů z doby kamenné (Balatka a Sládek, 1975). Betlémské skály leží při okraji plošiny mezi Jizerou a Klokočským potokem a jsou součástí přírodní rezervace Klokočské skály (Vítek, 1987). Klokočskými průchody, které tvoří 70 m dlouhou a 1-2 m širokou rozsedlinu, vedla stará kupecká slezská cesta. Jihovýchodně od průchodů stojí zbytky skalního hradu Rotštejna z konce 13. století. Nedaleko od osady Rohlinsko stojí skála hřibovitého tvaru se dvěma skalními branami, oddělenými úzkým pilířem, zvaná Trojnožka či Děravec. Nad údolím Klokočského potoka jsou známé zaoblené výchozy skal, tzv. sloní hřbety. Hruboskalské skalní město je tvořené stovkami pískovcových věží a bloků, které leží na ploše 120 ha (Balatka, 1976). Skalní město je rozděleno do několika

oblastí, jako Dračí skály a Zámecká rokle, Kapelník, Maják, Údolíčka, Jezírka a Přední Skalák. Na okraji Hruboskalského skalního města dominuje zámek Hrubá Skála. Borecké skály zaujímají plochu 29,3 ha mezi Rovenskem pod Troskami a Borkem (Balatka, 1976). Nedaleko hradu Trosky je jeden kilometr dlouhá řada pískovcových skal, bloků a izolovaných věží nazývaná Apolena**,** která ukrývá vchod do nejdelší puklinové jeskyně Sklepy v Čechách, tvořené úzkými chodbami a komíny (Balatka a Sládek, 1982 a 1983). Další zajímavosti jsou k vidění v Želejovském údolí, které je jedním z podtroseckých údolí. V oblasti u Věžického rybníka vyrůstají skalní věže přímo z jeho hladiny. Malebnou scénu uzavírá silueta Trosek**.** Okolo dvou kilometrů dlouhé údolí Plakánku má charakter kaňonu, na konci kterého se tyčí hrad Kost. Prachovské skály zaujímají území o rozloze 187 ha na severozápadním okraji Jičínské kotliny (Zahálka, 1924, Balatka, 1984, Škvor, 1982 a 1985). Seskupením věží, sloupů, pilířů a bloků pískovcových skal místy pronikají nevelká vulkanická tělesa. Rozsáhlá pískovcová plošina Příhrazských skal je na severu a na západě ohraničena strmými srázy, jejichž součástí jsou Drábské světničky. Osídlení v okolí se datuje od mladší doby kamenné. Později zde byla slovanská hradiště (Klamorna, Hrada). V některých místech jsou zřetelná sesuvná území. Hojná tělesa mladých bazaltoidních hornin jsou tvořena zejména žilami decimetrových až metrových mocností a komínovými intruzemi (Pacák, 1947). Vulkanity se uplatňují v reliéfu krajiny a tvoří výrazné dominanty. Komínové intruze jsou např. Mužský, Vyskeř a Humprecht. Bazanitová intruze na Střelečské hůře je radiometricky datovaná okolo 25 milionů let. Bazanitovou horninou je tvořen i vrchol Trosek, symbolu Českého ráje. Relikty povrchových těles lávových proudů bazanitu, které tvoří pruh mezi Sokolem a Kozákovem v severovýchodním okolí Turnova, jsou staré 7 – 4 mil. let. Na východních a jihovýchodních svazích došlo k usazení spraší a sprašových hlín, které sloužily jako surovina pro výrobu keramiky a cihel.

Geologické lokality představují velkou rozmanitost, charakterizují krajinu, poskytují informace o vývoji, struktuře a vlastnostech zemské kůry i o některých typech ložisek nerostných surovin. Na výskyty nerostných surovin navazuje jejich zpracování již od mezolitu. Výraznou kapitolu představuje sklářství a zpracování drahých kamenů v regionu. Území poskytuje obraz o geologické historii Země a zároveň dokládá i význam přírodních podmínek pro ekonomický a kulturní vývoj lidské společnosti v průběhu tisíciletí až po současnou dobu. Právě odtud existují jedny z nejstarších dokladů o použití kamene, které pokračovalo např. významným zpracováním drahých kamenů a neméně důležitým sklářstvím.

Plán pro udržitelný rozvoj regionu geoparku

V minulosti byly geologické lokality často vyhlašovány jako přírodní památky zvláštních hodnot a zařazeny pod právní ochranu příslušným vládním úřadem. Tato opatření však nebyla založena na systematickém a souborném hodnocení a zpracování z hlediska geologických věd. Zodpovědné koncepce udržitelného rozvoje pro budoucnost mohou být vytvářeny jen mezioborově a na základě cílených výzkumů a praktických zkušeností. Vypracování dalších směrů rozvoje geoparku si vyžádá spolupráci mezi různými vědními obory, orgány správy, podnikatelskými subjekty i jednotlivci. Do procesu rozvoje musí být zahrnuta hlediska ekonomického rozvoje s důrazem na k životnímu prostředí šetrný turismus a rekreaci. Je namístě připomenout, že evropský geopark hraje aktivní roli v hospodářském rozvoji svého území prostřednictvím posilování všeobecného ima-

ge, spojeného s geologickým dědictvím a rozvojem tzv. geoturismu. Pomocí projektů geopark přímo ovlivňuje životní podmínky a prostředí jeho obyvatel. Vyvíjí, zkouší a zdokonaluje metody pro ochranu geologického dědictví. Podporuje vzdělávání o životním prostředí, školení a rozvoj vědeckého výzkumu v různých disciplínách věd o Zemi, péči o přírodní prostředí a opatření udržitelného rozvoje. Pracuje v rámci Sítě evropských geoparků, a tím podporuje strukturu a soudržnost této sítě. Spolupracuje s místními podniky a podporuje a propaguje vytváření nových produktů spojených s geologickým dědictvím v duchu komplementarity s ostatními členy Sítě evropských geoparků. Značka UNESCO je velkou příležitostí a šancí nejen pro geopark, ale i pro udržitelný rozvoj celého území.

Literatura

BALATKA, B. (1976): *Borecké skály;* Památky a příroda; 1; 551-553; Praha

BALATKA, B. (1976): *Hlavatá skála;* Památky a příroda; 1; 442; Praha

BALATKA, B. (1977): *Sokolka;* Lidé a země; 26; 323-325; Praha

BALATKA, B. (1978): *Maloskalsko – kraj Jarmily Glazarové;* Lidé a země; 27; 7; 305-308; Praha

BALATKA, B. (1980): *Povrchové tvary Příhrazské plošiny v CHKO Český ráj;* Památky a příroda; 5; 9; 554-559; Praha

BALATKA, B. (1984): *Prachovské skály;* Lidé a země; 33; 13-16; Praha

BALATKA, B. a HERINK, J. (1976): *Český ráj. Čtvrtstoletí CHKO*; Lidé a země; 29; 9; 396-400; Praha

BALATKA, B. a SLÁDEK, J. (1975): *Pseudokrasové jeskyně a výklenky v pískovcích Kozákovského hřbetu;* Československý kras; 26, 97-100; Praha

BALATKA, B. a SLÁDEK, J. (1982): *Pseudokrasová jeskyně Sklepy u Trosek;* Sympozium o pseudokrasu v ČSSR. Stalagmit, zvláštní příloha; 48-49; Praha

BALATKA, B. a SLÁDEK, J. (1983): *Jeskyně Sklepy v CHKO Český ráj;* Památky a příroda; 8; 305-310; Praha

ČECH, S., HRADECKÁ, L. a TÍMA, V. (1995): *Křída na listu geologické mapy 1: 50 000 Sobotka;* Zprávy geologického výzkumu v roce 1994; 24-26; Praha

KLEIN, V. (1966): *Stratigrafie a litologie svrchní křídy mezi Jizerou a Labem*; Sborník geologických věd; 11; 49-76; Praha

PACÁK, O. (1947): *Čedičové vyvřeliny mezi Mladou Boleslaví a Jičínem*; Sborník Státního geologického ústavu Československé republiky; 14; 224 s.; Praha

PEŠEK, J. a kol. (2001): *Geologie a ložiska svrchnopaleozoických limnických pánví České republiky;* 244 s.; Český geologický ústav Praha

RUBÍN, J. (1964): *Chráněné tvary v pískovcích;* Ochrana přírody; 19; 135-136; Praha

SKOČEK, V. a VALEČKA, J. (1983): *Paleogeography of the Late Cretaceous Quadersandstein of central Europe;* Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology; 44; 71-92; Amsterdam

ŠKVOR, J. (1982): *Makroreliéf a mezoreliéf Prachovských skal;* Acta Universitatis Carolinae, Geographica; 17; 61-79; Praha; 1982

ŠKVOR, J. (1985): *Pseudokrasová jeskyně v Prachovských skalách;* Československý kras; 34 (1984); 122; Praha

ULRYCH, J. a PIVEC, E. (1997): *Age-related contrasting alkaline volcanic series in North Bohemia*.; Chem. Erde; 57; 311-336; Jena

VÍTEK, J. (1987): *Pseudokrasové tvary v pískovcích Klokočských skal;* Československý kras; 38; 71-85; Praha; 1987

ZAHÁLKA, Č. (1918): *Východočeský útvar křídový*; Věstník Královské české společnosti nauk; 155 s.; Roudnice n. L.

ZAHÁLKA, Č. (1924): *Geologická mapa okolí Prachovských skal s vysvětlivkami*; vl. nákl.; 11 s.; Praha

ZIEGLER, V. (1977): *Geologické poměry Chráněné krajinné oblasti Český ráj;* Bohemia centralis; 6; 7-42; Praha

ZOUROS, N. ed. (2005): *Review of the 6th European Geoparks Meeting*. European Geoparks Network Magazíne, No. 3, 8-9. Lesvos

ZUSAMMENFASSUNG

***Archäologischer Beitrag zu den Anfängen der Burg Kost* / Martin Nechvíle**

Erstmals wird die Burg Kost im Prädikat von Beneš von Wartenberg zum Jahre 1349 erwähnt. Man nahm bisher an, dass die Burg gerade dieser Adelige irgendwann im Laufe der 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts gründete. Jedoch die ältesten keramischen Bruchstücke, die von archäologischen Ausgrabungen auf der Burg stammen, sind minimal in die 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts einzuordnen. Diese Disproportion zwischen den schriftlichen Quellen und dem Fund kann wohl durch frühere Bautätigkeit im Areal der späteren gotischen Burg erklärt werden. Ob hier irgendein Sitz von einem Adeligen stand und wer ihn erbaute, ist bisher nicht klar.

(Übersetzt von Dipl.-Ing. Günter Fiedler)

***Weit zurück ist die Zeit der steinernen Straßenwächter! Über Verkehrsdenkmäler in dem Jičíner und Semiler Gebiet* / Pavel Jakubec**

Der Fortschritt des Straßennetzes in den böhmischen Ländern erreicht seinen Gipfel in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts durch den Bau der sog. Kunststrassen. Was hätte aber eine einsame Fahrbahn ohne Meilenzeiger und Wegweiser bedeutet? Bis heute stehen nahe der Straßen diese steinerne Verkehrsdenkmäler, aber kaum jemand weiß etwas davon. Deshalb ist es nötig, diese Denkmäler zu systematisieren und zu kategorisieren. Man kann sagen, dass wir fünf Arten unterscheiden können.

Meilenzeiger und Wegweiser – gehören zu den häufigsten Verkehrsdenkmälern und wir haben gelernt beide Arten zu vermischen. Die Meilenzeiger stehen sehr oft an Kreuzungen und zeigen sowie die Richtungen, als auch die Entfernungen vom Ziel. Aber manchmal finden wir sie an geraden Straßenabschnitten. Dagegen kommen die Wegweiser ausschließlich an Kreuzungen vor. Manche werden Pyramiden genannt. In dem Jičíner und Semiler Gebiet wurden 13 erhalten gebliebene Wegweiser und nur ein einziger Meilenzeiger gefunden.

Bezirks-Grenzsteine – sie stehen an der Grenze der politischen oder Gerichtsbezirke. Deshalb sind diese Denkmäler höchstens 150 Jahre alt. Wir kennen nur vier Markierungen.

Kilometersteine – sie sind die jüngsten Verkehrsmarkierungen. Die Säulen sind bis 1 m hoch und tragen ein numerisches Kennzeichen des Kilometers. Die Kilometersteine wurden in den Dreißigerjahren des 20. Jahrhunderts angebracht, aber nach dem II. Weltkrieg wurden sie wieder beseitigt, weil sie dem linkseitigen Verkehr entsprachen. Zum Beispiel zwischen Prag und Frýdlant (Friedland) stehen jetzt nur 10 von einst insgesamt 130 Kilometersteinen.

Bremssteine – sind gegenwärtig die ältesten von allen Verkehrsdenkmälern. Es handelt sich um Steine mit dem Symbol der Bremse oder der Scheibe in einem vierkantigen Fries. Diese Steine haben die Fuhrleute auf ein starkes Straßengefälle aufmerksam gemacht. In dem verfolgten Gebiet finden wir keinen Bremsstein vor. Der nächste steht unweit von Hodkovice nad Mohelkou (Liebenau).

Unfalldenkmäler – nicht nur in der Gegenwart, sondern auch in der Vergangenheit wurden entlang der Strassen Unfalldenkmäler gesetzt. Für diesen Artikel wurden nur solche Denkmäler in Betracht genommen, die eine Darstellung oder Aufschrift vom Unfall tragen.

Wir können sie in Střeleč, Hrachovice, Samšina und Paceřice vorfinden.

Nur ein kleiner Teil der Verkehrsdenkmäler wird vom Staat geschützt, darum finde ich als notwendig, den jetzigen Stand und alle erhalten gebliebenen davon zu erfassen und nach und nach darüber einen Katalog zu erstellen.

(Übersetzt vom Autor)

***Zwei Metaphern von Karl Kraus und unsere Zeitungen* / Karel Hvížďala**

Der junge Student Karl Kraus war in Wien Zeuge von dem Abbruch des Cafés Griesteidl, auf dessen Platz später das Burgtheater aufwachsen sollte. Er sah darin eine Metapher – die Macht des Wortes wechselt die Macht des Bildes, des Ornamentes ab, welche die echte Substanz der Sache maskiert. Und tatsächlich, auch selbst das Burgtheater wurde mehr als Heiligtum der Selbstvorführung, kaschierter Maskerade und der Posen errichtet. Die Fassade ist ein Ornament des Geistes, notierte er sich. Gemeinsam mit dem Freund Adolf Loos war er überzeugt, dass was in der Architektur Ornament sei, sei in der Literatur Phrase. Karl Kraus verehrte die Stärke des Wortes und seine wirkliche Bedeutung. Er war überzeugt, dass derjenige, der seine eigene Sprache nicht verehrt, nicht sein eigenes Gedankengut entwickeln kann. In seiner Zeitschrift Die Fackel versuchte er die Menschheit von der Willkürherrschaft öffentlicher Phrasen zu befreien. Betrachten wir durch Krauses kritischen Raster die gegenwärtigen führenden Tageszeitungen.

Wie und womit lässt sich ein tschechischer Intellektuelle bei seiner Berufung in den Medien zu Beginn des 21. Jahrhunderts etwas zuschulden kommen? Zu der ersten Versündigung gehört der Ersatz von Informationen durch Aktualitäten, deren Bedeutung schnell sinkt. Aktualitäten sind nur Schatten, welche eine Information lediglich vortäuschen. Ein weiterer Betrug wird mit der Anziehungskraft der Worte Geld, Tod, Macht und Sex und der Personifizierung derer Inhalte gemacht. So, wie die Medien mit den Informationen arbeiten, trennen sie diese auf Prestige-, Mittelstrom- (Popmedien) und Massenmedien (Boulvardmedien) und der Intellektuelle verrät seine Gesellschaft dadurch, dass er sich teilweise an der Bildung dieser Schatten beteiligt und nicht dagegen rasant protestiert.

Welche Maske setzte sich im Jahre 2004 die tschechische Gesellschaft in den Medien auf und worüber sagt diese Maske aus? Unsere Maske ist offensichtlich lustig, bunt und sorgenlos. Auf den ersten Blick sehen wir als ausgeglichene, gedeihende Gesellschaft aus. Bereits Kraus unterstreicht nämlich, dass Annoncen genauer als Artikel zeigen, worum es unseren Zeitungen geht. Es ist die Bemühung, unsere Selbstbefriedigung zu unterstützen und nicht uns aus dem Irrtum zu leiten. Wir können sagen, dass unsere Maske hauptsächlich über die Angst vor dem Blick in den Spiegel aussagt.

Über welche Tatsachen sollen in den Zeitungen unsere Zauberpriester aussagen? Hauptsächlich über solche, welche uns abschwächen und unser Wesen gefährden oder die uns aus der Geschichte ausscheiden. Es bestehen drei solche Tatsachen - die Wurzeln unserer Angst zu identifizieren, lernen, einen Kompromiss zu achten und einen Dialog zu führen und die gegebenen Regeln zu akzeptieren und sie nicht so zu ändern, damit wir mit uns selbst nichts machen müssen. Beschwörungen müssen keinen Erfolg haben, aber wir müssen sich darum bemühen, denn nur das Maß unseres Widerstandes ist das Maß unserer tatsächlichen Authentizität.

(Übersetzt von Dipl.-Ing. Günter Fiedler)

***Český ráj evropským geoparkem* / Tomáš Řídkošil**

A European Geopark is a territory, which includes a particular geological heritage and a sustainable territorial development strategy supported by a European program to promote development. Geopark have clearly defined boundaries and sufficient surface area for territorial economic development. A European Geopark has an active role in the economic development of its territory through enhancement of a general image linked to the geological heritage and the development of Geotourism. A European Geopark must comprise a cer-

tain number of geological sites of particular importance in terms of their scientific quality, rarity, aesthetic appeal or educational value. The majority of sites present on the territory of a European Geopark must be part of the geological heritage, but their interest may also be archaeological, ecological, historical or cultural. A European Geopark has direct impact on the territory by influencing its inhabitants' living conditions and environment. The objective is to enable the inhabitants to reappropriate the values of the territory's heritage and actively participate in the territory's cultural revitalization as a whole. The European Geoparks Network was established in June 2000 by four Geoparks: Reserve Geologique de Haute-Provence-France, Natural History Museum of Lesvos Petrified Forest (Island of Lesvos) – Greece, Geopark Gerolstein/Vulkaneifel, Germany and Maestrazgo Cultural Park – Spain. At present, the Network comprises of 23 Geoparks. Main objective of the cooperation between Geoparks is the protection of geological heritage and the promotion of sustainable development of their territories in Europe. The above listed Geoparks signed a convention on Lesvos Island, Greece in June 2000 declaring the creation of the European Geoparks Network. The purpose of this general designation was to share information and expertises, as well as definition of common tools. The Network owns the "European Geopark" trademark registered within all countries in the European Community. In April 2001 the Network signed with UNESCO (Division of Earth Sciences) an official agreement of collaboration placing the Network under the auspices of the organization. A European Geopark is working within the European Geopark Network to further the network's development and cohesion. It must work with local enterprises to promote and support the creation of new by-products linked with the geological heritage in a complimentary spirit with the other European Geoparks Network. A European Geopark has an active role in the economic development of its territory through enhancement of a general image linked to the geological heritage and the development of Geotourism. A European Geopark has direct impact on the territory by influencing its inhabitants' living conditions and environment. The objective is to enable the inhabitants to reappropriate the values of the territory's heritage and actively participate in the territory's cultural revitalization as a whole.

(Translated by Autor)

KRONIKA

Z výstavy loutek Vojtěcha Suchardy v Městském muzeu v Nové Pace.

Státní okresní archiv Semily v roce 2004

Přehled o množství archiválií

Okresní archiv pečoval o 4563 bm archiválií, z toho 1890 bm bylo zpracováno, přičemž 1419 bm zpřístupněno 506 inventáři. Archiv spravuje 2029 archivních fondů. Přírůstků bylo 43 bm, k nejcennějším patří pozůstalost semilského kapelníka Karla Kunce v rozsahu 11,40 bm nebo osobní fond legionáře Václava Škréty z let 1910-1939. Díky pomoci Vlastivědného muzea pro Vysoké nad Jizerou a okolí byly zachráněny písemnosti obecné školy v Tříči od roku 1826, s úplnou řadou třídních katalogů od roku 1856.

Předarchivní péče a výběr písemností

V závěru roku nám předal Státní oblastní archiv Litoměřice do péče další firmy, celkem archiv eviduje 2265 subjektů ve své péči. Během roku bylo posouzeno a schváleno 12 spisových a skartačních plánů a řádů: MÚ Jilemnice, MÚ Turnov, Městská nemocnice Turnov, Gymnázium a Sportovní gymnázium Jilemnice, MŠ Košťálov, MŠ Lvíček Lomnice n. Pop., MŠ Dášeňka Lomnice n. Pop., MŠ Poniklá, ZŠ Vysoké nad Jizerou, Masarykova městská nemocnice Jilemnice, DS Logistic s. r. o., Libštát, ZŠ při dětské ozdravovně Harrachov.

Pro Pedagogické centrum Liberec vykonal archiv dvě školení spisové služby, kterého se zúčastnili ředitelé základních a mateřských škol semilského okresu i některých okresů sousedních.

U 10 institucí byla provedena dohlídka a revize spisové služby: Agrojilm Jilemnice, Bergman a Štěpán, strojírny, spol. s r. o., Libštát, GLANZTEX, s. r. o., Lomnice nad Popelkou, ČSAD Turnov, s. r. o., Turnovský obchodní podnik, spol. s r. o., Ústav plastické chirurgie ruky Vysoké nad Jizerou, ZZN Semily, a. s., Krakonošův ranč, hospodářské družstvo, Poniklá, ZEPO Horní Branná, s. r. o., ObÚ Martinice.

Státní kontrolu jsme uskutečnili u městských úřadů Jablonec nad Jizerou, Vysoké nad Jizerou a Turnov.

Během roku bylo uskutečněno 45 skartačních řízení, z toho 18 prostřednictvím komerčních spisoven. Tři skartace proběhly u městských úřadů, tři u obecních úřadů, čtyři u dalších úřadů, dvě u muzeí, tři u nemocnic, čtyři u škol, ostatní u různých firem.

Zpřístupňování a využívání archiválií

I v letošním roce pokračovali pracovníci okresního archivu v postupném zpracovávání fondů obecních úřadů. Byly to AO Hrubá Skála 1850-1945 (1951), AO Přepeře 1879-1945 (1950), AO Karlovice 1836-1945 (1952), AO Kruh 1897-1945 (1951), AO Sklenařice 1850-1945 (1950), AO Stará Ves 1826-1945 (1948), AO Tříč 1842-1945 (1950), AO Zálesní Lhota 1850-1945 (1946), AO Žďár u Kumb. 1887-1945, AO Kacanovy 1868-1945 (1950), AO Václaví (1882) 1924-1945 (1952), KČT Turnov 1892-1946. Další byly reinventarizovány, neboť jejich původní zpracování již neodpovídalo současným požadavkům, jako AM Semily 1619-1945 (1948), AO Podmoklice 1861-1938, AO Vesec (1896) 1924-1945, AO Klokočí 1821-1945 (1951), AO Troskovice 1872-1945 (1949), AO Rváčov 1854-1945 (1949), AO Lhota 1865-1945 (1950), AO Žďár 1835-1945 (1951), AO Loučky 1793-1945 (1950), AO Hrabačov 1850-1945 (1949), AO Peřimov 1840-1945 (1949), AO Malý Rohozec 1879-1945 (1950), AO Veselá 1883-1945 (1962), AO Lestkov 1880-1945 (1954), AO Svojek 1893-1945 (1950), AO Valteřice 1849-1945. Celkem bylo uspořádáno 60 bm, z toho inventarizováno 50,5 bm.

Pokračovali jsme v získávání fotodokumentace regionu od 90. let 20. století. V zájmu zachování kvalitní dokumentace lidové architektury, sochařských výtvorů, kulturních památek a významných staveb vůbec vyhlásil okresní archiv v polovině roku projekt *Tvář našich měst a obcí na počátku XXI. století*, na němž přijala účast i Pekařova společnost Českého ráje.

V roce 2004 studovalo v badatelně Státního okresního archivu Semily celkem 187 badatelů, kteří uskutečnili 450 badatelských návštěv. Byl studován materiál k 20 seminárním pracím, 3 bakalářským, 13 diplomovým, dvěma semestrálním, jedné postupové, jedné ročníkové a jedné rigorózní práci. Celkem bylo předloženo 1882 evidenčních jednotek archiválií a 408 svazků knih.

V letošním roce uspořádal archiv ve svém vestibulu osm výstav *(Vzácný člověk a umělec Vladimír Komárek, Grafické listy Jaroslava Šerých, Scénografie a volná tvorba* (Jarmila Křížková – Eva Milichovská – Jan Hlavatý), *Parohatá města / Rogate miasta, Výtvarné mládí, Sto let Slováků v Čechách, Jiří Hruška – retrospektiva malířského díla,* a *Malíř, grafik, ilustrátor Vladimír Tesař)*. Dvorana archivu posloužila ještě k benefičnímu koncertu KSOKrM Semily, ke koncertu Gentlemen Singers z Hradce Králové a k vánočnímu koncertu komorního orchestru ZUŠ Semily, pěveckého sboru Jizeran a sólistů.

Okresní archiv se zapojil do mezinárodního projektu města Semil *Parohatá města.* Ve svých prostorách uspořádal heraldickou výstavu měst a obcí, které ve svém znaku nesou jelena nebo paroží, a ve spolupráci s jelenohorskou pobočkou Státního archivu ve Vratislavi připravil výstavku *Nejstarší dokumenty a zajímavosti ze Státního archivu v Jelení Hoře,* kterou zahájil ředitel Státního oblastního archivu v Litoměřicích dr. Marek Poloncarz za účasti manželů Edity a Ivo Łaborewiczových. K výstavě byl z prostředků EU vydán katalog.

Při příležitosti 15. výročí *sametové revoluce* uspořádal okresní archiv ve spolupráci s občanským sdružením Cervus Semilensis před svou budovou 17. listopadu slavnost, spojenou s odhalením plastiky Vladimíra Kubíka *Paměť národa* a s účastí protagonistů Občanského fóra MUDr. Jiřím Soukupem, MUDr. Miroslavem Holubem a RNDr. Pavlem Křivkou.

Jako každým rokem, i letos se konalo v archivu setkání obecních kronikářů, hlavní referát přednesl Pavel Charousek na téma *Obrazové přílohy městských a obecních kronik.*

Archiv edičně připravil sborník referátů z konference o Karlu Krausovi, edičně i autorsky se významně podílel na publikaci o podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku. Průběžně byly aktualizovány webové stránky archivu. Odborní pracovníci průběžně publikovali v odborném a denním tisku.

Archiv navštívilo v průběhu roku 12 exkurzí, z toho 2 zahraniční. 15. – 16. 11. spolu s ředitelem dr. Markem Poloncarzem a předsedou ČAS dr. Danielem Doležalem navštívili I. Navrátil a P. Jakubec Státní archiv ve Vratislavi a jeho pobočku v Jelení Hoře, aby oplatili předchozí návštěvu polských kolegů v Semilech a upřesnili formy další spolupráce. Pracovníci archivu navštívili pobočku Literárního archivu PNP ve Starých Hradech.

Archivní knihovna

Do knihovny přibylo 411 svazků, čímž celkový počet svazků dosáhl čísla 17 950. Z toho získáno koupí 193 svazků, 14 výměnou, 179 darem a 25 jiným způsobem. Meziknihovní výpůjční službou bylo žádáno 16 svazků, zapůjčeno bylo 10 svazků.

Personální situace a vybavení archivu

V roce 2004 osazenstvo archivu nedoznalo žádných změn. Daniela Coganová pokračovala v magisterském studiu archivnictví a PVH na FF UK v Praze, Pavel

Jakubec a David Marek v magisterském studiu kulturních dějin na Východočeské univerzitě v Pardubicích, Michaela Menšíková navštěvovala dvouletý archivní kurs na FF UK Praha. Archiv připravil dvoutýdenní odbornou archivní praxi Lukáši Snopkovi, Tereze Krinkové, Zuzaně Šonské a Žanetě Málkové. Od 13. 5. do 8. 10. v archivu působila Lucie Paříková z Turnova v rámci rekvalifikačního kursu *Asistent ve státní správě.*

V průběhu roku byl opakovaně zjištěn únik vody z topného systému, způsobený zkorodovanými rozvody pod podlahou přízemního podlaží. S firmou BAK Trutnov bylo dosaženo dohody, podle níž na jaře 2005 provede vlastním nákladem generální opravu.

Na konci roku byl pro archiv pořízen jeden nový počítač řady Pentium®4, s HDD Segate 80 GB.

(in)

Státní okresní archiv Jičín v roce 2004

Přehled o množství archiválií

Ke dni 31. 12. 2004 bylo v evidenci Státního okresního archivu v Jičíně vedeno 4794,35 bm archiválií, které byly rozděleny do 2106 archivních fondů. Stav zpracování se z důvodu pokračující reinventarizace kmenových fondů proti předcházejícím rokům změnil pouze nepatrně – uspořádáno bylo 2022,21 bm (z toho inventarizováno 2014,43 bm), nezpracováno zůstává 2772,14 bm. V procentuálním vyjádření kleslo množství zpracovaného materiálu, a to i z důvodu větších přírůstků, oproti loňskému roku na 42 %. Počet archivních pomůcek vzrostl na 460. V průběhu roku jsme přijali 47 přírůstků o rozměru 211,96 bm. Úbytky činily 2,11 bm. Nejrozsáhlejším přírůstkem roku byl jednoznačně archivní materiál Okresní soudu Jičín z let 1884–1997, jehož jsme převzali na 180 bm. Vzhledem k většímu rozsahu a obsahové bohatosti zpracovávaných fondů bylo na poměry archivu provedeno neobvyklých 51 delimitací archiválií.

Předarchivní péče

V roce 2004 vrcholila metodická pomoc archivu zejména farním a obecním úřadům. V průběhu roku vykonali dva pracovníci 25 metodických návštěv zaměřených na vedení spisové služby těchto subjektů. Při revizích farních úřadů byla věnována pozornost nejen stavu spisoven, ale také prohlídkám prostor přináležejících kostelů. Ve všech případech bylo zjištěno, že kostely nejsou využívány k ukládání písemností (i z důvodu nevyhovujících podmínek). Obecní (městské) úřady byly mimo jiné seznamovány s novou archivní legislativou, především se zákonem č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, který vstoupil v platnost 1. 1. 2005. Dále jsme v rámci předarchivní péče provedli 6 metodicko-instruktážních jednání, 2 celodenní školení o spisové službě a posoudili 56 skartačních návrhů (15 s převzetím archiválií, 41 bez převzetí archiválií).

Zpřístupňování archiválií

Mezi nejdůležitější úkoly pořádacích prací v roce 2004 náleželo dokončení reinventarizace rozsáhlého fondu *Okresního úřadu Jičín I* (1764) 1850 – 1946 (1949). Bylo zpracováno zbývajících 100,23 bm a vyhotoven obsáhlý čtyřdílný inventář o rozsahu 621 strany. Dále byly kompletně reinventarizovány fondy *Okresního úřadu Hořice* (1800) 1850 – 1942 (1952), *Okresního úřadu Libáň* (1844) 1855 – 1868 a *Okresního úřadu Sobotka* (1835) 1855 – 1868. Zcela nově bylo zpřístupněno také těchto šest menších fondů: *Hospodářsko-čtenářská beseda Cerekvice nad Bystřicí* 1905 – 1947, *Občanská hospodářská*

beseda Březovice 1896 – 1946 (1951), *Krejcarový spolek Cerekvice nad Bystřicí* 1876 – 1918, *Jednota divadelních ochotníků Cerekvice nad Bystřicí* 1945 – 1951 (1953), *Národní souručenství – okresní vedení Hořice* 1939 – 1945, *Národní fronta – okresní výbor Jičín* (1946) 1948 – 1990. Zpracováním dalších 15,5 bm rovněž pokračovaly práce na fondu *Strakův hudební archiv Kopidlno* 1806 – 1978. Celkem bylo v průběhu roku zpracováno 147,49 bm, z nichž po provedení vnitřní skartace vzniklo 142,85 bm nově uspořádaného archivního materiálu.

Archivní knihovna se v roce 2004 rozrostla o dalších 527 publikací. K 31. 12. 2004 jsme evidovali 19 104 knihovních jednotek, po odečtení vyřazených multiplikátů činil skutečný stav 17 344 svazků. Knihovna je i nadále pouze prezenční a slouží pro potřeby pracovníků archivu a badatelů. Badatelům bylo v roce 2004 zapůjčeno 238 knih a časopisů, prostřednictvím MVS bylo vypůjčeno 57 publikací.

Zapůjčením 10 listin a 1 pečetidla do SOkA Chrudim pro vyhotovení fotokopií se archiv podílel na vytvoření obrazových příloh pro Katalog pečetí, pečetidel a sbírkových odlitků z archivů České republiky. Zajišťovací práce (reprodukce, mikrofilmování) se v roce 2004 nerealizovaly.

Využívání archiválií

Velice nás těší stálá přízeň badatelů. Naši badatelnu navštívilo 193 osob, které vykonaly celkem 567 studijních návštěv. I nadále tvořili část badatelů studenti zdejších středních škol a vysokoškolští studenti, kteří připravovali své seminární a diplomové práce. Jako obvykle se okruh badatelských témat zaměřoval především na regionální dějiny a genealogii, velmi často byla též využívána Sbírka stavebních spisů ONV Jičín. Kromě toho jsme vyřídili značné množství žádostí o vyhledání podkladů pro různá majetkoprávní řízení, potvrzení doby studia či zaměstnání pro důchodové zabezpečení apod. Během roku archiv poskytl 88 zápůjček archivního materiálu.

Ředitel archivu PhDr. Jindřich Francek byl stejně jako v předcházejících letech členem redakční rady Východočeského sborníku historického. Během roku archiv hojně navštěvovaly exkurze žáků základních škol a studentů Lepařova gymnázia Jičín. Na VOŠ Hořice přednášel Mgr. Karel Chutný pro kronikáře na téma *Vedení obecní kroniky*.

V publikační oblasti zachraňoval čest archivu PhDr. Jindřich Francek svou knihou *Zmizelé Čechy: Jičín*.

Personální a správní situace

Státní okresní archiv Jičín je od 1. srpna 2002 organizační jednotkou Státního oblastního archivu Zámrsk. V jeho personálním stavu došlo v roce 2004 pouze k jedné změně – ke 30. 10. ukončil pracovní poměr správce budovy Zdeněk Jahelka, jehož nahradil k 1. 11. po řádném výběrovém řízení Jaroslav Březina. Archiv byl tedy reprezentován následovně: Funkci ředitele archivu zastával nadále PhDr. Jindřich Francek, kterého v době jeho nepřítomnosti zastupoval Mgr. Karel Chutný. Mezi ostatní pracovníky patřily archivářky Bc. Markéta Česáková (po dobu mateřské dovolené Mgr. Radky Janků), Milena Heligrová, Mgr. Alena Jurigová, Jaroslava Krausová, administrativní pracovnice Milada Dufková, uklízečka Eva Mazánková a domovník Jaroslav Březina.

V červenci a srpnu vykonali v našem archivu odbornou desetidenní praxi tři studenti bakalářského studia oboru archivnictví – historie Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, a sice Romana Hrušková, Jan Čečetka a Petra Konečná.

Umístění a vybavení archivu

V umístění archivu nedošlo k žádným změnám. V roce 2004 disponoval 9047 bm celkové úložní kapacity. Při 4764,55 bm uložených archiválií činila tedy rezerva

4282,45 bm. V průběhu roku bylo zprovozněno čtvrté nadzemní podlaží jako *depozitář III* jeho zaregálováním (222 sloupců o úložné kapacitě 1307 bm), které provedla firma Novotný Úvaly. Současně bylo opatřeno 13 oken žaluziemi (firma Vojáček Jičín) a vybudováním sádrokartonové příčky (firma L. Dudek Jičín) zřízena pořádací místnost III s 21 regálovými sloupci. V celém prostoru instalovala firma EFG Turnov elektrickou požární signalizaci. V polovině roku 2005 se počítá s jeho plným zprovozněním a budou do něj postupně přestěhovány archiválie okresních soudů. Dosud byla jeho část pronajata Městskému úřadu Jičín pro účely dílčí spisovny. Z oblasti výpočetní techniky byly v roce 2004 nakoupeny 2 PC a 1 tiskárna. Nově zřízená internetová prezentace SOkA Jičín se nachází na adrese www.vychodoceskearchivy.cz.

Karel Chutný

Literární archiv Památníku národního písemnictví, pracoviště Staré Hrady, v roce 2004

I pro rok 2004 platí, že na pracovišti Literárního archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech se opravdu pracovalo. Bylo zkatalogizováno 20 osobních fondů (137 kartonů = 18 998 archivních jednotek), z našeho regionu k nim patřily písemnosti jilemnického bibliofila Miroslava Janovského, jičínského patologa prof. MUDr. Antonína Fingerlanda, školního inspektora Ferdinanda Mačenky ze Sobotky, jičínského německého básníka a dramatika Otto Krafta, slepého učitele hudby a povídkáře Josefa Škody z Libáně, slepé autorky z Dolního Bousova Marie Linkové a národního buditele našeho kraje Karla Vinařického. Dále byly zpracovány písemnosti básníka Miloslava Bureše, který žil nějakou dobu v Jičíně, a Boženy Vikové-Kunětické, která pobývala v Dolním Bousově. Několik dalších fondů je rozpracováno.

Personální obsazení pracoviště zůstalo nezměněné, stálým pracovníkům opět pomáhali brigádníci a praktikanti hlavně z řad studentů a pracovníků Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky. Jmenovitě to byli Jitka Bílková, Tomáš Breň, Hana Červenková, Eva Flanderková, Dominik Hrodek, Jitka Chmelíková, Petr Janeček, Ondřej Macura a Kateřina Zilynská z filosofické a pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, Jana Pavlíčková z Masarykovy univerzity, Olga Jakubcová z Technické univerzity v Liberci, Milan Jareš, Wolf Oerter, Václav Petrbok a Aleš Zach z Akademie věd České republiky, Tomáš Hylmar z Hořic a paní učitelky Ilona Pluhařová z Jičína a Irena Škodová z Libáně. Praxi zde vykonalo i 13 studentů kulturní historie z Českých Budějovic, pracovali tu rovněž kolegové ze Strahova.

Sbírky byly obohaceny rozsáhlým archivním fondem básníka Jindřicha Hilčra a přírůstky k fondům spisovatelů Václava Prokůpka a Josefa Knapa, školní inspektorky Ludmily Žofkové a malíře T. F. Šimona.

Celkový počet archivních fondů, které jsou u nás uloženy, převýšil 1600 a počet kartonů, v nichž je tento materiál uložen, překročil 29 000. Počítáno *archivářsky*, i s dalším materiálem (knihy, diplomy, mapy a jiné velké formáty, foto apod.) je zde celkem asi 5150 běžných metrů písemností.

Pracoviště navštívilo 140 badatelů, z toho bylo 8 zahraničních (Litva, Německo, Rusko). Vykonali 567 badatelských návštěv. 350 výpůjček bylo připraveno a zasláno pro badatele v pražské studovně. Byly zde také 3 exkurze (studenti z pražské a králo-

véhradecké univerzity a pracovníci Státního okresního archivu Semily) a mnoho dalších návštěv. Jednou tu natáčela Česká televize a jednou královéhradecký Český rozhlas. Průběžně byly plněny i všechny další pracovní povinnosti.

Pracovníci archivu se zúčastnili tří vědeckých konferencí, přednesli několik přednášek, projevů a uskutečnili besedy a další akce pro veřejnost. Karol Bílek vyučoval literární archivnictví na Univerzitě v Hradci Králové (dva kurzy), Eva Bílková vedla historický kroužek Lepařova gymnázia v Jičíně a vydala knihu *Pod Valdickou branou.* Dále publikovali 11 článků, redigovali 3 knihy, působili v redakcích 6 periodik a vypracovali 4 oponentské posudky. Eva Bílková se podílela na organizaci mezinárodní konference věnované jičínskému rodáku Karlu Krausovi a dalších tří velkých kulturních akcí v Jičíně (*Jivínský Štefan, Cestička do školy, Valdštejnské dny*), byla předsedkyní poroty soutěže *Pověsti Jičínska,* konané v rámci festivalu *Jičín – město pohádky.*

Zlepšilo se i vybavení archivu – byla instalována mikrokamera, postaveny nové regály v novém depozitáři v bývalém pivovaře, modernizováno zabezpečovací zařízení, zabudována mezistěna v ubytovně, došlo k připojení na internetovou síť, vymalování části prostor atd.

Samozřejmě pokračovala i spolupráce s Osvětovou besedou při provádění návštěvníků zámku, zajišťování kulturních akcí ve Starých Hradech a vydávání vlastivědného čtvrtletníku *Listy starohradské kroniky.*

Eva Bílková

❑

Muzeum Českého ráje v Turnově v roce 2004

Rok 2004 byl pro pracovníky Muzea Českého ráje spojen s mnoha projekty. Prioritním zájmem vedle stavby výtahu a oprav objektů byla práce spojená se zajištěním návštěvní sezóny muzea. V roce 2004 muzeum zpřístupnilo všech sedm stálých expozic v hlavní budově muzea, obrazovou galerii, výstavní sál a stálou expozici na Dlaskově statku v Dolánkách. Přestože v hlavní budově muzea probíhaly v závěru roku stavební práce spojené s výstavbou výtahu a s opravami fasády a oken, provoz muzea nebyl v zájmu získání vlastních příjmů muzea přerušen. Stálé expozice a výstavy navštívilo v roce 2004 celkem 57 547 osob. Podobně tomu bylo i na Dlaskově statku v Dolánkách, kde v podzimních měsících proběhly práce spojené s výměnou střešní krytiny stodoly (financováno majitelkou objektu). Ani zde nebyl provoz pro návštěvníky přerušen. Návštěvní sezóna zde byla zahájena v měsíci březnu otevřením nové stálé expozice *Narození, svatba, smrt,* kterou na závěr roku vystřídala tradičně výstava *Vánoce na statku.* Stálou expozici doplnilo tak jako v předchozích letech několik pořadů. Expozice i akce se setkaly s dobrým ohlasem návštěvníků. (*Vítání jara, Svatojánská pouť, Posvícení, Vánoce na statku*). Objekt Dlaskova statku v roce 2004 navštívilo 16 834 osob.

Výstavy

Výstavní program v galerii muzea zahájila v únoru výstava *Moje město, můj kraj.* Výstava byla výsledkem I. ročníku českopolské výtvarné soutěže žáků základních a středních škol a základních uměleckých škol partnerských měst Turnova a Jawora. Vítězné práce byly reprodukovány v kalendáři, který byl k této příležitosti vydán. V rámci II. ročníku veletrhu dětské knihy, konaného v měsíci březnu v Liberci, připravilo muzeum výstavu *Tisíciletý příběh Bib-*

le, reflexe Starého a Nového zákona v knižní a výtvarné kultuře. Výstava přiblížila vývoj podoby bible od renesančních tisků po novodobá dětská vydání. Expozici doplnily obrazy, grafika a plastiky ze sbírek muzea. Mimořádně navštěvovanou výstavou byl projekt *Krajinou domova.* Žánrové staré fotografie, zachycující dávnou podobu i proměny krajiny, architektury a obyvatel Pojizeří a Českého ráje byly výběrem z muzejního fotoarchivu. Doplnila je kolekce historických fotoaparátů. Na hlavní sezónu muzeum připravilo bilanční výstavu studijních výsledků oddělení designu v drahých kamenech Akademie výtvarných umění v Mainzu a jejího kamenářského oddělení v Idar-Obersteinu. Výstava prezentovala závěrečné absolventské práce – dekorativní předměty, bytové doplňky a šperky, jejichž základní složkou je ušlechtilý drahý kámen. Projekt významně přispěl k obnovení kontaktů mezi Turnovem a Idar-Obersteinem, které sahají do 19. století, a znamenal příležitost k navázání spolupráce s uměleckými školami Libereckého kraje. Závěr sezóny patřil expozici *Démoni a bytosti.* Po sérii muzejních výstav a akcí přibližujících naše tradiční obřadní zvyky shrnula tato výstava dlouholetý výzkum na poli obřadního zvykosloví. Expozici mýtů a magie doplnily fotografie masopustních masek prof. Ludvíka Barana. Ve výstavním sále našly tradičně na počátku roku místo fotografe. První z výstav nesla název *Ptáci Českého ráje* autora RNDr. Zdeňka Mrkáčka, druhá *Zemský ráj* byla výsledkem mezinárodní soutěže krajinářských fotografií. Navázala na úspěšné předcházející ročníky, jimiž turnovský fotoklub Safír proslul v České republice a zařadil se do evropského kalendáře výstav současné krajinářské fotografie. V květnu se turnovské veřejnosti představili odborní asistenti pražské AVU akad. soch Peter Oriešek a akad. mal. Jan Štos. V rámci IX. ročníku řezbářského sympozia proběhla v měsíci červnu již devátá výstava účastníků tohoto setkání, kterou vystřídalo *Symposion 2004* a šperky Vratislava K. Nováka. Výstavy Symposion jsou již tradiční součástí mezinárodních šperkařských sympozií a v posledních letech i programu *Kámen a šperk v Českém ráji.* Na závěr návštěvní sezóny muzeum připravilo muzeum prezentaci výsledků archeologických výzkumů v Českém Dubu. Mimo velkých projektů měla veřejnost možnost seznámit se v Kabinetu drahých kamenů s komorními expozicemi, například s výsledky dalšího ročníku soutěže Stříbrný šperk, pořádaného brněnským Cechem zlatníků, dále s dekorativními kameny Mongolska a s drahými kameny Krušných hor. Sezónu v kabinetu ukončila výstava šperků Jiřího Vančury. Muzeum se podobně jako v předchozích letech prezentovalo i mimo Turnov. Obnovená repríza úspěšné výstavy *Krystaly ve službách civilizace* proběhla v Regionálním muzeu K. A. Polánka v Žatci. Ve spolupráci s Podještědským muzeem v Českém Dubě připravilo archeologické oddělení výstavu *Město historických pokladů – deset let archeologických výzkumů v Českém Dubu.* Po úspěšné prezentaci šperků z turnovských sympozií ve Španělsku připravilo MČR na pozvání portugalských šperkařů podobnou výstavu v Portugalsku. Vzhledem k důrazu na prezentaci kulturního dědictví v programech EU na rok 2004 byla kolekce moderního šperku rozšířena o historický český granátový šperk. Součástí výstavního programu bylo i putovní šperkařské sympozium. V polském Jaworu byly realizovány dva projekty – *Umělci Euroregionu Nisa* – výtvarná výstava z dlouhodobého projektu malby v plenéru a výstava prací z II. ročníku výtvarné dětské a studentské soutěže, která vznikla v r. 2003 pod názvem *Moje město – moje krajina: Moje Miasto – Nasze Krajobrazy.*

Dlaskův statek

Na Dlaskově statku v Dolánkách byla na počátku roku dokončena reinstalace stálé expozice, která nesla název *Narození, svatba,*

smrt. Expozice návštěvníků přiblížila nejvýznamnější obřady a obyčeje spojené s nejdůležitějšími mezníky v životě člověka. Stálou expozici doplnily pořady v březnu *Svěcení jara, aneb zelenej se zelenej, mariánku drobný*, v červnu pořad *Sekáči jdou*, doplněný soutěží v sekání trávy, v září již tradičně *Posvícení*, tentokrát s podtitulem *Brambory - chléb chudých. Vánoce na statku* návštěvní sezónu uzavřely. Všechny pořady byly připravovány jako nekomerční setkání řemeslníků a hudebních, tanečních a divadelních souborů, spojené s dílnami, zaměřenými na tradiční technologie. Atraktivní podívaná na práci mistrů uměleckého řemesla a hodnotná kulturní vystoupení byla cenným příspěvkem ke každoroční kulturní nabídce muzea.

Kulturní pořady, přednášky, semináře

Také část pořadů v hlavní budově muzea byla zaměřena na rehabilitaci řemeslné a uměleckořemeslné výroby. V dubnu to byly tvůrčí dílny zaměřené na výrobu velikonočních zvykoslovných předmětů, v květnu X. jubilejní ročník *Staročeských řemeslnických trhů Turnov 2004* a *Mezinárodní festival etnické hudby*, v měsíci červnu IX. ročník řezbářského sympozia a v měsíci prosinci *Vánoce v muzeu,* spojené s koncertem cimbálové muziky *Hora*, tvůrčí keramickou dílnou a předvánočním odpolednem pro nejmenší. Tuto nabídku doplnily Dny otevřených dveří konané při příležitosti Mezinárodního dne muzeí a dnů Evropského kulturního dědictví. Významným projektem byl i letní XVI. ročník Mezinárodního šperkařského symposia *Šperk a drahokam.* Pracovní část se konala ve firmě RSG Turnov za účasti a technické pomoci turnovského šperkaře Jiřího Urbana. Sbírky muzea tak byly opět obohaceny kolekcí unikátních šperkařských prací. Na realizaci projektu přispěl grant Městského úřadu Turnov a KÚ Liberec. Součástí sympozia byla výstava prací a řada doprovodných akcí (exkurze po okolních geologických lokalitách, návštěva SUPŠ Turnov a v Železném Brodě, módní přehlídka šperků z předchozích ročníků ad.) včetně krátkých samostatných prezentací účastníků symposia.

Činnost odborného oddělení

Výše jmenované projekty doplnily další aktivity – semináře a přednášky, které byly věnovány archeologii, historii, mineralogii, lidovému umění a historii umění, dále koncerty, besedy a učební hodiny. Muzeum se podílelo i na přípravě akcí partnerských organizací, například Pekařovy společnosti Českého ráje či Spolku přátel muzea. To však není jediný výstup práce muzea. Kvalitní výsledky přinesla všechna odborná oddělení v oblasti vědeckovýzkumné činnosti, ediční činnosti a v oblasti péče o sbírky. Muzeum v roce 2004 získalo celkem 92 nových přírůstků, které tvoří sbírkové předměty a soubory především z oboru archeologie, etnologie a mineralogie. K nejvýznamnějším akvizicím patří dar doc. PhDr. Stanislava Langera, CSc., a to minerály v celkové hodnotě téměř 400 tisíc korun. Obohacení sbírek přinesl i dar geologického materiálu od ing. Ptáka ze Železného Brodu. Nákupem vzhledem k nevelkým možnostem rozpočtu muzea bylo získáno jen omezené množství sbírkových předmětů v celkové hodnotě 12 931 Kč. Archeologický materiál byl získán z výzkumů v Turnově a Českém Dubě, etnologický materiál ze sběrů a darů. Stejným způsobem byl obohacen i fond uměleckého řemesla. Významným počinem muzea bylo i vydání prvních čísel muzejního čtvrtletníku a vydání prvního sborníku muzea pod názvem *Archiv Českého ráje doby nové a nejnovější*, Svazek 1, který byl řešen za přispění grantu Města Turnova. Odborní pracovníci také pravidelně přispívali do odborných periodik, do regionálního tisku i do ostatních médií. Oceněním odborné práce muzea v oblasti etnologie bylo i pověření MČR Turnov výkonem funkce regionálního pracoviště

pro dokumentaci tradiční lidové kultury v oblasti Libereckého kraje (Plnění vládního programu č. 571). V rámci toho proběhly v roce 2004 práce spojené se zpracováním *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v Libereckém kraji* a výzkum lidové architektury v obci Modřišice, dokumentace vybraných objektů lidové architektury a zpracování dotazníků pro vytipované zpravodaje a spolupracovníky.

Odborní pracovníci muzea v roce 2004 zpracovali ve II. stupni evidence celkem 3000 sbírkových předmětů a v rámci periodických inventarizací zrevidovali sbírku umění. V oblasti ošetření sbírek bylo konzervováno 380 sbírkových předmětů, část vlastními silami, část dodavatelsky za přispění grantu MK ČR. Odborná knihovna zaznamenala 118 nových knihovních jednotek. V badatelně bylo v roce 2004 evidováno rekordních 380 badatelských návštěv, což představuje další nárůst proti předcházejícím letům. Odborní pracovníci účinně pracovali v odborných komisích místního i celostátního významu.

Materiální zabezpečení

MČR Turnov v roce 2004 získalo od zřizovatele příspěvek ve výši 7 560 tis. Kč. Celkový rozpočet muzea činil 9 620 tis. Kč. Částku 2 060 tis. muselo MČR vytvořit vlastními příjmy. Oproti roku 2001 a 2000 se celkový rozpočet snížil o částku více jak 1 mil. Kč. Tato skutečnost výrazně omezila některé z hlavních činností muzea, daných zřizovací listinou, jako je např. nákup sbírek, jejich restaurování, vybavení depozitářů, zabezpečení objektu ad. Podobně jako v minulých letech řadu projektů muzeum řešilo za přispění grantů MK ČR, KÚ Liberec a MěÚ Turnov. V MČR Turnov v roce 2004 pracovalo 17 pracovníků v hlavním pracovním poměru, 4 pracovníci na dohodu o pracovní činnosti a 3 pracovníci, zajišťující provoz vedlejší hospodářské činnosti muzea (prodejna suvenýrů, bistro, výkopové práce pro archeologii – mzdy těchto pracovníků jsou hrazeny z příjmů vedlejší hospodářské činnosti) a 4 pracovníci náhradní vojenské civilní služby.

V roce 2004 obdrželo MČR Turnov účelovou investiční dotaci na realizaci výtahu pro občany se sníženou možností pohybu a orientace ve výši 1 200 tis. Kč. Za přispění Městského úřadu v Turnově (100 tis.) a veřejné sbírky (60 tis.) se podařilo výtah realizovat a slavnostně zpřístupnit 3. 12. 2004. Výrazně se tak zlepšily provozní podmínky muzea, zejména pro handicapované návštěvníky.

Podrobné informace najdou zájemci na www.muzeum-turnov.cz.

Vladimíra Jakouběová

Regionální muzeum a galerie Jičín

Činnost RMaG v roce 2004 naplňovala sbírkotvornou, dokumentační, prezentační a vzdělávací funkci muzea, jak je tomu každoročně.

Výjimečnější akcí bylo uspořádání mezinárodní konference *Karl Kraus – jičínský rodák a světoobčan* ve spolupráci s Památníkem národního písemnictví Praha, Pekařovou společností Českého ráje a občanským sdružením Baševi, která se těšila velkému zájmu odborníků z Evropy i ze zámoří. Běžné praxi se rovněž vymykal projekt *Cestička do školy,* realizovaný s 15 školami jičínského okresu, v němž 1083 účastníci pomáhali dokumentovat staré cesty do škol a podobu krajiny před provedením velkoplošných změn. Tento projekt byl jedním ze šesti programů realizovaných v roce 2004, na kterých se podílelo pracoviště nově ustanoveného muzejního pedagoga RMaG. Po

celý rok probíhal v RMaG projekt *Mariánská zahrada*, financovaný grantem Open Society Fund Praha *Obnova prvků barokní komponované krajiny,* a rovněž grant, díky němuž vzniklo muzejní loutkové divadlo, které poskytne pracovišti muzejní pedagogiky RMaG nové možnosti prezentace konkrétních vlastivědných témat (zánik rodu Smiřických).

Jedinou investiční akcí roku 2004 bylo restaurování historické výmalby v objektu depozitáře v Robousích, bývalé fary. Jedná se o typickou výmalbu interiérů z konce 19. století, kterých se však mnoho nedochovalo, nákladem 235 tisíc.

Organizace hospodařila se ziskem, který umožnil nákup obrazů a kreseb do fondu galerie od umělců působících v regionu. Jedná se o první větší nákup děl výtvarného umění, uskutečněný po desetiletích.

Sbírky

Počet evidenčních přírůstků zapsaných za sledovaný rok činil: 749 (přírůstková kniha centrální) + 67 (sbírkový fond knihovny), tj. celkem 816, což činí 3107 kusů předmětů, z toho listinná historie 107, etnografie 121, obrazový fond 488, numismatika 4, zoologie 6, technika 5, pohlednice 1, fotografie 1, archeologie 2307.

Počet podle plánu inventarizace revidovaných evidenčních čísel sbírkových předmětů činil 6204 a jednalo se o fond archeologie.

Počet konzervovaných a restaurovaných sbírkových předmětů činil celkem 164 kusů, z toho v konzervátorské dílně textilu 42, v dílně kovo 116 (z toho 60 ks mince, medaile), v konzervátorské dílně dřevo 6 kusů.

Vědecko-výzkumné úkoly a badatelé

Byl zpracováván jeden vědeckovýzkumný úkol s názvem *Jarní tah obojživelníků v závislosti na počasí.* Regionální muzeum a galerii navštívilo celkem 97 badatelů. Z toho nejvíce regionální knihovnu muzea – 51, dále fond foto 27, fond přírodovědný + mapy 10, fond galerie 8, fond etnografie 1, fond listinná historie 1.

Expozice

V současné době je v RMaG Jičín stálá expozice, sestávající ze 6 samostatných částí: 1. Vlastivědná expozice – jičínský region v období od pravěku po r. 1989 s množstvím interaktivních předmětů historického charakteru, které si mohou návštěvníci prakticky vyzkoušet. 2. Terče jičínských ostrostřelců. 3. Konferenční sál. 4. Katedrála uprostřed krajiny – chodba do panské oratoře s výhledem do kostela sv. Jakuba Většího. 5. Valdštejn a jezuité. 6. Herna, dílna a muzejní divadlo. 7. Příroda Jičínska.

Výstavy

Galerie:

Do nového roku přetrvávala výstava *Medvídek – nejmilejší dárek***,** představující známou hračku jako kulturní, historický i společenský jev. Výstava byla uspořádána ze sbírek soukromých sběratelů i ze zápůjček příznivců RMaG.

Regionální výtvarníci – *Anna Hofmanová, Stanislava Serdelová a Břetislav Kužel* vystavovali svá díla od 5. do 29. února. Motivy z Jičína i blízkého okolí v pojetí dvou malířů a keramičky našly mezi místními návštěvníky své obdivovatele.

Retro Petra Hebera – výstava představila tvorbu známého regionálního výtvarníka, který si ví rady nejen se dřevem, ale i s kamenem i kovem, v době 4. 3. – 28. 3. 2004.

Michail Ščigol – malby. Představovat oleje M. Ščigola by asi bylo nošením dříví do lesa – jeho expresívní pojetí přináší vždy nový pohled na nejrůznější témata, což potvrdila i výstava v zámecké galerii ve dnech 2. 4. – 2. 5. 2004.

Potvrdili to i Andrej Barla – fotograf, Jiří Altman – grafik, Milan Vácha – sochař, kteří vystavovali od 6. 5. do 6. 6. 2004.

Projekt *Cestička do školy* vyústil v prezentaci výsledků formou tiskové konference

a otevření výstavy, která trvala od 10. do 19. 6.

V průběhu celých prázdnin nás *Putování divnou zemí* autorky Evy Vlasákové provázelo Krajinou dětství. To byla nabídka nejen expozice v galerii, ale prostřednictvím mapy-hry-katalogu i možnost objevovat neznámá místa nebo vidět nově ta známá.

Skupina *FEMINA*, která sdružuje umělkyně používající nejrůznější výtvarné techniky, se představila na výstavě, otevřené od 18. 9. do 17. 10. 2004, mapující práce všech svých členek za posledních několik let.

Malíř Josef Jíra vystavil v galerii v období od 23. 10. do 28. 11. portréty. Krajiny životů zobrazené ve tvářích mistrových přátel a známých vytvořily v galerii neobyčejně vzácnou příležitost k setkání lidí. Jednalo se vůbec o poslední výstavu J. Jíry, kterou umělec osobně zhlédl.

Závěr roku patřil expozici *Mašiny a mašinky pro děti a tatínky*. Galerií projížděla drezína po skutečných kolejích, ozývala se trubka pana výpravčího a vstupenky – jízdenky bylo možné znehodnotit kleštěmi pamatujícími ruce konduktéra rakousko-uherské dráhy. Modely lokomotiv a vagónů, nádraží, mechanické a elektrické hračky byly obdivovány návštěvníky všech generací.

Výstavní chodba:

Hospodářský a živnostenský život v Jičíně byla zajímavá, pro mnohé objevná únorová výstava o životě, který pamatují již jen prarodiče.

Tradiční termín – tradiční náplň žádá výstavní prostory: *Od masopustu do Velikonoc v životě venkovských lidí* (12. 3. – 12. 4. 2004).

V návaznosti na mezinárodní konferenci jsme uspořádali výstavu *Karl Kraus v Jičíně a Jičín v Karl Krausovi* (22.4. – 16.5.).

Přírodovědná výstava 20. 5. do 20. 6. *Šestinožci mezi námi* přinesla trochu osvěty a přiblížila svět hmyzu ze stránky, která je zajímavá a krásná.

Hůl do vody ponořená zdá se býti nalomená! – výstava ze starých školních pomůcek (26. 6. – 19. 9.) zavedla návštěvníky hluboko do minulosti a na ukázkách fyzikálních pokusů předvedla dobu, kdy i rákoska měla své místo na katedře pana učitele.

Exponáty ze sbírek našich i zapůjčené z mnoha dalších míst posloužily k vytvoření bohaté expozice *Pocta sv. Hubertovi (z historie myslivosti)* v době od 30. 9. – 31. 10. 2004.

Od 6. 11. do 9. 1. 2005 jsme expozicí *Sbírání Ivy Hüttnerové* nabídli návštěvníkům možnost nahlédnout pod víčka krabic a krabiček, o které pečuje známá herečka a moderátorka.

Muzejní univerzita a další kulturně výchovné akce

Muzeum uskutečnilo 24 tematických přednášek a s reprízami činil jejich celkový počet 35. Dále bylo uspořádáno 19 výchovných akcí, z nichž lze jmenovat vycházky a dílny na výrobu zvykoslovných předmětů.

Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 2004

Návštěvnost v uplynulém roce dosáhla zhruba 25 tisíc osob. Z důvodů zatím ne zcela objasněných dochází v posledních letech k výkyvům bez ohledu na dosud tradiční příčiny: počasí, pořádání výrazných akcí atd. Například začátek května patřil nezvykle k velmi slabým obdobím, rovněž chladný a podmračený začátek července se turistickou frekvencí příliš nevyznamenal, zatímco třeba konec května či srpen se slunečným a teplým počasím nám přivedly nadprůměrné množství návštěvníků.

Muzeum uspořádalo celkem 10 výstav: Do konce února probíhala výstava ilustrací

Zdeňka Milera: Dětem. O popularitě a úspěchu slavného krtka jsme se zmiňovali již v loňském komentáři.

V březnu a dubnu následovala výstava *Objevená minulost*, prezentující akviziční úspěchy Krkonošského muzea za posledních deset let.

Na sklonku dubna a v květnu probíhala pod názvem *Tak i tak* výstava kreseb a grafiky Romana Karpaše. Přestože se jedná o současné moderní umění, jež o návštěvnický zájem musí teprve bojovat, našlo si početnou obec zájemců a velmi nás potěšily zejména dobře připravené tematické hodiny prof. Věry Doubové z jilemnického gymnázia.

Od 18. června do konce září se konala výstava *Dobrá káva sílu dává.* Pohled na historii kávy ve světě, v naší vlasti a zvláště pak v Krkonoších se stal výrazně nejúspěšnější akcí naší sezóny. Nelitovali jsme proto námahy, kterou si příprava této náročné výstavy vyžádala.

Návrhy pohlednic a ilustrace Jiřího Škopka jsme návštěvníkům představili ve dnech 8. října – 28. listopadu a několik tisíc prodaných pohlednic nejlépe dokumentuje návštěvnický ohlas této akce.

3. prosince jsme zahájili vánoční výstavu ilustrací. Tentokrát se jednalo o dílo *Heleny Zmatlíkové* a zájem o její něžné umění jen potvrdil, že je zná u nás snad každý.

V malé výstavní síni se v květnu v souvislosti s vyhlášením Krále bílé stopy uskutečnila *výstava poštovních známek a dopisnic* s lyžařskou tematikou a dne 21. května byla v muzeu k dispozici poštovní přepážka s příležitostným razítkem. Obě akce jsme připravili ve spolupráci s místní organizací filatelistů.

Ve stejné době jsme v jilemnickém informačním centru nainstalovali pod názvem *Bílou stopou* malou expozici dějin českého lyžování.

Městskému muzeu v Žacléři jsme na červenec zapůjčili výbor *fotografií Zdenko Feyfara.* Širší výběr, tentokrát orientovaný výhradně na přírodní motivy, jsme na listopad a prosinec připravili pro Muzeum Przyrodnicze v Jelení Hoře.

Z dalších akcí: 2. května jsme si v muzeu připomněli *Podvečerem Antonína Dvořáka* 100. výročí úmrtí světoznámého českého skladatele. Koncert jsme uspořádali ve spolupráci s místní základní uměleckou školou.

V přednáškové činnosti se uplatnila především tato témata: baroko v Jilemnici (především kostel sv. Vavřince), dějiny Jilemnice a Horní Branné, dějiny lyžování, krkonošské Vánoce, hudba v krkonošských Vánocích a další. Průměrná návštěvnost přednášek činila 65 osob, většina se jich uskutečnila mimo Jilemnici.

Během roku jsme zaznamenali a obsloužili celkem 111 badatelských návštěv.

Publikační činnost zůstala tradičně orientována především na časopis Krkonoše, Jilemnický zpravodaj, publikovali jsme i v řadě dalších periodik. Z větších akcí připomeňme podíl na publikaci *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku* a dále pak knihu *Historie místní dráhy Martinice – Jilemnice – Rokytnice*, vydanou ke 105. výročí otevření této lokálky. Tradičně široká zůstala spolupráce s rozhlasem a televizí.

Mezi důležité počiny patří zdokonalení zabezpečovacího systému a vybudování kamerové bezpečnostní sítě, výměna svítidel ve vstupních prostorách; pokračovalo se v nátěrech dveří.

Kompletní rekonstrukcí a částečnou reinstalací prošla expozice počátků českého lyžování a expozice slavných rodáků.

Akviziční činnost přinesla celou řadu cenných přírůstků (82 položek): např. malovanou lidovou kolébku, překrásné zvonce na koňské zimní potahy, dvě měšťanské židle z období biedermeieru, lidový betlém, soubor měšťanského nádobí z období I. republiky, hmoždíř pro slavnostní střelbu, kolekci 104 skvělých kolorovaných skleněných diapozitivů, množství lyžařských předmětů a další.

Projektově se podařilo dokončit přípravu rekonstrukce zbylých přízemních prostor v čp. 1 a vznikla tak reálná naděje, že v roce 2005 budou alespoň zčásti vyřešeny stále ožehavější prostorové (expoziční i depozitární) problémy, s nimiž se v poslední době opět začínáme potýkat.

Spolupracovali jsme s Národním muzeem v Praze, Muzeem východních Čech v Hradci Králové, Severočeským muzeem v Liberci, Vlastivědným muzeem v Olomouci, Regionálním muzeem a galerií v Jičíně, Muzeem Przyrodniczym v Jelení Hoře, muzei ve Dvoře Králové nad Labem, Lomnici nad Popelkou, Nové Pace, Semilech, Vysokém nad Jizerou, Žacléři, Státním okresním archivem v Semilech a řadou dalších institucí.

Děkujeme všem, kteří v roce 2004 naše muzeum jakýmkoli způsobem podpořili. Těšíme se na setkávání v roce 2005.

Jan Luštinec

Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou v roce 2004

Jako každý rok využili pracovníci muzea zimní měsíce k přípravám výstavních sálů a stálých expozic na novou sezónu. Postupně se rodila i zcela nová expozice malovaného lidového nábytku a betlémů v prvním poschodí muzea, která je zde situována provizorně až do doby, kdy bude definitivně přemístěna do půdních prostor Hrubého domu. V dalších měsících loňského roku připravilo muzeum pro veřejnost 12 krátkodobých výstav, z větší části s vernisážemi, a dalších 12 akcí jiného zaměření.

V průběhu celého měsíce ledna ještě dobíhala v prosinci zahájená a hojně navštívená III. výstava betlémů. Z hlediska návštěvníků se jednalo o nejatraktivnější akci celého roku. Z tohoto důvodu by pracovníci muzea v této započaté tradici rádi pokračovali také v příštích letech, i přesto, že vzhledem k charakteru výstav je pro ně tato akce časově náročná. A to především v době vánočních svátků.

Úvod loňské sezóny odstartovala výstava obrazů novopackého výtvarníka Vlastimila Mužíčka. Přízemní sál muzea zcela zaplnili nejen lomničtí, ale i četní malířovi přátelé z nedaleké Nové Paky. Umělce přišel úvodním slovem k výstavě pozdravit i herec a malíř Jan Kanyza. Zahájení doprovázeli zlidovělými americkými tradicionály písničkáři Bob a Vladimír Hochmanovi z Jičína. V. Mužíček prezentoval svoji poslední tvorbu, zastoupenou především krajinomalbami z Podkrkonoší a Lomnicka.

Po celý měsíc duben měli možnost ctitelé výtvarného umění zhlédnout zajímavou výstavu obrazů nazvanou *Restaurovaná krása.* Jak název napovídá, šlo o přehlídku restaurovaných závěsných obrazů ze sbírek lomnického muzea, kterým se v rozmezí let 1993 – 2003 podařilo díky pražské akademické malířce a restaurátorce I. Přibylové vrátit jejich původní krásu. Z větší části jde o plátna mistrů zvučných jmen z 19. století (např. Schikanedera, Machka, Khola nebo Ženíška), jež pocházejí z kvalitní sbírky průmyslnické rodiny Šlechtů, v mnoha případech zachráněných před zkázou doslova na poslední chvíli. Některé z pěti desítek vystavených obrazů byly restaurovány díky grantům Ministerstva kultury ČR a sponzorů, větší část finančních prostředků na tyto účely však pocházela z rozpočtu muzea. Kolekce obrazů bude trvale vystavená v dobově zařízených pokojích Památníku rodu Šlechtů.

1. května se uskutečnila slavnostní vernisáž výstavy obrazů akademického malíře Václava Pokorného z Jablonce nad Nisou, která se konala u příležitosti umělcových devadesátin. Úvodní slovo pronesla RNDr. Danuše Dvořáková, v další části programu vystoupil houslový virtuos Václav Hude-

ček. Nepochybně velkou kulturní událost města podtrhla i účast oblíbené herečky a spisovatelky Evy Trejtnarové-Hudečkové. V závěru akce optimisticky naladěný V. Pokorný skromně požádal o zařazení do výstavního plánu za dalších pět let k autorovým pětadevadesátinám. Tomuto umělcovu záměru pracovníci muzea samozřejmě rádi vyhověli.

V průběhu měsíce května proběhly ještě další dvě akce s kulturním zaměřením. 9. května se v muzeu v srdečné atmosféře uskutečnil pořad *Gabriela a Jaroslav Krčkovi jubilující*. Čestní občané města a dlouholetí spolupracovníci lomnického muzea připravili nejen pro své přátele, ale pro všechny zúčastněné bohatou a zajímavou směsici vyprávění a muzicírování.

Druhá akce se týkala křtu nové knihy Mariji Motejlové-Manolové nazvané *Ukotvené stíny*, která je věnována památce jejího manžela, lomnického rodáka prof. Josefa Motejla, dlouholetého pedagoga FAMU a někdejšího hlavního kameramana Čs. televize. Křtu knihy, jenž proběhl pod záštitou bulharského velvyslanectví v ČR, se zúčastnila starostka města Jaroslava Hynková, Gustav Oplustil, televizní scénárista, režisér a moderátor, a PhDr. J. Balvín, referent pro oblast národnostních menšin Magistrátu hlavního města Prahy, z jehož grantu byla kniha vydána. Na závěr vystoupil středoškolský soubor bulharské *školy Dr. Petra Berona* a lomnický soubor *Špalíček*.

Měsíc červen byl v muzeu vyhrazen připomenutí zahájení stavby místní dráhy, od níž uplynulo sto let. Výstavu k této události, která pro rozvoj našeho města měla velký význam, obětavě připravil Kamil Brož. Z řady archivů vytěžil mnoho cenných písemných materiálů. Z Technického muzea v Praze také zajistil zapůjčení trojrozměrných exponátů, které dokumentovaly obrovský rozsah zemních prací, jež si stavba dráhy vyžádala. Výstavu úvodním slovem otevřel ing. Jaroslav Kaplan, velký znalec historie místní dráhy. Díky sponzorskému daru firmy H-Plus měli možnost zájemci využít jízdy v historickém motorovém voze zvaném *Hurvínek*. Účastníci jízdy, jež se setkala s velkým zájmem, byli na místním nádraží přivítáni tradičními lomnickými suchary.

Pracovníci muzea kladně reagovali též na nabídku dalšího lomnického občana, jehož specializací je zájem o vše, co souvisí se sarajevským atentátem. Ve výroční den této historické události se uskutečnila zajímavá přednáška Stanislava Buchara *Jiskra, jež zapálila světový požár, aneb devadesát let od sarajevského atentátu*. Přednáška doplněná o videoprojekci seznámila posluchače s detaily i méně známými skutečnostmi, které odstartovaly celosvětový válečný konflikt a negativně ovlivnily osudy tehdejších generací.

Již po osmé v muzeu zazářily drahé kameny, zapůjčené ze sbírek místních kamenářů. Především díky spolupráci a nasazení dr. L. Hromádky tak měli možnost návštěvníci shlédnout řadu zajímavých nálezů z blízkého okolí. K vidění však byly i ukázky z dalších tuzemských a světových nalezišť. Výstavu doplnily barevné makrofotografie hmyzu významného entomologa, čestného občana města doc. dr. Jiřího Zahradníka, CSc., a snímky okolí Nové Vsi nad Popelkou, zachycené objektivem ing. Luďka Lauermanna.

Součástí jubilejního desátého ročníku hudebně dramatického festivalu Lomnické kulturní léto byla i výstava obrazů a grafiky maloskalského výtvarníka Luboše Bucka. Vernisáží slovem i hudbou provázel hudební skladatel a dirigent Jaroslav Krček.

Krásu a poetiku přírodních scenérií a lidové architektury Lomnicka přiblížil v měsíci září svými kresbami ing. Jaroslav Junek. Výstavu nazvanou *Rodnému kraji* vhodně doplnilo vystoupení Věry Šrajerové (zpěv), Romana Šolce (hudební doprovod) a Šárky Kubátové (recitace).

O měsíc později ve výstavních prostorách muzea představila svoje dílo akade-

mická malířka Břetislava Pospíšilová-Plívová. Ač se jedná o místní rodačku, neměla až dosud lomnická kulturní veřejnost možnost se s dílem této umělkyně seznámit. Konečně u příležitosti 74. autorčiných narozenin byl tento dluh splacen. Vernisáž uvedla známá režisérka Věra Šimková-Plívová, která vyjádřila obdiv k sestřině tvorbě a vyznala se i ze vztahu ke svému rodnému městu. Poté zazněly skladby v podání kantorské skupiny *Plochá nota* a části sboru ZŠ TGM. V závěru výstavy proběhla s filmovou režisérkou Věrou Šimkovou-Plívovou beseda, v níž významná místní rodačka, autorka dlouhé řady filmů, věnovaných především mladé generaci, vyprávěla nejen o své bohaté filmové a knižní tvorbě, ale také o zážitcích z dětských let.

V posledním podzimním měsíci došlo na tři akce, jež se setkaly s nemalým zájmem veřejnosti. Nejprve se představil skutečský výtvarník Libor Pikora. Zahájení výstavy, lapidárně nazvané *Obrazy a obrázky*, se zhostila autorova sestra, lomnická občanka Ladislava Suchardová. Poté zahráli a zazpívali ukázky ze své původní tvorby členové hudební skupiny *Česká paní*. Umění L. Pikory, které inklinuje k čistě realistickému výrazovému pojetí kresby, si mohli zájemci prohlédnout až do konce listopadu.

V podvečer 23. 11. se v prostorách vstupní haly muzea uskutečnila prezentace knihy s výstižným názvem *Hmyz*, jež je další z mnoha prací doc. Jiřího Zahradníka. Dílo úvodním slovem představil ing. Zdeněk Pavlík, ředitel nakladatelství Aventinum Praha, které publikaci vydalo. Poté autor knihy pohovořil o výsledcích svého dlouholetého bádání v oboru entomologie a zodpověděl řadu zvídavých dotazů účastníků přednášky. V rámci akce došlo i na ukázku a prodej desítky titulů knižní tvorby nakladatelství Aventinum Praha, které je pověstné nejen výběrem zajímavých témat, ale i kvalitní produkcí.

Již o den později se konala další ze série přednášek lomnického rodáka historika dr. Vladimíra Koblížka, tentokrát na téma *Česká krajina ve světle místních a pomístních jmen*.

Poslední akce roku tradičně souvisí s vánočními svátky. Výstavní sál muzea zaplnily opět více jak tři desítky betlémů, vesměs díla podkrkonošských betlémářů, doplněná obrazy a soškami s náboženskou tematikou z přelomu 18. a 19. století. Výstavu zahrnovalo několik zajímavých unikátů, mezi nimiž dominoval více jak tři metry široký betlém se stovkou polychromovaných figur, dílo Františka Ulrycha z Čisté u Horek. Pořadatelé se i v dalších ročnících pokusí prezentovat vždy nejméně polovinu ještě nevystavených betlémů.

Z hlediska personálního došlo k podstatným změnám, souvisejícím také s delimitací městské knihovny, která byla rozhodnutím městského zastupitelstva po deseti letech oddělena od naší instituce a přičleněna ke KISu. Své tříleté působení v muzeu ukončil Miroslav Kynčl, zastupující kolegyni Andreu Soukupovou, která se ke konci roku vrátila z mateřské dovolené. V současné době v muzeu pracují tři zaměstnanci na plný úvazek a jeden na částečný, což je nejmenší možný počet zaměstnanců k zabezpečení řádného chodu této instituce. To znamená včetně střídání víkendů a svátků a v neposlední řadě také k zajištění ochrany zaměstnanců i svěřených exponátů. V posledním měsíci roku došlo k vyhlášení konkursu na místo ředitele Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou. Po jedenácti letech působení v této organizaci byl pisatel těchto řádků radou města opět v této funkci potvrzen.

Nově od loňského roku v muzeu vypomáhají praktikanti ze Střední odborné školy v Lomnici nad Popelkou. Poté, co se tato činnost osvědčila, je další spolupráce ze strany muzea velmi vítána. Studenti se v rámci své praxe seznamují nejen s činností, která je na očích veřejnosti, tzn. práce v pokladně, průvodcovství a obsluha při vernisážích, ale poznají i práci v zákulisí muzea – čištění, třídění a *restaurování* expo-

nátů, dále vyřizování agendy, seznámení se také se základy účetnictví v muzeu atd.

Během roku archiv či knihovnu naší instituce navštívilo 52 badatelů, kterým jsme se maximálně snažili vyhovět v jejich úsilí. Vesměs se jednalo o problematiku z oboru genealogie nebo poskytování údajů, týkajících se historie a vývoje stavební činnosti v našem městě. Snažíme se pomoci i studentům s vyhledáváním podkladů při tvorbě diplomových prací a zpracování referátů. Expozice muzea si v loňském roce prohlédlo přibližně 14 000 návštěvníků, což dokazuje stoupající zájem ze strany veřejnosti.

I nadále publikujeme na stránkách regionálního tisku i tisku s celostátním dopadem, na jehož stránkách propagujeme nejen muzeum, ale potažmo také město Lomnici nad Popelkou. Veřejností je hojně využívána i možnost předplacení a zasílání Lomnických novin a zakoupení různých upomínkových suvenýrů. V prostorách vstupní haly muzea se v průběhu roku konalo i několik prodejních akcí, ve všech případech však striktně pouze s kulturním podtextem. To znamená, že se jednalo například o prodej CD a knih.

Díky kontaktům s Nadací Euronisa se podařilo získat grant na zrestaurování jedné malované skříně a pomocí sponzorského daru hudebního skladatele Jaroslava Krčka byla opravena jedna malovaná truhla. Poděkovat bychom zároveň chtěli i lomnické cukrárně U Marcely za obětavou a iniciativní výrobu oblíbených lomnických kulatek před každou vernisáží. Dále děkujeme samoobsluze Jantar manželů Krausových za opakovaný převoz výstavních exponátů.

Sbírkový fond muzea byl v loňském roce obohacen o devět sbírkových předmětů. Uveďme například malovanou skříň (dar Bohumily Simonové z Lomnice n. Pop.), drtič – výrobek firmy Alois Budina, strojní továrna Lomnice n. Pop. (dar Josefa Drahoňovského ze Želech), betlém z vlny (dar Ireny Bartoňové z Lomnice n. Pop.) a formu na pečivo firmy J. Jína (vlastní sběr z Ekologického dvora).

Za sledované období se podařilo restaurovat rekordní množství sbírkových předmětů, i když se jedná, bohužel, o mizivý zlomek z celkového množství exponátů doslova v žalostném stavu. Především jsme se v uplynulém roce soustředili na renovaci nejvíce poškozených kusů z unikátní kolekce malovaného lidového nábytku. Maximální úsporou, a to na úkor jiných položek z rozpočtu muzea, se podařilo zachránit dohromady čtyři skříně, čtyři truhly a dřevěnou plastiku s motivem dvou mořských panen (původně z obchodu p. Dejmka z Libštátu). Snahou pracovníků muzea, i když značně limitovanou výší rozpočtu, je uchovat svěřené kulturní dědictví předků a též je i náležitou formou prezentovat široké kulturní veřejnosti. V rámci daných možností chceme v tomto úsilí nepolevovat, ale i nadále pokračovat.

Jan Drahoňovský

Městské muzeum Nová Paka v roce 2004

Městské muzeum v Nové Pace je příspěvkovou organizací města. Muzeum vyvíjelo svoji činnost opět ve čtyřech objektech. Tato prostorová roztříštěnost způsobuje řadu složitostí při provozu muzea. Muzeum má tři stálé expozice – Klenotnici drahých kamenů a expozici spiritismu, v Suchardově domě je umístěna historická expozice a výstavní síň.

Celková situace našeho muzea je poněkud komplikována tím, že depozitáře historických sbírek jsou umístěny v bývalé škole v nedalekém Štikově (čp. 58). Když vezmeme v úvahu, že celková plocha

muzea činí 1173 m^2, tak lze pochopit, že se samotnou údržbou a správou objektů jsou dosti složité problémy. Muzeum klade důraz především na vlastní vnitřní činnost, která spočívá v evidenci muzejních sbírek, rozvíjení publikační a přednáškové činnosti. Vlastním nákladem jsme vydali brožury *Vojta Sucharda* (autor Miloslav Bařina) a *Spiritismus v Podkrkonoší* (Miloslav Bařina a Mgr. Ivo Chocholáč). Koncem roku byla vydána brožura Mgr. Ivo Chocholáče – *Za skrytými poklady Podkrkonoší.* Pro příští rok byly připraveny podklady pro vydání propagační skládačky *Městské muzeum Nová Paka.*

Muzeum bylo tradičně propagováno v mediích. Mezi úspěchy patří, že podle vyhlášené soutěže Mladé fronty bylo vyhodnoceno jako jedno z nejzajímavějších míst regionu. Ukázalo se, že velice úspěšnou byla výstava loutek ke 120. výročí narození Vojty Suchardy a obrovský úspěch měla výstava betlémů z Novopacka.

Expozice muzea byly z finančních důvodů pouze částečně upravovány. V Klenotnici drahých kamenů byla expozice doplněna obrazy Karla Havlaty, zobrazujících jejich naleziště. Prakticky po celý rok byla tato expozice provázena výstavou prací uměleckého kováře p. Borovičky z Malé Skály. Jako každoročně tu vystavovaly tři firmy své výrobky z drahých kamenů a pět sběratelů se prezentovalo svými sbírkami. Z bezpečnostních důvodů došlo k zasklení větších exponátů v expozici geologického vývoje. Byla též instalována vitrína s exponáty z přeleštěných achátových mandlí.

Rovněž v Suchardově domě byly realizovány některé změny, zejména byla vystavena zvětšenina kresby Nové Paky od Stanislava Suchardy.

Expoziční činnost byla zkvalitňována a propagována vydáváním průvodců, o nichž jsme se zmínili v úvodu. Publikace doplnil fotografiemi, graficky upravil a vytiskl pracovník muzea Jiří Čejka, který byl rovněž autorem vydaných pohlednic a fotografií. V rámci propagace muzea bylo po významných turistických centrech rozšířeno na 4000 karet, ve městě byly instalovány další dvě informační tabule.

V roce 2004 byla výstavní činnost muzea úspěšná především díky výstavě ke 120. výročí narození akademického sochaře Vojtěcha Suchardy. Výstava, která se konala během letního období, měla úspěch především dík dlouholeté spolupráci s loutkovou scénou *Říše loutek* v Praze, kterou Vojta Sucharda založil. Při příležitosti této výstavy byla opravena i hrobka rodu Suchardů v Nové Pace. Koncem roku byla výstava přemístěna do Muzea hlavního města Prahy, kde výstavu zahájil ředitel našeho muzea. Mezi význačně úspěšné patřila výstava *Betlémy z Novopacka.* Bylo vystaveno 33 betlémů a během 14 dní si je prohlédlo na 3000 lidí. K výstavám byly vydávány plakáty a stručné pozvánky s texty o autorech. K výstavě loutek Vojty Suchardy a betlémů z Novopacka vydal ve spolupráci s muzeem Zdeněk Čejka zajímavé CD.

Výstavy byly pořádány opět především v prostorách Suchardova domu:

Antonín Vitvar a novopacká motoristická tradice. Ke 100. výročí závodníkova narození. 2. 4. – 23. 5. 2004. Výstavou byla připomenuta významná osobnost našeho motoristického sportu, rodáka z Nové Paky-Vrchoviny. Na jeho slávu navázal Automotoklub pořádáním známých autokrosových závodů ME ve Štikovské rokli. Vystaveny byly fotografie, dokumenty, ceny, motocykl atd.

Martin Stejskal – zadem k nekonečnu. Kresby a malby. 29. 5. – 27. 6. 2004. Výstava člena surrealistické skupiny navazovala na loňskou výstavu skupinových kolegů Evy Švankmajerové a Jana Švankmajera. Výstava byla pořádána v rámci akce Muzika Paka.

Vojta Sucharda, český sochař a Říše loutek. Ke 120. výročí umělcova narození. 1. 7. – 19. 9. 2004. Výstava připomněla významného rodáka Nové Paky. Vojta Sucharda je autorem apoštolů na Staroměstském orloji v Pra-

ze, vytvořil 250 hlavic v chrámu sv. Víta v Praze. Je autorem mnoha plastik.

Eva Hnyková – Obrazy. 24. 9. - 31. 10. 2004. Výstava obrazů naší rodačky, která žije ve Vrchlabí.

Novopacké betlémy. 3. 12. – 19. 12. 2004. Byl vystaven slavný Mádlův betlém, který je součástí expozice, ale i betlémy starší, zapůjčené od místních občanů a z kostelů, nebo betlémy současných řezbářů (František Mühl ad.). Jednalo se o mimořádnou výstavu, kde byly vystaveny i betlémy kostelní.

Tvorba uměleckého kováře Borovičky z Malé Skály. 29. 5. – 19. 12. 2004.

Vedle toho byly v Klenotnici uspořádány drobné výstavky brusičů drahých kamenů. Naše muzeum připravilo a zapůjčilo sbírkové předměty pro výstavy medijních kreseb v Bruselu u příležitosti vstupu ČR do EU a pro výstavu v Brně.

Návštěvnost našich expozic a výstav v roce 2004 oproti roku 2003 stoupla. V roce 2004 navštívilo naše muzeum 19 294 lidí, tj. o 6 tisíc osob více.

Ředitel muzea vykonal 10 přednášek, Mgr. Ivo Chocholáč 25 přednášek, kterých se zúčastnilo 552 posluchačů. Sedmi návštěv geologických nalezišť se zúčastnilo 160 návštěvníků.

Opět jsme byli nápomocni při seminárních, bakalářských, diplomových či jiných pracích týkajících se geologických poměrů na Novopacku, především podkrkonošského permokarbonu (6x), podkrkonošských polodrahokamů (4x) a spiritismu (13x).

V srpnu jsme se podíleli na realizaci již 6. ročníku burzy drahých kamenů v hotelu Centrál. V témže měsíci jsme organizovali ve spolupráci s občanským sdružením Open Art Nová Paka již 3. ročník tematického týdne pod názvem *Seznámení s Podkrkonoším a jeho poklady* (spojeno se sběrem a zpracováním drahých kamenů). Této akce se zúčastnilo 25 dětí především z Novopacka. Ve spolupráci se stejným sdružením byl zorganizován i první ročník etnografické dílny *Tajemné Podkrkonoší,* které se zúčastnilo 25 dětí, jež se seznámily nejen s některými řemesly, ale i se zdejší krajinou. Spolupracovali jsme i s občanským sdružením *Open Art* na festivalu Muzika Paka.

Podíleli jsme se na přípravě pohledu *Mádlův novopacký betlém.* K tisku jsme připravili další vydání publikace Františka Čípa *Pohádky, pověsti a lidový humor z Novopacka.*

Průměrný přepočtený stav pracovníků byl v roce 2004 8,3. Ve stálém pracovním poměru bylo 6 pracovníků. Zbytek zaměstnanců (průvodci a uklizečka) pracoval na zkrácený pracovní úvazek na dobu určitou, která se řídí sezónní otevírací dobou.

Mimo sezónu se pracovníci věnují přepisování karet na počítačový systém, přípravě a úklidu expozic na příští sezónu, přípravě výstav, práci s badateli atd. Celkový příspěvek od zřizovatele činil v roce 2004 2 380 000 Kč. Vlastní příjmy činily 490 665 Kč, z toho bylo 187 505 vybráno na vstupném. 16 000 Kč tvořily sponzorské příspěvky od místních podniků.

Hlavní výdaje muzea tvoří mzdy a s tím spojené náklady (1 796 547 Kč).

V budově Klenotnice došlo k výměně teplovzdušné jednotky v expozici, karmy, čerpadel v kotelně, výměně více než 100 svítidel ve vitrínách v obou expozicích, bylo odstraněno zatékání do expozice geologického vývoje, opravena střešní krytina na budově, vyrovnána propadlá dlažba před budovou.

I v roce 2004 byla péči o sbírky věnována velká pozornost. Veškeré sbírky jsou evidovány v centrální evidenci podle zákona č. 122/2000 Sb. CES je průběžně doplňována o nové přírůstky. Ke konci roku bylo ve sbírkách muzea celkem 22 583 evidenčních čísel, pod kterými je zapsáno asi 38 100 předmětů. Během roku 2004 bylo získáno 48 přírůstkových čísel společenskovědního charakteru, které byly získány většinou vlastním sběrem nebo darem. Přírodovědných přírůstků bylo zapsáno 38 čísel. Kon-

cem roku byla získána pozoruhodná sbírka drahých kamenů a broušených sbírek darem. Jde o dar skutečně unikátní a vzácný. Revize sbírkového fondu se týkala evidenčních čísel H 16101 – H 16720 a H 1 – H 1380.

Domnívám se, že se muzeu podařilo splnit základní úkol – navýšení návštěvnosti.

Miloslav Bařina

Památník zapadlých vlastenců v Pasekách nad Jizerou v roce 2004

Památník zapadlých vlastenců v Pasekách nad Jizerou spadá pod Správu Krkonošského národního parku ve Vrchlabí. V roce 2004 tvořily pracovní tým ředitelka Krkonošských muzeí PhDr. Jana Sojková, průvodkyně Marta Breuerová a Andrea Bariaková.

Od 1. srpna 2004 došlo ke zvýšení vstupného – u dospělých na 20 Kč, děti a důchodci 10 Kč.

Památník v loňském roce navštívilo 5246 osob. Badatelské návštěvy byly zaměřeny na historii obce, osobnosti, divadlo a expozici houslařství. Na počátku roku 2004 natáčel štáb České televize záběry pro připravovaný film *Mír jejich duši*. V únoru se v expozici houslařské školy natáčela reportáž s houslařem Janem Baptistou Špidlenem pro pořad *Večer na téma...* Na podzim se točil šot o historii Pasek nad Jizerou pro kabelovou televizi v Semilech. Během roku vyšlo několik článků v periodikách, zaměřených na historii houslařství, tkalcovství a osobností Pasek. Památník také navštívila reportérka Českého rozhlasu a natočila reportáž o houslařské rodině Věnceslava Metelky.

10. června byla zahájena výstava *O pasecké škole*. Výstava byla uspořádána k 160. výročí položení základního kamene samostatné školní budovy. V adventní době ozdobily vánoční strom děti z místní mateřské školy vlastnoručně vyrobenými ozdůbkami.

Po celý rok probíhaly vnitřní a venkovní opravy a úpravy Památníku. V dubnu se odstranilo vlhké zdivo na schodišti a chodbě. Na podzim se pokračovalo v některých expozicích. Následně se expozice vymalovaly a položily nové koberce. Po dlouhé době odkladů se započalo s rekonstrukcí nevyužitého prostoru na soustružnickou dílnu, která bude návštěvníkům zpřístupněna v roce 2005. V rámci rekonstrukce byla opravena fasáda na spodní straně budovy a zároveň vyměněna okna v přístavku. Nového nátěru se dočkaly vitríny a parapety oken.

V listopadu se část exponátů napadených červotočem odvezla k ošetření do Roztok u Prahy. Exponáty napadené plísněmi se odvezly ke konzervaci do muzea ve Vrchlabí.

Počátkem roku byla provedena revize sbírkových předmětů v počtu 210 položek. Z přírůstků nás nejvíce potěšil dar houslí Josefa Metelky, které rozšířily unikátní fond krkonošské houslařské školy.

Poděkování patří všem, kdo nás v minulém roce jakkoli podpořili a přispěli k činnosti Památníku.

Andrea Bariaková

Muzeum a Pojizerská galerie Semily v roce 2004

V muzeu působily ředitelka Iveta Mečířová a odborné pracovnice Alena Hovorková a Jarmila Kuželová. Průvodcovskou službu o víkendech a svátcích zajišťovali

studenti semilského gymnázia a důchodkyně Miluška Chaloupecká a Olga Eckhardtová. Na úvazek 0,5 zaměstnávalo muzeum uklizečku.

Dlouhodobé expozice a výstavy

Muzeum dokumentuje region horního Pojizeří se zaměřením na etnografii, oblast společenskovědní a uměleckou. Netradičně uspořádanou etnografickou expozici, umístěnou v podkroví, tvoří malovaný nábytek, předměty z podkrkonošských domácností jako lidové kroje, městské a venkovské oblečení z přelomu 19. a 20. století, betlémy, Maiznerovy a Dolenského loutky, řemeslné památky a další zajímavosti.

Součástí muzea je památník *Osobnosti Semilska,* který představuje pětačtyřicet osobností spjatých s městem a jeho okolím. Dnes již neodmyslitelnou součástí muzejních aktivit jsou vánoční a velikonoční jarmarky s nabídkou zvykoslovných předmětů a drobných tradičních lidových výrobků.

Jedinečné poslání pro danou lokalitu představuje galerijní činnost. V přízemí historické budovy a v Pojizerské galerii se po celý rok konají historické a výtvarné výstavy.

K nejvýznamnějším patřila výstava *Pojďme si hrát*, věnovaná životnímu jubileu režisérky Věry Šimkové-Plívové. Umožnily ji granty Ministerstva kultury ČR a Libereckého kraje.

S velkým ohlasem se setkala prázdninová výstava *Panenky z ateliéru Anny Šlesinger*, kterou v průběhu prázdnin shlédlo skoro 3000 návštěvníků. Těší nás i zájem o prodejní výstavu *Patříme k sobě*, na které své práce vystavují děti se zdravotním postižením. Na závěr roku jsme hlavně pro děti připravily výstavu *Hravé Vánoce* o předvánočních a vánočních zvycích. Její součástí byly tvořivé tematicky zaměřené dílny pro děti i pro veřejnost. V adventní dílně děti vyráběly závěsný polaz, ježka, svíčku či figurky ze sušeného ovoce, v pekařské dílně pekly mikulášské pečivo a perníček, v řemeslnické dílně se zájemci seznámili s drátováním, paličkováním a pletením ošatek. Úspěch měly i další dílny s názvy zvykoslovná, přástková, stromečková a přáníčková. Celkem prošlo interaktivními dílnami 532 dětí, což svědčí o zájmu o takovýto druh aktivit pro školy.

Práce se sbírkami

Nákup sbírek a jejich restaurování byly limitovány finančními možnostmi. Z tohoto důvodu byla zrestaurována pouze dřevěná kolébka. U získaných přírůstků byla provedena konzervace. V průběhu roku proběhla revize sbírkového fondu – kontrola umístění a fyzická inventura 2176 kusů sbírkových předmětů.

V roce 2004 jsme získaly celkem 2 315 sbírkových předmětů, což představuje 362 přírůstkových čísel. Systematicky doplňujeme sbírku textilu (dámské i pánské šaty, dětské oblečení, spodní prádlo, punčochy, klobouky, oděvní doplňky). Získaly jsme též výrobky firem Tofa, Kovap, Kovozávody, které dávají základ pro sbírku kovových a dřevěných hraček. V letošním roce se nám podařilo zakoupit větší soubor hraček n. p. Tofa, a to i díky získané dotaci z ministerstva kultury.

Za zmínku stojí i dobové fotografie a pohlednice Semil a okolí, fotoalba, notový materiál, zemědělské nářadí, plakáty, fotografie a jiné materiály o ochotnickém divadle v Semilech, kuchyňské náčiní, doplňky k sokolským krojům a svaté obrázky.

V současné době provádíme základní zápisy do sbírkového programu DEMUS.

Přehled výstav

Jakub Mládek: Cestou na Mt. Blanc, Lukáš Faltejsek: Kamčatka – země kontrastů. Výstava fotografií (únor).

Výstava prací žáků výtvarného oboru. 65 let ZUŠ Semily (březen)

Luboš Bucek – Obrazy (duben – květen)

Patříme k sobě – prodejní výstava výtvarných a ručních prací dětí se zdravotním postižením (duben – květen)

Pojďme si hrát. Výstava k životnímu jubileu režisérky Věry Šimkové-Plívové (květen – srpen)

Jelen mého města. Výstava dětských soutěžních prací (červen)

Panenky z ateliéru Anny Šlesinger, Norimberk (červenec – srpen)

140 let knihovny v Semilech (září)

Malíři Pojizeří 2004 – L. Bucek, H. Hančová, N. Hlubučková-Soukupová, K. Hlubuček, V. Hlubuček, J. Jíra, J. Kanyza, J. Kasalová, J. Kasalová ml., D. Macáková, M. Machat, L. Matoušová, V. Matoušová, R. Náhlovský, T. Plesl, V. Pokorný, B. Pospíšilová-Plívová, J. Rapin, M. Rusňák, J. Salaba, J. Solovjev, J. Solovjevová, V. Veselý, E. Vlasáková (září – říjen)

LÍPA 02. Minivýstava maxivýsledků řezbářského sympozia – Tereza Salabová, Iveta Sadecká, Mojmír Dlabola, Vladimír Kubík, Jakub Lindner, Vladimír Veselý (září – říjen)

Ludmila Matoušová. Výbor z díla – akvarely a dřevořezy (říjen – listopad)

Ludmila Matoušová – Betlém (prosinec – leden)

Akademický malíř Josef Jíra. Grafika, desky, dřevo, plech (prosinec 2004 – únor 2005)

Hravé Vánoce. Výstava o předvánočních a vánočních zvycích s tvořivými dílnami pro děti (prosinec 2004 – leden 2005)

Výstavy v muzeu navštívilo 10 840 platících osob.

Besedy, přednášky, kulturně výchovné akce

Během roku muzeum uspořádalo: velikonoční jarmark, soutěž *Pojďme si hrát* u příležitosti výstavy Věry Šimkové-Plívové, podvečer s Věrou Šimkovou-Plívovou a jejími hosty Ivanou Chýlkovou a Janem Krausem, křest knihy Petr Šafra / Jiří Salaba – *Barvy a sny*, podvečer s malířem a básníkem Janem Solovjevem (recitace J. Adamová, J. Kanyza, E. Kordová, hudební doprovod M. Hybler), autogramiáda knih MUDr. Georgiose Karadzose (host Jan Kanyza), vánoční jarmark, *Betlém aneb Vánoční ponocenská hra* (loutková hra v podání Závěsného divadla Jičín), interaktivní dílny pro děti v rámci výstavy *Hravé Vánoce*. V průběhu celého roku probíhaly v muzeu *Hovory nad otevřenou biblí,* pro I. stupeň ZŠ jsme ve spolupráci s Městskou knihovnou Semily poskytovaly přednášky o řemeslech.

Spolupráce s jinými institucemi

Realizace některých výstav byla založena na dobré spolupráci s dalšími organizacemi, zejména se Státním okresním archivem v Semilech, Muzeem Českého ráje v Turnově, Muzeem východních Čech v Hradci Králové, Městskou knihovnou v Semilech, Podkrkonošskou společností přátel dětí zdravotně postižených v Semilech, Centrem starých řemesel v Třemošnici a Městským úřadem Semily, odborem školství, mládeže a vnějších vztahů. Naše sbírkové předměty byly zapůjčeny na výstavy Krkonošskému muzeu v Jilemnici, Krkonošskému muzeu ve Vrchlabí, Muzeu východních Čech v Hradci Králové, Regionálnímu muzeum a galerii v Jičíně a Městskému muzeu v Lomnici nad Popelkou.

Po celý rok o našich akcích pravidelně informoval Deník Pojizeří, Semilské noviny, časopis Ateliér, pozvánky na výstavy či akce byly prezentovány v kabelové televizi, reportáže z výstav a vernisáží mohli diváci shlédnout též v kabelové televizi.

Stavební úpravy a údržba

Úpravy půdního prostoru – byl proveden ochranný nátěr trámů a podhledových stěn, jeho vymalování, doplnění bodovými svítidly. Přeinstalace kabelových rozvodů televize a počítače. Úprava dvorečku při muzeu – položení dlaždic a zhotovení krytu na septik. Z důvodu havárie bylo nutné provést výměnu komunikátoru u zabezpečovacího systému.

Hospodaření muzea

Muzeum pronajalo prostor po bývalé paspartérské dílně od 1. 4. 2004 firmě Reglas, od 1. srpna 2004 platí nájemné muzeu firma Nova, za rok činilo 53 712 Kč.

Muzeum se úspěšně snaží získávat finanční prostředky z jiných zdrojů. V roce 2004 to byly čtyři granty z ministerstva kultury ve výši 73 tis. Kč a jeden z Libereckého kraje ve výši 10 tis. Kč. Provozní dotace zřizovatele činila 1 426 410 Kč, příjmy ze vstupného 83 603 Kč. Hospodaření muzea skončilo ziskem 20 tis. Kč.

Iveta Mečířová

Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí roku 2004

Sbírky

Sbírky byly doplněny dárcovskou vstřícností o několik výtvarných děl, včetně několika zobrazení Krakonoše, dále kupříkladu o dřevěný drhlen na borůvky z roku 1909, lékárenské předměty, psací stroj, fotografie, prapor vysockého Skiklubu užívaný do roku 1997, mašinu na návlek koral, různé boty, oděvy i oděvní doplňky, včetně ženského kroje z Turnovska, ale i o pilku s vyřezávanou rukojetí, videokazety, ruční pračku a dětskou postýlku Drobkových ze Semil, žehlicí prkno z roku 1884, pionýrské fanfárové trubky, lyže, hodinové strojky a stroje, včetně hodinového stroje z vysockého kostela, který roku 1882 opravil pro vysockou školu a radnici podle nápisu FRANZ• WOTOČKA• mlynář ze Stružince, jha, plakáty a jiné přírůstky. Pan ing. Ladislav Havlíček nám v prosinci zaslal další informace o osobnosti svého otce a o svém bádání o něm. Byla zakoupena řada nových publikací do studijní knihovny.

Průběžnou údržbu a v listopadu a prosinci i práce spojené s přesunem betléma sklenařického Jana Metelky Kovárenského od schodiště na místo hudební expozice prováděl průběžně ing. Josef Hejral. Kamenné zlomky nohou corpusu Krista z kříže z vysockého morového hřbitova byly z uložení v muzeu převzaty a použity akademickým sochařem Jiřím Novákem k restaurování této památky. U jedné z malovaných truhel v muzejní sbírce opravil zámek hornotříčský zámečník Viktor Vrána s potěšitelnou citlivostí pro původní způsob jeho zhotovení. V dubnu a květnu zdařile opraven jeden poválečný hrací strojek ve vysocko-jilemnické hodinářské firmě Pacholíkových. Inventury probíhaly průběžně po celý rok. Do centrální evidence sbírek bylo zapsáno 76 dalších položek nových přírůstků.

Vedle dlouhodobých zápůjček pokračovala z minulého roku i zápůjčka sbírkových předmětů na výstavu Národního muzea v Lobkovickém paláci *Čáry na sněhu*, která trvala od 7. listopadu 2003 do 28. února 2004. Krkonošskému muzeu v Jilemnici pro výstavu *Dobrá káva sílu dává* bylo v létě zapůjčeno několik kávovarů a dalších předmětů s kávou spojených.

Divadelnímu spolku Krakonoš půjčen 19. srpna z expozice k opravě a k užití v průvodu na městských oslavách původní spolkový prapor. Muzeu východních Čech v Hradci Králové byly na výstavu GLORIA ET PAX, konanou u příležitosti XVII. kongresu Světového sdružení betlémářů, zapůjčeny především figury dvou malovaných betlémů, vycházející ze stejného vzoru, ale ve výrazně odlišné kvalitě malby. Regionálnímu muzeu a galerii v Jičíně na výstavu *Sbírání Ivy Hüttnerové* zapůjčeny dva kočárky pro panenky, dětská houpací židle, kolébka, krejčovské panny a figury z meziválečných let.

Služby badatelům, publikační činnost

Uskutečnily se opět dvě stovky zápůjček přibližně sedmdesáti badatelům a kolegům

z jiných institucí, především z knihovních fondů muzea. I s ohledem na zvýšený zájem badatelské veřejnosti muzeum přešlo na bezdrátové připojení k Internetu. Vedle drobnějších i neevidovaných dotazů se v muzeu uskutečnilo přes třicet výraznějších badatelských návštěv. Zaměstnanci muzea se v rámci přípravy oslav šesti set padesáti let od první písemné zmínky o vysockém městském titulu podíleli na vzniku sborníku *Putování s medvědem* vlastními příspěvky i pomocí badatelům. Jan Fišer v muzeu filmoval lyžařskou exposici pro TV DOMA a též jiní novináři navštěvovali muzeum a pořizovali z něj též záběry. Česká televize ve výstavní síni muzea natáčela 7. září pro pořad *Domácí štěstí* rozhovor s dcerou hoteliéra Josefa Mařatky Jiřinou Ďoubalíkovou, o provozu hotelu jejího otce. Mapa vysockého okolí zhotovená v padesátých letech dvacátého století pro muzejní expozice Josefem Lukášem byla užita ruskou malířkou Irinou Vorošilovou jako vzor pro nástěnnou malbu ve vysockém hotelu *Morava*. Pracovníci muzea se i publikační aktivitou snažili o informování veřejnosti o Vysocku, zvláště v souvislosti s výročími města.

Výstavy a expozice

Muzeum v roce 2004 navštívilo celkem 7874 osob. Zvláště pro lyžařské kursy bylo muzeum zpřístupňováno po dohodě i mimo obvyklý čas. Celý rok probíhalo sbírání nově vzniklých zobrazení Krakonoše do druhého ročníku soutěže *Krakonoš očima dětí*. Muzeum se stalo ve spolupráci s vysockým Klubem českých turistů osmistým turistickým známkovým místem. Průběžně probíhaly drobnější změny expozic. Divadelní expozice a pokladna muzea se staly také místy, kde se provádí veřejná sbírka na opravy vysocké divadelní budovy.

Výstavy v přízemí:

Výroba snowboardů v Čechách. Výstava ze sbírek Lukáše Schrödra s dokumentací postupu výroby a ukázkami výtvarné práce designéra (do ledna 2004)

Minerály severní Afriky z Maroka a Alžírska. Výstava ze sbírek Josefa Malého z Rovenska pod Troskami (únor)

Jak a s čím si děti hrály. Výstava předmětů z depozitářů muzea (únor)

KLT. Předvádění výrobků a výrobních technik pražským Klubem lidové tvorby, který měl svá obvyklá soustředění v stanovské samotě U pece (březen a červenec)

Vysocká továrna dříve a dnes. Výstavka ke stoletému výročí stavby továrny ve Vysokém na Staroveském potoce (květen – červen)

Čaromoc lékáren. Výstava konaná při příležitosti 190. výročí narození PhMr. Josefa Kramáře, vysockého lékárníka a purkmistra (červen – listopad)

Betlémy z vysockého kostela sv. Kateřiny. Výstava ze sbírky římskokatolické farnosti Vysoké nad Jizerou (prosinec 2004 – leden 2005)

Výstavy v podkroví:

Koukej, dojdeme tam? Výstava fotografií a obrázků Davida Schmoranze (prosinec 2003 – leden 2004)

Kresby – akvarel – olej. Výstava obrazů Tomáše Přibyla (únor – duben)

Vysoké v obrazech – malíři Vysocka. Výstava z muzejních sbírek (květen)

Krajiny srdce. Výběr z fotografií Jana Anděla věnovaný Vysokému nad Jizerou a okolí (červen – červenec)

Město na hoře ležící. Výstava uspořádaná se Státním ústředním archivem v Praze k 650. výročí první dochované písemné zmínky o vysockém městském titulu (srpen – listopad)

Loutky. Výstava fotografií Ivo Mičkala z loutkových divadel (září – říjen)

Nositelé zlatého odznaku Josefa Kajetána Tyla. Výstava k XXXV. národní přehlídce venkovských divadelních souborů Krakonošův divadelní podzim (říjen)

Podivné breve. Výstava lepených obrazů Ivo Vodseďálka (říjen – listopad)

Dávné příběhy. Výstava autorských tisků, grafiky, kresby a slepotisků Jitky Stojanové (prosinec 2004 – leden 2005)

Zaměstnanci a spolupracovníci

Na celý úvazek byl v muzeu zaměstnán Michal L. Jakl. Částečný úvazek Mgr. Alice Sládkové v muzeu obsahoval nadále i redakční práce na městském časopisu *Větrník*. Jana Vaváčková měla stále svůj částečný úvazek spojen s městským kronikářstvím. Úklidem muzea i drobnějšími údržbářskými činnostmi se zabývali převážně kmenoví zaměstnanci. S pořádáním starých tisků pomáhala PhDr. Zdeňka Vaněčková, CSc. a Jarmila Benešová. Muzeum dočasně spoluřídili starosta a tajemník městského úřadu.

Michal L. Jakl

Městské muzeum v Železném Brodě v roce 2004

Městské muzeum je od roku 1995 příspěvkovou organizací, jejímž zřizovatelem je město Železný Brod. Muzeum spravuje dvě stálé expozice. V budově České spořitelny, kde muzeum sídlí již od roku 1936, je expozice věnovaná vývoji sklářského průmyslu v Železném Brodě a okolí, sklářské škole a jejím profesorům a od roku 2000 se zde nachází také galerie výtvarníků Jaroslavy Brychtové a Stanislava Libenského. Druhá stálá expozice, umístěná v roubeném domě zvaném Běliště, je zaměřena na národopis, historii města a cechy. V podkroví budovy jsou umístěny historické betlémy a dřevěné modely domů z železnobrodského náměstí. Muzejní sbírky jsou uloženy ve dvou zcela nevyhovujících depozitářích. Špatné podmínky znamenají výrazné riziko pro uložené sbírkové předměty a ztěžují pracovníkům práci s nimi. Snažíme se ve spolupráci se zřizovatelem najít vyhovující řešení. Tomu zatím brání především nedostatek finančních prostředků.

Personální obsazení

V roce 2004 došlo k drobným personálním změnám. Ředitelka muzea Mgr. Kateřina Jakubičková nastoupila k 1. červenci na mateřskou dovolenou. Po dobu její nepřítomnosti byla přijata Mgr. Petra Hejralová, která v muzeu působila již od září 2003 na dohodu o pracovní činnosti konané mimo hlavní pracovní poměr. Řízením muzea byla pověřena Kateřina Řezníková, na plný úvazek je též zaměstnána Stanislava Mlejnková. Muzeum dále využívá k zajištění provozu o víkendech a svátcích brigádnických výpomocí, především z řad studentů.

Činnost muzea

Na počátku roku bylo přistoupeno k úklidu a přeorganizování depozitáře v Křížové ulici. Jednotlivé předměty, především ze sbírky skla a keramiky, byly zabaleny do ochranných folií a byly vloženy do lepenkových krabic z důvodu lepší ochrany před poškozením. V průběhu roku se pokračovalo v přepisu evidenčních karet do počítačového systému Bach, pravidelně se aktualizovala data v Centrální evidenci sbírek. Zpracovávaly se další sbírkové předměty a nové přírůstky. Došlo také k povinné periodické revizi části sbírkového fondu.

Muzeum je návštěvníkům v zimních měsících zpřístupněno pouze o víkendech. Organizovaným skupinám je návštěva umožněna i v jiné dny. Hlavní návštěvní sezóna začíná v květnu a až do září je otevřeno denně kromě pondělí. Otevírací doba byla od roku 2004 prodloužena o jednu hodinu – do 17 hodin – a bylo přistoupeno ke zvýšení vstupného do obou expozic. Základní vstupné činí 25, snížené 15 a rodinné 50 Kč. Zároveň s touto změnou

byly zhotoveny nové vstupenky, využitelné též jako pohlednice. Zajištění provozní doby v hlavní sezóně pracovnicím téměř neumožňuje věnovat se odborné činnosti. Hlavní náplní jejich práce se stává provázení návštěvníků po expozicích a prodej drobného dárkového zboží v obou muzejních prodejnách.

V roce 2004 byla na Bělišti nově zřízena prodejna. Zařízení prodejní místnosti na míru zhotoveným dřevěným nábytkem představovalo pro organizaci nemalou investici. V prodejně, která se snaží nabízet především tradiční řemeslné výrobky, mohou návštěvníci zakoupit keramické a dekorativní předměty, dřevěné hračky, výrobky z textilu apod.

Přistoupilo se také ke zkvalitnění sklářské části expozice, představující výtvarné práce profesorů sklářské školy. Provizorní papírové popisky ve vitrínách nahradily texty na průhledných samolepících foliích, zároveň byly pořízeny jejich překlady do angličtiny.

Pro rok 2004 poskytl zřizovatel příspěvek na provoz organizace ve výši 1 190 000 Kč. Zisky z vlastní činnosti muzea (vstupného a prodeje zboží) činily 428 067 Kč. Na uspořádání výtvarných dílen jsme získali od Libereckého kraje grant ve výši 10 000 Kč, dále přibyl do rozpočtu sponzorský dar na koncert písničkářky Radůzy ve výši 15 000 Kč.

V roce 2004 navštívilo obě expozice muzea celkem 4796 návštěvníků, což představuje nárůst téměř o 30 % proti roku 2003. Větší návštěvnost vykazovala sklářská expozice situovaná na exponovaném hlavním náměstí. Muzeum prezentovalo svoje akce především v Železnobrodském zpravodaji a denním tisku. Na obrazovce České televize se v pořadu Toulavá kamera představila národopisná expozice na Bělišti.

Pro návštěvníky a příznivce muzea byly v průběhu roku 2004 připraveny následující akce:

Jindřich Tockstein, 11. 3. 2003 – 31. 1. 2004 (Sklářská expozice); výstava ze sbírek muzea přiblížila tohoto železnobrodského výtvarníka a rytce skla především prostřednictvím ukázek jeho prací – rytých váz.

Velikonoční jarmark na Bělišti, 2. a 3. dubna; pro návštěvníky byl v prostorách národopisného muzea připraven široký sortiment dárkového zboží, především keramiky a různých tradičních řemeslných výrobků.

Eva Halamová – Železný Brod v keramice, 2. 4. – 13. 5. (Běliště); železnobrodská výtvarnice převedla vyobrazení nejznámějších brodských roubených staveb do hliněné podoby.

K této výstavě byla ve spolupráci s Doubravkou Fišerovou připravena výtvarná dílna pro žáky základních škol, ve které si mohli vyzkoušet práci s keramickou hmotou a vytvořit si vlastní model domu. Výsledné práce byly po vypálení vystaveny v muzeu na Bělišti.

Rebeka Kloudová – Kresby, 15. 5. – 4. 7. (Běliště); výstava byla na Bělišti přenesena z kaple sv. Jana Nepomuckého na Poušti.

Železnobrodský jarmark na Bělišti, 5. 6. – 6. 6; v rámci jarmarku připravilo muzeum ve venkovním areálu Běliště klidovou zónu pro návštěvníky s občerstvením a prodejem zboží.

Koncert písničkářky Radůzy, 24. 6. (Běliště); vystoupení pod širým nebem se setkalo s nečekaně velikým ohlasem, zaznamenali jsme téměř 500 platících posluchačů. Koncert se mohl uskutečnit díky nemalému sponzorskému daru firmy Václava Donáta.

Kapelníci na Bělišti, 5. 8.; populární železnobrodská country skupina zahrála k tanci i poslechu.

Architektura našeho kraje, 10. 7. – 17. 9. (Běliště); v národopisné expozici byly vystaveny kolorované kresby J. V. Scheybala ze sbírek muzea, přibližující stavby a jejich architektonické detaily ze Železného Brodu a okolí. K výstavě byla v polovině září uspo-

řádána výtvarná dílna pro žáky základních škol a jedno odpoledne bylo věnováno i dospělým. Návštěvníci dílny se seznamovali s technikou akvarelu.

Jana Kasalová st. – Kresba a grafika, 19. 9. – 31. 10. (Běliště); železnobrodská výtvarnice představila své jemné grafické práce. I k této výstavě byla připravena výtvarná dílna pro děti i dospělé zaměřená na grafické techniky, monotyp a linoryt. Práce s ostrými dlátky při tvorbě linorytu přinášela jistá rizika, zejména pro menší žáky, ale naštěstí nikdo nedošel újmy na zdraví. Výsledné práce mohli ocenit návštěvníci prosincových Vánočních trhů.

Vladimír Morávek – Dřevořezby, 19. 11. 2004 – 31. 1. 2005 (Běliště); vánoční atmosféru navodily rozměrné dřevěné plastiky bratislavského řezbáře Vladimíra Morávka, který se nechává, zejména při ztvárnění madon, inspirovat gotickým řezbářstvím.

Vánoční trhy na Bělišti, 7. 12 – 12. 12.; téměř po celý týden bylo Běliště přístupné pro všechny, kteří chtěli nakoupit vánoční dárky, nebo jenom načerpat vánoční náladu a potěšit se třeba lidovými betlémy.

Petra Hejralová

Chráněná krajinná oblast Český ráj v roce 2004

Obecná charakteristika

Chráněná krajinná oblast Český ráj se rozkládá na území 3 krajů – Libereckého, Královéhradeckého a Středočeského, má rozlohu 181,5 km^2. Vyhlášena byla vládním nařízením č. 508/2002 Sb. Zonace CHKO byla schválena vyhláškou č. 488/2004 Sb. a je platná od 1. 1. 2005. Do CHKO patří 2 národní přírodní památky (NPP), 10 přírodních památek (PP), 11 přírodních rezervací (PR) a 21 památných stromů. Správa CHKO je regionálním pracovištěm Správy ochrany přírody České republiky. Je orgánem ochrany přírody s výkonem státní správy v ochraně přírody a krajiny a odbornou organizací zajišťující péči o území CHKO Český ráj, provádějící přírodovědné průzkumy, dokumentaci a šetření v ochraně přírody, strážní, informační a kulturně výchovnou činnost.

V roce 2004 ji tvořili vedoucí RNDr. Lenka Šoltysová, zástupci vedoucí Ing. Jan Šimice a RNDr. Daniela Vacková, odborní pracovníci Ing. Lukáš Bílek, Ing. Alena Drahoňovská, Mgr. Aleš Hoření, Ing. Jan Mertlík, RNDr. Zdeněk Mrkáček, Mgr. Ondřej Tomášek, dále dva strážci ochrany přírody a dvě pracovnice na ekonomickém úseku.

Místo Správy chráněných krajinných oblastí České republiky byla ministrem životního prostředí zřízena Správa ochrany přírody a jednotlivé správy CHKO se staly regionálními pracovišti této organizační složky státu. Správa CHKO Český ráj pro území pověřených obcí 3. stupně (Mnichovo Hradiště, Turnov, Železný Brod, Jičín, Nová Paka, Vrchlabí, Dvůr Králové, Hořice, Semily, Jilemnice) je správním orgánem, který uděluje výjimky pro silně a kriticky ohrožené druhy rostlin a živočichů.

V první polovině roku se podařilo spustit internetové stránky www.chkocr.cz, které jsou určeny především pro základní informace o CHKO. Běžně je využívají žadatelé o různé souhlasy, kteří zde naleznou formuláře a další pokyny.

Dokumentace ochrany přírody

Druhým rokem pokračovalo celorepublikové mapování hnízdního rozšíření ptáků a tradiční sčítání na stabilní linii v Podtroseckých údolích v rámci jednotného sčítání ptáků. PR Žabakor byla zahrnuta do průzkumu v rámci metodiky CES ve spolupráci s kroužkovatelem J. Klápštěm.

Zhodnocena byla stávající populace geograficky nepůvodního muflona obecného

(Ovis musimon) v PR Hruboskalsko. Inventarizace ornitofauny byla provedena v NPP Suché skály. Další zajímavé výsledky poskytly inventarizační průzkumy měkkýšů a dalších vodních bezobratlých v PP Libunecké rašeliniště, PP Vústra. Na 3 kritických místech byl prováděn jarní transfer obojživelníků přes silnice. Celkem bylo přeneseno 3808 jedinců v sedmi druzích.

Vytváření soustavy NATURA 2000 na území CHKO a v území rozšířené působnosti bylo těžištěm odborné činnosti Správy CHKO.

V roce 2004 byl projednán a schválen Plán péče CHKO Český ráj s platností až do roku 2013, byla vyhlášena přírodní památka Tachovský vodopád, dvě přechodně chráněné plochy Louky u Žehrova a Roveň – Kozlov.

Byla provedena konečná stabilizace vrstev zonace a ZCHÚ na podkladě map evidence nemovitostí. Proběhla průběžná aktualizace tematických vrstev ochrany přírody (památné stromy, lokality s podporou hospodaření, soustava NATURA 2000) i ostatních vrstev důležitých pro rozhodovací procesy (stavební agenda, lesní hospodářství). Celkem je v rámci GIS k dispozici cca 200 vlastních datových vrstev.

V roce 2004 proběhla inventura všech (590) informačních panelů a tabulí ve vlastnictví Správy CHKO v terénu včetně GPS zaměření a fotodokumentace.

Péče o území CHKO

V lesích byly realizovány projekty, jejichž cílem je zvýšení podílu původních listnatých dřevin a jedle v nejcennějších územích CHKO, tedy převážně v I. zóně odstupňované ochrany přírody a krajiny. Finanční podpora byla směřována zejména do výstavby oplocenek (4,81 km oplocenek). Bylo vysázeno 7 350 sazenic buku, 1 300 sazenic dubu, 840 sazenic jedle a 200 odrostků jilmu. Na rozloze 0,87 ha byla podpořena ochrana vysázených sazenic ožínáním. Za účelem ochrany místního genofondu jedle bělokoré bylo z uznaných porostů sebráno 93 kg šišek. Likvidovány byly nepůvodní invazní dřeviny: akáty v PP Trosky, PR Příhrazské skály – lokalita Drábské světničky a borovice vejmutovka v Císařské chodbě v PR Prachovské skály.

V srpnu 2004 byla zahájena největší realizace díla v historii Správy, a to *Revitalizace části toku Žehrovky, rybníků Nebákovský a Podsemínský*. Po sedmi letech projektování, žádostí o finanční zajištění a vyjednávání se všemi, jichž se stavba dotýká, byla ve veřejné soutěži vybrána realizační firma ROVINA, a. s.

I v roce 2004 pokračovala podpora šetrného rybníkářství. Finanční podpora byla přidělena ČRS MO Svijany a Rybářství Chlumec nad Cidlinou. Cílem opatření bylo na 8 rybnících podpořit takovou péči o rybníky, která je v souladu s plány péče a principy šetrného rybníkářství.

Likvidace invazních druhů rostlin probíhala i v roce 2004. Křídlatka *(Reynoutria sp.)* byla chemicky likvidována na 26 lokalitách. Likvidace netýkavky žláznaté *(Impatiens glandulifera)* se uskutečnila na 9 lokalitách na celkové ploše 13,79 ha a v liniích o délce 38 km. Na 10 lokalitách se likvidoval bolševník velkolepý *(Heracleum mantegazzianum)*.

V rámci ochrany památných a významných stromů Správa podpořila 3 projekty. V obci Klokočí bylo ošetřeno 11 významných lip srdčitých, v arboretu Bukovina 1 památný dub, v Bosni 1 památná lípa srdčitá a na Mužském byl proveden postřik proti klíněnce jírovcové na 31 památných jírovcích maďalech.

Výkon státní správy

Nejpočetnější agendou byla řízení ve věci vydávání souhlasů k umisťování a povolování staveb rodinných domů včetně rekonstrukcí a stavebních úprav. Od roku 2003 počet rozhodnutí a stanovisek opět vzrostl. Celkem bylo vydáno 197 rozhodnutí, 5 sta-

novisek a 48 odborných stanovisek. Rozhodnutí napadená odvoláním představují necelá 2 %.

K územním plánům v roce 2004 Správa CHKO Český ráj vydala 22 stanovisek. Z toho převažovala stanoviska ke změnám ÚPD. V roce 2004 Správa podala 6 podnětů stavebním úřadům k přešetření staveb, které se staví v rozporu s dokumentací, ke které byl vydán souhlas nebo nemají souhlas vůbec. Početně méně jsou zastoupená rozhodnutí a stanoviska k liniovým stavbám a vyjádření nezbytná k vodoprávním řízením. Celkem bylo vydáno 52 rozhodnutí a 8 odborných stanovisek.

V roce 2004 hlídali území CHKO dva profesionální, 26 dobrovolných strážců a 2 zpravodajové. Přímo v terénu bylo v blokovém řízení uděleno 112 pokut ve výši 52 450 Kč. V příkazním řízení bylo uděleno 37 pokut v celkové výši 22 800 Kč.

Vědecký výzkum

Botanické inventarizační průzkumy probíhaly na územích PR Bučiny u Rakous, PP Ondříkovický pseudokrasový systém, Libunecké rašeliniště, Vústra a pro 4 nově navrhované PCHP. Proběhla každoroční inventarizace výskytu orchidejí. Sledovaný vstavač kukačka *(Orchis morio)* byl potvrzen v 12 exemplářích jen na jediné lokalitě. Silně ohrožená je populace střevíčníku pantoflíčku *(Cypripedium calceolus)*, počet kvetoucích jedinců se oproti r. 2003 opět snížil. Na jaře 2004 byl objeven nový druh pro květenu CHKO Český ráj – okrotice dlouholistá *(Cephalanthera longifolia)* v PR Příhrazské skály.

Ve spolupráci s RNDr. A. Lepšovou, CSc., z Jihočeské univerzity byl zahájen mykologický inventarizační průzkum vybraných lokalit v CHKO Český ráj. Pro velmi podrobné sledování bylo vybráno 6 lokalit v PR Prachovské skály, Příhrazské skály a Bučiny u Rakous.

Ve spolupráci s členy ČESON proběhlo tradiční letní a zimní sčítání netopýrů na dlouhodobě sledovaných lokalitách v CHKO – jeskyních i umělých podzemních prostorách v PR Příhrazské skály, Apolena, Klokočské skály, Hruboskalsko, Údolí Plakánek a NPP Kozákov.

Z dalších zvláště chráněných druhů pokračovalo sledování výskytu čápa černého *(Ciconia nigra)*, bramborníčka černohlavého *(Saxicola torquata)*, krkavce velkého *(Corvus corax),* výra velkého *(Bubo bubo).*

Pokračovalo také sledování kriticky ohroženého orla mořského *(Haliaeetus albicilla)*, který v oblasti zahnízdil poprvé v roce 2000. Od února do března bylo hnízdiště sledováno ve spolupráci se členy České společnosti ornitologické a pracovníky Lesů České republiky. V roce 2004 vyvedl pár jedno mládě. Sledován je pohyb jeřába popelavého *(Grus grus)* u rybníků Žabakor a Komárovský.

V roce 2004 byla předána studie *Zhodnocení stabilitních poměrů ve skalních svazích NPP Suché skály v CHKO Český ráj*, kterou zpracoval RNDr. Josef Stemberk, CSc. Dalším rokem probíhala inventarizace sesuvů, jeskyní a převisů a skalních rytin v PR Příhrazské skály, v PR Klokočské skály a v lokalitě Drábovna ve spolupráci s Vlastivědným muzeem v České Lípě a Přírodovědeckou fakultou Univerzity Karlovy v Praze.

Pokračovalo se na obnově skalních dutin v PR Příhrazské skály, do projektu byly zařazeny nové lokality v PR Klokočské skály a v Maloskalské Drábovně. Jedná se o převisy a jeskyně, které byly poničené nelegálními stavbami trampů. Lokality jsou ve spolupráci se speleoantropologickým pracovištěm muzea v České Lípě obnovovány do původního stavu. Odvezeny byly tuny zakopaných odpadků a kubíky dřeva použité na stavbu přístřešků.

V červnu se v jičínském zámku uskutečnil první odborný seminář na téma *Pískovcový fenomén Českého ráje.*

V rámci spolupráce s nevládními organizacemi S CHKO participovala na projektu

ČSOP Ochrana biodiverzity. Jednalo se o projekty *Obnova druhově bohatých luk* a *Orchideje*. Na území CHKO je do tohoto projektu zařazena louka u rybníku Krčák. Byly založeny dvě nové louky na ploše 8 ha. Pod Humprechtem na 4 ha byla oseta orná půda směsí mezofilní louky a v nivě Jizery na 4 ha byla rekonstruována aluviální louka zničená povodněmi.

Informační a kulturně výchovná činnost

Probíhala ve spolupráci s občanskými sdruženími ZO ČSOP Křižánky a Sedmihorky. Společně byly vydány čtyři letáky v celkovém nákladu 19 000 výtisků, ve spolupráci s časopisem Krkonoše byla vydána speciální příloha říjnového čísla, *Český ráj,* v nákladu 800 výtisků. Svými příspěvky se Správa prezentovala v časopisech Véčko, U nás v kraji, Lomikámen, EKOTON. Pravidelné jsou příspěvky do Mnichovohradištského zpravodaje, Českého rozhlasu, televizních zpravodajství ČT, PRIMA a NOVA.

V roce 2004 probíhala výtvarná soutěž o návrh maskota CHKO Český ráj. Celkem se do data ukončení soutěže sešlo 58 návrhů z celé republiky. Z nich vybrala porota 10, jejichž autoři byli odměněni, a z těchto desíti vzešel i vítězný návrh osmileté Stáni Rekové z Chabařovic u Ústí nad Labem, která maskota navrhla v podobě ptáčka. Dřevěnou figurku maskota podle tohoto návrhu vyrobili výtvarníci Martin Lhoták a jeho dcera Tereza.

Na jaře 2004 v rámci *Dne Země* opět proběhla akce *Úklid Českého ráje*, v rámci celosvětové kampaně *Clean up the World.* Poprvé se sbíralo do pytlů označených logem CHKO Český ráj a ČSOP.

I v roce 2004 proběhlo tradiční *Vítání ptačího zpěvu* v Turnově. Na Evropský den parků proběhla zoologická a botanická vycházka v PR Podtrosecká údolí a vernisáž výstavy *NATURA 2000 v Českém ráji – evropské pojetí ochrany přírody,* spojená s diskusí o ochraně přírody a krajiny s poslanci parlamentu ČR Františkem Pelcem a Svatoplukem Karáskem.

Ve spolupráci se Sdružením dobrovolných aktivit – INEX jsme se podíleli na uspořádání tábora pro dobrovolníky z Litvy, Ukrajiny, Španělska, Francie, Německa, Kanady a Japonska.

Pro veřejnost se na podzim uskutečnila první odborná geologická vycházka Českým rájem v PR Příhrazské skály.

Informační středisko Věžák bylo otevřeno v turistické sezóně denně od 10 do 17 hodin. Nabídku jsme pro návštěvníky rozšířili ještě o bývalý ubytovací prostor, který jsme přebudovali na místnost s videoprojekcí o kapacitě 15 diváků. Průběžně byly dle zájmu návštěvníků promítány filmy o CHKO Český ráj *Svět magických věží* a *Český ráj – ráj v srdci Čech*, *NATURA 2000* a *ABCD ekologie.* Středisko navštívily především děti v rámci školních výletů, dětských táborů a rodiny s dětmi. Ze zahraničních hostů území CHKO navštívili dva ministři životního prostředí, Makedonie a Arménie.

RNDr. Zdeněk Mrkáček připravil na jaře a v létě samostatnou fotografickou výstavu *Živá příroda Českého ráje*, kterou navštívilo více jak 5000 návštěvníků. Výstavy proběhly v muzeích v Turnově a v Jičíně. V rámci projektu *Dílny mladých ekologů* byla výstava představena i v polském Jaworu.

V roce 2004 jsme zrealizovali 38 přednášek pro veřejnost a školy pro více jak 2500 posluchačů.

Správa CHKO se stala místem pravidelných praxí studentů ze středních a vysokých škol (Jihočeská univerzita, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem, Střední ekologická škola v České Lípě). V roce 2004 si 11 studentů mohlo vyzkoušet své nabyté vědomosti přímo v ochranářské praxi.

Pozornost médií a příznivců kol přilákala instalace informačních tabulek *Stezka pouze pro pěší.* Ohnivé diskuse na stránkách novin, internetu a seminářích přinesly

poznání, že v CHKO chybí ekovýchovné centrum. Zatímco návštěvníci Českého ráje jsou lákáni nádhernými propagačními materiály a zájezdy cestovních agentur a informačních středisek, nedozví se, že se pohybují v chráněném území a že musí dodržovat a respektovat pravidla, jak se v tomto území pohybovat, aby nedocházelo k jeho poškozování až devastaci. Ještě v prosinci byla pokřtěna nová turistická mapa CHKO Český ráj v měřítku 1:25 000 z nakladatelství ROSY, kde byly poprvé představeny piktogramy pravidel slušného chování návštěvníka Českého ráje.

Intenzivně se začalo pracovat na projektech rekonstrukce dvou informačních středisek CHKO ve spolupráci s neziskovými organizacemi, které se zabývají ekologickou výchovou. Byl dán základ pro vznik Střediska ekologické výchovy Český ráj.

Závěrem

V souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie se Správa celý rok věnovala dokončení mapování stanovišť a přípravě podkladů pro Národní seznam.

Krajina Českého ráje je ohrožena. Nesmírný tlak na její zastavování, protnutí krajiny rychlostní komunikací R35, devastace přírodních hodnot nadměrnou návštěvností a využívání území křehkých skalních měst k adrenalinovým sportům a zábavám, nezájem o hospodaření v krajině – to jsou hlavní příčiny, které vedou k jejímu pomalému ničení.

Lenka Šoltysová

Karl Kraus – jičínský rodák a světoobčan

Tak zněl název mezinárodní konference, která se konala ve dnech 21. – 23. dubna 2004 v Jičíně. Uspořádaly ji Regionální muzeum a galerie v Jičíně, Památník národního písemnictví v Praze, Občanské sdružení Baševi, Pekařova společnost Českého ráje a Společnost Franze Kafky. Záštitu nad ní převzal ministr kultury České republiky Pavel Dostál, velvyslanec Rakouské republiky Klas Daublebsky a starosta města Jičína Martin Puš.

Na počátku byla snaha jičínského občanského sdružení Baševi důstojně připomenout 130. výročí narození významného rakouského básníka, esejisty, dramatika, kritika a novináře. Když předseda tohoto sdružení Jan Kindermann žádal o pomoc ředitele Regionálního muzea a galerie v Jičíně Jaromíra Gottlieba, netušil, jak rozsáhlá akce se rozvine. Po dohodě s Evou Bílkovou ze Starých Hradů a Naděždou Macurovou z Prahy se ukázalo, že ve spolupráci s Památníkem národního písemnictví v Praze lze z původně uvažované *jičínské záležitosti* učinit událost mezinárodního významu.

Do Jičína byli pozváni přední znalci Krausova díla z Rakouska, Německa, Francie, USA a také z Čech a Moravy. Nepřijeli jen přednést referáty, ale z konference vytvořili přátelské pracovní setkání, vyplněné obsáhlou diskusí, která pokračovala i mimo jednání probíhající v Porotním sále zámku.

Čeští germanisté, literární vědci a historikové byli vyzváni, aby se více zabývali osudy žen, které hrály v Krausově životě větší roli – Sidonie Nádherné, Mary Dobrzenské a Mechtildy Lichnowské, aby představili místa jeho pobytu v Čechách a na Moravě a zamysleli se nad tím, jak se dostávalo Krausovo dílo k českým čtenářům. Stranou nemohli zůstat ani místní badatelé, od nichž se právem očekávaly příspěvky, přinášející nově objevené skutečnosti týkající se Krausovy rodiny, jičínských kořenů tvorby Karl Krause a jejího ohlasu v rodném městě. Aby mohli zdejší dosavadní poznatky rozšířit, byla jim zprostředkována spolupráce s odborníky a archiváři z různých institucí našich i zahraničních.

Konference znamenala další krok k prohloubení znalostí o životě a díle Karl Krause. K tomu přispěla i výstava *Karl Kraus v Jičíně a Jičín v Karl Krausovi*, pečlivě připravená pracovníky Regionálního muzea a galerie v Jičíně, kterým pomáhali historikové, literární vědci, archiváři a knihovníci z regionu, z Prahy a dalších českých a moravských měst a také z Vídně a Marbachu. Otevřel ji krátkým projevem rabín Karol Sidon a doprovázel ji zajímavě řešený katalog. Zaujala též publikace Josefa Rodra, nesoucí stejný název jako výstava. Vydalo ji jičínské muzeum.

To zajišťovalo spolu se studenty pražské AVU, jičínské základní umělecké školy a s občanským sdružením Baševi také komponovaný kulturní večer – *Pozvání ke Krausům*, při němž návštěvníci mohli procházet rodným domem vynikajícího spisovatele a novináře. Krátce předtím na něm velvyslanec Rakouské republiky Klas Daublebsky odhalil bronzovou pamětní desku, o niž se postaralo občanské sdružení Baševi.

Účastníci konference budou jistě vzpomínat i na přijetí u starosty města Jičína Martina Puše, spojené s udělením pamětních medailí vynikajícím krausologům Kurtu Krolopovi, Christianu Wagenknechtovi a Friedrichu Pfäfflinovi, a také na výlet po židovských a valdštejnských památkách v Jičíně, zorganizovaný muzeem a občanským sdružením Baševi.

Všichni obdivovali výkon Kateřiny Sitařové a Jany Váňové. Pečlivě totiž překládaly náročné odborné texty i všechny diskusní příspěvky a pohotově tlumočily i při doprovodných akcích. Pochvalu si vysloužily též studentky Lepařova gymnázia a pracovnice jičínského muzea, které dbaly o zázemí u jednacího sálu.

Byla to velká společenská událost, která by ovšem nemohla být připravena bez finanční účasti organizátorů a těch, kteří je podpořili, tj. města Jičína, Královéhradeckého kraje, Česko-německého fondu budoucnosti, firem Ronal ČR, s. r. o., a AEG Components, s. r. o., Jičín. Poděkování patří též všem, kteří přispěli na pořízení pamětní desky.

Referáty zájemci najdou ve sborníku vydaném Památníkem národního písemnictví v Praze, Pekařovou společností Českého ráje a Regionálním muzeem v Jičíně s podporou Nadace Českého literárního fondu jako 9. supplementum sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší.

Eva Bílková

Životní jubileum profesora Zdeňka Johana

Zdeněk Johan se narodil 18. listopadu 1935 v Lomnici nad Popelkou. V malém medailónku je vyloučené postihnout celou šíři jeho aktivit. O kameny se začal zajímat jako dvanáctiletý, kdy je sbíral např. v okolí Lomnice, na Kozákově i v Harrachově. Brzy navázal kontakt s vynikajícím českým mineralogem, profesorem Františkem Slavíkem, který zařídil Zdeňkovi prázdninovou brigádu v mineralogickém oddělení Národního muzea. Kromě zájmu o neživou přírodu Zdeňka bavila hra na klavír a zpěv, a tak uvažoval i o studiu na hudební akademii. Zájem o mineralogii převládl. Během studií na Karlově univerzitě působil na katedře jako asistent na půl úvazku a zároveň si přivydělával hrou na klavír.

Již v průběhu studií začal se svými objevy na rudním ložisku v Černém Dole a postupně popsal čtyři nové minerály. V roce 1958 *koutekit*, v roce 1959 *novákit*, v roce 1961 *paxit* a v roce 1970 *kutinait*. Po ukončení studia nastoupil v roce 1958 do Ústavu pro výzkum rud jako vedoucí mineralogického oddělení. Práci o minerálech z Černého Dolu obhájil v roce 1958 jako rigorózní a studií o sytému Cu-As získal v roce 1964 titul kandidáta věd. V letech

1963 až 1965 pracoval jako geolog v Tunisu, kde se podílel na zhotovení geologických map Tuniska a na Institutu *Bourguiba des langues vivantes à Tunis* složil státnici z francouzštiny. Po návratu nastoupil do Geologického ústavu Československé akademie věd, kde pracoval jako vědecký pracovník a vědecký tajemník ústavu. Od roku 1969 spolupracoval jako zaměstnanec Ústředního ústavu geologického s francouzským státním Úřadem pro geologický a hornický výzkum v Orléans (BRGM).

Začátkem roku 1970 československé úřady dohnaly dr. Johana, který působil ve Francii legálně, k emigraci. Od roku 1971 pracoval jako mineralog v BRGM. Československé úřady nepřestávaly o něj *pečovat,* a tak např. v roce 1971 žádaly generálního ředitele BRGM prostřednictvím tajemníka československého velvyslanectví v Paříži o okamžité propuštění Zdeňka Johana. Od roku 1972 do roku 1977 působil v této významné geologické instituci s celosvětovým dosahem jako vedoucí mineralogického oddělení. To již dávno objevy Zdeňka Johana a jeho spolupracovníků běžely jeden za druhým, aby nakonec popsal více než třicet nových minerálů.

Mineralogie však není jen věda, která popisuje a klasifikuje nerosty, a tak se výzkumy dr. Johana soustředily na experimenty, kterými v nových podmínkách navázal na své práce v Československu. Smyslem bylo např. objasnit vznik minerálů a metalogenezi platinových kovů a mineralogii bazických a ultrabazických hornin. Po pěti letech přešel dr. Johan do Národního centra pro vědu a výzkum (CNRS), kde se stal ředitelem Výzkumného ústavu pro syntézu a chemismus minerálů. Jako ředitel CNRS pracoval s obrovským nasazením a elánem tři čtyřletá funkční období. Poté ještě osm let působil jako vědecký ředitel v Úřadu pro geologický a hornický výzkum. Vybaven znalostmi angličtiny, ruštiny a němčiny pracoval jako geolog v Ománu, na Kypru, na Nové Kaledonii, v Austrálii, v Jižní Africe, v Číně, USA, Řecku, Kanadě, Itálii a dalších zemích. Dr. Johan se stal členem nejvýznamnějších světových mineralogických a geologických společností, členem francouzské Akademie věd. Francouzský prezident ho v roce 1986 vyznamenal řádem za zásluhy. Každoročně přednáší na několika vědeckých konferencích, účastní se geologických kongresů a spolupracuje s předními vědci v geologických oborech z celého světa.

Výsledkem usilovné práce jsou stovky prací a monografie, které vynikají originalitou, srozumitelností a objasněním tématu. Není divu, že jsou významné a trvale platné i po mnoha letech. Knihy se týkají např. metod důležitých pro mineralogická studia, jako jsou rentgenometrie a rudní mikroskopie. Další monografie shrnuje poznatky o ložiscích platinových kovů. Erudice, široký rozhled a srozumitelnost výkladu a jeho přátelský přístup k okolí spolu s vlídným humorem ho předurčily k pedagogické práci, ve které dosahuje vynikajících výsledků. Léta se věnoval výchově doktorandů např. pro univerzity v Orléans, Paříži, Brestu, Toulouse a Nancy. Po celou dobu, kdy nemohl do Československa přijet, obětavě pomáhal bývalým kolegům a každému, kdo se na něho obrátil o pomoc při výzkumu. Do Prahy přiletěl doktor Johan týden po 17. listopadu 1989. Od té doby přijíždí pravidelně na srazy se svými spolužáky z Gymnázia v Semilech, na jaře se účastní volební schůze Učené společnosti, jejímž členem je už deset let, a přednáší např. na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy, kde je externím profesorem. Také z českých studentů vyškolil řadu doktorandů.

Ani po odchodu do penze v roce 2000 si neužívá jen vnoučat, hudby a dalších zájmů. V roce 2001 ho ve vesnici Isdes nedaleko Orléans, kde Johanovi koupili dům, zvolili starostou.

Tomáš Řídkošil

LITERATURA

ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel: *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech. Jewish Monuments in Bohemia. History and Monuments of the Jewish Settlement in Bohemia*. Brno, ERA 2004. 480 stran.

Dnes a denně jsme v médiích svědky vyjádření nejrůznějších vrcholných i lokálních politiků o potřebě *rozvíjet naši multikulturní společnost.* Jak ale nedávno v jednom z pokračování rozhlasového pořadu, věnovaného romské etnické menšině, podotkl česko-slovenský sociolog Fedor Gál, jedná se bohužel většinou o mlácení prázdné slámy, protože lze dost těžko uvažovat o multikulturnosti samotné České republiky. Na jejím území sice po mnoho století vedle sebe žijí či žili Češi, Němci, Židé, Romové nebo Slováci, ale spíše více než méně xenofobní česká majorita dosud téměř programově odmítá jakoukoli snahu porozumět odlišným kulturám. Za sebe dodávám, že Češi stále ještě *žijí vedle Němců, Židů, Romů či Slováků*. Nikoli *s nimi.*

Přičteme-li k tomu dnešní realitu celosvětové hrozby teroristických útoků, zdá se být současný odklon od multikulturalismu opodstatněný. Nedomnívám se, že je tento stále hlasitěji prosazovaný postoj *kvalifikované většiny* korektní. A recenzovaná kniha mj. vypovídá o možných kořenech tohoto nevhodného a zjednodušeného přístupu, postrádajícím respekt ke kulturní a náboženské různosti. Rozhodl jsem se na ni upozornit přesto, že mě s oběma autory pojí víceleté přátelství, a tudíž se vystavuji logickému podezření z přílišné loajálnosti. Jsem však upřímně přesvědčený, že tato výjimečná kniha si připomenutí, byť snad méně kritické než obvykle, zaslouží.

Gros publikace spočívá v alfabetickém přehledu 325 českých měst a obcí s dochovanými židovskými památkami, kde např. Praha je vedle souhrnného představena i dalšími deseti články pro jednotlivé městské části. Již dvojjazyčný název knihy napovídá, že může oslovit také zahraniční čtenáře, na prvním místě zřejmě turisty, protože do ciziny, pokud je mi známo, distribuována zatím není. Struktura je i díky paralelnímu anglickému překladu, odlišeném jednak barevně šedým podkladem, jednak použitím jiného typu písma, pevně dána. Po *Stručném historickém vývoji židovského osídlení* (s. 7-18) jsou samostatně charakterizována ghetta (s. 21-32), synagogy (s. 35-50) a hřbitovy (s. 53-68). Orientaci v samotném průvodci po českých židovských památkách (s. 73-430, k tomu dodatky na s. 431-433) uživateli usnadňuje předřazený abecední přehled v publikaci popisovaných měst a obcí na s. 70-72. Vítanými *bonusy* jsou vedle glosáře používaných výrazů (s. 438-444) především, výjimečně do angličtiny nepřekládané, minimedailonky vybraných židovských osobností, pocházejících z území Čech (s. 445-479). Třeba si čtenář právě při pohledu na taková jména, jako např. dirigent Karel Ančerl, lékař a spisovatel Ota Dub, režisér Miloš Forman, sochař Otto Gutfreund, technik a průmyslník Emil Kolben, hudební skladatel Gustav Mahler, režisér Alfréd Radok, cembalistka Zuzana Růžičková nebo ekonom Ota Šik, uvědomí, jak zásadním způsobem ovlivňovala a ovlivňuje česká židovská komunita život celé naší společnosti. Na druhou stranu si zase třeba pročtením krátké historie židovského osídlení Čech v datech (s. 434-437) připomene utrpení, jemuž byla po většinu času tato etnická menšina, a to nejenom na našem území, vystavena. Pochvalu si bezpochyby zaslouží také na dvou místech (jako samostatná příloha a jako součást přední obálky) vložená mapa Čech s vyznačenými městy a obcemi, ve kterých se dosud podařilo doložit existenci ghetta, hřbitova, synagogy nebo alespoň památníku na mnohdy prakticky bez viditelné stopy zmizelou židovskou komunitu.

Kategorií *an sich* je fotografická dokumentace, prostupující celou publikací a tvo-

říci přirozený pendant textu. Její hodnotu navíc zcela zásadně zvyšuje skutečnost, že byla až na několik výjimek pořízena *„výhradně v letech 2002–2004“* a *„zachycuje tedy skutečný aktuální stav, k jehož dokumentaci bylo třeba urazit několik tisíc kilometrů a pořídit na 12 000 fotografií“* (s. 5). Přestože má čtenář pochopitelně možnost shlédnout pouhý zlomek z barevných a černobílých snímků, lze i tak mluvit o jedinečném souboru, nabízejícím v mnoha případech bohužel nepříliš radostnou realitu začínajícího 21. století a nemilosrdně nastavujícím zrcadlo moderní české společnosti. Jistě nikoli prvoplánově se tak znovu potvrzuje náš podivný přístup k hodnotám vytvořeným předešlými generacemi, nota bene těmi etnicky minoritními. Ostatně pro hmatatelné příklady minimálně necitlivého chování v nedávné minulosti nemusíme chodit daleko, stačí se rozhlédnout po židovských hřbitovech v Turnově nebo Jičíně. Jedním dechem je však třeba dodat, že po roce 1989 došlo v tomto ohledu v České republice ke znatelnému posunu k lepšímu a nezbývá než věřit, že se konečně jedná o trvalý jev.

Dost možná právě tato kvalitní dokumentace nepomíjející hodnoty, vytvořená Pavlem Jakubcem a Blankou Rozkošnou, kterou na počátku třetího tisíciletí řada oborů zabývajících se třeba vzájemným potýkáním se krajiny a lidské činnosti postrádá (srovnej třeba bolestně chybějící soupisy památek pro bývalé politické okresy Semily a Jilemnice, obdobné alespoň původní ediční řadě České akademie věd a umění, resp. dosud nepříliš zjevnou ochotu aktualizovat Šimákův soupis pro turnovský okres), obrat naší společnosti k větší toleranci a uznání etnicko-kulturních a náboženstvo-ideologických skupin signalizuje. Otázkou ale zůstává, co udělá se smýšlením *mlčící většiny* probíhající (a nepříliš úspěšný) boj se světovým terorismem, byť se zatím naší republiky naštěstí svojí krvavou rukou příliš nedotkl, jenž bývá bez důležitého rozlišování často mediálně ztotožňován se *zlými ortodoxními muslimy*. Stačí připomenout rostoucí averzi českého *vocis populi* vůči Romům. Jak jinak si totiž vysvětlit nedostatečné pranýřování rasistických akcí ultrapravicových a ultranacionalistických skupin, než jako jejich více či méně skrývané schvalování? Stejně přítomný je bohužel i latentní antisemitismus. Proto jsem přesvědčený, že výjimečnou kvalitu *Židovských památek Čech* je třeba vnímat i z tohoto zorného úhlu.

Ale abych pouze nechválil, do publikace se vloudily i drobné nepřesnosti, které však lze spíše než autorům přičíst na vrub odpovědné redaktorky a odborného korektora, resp. technické redakce vůbec. Upozorněme na některé z nich, samozřejmě bez snad pochopitelného nároku na úplnost. Např. hned na úvodní straně pět se píše o nových objevech židovských památek, *zejména synagoga* [!] *a budov s modlitebnami*. Na s. 397 je čtenář u hesla *Turnov* (zřejmě v duchu přísloví o kovářově kobyle, která chodí bosá) poněkud zmaten popiskami pod fotografií hrobnického domku, jemuž česká mutace přisuzuje čp. 236 (správně), zatímco anglická čp. 238. Obdobně je fotografie žulového portálu vchodu hřbitova ve Slatině mylnou popiskou v angličtině připsána slánskému (s. 358). Také uváděná plocha bílinského hřbitova 5 853 m^2, odpovídající třeba čtverci o straně delší než 76 m, bude i při pohledu na fotografii zjevným překlepem (s. 85). Ony dochované *čtyři desítky náhrobních kamenů* by se na takové prostoře doslova ztrácely. Želeč na Lounsku se německy nejmenovala *Sedltsch*, nýbrž *Seltsch* (s. 430).

Leckterý uživatel bude zřejmě při rychlém hledání u veskrze praktické pomůcky, alfabetického záhlaví na horním okraji ve vnějších rozích stran, postrádat literu *ch*, přestože je na s. 164-173 takových lokalit (mj. Cheb, Chomutov nebo Chrudim), bohužel pod *h*, popsáno celkem devět. Rušivě na mne svojí zbytečností působí čet-

né překlepy v anglické mutaci, a to dokonce i na zadní straně obálky, kde jsou kromě chybějících mezer mezi slovy navíc špatně počítačem děleny substantivum *existence* a příslušný tvar verba *finish*.

Ovšem zdaleka největším nedostatkem publikace pro mne zůstává její brožovaná vazba, což je při rozsahu 480 stran mírně řečeno zarážející. Naopak bych se vůbec nepozastavoval nad možná na první pohled vysokou cenou 670 Kč, která dle mého názoru zcela odpovídá kvalitě papíru a díky tomu i čitelnosti reprodukovaných fotografií. Netuším, nakolik by knihu prodražila praktičtější pevná vazba, ale na rozdíl od mnoha jiných publikací by si ji *Židovské památky Čech* rozhodně zasloužily. Přesto mohu na úplný závěr snad nejenom za sebe říci: Děkuji za Vaši pečlivou práci, Blanko a Pavle.

(*rrn*)

MYŠKA, Milan a kol.: *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Ostrava, Ostravská univerzita 2003. 519 stran.

Bývali jsme vedeni k tomu, abychom je nazývali kapitalisty, vykořisťovateli, buržoazií a hledali jejich negativní dopad na proklamovanou dělnickou třídu. Většině takový výklad stačil a nebyla vůle za jmény průmyslníků, podnikatelů či velkoobchodníků hledat konkrétní osudy a počiny. Sami autoři recenzované knihy se v úvodu pozastavují nad názorovými stereotypy na tuto skupinu obyvatel, která byla v očích socialismu až příliš málo zakotvena v národní společnosti. Recenzovaná kniha tuto bariéru konečně prolamuje.

Za vazbou ve vkusném, chtělo by se říci až honosném provedení se skrývá práce vysoce fundovaného autorského kolektivu v čele s prof. PhDr. Milanem Myškou, DrSc., který encyklopedii zpracoval jako řešení grantového projektu na Filosofické fakultě Ostravské univerzity. Stručný, leč výstižný úvod uvolňuje po osmi stranách místo samotným heslům, která končí až na straně 519, a zaplňuje tak citelnou mezeru v české historické knižní produkci. Při hledání inspirace a vzoru musel autorský tým sáhnout až daleko za hranice našich zemí; naše historiografie nedokázala najít dostatečný ekvivalent. Jako použitelné, a to nejenom jako inspirativní materiál, ale zároveň jako zdroj informací pro utváření konkrétních hesel, se tedy ukázaly být britské a americké kompilace *Dictionary of Business Biography. A Biographical Dictionary of Business Leaders Active in Britain in the Period 1860 – 1980* a *Encyclopaedia of American Business History and Biography*. Skutečností ovšem zůstává, že mnohé příručky uvádějí jenom nepřesná nebo vůbec žádná životopisná data. Množství prázdných kolonek na místě data narození či úmrtí nebo jen přibližná datace ukazují, jak je překonání takové překážky obtížné. Ke konstrukci biogramů byla využita nejen literatura, ale též výsledky archivního výzkumu.

Úvod nás ovšem informuje o největší metodické komplikaci při vzniku práce, a sice o vymezení pojmu *podnikatelé*. S ohledem na definice J. Schumpetera, F. Redlicha a H. Kaelbla jsou jimi *jednotlivci nebo skupiny osob, kteří jsou nositeli strategických rozhodnutí uvnitř hospodářského odvětví a disponují produkčními faktory jako jejich vlastníci nebo pověření disponenti*. Když byla definice stanovena, okruh osob do hesláře se vykonturoval a nic nebránilo započetí prací.

Jednotlivé biogramy, ať jednoosobové, či souhrnné, obsahující podnikatelské subjekty patřící k jedné rodině nebo rodu, jsou strukturovány do čtyř hlavních oddílů, tedy informací o osobě a původu podnikatele, vzdělání, průběhu podnikatelské kariéry a aktivity mimo firmu, které se i dále podrobně dělí. Veškerá vysvětlení potřebná k pochopení stavby hesel jsou uvedena v ediční poznámce. Také úprava hesláře je

nadstandardní, pokud to prostor dovoluje, je každé nové písmeno v jeho pořadí doprovázeno reklamní grafikou jedné z firem, o nichž vypovídá. Každé heslo zakončuje jmenná zkratka zpracovatele, nezbytná to část kolektivního díla.

Listujeme-li encyklopedií důkladněji a soustředíme se na hesla, která jsou nám bližší, zjišťujeme, že některým biografickým datům, konkrétně pak datu a místu narození/úmrtí mohla být věnována výraznější pozornost. Tak například zcela zbytečně chybí roky úmrtí semilských podnikatelů J. V. Hyblera (nar. 1849) a Stanislava Hyblera (nar. 1851), téměř žádné datum nepotkáme u biogramů cukrářského rodu Jínů z Lomnice nad Popelkou. Musíme se ptát: Jsou skutečně data narození a úmrtí spadající do 19. a 20. století nedohledatelná? Nikoli, ovšem práce na encyklopedii by tím neúnosně vzrostla a těžiště výzkumu by se načas muselo přesunout k matrikám do oblastních a zemských archivů. Bez jejich excerpce se i mistr tesař utne, například když čteme, že mladoboleslavský podnikatel a zakladatel dnešního provozu Škoda Auto se narodil 27. září 1865 v Přepeřích. Skutečnost, včetně pamětní desky na rodném domě v Kamení (obec Pěnčín), je samozřejmě zcela odlišná, byť na samém počátku svého podnikání Václav Laurin v Přepeřích krátce působil.

Kámen úrazu nastává v okamžiku, kdy se soustředíme na místopis v jednotlivých heslech. To je skutečnost, kterou při snadné dostupnosti lexikonů a seznamů míst skutečně odpustit nelze.

Na s. 304 se dovídáme, že Jindřich Mikolecký se narodil v Josefově, *okres Hradec Králové.* Správně má být uvedeno *okres Náchod*, jak také u jiných hesel vidíme. Jan Fejfar se sice stal podílníkem malé tkalcovny ve Studenci, ale nikoli v *trutnovském*, nýbrž v *semilském okrese* (s. 110). Přitom u Jana Mládka, který byl jedním ze společníků firmy Fejfar a Mládek, je údaj o okresní příslušnosti Studence správný (s. 307). Jenže jeho syn Josef Mládek se již podle autora hesla (Bohumír Smutný) narodil ve Staré Pace, okresu *semilského*, nikoli, jak má být uvedeno, *jičínského* (s. 308). Přikláněl bych se také za české ekvivalenty německých názvů vesnic, které se dnes běžně užívají. Rodiště Arna Riedla bych tedy hledal v *Příchovicích* a ne v *Tiefenbachu* (s. 378). A spíše než za chybu lze za nepozornost při korekturách považovat uvedení lokalit *Lobč* na Mělnicku (s. 467; správně *Lobeč*), a *Křivosoudov* na Benešovsku (s. 41-42; správně *Křivsoudov*). Šotek se vyřádil dokonce i v samotném úvodu knihy, když na s. 5 přináší dvě absolutně nesmyslné věty.

I přes některé odstranitelné prohřešky můžeme litovat, že se knize nedostalo výraznější propagace nejen mezi historickou, ale i laickou veřejností, což bylo způsobeno snad malým nákladem (recenzovaný kus je ručně číslován!). Kvality encyklopedie jsou bezesporu vysoké, přesto by jistě čtenářská obec uvítala, kdyby se nehledě na velkou obsažnost vydaného svazku na rozšiřování a doplňování hesel nadále pracovalo. O nová hesla by nebyla nouze, což ostatně dokazují již přes tři desítky vydaných knih *Historie a současnost podnikání* ve vybraných regionech žehušickým nakladatelstvím Městské knihy.

(pj)

FIŠERA, Zdeněk: *Skalní hrady zemí koruny české.* Praha, Libri Praha 2004. 328 stran, 145 černobílých fotografií, 26 kreseb, 107 plánů, 18 hmotových rekonstrukcí.

Do rukou se nám dostala další z řady encyklopedií agilního nakladatelství Libri. Autor, ač není historik, archivář ani archeolog, má již na svém kontě jednu publikaci encyklopedického charakteru (*Hrady a tvrze na Mladoboleslavsku*, Mladá Boleslav 2002) a celou řadu článků a studií.

Za pozornost primárně stojí geografické vymezení tématu (jak název napovídá), což vede k tomu, že jsme v textu seznámeni i s některými hrady nacházejícími se dnes již za našimi hranicemi. Po úvodním poděkování a seznámení čtenáře se záměrem knihy je zařazeno několik obecných kapitol soustřeďujících se na dané téma. V první z nich je autor nucen vypořádat se s pojmem skalního hradu (s. 9-12). Jak je všeobecně známo, je pojem hrad (i ten skalní) v (nejen) naší odborné literatuře užíván v různých souvislostech a s různým významem. Máme mnoho definic, avšak žádná zatím neobsáhla plnou šíři daného termínu. Autor se rozhodl pro rozlišení užívat třech pracovních kategorií: a) hrady skalní, b) hrady se skalním blokem či bloky, c) sporné lokality.

Následující kapitola *K historii skalních hradů* (s. 13-14) přináší stručný přehled výskytu skalních hradů v čase. Autor zde mimo jiné uvádí, že k nejstarším hradům tohoto druhu náleží Chlum-Kozlov a Rotštejn. Toto tvrzení se však zdá vzhledem k nejisté a pozdní výpovědi písemných pramenů (u Chlumu-Kozlova) a rámcové dataci sběrových nálezů keramiky jako nedostatečně podložené. Revize archeologických nálezů z výzkumů i sběrů z Rotštejna vypovídá o absenci keramiky typické pro 2. polovinu 13. století v širším regionu Turnovska. Rotštejn byl založen nejspíše až na samém konci 13. století (srov. rozporuplné tvrzení na s. 184 o založení hradu krátce po polovině 13. století, přičemž datace archeologických nálezů je uváděna jako konec 13. století; obdobná situace se vyskytuje i u Valdštejna, s. 260; autor neuvádí podklady pro svá tvrzení). Další kapitola *Skalní relikty* (s. 15-18) seznamuje stručně a přehledně čtenáře se základními pojmy (např. cisterna, obilnice, podvalí, draže ad.), které jsou v dalším textu hojně užívány. Některé relikty jsou pro názornost vyobrazeny na kresbách či fotografiích. Dvě následné kapitoly (*Stavební dělení skalních hradů a hradů se skalními bloky*, s. 19-22, a *Stavební podoba skalních hradů a hradů se skalními bloky*, s. 23-30) se zaobírají dělením hradů z pohledu charakteru staveniště a dále je podrobně rozvedena i stavební podoba jednotlivých částí dispozic (např. vstup, dolní hrad, horní hrad). Text je opět (stejně jako v celé knize) doprovázen dokumentačně hodnotnými fotografiemi. Krátká kapitola *Jeskynní hrady* (s. 31-32) shrnuje problematiku z pohledu širšího středoevropského kontextu a prozrazuje autorovy bohaté znalosti (srv. FIŠERA, Z.: *Jeskynní hrady ve střední části Evropy*. Průzkumy památek VII/2, 2000, s. 57-64).

Kapitola *Hrady jednoznačně nezařaditelné ke skalním hradům* (s. 33-34) má za úkol upozornit čtenáře na více než tři desítky lokalit, které by byly v obsahu knihy hledány marně. Přínosné srovnání hradů na našem území zejména s oblastí francouzsko-německého pomezí poskytuje kapitola *Skalní hrady v zahraničí* (s. 35-38). I zde z textu jasně vyplývá, že autor je zahraniční problematiky velmi znalý a zmiňované lokality osobně navštívil.

Jádrem knihy je abecední soupis 109 skalních hradů (s. 39-301). Každé heslo je rámcově strukturováno, a sice tak, že za názvem následuje lokalizace, dále pak výpověď písemných a archeologických pramenů, stavební podoba a dispozice, závěrem pak i krátké hodnocení či komentář a odkazy na nejdůležitější literaturu. K většině hesel náleží i kvalitní a v praxi využitelný plánek. Například u hradu Vranov-Pantheon (s. 283-284) je autor snad vůbec první, kdo se pokusil o celkový terénní plán této rozsáhlé lokality. Atraktivnost celé knihy zvyšuje i řada pokusů o hmotové rekonstrukce. Některé, zvláště ty z dílny samotného Z. Fišery, se však jeví při kritickém pohledu jako přinejmenším odvážné (např. Drábovna nad Jizerou – s. 54 či Kavčiny – s. 119).

Lepší orientaci při hledání jednotlivých lokalit umožňuje rejstřík míst (s. 324-328) a mapová příloha (s. 320-323), na které je

však často zřetelně vidět vlepování názvů a čísel a následné kopírování. Odborné kvality knihy zvyšuje i soupis zkratek, literatury a pramenů (s. 306-318). Laickému čtenáři je ku pomoci i několikastránkový slovníček, zasvěcující jej do tajů základní castellologické terminologie (s. 302-305).

Na tomto místě by bylo vhodné reagovat formou poznámek na obsah encyklopedických hesel, vztahujících se k několika vybraným lokalitám Českého ráje a přilehlých oblastí.

Čertova ruka (s. 48) – autor zde uvažuje o funkci kolonizačního provizoria některého člena rodu Valdštejnů. Je to úvaha pravděpodobná, ne však jediná. Lokalita vzhledem ke své poloze nemusela nutně plnit funkci šlechtického sídla, ale spíše mohla být opevněným strážním bodem na jedné z cest, vedoucích k blízkému hradu Valdštejnu.

Hynšta (s. 97-98) – je zde uvedeno, že jádrem celého hradu je pískovcový blok s tesanou světničkou. Dle Fišery nebyla větší rozloha zatím bezpečně prokázána. Ve světle nových poznatků P. Jenče a V. Peši se situace jeví odlišně. Jako nelogická a nepravděpodobná vyhlíží možnost v literatuře uváděného rozsahu hradu, jelikož by byl skalní blok v nevýhodné strategické poloze vůči okolí. Terénní prospekce potvrdila oprávněnost těchto poznatků, a proto lze předpokládat, že na severní straně náležely k celku tři skalní plošiny. Dle movitých nálezů a hlavně vzhledem k dominantní pozici je možné právě zde hledat jádro. Na východě je předhradí odděleno od zbytku ostrožny valem a dvěma příkopy. Podle naznačené terénní interpretace je rozsah lokality cca 1,5 ha (!). Rázem se z něj stává jeden z nejrozsáhlejších skalních hradů. Vzhledem k odlehlosti a k nízké viditelnosti nelze hovořit o šlechtickém sídle ani o strážním opevnění. Podle hypotézy P. Jenče a V. Peši se jedná o refugium, které bylo vybudováno ve 13. století z popudu cisterciáků z kláštera Hradiště nad Jizerou. Otázka funkčního využití v pozdějším období není dosud vyřešena.

Chlum-Kozlov (s. 99) – možného zakladatele hradu hledá autor mezi členy rodu Markvarticů a nevylučuje ani jistého Voka ze Všeně. Z. Fišera zde má nejspíše na mysli šlechtice, kterého J. V. Šimák nazývá Vikartem ze Všeně (ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých politického okresu turnovského.* Praha 1909, s. 205). V písemných pramenech je však k roku 1318 uváděn jako Vikart z Polné (Wykardus de Polna – *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno 1541 igne consumptarum I. Pozůstatky desk zemských 1541 pohořelých, I.*, Ed. J. Emler, Praha 1870, č. 203, s. 56).

Königstein (s. 129) – u této lokality autor dokonce uvažuje, zda se zde nenacházel Vogastisburg. Žádné bližší indicie pro tuto možnost však uvedeny nejsou.

Křineč (s. 133-134) – u tohoto hesla je patrné, že autor nezaregistroval (či vzhledem k uzávěrce textu neměl k dispozici?) předběžnou zprávu o komplexním povrchovém průzkumu a archeologickém výzkumu tohoto hradu, v níž jsou uvedeny zásadní informace a podrobný celkový plán (JENČ, P. – PEŠA, V.: *Křineč – archeologické objevování neznámého hradu*. Zpravodaj města Mnichova Hradiště č. 1/04, 2004, s. 22-23). Archeologický výzkum, který proběhl v roce 2003, přinesl mimo jiné nemalé množství datovacího keramického materiálu, dle nějž lze klást existenci hradu do rozmezí 2. poloviny 13. – 15. století. Dokonce byly odebrány a vyhodnoceny vzorky dřev pro radiokarbonovou analýzu (výsledky: 1. vzorek: 1113 – 1307 n. l. (740 +/- 97, po dendrochronologické korekci); 2. vzorek: 1097 – 1363 n. l. (720 +/- 133, po dendrochronologické korekci). Hrad byl vystavěn na území mnichovohradišťských cisterciáků, z čehož snad lze usuzovat na nějaké mocenské vazby.

Stará Hrada (s. 220-221) – je zde uvedeno, že na skalních blocích, které ukončují dvěma příkopy přepaženou ostrožnu, se

nachází tesané podvalí. Při rekognoskaci lokality jsem však žádné jisté antropogenní zásahy do skalních bloků neregistroval. Při existenci čtyř střepů datovaných do 16.-17. století a neexistenci písemných zpráv se jeví tvrzení autora o nepochybném středověkém stáří lokality jako velmi smělé.

Staré Hrady u Příhraz (s. 225-228) – je zde uvedeno, že od náhorní plošiny na západní straně bylo předhradí odděleno prvním do skály tesaným příkopem. Na tomto úseku mezi prvním a druhým příkopem nejsou prý patrné stopy stavební činnosti. Toto tvrzení však bylo terénní rekognoskací autora recenze v roce 2003 vyvráceno. Na temeni obtížně přístupných skalních bloků se nachází několik tesaných trámových kapes, dokládajících zdejší dřevěnou zástavbu. Celá dispozice se tedy rozpadá na dvě části. Dle mého názoru souvisí Staré Hrady nejspíše se strážním systémem 13. století, střežící klášterní dominium. Stejně jako na jiných lokalitách (Drábské světničky, Klamorna) v rámci masivu Mužského byly i zde v keramice zachyceny signifikantní horizonty 13. a 15. století.

I přes několik výše uvedených poznámek se domnívám, že recenzovaná publikace je velmi zdařilá a rozhodně se nejedná jen o *vytažení a okomentování* několika hradů určitého druhu z již existujících kompendií. Autorovi se vlastní terénní činností podařilo identifikovat i několik nových lokalit (např. tzv. Klokočský hrádek, s. 125-127) a zasadit je do kontextu. Zároveň i srovnání situace naší a zahraniční je velmi přínosné. Tuto sympatickou knihu uvítá jistě jak laická, tak i odborná veřejnost.

(nle)

LENDEROVÁ, Zdena: *Historické betlémy z Čech, Moravy a Slezska*. Katalog k výstavě. Hradec Králové, Muzeum východních Čech 2004.

Katalog Historické betlémy z Čech, Moravy a Slezska PhDr. Zdeny Lenderové, etnoložky Muzea východních Čech v Hradci Králové, a ing. Josefa Komárka, soukromého sběratele, znalce a řezbáře, doprovodil výstavu, která se pod stejnojmenným názvem konala v Muzeu východních Čech v Hradci Králové v závěru roku 2004. Výstava byla uspořádána u příležitosti XVII. Světového kongresu UN-FOEPRAE, tj. světové organizace přátel betlémů.

V úvodní kapitole katalog k výstavě seznamuje čtenáře s historií betlémářství v Evropě od počátku jejich stavění až po současný stav. Autorka v ní pojednává o vzniku a podobě předchůdců dnešních betlémů, se zvláštním důrazem na situaci v českých zemích. Popisuje nejen význam postavení betlémářské tvorby, ale zároveň i úlohu betlémů ve vánoční výzdobě domácností. Další kapitola si všímá podrobněji betlémů skříňkových. Lenderová v ní seznamuje čtenáře s původem těchto specifických exponátů, s jejich rozšířením na našem území, a současně uvádí odkazy na příklady, které jsou dokumentovány v katalogu. Samostatný oddíl – podobně jako na výstavě – tvoří navazující kapitola, která přináší systematicky řazený přehled o historii proslulého střediska výroby řezaných figurek v Králíkách a v jejich okolí v Orlických horách. Ing. Komárek tuto látku doplnil o technologii výroby králických betlémů, což vhodně doplňuje celkový obraz o této významné součásti tradice našeho betlémářství. Na úvodní studie navazuje vlastní část katalogu, ve které jsou prostřednictvím technicky kvalitně zvládnutých fotografií Miroslava Beneše prezentovány jednotlivé exponáty, které byly součástí výstavního projektu. Autorka katalogu je podobně jako v řešení scénáře výstavy řadí podle technologie výroby. Jako první představuje betlémy deskové, dále betlémy papírové, kašírované, dřevěné vyřezávané, tragantové, sádrové a kapitolu

uzavírá betlémy skříňkovými. Do výběru jsou zařazeny jak betlémy lidové, tak i betlémy profesionálních tvůrců. Katalog doplňuje jmenný rejstřík, použitý seznam literatury, seznam exponátů a jeho anglická mutace. Zdena Lenderová jak výstavou, tak i katalogem významně přispěla k prezentaci významné součásti naší lidové kultury, kterou je betlémářství. Výstava i katalog přinesly mnohostranný pohled na betlémářství a seznámily návštěvníky i čtenáře s faktografickým bohatstvím sbírkových fondů českých muzeí, jejichž exponáty Lenderová pro výstavu s odbornou náročností a znalostí problematiky shromáždila. V nemalé míře ke kvalitě katalogu přispěla grafická úprava Anny Benešové.

(jak)

Libereckým krajem. Text Miloslav Nevrlý. Liberec, Liberecký kraj 2003. 223 stran. – Tisk Geoprint Liberec.

Liberecký kraj vydal další publikaci, která má sloužit k jeho propagaci. Podle autorů má kniha přispět k tomu, aby návštěvníci severních Čech hlouběji poznali tento malebný kraj a proto se do něj často navraceli. K tomu vydavatel zvolil osvědčeného autora textu Miloslava Nevrlého a vynikající fotografy.

Kniha se skládá z krátkých kapitol, které charakterizují historii a přírodu a jednotlivá území, která na území kraje leží nebo do něho částečně zasahují, jako jsou Jizerské hory, Frýdlantsko, Ještědský hřbet, Lužické hory, České středohoří, Kokořínsko, Ralskou pahorkatinu, Český ráj a Krkonoše. Za českým textem vždy následuje anglický a německý, ale překladatelé zůstávají utajeni. Text přináší celou řadu zajímavých informací a dokládá bravurní znalosti mnoha přírodovědných a společenskovědných disciplín, ale především svědčí o hlubokém a všestranném poznání kraje, který je prezentován čtivě a s grácií.

Úvodní kapitola knihy popisuje složitý správní vývoj kraje od nejstarších dob až do 1. ledna 2000, kdy se město Liberec stalo znovu sídlem jednoho ze čtrnácti zemských krajů. Současný Liberecký kraj vznikl sloučením čtyř okresů dvou bývalých krajů. Z původního Severočeského kraje byly včleněny okresy Liberec, Jablonec nad Nisou a Česká Lípa a z Východočeského kraje pak Semily. Liberecký kraj patří k nejmenším a jeho rozloha 3 163 km^2 tvoří pouhá 4 % plochy České republiky.

Přes malou rozlohu je příroda kraje mimořádně bohatá a pestrá, mnohá místa patří mezi skvosty České republiky. Autor se nevyhýbá ani ožehavým tématům, jako je poškození lesů Jizerských hor zplodinami z polských a německých tepelných elektráren, které leží severozápadně od Jizerských hor v údolí hraniční řeky Nisy. Zmiňuje i o vojenském prostoru Ralsko, který se do bludišť pískovcových skal Hradčanských stěn tlačil svými tankodromy a muničními sklady. Doby, kdy nad nádhernou nivou řeky Ploučnice burácely motory tryskových stíhaček z letiště u Mimoně, naštěstí již minuly, stejně jako nešetrná těžba uranu v okolí Stráže pod Ralskem.

Stěžejní část knihy tvoří 63 fotografií Siegfrieda Weisse, 33 fotografií od Miloslava Kalíka, 52 fotografií Milana Drahoňovského, 16 snímků dodal Jiří Dvořák, 12 Karel Hník, 5 Jiří Marek, 11 Pavel Čtyroký a stejný počet Miroslav Jóži, 3 snímky pocházejí od Martina Hnilicy, 5 od Kamila Šrubaře, 3 od Romana Šrubaře a dvě fotografie dodal Stanislav Kosák. Grafické zpracování od L. Holase, které chce být jiné a moderní, spíše čtenáře ruší, stejně jako méně kvalitní tisk, který se projevuje v neostrých reprodukcích některých fotografií.

(il)

Libereckým krajem. Tvář architektury. Text: David Vávra. Liberec, Liberecký kraj 2004. 159 stran. – Odborná spolupráce: Michal Stahl. Fotografie: Milan Drahoňovský, Siegfried Weiss, Miloslav Kalík, Bohumil Jakoubě, Jiří Dvořák, Jan Čížek. Tisk Geoprint Liberec.

Obraz Libereckého kraje se na rozdíl od starých územně správních celků v myslích a srdcích stálých obyvatel teprve vytváří, stejně jako ve vnímání lidí, jejichž trvalé bydliště leží mimo jeho rámec. Netřeba proto jistě zdůrazňovat, že důležitou roli ve formování tohoto obrazu hrají publikace prezentující přírodní, urbanistické, kulturně historické i jiné hodnoty této v minulosti dosti nesourodé oblasti.

Odhalit tvář zdejší architektury – a dodejme, že právě vzhledem ke složitému historickému vývoji podivuhodně rozmanitou – si jako svůj hlavní úkol vytyčila i tato graficky působivě řešená publikace s řadou kvalitních a nápaditých fotografií. Těší nás skutečnost, že autoři nekráčeli pouze po vyšlapaných cestách, směřujících k turisticky a historicky nejatraktivnějším celkům či solitérům, ale pokusili se úspěšně poukázat na dosud nepříliš vyhledávané hodnoty zdejší moderní architektury. V tomto směru nutno knihu ocenit nejen jako syntetizující, ale do jisté míry i objevnou. V souvislosti s tím bychom u některých objektů určitě uvítali obsáhlejší popisky se jmény architektů a přesnějším časovým zařazením (viz např. Semily). Nápadité a poetické texty by si v několika málo případech zasloužily upřesnění: Např. konstatování, že *„Semily na rozdíl od jiných, většinou původně německých měst Libereckého kraje byly spjaty s řadou českých velikánů“* zcela opomíjí Turnov, Lomnici nad Popelkou, Jilemnici, Vysoké nad Jizerou a další místa. Hrobka hrabat Harrachů v Horní Branné nepochází z roku 1870, jak se často uvádí i v odborné literatuře, ale vznikla v letech 1840 – 50 (příp. 1852). Ale to jsou jen drobné nedostatky, které celku neubírají na působivosti.

Zřetelné úsilí o rovnoměrné pokrytí celého kraje bylo jistě limitováno možným rozsahem publikace, zcela zde však postrádáme např. Lomnicko či Vysocko. Vřele bychom se proto přimlouvali za další svazek, který by autorům vytvořil potřebný prostor pro doplnění chybějících míst a nám jako čtenářům připravil stejně poučné a půvabné putování jako kniha již vydaná.

(jl)

Političtí vězni padesátých let. Pocta statečným. Lomnice nad Popelkou, Jaroslav Bárta – Studio JB 2003; Praha, Nadace Langhans Galerie 2003. 112 stran. – Úvod Jiří Majer; koncepce Zuzana Meisnerová Wismerová; texty medailónků Kristina Vlachová, Rostislav Konopa; foto Václav Jirásek, Jan Malý, Ivan Pinkava, Tomáš Rasl, Dušan Šimánek, Vojtěch Vlk. Tisk Tiskárna PROTISK s. r. o., České Budějovice. Náklad 700 výtisků.

Kniha se liší od dosud vydaných publikací tohoto typu. Není zaměřena na obecné vylíčení doby a na zobecňující popis osudů postižených. Ale naopak na příbězích konkrétních lidí přibližuje bezcharakternost doby a její důsledky. Je další z možností, jak předat informace o naší nedávné minulosti na základě autentických zpráv a osobních zážitků.

Úvodní slovo v českém a anglickém jazyce stručně popisuje třetí odboj a smysl této publikace. Pozoruhodné je zvláště spojení slova a umělecké fotografie. Kolekce portrétů zachycuje jak významné tváře národa, tak proměny umělecké fotografické tvorby. Tváře osobností postižených komunistickým režimem doplňují jejich základní data především z období po roce 1948, ale i z jejich současného života.

Příběhy v této publikaci ukazují systematičnost a účelovost všech kroků poúnorového režimu, představují životy lidí, kteří nesplynuli s davem, a jsou dalším pokusem o vyrovnání s nedávnou minulostí. Katalog vyšel při příležitosti výstavy *Političtí vězni padesátých let – Pocta statečným* v Langhans Galerii Praha, která se konala ve dnech 15. 5. – 30. 8. 2003.

(faj)

FRANCEK, Jindřich: *Jičín*. Praha-Litomyšl, Paseka 2004. 69 stran, obr. příl. Edice Zmizelé Čechy.

Horáčkovo nakladatelství Paseka se po čtenářském úspěchu Zmizelé Prahy rozhodlo pod společným názvem Zmizelé Čechy vydávat svazky zachycující zaniklou tvář dalších českých měst a regionů. V naší oblasti vyšel jako první svazek *Zmizelý Jičín,* který připravil ředitel okresního archivu v Jičíně dr. Jindřich Francek, známý hlavně svými pracemi z historie kriminalistiky. (Po něm už vyšlo Novopacko Bohuslava Benče a Sobotecko Karola Bílka, chystají se Hořice dr. Tomíčkové.)

Malé dějiny Jičína, které publikaci otevírají, jsou vynikajícím, hutným, sevřeným shrnutím dějin našeho města. Podobně sevřená a hutná – a velmi zdařilá – je také *Krátká procházka staletími.* Ukazuje, jak především valdštejnské období a později ekonomický rozvoj počínaje poslední třetinou XIX. stol. ovlivnily urbanistickou tvář města, jak se vepsaly do ztvárnění nejen města, ale i krajiny, a do významných městských budov. Mimořádné místo poskytuje autor pomníkům a plastikám, kterým v posledních třech čtyřech letech věnoval pozornost. Přináší o nich nové poznatky, doplňující klasickou práci Kaskovu.

Poslední kapitolka je stručným komentářem k vybraným fotografiím zmizelých koutů a staveb. Protože v archivu, zvláště v přílohách ke kronikám Jičína, se zachovalo mnoho dosud nepublikovaných starých fotografií Nového Města, vítězí počtem 38 fotografií tato část Jičína (však se také nejvýrazněji proměnila!) nad Starým Městem i dalšími předměstími. Staré generace, které se na periferní Nové Město dívaly spatra, by raději vzpomínaly na třeba jen *změněnou* podobu některých ulic, budov a náměstí jádra města. Ale výběr fotografií přísně respektuje a plní zadání: zachytiti *zmizelou* podobu Jičína.

V popiskách k fotografiím bylo možno něco upřesnit, např. u č. 93 (čp. 56/VP) „bývalá soukromá *Kukulova nemocnice*“, u č. 96 (čp. 100/VP) „lázně a *za nimi bývala první letní tělocvična jičínského Sokola*“.

Mám dojem, že některé fotografie by u publikace s těžištěm v obrazové části mohly být kvalitněji reprodukovány a veduty a plánky Jičína předloženy ve větším měřítku. Jako příloha by neškodil ani plán dnešního Jičína s nynějšími i bývalými jmény ulic.

Po Čermákově *Jičínu a jeho okolí na dobových pohlednicích* (Gentiana 2001) dostává se početným zájemcům o zmizelou tvář Jičína další hodnotné publikace, navíc s výbornými stručnými dějinami Jičína.

(úl)

BÍLKOVÁ, Eva: *Pod Valdickou branou. Fakta o nejznámějších jičínských osobnostech, spolcích, stavbách, institucích, školách, událostech.* Jičín, Městský úřad 2004, 87 stran.

Nejnovější kniha historičky Evy Bílkové je příručkou z oblasti regionální historie, dlouho očekávanou kulturními pracovníky, knihovníky či učiteli, může ale přinést prospěšné poučení i širokému okruhu čtenářů, jak naznačuje už poetický název. Exaktní rozměr práce specifikuje podtitul.

Napsat takovéto faktografické shrnutí je úkol jen zdánlivě jednoduchý. Už spolehlivé ověření faktů pod nejrůznějšími nánosy nepřesností, které se nahromadí ve vrstvách času, vyžaduje přístup, který autorka znovu prokazuje. Ambice zmapovat kulturní a společenské dění, tedy na jedné straně veřejné instituce, spolky a sdružení či například tiskárny a knihkupectví, ale také tiskoviny, tedy časopisy, sborníky, na druhé straně významné stavby, je ovšem nemalá, zvláště když si uvědomíme, že pohled Evy Bílkové zahrnuje celou historii až do současnosti. Dosud byly čtenářské veřejnosti přístupné dílčí, specializované práce (popisující např. památky), chyběl ale (kromě interních materiálů) dokonce i základní přehled osobností, který by se neomezoval pouze na jednu oblast lidské činnosti.

Nyní se můžeme – zhruba ve čtyřiceti heslech chronologicky řazených – spolehlivě dozvědět mnohé o významných spisovatelích, básnících, hercích, vysokoškolských učitelích, ale například i sportovcích. Počet jmen je ovšem vyšší, další jsou uvedena v bližším kontextu. Zhruba polovina rozsahu textu je věnována osobnostem od těch nejvýznamnějších, jako je Albrecht z Valdštejna, Bohuslav Balbín, Karl Kraus či Jaroslav Seifert, přes osobnosti *čítankové,* jako je K. V. Rais či J. Š. Kubín, Radek Pilař a Václav Čtvrtek, Josef Knap, přes osobnosti, které vynikly ve svém oboru, jako jsou Zdeněk Řehoř, Vlastimil Fišar, Antonín Fingerland, Vlastislav Hofman nebo Vladislav Bosák, až po osobnosti, které přispěly významným způsobem Jičínu a Jičínsku – František Lepař, Stanislav Kraus, rodina Knotkova nebo Volfova. (Takovéto dělení ovšem kulhá, pánové Pilař a Čtvrtek jsou v Jičíně přítomní *vícevrstevně.*) Jak je z uvedených jmen patrné, zahrnuti nejsou pouze místní rodáci, nýbrž i osobnosti, které se k Jičínu váží nejrůznějším způsobem (zmíněný J. Seifert či Jaroslav Vrchlický).

Autorce se tedy podařilo v knížce, vlastně nepříliš rozměrné, zachytit veškeré významné dění v oblasti vědy, techniky, kultury a umění na Jičínsku. Zaplnila tak další mezeru a přinesla příspěvek k odbornému poznání tématu i možné reflexi těch, kdo žijí pod Valdickou branou. Už jen proto by si kniha určitě zasloužila rozšířené vydání.

(jkč)

Putování s medvědem. Sborník vydaný k výročí 650 let města Vysokého nad Jizerou. 1354 – 2004. Liberec, Nakladatelství Bor s podporou Ministerstva kultury ČR 2004. 133 stran. – Tisk: PBTisk, s. r. o., Příbram.

Byla to onehdy ve Vysokém veliká sláva, když slavili netradičně výročí první zmínky o Vysokém jako o městě, a dlužno říci, že Vysočáci umí oslavovat opravdu s velkou parádou – koncerty, divadla, otevřené veřejné budovy, trhovci, speciální výstava v muzeu a další ve škole, nakonec velký ohňostroj. Vyšla také pěkně vázaná knížka, kterou nyní držíme v ruce.

Redakce ve složení Ivo Vodseďálek, Alice Sládková a Ivana Řehořová se nesnaží předstírat, že by sborník měl nějaké vyšší ambice, než pobavit a potěšit čtenáře. *Putování* se nesnaží být seriózní historickou monografií města, není ani vyslovenou snůškou výročních příspěvků, kde se autoři nadšením a fantazií snaží překlenout povážlivé mezery ve svém vzdělání. Knížka si přesto klade cíl – *„vytvořit obraz Vysokého nad Jizerou ... historický i ten současný, a to na základě řady zajímavých vyprávění“.* Neříká, zda to bude obraz pravdivý, plastický a věrný, ani kterou dobu vlastně hodlá zobrazit – a ani po přečtení knížky se to nedovíme. Ony vypravěče hledá mezi autory žijícími i těmi, kteří svá svědectví zanechali v kronikách a pamětech, hledá je mezi regionálními historiky, činovníky spolků, vedoucími institucí.

Nejdřív nás medvěd legendárního Havlase Pavlaty provede *historií města*. Nemůžeme od něj chtít zázraky, byť je to zvíře učenlivé – po krátkém zastavení na Nístějce z pera Přemysla Špráchala přeskočíme rovnou do roku 1690 s poslední popravou na Šibeničním vrchu od Václava Lukáše, vyslechneme vzpomínku Josefa Kramáře na zničující požár Vysokého v roce 1834, z různých zdrojů okusíme protektorátní atmosféry a skončíme další popravou, tentokrát konfidenta gestapa v roce 1947. Čeká nás pak již jen neorganicky vlepený popis osudů mariánského sloupu na náměstí a zvonů v kostele sv. Kateřiny.

Povedenější se zdá být oddíl nazvaný *Duchovní život,* ať již jde o nahlédnutí do vývoje katolické církve na Vysocku – zhruba do poloviny 17. století od Michala L. Jakla, pro 18. století z Voborníkových pamětí, především však zaujme svědectví faráře Ladislava Kubíčka z nedávné současnosti, zpečetěné jeho nedávnou tragickou smrtí. O životě patriarchy Karla Farského, rodáka z blízkého Škodějova, promlouvá David Frýdl, nad vysockým mediánstvím se zamýšlí Terezie Zemánková a Václav Lukáš.

Bez dějin ochotnického *divadla* by nebylo knížky o Vysokém. Svatava a Daniela Hejralovy se zmocnily přehledu, vedeného až do současnosti, velmi šťastně, a nezapomněly ani na divadlo loutkové. Redakcí zpracovaný Sokol, Ski-klub a Klub českých turistů tvoří kapitolku *Sport*. Velmi netradiční je oddíl věnovaný *místům společenského života* – hostincům, hotelům, Kramářově vile (Michal Kolář), vysockému parku (Václav Lukáš).

Následují obecná škola (nezbylo bohužel již místo na 20. století), integrovaná škola, nemocnice, pošta, muzeum, časopis Větrník a knihovna, které popsali vesměs jejich šéfové v oddíle *Instituce,* a pak pár *občanských sdružení*, která se nehodila do sportu nebo divadla, jako hasiči a myslivci. Závěr knížky tvoří chronologický přehled hlavních událostí.

Všimněme si ještě tří člověčích příběhů, vložených do knížky jakoby omylem, avšak vracející ji do rukou čtenářů co *Poslové radosti*. Legendární vysocké figurky – kouzelník Rudolf Hásek, zahradník Jaroslav Hevák a malíř a kronikář František Laurin – před námi doslova ožívají a zajímavě vypovídají o době, ve které žily.

Ilustrace jsou podstatnou složkou knihy. Zatímco kresby Jany Špráchalové můžeme pochválit, fotografie nedopadly dobře – jsou málo kontrastní, špatně upravené, a dodal jim naprosto nevhodný papír. Lépe kupodivu nedopadly ani barevné obrázky v půlarchové křídové příloze, s nadměrným důrazem na červený tón.

Publikaci *edičně i graficky* připravila redakční rada. Na textové části není absence redaktora snad až tolik patrná (ačkoliv se odpovědnosti za ni nakladatelství výslovně zříká) – ocenit musíme pečlivou korekturu, leckde však chybí popisky obrázků. Grafika už postrádáme docela citelně. Nebylo tak člověka, který by tiskárně určil optimální druh papíru, předepsal vhodnou velikost odstavcové zarážky (pro daný typ písma je příliš malá), nebo rozhodl, zda obrázky budou s bílým okrajem nebo rámečkem či bez nich, se stínem nebo bez stínu, promyslel a upravil jejich velikost. Jednoznačně musíme poděkovat za pevnou šitou vazbu, dokonce se záložkou – něco, co vídáme tak zřídka v dnešních publikacích.

(in)

Nová Ves nad Popelkou. 1994 – 2004. Nová Ves nad Popelkou, Obecní úřad 2004. 40 stran. – Tisk: tiskárna Zaplatílek – polygrafická výroba [Vesec u Turnova]. Náklad 500 ks.

K tradičnímu, již 4. rodáckému sjezdu vytvořili pilní zastupitelé další svazeček, bilancující poslední desetiletí v životě své obce. Je sestavován bez účasti historiků, leč s velkým patriotismem. Je pak pochopitelné, když se v něm objevují chyby až školácky komické, pokud se snaží popisovat dávnou minulost. Naštěstí se mnohem více zaměřuje na dobu nejnovější – a věru je o čem psát. Nová Ves je dnes spolu s Lomnicí, Bradleckou Lhotou, Kyji, Syřenovem a Železnicí součástí mikroregionu Tábor. Obci byl v roce 2002 udělen znak a prapor od firmy Velebný a Fam z Ústí nad Orlicí (zde mohl být uveden jejich blason) a dočkala se památné lípy u opraveného křížku s lavičkou. Opravilo se i koupaliště, samoobsluha, obecní úřad, požární zbrojnice, vystavěl televizní převaděč a provedla plynofikace (bez státní dotace a bez úvěru!). Mateřská škola přijala pod svou střechu i školu základní a jejich ředitelství byla spojena. Z občanských sdružení jsou nejaktivnější Sbor dobrovolných hasičů, Český svaz žen, Myslivecké sdružení Borovička, Český červený kříž, Tělovýchovná jednota Sokol, Asociace sportů pro všechny, fungují oddíly fotbalu, stolního tenisu, turistiky, mariáše (nastojte!), nově vzniklo Sociálně terapeutické centrum Tábor. Zvláštní kapitola je věnována komplikovanému vývoji zemědělské výroby. Povzbuzující je statistika vývoje obyvatelstva, která svědčí o tom, že obyvatelstva za posledních deset let nejen neubylo, ale dokonce mírně přibylo. Obec se chystá koupit faru a přetvořit ji na dům s pečovatelskou službou, a tak z významných veřejných budov zbývá poslední, která jí dělá ostudu: kostel sv. Prokopa. Kéž by se do příštího rodáckého setkání podařilo opravit i tuto krásnou barokní stavbu.

Brožura je vydána v pěkné grafické úpravě Stanislava Dlouhého, na výborném křídovém papíru, který svědčí černobílým i barevným snímkům. Za kvalitním tiskem nepochybně stojí inzerenti, kteří zabrali celých 13 stránek, i osvědčená Zaplatílkova tiskárna. I reklamy těchto firem budou po letech zdrojem cenných informací.

(in)

BÍLKOVÁ, Eva: *Okolo Ráholce. Povídání o Jičíně, Václavu Čtvrtkovi a jeho díle.* Jičín, Městská knihovna 2002. 68 stran.

Jak je autorkou předesláno v předmluvě, publikace není monografií a nepřináší přehled díla V. Čtvrtka, ani je nehodnotí. Naopak. Navazuje na základní údaje uvedené ve *Slovníku českých spisovatelů od roku 1945* (Praha, Brána 1995) a doplňuje je regionálními reáliemi a vztahy, informacemi čerpanými z archivních dokumentů i se současnými odkazy Čtvrtkova díla.

Seznamuje s počátky spisovatelovy spolupráce s rozhlasem a televizí i jeho pohádkové tvorby. Dále představuje kořeny Čtvrtkovy *jičínské* tvorby v širších souvislostech (např. životopis dědečka V. Fejfara) i s počátky a vývojem literární postavičky loupežníka Rumcajse. Dokládá, jaké místo zaujímá Čtvrtkovo dílo v současném životě města Jičína. Vždyť jméno postavičky spravedlivého loupežníka nese ve svém názvu např. populární dálkový pochod Českým rájem, hospoda v nedaleké Kbelnici, kemp v Koněvově ulici i Rumcajsova stezka, otevřená v roce 2001. Stranou autorčiny pozornosti nezůstává ani známý les Ráholec – od etymologie jeho jména vede čtenáře až k lesíku Ráholečku, vysázenému dětmi v rámci festivalu *Jičín město pohádky* v roce 2001.

Závěr publikace je věnován dalším Čtvrtkovým pohádkovým postavičkám (Forman Šejtroček, Křemílek a Vochomůrka …) a především jeho večerníčkům.

Útlá knížka o 68 stranách je doplněna kresleným plánkem Jičína a okolí (autor Lukáš Bílek) a vyšla nákladem 270 výtisků.

Zajímavému a přínosnému obsahu by však lépe slušela graficky nápaditější obálka (která je zároveň i titulním listem) i kvalitnější zpracování fotografických příloh.

(jhá)

KOMÁREK, Vladimír: *Řeči z Nedvězího od Ježíška k Vánocům.* Hradec Králové, Vltava –Labe–Press, divize východ 2002. 53 stran, 6 černobílých příloh (grafické listy). – Neprodejný výtisk, náklad 500 ks.

Útlá brožura, obsahující třiapadesát novinových sloupků, otištěných každý týden v průběhu roku 2000 v Hradeckých novinách, je bohužel poslední publikací, která byla připravena za autorova života. O vzniku článků se dočteme v úvodu od jejich iniciátora, semilské veřejnosti známého redaktora Vladimíra Burjánka. Autora není zapotřebí představovat – ve většině rodin je uchováván alespoň jeden Komárkův grafický list, některá z jeho předešlých knížek, vzpomínka na jeho rozhlasová a televizní vystoupení, či dokonce *ručně malovaný* obraz. Návštěvníkům výstav (od chovatelských až po vysoce umělecké) určitě utkvěly v paměti vernisáže, na kterých Vladimír Komárek promluvil, víc než samotné exponáty. Jeho výjimečný vypravěčský dar, laskavost, vtipnost, ocenění práce druhých (někdy až nepřiměřené), zamyšlení nad historickými i současnými událostmi byly hlavními tématy článků v tomto sborníčku přetištěných. Je dobře, že vydavatel připojil v příloze půl tuctu reprodukcí půvabných grafických listů, brožura se tak stala dvojjedinou vzpomínkou na vzácného člověka. *„Ježek“*, kterého Vladimír svým uměním a moudrostí postavil, se (jeho slovy) *„nikdy nesesere“*.

(ba)

Václav Pokorný, malíř a grafik. K životnímu jubileu připravil a uspořádal Antonín Langhamer. Jablonec nad Nisou, vl. nákl. 1999. Nestr., 5 portrétních fotografií (Ladislav Korec), 18 čb. (studio FSP Repro Praha) a 16 bar. reprodukcí (Jiří Červinka). – Tisk Plastic – Zaplatílek, Vesec u Turnova.

Holdovací tisk našemu nejstaršímu tvořícímu umělci (nar. 1914) v okolí, důvěrně známému z výstav v Semilech (Pojizerská galerie, Státní okresní archiv), Vysokém nad Jizerou, Lomnici nad Popelkou, jmenujeme-li výstavní síně nejbližší.

Obdiv svému *nejdospělejšímu příteli malíři* v úvodu vyslovil Vladimír Komárek, díky za vzor píle projevil Jaroslav Šerých, z kamarádského vztahu trvajícího jeden lidský věk se vyznal Jaroslav Klápště a upřímně se blahopřáním připojil Vladimír Mikule. Stěžejní text, prozrazující hlubokou znalost umělcova životaběhu a tvorby, je z pera Antonína Langhamera. Kladem této výtvarné monografie je podíl psaného slova ke kvalitním reprodukcím (1 : 4) a souhrnný přehled významných mezníků Pokorného života, samostatných výstav od roku 1947, prostorových kompozic a zastoupení díla v galeriích. Brožura je vytištěna na luxusním papíru, ideálním pro reprodukci grafik, ale nevhodným pro fotografie.

V průběhu tisku našeho sborníku nás zasáhla zpráva o přesídlení Mistrova ateliéru na adresu nevratnou a jednou všem společnou. Václav Pokorný zemřel uprostřed příprav na výstavu v semilském archivu dne 19. 11. 2005.

(ba)

MODRÝ, Martin: *Památné stromy Libereckého kraje.* Liberecký kraj, resort životního prostředí a zemědělství 2004. 80 stran, mapa. – Fotografie Martin Modrý, Pavel

Charousek, Vladimír Štěpánský, Pavel Krebs, Pavel Dvořák. Litografie a sazba: PMH. Tisk: Irbis.

Monografie volně navazuje na již vydané publikace o naučných stezkách a maloplošných chráněných územích Libereckého kraje, které popisují cenné a chráněné části přírody. Publikace přináší celou řadu informací, které jsou k ochraně stromů zásadní. Jednotlivé údaje byly shromážděny ve spolupráci s městskými a obecními úřady, správami chráněných krajinných oblastí v regionu a Agenturou ochrany přírody a krajiny České republiky.

Stromům bylo v přírodě i ve vztahu k lidské společnosti přisuzováno vždy důležité místo. Připadá nám, že stromy jsou tu odjakživa. Nebereme-li v úvahu stromové přesličky a kapradiny, vyskytují se na Zemi od počátku druhohor, většího rozmachu však dosáhly až ve třetihorách. Odjakživa se tedy v tomto případě rovná přibližně 200 milionům let.

Vývojově nejstarší větví jsou stromy nahosemenné, mezi něž patří všechny jehličnany. Z dnes žijících druhů sahají nejdále kořeny jinanu dvoulaločného, jedné z mála nahosemenných rostlin se širokými listy.

V posledních několika desítkách tisíciletí stromy ovládly naši planetu. S výjimkou pouští a zaledněných oblastí pokryly pevninu včetně celého mírného zeměpisného pásu. Za vlády Karla IV. došlo k velkému rozvoji měst a rozsáhlému mýcení lesů a věk stromů se v Evropě přehoupl do věku lidí. Od té doby stromů ubývá.

Zamyslíme-li se nad stromy hlouběji, zjistíme, že jsou to jedny z nejúžasnějších živých bytostí planety. Patří jim hned několik nej... Jsou bezesporu největšími živými organismy. Nejvyšší stromy dosahují výšky přes 100 m, o prvenství se dělí americké sekvoje a douglasky s australskými blahovičníky. Dnes není možné bezpečně říci, který z druhů je ten skutečně nejvyšší, neboť mnoho velikánů bylo v minulých stoletích pokáceno. Mezi stromy najdeme i nejstarší žijící organismy planety. Věk borovice osinaté žijící v horách Severní Ameriky je odhadován na neuvěřitelných 4700 let.

Význam stromů v krajině se odráží také v zákonu *O ochraně přírody a krajiny*, podle kterého jsou stromy rostoucí mimo les chráněny nejen před přímým poškozením, svévolným kácením, ale v jejich bezprostřední blízkosti zakázány i činnosti, které by mohly mít negativní vliv na jejich stav. Stromy významné z hlediska vzrůstu, estetického nebo historického hlediska mohou být vyhlášeny jako památné. Památným stromům je věnována také mimořádná péče, která jim poskytuje vysoký stupeň ochrany. V Libereckém kraji je chráněno 243 památných stromů či skupin stromů, a tak je celkem evidováno 740 stromů. Nejvíce zastoupenými stromy jsou lípy, mezi které patří i Tatobitská lípa, jejíž věk je odhadován až na 800 let. Hned za ně se řadí díky své dlouhověkosti a mohutnému vzrůstu duby. Přestože většina památných stromů, jako například buky, borovice, javory, jasany, jilmy, hrušně, modříny, topoly, tisy, smrky, patří mezi naše původní druhy, chráněno je i několik cizokrajných stromů. Jako památné byly vyhlášeny například šácholany (magnólie), liliovníky, platan, jírovce, moruše, korkovníky, trnovníky, cypřišky douglasky. Většinou se jedná o nejstarší a nejmohutnější stromy v kraji. V závěru je připojen seznam památných stromů v Libereckém kraji, který vychází z Koncepce ochrany přírody a krajiny Libereckého kraje zpracované v letech 2003 a 2004.

Knížka pojednává přehledným a stručným způsobem o problematice stromů a jejich ochraně a může být inspirací pro orgány veřejné správy, školy a všechny zájemce o živou přírodu.

(il)

Autoři tohoto svazku

Andrea Bariaková, Památník Zapadlých vlastenců Paseky n. Jiz.; Jaroslav Barták *(ba)*, Chuchelna; Miloslav Bařina, Městské muzeum Nová Paka; Karol Bílek, prom. hist. *(blk)*, LA PNP Staré Hrady; PhDr. Eva Bílková *(eb)*, LA PNP Staré Hrady; PhDr. Miroslav Cogan, Muzeum Českého ráje Turnov; Jan Křtitel Čeliš *(jkč),* Lepařovo gymnázium Jičín; Mgr. Jan Drahoňovský, Městské muzeum a galerie Lomnice n. P.; PhDr. Hana Fajstauerová *(faj.),* Regionální muzeum a galerie Jičín; Ing. Günter Fiedler, Středisko česko-německého porozumění Trutnov; Mgr. Jaromír Gottlieb *(gb),* Regionální muzeum a galerie Jičín; Petr Hartman, Muzeum Českého ráje Turnov; Mgr. Petra Hejralová, Městské muzeum Železný Brod; Jiřina Holá *(jhá)*, RMaG Jičín; PhDr. Stanislav Hlava, Bozkov; Karel Hvížďala, nezávislý novinář a spisovatel; Mgr. Karel Chutný, SOA Zámrsk – SOkA Jičín; Michal L. Jakl *(mlj)*, Vlastivědné muzeum pro Vysoké n. J. a okolí; PhDr. Vladimíra Jakouběová *(jak)*, Muzeum Českého ráje Turnov; Bc. Pavel Jakubec *(pj)*, SOA Litoměřice – SOkA Semily; Mgr. Soňa Jarolímková Římková, Gymnázium I. Olbrachta Semily; Kateřina Jeníčková, studující, Turnov; Stanislav Kasík, heraldická kancelář „Dauphin", Roudnice n. Labem; Mgr. Jana Kořínková, Regionální muzeum a galerie Jičín; † Jaroslav Kurfiřt; PaedDr. Jan Luštinec (*jl)*, Krkonošské muzeum Jilemnice; Mgr. David Marek, SOA Litoměřice – SOkA Semily; Iveta Mečířová, Muzeum a Pojizerská galerie Semily; Vladimír Mikule, Lomnice n. Pop.; PhDr. Ivo Navrátil *(in),* SOA Litoměřice – SOkA Semily; Bc. Martin Nechvíle *(nle),* Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK, Praha; Robert R. Novotný *(rrn)*, Libštát; PhDr. Jan Prostředník, Ph.D., Muzeum Českého ráje Turnov; RNDr. Tomáš Řídkošil *(il)*, Muzeum Českého ráje Turnov; Petr Šída, Národní muzeum, Praha; RNDr. Lenka Šoltysová, Správa CHKO Český ráj; Vladimír Úlehla *(úl),* Jičín; Ing. arch. Petr Uličný, Amsterdam

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
vlastivědný sborník
svazek 18

Vydaly Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily a Muzeum Českého ráje v Turnově v roce 2005. K tisku připravil Ivo Navrátil. Redakční radu ve složení Michal Babík, Karol Bílek, Jaromír Gottlieb, Vladimíra Jakouběová, Robert R. Novotný, Jan Prostředník a Tomáš Řídkošil vede Jan Luštinec. Tajemník redakce Pavel Jakubec. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Jazyková spolupráce Günter Fiedler a Soňa Jarolímková Římková. Vytiskla Tiskárna Glos Semily, s. r. o. Náklad 600 výtisků. Stran 352.